ZPRÁVY
ZEMSKÉHO ARCHIVU
KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

SVAZEK V.

POŘÁDÁ ŘEDITEL

DR. JAN BEDŘICH NOVÁK.

V PRAZE 1918.
NÁKLADEM ZEMSKÉHO FONDU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

Dr. Vojtěch J. Nováček.

NAŠE HROBY.

VOJTĚCH J. NOVÁČEK

*** 1. ČERVNA 1852 — † 8. DUBNA 1916.**

S Vojtěchem Jaromírem Nováčkem odešel třetí ředitel zemského archivu království Českého, čtyři léta po tom, kdy bylo vzpomenuto padesátého výročí založení tohoto ústavu. Oba Nováčkovi předchůdcové, Gindely a Dvorský, byli velmi výrazné osobnosti, avšak zcela rozdílné jak svým vzděláním, tak i vědeckým přesvědčením a cílem. Každý z nich také u vedení archivu zastupoval zcela jiný směr: duch, který ovládal správu archivní za Gindelyho, byl v mnohém ohledu zcela opačný nazírání na úkoly archivní, jak jim rozuměl Dvorský. Přechod od jednoho období k druhému byl příkrý a také odchod obou prvních archivářů z úřední činnosti byl takřka násilný: Gindely zemřel uprostřed sporu mezi vedením archivu a sněmem či vlastně českými kruhy historickými a Dvorský, kterému připadlo urovnání těchto protiv, po jedenácti letech byl zproštěn úřadu archivářského ocitnuv se ve velké nevoli s úřednictvem, které tehdy proti svému představenému hájilo zájmy historické vědy české. Archiv upadal z jedné krajnosti do druhé a proto také se nemohla do té doby vytvořit v zemském archivu tradice práce, která po letech nezbytně vzniká v každém vědeckém ústavu. Byly tedy neobyčejně těžké úkoly, před něž byl Nováček postaven, aby v pátém desítiletí — možno říci — dále budoval zemský archiv na základech, položených kdysi Palackým, a zajistil mu pevné místo v českém archivnictví a v organisaci české práce historické. Jaká byla osobní účast zesnulého ředitele v tomto díle, co přinesl s sebou, když mu byl svěřen tak vysoký úřad, osvětluje částečně jeho dřívější život a celkový vývoj duševní.

Vojtěch Nováček narodil se dne 1. června 1852 v Sibini. Kolébka jeho stála tak daleko od vlasti jeho rodičů, protože otec jeho byl voják, úředník u vojenského zásobovacího sboru, a povolání

jeho neslo s sebou, že byl nucen velmi často měniti svoje bydliště; jeho rodina ovšem sdílela se s ním o tyto svízele vojenského života. Tak hned r. 1853 byl přeložen do Sučavy v Bukovině, odtud po krátkém pobytu do Černovic, pak do Přemyšlu, kdež byl r. 1857 malý Vojtěch, tehdy šestiletý, dán do místní školy, v které pobyl dvě léta. I dalšího vzdělání se mu dostalo na školách v Haliči: do normální školy chodil v Řešově, později (1860—1862) v Krakově, všude však s nevalným prospěchem, jak bylo přirozeno, neboť jednak chatrné zřízení národních škol v Haliči v tehdejší době, jednak častá změna učitelův, jakož i vyučovacího jazyka uprostřed školního roku a obtíže spojené s navštěvováním školy, mnohdy velmi vzdálené od vojenských ubikací, mu nedovolovaly, aby činil v učení valné pokroky. Smrt matčina začátkem r. 1862 způsobila v té věci obrat, velmi důležitý pro další vzdělání a výchovu Vojtěchovu. Jeho děd Matěj Nováček, soukromý úředník v Českých Budějovicích, chtěje polehčiti svému synu, ujal se sirotka a tak se dostal desítiletý Vojtěch do Budějovic, které se staly jeho skutečným domovem, s nímž ho potom poutaly až do smrti známosti přátelské z let studijních i svazky příbuzenské. Děd jeho, tehdy stařec šedesátipětiletý, dal ho v dubnu 1862 zapsat do normální školy, vedené piaristy, v níž se tenkrát vyučovalo oběma zemskými jazyky. Na základě vysvědčení ze školy krakovské byl přijat do čtvrté třídy, avšak nemaje valných vědomostí a nejsa vlastně dokonale mocen žádného z vyučovacích jazyků musil překonat velké obtíže, než mohl být přijat na střední školu; čtvrtou třídu musil ještě opakovat. Počátkem školního roku 1863—4 v jedenácti letech vstoupil na piaristické gymnasium německé; od třetí třídy navštěvoval parallelní třídy české s dobrým prospěchem a když r. 1868 bylo založeno české gymnasium biskupské, přestoupil do páté třídy tohoto nového učeliště. Byl celkem dobrý student; ze všech školních předmětů býval nejen jemu, nýbrž snad všem žákům ve třídě nejmilejší dějepis, jejž přednášel poutavým způsobem Frant. Šembera, vzorný pedagog, který tehdy právě psal v Budějovicích svoje dějiny vzdělaných národů starověkých. Jinak měl však trudný život chudého studenta, kterému bylo vlastním přičiněním vydělávat si živobytí, neboť hmotné poměry otcovy nezaviněným neštěstím se zhoršily tou měrou, že byl nucen i mladší své syny poslat do Budějovic k dědovi, který se tedy musil u věku kmetském starat o tři sirotky ze svého skromného výslužného. Od šestnácti let lopotil se mladý Vojtěch po celou dobu studií na vyšším gymnasiu vyučováním soukromým. Nevinné kratochvíle malého města a hlavně jeho šťastná letora, která v družné pospolitosti nalézala životní radost, pomáhaly mu překonat trampoty všedního života, který vyčerpával téměř všecky jeho síly, takže nezbývalo mnoho času a síly na vyšší snažení.

Vysvědčení maturitní z 25. července 1872 (celkem velmi pěkné, se špatnou známkou z matematiky, která se tak dobře hodí k jeho budoucímu studiu historickému) neotevřelo mu cestu do snazšího života. Po některých pokusech nabýt pevného postavení doma nebo v okolí (pomýšlel na učitelství) předsevzal si odebrat se po prázdninách do Prahy a hmotná tíseň přivedla ho k rozhodnutí, aby nastoupil vyšlapanou cestu do kláštera, kde by byl zbaven všech denních starostí. Vybral si řád křižovníků s červenou hvězdou, kde byl ochotně přijat za novice (2. října 1872). Jeho povaha se ovšem příčila naprosto základním požadavkům mnišského života a proto není divu, že se po půl roce (v březnu 1873) snadno dal přemluvit k vystoupení z řádu, když jeho známí se mu postarali o hodiny, které ho hmotně zabezpečily.

Počátkem letního běhu 1873, tedy v jedenadvaceti letech, dal se zapsat na filosofskou fakultu Pražské university za řádného posluchače, kde setrval po sedm semestrů: vedle obvyklých několika přednášek z filosofie (Löwe, Volkmann, Durdík), pedagogiky a filologie (Kelle, Kvíčala, Hattala a Gebauer) poslouchal hlavně čtení historická jako obor, z něhož pak by se podrobil zkouškám: Woltmann (dějiny umění), Höfler, Gindely, Tomek, Kalousek a zvláště Emler (pomocné vědy historické) byli tehdy jeho učiteli. Jako mnozí jiní mladí historikové čeští té doby, byl i Nováček zaměstnán (1873—75) v městském archivu král. hl. města Prahy opisováním listin pro Emlerova Regesta; byl to vhodný doplněk čtení universitních a praktickým rázem nahrazoval posluchačům cvičení seminární. Získávalo se tam vůbec mnoho: městský archiv Pražský byl tehdy zásluhou Emlerovou, který byl zároveň redaktorem historické revue, Časopisu českého musea, vedle zemského archivu království Českého jakýmsi střediskem historické práce v Čechách, především velkých podniků vydavatelských.

Mladý posluchač historie ovšem ani nyní neměl ustláno na růžích, neboť jako dříve na gymnasiu, tak i v Praze vedle přednášek universitních se musil sám živit namahavým a nevděčným vyučováním soukromým; k vlastní práci a studiu mnoho času mu nezbývalo, ale mohl za to podporovat svého mladšího bratra na studiích ve Vídni.

Po ukončení triennia v letním semestru 1876 hodlal se podrobit státní zkoušce z dějepisu, avšak přílišné namahání mu nedovolilo, aby provedl svůj úmysl. V zimě roku 1876 se považlivě roznemohl, takže se musil vzdát svého zaměstnání, které mu opatřovalo výživu, zejména v poslední době vyučování na ústavě Heinrichově. Ve velmi trudných těch poměrech postarali se o mladého muže někteří jeho příznivci a doporučili ho do domu barona Bohdana Hrubého z Jelení v Červených Pečkách, kde mu bylo svěřeno vychovávání a vyučování

mladého, tehdy desítiletého, barona Jozefa. Nováček byl dobrý vychovatel a učitel, měl dlouholeté zkušenosti, nasbírané za působení učitelského téměř od samého mládí a měl i lásku k tomuto zaměstnání: nadaný svěřenec jeho z Pečeckého zámku, kterému se ovšem také mohl věnovat více než kterémukoli svému dřívějšímu žáku, nabyl při všech zkouškách gymnasijních, jimž se podrobil, vysvědčení s vyznamenáním.

Nováček nezamýšlel původně setrvat v domě svobodného pána Hrubého příliš dlouho. Pokud to dovolovalo jeho zaměstnání, pokračoval ve svých studiích čtením spisů historických a skoro po tříleté přestávce opět vážně pomýšlel na státní zkoušky, které by mu zajistily bezpečnou budoucnost; vyžádal si termín pro písemné práce, které měl odevzdat na podzim roku 1879. Avšak ani tentokrát k tomu nedošlo: nějaká churavost a hlavně nová výhodná nabídka barona Hrubého, kterému šlo o udržení Nováčka jako vychovatele, odvrátily ho na delší dobu od tohoto úmyslu. Smlouvou, která mu po uplynutí pěti let, t. j. doby, kdy měl mladý baron ukončit studia gymnasijní, zajišťovala také jistý kapitál v hotovosti, připoutal se Nováček až do konce června 1884 k pobytu na venkově v dosavadním svém postavení vychovatelském; vskutku však zůstal u Hrubých až do polovice listopadu 1885. Za těchto poměrů nemělo smyslu dělat zkoušky státní, které by beztoho pozbyly platnosti, a Nováček měl s počátku také jiné vážné věci na starosti: koncem téhož roku, kdy se zavázal setrvat v Pečkách, slavil v nedalekých Nebovidech sňatek s tamní rodačkou, takže i rodinnými pouty spiat byl s tamním krajem.

Malé venkovské městečko Pečky, hodinu cesty od Kolína, »roztomilé zátiší v dolině mezi pěknými sady ovocnými a mohutnými lány panských pozemků«, nebo spíše zámek Pečecký hostil tedy Nováčka více než devět let ve svých zdech; zámek v Pečkách byl čas od času zaměněn kratším pobytem v Praze, Křemyži nebo jinde, kam následoval rodinu Hrubých se svým svěřencem; také mladá baronka byla Nováčkovou žačkou. Skoro celé desítiletí sdílel Nováček slasti i strasti vychovatelovy v šlechtickém domě jako tak mnohý jeho vrstevník z university, z nichž tehdy bylo u české šlechty, která měla podíl v politickém životě českého národa, zvykem vybírat učitele svých dětí; také starý pan baron patřil k této skupině konservativního velkostatku, více však nežli politiku miloval svůj krásný park se vzácným tropickým rostlinstvem a orchideje, jichž byl obzvláštním pěstitelem.

Tento dlouholetý pobyt na zámku měl velký vliv na celý další život a vývoj Nováčkův po mnohých stránkách. Především oddálil ho od přirozeného střediska vědeckého snažení českého, které se právě v té době projevilo několika významnými pracemi historickými. Nováček octl se na celé desítiletí mimo vědecký život český, k němuž přece patřil jak svým odborným vzděláním historickým, tak i svým nadáním a sklony. Na onom krásném venkově, z jehož půvabů se tak dlouho těšil a také v pozdějších letech každoročně aspoň za letního pobytu v Sudějově, chyběly mu téměř všecky vnější nezbytné podmínky k vědecké práci, které byl by stěží překonal i muž s určitějším cílem vědeckým a energičtěji založený nežli byl Nováček. Jeho historické práce místopisné z té doby opírají se sice o tamní materiál archivní, ale jsou spíše zábavou pro ukrácení chvíle nebo daní, kterou skoro každý historik splácí svou vděčnost kraji, kam ho zanesl osud; uveřejňoval je v časopise Česká Koruna, jenž tehdy vycházel za redakce Kalouskovy v Kolíně (delší články *Bouře sedlské na Pečecku r. 1713*, 1877, *Jakub Krčín z Jelčan*, 1878 a j.). Ještě první kratičký článek, který otiskl po návratu do Prahy v Časopise českého musea r. 1888 (str. 209—211) v oddělení Dodatků a oprav k životopisům českých spisovatelů a české bibliografii *(František Ignác Gregor, farář Nebovidský (1736—1773) a spisovatel český)*, je z části téhož původu, ano zájem o dějiny kraje, v němž ztrávil tolik let svého života, neutuchl ani v pozdější době a soudě podle výpisků, sbíraných od pobytu pečeckého až do pozdních let, měl asi vyvrcholit v nějaké monografii panství nebo kraje; to však zůstalo nesplněno. Vychovatelská léta Nováčkova pro jeho vědecký vývoj jsou ztracena a když se vrátil do Prahy, musil v tomto směru téměř začíti znova. Nicméně porozumění pro venkovský život, kterého tehdy nabyl, uplatnilo se později v některých studiích majících vztah k selským dějinám.

Na druhé straně pobyt na zámku a hojný styk se šlechtou rozvinul v něm všechny vlastnosti jeho povahy, které z něho činily dokonalého společníka; tehdy osvojil si, možno říci, dvořanské mravy, což zůstalo pak význačným rysem jeho osobnosti. Známosti, které tehdy získal, ukázaly se prospěšné pozdějšímu archiváři, který je mnohdy odkázán jen na osobní přízeň soukromých držitelův archivů.

Čas na Pečeckém zámku jako na všech venkovských sídlech plynul asi i Nováčkovi klidně a zvolna, ale konečně i tento idyllický život vzal za své, když svěřenec jeho, budoucí dědic panství, s nímž ho pak spojovalo důvěrné přátelství až do smrti, dospěl věku, který již nepotřebuje vychovatelova vedení. Na sklonku r. 1885, když Nováček opustil s rodinou Pečky, byl v třicátém čtvrtém roce, tedy u věku, kdy většina jeho druhů z mládí dávno již pevně v životě zakotvila, zatím co on se teprve musil rozhlížet po trvalém zaměstnání. Jeho postavení nebylo zvláště příznivé: zkušenosti pedagogické, které získal ve svém skoro desítiletém působení, nebyly mu nic platny, neměl zkoušky, aby se mohl ucházet o místo na střední škole, a jiných volných povolání, která by byla pro něho vhodná,

tehdy mnoho nebylo; byl ochoten přijmouti i místo kancelisty při c. k. české universitní kanceláři, o něž se na jaře r. 1886 ucházel, avšak nedostal je.

Když Nováček přišel z Peček do Prahy, nebylo v Čechách většího podniku vědeckého, který by třeba přechodně zabezpečoval toho, kdo by se mu věnoval; jediné město Praha slušněji platilo svému dějepisci Tomkovi při historickém badání pomocníka, kterým byl tehdy Rezek. Práce, kterou mezitím (od r. 1886) konal u svého bývalého učitele Emlera sbíraje látku pro český diplomatář, jistě byla nanejvýše vedlejším zaměstnáním právě tak jako jeho spolupracovnictví na velkém vědeckém a vydavatelském podniku, Ottově Slovníku Naučném, který tehdy vedením Masarykovým byl připravován; když po prázdninách roku 1886 byla sestavena kancelář redakční, vstoupil do ní vedle jiných i Nováček, aby pomáhal v oboru historickém.

Proto asi záhy uzrál v Nováčkovi úmysl, při zatímních pomocných pracích vědeckých ukončiti svoje universitní studia státní zkouškou nebo doktorátem, který by mu s titulem dal i větší nárok na nějaké místo buď na střední škole anebo v některé veřejné knihovně, museu (na jaře r. 1887 opět s nezdarem se ucházel o místo úředníka při umělecko-průmyslovém museu Obchodní a živnostenské komory v Praze) nebo archivu. Proto v pětatřiceti letech usedl opět u nohou svých bývalých učitelů, kteří nyní přešli na českou universitu, a po dva semestry (zimní 1886—7 a letní 1887) poslouchal přednášky Emlerovy, Kalouskovy, Gollovy a Palackého; vážně se účastnil i cvičení historického semináře Emlerova a Gollova (byl i odměněn obvyklým seminárním stipendiem za podanou práci).

V té době došlo v Čechách k velikému podniku vědeckému, bohatě vypravenému z veřejných prostředků, v kterém byla Nováčkovi dána příležitost, aby uplatnil svoje vzdělání. Když se archiv Vatikánský stal obecně přístupný historickému badání (1880), ihned se obrátila pozornost českých historiků k římským pokladům archivním — Gindely již r. 1882 navštívil Řím, aby sbíral prameny k dějinám třicetileté války a protireformace v Čechách — a záhy se ozývalo přání, aby se ve Vatikáně počalo soustavně badat pro české dějiny a náklad na to aby nesla země, jako tomu bylo u jiných národů. Návrh v té věci byl podán na sněmu začátkem r. 1886 a již příštího roku jednání o tom skoncováno příznivě v tom smyslu, že sněm na rok 1887 povolil 3000 zl. na Vatikánský výzkum, jejž měla řídit nově zřízená historická komise zemská. Bylo rozhodnuto neotálet s badatelskými pracemi v Římě, nýbrž ihned zřídit vědeckou expedici pro české dějiny, přičleněnou k rakouskému ústavu historickému v Římě. A tak ještě na podzim r. 1887 byli do Říma vysláni skriptor universitní knihovny Ferd. Tadra a třeboňský archivář J. Mareš jako první zemští badatelé. Počátkem následujícího roku poslán za nimi ještě kandidát profesury Nováček, který začátkem března r. 1888 přijel do Říma a pracoval tu — mimo hlavní prázdniny — až do března r. 1890; od podzima r. 1888 byl mu společníkem německý historik z Čech Rud. Knott, nyní již také zesnulý.

Podle usnesení historické komise měl vatikánský výzkum navázat na práci Palackého a začít rokem 1307, kde přestal před padesáti lety zemský historiograf, potom však hranice začátku badání posunuta k roku 1316. Česká expedice začala tedy probírat registra vatikánská a supliky od tohoto roku, později se obrátila i k registrům aviňonským, lateránským a komorním. Zprvu se postupovalo celkem chronologicky, brzo však se od toho upustilo, neboť již v druhém roce z uložení historické komise se počala probírat registra papežů z doby velkého schismatu, ač předcházející doba ještě ani zdaleka nebyla vyčerpána, a badatelé pátrali také v jiných odděleních archivu po pramenech k českým dějinám, ale bez určitého plánu; celkem však se považovalo za první úkol české expedice úplné vyčerpání papežských register z doby aviňonské a z let následujících pro české dějiny. Kusy, které se týkaly českých zemí, badatelé opisovali nebo dávali opisovat římskými písaři buď celé nebo u výtahu nebo pořizovali regesta a tyto opisy se ukládaly vždy po skončeném období pracovním v Praze v zemském archivu.

Nováček v Římě pokračoval v práci začaté prvními dvěma zemskými badateli a probíral tehdy známé a přístupné svazky register, suplik atd. papežů Benedikta XII., Klimenta VI., Inocence VI. a Urbana V. Nejvíce pracoval v archivu Vatikánském na materiálu z doby Urbana V., avšak i v knihovně Vatikánské, Barberini a Corsiniana hledal jednak doplňky k archiváliím čerpaným z register papežských, jednak bohemica v různých rukopisech; začátkem roku 1890 byl upozorněn na zprávy o arcibiskupovi Prusovi na koncilu tridentském z let 1562—1564, čímž bylo české badání po prvé přivedeno k nunciaturám, avšak tehdy zůstalo jen na opsání několika nahodile nalezených kusů, k soustavnému výzkumu zpráv papežských poslů pro české dějiny došlo daleko později, když bylo vydávání Sněmů českých postaveno na nový základ.

Práce české expedice ve Vatikáně trpěla s počátku jistou nesoustavností a nedosti rozhodným sledováním pevného cíle; to byl ostatně více méně osud veškerého badání v Římě té doby a český výzkum nečinil v tom výjimku. Nebyli tím vinni zemští badatelé sami: archiv Vatikánský v prvních letech po otevření nebyl úplně spořádán a prozkoumán jako nyní a také o povaze a ceně materiálu římského nebyly jasné názory; v historické komisi pak neměli zemští stipendisté vůdce zcela bezpečného a spolehlivého, na kterého by se mohli ve všech svých pochybnostech obrátiti o určité a správné roz-

hodnutí, neboť členové komise neznali Vatikánský archiv z vlastní zkušenosti anebo nedovedli poraditi. A tak se stalo, že leccos se vykonalo zbytečně a zase mnoho musilo se dělat dvakrát i vícekráte. Větší soustavnosti nabylo české badání ve Vatikáně, když se konečně (1894) historická komise usnesla na tom, aby materiál sebraný českou expedicí byl vydán v samostatných publikacích. Avšak ani toto rozhodnutí nebylo od počátku pevné. Původně stanovený počátek české publikace z římských archivů (1316) byl později opuštěn a začalo se skutečně s pontifikátem Klimenta VI. Rozhodnutí o vydávání výpisů z register papežských nenapravilo ovšem rázem všecky nedostatky v českém badání v Římě. Badatelé vyslaní do Říma na krátkou dobu, kteří z usnesení komise pracovali o materiálu několika pontifikátů, necítili odpovědnost, které si musí být vědom každý, komu je svěřena velká samostatná edice. Proto látku jimi shromážděnou, když měla býti dána do tisku, bylo třeba podrobiti nové přehlídce, staré opisy bylo třeba znova v archivě Vatikánském srovnávati se zápisy v registrech, opravovati a doplňovati. A tím se vydávání sbírky *Monumenta Bohemiae Vaticana* nadmíru zdržovalo.

I Nováčkova práce v Římě v letech 1888—1890 trpěla těmito nedostatky a tímto osudem. Když se měl ujmout vydání listin z doby papeže Urbana V., o kterém nejvíce pracoval, musil převzíti i materiál, který sám neshledal, a hlavně neměl záruku, že všechny fondy archivní jsou vyčerpány. Nezbývalo tedy nic jiného nežli vydat se do Říma po druhé především za tím účelem, aby připravil k tisku svazek *Monument* s listinami Urbana V. Byl tam vypraven na podzim r. 1901 — tehdy byl Nováček adjunktem zemského archivu — a setrval v Římě do jara r. 1902. Když byl hotov s přípravnými pracemi pro svoji edici, pracoval na registrech lateránských z doby papežů Řehoře XII., Alexandra V. a Jana XXIII., dále na doplňcích k Urbanovi V. a vůbec na bohemikách v některých knihovnách římských (Vaticana, Barberini, Vallicelliana) a v archivu Borgheském, kde sbíral látku pro české sněmování v letech 1603—1609; mezi jiným získal také z archivu římské zastavárny opisy listin týkajících se českého hospice v Římě. Připravovanou edici Urbana V. sice nemohl uskutečniti, takže po jeho smrti byla svěřena mladšímu badateli, ale ovocem jeho římského pobytu je několik samostatných prací, jimiž se na ráz velmi čestně uplatnil mezi tehdejšími vzdělavateli české vědy historické.

První pobyt v Římě ukončil Nováček také proto, že se mu právě tehdy dostalo vyzvání, aby se ucházel o místo vědeckého pomocníka Tomkova při dějinách města Prahy, které až do té doby zastával Rezek a kterého se tehdy vzdal. Od dubna 1890 až do té chvíle, kdy se stal úředníkem zemského archivu, pomáhal tedy Tomkovi, svému bývalému učiteli, sbíraje mu látku pro Dějiny města Prahy — a podle založení díla vlastně pro celé království České — hlavně v deskách zemských a v jiných archivech a rukopisných sbírkách pražských. Tato pomocná práce historická byla Nováčkovi prospěšná v mnohém směru: osvojil si tím nejen velikou znalost důležitých archivů pražských i praktické ovládání archivního materiálu nejrůznějšího druhu, což mu později jako archivnímu úředníku přišlo velmi k užitku, nýbrž získal si pro celý život i přízeň a přátelství Tomkovo, který se s ním rád a důvěrně stýkal až do své smrti.

Mezitím zakončil Nováček svoje universitní studia doktorátem filosofie v červnu 1891; jako dissertaci podal studii *Dětřich z Portic, přední rádce Karla IV.*, uveřejněnou v ČČM. roku 1890. Protože právě tehdy bylo vypsáno místo třetího adjunkta v zemském archivu království Českého, ucházel se o ně a obdržel je také na podzim téhož roku (usnesení zemského výboru království Českého ze dne 10. září 1890 č. 27.097). Tím konečně v devětatřiceti letech pevně zakotvil v úřadě, v němž pak setrval až do své smrti.

Práce v zemském archivu — mimo nepatrnou úřední agendu a vydávání Sněmů českých, s nimiž se počalo r. 1877 a do té doby bylo vydáno 6 svazků — záležela tehdy hlavně v získávání opisů listin pro novější české dějiny, čímž mělo se podle úmyslu Palackého připravovat pokračování Dějin. Gindely však veden vlastním vědeckým zájmem obracel neúměrně velikou část sil a prostředků, které měl k ruce jako zemský archivář, k výzkumu archivův a pramenů k dějinám třicetileté vojny; tato práce, zvláště badání v zahraničních archivech, měla pro české dějepisectví jen velmi malý význam, ba skoro žádný. Zanedbávání vlastních úkolů zemského archivu a odcizení, k němuž tím přirozeně došlo v českých kruzích historických, vyvolalo na konci života Gindelyova zjevný odpor, který došel ostrého výrazu v příkré kritice veškeré činnosti zemského archivu na sněmu r. 1891 a 1892. Na správě zemského archivu se nyní žádalo, aby místo výzkumu velkých archivů zahraničných si raději všímala soustavně archivů v Čechách a tak spolupůsobila při ochraně domácích archiválií. Gindely hleděl tomuto směru vyhovět a učinit ústupky, avšak jen částečně. Plán pro soustavný výzkum českých archivů nebyl vypracován, když však byl Nováček jmenován adjunktem, vyslán ihned do Chebu, aby v tamním městském archivu pokračoval v badání, které již v prvním desítiletí zemského archivu tam bylo konáno, a tak doplnil sbírku opisů v zemském archivu; v Chebu pracoval od října r. 1891 až do května r. 1892. Z Chebu byl poslán do Kadaně a pak do Kutné Hory, kde bádal vždy několik měsíců, takže celý první rok ztrávil mimo Prahu v archivech tří větších měst českých. Do Prahy se vrátil až po smrti Gindelyově

(koncem října 1892), kdy jeho nástupcem na místě archivářském se stal první adjunkt Frant. Dvorský.

Za nové správy došlo k velkým změnám v celém vedení zemského archivu. Dvorský stal se takřka představitelem nových proudů, tlumočených sněmovní debatou minulých dvou let. Ve smyslu sněmovních návrhů proto obrátil pozornost od výzkumu cizích archivů, který téměř úplně přestal, a soustředil veškerou činnost archivní kromě práce vydavatelské na badání v malých archivech domácích. Vypracoval všeobecný plán badatelský, aby postupně byly soustavně probadány pro české dějiny všechny archivy království Českého. Za správy Dvorského (1892—1903) byl tento výzkum Čech taky skutečně prováděn s velkým úsilím a navštíveno veliké množství archivů farních, obecních, panských, klášterních, listoven u okresních soudův a pátráno po archiváliích i u soukromníkův a pod. Na těchto badatelských cestách úředníků zemského archivu byly archiválie opisovány pro sbírky zemského archivu jednak hned na místě nebo vypůjčovány k dalšímu zpracování do Prahy, jednak také prováděn soupis archivův a archiválií v Čechách, aby se tak ponenáhlu dospělo k úplnému přehledu veškerého archivního bohatství českého. Dvorský sledoval těmito výzkumnými cestami také jiný úkol zemského archivu, který byl v té době veřejným míněním velmi zdůrazňován, totiž ochranu písemných památek: archivní výzkum českých měst a vesnic budil smysl pro zachování archiválií již pouhým příkladem a úředníci zemského archivu přicházeli v živý styk s místními činiteli, kteří měli na starosti obecní a jiné archivy, a mohli působit k tomu, aby se stala náprava, kde toho bylo třeba. V tom smyslu byly také sestavovány zprávy, uveřejňované v předlohách sněmovních.

Tento výzkum Čech, který se konal hlavně v letních měsících, tvořil podstatnou část činnosti archivní vedle prací vydavatelských, které čile pokračovaly; archiv pracoval ovšem také na soukromých vydavatelských podnicích Dvorského. V té době byly sbírky zemského archivu sice obohaceny některými značnějšími fondy (na příklad knihy pozemkové), avšak vnitřní archivářské, pořadatelské práci nebylo věnováno příliš mnoho pozornosti, stejně jako se to nedělo za Gindelyho. Také Nováček se s ostatními úředníky pilně zúčastnil archivního badání po českém venkově a na svých cestách poznal nejrůznější části Čech po stránce archivní. Jeho osobní vlastnosti — a byly to v tomto případě přednosti — velmi vhodně ho uzpůsobovaly k podobným úkolům badatelským a podivuhodná obratnost, kterou dovedl vyvinout při styku s lidmi, zajisté mu zjednala leckde přístup k archiváliím, které by jinak zůstaly asi uzavřeny přes všechny doporučující listy úřední. Na těchto cestách nabyl Nováček také neobyčejně mnoho vědomostí o pramenech

k českým dějinám, neboť jeho zvídavý duch se obracel k nejrůznějším otázkám historickým a úřední badání u něho se stávalo takřka věcí osobního zájmu; kromě toho ještě jeho výborná paměť velmi účinně podporovala schopnost snadno a trvale se orientovat po archivním materiálu. Tyto všechny jeho vynikající vlastnosti plně se uplatnily, když se dostal v čelo zemského archivu.

Vedle výzkumné práce ve venkovských archivech českých dlužno se zmínit o delším badání Nováčkově v deskách zemských, které tehdy konal pro zemský archiv; desky nebyly mu ovšem neznámy z dřívějších let, kdy pomáhal Tomkovi při jeho dějepisu města Prahy. Tentokráte (1900—1901) souvisela jeho práce s jednáním, které směřovalo k odevzdání desk ve správu zemskou; šlo o soupis dvou velkých sbírek původních listin, které zůstaly u desk. Za hranice se Nováček v té době podíval r. 1895, když dostal od akademie cestovní stipendium, aby se poohlédnul po některých archivech jihoněmeckých a švýcarských, a pak r. 1901, kdy byl po druhé poslán do Říma, jak o tom již byla řeč.

Do tohoto období, totiž když byl Nováček adjunktem v zemském archivu za správy Dvorského, spadá největší a nejvýznamnější část jeho literární činnosti. První jeho práce, jak již uvedeno, pocházejí ještě z doby jeho pobytu v Pečkách; jsou to drobné příspěvky k dějinám kraje, v němž tehdy žil. Články v Ottově Slovníku Naučném, které psal jako člen přípravné redakce i později (označeny značkou Nk), týkají se českých dějin a pod. (životopisy historiků domácích i cizích atd.) a podávají většinou jen výsledky cizí práce, upravené pro účel slovníkový; nemohou se tedy považovati za vědeckou činnost v pravém slova smyslu. K té byl povzbuzen až pobytem v Římě. Čistě vědecké zaměstnání, vědecké prostředí, do něhož byl přesazen, a styk s učeným světem mezinárodním daly mu vnější, jemu tak potřebné podněty k samostatné činnosti literární, pro kterou byl, jak se ukázalo, pražskou universitou dobře vyškolen. Římský materiál, jím shledaný, poskytl mu látku k historickým pracím, které pak uveřejňoval v Časopisu Českého Musea, tehdejším historickém orgánu jeho učitelů Emlera a Tomka; tam začal psát posudky o knihách (první o Rankově slovníku všeobecných vědomostí) již r. 1887. Nováček byl vedle třeboňského archiváře Mareše první, který po otevření Vatikánu obohacoval naši znalost českých dějin prameny z římských archivů.

Vedle několika referátův o nových italských knihách, majících jistý vztah k českým dějinám, poslal již r. 1889 do ČČM. z Říma i článek *Martin Horký, český hvězdář* (ČČM., 1889, str. 389—400). Několik zmínek o našem krajanu v italské publikaci korrespondencí astronomův a matematiků XVI. a XVII. století, která by asi jinak zůstala v Čechách nepovšimnuta, vzbudila Nováčkův zájem o hvě-

zdáře Horkého, který za svých studií v Bononii vystoupil r. 1610 zvláštním spisem proti Galileimu a jeho novým objevům, čímž sice vzbudil nelibost Keplerovu a odpor stoupenců Galileových, ale také nabyl jisté proslulosti; pak zanikl vydávaje toliko v letech 1612 až 1619 v Praze kalendáře a zemřel v pobělohorském vyhnanství snad v Hamburku po r. 1632. Na základě několika edicí, většinou těžce přístupných (hlavně Henschiova edice Keplerovy korrespondence z r. 1717), a několika nových dokladů, jež shledal v Italii, sestavil a doplnil Nováček obraz života tohoto hvězdáře v Italii a částečně i ve vyhnanství a podal tím příspěvek k dějinám české vzdělanosti v XVII. věku.

Následujícího roku (1890) uveřejnil v musejníku několik obsáhlejších i kratších pojednání, většinou výsledek vlastního archivního studia vatikánského. Studie tyto souvisejí s jeho badáním, které tehdy konal v Římě z rozkazu historické komise zemské, a také s pracemi, které v dřívějších letech konal pro Emlera sbíraje mu materiál pro Regesta. Týkají se vesměs doby Karlovy a zdálo se tehdy, že Nováček soustředí svůj zájem i pracovní energii na toto období, pro něž byl tak dobře připraven z Prahy a pro něž v Římě nacházel tolik nových pramenů; ukazovaly k tomu také plány, jež ohlašoval ve svých článcích — hodlal pojednat o některých biskupech českých této doby — avšak nedošlo k tomu a životní dílo Nováčkovo se roztříštilo na drobné příspěvky k různým stránkám českých dějin a na menší i větší edice. K těmto pracím byl přiveden většinou jen nahodilým badáním v nejrůznějších archivech českých nebo pořádáním sbírek zemského archivu.

Nejobsáhlejší studie Nováčkova té doby — je to zároveň nejobšírnější původní jeho práce vůbec — *Dětřich z Portic, přední rádce Karla IV.* (ČČM. 1890, str. 459—535) líčí život i působení státníka doby Karlovy, pozdějšího arcibiskupa magdeburského, který si získal také zásluhy o získání marky Braniborské ke koruně České; tato práce, která se opírá o římský i jiný netištěný materiál, poskytnutý Emlerem, obsahuje také leccos zajímavého pro finanční správu země, důchody a statky královské atd. Druhý článek *Císaře Karla IV. pobyt při dvoře papežském v Avinioně r. 1365* (ČČM. 1890, str. 151—179, v kterém přílohou otištěny 24 výpisy z »liber introitus et exitaes camerae apostolicae«) podává vnější historii cesty a pobytu Karlova v Aviňoně, jak se mu ji podařilo sestrojiti na základě několika záznamů nalezených v účtech komory papežské a nových zpráv (kronika Neplachova); podařilo se tu odstranit některé dosavadní pochybnosti a přinésti dosti zajímavých neznámých podrobností. Třetí práce *Prameny zakládací listiny university Pražské vydané Karlem IV. dne 7. dubna 1348* (ČČM. 1890, str. 226—238) nezakládá se sice na novém římském materiálu,

ale s Italií souvisí jinak. Až do té doby byla zakládací listina považována za dílo samého Karla IV. a podle toho činěny z jejího znění přiměřené vývody, teprve Denifle ve svém spise o středověkých universitách si všimnul její podoby s listinami vydanými pro vysoké školy v Neapoli a Salerně. Nováček byv upozorněn touto poznámkou Deniflovou podal její diplomatický rozbor a rozložil ji téměř beze zbytku na předlohy, které nalezl ve známém formuláři Petra de Vineis. Je to velmi cenný příspěvek k poznání kanceláře Karlovy a jedna z několika málo studií z české diplomatiky, které za doby Emlerovy byly ještě vzácnější nežli nyní. Konečně poslední kratičký příspěvek uveřejněný téhož roku v musejníku *Rodiště mistra Vojtěcha Rankova* (ČČM. 1890, str. 276—278) zjišťuje z listin papeže Urbana, že přídomek Ranků »ab Ericinio« je latinský překlad »z Ježova«, proti mínění Loserthovu, že Ericinium je některé místo Haide v Čechách.

V pozdějších publikacích z římských archivův upouští Nováček od zpracování nalezeného materiálu a spokojuje se pouhým otištěním pramenů s kratším neb delším úvodem nebo výkladem. Tak je tomu s edicí *Copialbuch des apostolischen Nuntius Bertrand de Macello 1366—1368* (Věstník král. české společnosti nauk 1895, str. 41), v níž je uveřejněno 28 kusů, podávajících názorný obraz o celém průběhu vybírání papežského desátku v XIV. století. Nuncius Bertrand byl totiž jenerální kollektor papežského desátku, rozepsaného koncem r. 1366 na roční příjmy všech duchovních obročí v Němcích a v Čechách pro Karla na potírání tlup pustošících Italii, a jeho kopiář nalezl Nováček r. 1890 v aviňonských registrech Urbana V.

Také druhý jeho pobyt v Římě poskytl mu látku k menším edicím podobného rázu. Jsou to dvě kratičké publikace uveřejněné ve Věstníku král. české společnosti nauk, t. *Paralipomena de vitis episcoporum Olomucensium ab anno Domini 1482 usque ad annum 1571* (Věstník etc. 1902, č. XV, str. 10) a *Antonii Martinelli De Hippolyti Aldobrandini, S. R. E. cardinalis legati apostolici, itinere in Poloniam, eiusque Cracoviam et Pragam introitu narratio, 1588* (Věstník etc. 1903, č. XX, str. 7). První je vlastně životopis olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova od Slezana Martina Gerstmanna, kancléře Vilémova, se čtyřmi listinami týkajícími se sporu biskupova s měšťany olomouckými; akta jsou otištěna z rukopisu, který se dostal do Vatikánu z pozůstalosti kardinála Commendona a již předtím nebyl v české literatuře neznám. Druhá publikace z archivu Borgheského týká se cesty kardinála Aldobrandiniho, pozdějšího papeže Klimenta VIII., v příčině vybavení arcikníže Maxmiliána a je zajímavá pro poměry na pražském dvoře císařském. Na tomto místě možno se také zmínit o dvou

drobnostech vyvážených rovněž z archivu Vatikánského k dějinám hnutí husitského, t. *O interdiktu v Praze r. 1411* (ČČH. 1903, IX, 320—322), v němž na základě dvou bull Jana XXIII. ukazuje, že nebyl dodržen ze strachu před králem Václavem, a *O vyplenění kláštera Opatovického l. 1415* (ČČH. 1903, IX, 88), kde z bully papeže Martina V. přináší podrobnosti o vybití kláštera, dosud známém jen ze Starých letopisů. Rovněž v této souvislosti mohlo by se vzpomenout dvou prací Kalouskových (Záští ve východních Čechách 1402—1414 a přepadení kláštera Opatovického, ČČM. 1903, a Římské zprávy o Čechách z roku 1775, Věstník etc. 1903), k nimž materiál poskytl Nováček ze svojí římské kořisti. Byl to vůbec krásný rys povahy zesnulého, že ve vědeckých otázkách, k nimž nalezl při svém badání nové prameny, nic neužile neschovával, nýbrž rád poskytoval každému, kdo o věc jevil zájem, a neskrblil ani s tak vzácnými poklady, jaké si přinesl z Říma; v tom — jako i po mnohé jiné stránce — se Nováček podstatně a prospěšně lišil od obvyklého typu archivářského s jeho nesčetnými reservovanými fondy archivními, které vydávají svědectví spíše o vědeckém sobectví nežli o vědeckém snažení.

Časově již do druhého období, kdy sám stál v čele archivu, spadá obsáhlejší publikace, která však částečně souvisí s výsledky druhého pobytu Nováčkova v Římě a proto se o ní činí zmínka na tomto místě. Je to *Spor o nárek cti mezi Marií Valdštejnskou z Lobkovic a Pražským arcibiskupem 1596—1600* (Věstník etc. 1905, č. I, str. 58), v němž pracně a vyčerpávajícím způsobem shledány spisy výstižně osvětlující tento zajímavý případ náboženských a politických poměrů šlechty v Čechách v době Rudolfově; materiál otištěný z archivu arcibiskupského, místodržitelského, z desk a knihovny Strahovské doplněn v obšírnějším úvodě v poznámkách dopisy nuncia Specianiho, nalezenými v archivu Borghese. Edice sama názorně ukazuje způsob vědecké práce Nováčkovy: zmínka o pohnání arcibiskupa před zemský soud byla mu podnětem, aby sebral všecky spisy vztahující se k této věci, což se mu také po namahavém úsilí zdařilo se vzácnou úplností, takže vznikl neobyčejně cenný příspěvek k důležitému období českých dějin, v němž objasněny i skryté pohnutky jednotlivých činů, působení dvora, papežské stolice atd. ve smyslu cílevědomé protireformace.

Podobně jako Vatikán, tak i jiné archivy, do nichž zavedlo Nováčka úřední badání, poskytly materiál k vědeckým pracím, hlavně ovšem k vydání nových pramenů. Tak výsledkem několikaměsíčního pobytu v Chebu, kde pracoval hned v prvním roce své činnosti v zemském archivu, byla edice *Vemeschriften aus dem Egerer Archiv* (Věstník etc. 1893, č. V, str. 35), v níž otiskl 26 listin, jednak celých, jednak u výtahu, z let 1443—1495, podávajících

zajímavý důkaz o věci do té doby neznámé, že proslulé tajné soudy vestfálské zasahovaly svým působením od konce XIV. století do konce století následujícího i do Chebska a Loketska; úvod poučuje všeobecně o vestfálských soudech a rozebírá jednotlivé případy otištěné v příloze.

Daleko více vytěžil Nováček ze svých prací při deskách zemských, které konal v tomto přebohatém archivu již pro Emlera, Tomka a potom pro zemský archiv. Z kalendářův uložených při deskách zemských, z nichž jedna řada sloužila kdysi potřebě úřadu desk zemských a druhá byla při úřadě starosty komorničího, vypsal *Drobné zprávy historické* z let 1587—1661 (Památky archaeologické 1893—1895, XVI, 47—52, 99—108, 159—164, 323—324, 499—506, 801—810); jsou to důležité podrobnosti osvětlující velmi zajímavě a názorně úřadování při deskách, přinášející nová data o nejvyšších úřednících zemských a jiných osobách a pod., krátce záznamy většinou rázu osobního, avšak jedinečné právě svým původem, jak to bývá při podobných současných deníkových zápisech. Rozsáhlou a pro právní dějiny a dějiny pozemkového majetku v Čechách důležitou publikací z desk zemských je následující edice Nováčkova *Trutnovské desky manské z let 1455—1539* (Archiv Český XV, 1896, str. 344—508); poslední totiž desky manství trutnovského, jejichž celý obsah podán v plném znění, se zachovaly při úřadě desk zemských v oddělení desk dvorských. K vydání byl Nováček vybídnut profesorem Čelakovským, jehož práce také užil k sestavení úvodu; k slibovanému obšírnějšímu pojednání o manství trutnovském se nedostal. Podobného rázu a významu je jiná současná edice Nováčkova *Výpisy z knih vinničných z let 1358—1576* (Archiv Český XV, 1896, str. 509—560 a XVIII, 1900, str. 322 až 400); jsou to vybrané listiny z nejstarších desíti knih bývalého úřadu perkmistrského, uložených nyní v archivu král. hl. města Prahy, jako vzácná památka po někdejší slávě českého vinařství a bohatý pramen pro místopis města Prahy a nejbližšího okolí, pro dějiny právní a kulturní; edice tato souvisí s pracemi Nováčkovými pro Tomka, který jich do té doby jediný užil hojnější měrou pro svůj Dějepis města Prahy. Deskový materiál, ač v době vydání rukopis byl již od desk zemských odevzdán zemskému archivu, obsahuje také edice *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum regalium, 1421—1437* (Věstník etc. 1903, č. I, str. 56), v níž jsou otištěny zápisy — 53 latinské, 11 českých a 3 německé — týkající se většinou udělení statků nebo důchodů spadlých na krále odúmrtí; krátký úvod a rejstřík zahajují a uzavírají tuto malou, ale významnou publikaci.

K pramenům jiného druhu přivedl Nováčka pobyt v Kutné Hoře, v jejímž neobyčejně bohatém městském archivu byl r. 1892

po několik měsíců zaměstnán badáním pro zemský archiv. Tam zájem jeho upoutala hojnost zpráv o městském školství, takže sestavil z nich *Listář k dějinám školství Kutnohorského, 1520—1623* (Historický archiv č. 5, 1894, str. XX+174). Obsahově souvisí tato edice s pracemi o českém školství a humanismu, jak byly v té době pěstovány v české historiografii, a patří k nejvýznačnějším publikacím z tohoto oboru, avšak velmi prospěšně se od nich po ediční stránce liší slušným úvodem, přesností vydaných textův a bohatým literárním aparátem, čerpaným i z jiných netištěných fondů, jímž doprovozeny jsou jednotlivé kusy listinné; jako edice stojí tato publikace vysoko a vyhovuje všem moderním požadavkům vydavatelským, které v té době zdaleka ještě se nevžily u tehdejších akademických publikací. Ke školství kutnohorskému nemá obsahového vztahu malá publikace z tamního archivu *Šetějovice, vesnice škol Kutnohorských, 1600—1622. Příspěvek k dějinám stavu sedlského v Čechách* (Věstník etc. 1898, č. V, str. 12), nýbrž objasňuje majetkové poměry osedlého lidu poddaného a vykonávání práva ve vsích skrze vrchnost v určitém případě. Za to školství dotýká se *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1367—1424* (Věstník etc. 1895, č. XII, str. 30), otištěných ze sbírek zemského archivu. Do jisté míry podobný zájem projevuje i poslední tištěná práce Nováčkova *Ferdinand Kindermanns von Schulstein Promemoria: Über den Zustand der Seelsorge auf den Kammeralherrschaften in Böhmen* (Věstník etc. 1914, č. I, str. 38), v které se uveřejňuje z aktů bývalé dvorské komory dobré zdání známého pedagoga tereziánské doby a pozdějšího biskupa litoměřického Kindermanna o duchovní správě a tedy vůbec o poměrech osvětových na českých komorních panstvích z r. 1778.

Samostatnou a velkou skupinu v práci Nováčkově tvoří edice, jež souvisí s životem a dílem Palackého; k těmto edicím, kterým se věnoval v posledních dvaceti letech svého života, pojí se také několik článků, přinášejících zpracování jím uveřejněného materiálu nebo vzniklých z těchto soustavných přípravných prací.

I k vědeckému tomuto badání o Palackém dostal se Nováček vlastně příležitostně. Přípravy k důstojné oslavě blížícího se výročí stých narozenin »otce národa«, která potom také vyzněla opravdovou snahou všestranně pochopit veliké dílo vůdce národa a vyznačila se i skutečnými vědeckými výsledky, postavily Nováčka v čelo několika podniků, vzešlých z tohoto podnětu.

Do té doby mimo stručný životopis od Kalouska z roku 1876 nebylo takřka spisu o Palackém a všechno naše vědění opíralo se jen o to, co o sobě pověděl Palacký sám ještě za svého života. Proto ve správném pochopení toho, čeho bylo nejvíce třeba, i svých povinností k největšímu ze svých členů sdružily se dva staré vědecké

ústavy, těsně spiaté s činností Palackého, Královská Česká Společnost Nauk a Matice Česká s první a třetí třídou České Akademie a zvolily na počátku roku 1897 komisi, která se měla postarat o vážné a trvalé oslavení stých narozenin Palackého vydáním vědeckého jubilejního sborníku; jednatelem komise a pak redaktorem sborníku ustanoven Nováček (od r. 1895 mimořádný člen Učené Společnosti) — veliký vliv při redigování sborníku měl však Kalousek pro svůj poměr k Palackému a jeho dílu. Komise učinila si úkolem jednak zachytit a zachovat stále více a více mizející paměti a dojmy současníků Palackého o jeho osobnosti, jednak odbornými pracemi přispěti k tomu, aby česká veřejnost všestranně poznala a ocenila vědecký a národně osvětový význam Palackého a jeho díla. *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého* (Nákladem Matice České, 1898, str. 726, v. 8°), který byl výsledkem těchto příprav, nesplnil ovšem všeho, co bylo v úmyslu komise — část memoirová nepřináší mnoho — avšak zůstává stále ještě vedle několika prací zvláštních, které vyšly současně anebo později, opírajíce se hlavně o studie uveřejněné v Památníku, pro své monografické řešení některých otázek nejdůležitějším zdrojem naší znalosti díla Palackého.

Všestranného poznání významu tak veliké osobnosti, jako byl Palacký, nemohlo být přirozeně dosaženo na ráz a jediné vydáním vědeckého sborníku, jehož články osvětlovaly jen některé stránky jeho činnosti. Hlavně však proto nemohlo být dosaženo toho cíle, že do té doby nebyl přístupen vědeckému badání nejdůležitější pramen pro život a práci Palackého, totiž jeho korrespondence; vydány byly jen malé zlomky, listy Kollárovi a Purkyňovi psané. I v té věci učinily přípravy k oslavě jubilea nápravu nebo aspoň počátek obratu k lepšímu. Třetí třída České Akademie usnesla se (1897) za tím účelem vydat ve své *Sbírce pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě i v Slezsku* rozsáhlou korrespondenci Palackého a úkol ten svěřila opět Nováčkovi, který jako redaktor Památníku stál takřka ve středu vědeckých prací chystaných k uctění výročí. Když pak Frant. Ladislav Rieger, kterému tehdy po smrti jeho ženy připadla korrespondence Palackého, dal korrespondenci svého tchána Akademii k disposici, připravoval vydavatel k tisku nejstarší část dopisů z let 1812—1838, tedy až do doby, kdy Palacký složil redaktorství časopisu musejního. Uveřejnění korrespondence Palackého v pořádku chronologickém bylo spojeno s velikými obtížemi, neboť v pozůstalosti jeho se zachovaly (jak tehdy byla známa) jen dopisy jemu zaslané a nemnohé koncepty listů psaných Palackým, a vyhledávati originály listů psaných Palackým z pozůstalostí osob, jež byly s Palackým v písemném styku (a což bylo nutné, neměla-li korrespondence být neúplná), vy-

žadovalo více práce a hlavně času, nežli připouštěla blízkost jubilea. Proto když Rieger propůjčil Akademii část zápisek Palackého k uveřejnění, stalo se po návrhu komise pro vydávání korrespondencí usnesení, aby zápisky ty byly vydány spolu s autobiografií jako první svazek korrespondence.

Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do roku 1863 (1898, str. 271) obsahují vlastní životopis Palackého sepsaný v Čúzu r. 1823, když se chystal do Prahy (vydaný již diplomaticky Marií Červinkovou-Riegrovou v Osvětě r. 1885 i o sobě), a část zápisek, jež počal si činit koncem roku 1818, avšak nevedl pravidelně; jsou zachovány a v I. díle korrespondence uveřejněny tyto zápisky: od 25. listopadu 1818 do konce května 1820, od počátku r. 1823 do 21. dubna 1823, od 1. ledna 1825 do 26. července 1827 a pak podrobné vypsání obou prvních cest Palackého do Italie od 20. března do 25. července 1837 a od 3. října 1838 do 22. května 1839; ostatní otištěné zápisky z předcházejících i následujících let jsou jen stručné záznamy, které si Palacký učinil na jednotlivých listech podle let o nejdůležitějších datech z posledních čtyřiceti let svého života (1823—1863), když sbíral materiál pro vlastní svůj životopis pro Riegrův Slovník Naučný. Tím však je sotva z polovice vyčerpáno, co se zachovalo ze zápisek Palackého: od roku 1842 do roku 1860 jsou zachovány jen zlomky deníků, od roku 1861 však nepřetržitě až do 9. května 1876; avšak jejich uveřejnění tiskem »z příčin dobře uvážených« odloženo tehdy vlivem prof. Riegra na dobu pozdější. Netřeba podotýkat, že tento »každodenníček« je pramen prvního řádu a naše vědění o Palackém z doby, z které byl uveřejněn, rozmnožil neobyčejnou měrou; dokladem toho jsou některé články v Památníku, které ho mohly již použíti. Co se týče způsobu vydání, spokojil se Nováček pouhým přetiskem beze všech poznámek, které by ovšem při spoustě osobních údajů vědeckou cenu publikace velmi zvýšily; snad to zavinila krátkost času před jubileem, k němuž měl svazek vyjít.

Druhý svazek *(Korrespondence z let 1812—1826,* 1902, str. 318) a doplňky k němu otištěné v svazku třetím, které byly nalezeny po vydání svazku druhého a později rodinou Nováčkovi propůjčeny k uveřejnění *(Korrespondence z let 1816—1826,* 1911, str. 151), obsahují 355 listů psaných Palackému a od Palackého nebo mezi členy rodiny Palackého a 7 výpisů z listů Šafaříkových a Jungmannových, týkajících se Palackého až do doby, kdy počal vydávat Časopis musejní; v přílohách k III. svazku je otištěn kromě dvou kratších kusův obšírný posudek Palackého o Palkovičově slovníku česko-německo-latinském a Sychrově české fraseologii z r. 1822. Proti prvnímu svazku zlepšilo se vydání druhých dvou svazků tím, že text byl místy osvětlen poznámkami, třebaže ne všude

dostatečnou měrou; avšak v tomto vysvětlovacím materiálu právě tak jako v obtížném shledávání korrespondence je uloženo velmi mnoho přípravné práce vědecké. Pro mládí Palackého a vůbec pro literární snažení té doby, pokud souvisí s Palackým, těmito třemi díly korrespondence vydáno zásluhou Nováčkovou všechno, čeho je potřeba k vědeckému dílu o počátcích Palackého.

Nováček zúčastnil se také třetího podniku, jenž vznikl z podnětu oslav Palackého. Nakladatel posledního vydání Dějin národa českého uvolil se na památku stých narozenin vydat *Františka Palackého spisy drobné* z oboru řeči a literatury české, krasovědy, historie a politiky. Vedle Boh. Riegra, který vydal spisy a řeči z oboru politiky (I. díl) a Leandra Čecha, který uspořádal spisy aesthetické a literární (III. díl), převzal Nováček díl II.: *Články z oboru dějin* (1900, str. 413). Snad důvody nakladatelského podniku způsobily, že ze spisů historických učiněn tu jen výběr — neotištěny posudky, nic na příklad ze zpráv o přednáškách v učené společnosti atd. — uveřejněny jen věci české, ač i ty nikoli všecky (něco dodatečně zařazeno do dílu III., co by se lépe hodilo mezi historické články), krátce toto vydání nevyhovuje všem vědeckým požadavkům a pro studium historických prací Palackého, které nevyšly samostatně, dlužno vždy ještě shledávat práce jeho roztroušené po časopisech.

Z dlouholetých a důkladných příprav k vydání korrespondence Palackého — Nováček měl uchystáno třebaže nikoli zcela k tisku, aspoň v opisech velmi mnoho materiálu, hlavně do r. 1833, avšak i z let pozdějších — vznikly některé menší práce, týkající se buď přímo Palackého nebo aspoň s ním dobově neb obsahově souvisící. Tak hned v jubilejním roce vedle oslavného článku *K jubileu Františka Palackého* (Osvěta, 1898, 481—5) vydal studii *Jiří Palacký, otec Františka Palackého* (ČČM., 1898, 113—128), v které se pokusil slovy vybranými z dopisů mezi otcem a syny Františkem a mladším Ondřejem vypsat běh života a povahu tohoto rázovitého muže, z jehož povahové přísnosti dějepisec národa tolik zdědil. Jiná práce líčí *Františka Palackého styky s Karolinou Pichlerovou,* vídeňskou spisovatelkou (Česká Revue 1898, II/1, 529—536). Ostatní články o Palackém podávají drobné příspěvky k jeho životopisu nebo činnosti literární (uveřejněné v ČČM., Hlídce Času a j.). Mnoho práce a vědění o osobách, které přišly s Palackým ve styk, odešlo s Nováčkem do hrobu: jeho neúnavný zájem o lidi a jejich životopisná data vedl ho k pracnému zjišťování životních podrobností i osob málo významných. Tento takřka osobní zájem o personálie mohl velmi mnoho prospět vědeckosti vydávané korrespondence a usnadnit její užívání, kdyby jej byl Nováček ve vydaných svazcích plně uplatnil. To však se stalo jen z části, právě tak jako samo vy-

dání korrespondence Palackého — z příčin ležících namnoze mimo vydavatelovu moc — zůstalo jen zlomkem.

Se studiemi o Palackém souvisí i několik příspěvků k dějinám našeho obrození. R. 1900 o prázdninách pracoval Nováček na zámku Pernštýně v rodinném archivu hrabat Mitrovských z Nemyšle, kde je uložena velmi bohatá korrespondence vlivného státníka Antonína Frydrycha hraběte Mitrovského, který od r. 1830 až do své smrti (1842) byl nejvyšším kancléřem a byl v četných stycích s tehdejšími významnými literáty. Byla to cesta za korrespondencí Palackého. V tomto směru kořist Nováčkova sice nebyla valná (nalezl jediný list Palackého z r. 1833), avšak při prohlídce archivu objevily se listy jiných spisovatelův a mužů z doby předbřeznové, které měly vztah k české literatuře. Některé z nich si Nováček vypsal a uveřejnil v článcích *Z korrespondence hr. A. F. Mitrovského* (Listy filologické 1905, XXXII, 40—47, 124—130) — 11 listů z let 1819 až 1842 — a *Korrespondence Josefa Dobrovského s Antonínem Bedřichem hrabětem Mitrovským* (Věstník České Akademie, 1907, XVI, 539—546) — 3 dopisy Dobrovského a 2 listy Mitrovského z let 1808—1814, v nichž šlo o rukopisy ze sbírky Otty Steinbacha.

Dobou, o kterou běží, souvisí s těmito pracemi otištění dokumentů z registratury hospodářské vlastenecké společnosti ve článečku *Ant. Puchmayer jako překladatel* (Listy filologické, 1907, XXXIV, 451—456); listy ty se týkají Puchmayerova překladu německého lidového spisu barona Puteaniho o polním hospodářství do češtiny pro hospodářskou společnost.

Z ostatních edicí, které vznikly nahodilým studiem archivním nebo rukopisným, sluší jmenovat aspoň některé významnější, jako na příklad *Paměti Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna o věcech veřejných na Moravě a v Opavsku z let 1610 a 1611* (Věstník etc. 1896, č. XII, str. 48); po stručném vypsání života a literární činnosti Hynkovy se ze dvou rukopisů musejních otiskují »Paměti«, které přirozeně jako vlastnoruční záznamy souvěkého pozorovatele mají značnou cenu a doplňují v lecčems naše dosavadní vědomosti; »Pamětí« užil již Chlumecký ve svém díle o Žerotínovi. Nebo jiná publikace Nováčkova vznikla z archivní cesty jeho po Čáslavsku, kde ve farním archivu v Čáslavi nalezl rukopis, jenž podle jeho mínění zasluhoval, aby byl vydán, — ačkoli obsahu jeho již vydatně bylo užito, — protože podobných písemných památek se do našich dob zachovalo nemnoho: je to *Matrika kůru literátského v Čáslavi z let 1539—1659* (Věstník etc. 1897, č. XXI, str. 25). Pouhých listin, které procházely při úřední činnosti Nováčkově jeho rukama a které pak pro zajímavost otiskl samostatně v tehdejších časopisech historických (jako byly ČČM, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, Český Lid, Památky archaeologické), je dosti

dlouhá řada; jsou to vesměs cenné dokumenty osvětlující nejrůznější stránky české minulosti.

Zpracování pramenů v poměru k činnosti ediční — nehledíme-li k úrodnému roku 1890 — ustupuje značně do pozadí. Jsou to vesměs kratší články, příspěvky k životopisům starších spisovatelů českých (jak byly uveřejňovány v ČČM.) a k českému rodopisu; mnohé jsou na přechodu mezi edicí a zpracováním, spojujíce toliko doslovně uváděné texty stručným výkladem. Nejobšírnější a nejdůkladnější studie tohoto rázu je článek *Pavel Pistorius z Lucka, 1552—1630* (ČČM. 1899, str. 138—156), který přináší mnoho nových zpráv o tomto vynikajícím knězi katolickém doby předbělohorské; styk s rodinou svobodných pánů Hrubých dal asi podnět k pátrání a potom práci *Několik nových zpráv o Zikmundovi Hrubém z Jelení a rodině jeho* (ČČM. 1896, str. 473—479), kterou později doplnil *Dalšími zprávami o potomcích Zikmunda Hrubého z Jelení* (ČČM. 1905, str. 280—286); tento druhý článek však vlastně jen otiskuje 19 nových zpráv ze sbírek zemského archivu, v poslední době získaných.

V pracích Nováčkových z různých dob možno také shledati skupinu, která se týkala selského stavu a národopisu, ačkoliv ovšem nemůže být řeči o nějakém soustavném badání na tomto poli. Dlouholetý pobyt na skutečném venkově vzbudil v něm tento zájem a vyzbrojil ho také opravdovou znalostí selských poměrů, jež mu výborně sloužila k výkladu historických pramenů. Hned první jeho práce z let sedmdesátých — jak již uvedeno — byly tohoto rázu. Když pak v letech devadesátých pro studium českého národopisu byl založen *Český Lid*, přispíval do něho Nováček od samého začátku a uveřejnil v jeho svazcích několik, většinou kratších článků, osvětlujících na základě archivního materiálu velmi názorně některé projevy lidového života na českém venkově v minulosti; jako příklad možno uvésti pěkně psaný článeček *Jak chytali na vojnu* (Č. Lid III, str. 289—292). Významnému a zajímavému zjevu českého hospodáře v XVI. století Janu Jeníškovi z Újezda, jehož paměti velmi důležité pro poznání staročeského hospodaření a dosud nezpracované úplně byly začátkem devadesátých let darovány českému museu, věnoval dva obšírnější články: podrobné zprávy o jeho životě a některé ukázky z jeho pamětí všeobecnějšího rázu uveřejnil v práci *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci* (ČČM. 1894, str. 237—257, 397—409) a jeho názory a záznamy o hospodářství polním, lučním a chovu ovcí sestavil ve stati *Z hospodářských zápisek Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci* (Č. Lid XIV, str. 283 až 292, 323—326). Jako v jiných článcích i zde upozornil Nováček na nový pramen českých dějin, avšak neměl otižádosti vyčerpat jej všestranně. I v těchto statích, k selským dějinám právě tak jako

v ostatních článcích projevuje se význačný rys lidské i vědecké osobnosti Nováčkovy: zájem o lidi a skutečný život v jeho mnohotvárných formách, nikoli schemata a vypisování řádův a institucí. V této souvislosti bylo by možno jmenovati také jeho edice manských desk Trutnovských, knih viničných, dvorských desk z doby Zikmundovy a »příspěvek k dějinám stavu sedlského v Čechách«, Šetějovice, o nichž všech bylo mluveno již dříve.[1])

Není třeba vypočítávat ostatní drobné články a zprávy Nováčkovy, rozptýlené po různých časopisech (kromě ČČM., kam nejčastěji ukládal výsledky svých studií, byly to Památky archaeologické a místopisné, Časopis Společnosti Přátel starožitností českých v Praze, Český Lid, Osvěta, Česká Revue, Obzor literární a umělecký, Method, německé fejtóny v Politik, v posledním čase drobnosti ve Zvonu), obraz, který si možno utvořiti z uvedeného výběru, by se nikterak nezměnil; je ustálený již v tomto období, t. j. dříve nežli se stal ředitelem zemského archivu; v době pozdější jeho publikační činnost téměř ustává. V této době položil také základ k svému postavení v učených společnostech a organisaci vědecké práce historické: r. 1895 stal se mimořádným členem Král. České Společnosti Nauk, r. 1898 dopisujícím a r. 1899 mimořádným členem České Akademie (řádné členství Společnosti bylo mu propůjčeno r. 1913 a tajemníkem I. třídy se stal r. 1914) a tím se dostal k účastenství a rozhodování v různých výborech a komisích vědeckých atd.

Literární činnost Nováčkova, ať původní ať vydavatelská, nebyla ovládána jednotnou velkou myšlenkou, nýbrž se roztříštila na malé práce nejrůznějšího obsahu. Nováček nezanechal po sobě velké dílo; také korrespondence Palackého, která slibovala stát se základní edicí pro poznání života a působnosti otce národa, zůstala jen torsem. Kromě jediné znamenité práce kritické o zakládací listině university Pražské — a to dlužno mít na paměti, že jeho vážná literární tvorba začíná se v letech devadesátých, kdy se již mocně k životu hlásila nová kritická škola českého dějezpytu — články Nováčkovy, které materiál samostatně zpracovávají, většinou podávají příspěvky životopisné toho směru, jaký byl v oboru literární historie pěstován v časopise musejním školou Jirečkovou a jeho následovníky. Možno-li v té době mluvit o škole Tomkově a Gollově, což se zajisté projevovalo nejen ve zpracování, nýbrž i ve volbě látky, pak Nováček patřil starší skupině českých dějepisců.

Avšak literární činnost jeho zdaleka nevystihuje jeho významu v našem učeném světě a organisaci vědecké práce. S jmenem Nováčkovým jsou nerozlučně spojeny osudy zemského archivu v posledních třinácti letech, kdy právě došlo k velmi důležitým změnám ve vedení tohoto ústavu. Za jeho ředitelování zemský archiv nastoupil podstatně jiný směr, nežli kterým se ubíral do té doby, a zásluhy, které si Nováček získal při uskutečňování těchto oprav, jsou opravdu trvalé ceny a mají význam větší, než jak tomu bývá při nastoupení nového správce v nějakém archivu, neboť postavení zemského archivu nejen v českém archivnictví, nýbrž i v českém dějezpytu je význačnější než jinde.

[1]) Měl účast také na vydání latinského tekstu *České kroniky Eneáše Sylvia* v Pramenech dějin českých VI, 61—258, díl ten však nebyl dán na veřejnost.

V tomto posledním období, jak řečeno dříve, Nováček již mnoho nepsal (mimo drobnosti ve Zvonu) — v přehledu literární činnosti byly uvedeny i práce z této doby — za to měl tím větší účast v činnosti učených sborů. Významnějším způsobem zasáhl na veřejnost r. 1910, když v Čáslavi při nálezu kostí domněle Žižkových odsoudil jako falsum připojené písemné svědectví a pak rozebral podvržené dopisy, které měly dotvrdit pravost nálezův; jako na autora literárního podvrhu ukázal na tamějšího místního historika V. V. Jeníčka (*Jeníčkův makulář*, Zvon 1911). Avšak těžiště jeho činnosti bylo tehdy v zemském archivu.

Spojení vlastního archivu a vědeckého ústavu dějezpytného v zemském archivu, jež bylo stanoveno při jeho založení v duchu tehdejší doby a bylo tehdy svrchovaně potřebné pro českou vědu, nepozbylo svého smyslu ani později, kdy při vyvinutějších vědeckých poměrech i u nás vznikly nové učené ústavy, kterým v zásadě připadly tytéž vědecké úkoly; místo zemského archivu v organisaci historické práce české bylo již příliš pevné a opíralo se o štědrou podporu sněmu království Českého — Česká Akademie se pak dosud neodhodlala na poli českých dějin a zvláště dějin nové doby vyvolat v život opravdu velké podniky, jež by hlouběji zasáhly v rozvoj českého dějezpytu. *Sněmy české od leta 1526 až po naši dobu* a výzkum archivů římských, jehož výsledky učinit přístupny vědecké veřejnosti musil z největší části opět zemský archiv *(Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* a *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia)*, patří posud mezi nejvýznamnější vědecky organisační podniky z oboru českých dějin.

Avšak *Sněmy české,* na počátku vlastní ovoce činnosti zemského archivu (vydávané od r. 1877), neměly potřebnou úroveň vědecké dokonalosti ani za Gindelyho, který jim nikdy nevěnoval mnoho ze svých bohatých schopností, a tím méně za Dvorského, který v jejich vedení ukazoval vždy zřetelněji ruku samoukovu.

Na konci Gindelyova řízení zemského archivu, po třiceti letech, octl se archiv téměř mimo proud českého snažení historického a jak již pověděno, stal se předmětem ostré, ale zasloužené kritiky v od-

borném tisku i sboru zákonodárném, že neplní úkol, který mu byl určen v českém dějezpytu historiografem Palackým. Chybu Gindelyovu druhý archivář Dvorský, jak bylo ukázáno, hleděl v duchu hnutí let devadesátých za studiem lidovosti a vlastivědy napravit obrácením pozornosti zemského archivu od zahraničních archivů na pole domácího archivnictví jednak výzkumem českých i malých archivův, jednak snahou zachraňovat písemné památky. Toto nově nazírání na úkoly archivní však Dvorský nedovedl uplatnit, ačkoli měl mnoho energie k tomu potřebné, neboť jeho hlučná osobnost postrádala bezpečného základu vědecké kázně, a tak práce na poli archivní organisace a ochrany písemných památek, jež byly zahájeny s takovými nadějemi a s takovým odhodláním, zůstaly jen při pokusech a náběžích. Připočte-li se k tomu ještě nedosti velká přístupnost sbírek archivních, je patrno, že ani za Dvorského koncem XIX. století nevzrostl význam zemského archivu pro české snažení historické.

Tento těžký úkol, napravit chyby a opominutí předchůdcův a smířit oba směry, připadl Nováčkovi. Na místo ředitelské vynesla ho oposice odborného úřednictva proti Dvorskému, který vedl ústav příliš osobitým duchem. Od 1. listopadu 1903 svěřena mu zatímní správa archivu (usnesení zemského výboru ze dne 29. října t. r. č. 99.801) a koncem roku (usnesení ze dne 28. prosince t. r. č. 116.450) ustanoven ředitelem.

První péčí nového ředitele, která mu byla také zvláště přikázána zemským výborem, bylo inventarisování sbírek archivních. Nová správa měla se postarat o odstranění závad, shledaných při inventuře archivu, která byla provedena při změně v ředitelství archivním (dekret ze dne 26. října 1903 č. 97.902): tehdy bylo nařízeno, aby především byl opatřen inventář všech věcí, listin a knih chovaných v archivu zemském a aby byla uspořádána a katalogisována jednotlivá oddělení sbírek archivních. Hlavní povinnost archivářská, pořádání a katalogisování fondův archivních, byla totiž v zemském archivu zanedbávána pro ostatní úkoly hned od samého počátku za Gindelyho i za Dvorského, když fondy archivní vzrůstaly značnou měrou. Tomuto vnitřnímu uspořádání sbírek archivných věnoval Nováček velkou pozornost, aby dohonil, co zanedbali jeho předchůdcové. Byla to ovšem práce na léta a jiné povinnosti, kterých se archiv nemohl zříci, stále oddalovaly její dokonání. Hlavně však úloha ta byla velmi ztížena vzrůstem čistě úředních prací, které za dřívějších dob buď vůbec nebyly nebo zabíraly daleko méně času než nyní, neboť za Nováčka archiv zemský v daleko větší míře nežli dříve (také vlivem nově získaných fondů, jako byly knihy pozemkové) sloužil veřejné správě a prostinké poměry, které panovaly v úřadování za prvních desítiletí po založení archivu, musily být konečně nahrazeny určitějšími formami úředními; tím vším se přirozeně rozmnožila úřední agenda. Na konci života Nováčkova i neblahé poměry v zemské správě, jimiž trpěl i zemský archiv, staly se překážkou větší činnosti. Proto z pořadatelských prací archivářských leccos, co bylo začato, nemohlo být dokonáno a zbývá ještě mnoho vykonat v tomto směru.

Také cesta Nováčkova, kterou podnikl v květnu r. 1905 po některých německých a rakouských archivech — byl v Mnichově, Inšpruku, Štýrském Hradci, Vídni a Brně —, sloužila podobnému účelu, aby totiž seznal zařízení cizích, dobře spořádaných archivů, a těchto zkušeností užil ve prospěch archivu zemského, neboť velká část nedostatků vyplynula z toho, že si zemský archiv naprosto nevšímal pokroku a směrů v archivnictví, jak se vyvinulo jinde. Nehledě k této cestě a zájezdu na mezinárodní sjezd historický v Berlíně (1908), žil Nováček v té době až do konce svých dnů klidně ve svém archivu v Praze a o prázdninách v Sudějově na bývalém panství Pečeckém; od r. 1908, kdy se stal řádným členem c. k. archivní rady ve Vídni, zajížděl pravidelně několikrát do roka k jejím zasedáním.

Je přirozeno, že za dobu poměrně krátkou, kdy popřáno Nováčkovi stát v čele archivu, nestala se náprava ve všem, co bylo třeba vykonati. Avšak za něho byly položeny správné základy k dalšímu rozvoji archivu po všech stránkách. Především vědecká povaha ústavu byla opět přivedena k platnosti způsobem naprosto uspokojujícím, takže zemský archiv opět zaujal místo mezi vědeckými ústavy českými. Vědecká vážnost za Nováčka pronikla ve všech podnicích archivních a uplatnila se zásada, že archivář stejně jako ostatní úředníci slouží zájmům archivu, t. j. veřejné správě a vědě. Výsledek toho objevil se v nové úpravě vydávání *Sněmů českých*, které byly postaveny na bezpečný základ vědecký jak po stránce programu, tak i techniky vydavatelské; na rozdíl od dřívějšího způsobu odpovědnost, kterou dříve nesl souborně celý archiv, svěřena nyní jednotlivým vydavatelům, odborně vzdělaným (K. Krofta, J. B. Novák), jak je to mravem u vědeckých prací vůbec. Ve svazcích *Sněmů*, od té doby vydaných (XI, 1 a XV, 1), užito pak edičních zásad, které mohou být vzorem pro všechny moderní historické edice české. Mohlo by se říci, že se za Nováčka v zemském archivu ujala dědictví po Gindelym a Dvorském nová generace historická, vychovaná českou universitou a studiem v cizině (Vídeň, Řím), a v duchu současného pokroku v dějezpytu evropském dále pracovala na programu, jejž dal české historii Palacký.

Také na poli archivní organisace došlo za Nováčka k několika vážným počinům. V první řadě ovšem bylo nutno pamatovat na uspořádání vlastních sbírek archivních, jak o tom již byla řeč. Proto

se musil odložiti výzkum českých archivů venkovských, který byl za Dvorského prováděn ve velkých rozměrech, a badání v archivech jak domácích tak i cizích se omezilo jen na to, co bylo nezbytně potřebno pro *Sněmy;* nebyla však zanedbána žádná příležitost, která se naskytla zemskému archivu, aby zasáhl buď radou či skutečnou pomocí při pořádání nebo zachraňování menších archivův a tak si zajistil vůdčí místo v českém archivnictví. Tomuto účelu měly sloužit také Nováčkem založené a redigované *Zprávy zemského archivu království Českého* (české a německé vydání, I—III, 1906, 1908, 1910), které seznamují historické kruhy s obsahem sbírek a činností archivu a měly se ponenáhlu přetvořit v orgán pro české věci archivní. Náležitá organisace archivnictví, především samosprávného, patřila k úkolům, jejichž provedení na autonomním podkladě bylo v posledním čase považováno za čestnou a naléhavou povinnost zemského archivu a zesnulý ředitel byl ochoten postavit se v čelo podobné akce: jeho vlivné styky a postavení jistě by mnoho byly přispěly ke zdaru podniku. Velkého významu je rovněž, že za Nováčka v zásadě byla šťastně rozřešena otázka zřízení českého archivu agrárního v tom smyslu, že zemský archiv, v němž již nyní jsou soustředěny základní prameny k agrárním dějinám českým nové doby (sbírky katastrové, knihy pozemkové, registratura vlastenecké hospodářské společnosti), stane se střediskem jednak pro soustavné shromažďování archiválií agrárních, jednak pro vědecké badání tohoto druhu; toliko nedělnost sněmu, který měl povolit potřebné prostředky, zdržela provedení tohoto nanejvýše důležitého a nutného podniku.

Mnoho se proti dřívějšku změnilo, nejvíce však duch, který nyní zavládl u vedení zemského archivu: byl to duch účinné ochoty a největší blahovůle, kterou správa archivu projevovala k badatelům jak v užívání vlastních sbírek archivních tak vůbec ve všech věcech, které na ní závisely. Tato změna je nejosobnější zásluha Nováčkova za jeho ředitelování a vyplynula z jeho osobních vlastností. Zajisté nikdo z nás mladších, kteří jsme ho poznali až teprve jako ředitele archivu, neubránil se zcela zvláštnímu dojmu, když ponejprve v archivní pracovně spatřil jeho vysokou postavu — (zjev skoro patriarchální, kdyby jeho modré laskavé a usměvavé oči v obličeji lemovaném bílým vlasem a vousem nebyly prozrazovaly měkkost povahy a veselou mysl) — a brzy viděl, jak se zastavuje u stolů všech badatelův a srdečně a vesele s nimi rozpráví. Bavil a žertoval i v archivu jako po celý svůj život, neboť humor byl význačnou složkou jeho osobnosti, ale také radil a pomáhal, kdykoli mu to jen bylo možno. A těm, kdož přišli do archivu, dovedl dát mnohou dobrou radu. Nováček byl opravdu zdroj takřka nevyčerpatelný vědomostí o archivech a jejich obsahu, kterých nabyl na

četných archivních cestách, a jeho vědomosti z české historie a o jejích pramenech byly věru neobyčejné; získal je stálou četbou literatury i pramenů všech období a udržoval pohromadě znamenitou pamětí. A svojí pomocí nešetřil nikdy. Mluví-li se již o jeho zásluhách, pak dlužno jmenovitě vytknout tuto nedoceněnou a širší veřejnosti namnoze neznámou činnost; stačí, připomene-li se jen jeho účast a pomoc při Kalouskově vydání Řádův a instrukcí hospodářských, aby vysvitl tento druh jeho práce: přemnohý kus nebyl by se octl vůbec v edici Kalouskově bez Nováčkovy pomoci, který pro pozdější díly byl takřka tichým spolupracovníkem. Tuto vlídnou ochotu poznal každý, kdo přišel pracovat do zemského archivu nebo se obrátil k zesnulému o radu a poučení. Proto byl zemský archiv badateli vyhledáván velmi hojně — což nelze říci o všech velkých archivech českých — a k prospěchu české historie. To je osobní dílo Nováčkovo. Jako uvykl v celém svém životě, tak sloužil archivu i každé dobré věci nezištně a oddaně a vším vlivem, jehož se časem domohl ve vědeckých sborech, i prostředky, kterými vládl jako šéf velkého ústavu, neboť naprosto neměl osobní ctižádosti, která by mu v tom bránila. Radost z dobrého činu, ať ve vědě ať v životě, byla překrásný rys jeho šlechetné duše, a jeho ochotná ruka, která tak často a ráda pomáhala, bude leckde chybět. A kdo by mohl vytýkat, že to byla ruka laskavá i tam, kde bylo třeba spíše ruky silné, a že ukázal častěji dobré srdce tam, kde byla na místě přísná spravedlnost? Možno-li všechny lidi rozdělit na dva druhy, na úředníky a básníky, pak byl Nováček celou svou povahou i myšlením básníkem; když stál v čele významného úřadu, octl se ovšem mnohdy ve sporu s touto stránkou svého ducha. Byl však za to oblíben a měli ho rádi skoro všichni, s nimiž se v životě setkal — a bylo jich mnoho — a zvláště my mladí, neboť dovedl po některé stránce zůstat mladým až do své smrti. A proto když krátká nemoc sklátila jeho zdánlivě mohutný organismus, na němž však již dávno hlodala zlá choroba (8. dubna 1916), odchodu jeho upřímně želel nejen zemský archiv, který v něm ztratil milého představeného, nýbrž i široká veřejnost všech vrstev, která bude na něho dlouho vzpomínat.

J. Borovička.

Vedle úředních spisův a osobních dokumentův užito i nekrologů v novinách (Národní Listy, Národní Politika, Ženský Svět a j.), které oceňují hlavně jeho lidské stránky; srv. Mitteilungen des k. k. Archivrates II, 373—4 (od J. B. Nováka), dále článek *Dr. V. J. Nováček* (od J. Borovičky) v Agrárním Archivu III, 146—151; co zde pověděno o jeho významu pro zemský archiv, kryje se s tím, co jsem napsal v příslušných částech dějin zemského archivu ve IV. svazku *Zpráv zemského archivu království Českého.*

JULIUS PAŽOUT

*** 13. KVĚTNA 1837 — † 15. LEDNA 1911.**

Julius Pažout byl poslední pamětník počátků zemského archivu království Českého a také poslední představitel archivního úředníka staršího rázu. Neměl odborného vzdělání, ale přirozené schopnosti, stálý důvěrný styk se starými písemnostmi a láska k naší minulosti učinily z něho znamenitého archiváře, jehož praktické znalosti archivářské byly věru obdivuhodné. Nedostatky, které by dnešní odborník shledal ve způsobu jeho práce archivářské, tkvěly v názorech doby, z níž vyšel. Ovšem že přežil svou dobu a když se na počátku XX. století v zemském archivu za nové správy uplatnil nový duch a nové nazírání na úkoly archivní, byl již v archivu jakoby hostem nebo cizincem.

J. Pažout narodil se dne 13. května 1837 ve Sv. Petru (Szent Péter) u Komárna v Uhřích z otce Čecha, který tam byl panským zahradníkem, a matky Maďarky, která ho také s počátku vychovávala v maďarštině jako řeči mateřské. Jazyk otecký si osvojil až po návratu rodičů do Čech (1844), kde se mu dostalo českého vychování u strýce děkana v Loukově u Svijan. V dvanácti letech vstoupil do gymnasia v Mladé Boleslavi, pak pokračoval ve studiích v Jičíně a ukončil je v Hradci Králové. Po maturitě (1857) dal se zapsat na fakultu právnickou pražské university, kde pobyl až do r. 1861; současně pěstoval se zálibou historii navštěvuje pilně historické přednášky Tomkovy, z nichž se také podrobil kollokviu. Právnických studií nedokonal — složil toliko zkoušku historicko-právní —, nýbrž z hmotných důvodů vstoupil do redakce vládního listu »Pražské noviny«, v nichž působil až do jejich zaniknutí r. 1864. Tehdy jej archivář zemský Gindely přijal za pomocníka v archivu, kde pomáhal na přípravných pracích pro chystaná *Monumenta Bohemiae historica:* s počátku opisoval bratrské folianty, půjčované do Prahy z Herrnhutu, a pak zároveň s A. Sedláčkem pracoval v deskách zemských sbíraje materiál pro vydání zbytků shořelých desk. Vycvičil se tím znamenitě ve čtení starých písemností a protože měl zálibu v českém dějepisu, po odchodu Emlerově to tehdy stačilo, aby se stal skoro současně s Dvorským adjunktem zemského archivu (17. května 1865 zatímně, 16. ledna 1866 definitivně); první adjunkt Dvorský rovněž neměl odborného vzdělání historického a školské jeho studie byly ještě menší nežli Pažoutovy. Další jeho úřední dráha je velmi prostá: když se Dvorský stal ředitelem, obdržel Pažout místo prvního adjunkta (v prosinci 1892), v červnu 1900 nově zřízené místo archivářské a po pěti letech u příležitosti jeho čtyřicetileté služby (v červenci 1905) udělen mu titul archivního ředitele. Do výslužby odešel koncem listopadu 1909 ještě plný svěžesti. Netěšil se však dlouho ze zaslouženého odpočinku, zemřel neočekávaně klidnou smrtí dne 15. ledna 1911 u věku 74 let, jakoby jeho život byl nerozlučně spiat s prací archivářskou. Kdož znali tohoto čilého starého pána, byli překvapeni jeho náhlým skonem. Zanechal po sobě paměť muže neúnavné píle a vzácně dobrého srdce a v úřadě vzpomínáme na něho jako na soudruha nanejvýš obětavého.

A opravdu, jeho život vyplněn je odevzdanou prací archivní, která upoutala všechny jeho duševní síly. Svědomitost a pracovitost, které Pažouta vždy vyznačovaly, získaly mu záhy důvěru Gindelyovu ve věcech úředních i při vědeckých podnicích, řízených zemským archivem. Když Gindely byl na cestách nebo na dovolené — jako na příklad v l. 1871—1872, když se léčil z vleklé choroby, nebo r. 1873, když dlel ve Vídni za příčinou vyučování korunního prince Rudolfa — vždycky Pažoutovi, ač byl druhým adjunktem, bývala

svěřena správa archivu. Avšak také za přítomnosti archivářovy v Praze úřední agendu vedl většinou Pažout. Tehdejší vlastní činnost úřední — nehledě k práci vědecké — nebyla sice veliká, ale různá odborná zdání, jichž se tehdy zemský výbor dožadoval na archivu, předpokládala mnohdy rozsáhlá studia historická; a ta byla z největšího dílu prací Pažoutovou. Vědecké badání v archivech, získávání materiálu k novodobým dějinám českým, jak známo, vyplňovalo tehdy skoro veškerou činnost archivu zemského a také největší část této práce spočívala na Pažoutovi. Dvorský mimo výzkum archivu jindřichohradeckého, kde pracoval skoro půl druhého roku, podnikl z uložení archivářova již jen některé menší cesty výzkumné do rozličných městských a panských archivů v Čechách, naproti tomu Pažout pracoval téměř ve všech velkých archivech evropských, hlavně jak to potřeboval Gindely pro svoje dílo.

Hned po svém jmenování r. 1865 byl Pažout vyslán do Chebu, aby v tamním městském archivu, tehdy ještě neuspořádaném, shledával a opisoval listiny důležité pro české dějiny; výzkum chebského archivu se konal pro Palackého. Po devítiměsíčním pobytu v Chebu odebral se do Výmaru, kde pracoval od února do srpna 1866 ve velkovévodském státním archivu rovněž o neznámém materiálu z doby krále Jiřího. V následujících devíti letech byl Pažout zaměstnán ponejvíce v Praze vedením agendy úřední a výzkumu pražských archivů; v té době řídil také práce spojené se sestavením statistiky pro dějiny cen, jejichž výsledky byly vystaveny Pražskou obchodní komorou na světové výstavě ve Vídni r. 1873. Roku 1875 zahájeno opět velké badání v cizích archivech. Na zimu t. r. byl Pažout vyslán do Mnichova k badání v archivu státním, říšském a v král. knihovně, kde setrval až do podzimu r. 1877. Tam vyhledával a opisoval prameny pro dobu od r. 1526, pro chystaný podnik zemského archivu, *Sněmy české;* co tu získáno o nastoupení rodu Habsburského na trůn český, uveřejněno v I. svazku *Sněmů*. O prázdninách v srpnu a září přijížděl profesor Gindely do Mnichova, aby sbíral materiál pro dějiny třicetileté vojny a Valdštejna, v čemž mu Pažout vydatně a platně pomáhal. Životní dílo Gindelyovo, třicetiletá válka, byla od té doby hlavním hlediskem, podle kterého se řídil archivní výzkum zemského archivu, prováděný v cizině Gindelym a jeho věrným pomocníkem Pažoutem, kterého k tomu uschopňovaly jeho velké znalosti jazykové (znal i maďarsky, francouzsky, italsky a španělsky). Z Mnichova byl Pažout poslán koncem r. 1877 na půl léta do státního archivu v Drážďanech a odtud skoro na celý rok do Vídně, kde pracoval v archivu státním a finančním. V dalších letech nepobyl již nikde nepřetržitě tak dlouhou dobu, nýbrž pracoval v l. 1880—1889 pravidelně buď sám nebo zároveň s archivářem Gindelym po čas 1—2 měsíců v Mnichově, Vídni, Drážďanech, Berlíně, Eisenstadtu v Uhrách, Bruselu a Paříži. Ovoce jeho pilné a svědomité práce v cizích archivech je uloženo v zemském archivu v přečetných opisech od něho pořízených, jichž užil především Gindely ve svých velkých dílech historických.

Smrtí Gindelyovou skončily velké zahraniční jízdy zemského archivu a tím také, možno říci, sláva Pažoutova jakožto archivního badatele. Když se stal mladší jeho druh Dvorský správcem archivu, sloužil Pažout i jemu v úřadě i v jeho soukromých pracích vydavatelských oddaně právě tak, jako ve výzkumu českých archivů městských, panských a klášterních, jejž konal zemský archiv za vedení Dvorského. Nejen v úřední publikaci *Sněmů českých,* nýbrž i ve velkých edicích Dvorského z doby, kdy byl ředitelem archivu, je uloženo tolik práce Pažoutovy, že by mnohé z nich mohly nésti jeho jméno. I ve sporu, který předcházel odchodu Dvorského do výslužby, on jediný z úředníků neodvážil se vystoupiti proti němu, ač zajisté měl nejméně příčin k vděčnosti. Za správy Nováčkovy do nových poměrů se již nevpravil.

V poměru k této neosobní a lopotné práci úřední i k pomocné práci pro dílo Gindelyovo a publikace Dvorského ustupuje vlastní literární samostatná činnost Pažoutova značně do pozadí. Neměl ctižádosti, aby uplatnil svoje schopnosti, a spokojil se vždy jen podřízenou úlohou pomocníka větší nebo silnější osobnosti, které pak sloužil věrně a stále.

První jeho práce jsou dobře psané populární články dějepisné, které nezaprou úplně bývalého novináře. Psal je do Tonnerova I. ročníku Světozora (1867), který vůbec přinášel mnoho historického čtení. Nejsou však zcela bez ceny ani po stránce vědecké, neboť příspěvky ty, jako na příklad článek *Bouře selské v severních Čechách v letech 1625—1631* (Světozor I, 1867, str. 197—198, 210), založeny jsou mnohdy na nových pramenech. Čistě vědecká práce je německá rozprava Pažoutova *König Georg von Böhmen und die Concilfrage im Jahre 1467. Ein Beitrag zur Geschichte von Böhmen,* uveřejněná ve vídeňském Archiv für österreichische Geschichte, XL, 1869, str. 323—371. Cenná tato studie podává výklad zprávy vyslance krále Jiřího o poslání k francouzskému králi Ludvíkovi XI. v příčině svolání obecného koncilu. Neznámou tuto relaci i ostatní kusy otištěné v přílohách nalezl Pažout ve velkovévodském státním archivu výmarském, kde pracoval před třemi lety, a osvětlil jimi v několika zajímavých podrobnostech důležitou otázku vlády krále Jiřího. O deset let později (1879) zpracoval pro Helfertovy populární dějiny Rakouska *Oesterreichische Geschichte für das Volk* spolu s Dr. Th. Tupetzem reformační období, které vyšlo jako VII. svazek sbírky o názvu *Oesterreich im Reformationszeitalter (1526—1617).* (I. Abt. Die Zeiten Ferdinand I. und Maximilian II. II. Abt. Die

Zeiten Rudolph II. und Mathias. Wien 1879, str. 222, 257). Stalo se tak na podnět, ba mohlo by se říci skoro z uložení Gindelyova, který se tím zbavil dávného závazku, učiněného Helfertovi; toto zpracování se přirozeně opírá o historická díla Gindelyova. Největší své dílo vydal Pažout již na sklonku svého života (1906), totiž edici *Jednání a dopisy konsistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562—1570* (str. VI+470), jež vyšla nákladem Historického spolku jakožto pokračování starší sbírky Borového. Publikace nevyčerpává sice soustavně všechnu látku vztahující se k tomuto období, není to tedy po této stránce vzorná edice, ale přináší z různých archivů, především ovšem z pražského archivu arcibiskupského, velmi mnoho nového materiálu pro dějiny českého utrakvismu i počátky katolické restaurace. Z téhož roku je také poslední Pažoutův článek *K dějinám statků dříve purkrabských, nyní zemských,* uveřejněný ve Zprávách zemského archivu království Českého I, 1906, str. 131—152; jsou to příspěvky k dějinám purkrabských statků z archivních pramenů. Nehledíme-li k drobnějším článečkům, otiskujícím pouze nějaký neznámý materiál, jež uveřejnil v Památkách archaeologických a Časopisu českého musea, je tím podán úplný obraz Pažoutovy literární činnosti.

Když odešel po službě více než čtyřicetileté v zemském archivu na odpočinek, počal psát svoje paměti *Vzpomínky na léta ve službě král. českého zemského archivu ztrávená, 1865—1909.* Bohužel napsal jen malou část, která byla otištěna po jeho smrti v nedělní příloze Národních Listů ze dne 12. března 1911; obsahuje toliko vzpomínky na činnost archivní až po dobu výmarskou. Avšak i tento nepatrný zlomek ukazuje, jak cenný pramen pro dějiny zemského archivu, zajímavé zvláště v prvním Gindelyově období velkých cest zahraničních, byly by tyto vzpomínky pamětníka starých dob.

Jeho smrt nebyla citelnou ztrátou pro českou vědu historickou, kterou obohatil jen několika málo pracemi, avšak archiv zemský v něm ztratil dobrého znalce domácích i cizích archivů; vzal s sebou všecky bohaté, ba namnoze téměř jedinečné zkušenosti, za čtyřicet let nasbírané v archivech skoro celé Evropy.

J. Borovička.

MILOŠ VYSTYD

* 31. PROSINCE 1885 — † 19. ŘÍJNA 1914.

Miloše Vystyda stihl přesmutný osud, že byl vyrván ze středu života dříve, nežli mohl splniti to, co pokládal za svůj cíl, i očekávání těch, kdož právem kladli v jeho budoucí činnost velké naděje. Krátká doba jeho mladého života je dobou vážných příprav, jimž však nebylo popřáno, aby přinesly zralé ovoce opravdových činů. Proto jeho život zůstal jen krásným slibem, zničeným neúprosným osudem. Avšak i to, co vykonal, stačí, aby ho bylo čestně vzpomenuto ve vědecké práci historické i české práci archivní.

M. Vystyd narodil se dne 31. prosince 1885 v Osečanech u Sedlčan. Po ukončených studiích gymnasijních v Benešově věnoval se na české universitě v Praze historii; zde dosáhl hodnosti

doktora filosofie v březnu 1910 na základě disertační práce *Pozemkové vlastnictví ve světle lokálních dějin okresu Sedlčanského do r. 1630*. Mezitím odbyl si dobrovolnou službu vojenskou v Tyrolích a od podzimu r. 1909 pokračoval v historických studiích na ústavě pro rakouský dějezpyt ve Vídni, kde setrval dvě léta a po ukončení pravidelného dvouletého kursu složil obvyklou zkoušku institutní, oprávňující k službě knihovní a archivní. Brzo na to (v listopadu 1911) vstoupil jako praktikant do zemského archivu království Českého; koncipistou byl jmenován 1. dubna 1912. Tím dosáhl úřadu kde měl možnost plně uplatnit svoje bohaté schopnosti vědecké i organisační. Avšak světová válka zmařila tyto slibné naděje. Všeobecná mobilisace armády povolala ho k jeho pluku do Haliče, kde padl v boji s Rusy dne 19. října 1914.

Vystyd počal býti literárně činným velmi záhy. Jeho venkovský původ, výchova a rodinná tradice — otec, venkovský učitel, zapsal svoje jmeno do dějin jihočeského kraje jako osvětový a hospodářský buditel — přirozeně ho vedly k národopisu. Jakmile opustil střední školu, jal se uveřejňovat drobné lidopisné příspěvky v Českém Lidu, Národopisném Věstníku a místních časopisech jihočeských. Po celou dobu svých pražských studií psal podobné články, k nimž později přistoupily novinářské úvahy o otázkách musejních a studentských, které souvisí s jeho působením v studentských organisacích strany agrární.

Vědecký jeho zájem se zatím soustřeďoval vždy více na dějiny agrární. K přirozeným sklonům z domova pojil se zde zajisté i mocný vliv universitní, v Praze profesora Pekaře, ve Vídni profesora Dopsche; není asi bez významu, že první jeho historická úvaha je referát o Pekařově knize o Kosti. Uvedená práce doktorská, kterou neuveřejnil chtěje ji později rozšířiti, je svědectvím tohoto obratu; také kritika nejstarších listin kláštera benediktinek u sv. Jiří na Hradčanech, kterou se zabýval ve Vídni, měla mu upravit cestu k hospodářským dějinám kláštera ve středověku. Nahodilý spor o poměru rýmované kroniky štyrské ke kronice zbraslavské, vyvolaný v seminárním cvičení prof. Dopsche, odvedl ho však na čas na pole kritiky pramenné a dal vznik dvěma obsáhlým studiím. Důkladná a obšírná práce *Die steirische Reimchronik und die Königsaaler Chronik* (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1913, XXXIV, str. 218—295, 596—635) obírá se vzájemným poměrem jmenovaných velkých děl kronikářských, důležitých pro české dějiny druhé polovice XIII. a počátku XIV. století; pracným a podrobným srovnáním částí týkajících se Přemysla II. a Záviše z Falkenštejna v obou kronikách i v jiných současných pramenech došel Vystyd k cennému výsledku, že zprávy kroniky štyrské o českých věcech mají samostatnou cenu. V rozpravě samé dotkl se ovšem také rozličných otázek z českých dějin tohoto období a pokusil se přispěti k jejich řešení mnohým pozoruhodným kritickým postřehem. V této souvislosti vznikla také jeho úvaha *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna* (Český Časopis Historický 1914, XX, str. 165—187), která důmyslným rozborem pramenů zjišťuje některé podrobnosti konce Závišova a tak přispívá k správnému ocenění tohoto velmože.

Obě tyto kritické práce Vystydovy, které ho stály tolik odříkavé a namahavé práce, jsou především svědectvím jeho čistě odborných schopností, bystré kritiky, methodické obratnosti a neúmorné píle; v další jeho vědecké činnosti zůstaly by asi pouhým odbočením od vlastního cíle, za který pokládal badání v agrárních dějinách. Po celou dobu studií se Vystyd připravoval k tomuto úkolu velmi svědomitě a důkladně a úřední povolání, kterého došel poměrně záhy, postavilo ho takřka k samému zdroji našich vědomostí o agrárních poměrech českých nové doby, neboť zemský archiv chová nejdůležitější prameny k novějším dějinám pozemkového majetku (katastry a knihy pozemkové), a není pochybnosti, že by byl této příležitosti využil plnou měrou. Bohužel jediným skutečným výsledkem jeho práce i ukazatelem jeho snah v tomto směru je článek *Agrární dějiny a agrární dějezpyt*, uveřejněný v prvním čísle *Časopisu pro české agrární dějiny* (str. 1—13); způsob, jakým Vystyd v této programové stati pojednává o úkolech českého agrárního dějepisu a dějezpytu, prozrazuje nejen důkladnou znalost problémův, o něž jde, i odborné literatury, nýbrž i důvěřivé nadšení, plynoucí z velkých cílů, jež si vytkl. *Časopis*, který se mu podařilo za pomoci přátel a agrární strany uvésti v život ve spojení s Agrární revue, právě tehdy založenou, a jehož se pak stal prvním redaktorem, neměl být pouhou náhradou Praskova Selského archivu, zaniklého před několika lety, neměl být pouhým skladištěm neurovnané a nezpracované látky, která především svou zajímavostí se hodila za lidovou četbu venkovských kruhů, nýbrž cíle, které Vystyd hodlal sledovat, byly přísně vědecké. Organisační smysl jeho ducha, který projevoval tak znamenitě již v studentských letech, vedl ho však dále: pomocí svého časopisu chtěl získat i jiné pro vědeckou práci o českých dějinách agrárních, chtěl — podle vzoru německého časopisu Deutsche Geschichtsblätter — přinášet především kritické články, které by metodicky ukazovaly, jak se má pracovat o určitých otázkách dějepisu agrárního, a tak vyvolat dobré práce samostatné, hlavně v oboru t. zv. místopisu. Vystydovi však nebylo dopřáno ukončit ani první ročník. Jeho krásné plány redakční i vlastní z oboru agrárních dějin, o jejichž splnění by se byl přičiňoval se vší energií své činné a rázné povahy, zůstaly nesplněny na velkou škodu české vědy historické, neboť agrární dějezpyt v českých zemích jistě

nemá mnoho pracovníků tak nadšených a při tom odborně tak vzdělaných a schopných k vědeckému soustavnému badání, jako byl Vystyd.

Předčasný skon Vystydův není však pouze ztrátou pro českou vědu. Také zemský archiv, kde působil tak krátce, těžce oželí jeho odchodu. Nejen jeho čestná a přímá povaha, zanícení pro vědu, rozhodné vlastenectví získaly mu upřímné přátelství nás všech, kdož jsme s ním pracovali pod společnou střechou, mnohé vlastnosti jeho ducha byly skutečným ziskem pro ústav, jemuž věnoval svoje síly s takovou oddaností.

Miloš Vystyd, který padl se zbraní v ruce, projevil ve své činnosti úřední všechny přednosti, pro které ctíme vojáka: obětavá věrnost k povinnosti, kterou vzal na sebe, smysl pro pořádek, vytrvalost a neústupnost v práci — proto pro všechno budeme v zemském archivu na něho vzpomínat s úctou a láskou a upřímně litovat, že byl tak předčasně vytržen z našeho středu, kde by se byly uplatnily všechny vynikající schopnosti jeho ducha.

J. Borovička.

Srv. *K. Krofta*, Miloš Vystyd; *J. Morávek*, Ze vzpomínek na Miloše Vystyda; *Lad. Vystyd*, Příspěvek k bibliografii prací M. Vystyda (Agrární archiv II, 1—8).

ROBERT FLIEDER

ZEMSKÝ VÝBOR V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM

JEHO ORGANISACE V LETECH 1714—1783.

I. Předchůdci zemského výboru a jeho zřízení.

Sněmovní komise. — Ke zřízení zemského výboru nedošlo v Čechách v době největšího rozkvětu stavovské ústavy, nýbrž v době značně pozdější, kdy v stavovském státu českém rozhodná převaha byla již na straně panovnické moci, kdežto moc stavů byla již v nezadržitelném úpadku.

Zemský výbor, jenž teprve v roce 1714 byl zřízen a v listopadu tohoto roku počal říditi záležitosti jemu svěřené, nebyl ničím naprosto novým, snad bez předcházejícího vývoje vštěpovaným na strom stavovského zřízení českého, nýbrž měl své předchůdce ve vzdálenější i bezprostřední minulosti. Něčím novým bylo od roku 1714 pouze *pevné* zařízení a *trvalost* této instituce, kdežto dosavadní kollegiální orgány, sloužící výhradně stavovské samosprávě, byly více méně nahodilé a rozhodně jen k jednotlivému úkolu povolávané, tedy přechodné orgány této stavovské samosprávy, orgány postrádající jakéhokoli pevného zařízení. Mimo tuto právě uvedenou novost nebylo snad ani jméno zemského výboru něčím naprosto novým, neboť s označením výboru (Ausschuss) pro nástroje stavy zřízené, třebas jen k určitému jednotlivému úkolu, setkáváme se již před rokem 1714.[1])

Uvedli jsme, že zemský výbor roku 1714 zřízený měl své předchůdce v době starší i novější. Budou dále uvedeny doklady toho a bude ukázáno, že cesta, která vedla odtud ke zřízení zemského výboru, byla tak prostá a přirozená, jak jen možno. Za hlavní orgán obce stavovské pokládán byl vždy sněm jako shromáždění této stavovské obce a tento sněm měl také v první řadě a mnohdy snad výhradně raditi se, usnášeti se, ba vykonávati vše, co spadalo do pravomoci stavů. Avšak těleso tak velké, složené z nejrůznějších živlů co do způsobilosti vyznati se v záležitostech veřejných, nebylo se všech těchto úkolů. Nebylo s úkolů těch jak z důvodu právě uvedeného, tak zejména proto, že jak příprava určité látky, nebo podrobné její

[1]) Na př. výbor sněmovní pro defensi, roku 1703 zrušený, nazývá se »der vom land formirter ausschuss« nebo »landausschuss« (opis dvorního dekretu o jeho zrušení ze 13. října 1703 v knize dekretů Nového Města Pražského, rukopis č. 830 archivu města Prahy).

zpracování, tak i provádění sborových usnesení anebo konečně vlastní výkon kontroly veřejné správy nedají se prováděti nějakým velmi početným a proto těžkopádným sborem. To bylo i v českém státním životě brzy jasno a odvozeny z toho nutné důsledky. Tyto důsledky spočívaly v tom, že úkoly právě zmíněného druhu svěřovány užším kruhům a kroužkům příslušníků stavovské obce, vybraným a zmocněným k tomu účelu ze stavovského shromáždění.

Ve století XVI. můžeme v královské radě jako zemské radě, zejména v jejím složení co kollegiu nejvyšších úředníků a soudců zemských, spatřovati jakýsi výbor zemský, ovšem jen potud, pokud právě byla činna v záležitostech spadajících ve výhradnou působnost obce zemské, čili samosprávy stavovské, neboť musíme míti na paměti, že tato zemská rada byla vedle toho a snad v první řadě poradným orgánem královým. Také sněmy zhusta v době této svěřovaly buď vykonání přípravných prací k budoucímu sněmovnímu zasedání nebo podrobné provedení usnesení sněmovního nebo konečně dozor nad zachováváním usnesení sněmovních buď této zemské radě samotné nebo rozšířené o různý počet osob ze sněmu, přidaných radě této k určitému jednotlivému účelu.

V době pozdější pak to byly komise k nejrůznějším úkolům od sněmu k sněmu volené, vždy s přesně vymezeným úkolem, v nichž shledáváme předchůdce ústavu zemského výboru a náběhy k jeho trvalému a pevnému zřízení.[2]) Konečně můžeme i v instituci nejvyšších zemských berníků hledati zárodek některých úkolů a povinností potomního zemského výboru.

Všem těmto předchůdcům zemského výboru scházely však hlavně dvě známky, které zemský výbor od nich rozlišují. Nebyly stálým zařízením, kterému by věci sněmovní a jiné záležitosti stavovské samosprávy náležely bez zvláštního zplnomocňování v jednotlivých případech, nýbrž jednou pro vždy na základě pevného organisačního plánu. Tedy stálost takové instituce a pevněji předem stanovená kompetence pro celé odvětví správní jsou těmito odlišnými znaky. Zejména pokud šlo o komise k jednotlivým úkolům od sněmu k sněmu volené, nelze o nějaké pevné organisaci vůbec mluviti, poněvadž bylo v každém případě úplně v moci stavů, zaříditi věc jinak než v případu druhém nebo jiných.

Zřízení t. zv. komise hlavní. — Teprve rok 1652 přinesl změnu a jistý pokrok v tomto směru. Změna tato souvisí s všeobecnou nápravou berního zřízení. Třicetiletou válkou bylo rozvráceno v naší zemi i bernictví. Poněvadž berně povolovaná a vybíraná dle poddanských osedlostí poklesla, pomáhala si zeměpanská správa daněmi spotřebními. Dosáhla mimo to ještě velké vymoženosti, že vybírání daní spotřebních i daní, které byly rozvrhovány podle osedlostí, měly napříště prováděti vlastní orgány královské. Domáhali-li se nyní stavové jednak, aby vybírání těchto berní dostalo se zpět orgánům sněmovním, jednak aby hlavní potřeba uhrazována byla právě posléze uvedeným druhem zemských berní, to jest berněmi dle osedlostí, postavil proti tomu panovník svůj požadavek, aby toto vybírání berní dle osedlostí bylo postaveno na základ pevnější a bezpečnější. Šlo tu o zřízení řádného katastru.[3])

Výsledkem jednání byly ústupky obou stran. Panovník připustil obnovu stavovského berního úřadu nezávislého na správě zeměpanské a stavové s druhé strany se uvolili zavésti do svého bernictví náležitý pořádek. To však bylo možno jen v tom případě, když zde bude stavovský orgán, který i v době, kdy sněm právě nezasedá, bude dohlížeti na vše, co souvisí se stavovským bernictvím. K zřízení takového orgánu došlo právě v roce 1652. Z artikulů obecného sjezdu, konaného tohoto roku mezi 12. červencem a 6. srpnem, dovídáme se, že panovník ponechal stavům zavedení dobrého pořádku v zemském berničném úřadě.[4]) Za tímto účelem pak stavové zvolili ze svého středu zvláštní komisi, skládající se z dvanácti osob, po třech z každého stavu,[5]) a vytkli také hned, co všechno komise tato má provésti. Zároveň pamatováno také již na doplňování této komise, neboť ustanoveno, že náčelník (principál) každého stavu má právo jmenovati jinou osobu za nepřítomného člena komise ze svého stavu.[6])

[2]) O těchto komisích pojednává: Tomek, Sněmy české dle Obnoveného Zřízení zemského Ferdinanda II., str. 103.

[3]) Tuto předhistorii t. zv. berní rolly z roku 1654 vyličuje Pekař ve svém díle České katastry 1654—1789 (Č. Č. H. 1913, str. 4 a násl.).

[4]) Artikuly sjezdové pag. XVI a násl. praví: »Nad to nade všecko jsouce na témž předešlém sněmě obecném dle znění artikule o řádu královského úřadu berničného, J. Mti cís. a král. věrní a poslušní stavové vedle té od J. Mti k vynalezení modi contribuendi et exigendi jim zanechané dobrovolné dispositi, co by k uvedení a zachování dobrého řádu při témž úřadě berničném budoucí praxis nebližto řízení dále ukazovala, buďto při tomto sjezdu obyvatelův a stavův aneb nejprvé příštím sněmě obecným k uvážení a nařízení v moci jich zanecháno . . .«

[5]) Komisi této náleželi ze stavu duchovního: arcibiskup pražský Arnošt Vojtěch z Harrachu, probošt u sv. Víta Jan Frant. Raš z Aschenfeldu, opat kláštera Strahovského Kryšpín z Hradiště; ze stavu panského: nejv. purkrabí pražský Bernard Ignatius hr. z Martinic, nejv. maršálek Adam Math. hr. z Trauttmansdorfu, nejv. sudí dvorský Ferdinand Vilém hr. Slavata z Chlumu a Košumberku; ze stavu rytířského: podkomoří Mikuláš z Gerštorfu a Malešic, purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník z Věžník, hejtman hradu praž. Rudolf Tychon Tengnagl z Kampu; ze stavu městského: Balthasar Werner z Geyersperku, Simeon Kuttnauer ze Sonnenštejna a Daniel Štěpán Ories na Kolči.

[6]) Články sjezdové stanoví na pag. XIX: A jakožby se také trefiti mohlo, že by ne vždyckny každý z nich jmenovaných kommissařův při jich

Úkolem této komise, která se stala bezprostředním předchůdcem zemského výboru a byla posledním stupněm na cestě vývoje směřujícího k jeho zřízení, byla tedy především správa berniční. Usnesení stavovské samo odůvodňuje zvolení této komise potřebou spořádané správy berniční: »aby dotčený úřad berničný tím dříveji zase k předešlému způsobu přiveden byl«.[7]) Také z povinností, jež byly vloženy na tuto komisi sjezdem z roku 1652 a jež výslovně uvádějí jeho tištěná usnesení, vysvítá jen potvrzení této skutečnosti. Neboť komisi této přikazuje se — uvedeme pleonasticky vyjádřený obsah sjezdového usnesení soustavně — především zcela všeobecně zavedení pořádku v zemském úřadu berním (»všeckny nepořádnosti a neslušnosti ... při královským ouřadě berničném napraviti«).[8]) Za tím účelem mají zvolení komisaři společně nebo jednotlivě do tohoto úřadu docházeti a zkoumati, zda bylo provedeno vše, na čem se usnesl poslední sněm v článku »o řádu královského ouřadu berničného«; dále nemají dopustiti, aby se odtud něco vyplácelo bez poukazu královské dvorské kanceláře české; a konečně podnikati vůbec vše, co směřuje k zachování dobrého řádu při tomto zemském berním úřadu.[9]) Tím byl tedy úřad tento postaven úplně pod moc nově zvolené sněmovní komise. Mimo tento základní a všeobecný úkol přikazuje se komisi řízení o stížnostech do berních reparticí a berní exekuce, jakož i do krajských rollí, jež se měly sepisovati za účelem zřízení náležitého katastru poddanských osedlostí a dle toho spravedlivého rozdělení berně mezi ně.[10]) Dále se jí ukládá zjištění výnosu dávky z vín a piva, a její členové (komisaři) se zplnomocňují, aby dle potřeby opravili nebo doplnili usnesení stavů o povolení 200.000 zl. tím způsobem, aby zajištěno bylo skutečné vykonání tohoto usnesení.[11])

Vedle toho pak obsahují artikuly sjezdové ještě jinou všeobecnou plnou moc pro tuto komisi, kterou se jí svěřuje provedení veškerých usnesení posledního sněmu: »k skutečnému dosti učinění všemu tomu, co při často řečeném posléze držaném sněmě obecném ve všem na něm stálého snesení artikulích a k nim patřících případnostech zavříno jest, potřeba ukazovala, nastupovati, konati a nařízení z podstatných příčin přítomen býti mohl, pročež bude moci principál z každého stavu, jiného na místě nepřítomného podzříditi a tak počet kommissařův doplniti.

[7]) Tištěná usnesení tohoto sjezdu pag. XVI—XVIII.

[8]) l. c. pag. XVIII—XIX.

[9]) l. c. pag. XIX.

[10]) l. c. pag. XVIII—XIX.

[11]) l. c. pag. XIX.

řizovati«.[12]) Také skutečné zřízení a ve skutek uvedení komise pro vyšetření stavu far a kollatur se svěřuje nové této komisi.[13])

Nesporně měla tudíž komise míti ve své moci vše, čím se zabývala stavovská shromáždění a co tedy náleželo z veřejných záležitostí do působnosti stavů. O nejvlastnějším hospodářství stavovském, to jest o správě vlastních prostředků stavovských, se zde výslovně nemluví.

Článek »o řádu v věcech politiae a obecný správy se dotýkajících předešle nařízeném« téhož sjezdu stavů českých,[14]) na němž bezejmenná dvanáctičlenná komise s tak rozsáhlou působností byla zřízena, rozšiřuje působení této komise ještě na jiné pole, které již stalo se působištěm úřadů královských, tedy úřadů ne-li úplně zeměpanských, pak alespoň s převahou této povahy, totiž na pole správy policejní. Členové této komise měli totiž dohlížeti k tomu, aby zachovávána byla usnesení předešlých sněmů v příčině policie a u provádění tohoto dozoru pak oznamovati provinilce úřadům královským k potrestání.[15])

To byl počátek nové sněmovní komise se širokým určením. Sledujme ji nyní v hlavních obrysech dále.

Další vývoj hlavní komise. — Hned nejblíže následující sněm, zahájený ještě téhož roku, to jest 3. prosince roku 1652, obsahuje článek »o nařízené hlavní kommissí, kteráž na to, aby tomuto svolení skutečně a úplně zadosti se stalo, pozor míti a exekvírovati dáti má«. Článek tento komisi zvolenou na sjezdu, o němž právě bylo mluveno, potvrzuje a dávaje jí jméno hlavní komise, patrně na rozdíl od jiných komisí se speciálním určením, znovu vytýká její úkoly.[16]) Komise má provésti usnesení tohoto sněmu a odstraňovati všechny překážky, jež by se tomu stavěly v cestu, zejména doplniti nedostatky, jež by se snad vyskytly při vybírání berně, napraviti nerovnosti v rozdělení berně na poplatníky a zkoumati přiznání k berni. Konečně se jí svěřuje zřízení

[12]) l. c.

[13]) l. c. pag. XVIII.

[14]) l. c. pag. XX—XXI.

[15]) Článek tento v tištěných art. sněmovních pag. XX—XXI zní: Naposledy cokoliv v příčině takového politického řádu na předešlých obecních sněmích vyměřeno jest, tomu všemu od jednoho každého zadosti činěno a na všech místech zachováváno, na to pak od dotčených kommissařův pilný a bedlivý pozor dáván, J. Mti cís. a král. každý přestupník zejména přednesen a podle uznání s milostivým J. Mti cís. vědomím paena arbitraria trestán býti má.

[16]) V tištěných artikulích sněmovních pag. XV—XVI. Z literatury jednají o této hlavní komisi: Tomek, l. c. str. 104—106; Kalousek, České státní právo, II. vyd., str. 472; Toman, Das böhmische Staatsrecht, str. 77; Rieger, Krajské zřízení v Čechách, I., str. 221—222, 283—284, 326; Pekař, České katastry 1654—1789 (Č. Č. H. XIX, str. 6, 27—39).

komise visitační, podporování komise pro vyšetření stavu far a kollatur a dozor nad berním úřadem.[17]) Ke zřízení tak zvané komise visitační (kommissí k visitirování a vyhledání skutečně usedlých lidí poddaných) zplnomocňuje se hlavní komise ještě na jiném místě sněmovních usnesení z roku 1652—1653.[18])

Co však jest obzvláště důležité, jest skutečnost, že tímto sněmem bylo hlavní komisi uloženo jednati pouze ve spojení s královskými místodržícími: »Táž pak kommissí všecko s J. cís. Mti král. místodržících vědomím, dobrým zdáním a assistencí před sebe bráti a konati má. Pročež J. cís. a král. Mt. ještě při ní milostivě dokonale pozůstaviti ráčil.« Zdá se, že jen s touto podmínkou panovník připustil další trvání hlavní komise, to jest, když mohl býti bezpečen, že celá její činnost bude sledována a pronikána součinností úřadu převahou zeměpanského, jakým byl již bezpečně v té době úřad místodržících.

Ostatně panovník nepřipouštěl, aby se z komise vyvinulo trvalé zařízení, nýbrž dopouštěl vždy prodloužení jejího trvání pouze na další rok, to jest až do nejbližšího zasedání sněmovního. V tištěných usneseních sněmovních se to výslovně uvádí. Tak čteme v artikulích hned následujícího sněmu (zasedajícího od 13. dubna do 20. června 1654), že rozvržení svolené berně má se státi »skrze tu na tomto sněmu dále prorogirovanou a utvrzenou hlavní komisi«,[19]) a sněm konaný od 3. března do 29. května 1655 ustanovuje rovněž, že generální repartice berní mají býti provedeny »od té až posavád potřebné a ještě na tenkráte utvrzené hlavní kommissí«.[20]) Sněm pak svolaný na 3. září a ukončený 24. prosince 1657 uvádí ve zvláštním článku, nadepsaném »o hlavní kommissi«, že za účelem řádného provedení všech sněmovních snesení a udržení pořádku a rovnosti při rozdělování a vybírání berní »naddotčená hlavní kommissí ještě až do nejprv příštího sněmu na tento způsob se potvrzuje«. Tento sněm zavádí novotu v hlavní komisi, záležející v tom, že do komise mají docházeti tři nejpřednější nejvyšší zemští úředníci stavu panského a rytířského, a v nepřítomnosti jejich opět jiní v hodnosti hned za nimi následující, patrně proto, aby zde jednak uplatnili své úřední zkušenosti a znalosti, snad také trochu proto, aby panovník měl v tomto čistě stavovském orgánu osoby více na sobě závislé.[21])

[17]) O dozoru na úřad berní a o řízení správy berniční touto hlavní komisí více ustanovuje se na tomtéž sněmu dále: pag. XVI—XVII, XXI až XXII a XXIII.

[18]) V tištěných artikulích sněmovních pag. XXIX—XXX.

[19]) Pag. XIII.

[20]) Pag. IV—V.

[21]) Článek obsahující toto nové zařízení na pag. XXXI—XXXII zní: »Jakož také na tom, aby to vše, co v tomto sněmovním snesení obmezeno jest, skutkem vyplněno bylo, záleží, k tomu pak cíli, aby na to pozor dán byl

Vůbec jest podivno, že časem se hlavní komise zatlačuje do pozadí, nebo alespoň na druhé místo. Jest to dobře možno sledovati v sněmovních usneseních, jež obsahují ustanovení o rozvržení berní. Kdežto usnesení sněmů z let předcházejících svěřují provedení generálních reparticí hlavní komisi, ač i tu snad bylo šetřeno všeobecného ustanovení, že vše má hlavní komise podnikati v souhlase a s vědomím královských místodržících, sněm konaný od 3. listopadu 1659 do 12. dubna 1660 mluví o tom, že rozvržení svolených 30.000 strychů žita bylo provedeno »od J. Mti cís. král. místodržících po uvážení té věci s hlavní komisí«,[22]) a články sněmu hned na to následujícího (od 9. listopadu 1660 do 17. června 1661) ustanovují, že svolená zde anticipace 150.00 zl. jest splatná podle repartice, jež bude zhotovena »na milostivou J. Mti cís. a král. ratifikaci, s vědomím hlavní kommissí od král. místodržících«.[23]) Vystupuje zde tedy do popředí místodržitelství, to jest orgán královský a více zeměpanský, třebas že nositelé tohoto úřadu, kterými byli nejvyšší úředníci zemští, byli také předními členy korporace stavovské.

P ů s o b n o s t h l a v n í k o m i s e v e v ě c e c h b e r n í c h a v o j e n s k ý c h. — Co do působnosti, jež byla hlavní komisi svěřována, jsou to v první řadě věci berní, jak bylo již pověděno. Provádění usnesení sněmovních o svolených berních zaměstnává komisi asi měrou největší. Při tom jsou jí přikazovány též úkoly související se založením berního katastru poddanského. Především měla uvésti v život tak zvanou komisi visitační k vyšetření počtu osedlých poddaných, jak jsme již viděli, a dáti členům této komise vhodnou instrukci,[24]) jakož i činiti návrhy na potrestání jejich, kdyby se dopustili stranickosti.[25]) Sněm roku 1654 konaný při-

a při vybírání takových kontribucí všelijaké nepořádnosti remedirované, i též při krajských reparticích nerovnosti uvarované býti mohly, dle znění předešlých sněmovních snesení kommissí hlavní zřízená jest: Pročež naddotčená hlavní kommissí ještě až do nejprv příštího sněmu na tento způsob se potvrzuje, totiž: aby tři nejpřednější nejvyšší zemští úředlníci z stavu panského a rytířského, kteříby zde přítomni byli, k ní se scházeli, na místě pak těch nepřítomných jinší zase po nich nejpřednější k tomu povoláni byli; a již často jmenovaná hlavní kommissí má vše předepsaným způsobem s J. Mti král. dvorskou aneb místodržickou kanceláří kommunikací, jich uznáním a assistencí, jako předešle říditi.«

[22]) Článek »o contribuci obilné« pag. VII.

[23]) Pag. X tištěných článků sněmovních.

[24]) Pag. XXIX—XXX sněmovních artikulů z roku 1652—1653 čteme, že hlavní komisi dáno v moc: »Aby jisté kvalificirované, nepodezřelé a víry hodné osoby, skrze které by se, jak mnoho jeden nebo druhý z obyvatelův na svém panství a statku lidí poddaných svých zajisto má, vyhledati a na to dokonale ubezpečiti mohly, subdelegirovati nebo podzříditi, je k tomu cíli obzvláštní přísahou zavázati a vedlé případnosti věci nebo potřeby dostatečně instruirovati mohli . . .«

[25]) l. c. pag. XXXI—XXXII.

kazuje hlavní komisi účast při doplnění komise visitační jistými osobami »za čtvrtou partaj«.[26])

Podle ustanovení sněmu z roku 1657 má komise hlavní neb královský úřad berniční s vědomím panovníkovým nebo s vědomím místodržické kanceláře v nepřítomnosti panovníkově »spomáhati« a »k napravení přiváděti« stížnosti obyvatelů zemských do počtu osedlých, jenž jim byl vyšetřen a připsán.[27]) Sněm zasedající mezi 3. listopadem 1659 a 12. dubnem 1660 přikazuje hlavní komisi úkol nad jiné těžký. Aby spomoženo bylo stížnostem do dosavádního způsobu vyměřování berně, má komise spolu s král. místodržícími připraviti do příštího sněmu definici jednoho osedlého: »nějaké stálé a veřejné vypsání, vedle něhož by člověk poddaný za skutečně usedlého položen a držán býti měl«. Mimo to přikazuje jí opětně řízení o stížnostech do nerovnosti v berním břemenu nebo do příliš vysokého odhadu a to v dohodě s místodržícími.[28]) Podobně svěřuje i sněm konaný v letech 1661—1662 místodržícím spolu s hlavní komisí vypracování návrhu o správném stanovení počtu poddaných[29]) a týž sněm i sněmy v letech 1662—1663[30]) a v roce 1666[31]) konané obnovují ustanovení o vyřizování stížností do berního přetížení. Tento posléze uvedený sněm nařizuje revisitaci země a svěřuje královským místodržícím[32]) společně s hlavní komisí zřízení revisitačních komisařů, kteří mají své vyšetření (»dotčený popis a classificationes«) spolu s dobrým zdáním předložiti buď místodržitelské kanceláři nebo hlavní komisi, kterážto má provésti

[26]) V článku nadepsaném: »Kterak by ta k visitirování a vyhledání skutečně usedlých lidí poddaných nařízená kommissí tím dříve skoncována býti mohla« ustanovuje se k tomu účelu: »... mají J. cís. a král. Mti od král. místodržících po vyrozumění hlavní kommissí jisté osoby za čtvrtou partaj jmenovány býti« (pag. XLIV).

[27]) Sněmovních snesení pag. XXX.

[28]) Sněmovních artikulů pag. XVIII. O tom též Pekař na u. m. str. 28.

[29]) Sněmovních artikulů pag. XXIII: Kterak by se těm z strany vystaveného počtu poddaných se nacházejícím stížnostem spomáhati mělo a tolikéž nějaký extraordinární učinlivý prostředek k kontribuirování vyzkoumán býti mohl.

[30]) Pag. XXIII—XXIV.

[31]) Pag. XXIX.

[32]) Článek: »De modo remedii, neboližto o způsobu spomožení těm stížnostem, kteréž při nynějším contribuirování z poddaných prochází a se přednášejí,« ustanovuje (pag. XXX): »A protož oni věrní a poslušní stavové týmž král. místodržícím spolu s hlavní kommissí to svěřili, že budou moci k často připomenuté nové visitaci a popisu všech contribuentův v tomto království hodné a nepodezřelé kommissaře z každého stavu v čtyrech dílech království, a každý do jiné čtvrti, než v které by statky měli, pro uvarování všeliké podezřelosti a těm dosavádě procházejícím stížnostem k spomožení nařídíti, tu věc tak, jakž toho potřeba vyhledává, k fedruňku J. Mti cís. služby a k obecnému dobrému inkaminirovati neboližto v pořádnost přivésti.« O sněmu z roku 1666 více Pekař na u. m. str. 30.

odhad berních poplatníků dle těchto popisů s uvážením hospodářské síly každého buď sama nebo zvláštní podřízenou komisí.[33]) Sněm konečně v roce 1669 zasedající pojednávaje o potřebě revisitace již nikoli celkové neboli generální, nýbrž pouze vyvolané stížnostmi a žádostmi zvláštními v jednotlivých případech, zmocňuje buď královské místodržící nebo hlavní komisi, aby ustanovovali komisaře k takovýmto jednotlivým revisitacím.[34]) Zpracování pak látky, jež by se tak získala, ukládá se zemskému úřadu berničnímu, kdežto konečné posouzení a rozhodnutí těch případů svěřuje se v nepřítomnosti panovníkově v zemi jeho místodržícím, v opačném případě pak hlavní komisi.[35]) Na sněmu konaném mezi 20. listopadem 1671 a 3. květnem 1672 bylo opětně uloženo místodržícím nebo hlavní komisi přezkoumání návrhu, který by vyšel od osob zvolených k tomu cíli, aby nalezli nějaký jiný způsob »kontribuirování«,[36]) což se opakuje i na sněmu nejblíže následujícím,[37]) kdežto ve valném shromáždění zasedajícím v letech 1674—1675 svěřen tento úkol místodržícím: »vyřízení pak té tak vysoce platné věci dotčení věrní a poslušní stavové J. Mti král. místodržícím svěřují«.[38])

Mimo rozsáhlou působnost ve správě berní, jež rozhodně převládala, měla hlavní komise jakousi účast též ve správě vojenské. Sněm z roku 1656 svěřuje komisi spolu s kanceláří dvorskou nebo místodržiokou vydávání potřebných nařízení a opatření pro ubytování vojska v zemi a jeho zásobování.[39]) Usnesení takové opakováno bylo i na sněmu nejblíže následujícím,[40]) jenž mimo to ponechává hlavní komisi opatření nějakého platu komisařům »k vedení vojenského lidu nařízeným«.[41]) Dále svěřuje jí opatření, aby útraty, jež berní poplatníci mají s vojskem táhnoucím jejich krajem a jež krajští hejtmanové seznamenali, byly dle uznání hlavní komise sraženy z předepsané berní povinnosti.[42]) Sněm zasedající od 18. listopadu 1658 do 28. března 1659 zmocňuje královské místodržící, aby v dohodě s hlavní komisí (»od J. Mti cís. král. místodržících povstalé kommunicaci s tou zase nyní potvrzenou hlavní kommissí«) uvážili a opatřili, čeho třeba pro nové najímání a ubytování vojska.[43]) Sněm konaný mezi 19. listopadem 1663 a 16. květnem 1664

[33]) Tamtéž pag. XXVII—XXVIII.

[34]) Tištěné artikuly pag. XXVIII a XXXVII.

[35]) Tamtéž pag. XL.

[36]) Článek »o způsobu kontribuirování«, pag. XX.

[37]) Pag. XXVI.

[38]) Pag. VIII.

[39]) Článek artikulů sněmovních »o J. Mti cís. lidu válečném, který až dosaváde království tomuto k vychování vykázán byl«, pag. VII.

[40]) Sněmovních usnesení tištěných pag. XII.

[41]) l. c. pag. XXII.

[42]) l. c. pag. XXIII.

[43]) Tištěné artikuly sněmovní pag. XXI—XXII.

zmocnil rovněž oba tyto orgány v zemi k opatření obrany země, kdyby pro nastalé nebezpečí bylo toho zapotřebí, »jakby taková nevyhnutelná defensí předsevzatá býti měla ... a co dále k tomu patřícího jest«.[44]) Konečně stavové shromáždění na sněmu konaném v roce 1670 ukládají místodržícím (kdyby král byl v zemi přítomen, tu české kanceláři dvorské) opatřiti evidenci o vojsku a jeho ubytování v zemi, při čemž mají tyto úřady »kommunicirovati« s hlavní komisí.[45]) Dále ukládají této hlavní komisi, aby spolu s místodržícími vypracovala a předložila stavům návrh, jak by peníze stavy zapůjčené k najímání vojska byly zemi nahrazeny.[46]) Zajímavé jest v té věci usnesení sněmu zasedajícího v roce 1671—1672. Stavové zmocňují tu královské místodržící, aby zásobování najatého vojska uvedli do pořádku, provedli jeho náležité rozvržení a vykonali vůbec vše, čeho jest zapotřebí k provedení usnesení sněmovního »o přivzetí vychování jistého počtu v nově verbovaného lidu pěšího«, a při tom se jim s hlavní komisí ukládá úrada pouze o způsobu příslušných opatření (»quoad modum communicato consilio s hlavní kommissí«).[47]) Zmíniti se možno zde také o tom, že sněmem z let 1659 až 1660 Pražané odkázáni se svou stížností do přílišného zatížení dodáváním dříví a osvětlení pražské posádce na tuto hlavní komisi.[48])

K těmto vojenským záležitostem můžeme připojiti stavění a opravování pevností, na něž stavové povolovali potřebný náklad. V tom byla hlavní komisi svěřena dosti značná působnost. Hned sněm z roku 1654, jenž zřídil zvláštní komisaře k dohledu na opevňovací práce, uložil jim zároveň, aby hlavní komisi předkládali k přehlížení účty za tyto práce a oznamovali jí každé ziskuchtivé jednání, jež by se při tomto díle vyskytlo. Mimo to hlavní komise zmocněna, aby vydala dohlížitelům další potřebná nařízení a instrukce, jichž by bylo zapotřebí pro všeobecné dobro a splnění intencí královych. Má však učiniti tak »s radou král. místodržících«.[49]) Také sněm zasedající roku 1656 svěřil hlavní komisi s místodržícími, aby opatřili, co uznají za vhodné v příčině dohledu na použití a vyúčtování nákladu na opevnění pražská.[50]) Usnesením

[44]) Článek »o opevnění hranic tohoto království, též o defensi, kdyby jaké zapotřebí bylo« v tištěných usneseních tohoto sněmu pag. XXVII—XXVIII.

[45]) Tištěná usnesení sněmovní, článek »o vychování lidu válečného«, pag. XXX.

[46]) l. c. pag. XL—XLI.

[47]) Tištěných sněmovních snesení pag. XVIII.

[48]) Artikuly tohoto sněmu pag. XXXII.

[49]) Článek »o kommissařích k ohlížení stavení fortificati nařízených«, pag. XX tištěných sněmovních usnesení.

[50]) Článek »o inspekci neb přihlížení k pražským fortifikacím«, pag. XXX—XXXI usnesení tohoto sněmu.

sněmu konaného v roce 1658—1659 byli královští místodržící a hlavní komise zmocněni rozhodovati,[51]) na jaké opevňovací práce v Praze měly by býti vynaloženy peníze k tomu určené. A to ustanovil podobně i sněm hned následující, když svolil k tomu účelu jistý peníz.[52])

Působnost její v jiných záležitostech zemských. — Bylo již uvedeno, že bylo úkolem hlavní komise hned v jejím počátku, aby uvedla v život komisi pro vyšetření stavu kollatur a far. Péče o tuto otázku zaměstnávala sněmy stále, poněvadž šlo o naléhavý zájem katolické církve a šíření katolického náboženství v zemi. Také byly na hlavní komisi vloženy několikráte různé práce související s novou úpravou far a farností. Stavové shromáždění na sněmu v roce 1656 ukládají hlavní komisi, aby přijímala zprávy od komisařů ustanovených k shlédnutí far a kollatur a aby podle výsledku těchto zpráv učinila návrh ke dvoru;[53]) to se opakuje i na sněmu z roku 1657[54]) a z let 1658—1659.[55]) Podobně má býti podána zpráva o stavu »kollatur v tomto království Českém při hranicích ležících« podle usnesení sněmovního z roku 1669 místodržícím nebo v době přítomnosti panovníkovy v zemi hlavní komisi.[56]) Sněm zasedající od 20. listopadu 1671 až do 3. května 1672 usnáší se sice znovu na tom, aby otázku nové úpravy far řídila hlavní komise, avšak pouze tehdy, kdyby panovník dlel v zemi: »fedruňk a promocí takové spasitelné věci v nynější Jeho Mti císařské nepřítomnosti nadjmenovaným místodržícím, kdyby pak Jeho cís. a král. Mt. přítomná býti ráčila, hlavní commissi svěřená zůstati«.[57]) Podobně ustanovují i sněmy z let 1672—1673, 1673—1674, 1674—1675 a sněm z let 1675—1676.[58])

Než ani tím, co dosud uvedeno, nebyla vyčerpána činnost hlavní komise. Sněmovní snesení zmocňovala ji i k obstarávání jiných zemských záležitostí. Tak roku 1654 zmocněna hlavní komise, aby v dohodě s královskými místodržícími jmenovala, dosadila a platem opatřila zemského průbíře, jehož úkolem bylo zkoušeti zlatou a stříbrnou minci domácí i cizí a jehož zřízení panovník stavům opět

[51]) Článek »o dalším stavení fortifikací okolo královského hradu a Menšího Města Pražského«, usnesení sněmovních pag. XXX.

[52]) Tištěné artikuly sněmu z let 1659—1660 pag. VII.

[53]) V tištěných usneseních tohoto sněmu pag. III—IV.

[54]) Tištěná usnesení pag. IV.

[55]) Tištěná usnesení pag. IX.

[56]) Tištěná usnesení sněmovní pag. VI.

[57]) Článek »o kollaturách a farách«, pag. III—IV.

[58]) Tištěná usnesení z roku 1672—3 pag. IV; z roku 1673—4 pag. III; z roku 1674—5 pag. III—IV; z roku 1675—6 pag. III.

povolil.[59]) Podobně zůstaveno této komisi, aby společně s místodržícími jmenovala členy komise pro otázku dluhů Pražských a jiných svobodných měst královských a aby komisi tuto mohla novými členy doplňovati.[60]) Sněm v roce 1656 konaný svěřuje hlavní komisi, aby vždy o Suchých dnech stanovila »náležitou taxu a cenu všelikého obilí«, jež se pak předloží ke dvoru k schválení.[61]) Sněmovním usnesením z roku 1659 přikázáno královským místodržícím a hlavní komisi, aby přijali zemského tumlíře koní a sjednali s ním plat.[62]) Roku 1661 ukládá se hlavní komisi, aby v dohodě s místodržícími učinila návrh ke dvoru, kým a jakým způsobem by se mělo provésti shlédnutí zemských hranic a aby také navrhla pro tento účel vhodnou instrukci.[63])

Konečně i v záležitostech policie, o jejichž správě již výše stala se zmínka, nalézáme další příklady působnosti hlavní komise. Dle sněmu z roku 1654 má býti komise slyšena o zamezení nesnází vzniklých pro neposlušné a z gruntů svých pánů zběhlé poddané.:[64]) sněmovní usnesení z roku 1659 přikazuje místodržícím a hlavní komisi trestání těch, kteří přestoupí povinnost »cesty, silnice neb stezky napravování«.[65]) Z dalších let života této komise nemůžeme však již nalézti ničeho, co by ukazovalo na nějakou působnost policejní.

Jak viděti, byla tudíž činnost hlavní komise jak rozmanitá, tak i rozsáhlá. Nepodařilo se však učiniti z ní pevný úřad nebo alespoň stálý orgán, jehož pravomoc a působnost byla by předem všeobecně a bezpečně určena a nebyla závislou na jednotlivých a nahodilých usneseních sněmovních, která zmocňovala hlavní komisi brzy k tomu, brzy k jinému úkolu, avšak vždy byla nutná k prodlužování života komise od roku k roku, od sněmu k sněmu. Mimo to byla, jak isme rovněž viděli, velmi závislá na královských místodržících, isouc vázána na součinnost s nimi, někde stavěna dokonce do druhé řady v určité působnosti jim oběma přikázané.

Zánik hlavní komise. — Působnost hlavní komise trvala do roku 1677. V usneseních sněmu zahájeného dne 23. listopadu 1676 a skončeného dne 22. září 1677 čteme v článku nadepsaném »o způsobu kontribuirování« tato slova: »Z té příčiny J. cís. a král. Mt., aby v vypracování toho hlavní kommissí, v létu 1652 nejmilostivěji povolená, zase držána býti mohla, poddaně prosili; *ale byvši jisté podstatné rozmyšlení, tuž v létu 1652 resolvirovanou tak řečenou hlavní kommissi na ten čas reassumirovati dáti na překážce,* J. cís. a král. Mt. svým věrným a poslušným stavům novou deputaci ze všech čtyr stavův zříditi nejmilostivěji ráčil.«[66]) To byl tedy konec hlavní komise. Proč zahynula, nelze dosud bezpečně říci. Jisto jest, že největší podíl na ukončení života této hlavní komise měla vůle, povznésti spíše úřady zeměpanské a přenésti na ně těžiště veškeré správy veřejných záležitostí a zejména ovšem správy berní, a na druhé straně snaha, omeziti co nejvíce stavovskou samosprávu a podříditi ji znenáhla úplně kontrolující a jinak zasahující moci těchto úřadů zeměpanských. Vždyť tento nástroj sněmu a vlastní správy stavovské, obnovovaný rok co rok již po dobu dvaceti pěti let, snadno mohl nepozorovaně vyrůsti v pevný a trvalý úřad stavovský a tak státi se novým úřadem a orgánem stavů českých, jenž upevněním své organisace a zapuštěním hlubších kořenů do půdy veřejné správy byl by přispěl k spořádanosti a tím k dalšímu utužení samosprávy stavovské v Českém království.

Vznik zemského výboru. — Od roku 1677 nebyl tu tedy opětně žádný nástroj sněmu českého, valného shromáždění stavů českých, jenž by byl alespoň rovnocenným se zaniklou tohoto roku hlavní komisí. Až teprve téměř po čtyřech desetiletích dochází ke zřízení stavovského ústavu, jenž má, jak se zdá, citelné potřebě učiniti *trvale* zadost. Opětně můžeme zde stopovati souvislost nového zařízení s berními reformami. Berní katastr z roku 1684 nevyhovoval požadavkům naň kladeným. Šlo nejen o to, aby berně poddanská byla spravedlivěji rozdělena, nýbrž také o to, aby byla zvýšena mimořádná daň panská, t. zv. panské extraordinarium. Na tom měl zájem panovník, jemuž šlo o zvýšení výtěžku berní, a z části ovšem i stavové, kteří hodlali lepší úpravou berně vybírané dle osedlosti dosíci zrušení tížících je akcízů, to jest berní spotřebních. Došlo tedy počátkem 18. století (asi roku 1711) ke zřízení rektifikační komise, jež měla provésti přípravné práce pro novou úpravu katastru.[67]) V době této pak jednalo se dvoru též o jiný podnik v oboru bernictví — berní recess —, o němž poněkud níže bude promluveno. Do této doby plné snah o nové uspořádání, ozdravění a zpevnění zemského bernictví a jeho správy zapadá tedy v Čechách vznik nového sborového orgánu zemského. Sněm, svolaný ke dni 27. listopadu 1713 a zavřený dne 17. prosince 1714, má v článku »o novým

[59]) Článek »o prubíři zemském« v tištěných sněmovních artikulích pag. XXXI.
[60]) Článek téhož sněmu »o Pražanův a jiných svobodných král. měst dluzích obecních«, pag. XXXIV.
[61]) Článek »o šacunku neb vysazení ceny obilí«, pag. XXIX.
[62]) Tištěné artikuly sněmu z roku 1658—9 pag. LIV a pag. XXXII sněmu následujícího.
[63]) Pag. XXXIX tištěných usnesení sněmu z roku 1660—1.
[64]) Pag. XLII. tohoto sněmu.
[65]) Sněmovních usnesení z roku 1658—9 pag. XXXX.

[66]) Pag. IX—X tištěných usnesení tohoto sněmu.
[67]) Srovnej úvahy Pekařovy na u. m. str. 305—313.

způsobu collectandi a exequendi« zmínku o jakési nové komisi se *všeobecnou* působností, která se zde nazývá »zdejší ex gremio statuum zřízená vybraná kommissí«. Na tuto výborovou komisi vznesli stavové hospodářskou správu zemskou a to prvním listopadem 1714, jak se dále praví: »které stavové místo sebe správu a řízení zemského hospodářství v začátku 1715 roku militárního jsou svěřili a se ustanovili, o čemž taky v příštím roce v sněmovním snesení o tom větší zmínka učiněná bude«.[68]) A sněm hned na to následující, konaný od 7. března do 10. října 1715, obsahuje schválení čili ratifikaci této výborové čili ausschuss-kommissí: »A poněvadž od stavův z prostředku svého pod directorium vysoce urozeného Jana Josefa hr. z Vrtby na Nuslích, J. Mti cís. skutečné tejné rady, komorníka a nejvyššího purkrabí v Praze, jedna vybraná kommissí ustanovená a k ní . . . . . jmenováni a při tom jim in corpore správa zemské economie hned při začátku 1715ho militárního roku netoliko svěřená, anobrž taky oni do skutečného řízení dosazeni jsou byli, tak tehdy tu sněmovně ustanovenou ausschusskommissi skrze přítomný sněmovní snesení podobně ratificirovati se uznalo.«[69])

Tato výborová komise, vybraná kommissí, aussúskommissí, o které mluví výše vzpomenutá usnesení sněmovní, jest právě novým stavovským úřadem zemským, zemským výborem, jenž počav v roce 1714 trval odtud nepřetržitě do roku 1783. V tomto roce byl zemský výbor formálně zrušen Josefem II., provádějícím sjednocení správy ve všech svých zemích. Ve skutečnosti výbor pokračoval však přes toto zrušení dále ve své činnosti, ač ve způsobě a mezích snad poněkud skromnějších. Až opět od dob krále Leopolda II. byl obnoven výslovně v celém dřívějším svém rozsahu a úřadoval pak již nerušeně do té doby, kdy s posledními zbytky stavovské ústavy musil ustoupiti novému výboru zemskému, zřízenému únorovou ústavou zemskou z roku 1861.

D o h a d y o v z n i k u v ý b o r u a s t a n o v i s k u d v o r a. — Seznali jsme již, že sněmovní komise, zvaná hlavní, nestala se tím, čím — jak dále uvidíme — byl zemský výbor stavovský hned od svého počátku. Nestala se totiž podobnou pevnou a stálou institucí zemskou pro odpor nebo alespoň nepřízeň dvoru. A tu bylo by zajímavo zjistiti příčiny, jež vedly k tomu, že odpor tento byl nyní překonán nebo nepřízeň obrácena, když ne v přízeň, tu alespoň ve smiřující se trpění. Pozvedla se od roku 1677 váha a význam stavů opětně tak, že nebylo možno přehlížeti naléhavé jejich přání, nebo byla to snad pouze prozíravá politika, jež *zdánlivým ústupkem na jedné straně získávala nepoměrně více na straně jiné?* Nebo byl konečně zájem dvoru na tom, aby v náležitý chod bylo uvedeno hospodářství zemské, do něhož spadalo mimo jiné též rozvrhování a vybírání berní a naturálních dávek i odvádění jejich do pokladny královské nebo k určenému účelu, a konečně i opatřování úvěru v dobách velkých potřeb k účelům válečným? Nebo snad působila tu každá z těchto příčin měrou částečnou?

[68]) Tištěné artikuly tohoto sněmu pag. LXIX.

[69]) Článek »o té z prostředku stavův ustanovené ausschusskommissí«, pag. LXI—LXIV tištěných usnesení sněmovních z roku 1715.

Materiál uchovaný v archivech veřejných nepodává nám, pokud bylo dosud možno zjistiti, téměř nic, z čeho bychom mohli na tyto nadmíru zajímavé otázky odpověděti. Co jest tu zachováno, ukazuje pouze k tomu, že dosavadní stav, v němž byla správa toho, co ze zemských záležitostí ve své vlastní sféře vyřizovali stavové, nejen naprosto nepostačoval svému účelu, nýbrž stal se neudržitelným. Proto bylo nutno vytvořiti něco dokonalejšího, čím by jednak nastalo soustředění látky dosud roztříštěné po různých komisích v jednom středisku, jednak vnesena větší bezpečnost, spořádanost a hlavně snad také odbornost do vyřizování zemských záležitostí samosprávy stavovské. A toho bylo možno dosáhnouti jedině tím, kdyby záležitosti takové vyřizoval orgán trvalý s pevnou organisací, kde by o kontinuitu úřední praxe a odborných zkušeností bylo postaráno více než doposud. Mimo to šlo tu o naléhavý zájem panovníkův, aby správa berní stavy povolovaných děla se způsobem spořádanějším a spolehlivějším než doposud. To vše alespoň lze vyčísti z obrysů a průvodních zjevů, za nichž se nám objevuje nový ústav zemského výboru.

Zápisy o schůzích sněmovních — vedly-li se vůbec — nejsou zachovány. Z památek, jež nahromadil v mnoha rukopisných svazcích sekretář královské komory české Jan Krištof Borscheck, dovídáme se sice, že o zřízení zemského výboru a nové organisaci zemského úřadu berničního bylo jednáno v srpnu 1714,[70]) jinak však nic, co by nám osvětlilo buď vznik myšlenky instituci takovou uvésti v život, nebo poměr panovníkův k jejímu uskutečnění.

Z první instrukce, jež byla dána výboru nově zvolenému, se dočítáme, že stavové došli k přesvědčení, že nynější zařízení berní do budoucnosti nestačí (das bisherige steueramtliche systema in futurum nicht wohl zulangen dörfte), že musí býti odstraněny dosavadní nepořádky a nepřístojnosti a zaveden náležitý pořádek a bohulibá rovnost do této správy berní. Zdůrazňuje se zde tudíž v první řadě náprava zřízení berního. Mimo to vysvítá z této instrukce, že i nový řád pro pochody vojska zemí a jeho zásobování, rozvrhování

[70]) Knihy tyto počtem 30 uloženy jsou pod názvem »Collectanea zur Kenntniss der Verfassung, Verwaltung und Gesetzgebung im Königreiche Böhmen« v c. a k. dvorním archivu ve Vídni pod sign. W 97, 180.

břemen na poplatníky, zavedení čtvrtletního pevného účtování, jakož i provádění nového řádu vybírání a vymáhání berní, vyžadují, aby zde byla pevná a stálá instituce, v níž by se soustředilo hlavní řízení všech těchto záležitostí, pokud vykonávati je měli stavové. Konečně to prý byly i jiné důležité důvody (annoch andere hierunter subversirende wichtige umstände), které pohnuly stavy k tomu, aby si zřídili stálý výbor zemský.

Pokud jde o otázku, jakým způsobem vznikl zemský výbor v království Českém, tu můžeme souditi s bezpečností, že to byli stavové, kteří myšlenku tuto přivedli k uskutečnění, tedy že popud k této důležité stavbě v organisaci zemské správy rozhodně nevyšel ode dvora. Naopak z odůvodnění, kterým bylo prováženo — jak bylo výše ukázáno —, odepření k dalšímu ponechání hlavní komise i přes rok 1677, lze souditi, že myšlenka stálého výboru narazila asi na větší ještě rozpaky, když ne přímo odpor tohoto nejvyššího místa. Ve zmíněných již zápiscích Borschickových, nazvaných »Collectanea zur Kenntniss der Verfassung, Verwaltung und Gesetzgebung im Königreiche Böhmen«, a to ve svazku XXX, nalézáme zprávu o schůzi sněmovní, konané začátkem srpna, kde právě byla projednávána podrobnějším způsobem organisace zemského berničního úřadu jakožto úřadu tomuto výboru podřízeného, a při tom se děje zmínka o zemském výboru. Praví se zde totiž, že zemský výbor nemá býti ústavem odděleným, různým od úřadu berničního, nýbrž tvořiti s ním celek, kde zemský výbor bude hlavou a berniční úřad i se svým ředitelem údem tohoto tělesa organisačního.[71]) Více ani zde nelze se dočísti; zprávy pak o jednání s panovníkem o této otázce chybějí v materiálu zachovaném z této doby v archivech veřejných vůbec. Znám jest jen konečný výsledek, totiž dvorský dekret ze 4. října 1714, kterým panovník vzal na vědomí zprávu o zřízení zemského výboru (wegen constituirung eines landesausschusses); učinil ve věci té rozhodnutí patrně souhlasné s usnesením stavů a v důsledku toho nařídil svým místodržícím v Praze, aby zařídili vše nutné tak, aby zemský výbor počátkem nejbližšího vojenského roku, tedy prvním listopadem 1714, vstoupil v život. Tak tedy dán vznik nové této instituci v zemském správním zřízení českém projevem právotvorné vůle stavů, k němuž přistoupil potvrzující akt panovníkův. Při tom máme ovšem na mysli pouze formální akty zřizovací a nepřehlížíme, že i dvůr měl zájem na zavedení pořádku do českého bernictví.

Přes to, že nebylo dosud nalezeno nic určitého nebo alespoň

[71]) Praví se tam doslovně: »... wie dann auch in ipsa re et effectu die löbl. ausschusskommission von ihme directore, ja von dem gantzen kgl. obersteueramt selbsten, keine differente stelle zu achten, sondern ein ganzes corpus in capite et membris ...« (l. c.)

přibližného, z čeho by mohl býti seznán nebo alespoň odhadnut obsah jednání mezi stavy a dvorem vedeného proto, aby výbor roku 1714 sněmem zvolený k posouzení sněmovních postulátů mohl býti proměněn v ústav stálého výboru zemského, možno přece jen se dohadovati, co bylo příčinou povolnosti královy.

Dvě důležité otázky zaměstnávaly toho času dvůr, obě vedoucí k tomu, aby svazek zemí spojených pod žezlem Habsburků byl ještě úžeji scelen a upevněn do budoucnosti. Jednak to byla otázka jednotné úpravy trůnní posloupnosti v územních částech, jež tvořily říši tohoto rodu, na druhé straně pak snaha, aby pevněji, soustavněji a jednotněji upravenou správou a povinností berní v dědičných zemích byla posílena dynastie, učiněna méně závislou na větší nebo menší povolnosti stavů ve věcech berních, a tím také upevněno a posíleno ústředí a ústřední moc klenoucí se nad jednotlivými territorii spojenými dynastií. Pro obě tyto otázky a cíle potřeboval panovník dobré vůle a ochoty stavů, neboť v obou případech šlo o další omezení svobod a práv stavů a bylo tedy nutno získati je tak dalece, aby byli náchylni k ústupkům. To platí jak o novém řádu dědičné trůnní posloupnosti, kterým se mělo oddáliti v zemích českých právo svobodné volby krále téměř do nekonečna, tak i o zamýšlených berních recessích, jimiž úplně v odporu s dosavadními zvyklostmi a obyčejí měly býti povoleny berně určitou sumou na řadu let předem a najednou. Zejména jednání o této druhé záležitosti spadá do léta roku 1714,[72]) tedy do doby, kdy se pravděpodobně jednalo též o povolení zemského výboru. Zajímavo jest, že při jednání o nové berní úpravě, jež se vedlo čtyřmi stavovskými deputovanými ve Vídni, nebylo se dotýkáno vůbec otázky zemského výboru, — jak můžeme souditi z instrukce ze sněmu této stavovské deputaci dané a rovněž tak i ze zpráv od deputace této stavům podávaných[73]) —, ač otázka nové

[72]) Reskriptem z 25. července 1714 žádal panovník stavy, aby do Vídně byly vyslány osoby stavovské opatřené plnou mocí, a to k jednání, jež naznačeno, jak následuje: »damit bei dem durch gotteshulf erlangten frieden das systema dero kais. aerarii dergestalten für das künftige reguliret werde, auf das eines teils die unumbgängliche erogationes publicae forthin erforderlich bestritten werden, andern teils aber auch ihro erbkönigreich und landen eine dermahlige erleichterung des so lang angehaltenen schweren kontributionslasts wirklich angedeihen möge, und dahero E. Mt. zu solchem ende mit ihro treugeh. ständen dero getreuesten erblanden auf einige jahr über ein verlässliches quantum ab exemplo der niederösterreich. landschaft in gnaden vernehmen wollten, solches aber am füglichsten zu erreichen wäre, wann darüber mit E. Mt. daselbsten in loco per deputatos tractiret würde ...« (místodrž. archiv $S^{15}/_{10}$ Diaet, opis v arch. zem.).

[73]) Instrukce pro tyto stavovské deputované byla vydána sněmem dne 7. srpna 1714 a je uložena rovněž tak jako podrobná zpráva této deputace stavům ze dne 8. listopadu 1714 o jednání s vídeňským dvorem v arch. místodrž. čes. l. c.

berní úpravy jistě souvisela s potřebou pevného a stálého nástroje stavovské zemské správy.

Dvůr měl jistě snahu získati si stavy české pro oba právě uvedené podniky a snahu tu projevil asi povolností opět pro požadavek těchto stavů, zvláště když uskutečnění takového požadavku konec konců mohlo přinésti i značný zisk zájmům panovníkovým na spořádanosti správy berní i vojenské, pokud zůstávala v rukou stavovských. Tím možno si tedy zajisté také vykládati skutečnost, proč dvůr, jenž v roce 1677 postavil se proti dalšímu trvání tak zvané hlavní komise, nyní pojednou svoluje k zřízení zemského výboru, jakožto stavovského orgánu ještě pevnějšího a stálejšího, než byla tato komise hlavní. Mimo to nutno však míti na paměti, že tu bezpečně působil asi příklad jiných tak zvaných dědičných zemí, kde podobný zemský výbor působil již po léta, ba po desetiletí.[74])

[74]) Na Moravě zřízen byl a panovníkem povolen zemský výbor již roku 1686, v zemích alpských byly jakési výbory dokonce již od konce 15. stol. (tak zvané »ausschuss der verordneten«). O tom: Mischler-Ulbrich: Oesterreichisches Staatswörterbuch, 2 vyd., 3 sv., str. 385; Bibl: Die Restauration der Niederösterr. Landesverfassung unter Kaiser Leopold II. a j.

O berních a správě berní v této době nebo vůbec v stol. 18. jednají: Theatrum Europeum sv. XX. (Beschreibung der Geschichten Europae und anderer Welt-Theile vor das Jahr 1714); d'Elvert, Zur österreichischen Finanzgeschichte (Schriften der hist.-stat. Section, sv. 25.); A. Beer, Österreichischer Erbfolgekrieg, článek Das Finanzwesen der Monarchie; Gindely, Geschichte der böhm. Finanzen v. 1526—1728 (Denkschriften der kais. Akademie in Wien); A. Beer, Die Finanzverwaltung Österreichs 1749—1816 (Mittheilungen d. I. f. öst. G. 15); d'Elvert, Zur österr. Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhm. Länder; C. v. Schwabe, Versuch einer Geschichte des österr. Staats-Credits- und Schuldenwesens (Wien 1860, 1866); Mensi, Die Finanzen Oesterreichs v. 1701—1740, a j.

II. Organisace zemského výboru.

Název stavovského výboru. — Stavovský zemský výbor povolený a zřízený roku 1714 neměl ustáleného názvu.

Dvorský reskript ze 4. října 1714, kterým panovník zřízení tohoto výboru povoluje, nazývá jej landesausschuss, t. j. zemským výborem, kdežto v artikulích sněmu zahájeného v listopadu roku 1713 a zavřeného v prosinci roku 1714 — jest to první sněm, v němž nalézáme zmínku o zemském výboru — užívá se označení »ex gremio statuum zřízená vybraná kommissí«, v německém znění těchto sněmovních artikulů pak jména ausschusscommission.

Nejobvyklejší název zemského výboru stavovského z prvních jeho dob jest ausschusscommission, později se více rozšiřuje také označení landesausschuss, zemský výbor. V rozhodnutích a nařízeních císařských užívá se již od počátku po většině názvu »ausschuss unserer treugehorsamsten ständen« nebo stručně »der ständische ausschuss« a »landesausschuss«, výbor pak sám se zálibou nazývá se »landesausschuss« a znamená svá vyřízení »Ex deputatione D. D. statuum regni Bohemiae«. V dekretech a insinuatech místodržitelských nalézáme plný titul zemského výboru »Ex gremio D. D. statuum denominirte ausschusscommission« nebo »Ex gremio D. D. statuum denominirter landesausschuss«.

Stavové dopisujíce ze svého shromáždění zemskému výboru nazývají jej »ausschusscommission«, zejména v dobách prvnějších, později nejčastěji »landesausschuss« nebo i »landesausschusscommission«. Plný název v německých listinách a nařízeních ze sněmu zpravidla zní: »Einem aus dem mittel deren hochlöbl. vier herren ständen des königreichs Böheim ernannten hochlöbl. landesausschuss«.

Mimo to, a zejména v podáních osob soukromých přikládá se někdy ještě označení »královský«, a píše se pak »kgl. ausschusscommission« nebo »kgl. landesausschuss«.

V českých artikulech sněmovních a českých podáních k zemskému výboru nebo českých úředních nařízeních a vyřízeních naléhá-

záme mimo uvedený již název »vybraná kommissí« pouze jméno »vejhozní kommissí« nebo »zemská vejhozní kommissí«.

Ředitel výboru a jeho zástupce. — V čele stavovského zemského výboru stál nejvyšší purkrabí pražský, první stavovský úředník v zemi, jakožto jeho direktor, ředitel.[75]) Požíval za tento úřad platu 1200 zl. Podle instrukce zemskému výboru při jeho zřízení dané měly se schůze výboru konati v obydlí nejvyššího purkrabí jako ředitele tohoto sboru.

Tato první instrukce zemského výboru řeší již také otázku zastupování nejvyššího purkrabí v zemském výboru. Kdyby byl nemocen nebo jinak zaneprázdněn, mají se schůze výboru konati u přednějšího z obou přísedících stavu panského, a tento má také předsedati: »bei dem ersten aus dem herrenstand unter dessen directorio«.[76])

Když po resignaci nejvyššího purkrabí Karla Egona knížete Fürstenberka reskriptem z 23. července 1782 svěřeno bylo do obsazení tohoto úřadu řízení sněmu nejvyššímu hofmistru hraběti Nosticovi, vznikla pochybnost, zda spolu s předsednictvím na sněmu náleží nejvyššímu hofmistrovi dočasné řízení zemského výboru, či zda má podle instrukce tohoto výboru převzíti předsednictví první z přísedících pánů. Na dotaz, jenž byl k němu vznesen, rozhodl panovník po slyšení dvorské kanceláře, že v tomto případě přechází předsednictví v zemském výboru na dočasného zástupce nejvyššího purkrabí. Ustanovení, že nejvyššího purkrabí zastupuje v zemském výboru nejstarší přísedící z pánů, »der ältiste beisitzer des landesausschusses des herrenstandes«, vztahuje prý se dle tohoto rozhodnutí pouze na případ nemoci nebo zaneprázdnění nejvyššího purkrabí, nikoli na případ neobsazení tohoto úřadu.[77])

Členové. — Vedle nejvyššího purkrabí Pražského jako předsedy a ředitele skládal se zemský výbor z osmi přísedících, po

[75]) Předsednictví nejvyššího purkrabí v zemském výboru nazývá se direktoriem. Dvorský dekret ze 4. října 1714 praví: »welchemnach zwar der obriste burggraf das directorium dieses collegii behalten —«; sněm konaný v roce 1715: »A poněvadž od stavův z prostředku svého pod directorium... nejvyšší purkrabí v Praze jedna vybraná kommissí ustanovená...«; podobně se uvádí v instrukci pro zemský výbor z roku 1714: »Und dahero sie hochlöbl. herren stände... sich entschlossen sub directorio Sr. des herrn obristen burggrafen Excellenz durch die löbl. ausschusscommission«, a nazývá se dále tento řídící direktorem: »als seind sie hochlöbl. herren stände des gänzlichen zuversehens, Se. des herrn directoris Excell. und die löbl. ausschusscommission wird...« a p.

[76]) Na Moravě bylo tomu jinak, tam měl v nepřítomnosti zemského hejtmana jako ředitele zemského výboru předsedati ten z přísedících stavu panského, kdo byl zároveň nejvyšším zemským úředníkem.

[77]) Zpráva o tom v arch. min. vnitra, IV H Kart. 690, č. 206 ex aug. 1782.

dvou ze stavu duchovního, panského, rytířského a městského.[78]) První výbor byl zřízen stavy, jak již bylo uvedeno, roku 1714, aby mohl zahájiti činnost počátkem vojenského roku 1715, t. j. od 1. listopadu 1714. Sněm zahájený v březnu roku 1715 a zavřený v říjnu téhož roku ratifikuje tuto první volbu zemského výboru v článku nadepsaném »O té z prostředku stavův ustanovené ausschusskommissi« a uvádí zároveň jména členů tohoto výboru.[79])

V příčině *zastoupení* tří vyšších stavů v zemském výboru neplatila žádná podrobnější ustanovení; jinak tomu bylo však se stavem městským. Ten představovali ve výboru pouze zástupci měst Pražských, a to z počátku pouze tří privilegovaných měst Pražských, t. j. Starého, Nového a Menšího Města Pražského. Na skutečnosti, že pouze Pražská města vysílají své zástupce do zemského výboru za celý stav městský, nebylo nic změněno po celou dobu trvání stavovského výboru; jakési rozšíření práva míti v zemském výboru své zástupce nastalo pouze mezi městy Pražskými.

Královským reskriptem z 5. června 1756 byly totiž Hradčany povýšeny na čtvrté město Pražské a co do práv a svobod postaveny na roveň ostatním třem městům Pražským. Poněvadž Hradčanští z tohoto na roveň postavení ostatním třem městům Pražským dovozovali také právo zasedati svými zástupci v zemském výboru, narazili na odpor těchto dosavadních Pražských měst. Ve sporu z toho vzniklém postupovali však Hradčanští opatrně. Nejprve vyčkali, až

[78]) Také zem. výbor moravský byl osmičlenný sestávaje ze zástupců všech čtyř stavů, kdežto na př. výbor v Rakousích pod Enží neměl přísedících stavu městského. Také t. zv. verordnetencollegium zřízené zde podle instrukce ze 16. května 1764 mělo šest členů, po dvou ze stavu duchovního, panského a rytířského (instrukce tato je uložena v zemském archivu dolnorakouském ve Vídni pod zn. A2½). Na Moravě měli vedle toho přístup do zemského výboru i veškeří nejvyšší úředníci zemští, i když nebyli jeho volenými členy, mocí svého úřadu, »vi officii«, jak rozhodl dvorský dekret z 25. srpna 1713 (opis jeho ve spisovně zemského výboru moravského, zn. A11 norm.). Při projednávání určitých záležitostí dokonce musili býti dva z těchto nejvyšších zemských úředníků do schůze zemského výboru přizváni.

[79]) Prvními členy výboru byli: Daniel Jos. Mayer, probošt kapitoly Sv. Vítské, a Bohumír Ant. Herbst, děkan téže kapitoly, ze stavu duchovního; hrabě Max Norbert Krakovský z Kolovrat, král. místodržící a nejvyšší komorník v král. Českém, a hrabě Jan Arnošt Šafgoč, president nad appellacemi na král. hradě Pražském, ze stavu panského; Václav Arnošt Markvart z Hrádku, král. místodržící a podkomoří v král. Českém, a Václav Kryštof Hložek ze Žampachu, rada soudu komorního a dvorského, ze stavu rytířského, a primátor staroměstský Jan Vořikovský a radní staroměstský Jan Kašpar Brant ze stavu městského; nejvyšším prukrabí Pražským a tedy i direktorem zemského výboru byl Jan Josef hrabě z Vrtby (tištěné artikuly sněmu z roku 1715, pag. LXI—LXIV). Zmínka obsažená namnoze v literatuře českého státního práva (zejm. Toman, Das böhm. Staatsrecht, str. 78), že zemský výbor stavovský zahájil svou působnost v listopadu roku 1715, zakládá se na omylu a zaměnění roku vojenského s rokem kalendářním.

se vystřídali primátoři všech dosavadních měst Pražských, a pak si podali tři žádosti. Nejdříve v srpnu 1757 ke královské representaci a komoře, v lednu pak roku 1758 k zemskému výboru a vedle toho žádost přímo ke královně, aby až vystoupí ze zemského výboru primátor malostranský, byl tam povolán primátor jejich, a tak aby i nadále se střídala všechna čtyři města Pražská. V žádostech těchto opírali se o výklad, že Hradčany jsou nyní úplně na roveň postaveny ostatním třem městům Pražským.[80])

O sporu, jenž se z této otázky vyvinul, nalézáme zprávy v zemském archivu českém a v archivu města Prahy.[81])

Zemský výbor žádost Hradčanských sdělil magistrátům Starého, Nového a Menšího města Pražského s vyzváním, aby se dohodly o volbě příštího městského přísedícího ve výboru, »damit selbte wegen der bevorstehenden benennung eines landesausschusses-assessoris aus dem burgerstand die behörige einverständnis pflegen ... möchten«.[82]) Tak se stalo dopisem zemského výboru z 8. února a již 10. února 1758 sděluje se usnesení stavů, že zvolen do zemského výboru na místo vystupujícího primátora malostranského primátor staroměstský Václav z Fridenberka.[83]) Tím tedy pro tento rok Hradčanským nevyhověno.

Z konceptů odpovědi na dotaz zemského výboru jest viděti, že magistráty pražských měst dosavad ve výboru zasedajících vyslovily se proti žádosti Hradčanských. Ve smyslu jejich přání jest pak asi sestaveno dobré zdání zemského výboru o této otázce, v němž se dovozuje, že zástupci Starého, Nového a Menšího Města Pražského nezasedají v zemském výboru jako »magistratuales«, nýbrž jako představitelé čtvrtého stavu v tomto království, a nelze tedy na stavovské výsady rozšiřovat privilegium Hradčan, jímž *jako město* byly postaveny na roveň dosavadním městům Pražským.[84]) Mimo

[80]) V reskriptu z 5. června 1756 praví se výslovně: »... Als haben Wir .... obgedachte kgl. stadt Hradschin zu unserer kgl. vierten stadt gn. ernennet und aus besonderer gnad denen anderen drei prager städten dergestalt adaequiret, dass selbe nemliche praerogationes und freiheiten, welche die andere drei prager städte genüssen, in gleicher maass und ordnung ... anzuüben befugt sein solle ... und begnadigen selbe samt ihrer gemeinde cum jure voti et sessionis in comitiis ...« (Čelakovský, Privilegia měst pražských, č. 346).

[81]) Podrobnější vypsání tohoto sporu jest v článku »Povýšení Hradčan na čtvrté město Pražské a spor jejich o zasedání v zemském výboru« v Časopisu společnosti přátel starožitností českých v Praze, r. XXII, str. 12—15 a 66—70.

[82]) Archiv města Prahy, sbírka listin I—1115/6.

[83]) Archiv zemský král. Českého, stará registratura zemského výboru, akt z února 1758 čís. 36 (bude citováno dále Arch. zem. st. reg. s připojením roku, měsíce a čísla spisu, na př. st. reg. 1758 febr. 36).

[84]) Ve vyjádření prvních tří měst Pražských praví se o tom: »Als ist die beisitzersstelle bei gleich ernannten hochlöbl. landesausschuss ein surrogatum der obersteuereinnehmersfunction geworden, worzu die primatores und seniores nicht zwar als magistratuales, sondern als den vierten stand dieses königreichs vorstellend, gleichfalls zugezogen worden. Mithin wir dem Hradschiner magistrat die neml. praerogation und freiheiten, welche wir als Prager magistraten geniessen, in gleicher maas und ordnung mit uns in conformitate des dieser vierten Prager stadt allergn. verliehenen kais. kgl. privilegii so willig als schuldig eingestehen, anbei aber Euer Excell. hochwürden und gnaden zu gnädiger erkentniss anheimstellen, *ob die städtische magistratual privilegia auch auf die ständische sich erstrecken lassen,* massen wir diesfalls auf eines hochlöbl. landesausschusses hohe cognition gehors. submittiren« (koncept tohoto vyjádření v arch. města Prahy sb. listin I-1115/8).

to se tu Hradčanským vytýká, že radní jejich vykonávají povolání, jež jsou nesrovnatelna se zasedáním ve sněmovních komisích, a navrhuje se tedy a žádá jménem stavů, aby co do zastoupení městského stavu v zemském výboru zůstalo při dosavadním obyčeji.[85])

Královna Marie Terezie však rozhodla proti tomuto zdání zemského výboru tlumočenému jménem stavů. Reskriptem z 30. září 1758 vyhověla žádosti hradčanského magistrátu, připustila Hradčany do zemského výboru a rozhodujíc zároveň o pořadí jejich mezi zástupci měst Pražských, uložila repraesentací a komorou zemskému výboru, aby se dle toho zachoval.[86])

Ani zemský výbor ani stavové tomuto rozhodnutí neodporovali, a po některých sporech a nedorozuměních, o nichž se dále zmíníme, zvolen roku 1759 za přísedícího hradčanský primátor František Jakub Unghoffer a roku 1760 nastoupil do zemského výboru i první hradčanský radní. A od té doby vysílají Hradčany střídavě s ostatními třemi městy Pražskými své zástupce do zemského výboru.

Vedle přísedících, již nazývají se tímto jménem i jinými, — německy landesausschussbeisitzer, mitdeputirter nebo deputirter des landesausschusses, — setkáváme se i v tomto stavovském zemském výboru se zárodkem instituce náhradníka. Roku 1749 totiž sta-

[85]) Dahero wären wir des ohnvorgreiflichen erachtens, es beliebeten ihro kais. kgl. Mt. Euer Excell. und eine hochlöbl. kais. kgl. repraesentation und kammer vorangeführte motive vorzustellen und nomine statuum allerunterth. zu bitten ... damit respectu des beisitzes bei dem landesausschuss von seiten des burgerstandes es bei der bisherigen observanz allergn. belassen, mithin der Hradschiner magistrat hierzu nicht admittiret, sondern mit seinem unbefugten gesuch gerechtsamst abgewiesen werden möchte (arch. zem. st. reg. 1758 aug. 56).

[86]) Královna sice seznala ze zprávy repraesentace a komory, že se navrhuje zamítnutí žádosti, ale rozhodla opačně: »... da wir nun ober dieser unserer Oberen Stadt Hradschin die nemliche privilegia, wie solche unsere übrige drei prager städte geniesen, allermildist verlieben haben, als muss es auch ohne weitere einwendung ein für allemal bei solcher unserer höchsten willensmeinung sein verbleiben haben, und ist folgsam mehr erwöhnter stadt Hradschin die session bei dem landesausschuss und die eintretung nach dem Kleinseitner primatore allerdings zu gestatten, welches ihr also dem ständisch ausschuss zu seinem verhalt zu erinnern ...« (intimát tohoto reskriptu pro zem. výbor: arch. zem. st. reg. 1758 febr. 36).

vové ustanovují přísedícímu výboru Karlu Beptovi, radnímu Nového Města Pražského, jenž častěji churavěl, náhradníka v osobě novoměstského radního Jana Ant. Kozáka, aby v případě jeho nemoci mohl zaň zaskočiti.[87]) Nějaké pravidlo se však z toho nevyvinulo, nýbrž zůstal tento případ výjimečným.

Úředníci ve schůzích výboru. — Vedle přísedících stavy zvolených zúčastňuje se schůzí zemského výboru již dle první jeho instrukce, tedy od počátku jeho působnosti, ředitel zemského berního úřadu. Jak 1. článek instrukce pro zemský výbor z roku 1714, tak 2. článek instrukce pro ředitele berního úřadu z téže doby, neobsahují však o tom podrobných ustanovení. Dle souhlasného znění obou těchto instrukcí ustanovuje se tu pouze, že ředitel berního úřadu jest ze schůzí výboru vyloučen, kdyby se dopustil nějakého provinění, »es wäre denn sache, dass wider ihme etwas vorfiele«, patrně buď služebního nebo takového, které by se nedalo srovnati se ctí zasedati spolu se stavovskými zástupci, příslušníky stavovských korporací. Jeho přítomnost schůzím výboru označuje se souhlasně slovem »*beisitzen*«, tedy stejným způsobem jako účastenství volených přísedících ve výboru. Jinak se však podrobněji neustanovuje, má-li při tom ředitel berního úřadu také práva ostatních přísedících, zejména může-li spolu a stejně s nimi hlasovati, a bylo-li hned z počátku úmyslem dáti mu hlas rozhodující nebo pouze poradný. Ani přesnější označení jeho účastenství ve schůzích výboru, jak je ustanovuje instrukce pro ředitele berního úřadu vydaná, »denen deliberationibus *et conclusis* ... beisitzen«, nepodává nám rozřešení této otázky.

Z ostatních pramenů dovídáme se bezpečně, že během doby získal si ředitel zemské berně takový vliv ve výboru, že centrální úřady zeměpanské v říši zabývajíce se v letech 1779 a 1780 otázkou nové úpravy jednacího řádu zemského výboru českého,[88]) vidí v této přílišné moci ředitelově hlavní závadu a snaží se omeziti jeho působnost ve výboru výhradně na úkoly informativního rázu.[89])

[87]) Dekretováno výboru dne 9. února 1749: »... den Neustädter ratsverwandten Johann Anton Kozack, *in vertretung dessen stelle* bei überkommender unpässlichkeit des Carl Bepta, daselbst beiwohnen zu können zu resolviren befunden« (l. c. 1749 febr. 43). Jan Karel Bepta byl přísedícím zemského výboru v roce 1749 a 1750.

[88]) O tom jedná: Protokol společné schůze polit. a fin. dvorských úřadů ze dne 26. dubna 1779 (v aktech státní rady č. 636 z r. 1779 v c. a k. archivu domácím, dvorském a státním ve Vídni), dále protokol mimořádné komise z 12. února 1780 (arch. min. vnitra IV H 4 Kart. 690, sign. 53 ex martio 1780 a akt stát. rady č. 364 z r. 1780).

[89]) Člen státní rady Löhr ve svém votu ze dne 24. února 1780 praví o budoucí působnosti ředitele ber. úřadu v jednáních zem. výboru: »... er muss lediglich informiren« (akt stát. rady č. 364 z r. 1780).

Jaké postavení ostatně ve výboru *ve skutečnosti* měl, nebo alespoň jakého během času nabyl ředitel berního úřadu, o tom také podává vysvědčení dekret místodržitelství z 9. září 1743, jímž byl řediteli udělen titul přísedícího zemského výboru: »... Dass gleichwie man hierorts resolviret hat, dem kgl. obersteueramtsdirectori H. Christof Johann Anton Mayer den titul eines hochlöbl. landesausschussesbeisitzern beilegen zu lassen ...«,[90]) a učitel státního práva na Pražské universitě Feigl z Feiglfeldu uvádí ve svých přednáškách vydaných roku 1770, že ředitel berního úřadu měl ve schůzích zemského výboru také hlas a to právě tak jako každý z vlastních volených přísedících. Odevzdával prý však hlas svůj teprve za druhým přísedícím stavu městského, tedy po všech členech zemského výboru.[91])

Vedle ředitele zemské berně přítomen byl schůzím výboru dle své instrukce koncipista berního úřadu, později sekretář zemského výboru[92]) a dle zprávy Feiglovy také protokolista. Podle své instrukce z roku 1714 psal protokol ve schůzích výboru a zapisoval jeho usnesení koncipista, instrukcí z roku 1719 bylo to pak přikázáno sekretáři zemského výboru.

Novou úpravou jednacího řádu zemského výboru, provedenou roku 1780, dostalo se ke schůzím výboru přístupu ještě dalším dvěma stavovským úředníkům, a to stavovskému účetnímu a účetnímu stavovského úvěru (landschaftsbuchhalter a creditsbuchhalter). Popud k tomu dala společná komise nejvyššího politického a finančního úřadu v říši, zabývající se zprávou sv. p. Brauna o vyšetření zemské pokladny stavovské v království Českém a jeho návrhy na zavedení lepšího pořádku v zemském hospodářství. O tom bude dále pověděno více. Účelem bylo tu omeziti moc ředitele berního úřadu, a tomu účelu mělo sloužiti zároveň přímé podřízení stavovské i úvěrní účtárny přímo zemskému výboru a nikoli jako dosud řediteli zemské berně.

[90]) Arch. zem. st. reg. 1743 sept. 33.

[91]) Feigl E. v. Feiglfeld: Öffentliche Vorlesungen über die königl. Stadtrechte, neue Landesordnung, Novellen, Declaratorien, Rescripten, Patenten und sonstige Anordnungen etc., str. 200.

[92]) Roku 1714 při zřízení zemského výboru objevuje se mezi úřednictvem jeho pouze koncipista, avšak již roku 1715 dostalo se tomuto koncipistovi hodnosti sekretáře zemského výboru, jak vysvítá ze zápisu v rukopisu zem. archivu označeném »Au. fasc. 20. 2.«: Vermög eines von der kgl. statthalterei den 23. Juli ao 1715 an die hochlöbl. ausschusscommission erlassenen insinuati haben die hochlöbl. h. stände des königreiches Böheim dem Frantzen Ant. Benedikt Kunz den character als landausschusssecretar beigelegt. Teprve však roku 1739 vyskytuje se mezi úřednictvem zemskému výboru podřízeným i sekretář i koncipista, jak se dočítáme v t. zv. titulárním kalendáři sv. Václavském z tohoto roku.

Stavové jednající o novém jednacím řádu na vyzvání dvoru a na podkladě zásad dvorem předepsaných navrhli, aby jak stavovský tak úvěrní účetní byli sice přítomni schůzím výboru, avšak hned, jakmile se vyřídí předměty jejich odboru, aby byli povinni ze schůzí odejíti. To však narazilo na odpor dvorských finančních úřadů. Zdálo se jim totiž, že jest ponižujícím pro účetní úředníky, aby musili před ukončením opustiti schůzi, do níž byli pozváni. Naproti tomu navrhoval dvorský rada Zencker, aby se stavům v této věci vyhovělo, když se v ostatním dvoru podřídili. Poněvadž nebylo jednotného názoru, předložila to společná komise, jež se věcí zabývala, k rozhodnutí panovnici. Ta rozhodla ve smyslu sprostředkujícího návrhu člena státní rady hr. Hatzfelda, aby stavovský účetní byl stále přítomen schůzím zemského výboru, poněvadž není téměř předmětu, který by nějak nesouvisel se zemskou účtárnou nebo alespoň nevyžadoval vědomosti účetního, kdežto účetní stavovského úvěru má jen tenkráte býti nejvyšším purkrabím do schůze povolán, když se jedná o věci tohoto stavovského úvěru. Nemá však býti nucen žádný z nich opustiti schůzi výboru před jejím ukončením.[93])

V o l b a č l e n ů v ý b o r u. — Důležitá jest otázka, jakým způsobem byli dosazováni a obnovováni přísedící zemského výboru. Zde musíme opět činiti rozdíl mezi zástupci tří vyšších stavů a mezi přísedícími stavu městského. O prve jmenovaných ustanovuje reskript ze 4. října 1714, povolující zřízení zemského výboru, že zůstane při tom, aby náčelníci jednotlivých stavů (capi der höheren stände) radili se o těch, kdo mají do výboru vstoupiti, a pak je přednesli v obecném shromáždění stavů (in publico consessu statuum vortragen). Patrně měli býti náčelníky stavů navrhováni a sněmem zvoleni.

V artikulech sněmovních čteme, že noví členové výboru byli »od stavů .... jmenováni« nebo »denominirováni«, anebo »stavové ... ustanovili«, »jmenovali« nebo »vyvolili«, a zemský výbor nazývá se »diaetaliter obraná vejhozní kommissí«, což ukazuje na volbu přísedících stavy na sněmu shromážděnými. Také ze zpráv o ustanovení nových přísedících výboru, jež asi do roku 1750 oznamují se zemskému výboru místodržitelstvím, od této doby pak přímo ze sněmu (ex consessu diaetali), a jimiž se sděluje, že na místě vystupujícího člena byl nový do výboru »navržen a potom pány stavy v plném shromáždění usnesen« (»sowohl vorgeschlagen als auch sodann von denen hochlöbl. herren ständen in pleno consessu resolviret worden ...«), vyplývá, že konečné rozhodnutí náleželo sněmu. Také citovaná právě slova nasvědčují spíše tomu, že jde zde o skutečnou volbu stavy, třebas by skutečně dopadla jen jako schválení návrhu předneseného stavům na sněmu shromážděným, a nikoli že by bylo sněmem pouze vzato na vědomí jmenování nových přísedících, provedené náčelníky jednotlivých stavovských skupin.

[93]) Akt státní rady č. 364 z roku 1780.

Z některých pozdějších zpráv se však dovídáme, že sice původně byli přísedící zemského výboru skutečně na sněmu voleni, že však později dálo se nahrazování vystupujících členů výboru novými tak, že byli přímo jmenováni náčelníky jednotlivých stavovských skupin.

Ve svém návrhu na zreorganisování správy v království Českém z dubna roku 1783[94]) uvádí sám nejvyšší purkrabí hrabě Nostic, že přísedící zemského výboru nevolí stavové, nýbrž že přísedící stavu duchovního jmenuje arcibiskup Pražský, přísedící panského stavu nejvyšší purkrabí Pražský a dva rytíře do zemského výboru jmenuje nejvyšší zemský písař. A podobně dočítáme se v aktech jednajících o restauraci stavovské ústavy království Českého za krále Leopolda II., že se tento obyčej ujal proti původnímu předpisu.[95])

Přes to však čteme ještě v tištěných artikulích sněmu zahájeného v říjnu 1782 a zavřeného v prosinci 1783, že »k vejhozní kommissí z jejich prostředku ... *zvolili stavové* na přítomný 1783 rok ...« osoby dle jednotlivých stavů dále vyjmenované. Musíme se tudíž domnívati, že toto znění usnesení sněmovního bylo v posledních letech pouze formou z dřívějška zachovávanou, která neodpovídala skutečnému postupu. Zdá se, že místo původní skutečně předsevzaté volby přísedících zemského výboru nebo alespoň schválení návrhů na jejich jmenování později prostě bylo stavům oznámeno (ale přece jen alespoň na sněmu oznámeno), že ty neb ony osoby nastoupí nebo již nastoupily v zemském výboru na místo vystoupivších členů jeho, že však volbu těchto osob provedli uvedení již předáci tří vyšších stavů.[96])

[94]) Arch. min. vnitra III A 4 Kart. 50, sign. 222 ex octobri 1783.

[95]) Ve stavovské zprávě o 1. a 2. odstavci dvorského dekretu z 1. května 1790 čteme: »Die beiden stellen des reskr. v. 4. okt. 1714 .... geben deutlich zu erkennen, dass die auswahl der glieder denen ständen selbst überlassen war, wie das auch der landtagsschluss v. j. 1715 enthält, dass die hochlöbl. h. stände den ausschuss aus ihrem mittel denominiret haben, es ist daher die später eingeschlichene gewohnheit, dass die ausschussbeisitzer von denen vorstehern der stände, ohne ihre mitstände zu vernehmen, benannt wurden, nur eine der ursprünglichen verfassung des ausschusses zuwiderlaufende beobachtung« (arch. zem. král. Čes. registratura zem. výb. A 1, 1).

Také Feigl z Feiglfeldu l. c. str. 198 uvádí, že přísedící zemského výboru byli jmenováni náčelníky svého stavu.

[96]) Hrabě Filip Kolovrat slibuje roku 1756, že bude vyhověno přání královny Marie Terezie, aby se stal komorní rada hr. Fr. Jos. Kolovrat přísedícím zem. výboru, praví v dopise nejvyššímu kancléři zaslaném: »... so werde nicht unterlassen, bei nächst erfolgenden öffentlichen landtagsschluss in gegenwart aller vier ständen besagten grafen von Kolovrat auf drei jahre

Jisto jest, že míra nezávislosti zemského výboru na panovnické moci, která mohla býti zajištěna volbou vykonanou celým stavovským shromážděním, byla když ne skutečně omezena, pak přece alespoň ohrožena tím, že určení osob přísedících výboru přešlo na náčelníky prvních tří stavovských skupin, kterými byli hodnostáři zemští panovníkem jmenovaní a na něm přece jen závislejší, než byl celý stavovský sbor. Alespoň vliv a třebas pouze jemný nátlak se strany panovníkovy mohl tu býti snáze vykonáván.

Příklad takového vlivu nalézáme také skutečně v listu nejvyššího kancléře nejvyššímu purkrabí Pražskému psaném roku 1756. Listem tímto sděluje se totiž nejvyššímu purkrabí, že by si císařovna přála, aby po vystoupení hraběte Šternberka z výboru jmenován byl přísedícím některý z jejích radů, snad nejspíše hrabě Fr. Jos. Kolovrat.[97]) Nejvyšší purkrabí pokynu uposlechl a rozmlouval se členy sněmu, patrně aby si zajistil, že nebudou takové volbě výbora jím provedené odporovati,[98]) poněvadž tu šlo o odchylku od posavadního obyčeje. Měl býti totiž do výboru jmenován rada král. representace a komory, t. j. výhradně komorou placený, tedy výhradně zeměpanský úředník. Dosud nebyl z tohoto nejvyššího zeměpanského úřadu v zemi žádný z radů zvolen do zemského výboru. Purkrabí však přesvědčil stavy, že takového zeměpanského úředníka v zemském výboru se není třeba obávati, poněvadž se ve výboru nic neděje, co by nebylo ku prospěchu jak zemi tak i aerariu, a ostatně prý tam nebude povolán jako rada komorní (als kammerrat), nýbrž jako příslušník stavovské korporace (als mitstand).[99]) Dne 17. květ-

... öffentlich zu *benennen* ...« (arch. min. vnitra IV H 4 Kart. 690, sign. 35 ex majo 1756).

[97]) Dopis tento zní: »Ihro kais. kgl. Mt. haben mir allergn. aufzutragen geruhet, E. Excell. erinnern zu sollen, dass allerhöchstdieselbe allergn. gerne sehen würden, wenn, nachdeme mit ende dieses april monaths die durch den h. Gr. v. Sternberg durch 3 jahre bisher begleitere ständische ausschusscommissariistelle expiriret, E. Excell. hierzu auf einen ihro repräsentationsräten, welcher zugleich ein landesstand ist, den bedacht nehmen, verfolglich hiezu den h. repräsentationsrat Gr. v. Kolovrat benennen wolten; gleichwie sich ihre Mt. dessen zu E. Excel. allergn. versehen: so kann E. Excel. versichern, dass solches zu vollkommen allerhöchster zufriedenheit geruhen werde« (l. c.).

[98]) To by ukazovalo na to, že sněm si ponechával přece jen jistou míru volnosti volbu přísedících zemského výboru provedenou náčelníky stavů schváliti nebo neschváliti; lze však usuzovati z této skutečnosti také pouze na tolik, že volba provedená těmito stavovskými předáky musila se říditi jistými ustálenými pravidly co do výběru osob, a že tedy bylo se obávati nesouhlasu stavů na sněmu shromážděných, jakmile by se byli náčelníci stavovští při jmenování nových přísedících zemského výboru z těchto pevných hranic obyčeje uchýlili, a byla by opětně hned ožila plná volnost sněmu, aby rozhodl o volbě sám.

[99]) V dopise již citovaném praví nejvyšší purkrabí: »... ich auch remonstriret (t. j. na námitky stavů), dass bei dem landesausschuss nichts vor-

na 1756 pak se skutečně oznamuje zemskému výboru ze sněmu, že na místo hraběte Šternberka byl od stavů zvolen hrabě Frant. Jos. Kolovrat »als mitstand daselbst *qua landesausschusses beisitzer* resolviret und approbiret worden«.[100]) Poněvadž v tištěných artikulech sněmovních jest uváděn pro léta 1756, 1757 a 1758 jako přísedící stavu panského opět hrabě Šternberk, který byl členem výboru již po tři předcházející léta (1753, 1754 a 1755), kdežto hrabě Fr. Jos. Kolovrat tam jako přísedící uveden vůbec není, lze za to mít, že hrabě Kolovrat byl sice *qua* landesausschusses beisitzer do výboru přibrán, a to jako přespočetný, ale že nepožíval platu, který zůstal hraběti Šternberkovi.[101])

Mimo tento případ nemohlo býti v archivních pramenech zjištěno jiné zasahování dvoru do voleb přísedících zemského výboru. Avšak i tento právě uvedený případ jest jen dokladem vlivu pouze faktického. Ústavně, to jest podle předpisů platných o zemském výboru v Čechách, hned při jeho založení nebo později vydaných nebo se vyvinuvších, nepříslušel panovníkovi vliv na volbu členů zemského výboru. Jest důležité uvědomiti si to, poněvadž nebylo tomu úplně tak v ostatních zemích českých a rakouských. Na Moravě na příklad můžeme zjistiti dvakráte, že panovník potvrdil volbu členů zemského výboru[102]) a mimo to ustanovení reskriptu z 28. dubna 1739, jímž se uložilo zemskému hejtmanovi (a zároveň řediteli zemského výboru), aby vždy čtvrt roku napřed oznamoval nastávající

genommen würde, was nicht aller orten vor nützlich erkennet und sowohl vor allerh. ihro Mt. aerario und dem lande erpriesslich wäre ...« (l. c.).

[100]) Arch. zem. král. Čes. st. reg. 1756 mai 31.

[101]) Stalo se tak asi ve smyslu přání panovnice, jež sděluje nejvyšší kancléř nejv. purkrabímu dopisem z 16. května 1756 a kde praví, že panovnice nežádá, aby Kolovrat dostal také plat přísedícího zem. výboru: »Es gereichet ihrer kais. kgl. Mt. zur allerhöchsten zufriedenheit, dass dieselbe (t. j. nejvyšší purkrabí) die sache dahin einzuleiten bedacht sein wollen, womit nächsterfolgenden landtagsschluss in gegenwart aller löbl. vier ständen der herr Gr. Franz Joseph von Kolovrat zum ständischen ausschuss benennet werde, indeme allerhöchst besagt ihrer Mt. gar fremdlich fallen müsste, wenn diejenige landesmitstände, welche in ihro allerhöchsten diensten stehen, in die bedienstung deren ständen einzutreten ausgeschlossen sein sollen: ihre kais. kgl. Mt. verlangen keineswegs, dass erst berührten herrn Gr. von Kolovrat wegen dieser antretenden landesausschussbedienstung einige besoldung ausgemessen, sondern solche besoldung, deme es gebühre, gelassen werden solle, allerhöchst dieselbe wollen nur allergn., dass er zu dem landesausschuss gelange und selbten über daselbstige anzahl beiwohne, ohne dass er von denen ständen diesfalls zu besolden wäre« (arch. min. vnitra IV H 4 Kart. 690, sign. 35 ex majo 1756).

[102]) Tak hned na počátku, a to reskriptem z 9. května 1686, schválil Leopold I. výslovně i výběr osob do zemského výboru zvolených (starý opis reskriptu ve spisovně zemského výboru moravského) a roku 1761 potvrzuje královna reskriptem z 22. srpna volbu dvou přísedících výboru, kterou jí zemský hejtman oznámil (starý opis l. c.).

vystoupení dosavadních a potřebu volby nových členů výboru, nemá asi také účel daleko jsoucí od toho, aby na volbu přísedících mohl býti dvorem vykonáván jistý vliv.[103]) Konečně poněkud i to lze pokládati za vloudění se vlivu zeměpanského do obnovování členů zemského výboru na Moravě, když po reformě z roku 1739 opakují se žádosti k panovníkovi, aby osobám, které se nemohly vykázati předepsanou pilnou návštěvou schůzí sněmovních po dobu tří let, udělil dispens čili prominutí této podmínky.

Také v arcivévodství Rakouském pod Enží, jehož stavovské zřízení mělo býti Čechám vícekráte vnucováno, setkáváme se s případy, kdy panovník potvrzuje volbu členů výboru[104]) a dokonce organisační předpisy zemského výboru v této zemi v určitém případě takové zasahování zeměpánovo přímo nařizují. Řád o volbě zemských výborů (Verordneten) z 10. července 1710[105]) připouští sice volbu kterýchsi zeměpanských a zemských hodnostářů za členy výboru, ukládá jim však, že mají, dříve než nastoupí tento úřad, vyčkati rozhodnutí panovníkova.[106])

Z některých zmínek, jako na př. z žádosti nejvyššího purkrabí, uvedené v citovaném již návrhu jeho na zreorganisování veřejné správy v království Českém (»hiebei finde zu erinnern, damit denen capi aufgetragen werde, künftig bei benennung derlei individuen nicht auf das *senium oder rangsordnung,* sondern blos auf deren geschicklichkeit zu sehen . . .«), můžeme souditi, že se ustálil jistý postup pro střídání se stavů v členství výboru. A byla to také snad právě tato okolnost, jež učinila zbytečnou volbu celým shromážděním stavovským, ač jistě i metečnost stavů této doby k vlastním jejich právům hrála tu velkou úlohu.

Zajímavo jest, že otázka způsobu volby nových členů stavovského výboru všude nezůstává tak neupravenou určitými, podrobnými předpisy, jako jest tomu v Čechách. Jak jsme se již zmínili, věnován jest tomuto předmětu na př. v Rakousích pod Enží celý zvláštní

[103]) Orig. reskriptu z 28. dubna 1739 l. c., opis v arch. min. vnitra IV H 4 Kart. 713.

[104]) Na př. dvorským dekretem z 30. května 1764, jehož opis nalézá se v zemském archivu dolnorakouském pod sign. A 2 3-5/4.

[105]) Starý opis tohoto řádu l. c. pod názvem: »Auf was weiss die wahl eines herrn verordneten oder raitherrn in diesem erz-herzogtum Oesterreich unter der Enns fürzunehmen und was für requisita dieselben haben sollen?«

[106]) Mezi podmínkami volitelnosti uvádí tento řád, uložený v opisu v zemském archivu dolnorakouském, toto: »Fünftens mit keinem hofdienst (ausser der kaiser. cammerherren, welche allein ratione officii von dem verordneten oder raitamt nicht auszuschliessen; ingleichen auch die reichshofkriegs- und regimentsräte, dann landrechtsbeisitzer, welche und wehrender bedienung von ihren ratsstellen zu suspendiren und derentwillen vor der antretung *die hofresolution fürzuweisen*) beladen, noch sonsten fremder fürsten dienst, jurisdiction oder botmässigkeit unterworfen sein . . .«

řád, pocházející již z 10. října 1710, jehož účelem má býti zabezpečení, aby voleni byli k úřadu takovému jen nejvhodnější údové stavovských korporací: »ein solches subjectum erwöhlen wolle, welches dem allgemeinen weesen nützlich vorstehen und dem vaterland erpriessliche dienste erzeigen könne«. Dle těchto ustanovení musí se díti volba členů stavovských výborů (t. zv. verordnete a raitherren) ve veřejném shromáždění stavovském, když náčelníci prvních tří stavů byli dříve připamatovali členům sněmu pravidla volby a podmínky volitelnosti, jež jsou v řádu z roku 1710 velmi podrobně uvedeny. Přítomno musilo býti alespoň 24 pánů a 24 rytířů majících statky a alespoň 12 členů stavu duchovního a volilo se nepřímo, skrze volitele. Nehledě k jiným podrobnostem, jest tu důležité, že každý z přítomných odevzdávaje hlas, což u pánů a rytířů mělo se státi ústně a nikoliv hlasovacími lístky, musil pod neplatností uvésti, proč volí právě toho a nikoli jiného člena stavovského shromáždění.[107])

Také na Moravě došlo k ustanovení některých pravidel pro volbu členů zemského výboru. Již roku 1715 nařízeno reskriptem ze 6. března, že se má volba konati v četnějším shromáždění stavovském, tak aby odstupující členové výboru tu nebyli většinou.[108]) Při reformě z roku 1739 pak ustanoveno, aby volba nových členů zemského výboru provedla se vždy hned po zahájení sněmu a to za přítomnosti nejméně 24 sněmovníků.[109])

P o d m í n k y v o l i t e l n o s t i. — Mimo příslušenství k určitému stavu jinou nějakou vlastnost pro osoby, jež mohou býti voleny do zemského výboru, ústavní normy nepředpisují. Stavové měli tu míti úplnou volnost výběru a jen to měli míti na paměti, aby se osoby střídaly a tak co největšímu množství stavů umožněno vycvičiti se v obstarávání záležitostí zemských. Proto připomíná výslovně druhý odstavec reskriptu ze 4. října 1714, že volba zemských výborů nemá se omezovati na osoby v Praze bydlící, nýbrž že mají býti i duchovní, páni a rytíři na venkově sídlící přibíráni k tomuto úřadu.

Pokud jde pak o otázku, kdo z duchovních, pánů a rytířů skutečně býval volen k úřadu přísedícího zemského výboru, tu zazna-

[107]) Řád z 10. července 1710 praví o tom: ». . . welcher alsdann hierauf in der wahl sein reflexion haben und im votiren bei einem jeden requisito seine besondere rationes und ursachen, warumen er diesen oder jenen zum verordneten- oder raitamt qualificirt und tauglich erkenne, beibringen; im widrigen fall, da sich einer alein auf des andern stimm oder ad maiora berufen wurde, dessen votum vom herrn landmarschallen oder landuntermarschallen nicht angenommen, sondern ungiltig . . .« (dolnorak. zem. archiv A 2, 3—5).

[108]) Starý opis reskriptu nalézá se ve spisovně zemského výboru v Brně.

[109]) Orig. reskriptu z 28. dubna 1739 l. c., opis v archivu min. vnitra.

menává Feigl z Feiglfeldu ve svých přednáškách, jaký obyčej býval při tom zachováván:[110]) z obou duchovních členů zemského výboru byl jeden brán ze sv. Vítské kapitoly, druhý pak z prelátů řádových;[111]) jedním přísedícím stavu panského byl některý z nejvyšších zemských úředníků, druhým pak některý z úředníků královských; ze stavu rytířského byli vybíráni pouze takoví, kteří byli zároveň v královských zemských nebo soudních službách. Prohlédneme-li jména a hodnosti přísedících zemského výboru, jak uváděny jsou na konci tištěných artikulů sněmovních, shledáme, že jest tomu v celku skutečně tak, jak uvádí Feigl. Pouze tím možno jeho tvrzení doplniti nebo opraviti, že výběr jím označený zachováván byl u stavu duchovního teprve v době pozdější, neboť ještě na př. roku 1734 jsou oba členové zemského výboru duchovního stavu vzati z kapitoly u sv. Víta.[112]) Také nebyl vždy jeden z obou přísedících stavu panského z řady nejvyšších zemských úředníků. Z úředníků královských byli to zejména královští místodržící, president, jeho náměstek nebo radové královské appellace, později též radové královské repraesentace a komory a konečně i radové guberniální, kteří bývali voleni do zemského výboru.[113])

[110]) Feigl z Feiglfeldu l. c. str. 198.

[111]) »Aus dem geistlichen stand ernennet der Prager erzbischof zwei, deren gemeiniglich einer aus dem domkapitel und einer aus den prälaten der ordensgeistlichkeit ist« (l. c.); na Moravě byl spor o to, má-li za duchovní stav zasedati v zemském výboru pouze zástupce olomoucké kapitoly nebo také zástupce řeholí, kterýžto spor rozhodnut byl reskriptem z 28. dubna 1739 v tomto posledním smyslu.

[112]) Na rok 1734 zvoleni do zemského výboru ze stavu duchovního »důstojný a nábožný Jan Maurycius Václav Martini, při královském hlavním kostele sv. Víta mučedlníka na král. hradě Pražském praelat & archidiaconus . . .« a »důstojný a nábožný Václav Josef Lankyš při král. hlavním kostele sv. Víta mučedlníka praelatus scholasticus« (tištěných artikulů sněmu zasedajícího mezi 1. prosincem 1733 a 23. listopadem 1734 pag. XCIV až XCV).

[113]) Pro příklad uvedeme zde zajímající nás úřady a hodnosti přísedících z prvních tří stavů v různých dobách; vezmeme nahodilá léta 1721, 1740, 1764 a 1783. Ze stavu duchovního byli zvoleni do zemského výboru roku 1721: Daniel Josef z Mayern, přední prelát a probošt vždy věrné kapitoly hlavního kostela sv. Víta, a Marian Hermann, prelát řádu praemonstrátského; r. 1740: Antonín Michal Cajo, kanovník sv. Vítský, a Tomáš Jan Brynka, opat řádu lateránského sv. Augustina kanonie sv. Karla Velkého na Karlově; r. 1764: Jan Michal Hertsch, děkan sv. Vítského kanovnictva, a Karel Krystoslav Procházka, opat řádu sv. Augustina kanovnictví Karla Velkého na Karlově; r. 1783: Jan Nepomuk John, děkan kapitoly sv. Vítské, a Václav Mayer, opat řádu praemonstrátů. Ze stavu panského roku 1721: Jan Arnošt hr. Šafgoč, král. místodržící a nejvyšší komorník v králov. Českém, a Josef František hr. z Vrbna a Freudentalu, král. místodržící a nejvyšší sudí zemský; r. 1740: Václav Antonín Chotek hr. z Chotkova, král. místodržící, a Josef Vilibald hr. Šafgoč, král. appellací rada; r. 1764: Josef Vilém hr. z Nostic a Rhineku, nejvyšší zemský komorník a přísedící král. gubernia, a

Jak jest jen přirozeno, musili býti do zemského výboru voleny až na nepatrné výjimky osoby, které zastávaly již jiný úřad, poněvadž pouze takové osoby se mohly vyznati ve správě zemských záležitostí. Proto také doporučuje i na Moravě reskript panovníkův z 28. dubna 1739, aby při volbě nových členů výboru bylo v první řadě přihlíženo k těm, kdo se již nějak osvědčili ve službách královských nebo zemských (»welche uns und dem lande vorhero in andere wege gedienet, mithin hierdurch einige merita erworben haben«).[114])

Naproti tomu v Dolních Rakousích, jak bylo již ukázáno, byla mezi úřadem člena jakéhosi výboru země (verordneten-, raitherr) a některými jinými úřady stanovena neslučitelnost, tak že se ten, kdo chtěl nastoupiti úřad člena výboru země, musil dříve úplně vzdáti těchto jiných služeb (»er wollte dann solcher diensten und jurisdictionen sich wirklichen begeben und von denen selben sich ganz und gar los machen, so noch vor antretung des verordneten- oder raitamts beschehen müsste«).[115]) V Dolních Rakousích byly stanoveny velmi podrobně vlastnosti, jež musil míti ten, kdo chtěl a mohl býti zvolen do tohoto »verordneten-collegium«. Dle řádu z 10. července 1710 náleží k podmínkám volitelnosti (»die requisita, welche ein herr verordneter oder raitherr haben solle«) mimo již uvedenou incompatibilitu: osobní bezúhonnost a spořádanost vlastního hospodářství. Mimo to musí míti statky v zemi a pocházeti pokud možno ze staršího rodu. Dále se má dáti přednost mužům, kteří jsou již ze širšího výboru obeznámeni se stavovskými záležitostmi nebo alespoň pilně navštěvovali všeobecná shromáždění stavů a tam poznali práva, svobody a obyčeje zemské. Další podmínkou jest, že ten, kdo má býti volen, ničeho proti těmto právům nepodnikal, a konečně že se neucházel penězi nebo sliby o úřad člena jmenovaného kollegia.[116])

Z těchto podmínek byl patrně pro Moravu přejat roku 1739 požadavek pilné návštěvy schůzí sněmovních a stanovena za míru

Arnošt Vilém Šafgoč, nejvyšší lenní sudí a přísedící král. gubernia; r. 1783: František Xav. hr. Věžník, president nad appellacemi na král. hradě Pražském, a Jan Markvart Koc z Dobrše, přísedící gubernia. Ze stavu rytířského r. 1721: Václav Arnošt Markvart z Hrádku, král. místodržící a podkomoří v králov. Českém, a Jan František z Golče, král. místodržící a purkrabí kraje Hradeckého; r. 1740: Václav Kazimír Netolický, král. místodržící a podkomoří v král. Českém, a Frant. Václav Arnošt Markvart z Hrádku, soudce komorní a lenní; r. 1764: Josef Joáchym Vančura, nejvyšší písař zemský a přísedící král. gubernia, a Jan Filip Běšín z Běšínu, přísedící zem. soudu; r. 1783: Jan Marcel z Hennetu, zemský podkomoří a přísedící král. gubernia, a Jindřich Los z Losenau, přísedící zemského soudu.

[114]) Spisovna zemského výboru v Brně l. c.

[115]) Řád z 10. července 1710 v dolnorakouském zemském archivu, zn. A 2, 3—5.

[116]) l. c.

této pilnosti alespoň tříletá návštěva sněmovních rokování, když každoročně vztahovala se alespoň na dvě třetiny všech porad a schůzí sněmu. Jen, kdo se vykázal takovouto účastí na stavovských shromážděních, mohl na Moravě býti zvolen za přísedícího zemského výboru, jak ustanovoval reskript z 28. dubna 1739.

Volba přísedících stavu městského. — Stav městský představovali ve výboru, jak již pověděno, zástupci nejprve tří měst, od roku 1758 pak čtyř měst Pražských. Reskript ze 4. října 1714 obsahuje podrobná ustanovení o přísedících stavu městského. Jedním z obou členů zemského výboru stavu městského má býti primátor jednoho ze tří měst Pražských střídajících se (»secundum alternativam«) ve vysílání svých primátorů do výboru, druhým pak jeden z radních těchto měst. Tohoto radního má zvoliti magistrát města, které jest na řadě míti svého radního v zemském výboru, a to většinou hlasů, a zvolený má býti navržen sněmu a po schválení sněmem uveden do výboru.

Tato pravidla po reskriptu z 30. září 1758 vztahují se i na Hradčany jako čtvrté město Pražské, takže od této doby střídají se ve výboru primátoři a radní všech těchto čtyř měst Pražských.

Uvedený právě reskript stanovil také, že co do nastupování zástupců měst Pražských do výboru zemského náleží Hradčanům místo po primátorovi malostranském, jak již bylo výše uvedeno. Ve skutečnosti dopadlo to však poněkud jinak. Roku 1758 nastoupil již před vydáním reskriptu z roku 1758 primátor staroměstský. Hradčanští se proti tomu ohradili u zemského výboru a žádali,[117]) aby staroměstský primátor vystoupil již po roce, t. j. počátkem roku 1759, a učinil místo primátorovi hradčanskému, dále pak aby téhož roku 1759 po vystoupení malostranského radního povolán byl do zemského výboru starší radní hradčanský (ältere ratsmitglied). Chtěli tím dosáhnouti pořadí, které jim přiznávala svým rozhodnutím panovnice. Zemský výbor tuto žádost zamítl[118]) a tak teprve po pravidelném vystoupení malostranského radního roku 1759 nastoupil hradčanský primátor, zasedaje toho roku v zemském výboru současně s primátorem staroměstským. A když ten roku 1760 vystoupil, vstoupil do výboru první radní města Hradčan, kteréžto pořadí bylo zachováváno i později. Pořadí přímo po malostranském primátorovi primátor hradčanský tedy přece jen nezískal.

[117]) Žádost tato je v zemském archivu král. Čes.

[118]) První požadavek odmítal zemský výbor tím, že primátor staroměstský zvolen byl »in plena sessione diaetali«, druhý pak poukazem na ustanovení reskriptu ze 4. října 1714, dle něhož každý rok vystupuje z výboru vždy jen jeden z obou přísedících každého stavu, kdežto druhý setrvá další rok (l. c.). O své pořadí po malostranském primátoru hlásili se Hradčanští ještě roku 1766, nedosáhli však ani tentokráte změny k svému prospěchu (žádost tato a rozhodnutí zemského výboru jest l. c. 1766 januarius 36).

Bylo již řečeno, že o tom, který z radních některého z měst Pražských má býti navržen do zemského výboru, měl rozhodovati většinou hlasů magistrát. Avšak způsob volby byl tu záhy opuštěn a ustálilo se rovněž pevné pořadí mezi radními téhož města. Roku 1775 nejstarší radní města Hradčan Martin Strnad, jenž pro nemoc a stáří nemohl by schůzí výborových navštěvovati, žádal, aby místo něho směl do schůzí zemského výboru docházeti jeho zeť, který jest také radním. Tomu však odporoval radní Grüner, jenž hned za Martinem Strnadem následoval v pořadí, a dovolával se svého senia (»vermög alten stadtischen magistratual gebrauch *ex senio* ein hradschiner ratsmann eintreten solle«), s čímž zemský výbor ve svém rozhodnutí vyslovuje souhlas. Uznává tak výslovně zásadu, že vstoupiti do zemského výboru náleží radnímu nejstaršímu, a nemůže-li ten úřad přísedícího vykonávati, opět nejstaršímu za ním následujícímu.[119])

Tolik lze říci o způsobu, jakým dosazováni byli přísedící zemského výboru do svých úřadů. Třebas tedy od původní skutečné volby dospělo se k pouhému jmenování členů zemského výboru pouze náčelníky stavů nebo k jakémusi tunnu, dle něhož uvnitř určitého stavu příslušníci tohoto stavu postupovali na místa výborská, přece jen tolik neodvislosti zůstalo stavům českým po celou tuto dobu při obsazování zemského výboru, že panovník neměl tu přímého ústavního vlivu.

Trvání úřadu zemského výbora. — Výše bylo již poznamenáno, že bylo úmyslem zakladatelů zemského výboru, aby co nejvíce osob ze stavů se obeznámilo se záležitostmi zemskými a mohlo sloužiti své vlasti, »in landessachen die wissenschaft zu bekommen und pro bono patriae sich gebrauchen zu lassen«. Proto bylo ustanoveno, aby doba členství jednotlivých osob v zemském výboru omezena byla na dva roky. První článek reskriptu ze 4. října 1714 upravuje tuto otázku tak, že po dvou letech vždy má vystoupiti z výboru polovina jeho členů a jiní mají býti zvoleni na jejich místo. Po prvé měla vystoupiti polovina začátkem vojenského roku 1717, to jest 1. listopadu 1716, kdežto druhá polovina zůstala až do listopadu 1717, takže pak každým rokem se měnila polovina přísedících zemského výboru. Toto dvouleté období volební platilo původně stejně pro všechny čtyři stavy.

[119]) Zemský výbor motivuje své rozhodnutí: »Gleichwie nun leztern-nannten, dem Martin Strnad, bei dem Radschiner magistrat gleich nachfolgenden ältern ratmann Joh. Fr. Grüner in allen publiquen angelegenheiten, wo er Martin Strnad nicht persönlich zu erscheinen vermag, der vorzug vor allen anderen titulo senii und gemäss der ohnehin bei gesamten Prager städtischen magistraten bestehenden observanz allemal unstrittig gebührt...« (l. c., st. reg. 1775 decem. 24).

Myšlence, aby se pokud možná více osob vystřídalo ve správě zemských záležitostí, bylo tím sice vyhověno, avšak objevila se za to závada jiná: doba tato nestačila, aby bylo nabyto zběhlosti v zemských záležitostech, nebo využito zkušeností nabytých v úřadě přísedícího zemského výboru. Proto již roku 1719 dal panovník stavům reskriptem z 13. října na uváženou, že by bylo zemi prospěšnější (»wienach ihro zu des steueramts künftiger bessern aufrechthaltung dem land vorträglicher zu sein bedunke«), aby přísedící výboru zůstávali v úřadu čtyři nebo nejméně tři léta.[120]) Ze zprávy zemského výboru podané místodržitelství na počátku roku 1720 se dovídáme, že skutečně také stavové k návrhu nejvyššího purkrabího se usnesli, aby členové zemského výboru ze tří vyšších stavů zůstávali v úřadě po tři léta, aby si mohli zjednati větší zběhlost v záležitostech zemských.[121]) Pro zástupce stavu městského zůstalo v platnosti i nadále dvouleté období volební, jak se v citované zprávě výslovně uvádí, proto, že prý by teprve vždy po dvanácti letech se dostalo na každé z měst Pražských.

Když se pak roku 1779 jednalo o nový jednací řád pro zemský výbor, tu znovu byla uvedena na přetřes doba úřadování jednotlivých členů zemského výboru. Uváděno tehdy v státní radě,[122]) že jednou z příčin nepořádků, které byly objeveny při revisi stavovské pokladny zemské sv. p. Braunem, jest časté střídání se přísedících výboru, čímž se stává, že zkušení musejí učiniti brzy místo novým výborům, kteří se ve správě zemských záležitostí nevyznají. Prodloužena tedy doba, na kterou voleni zástupci tří vyšších stavů do zemského výboru, ze tří roků na čtyři roky, při čemž ještě patrně učiněn tu ústupek stavům, kteří asi hájili dobu kratší. U dvora byla jistě nálada upraviti otázku tuto spíše dle poměrů platných v Dolních Rakousích a od roku 1739 i na Moravě; v těchto obou zemích již dlouho před rokem 1779 platilo šestileté období pro úřadování výborů.

Plat přísedících. — Přísedící zemského výboru požívali po dobu svého úřadování ve výboru jistého ročního platu. Plat ten byl odstupňován podle jednotlivých stavů. Oba duchovní a oba

[120]) O tom zpráva: v arch. min. vnitra IV H a Kart. 518, sign. 239 ex aug. 1791.

[121]) Na Moravě dle Památek sněmu 1693 setrvávali členové výboru v úřadu nejprve po 2 roky, potom po tři roky (zem. archiv moravský A 11 norm.); reskriptem z 28. dubna 1739 zavedena šestiletá doba volební pro přísedící zemského výboru; vystoupivší členové mohli býti teprve po třech letech znovu voleni, aby se stavové mohli střídati (archiv min. vnitra IV H 4 Kart. 713, sign. 7 ex 1739).

[122]) Protokol státní rady č. 636 z r. 1779; ve svém votu omylem asi uvádí hrabě Hatzfeld, že přísedící zemského výboru v Čechách úřadují pouze 2 léta; lze to říci jen o přísedících stavu městského.

příslušníci stavu panského ve výboru měli po 1000 zl. platu, rytíři po 800 zl. a zástupci městského stavu, a to jak primátoři tak radní, po 400 zl. Reskript ze 4. října roku 1714 pokládá tento plat za spravedlivý, neboť praví v článku pátém: »... was aber des ausschusses jährliche remuneration anbelangt, da finden wir solche der billigkeit gemäss ausgesetzet zu sein ...«[123])

Sám zemský výbor však nepokládal tuto roční remuneraci za stálý plat, nýbrž za jakýsi příspěvek k vydržování povozu a koní.[124])

Kollegiální ráz výboru. — Takto organisovaný zemský výbor byl sborem, kollegiem. Základní organisační předpisy zdůrazňují tuto jeho kollegiální povahu. Reskript z října roku 1714 v článku prvém nazývá zemský výbor kollegiem a v článku šestém nařizuje, že zemský výbor musí vše podnikati kollegiálně: »Also wird es nötig sein, damit man ... alles in corpore vornehme«. Také instrukce pro zemský výbor ukládá výboru, že má všechno vykonávati kollegiálně, »alles in corpore vorgenomen«, a článek šestý této instrukce zdůrazňuje, že návrh na jmenování stavovských úředníků má podávati zemský výbor stavům »in corpore«.

Také na Moravě reforma z roku 1739 klade důraz na kollegiální ráz jednání zemského výboru[125]) a v Dolních Rakousích již název verordnetencollegium poukazuje ke kollegiální povaze celé této instituce stavovského výboru v zemi. Mimo to i z instrukce tohoto kollegia vyplývá, že vždy má vystupovati a jednati sbor a nikoli jednotliví jeho členové.

Nastupování přísedících, jejich pořadí a instrukce. — Každoroční volba nových přísedících zemského výboru byla výboru oznamována od místodržitelství (»ex consilio regiae cancellariae«), od roku 1743 pak až na malé výjimky přímo ze stavovského shromáždění (»ex consessu diaetali«). Také nově zvolení byli přímo odtud zpravováni (u přísedících stavu městského magistrát toho města Pražského, jehož byl zvolený primátorem nebo

[123]) Platy celého zemského výboru, tedy všech přísedících i direktora výboru, činí dohromady 7600 zl. (výkazy v staré registratuře zem. výboru na př. 1749 martius 54).

[124]) Roku 1754 zamítá zemský výbor žádost za obstavení platu rytíře Bechyně z Lažan s tímto odůvodněním: »... dass, nachdeme die herren assessores bei dem hochlöbl. landesausschuss keine beständige besoldung geniessen, sondern nur gleichsam eine beihilf zu unterhaltung pferd und wagens, um bei denen sessionibus erscheinen zu können, participiren, auf ein dergestaltiges und nur für eine zeit fürdauerndes adjutum kein verbot angenohmen werden könne« (l. c. st. reg. 1754 dec. 14).

[125]) »Reflexiones super systemate des landesausschusses im marggraftum Mähren« z roku 1738 zdůrazňují, aby o záležitostech zemským výborem projednávaných jednáno bylo »collegialiter« (A 11 norm. ve spisovně zem. výboru moravského).

radním). Zemský výbor se o tom zpravuje proto, aby do jeho sboru byli noví přísedící přijati na místo vystupujících a aby se pak »spojenými silami« pracovalo podle udělené instrukce.[126]) Později (asi od roku 1762) čteme v těchto dekretech o volbě nových členů výboru, že má zemský výbor nově zvoleným vykázati náležité místo a přibrati je k poradám o zemských věcech;[127]) ještě později pak se ukládá zemskému výboru, aby nově zvolení přísedící byli obvyklým způsobem do úřadu uvedeni, při čemž se užívá slova »installiret«.[128]) V dekretech, které dostávají zvolení, jsou vyzýváni, aby se k zemskému výboru — patrně do schůze jeho — dostavili a tam si počínali dle udělené instrukce.[129])

Mimo tyto dekrety nemáme jiného pramene, z něhož bychom se poučili o uvedení nově zvolených přísedících v jejich úřad.

Zejména slovo »installiret« nasvědčovalo by jakémusi slavnostnějšímu aktu, v materiálu však, jejž bylo možno vyhledati, nelze nalézti jiné stopy nějakých úvodních formalit. To opět nasvědčuje tomu, že se v Čechách uvedení nových členů do zemského výboru dálo bez jakékoli okázalosti nebo složitějších formalit, a znění dekretů, jež byla právě uvedena, obsahují snad jen rčení obvyklé při obsazování úřadů vůbec.

Zde možno se zmíniti o tom, že členové stavovského výboru

[126]) Takový dekret zemskému výboru »Ex consilio regiae cancellariae« na př. ze 17. února 1727 zní: »Demnach bei der heute gehaltenen allgem. landtagsversamlung respectu deren bei dero hochlöbl. ausschusscommission befindlichen und von zeit zu zeit zu verändern kommenden subjectorum aus dem geistlichen anstatt... so wohl vorgeschlagen, als auch sodann von denen hochlöbl. herren ständen in pleno consessu resolviret worden, als hat man an seiten ihrer excell. und gnaden der kgl. herren statthaltern dieses diaetale resolutum ihr hochlöbl. ausschusscommission zur nachrichtlichen wissenschaft und dem ende hiemit anzuzeigen erachtet, womit zu dem daselbstigen collegio eingangserwöhnte subjecta anstatt deren austrettenden gezohen und unitis viribus sodann nach der ertheilten instruction fernerweitig verfahren werden möge« (archiv zem. král. Čes. st. reg. 1727 febr. 28).

[127]) Na př. dekret Ex consessu diaetali ze 14. května 1762: »... den gebührenden sitz gewöhntermassen anweisen und zu denen vorkommenden landes deliberandis zu ziehen möchte« (l. c. 1762 maj. 26).

[128]) Na př. dekret k sněmu z 5. března 1765 praví ke konci: »... solchemnach ernannte beide herren beisitzer dem herkommen gemäss installiret und sofort selbte zu denen abhaltenden sessionibus jederzeit beigezohen werden möchten« (l. c. 1765 martius 25).

[129]) Na př. dekret místodrž. z 3. března 1741 o zvolení novoměstského primátora do zemského výboru ukládá magistrátu tohoto města: »... das derselbe ihme primatori Ludeger ein solches, damit er bei der hochlöbl. ausschusscommission sich einfinden und unitis viribus sodann nach der erteilten instruction verfahren möge, insinuiren solle« (opis v knize dekretů Nového Města Pražského, rukopis č. 843 archivu města Prahy, pag. 403 et p. v.).

(verordnetencollegium) v Dolních Rakousích musili vydati před nastoupením tohoto úřadu revers, kterým se zavazují i za své dědice, že nahradí škodu, kterou by ve svém úřadě přísedícího výboru způsobili. Mimo to musili nově zvolení ve shromáždění tří vyšších stavů složiti přísahu, že budou věrně zachovávati danou jim instrukci.[130]) Teprve roku 1764 odpadla tato přísaha výslovně proto, že není zavedena v jiných zemích.[131])

Zdali v Čechách musil nový přísedící zemského výboru dosvědčiti znalost instrukce pro zemský výbor dříve, než úřad svůj nastoupil, nelze zjistiti. Lze míti pouze za to, že nově zvolenému ředitel zemského výboru vykázal určité místo ve schůzích výborových, poněvadž zasedání přísedících dělo se, jak v době té ani jinak nebylo možné, v určitém pevném pořadí.

O pořadí tomto podává nám zprávu Feigl z Feigelfeldu.[132]) V prvém pořadí, hned po pravici předsedajícího, seděli oba zástupcové stavu duchovního, na místě druhém, které jest po levé straně ředitele zemského výboru, zasedali oba přísedící stavu panského; dále pak po pravé straně zástupců duchovního stavu měli svá místa oba rytíři do výboru zvolení, kdežto zástupcové městského stavu seděli po levici přísedících pánů.

Bylo již řečeno, že noví členové zemského výboru byli zároveň s oznámením volby na ně připadlé vybízeni, aby se v úřadě svém řídili dle udělené instrukce. Poněvadž není pražádné stopy o tom, že by se vždy jednotlivým přísedícím udílela zvláštní instrukce, musíme míti za to, že jde zde o všeobecnou instrukci danou zemskému výboru vůbec, jako celku.

Že se na úřední instrukce zejména v době této klade obzvláštní váha, jest všeobecně známo. Zejména zeměpanské úřady centrální vždy zdůrazňují potřebu řádných a přesných instrukcí a dozírají

[130]) Čl. 10. řádu z 10. července 1710 ustanovuje o tom: »Zehentens soll ein neu erwählter verordneter od raitherr chender sein amt nicht antreten, er habe dann vorhero sich in der herrn verordneten neuen instruction ersehen und dass er derselben allerdings getreulich nachkommen wolle, in versamlung der löbl. dreien oberen ständen ein körperlichen eid abgeleget, beinebens auch einen mit handschrift und petschaft verfertigten revers hineingeben, in welchem er sich, seine erben oder nachkommen verbinde, dass sie um alles dasjenige, so in wehrendem verordneten- oder raitambt von ihme gehandelt wird, die verantwortung tun und den schaden, so wohlermeinter landschaft zugefüget würde, erstatten wollen« (zem. archiv dolnorakouský l. c.).

[131]) Ustanovil tak dvorský dekret z 30. května 1764, jenž zrušení této přísahy odůvodňuje takto: »So viel aber die zugleich mitgestelte frage wegen ablegung deren eidespflichten, von denen neu erwählten herren verordneten anreichet, ist befunden worden, dass, nachdeme Ihro Mt. eine gleichheit in denen ländern eingeführet wissen wollen, in anderen ländern aber dergleichen juramentsablegung nicht gewöhnlich...« (l. c. A 2, 3-5/4).

[132]) Feigl z Feiglfeldu l. c. str. 198.

také zhusta k tomu, aby instrukce takové byly co nejúplnější a vyhovovaly daným potřebám. Ve sdělení dvorské komory, jež bylo dne 4. května 1770 učiněno českorakouské dvorské kanceláři, dává se tomuto názoru průchod slovy, že přesná úřední instrukce jest *duší* řádného úřadování.[133]) Také zemský výbor království Českého měl svou instrukci, a to hned z doby svých prvních počátků.

Vlastně můžeme již ve dvorském dekretu ze 4. října 1714, kterým panovník ke zřízení zemského výboru svoluje, spatřovati jakousi jeho instrukci nebo alespoň její základ. Vždyť obsahuje tento dvorský dekret vedle základních předpisů organisačních již také některá ustanovení o úkolech a povinnostech zemského výboru a to v odstavci šestém a sedmém. V prvém z obou jmenovaných článků ukládá se tomuto novému výboru, aby odstranil dosavadní nepořádky a závady a zavedl náležitý pořádek a bohulibou rovnost do záležitostí jemu svěřených. Mimo to obsahuje odstavec tento ustanovení o konání schůzí, o kollegiální povaze všech jednání výboru, o poradních zápisech, o vyhotoveních (expedicích) z výboru vycházejících a úředním tajemství. Článek sedmý pak zabývá se jednak pokladníky stavovskými, jednak úřednictvem zemského berního úřadu a stanoví tu, co především musí býti zabezpečeno přísahou, kterou před nastoupením svých úřadů musí složiti tito stavovští úředníci.

Vlastní pak instrukce, daná výboru při jeho zřízení, jest obšírnější.[134]) Jakým způsobem instrukce tato vznikla, zejména kdo vypracoval a navrhl její znění, zda návrh ten byl schválen stavy beze změny či podroben dříve některým opravám a doplňkům, a konečně, zda nějaké změny na něm byly učiněny českou dvorskou kanceláří, na to nelze podle úředního materiálu, jenž se o zemském výboru, a zejména jeho zřízení a zařízení, zachoval, vůbec bezpečně odpověděti. Důvodně lze souditi pouze, že instrukci dali výboru stavové hned při jeho zřízení nebo nejblíže potom[135]) a že dvorem proti jejímu obsahu nebylo nic namítáno. Při tom nelze nám říci ani, zda vůbec byla tato první instrukce zemského výboru předložena k nějakému schválení dvorským úřadům.[136])

Obsah instrukce této jest dosti pestrý. Název její (Instruction für die mit Ihro kais. und kgl. Mt. allergn. genehmhaltung von denen hochlöbl. herren ständen dieses königreichs Böheim aus ihrem mittel deputirte löbl. ausschusscommission, was selbte zu verrichten und zu beobachten haben wird) ukazuje sice pouze k vypočtení jejích úkolů, tedy její činnosti, ve skutečnosti nalézáme v ní však ještě více.

Především obsahuje jakýsi úvod, který nás seznamuje s příčinami, jež vedly k tomu, že byl právě zemský výbor zřízen. Bylo o tom již v části o zřízení zemského výboru promluveno. Mimo to jest tu i základ jednacího řádu pro nový výbor, a to v článku prvém této instrukce. O tomto jednacím řádu bude pojednáno dále; zde uvedeme pouze, že tento první článek instrukce stanoví také postavení ředitele berního úřadu ve schůzích výborových a hlavní jeho práce při vyřizování usnesení tam učiněných. Ostatní články instrukce, jichž jest i s tímto právě uvedeným třináct, obsahují skutečně již buď výpočet jednotlivých úkolů a prací zemskému výboru svěřených, nebo jejich všeobecné shrnutí, nebo konečně ukládají zemskému výboru, aby podporoval zájmy panovníka i stavů, dbal prospěchu království a snažil se předejíti hrozícím škodám.

Uvedeme zde ve stručnosti jednotlivé záležitosti a povinnosti, jejichž obstarávání a vyřizování přikazuje první instrukce zemskému výboru. Při tom musíme zároveň hned upozorniti, že bylo by omylem domnívati se, že lze tak získati úplný obraz o činnosti tohoto výboru, jak se ve skutečnosti utvářela, a to jak co do rozsahu této působnosti, tak i co do způsobu, jakým bylo při vyřizování agendy sem spadající postupováno.

Zachováme-li postup instrukce, můžeme zaznamenati tyto úkoly a předměty působnosti zemského výboru:

1. vykonávati vrchní řízení zemského hospodářství;

133) »... dass eine bündige amtsinstruction die seele einer richtigen manipulation sei, indem kein beamter als ein übertreter seiner amtsschuldigkeit bestrafet werden kann, der solche nicht kennet, auch nicht die gelegenheit gehabt hat, sie durch eine gewisse vorschrift kennen zu lernen, weil ihm auf solche art allemal frei bleibet, seine dargegen streitende handlungen mit der unwissenheit zu beschönigen ...« (opis v archivu c. k. místodrž. pro král. Čes. sign.: Diaet. D 160).

134) Znění její je v rukopisu zemského archivu král. Českého, jenž jest označen starou značkou: Au. fasc. 20. 2., a který pochází asi z doby založení zemského výboru, jak lze souditi z některých zápisů o přísahách úředníků berního úřadu sahajících i do roku 1715 a odtud postupujících do let pozdějších. Mimo to je znění instrukce v archivu ministerstva vnitra ve Vídni, a to v opisu z roku 1790, jenž jest úředně ověřen (IV H 2 Kart. 518, značka spisu: 239 ex augusto 1791). A v archivu místodržitelství král. Českého je mimo to pod značkou S 15/2 výtah z této instrukce: »Extractus aus denen instructionen woraus sowohl die agenda des landesausschusses als eines jeden steueramtlichen bedienten in specie zu ersehen«, jehož nový opis jest v zem. archivu král. Čes.

135) Instrukce ta vznikla nejspíše v říjnu roku 1714, když došlo povolení zemského výboru dvorem. Výslovně se v ní ukládá zemskému výboru, aby počínaje vojenským rokem 1715, to jest od 1. listopadu 1714, konal pravidelné schůze.

136) Ze skutečnosti, že již v roce 1719 u dvoru chtějí znáti způsob úřadování zemského výboru a berního úřadu, bychom mohli spíše souditi, že roku 1714 příslušné instrukce nebyly tam předloženy ke schválení, ač ani tento soud není zcela bezpečný.

2. odstraňovati nepořádky a závady předcházejících dob a zavésti náležitý pořádek a bohulibou rovnost (patrně do správy berní);

3. občas nabádati ředitele berního úřadu k pilnému vykonávání jeho povinností a bditi nad tím;

4. každoročně podávati návrhy na rozdělení a rozvržení hlavní svolené berně podle měsíců;

5. přehlížeti rozvržení berně podle stálého katastru a potom předkládati tyto repartice místodržitelství k potvrzení;

6. rozhodovati o škodách způsobených ohněm a povětřím, jakož i o všech jiných stížnostech do usedlostí;

7. kdyby bylo vojsko každoročně posádkou v zemi, spravedlivě rok od roku měniti jeho zimní ubytování;

8. udržovati berní úřad v náležitém chodu a podávati návrhy na jmenování úředníků po slyšení ředitele tohoto berního úřadu (návrh ten mají podávati jako sbor, kollegiálně, kdežto na sněmu mají o něm hlasovati jednotlivě, patrně jako prostí členové své stavovské skupiny);

9. vésti svým berním úřadem náležité účty o militare sněmem svoleném a odváděti tyto účty se všemi k nim náležejícími aprobacemi do královské komory, dříve však je včas a náležitě prozkoumati a

10. čtvrtletně účtovati s aerariem, zejména vojenskou berní;

11. dohlížeti na řádné vedení berní a hlavní knihy, jakož i stavovské pokladny;

12. porovnávati hlavní knihu s jednotlivými zápisy a rovněž tak přehlížeti konečné vyúčtování (účetní závěr);

13. včas a k vyzvání zhotovovati sněmovní praeliminář a cokoliv se ještě vyskytne;

14. kdyby se stavové rozhodli uzavříti zápůjčku, má výbor peníze opatřiti jménem stavů nebo se za půjčku zaručiti, dále pak pečovati o její splácení a vůbec o zachování stavovského úvěru;

15. pečovati o vše, co může přispěti k dobrému hospodářství země;

16. výboru podřízen berní úřad i se vším úřednictvem (die disposition über das kgl. obersteueramt und dessen subordinirte hiermit eingeräumet wird);

17. věrně plniti vše, co dosud uvedeno, a co mimo to spadá do záležitostí zemského hospodářství (»und was annoch sonsten in dieses deroselben anvertraute landesoeconomiae negotium einlaufen mag«).

Jak vidíme jasně již z tohoto výpočtu působnosti zemského výboru, bylo těžiště její ve správě zemského bernictví, pokud správa tato zůstala v rukou stavovských.

Další osudy instrukce zemského výboru. — Prvotní instrukce zemského výboru, o níž bylo právě jednáno, neprodělala v dalším vývoji instituce tohoto zemského výboru mnoho změn. Působnost výboru, jak již bylo naznačeno, nevázala se mimo hlavní obrysy na úkoly a předměty uvedené v instrukci z roku 1714, nýbrž dle skutečných poměrů, zejména mocenského poměru mezi správou zeměpanskou a stavovskou, buď zabírala širší kruhy nebo zasahovala hlouběji do věcí, jež se v jejím okruhu již nalézaly, anebo na druhé straně opět omezovala se jak rozsahem, tak i měrou vlivu; toto zejména při věcech, které zůstaly výboru i při ztenčování jeho působnosti.

A podobně se věc měla se *způsobem,* jakým záležitosti zemskému výboru přikázané nebo fakticky do jeho působnosti spadnuvší byly vyřizovány; způsob a postup takové činnosti, vyjádřený určitými pravidly, nazývá se jednacím řádem. Tu také, jak dále uvidíme, vyvinuly se buď vedle předpisů instrukce, někde dokonce i proti jejich duchu, jisté obyčeje a zvyklosti, dle nichž postupováno, aniž uznána potřeba odíti je v roucho pevných jednacích předpisů a jako takové pak vsunouti do instrukce poněkud zastaravší, po případě jimi některá její ustanovení i nahraditi.

V pramenech doby, která jest předmětem tohoto pojednání, ještě dvakráte vynořuje se otázka instrukce pro zemský výbor. V obou případech jedná se o zasažení zeměpanské správy, jež tu vykonává jakýsi vrchní dozor nad správou stavovskou, zejména pokud jde o záležitosti berní. V obou případech zavdávají k tomu podnět nepořádky objevivší se v pokladně stavovské, jejichž příčinu správa zeměpanská, a hlavně centrální úřady vídeňské, shledávají právě v nedostatcích a vadách správy stavovské nebo i celého stavovského zařízení. Zda ojedinělé zjevy takové bylo skutečně možno vyložiti pouze vadností českého stavovského zřízení, nebylo by dnes možno již bezpečně posouditi; zdá se však býti nepochybným, že při takovém výkladu velmi spolupůsobila jistá předpojatost a nedůvěra živlu čistě byrokratického proti institucím samosprávným. Zajímavo jest však také na druhé straně, že stavové nehájili v žádném z obou těchto případů své samosprávy proti vměšování se správy zeměpanské.

První z těchto případů náleží do roku 1719, kdy pokladník vrchního berního úřadu Jiří Novák dopustil se zpronevěr úředních peněz a prchl. Ve spojení s touto událostí bylo pak reskriptem ze 13. října t. r. sděleno nejvyššímu purkrabí, že u dvora chtějí bez-

pečně znáti způsob úřadování (modus operandi) jak zemského výboru, tak i všech úředníků jemu podřízených, a uloženo výboru, aby dal zhotoviti stručný, ale důkladný přehled celého úřadování zemského berního úřadu, z něhož by bylo lze seznati působnost každého jednotlivého úředníka, jakož i manipulaci s penězi a jejich účtování.[137]) Přehled ten měl býti zaslán české dvorské kanceláři ve Vídni.

Stavovský zemský výbor tomuto vyzvání dvoru ochotně vyhověl a již zprávou, která jest u místodržitelství podána dne 30. ledna 1720, předložil žádaný přehled, k němuž přiložil také výtahy z instrukcí zemského výboru a úředníků berního úřadu.[138]) Mimo to připojil v poznámkách ještě své návrhy na opravy a doplnění uvedených instrukcí.[139]) Můžeme říci ihned, že při instrukci pro zemský výbor nebyly připojeny žádné návrhy, tedy o nějaké změně nebo doplnění jejím nebylo tu ani řeči. A zdá se, že také

[137]) »... bei dem ausschuss, dass dieser zu dero gn. wissenschaft ein kurzes, jedoch gründliches schema über die völlige operazion des steueramts, woraus eines jeden verrichtung, auch wie die manipulazion der gelder, auch deren richtigkeit in dem empfang und ausgab, auch sonsten in denen verrechnungen eingerichtet, deutlich zu ersehen, extractive entwerfen lasse, anzuordnen und solches ihro zu handen der kgl. böhm. hofkanzlei einzusenden, allergn. anbefohlen haben« (opis v archivu min. vnitra ve Vídni IV H 2 Kart. 518).

[138]) »Diese ihro Mt., E. Excell. und Gnaden erlassene und herüber intimirte allergn. resolution umb allergeh. zu befolgen, haben wir fördersamstens den hiebei anverwahrten, soviel möglich gewesen, in aller kürze eingerichten projekt, woraus, dann aus denen a lit A usque ad lit Z zu mehrerer der sachen dilucidirung annektirten beilagen deutlich und klar, wie es sowohl bei den filial als der hauptkassa mit einnahm und empfang der gelder, auch deren erogirung, dann mit der völligen manipulazion des steueramts gehalten wird, abzunehmen, verfassen, *nicht weniger in was des ausschusses* und eines jeden steueramtsbeamten verrichtungen eigentlich bestehen, aus denen bald anfänglich bei einrichtung des neuen instituti für selbige angefertigten und ihnen erteilten instrukzionen halbbrüchig ebenfalls succincte ut lit AA extrahiren, ex altera parte aber, was man bei einer oder der andern noch zu verbessern und zuzugeben, in soweit vor nötig erachtet, mit beirücken lassen. Welches alles E. Excel. und Gn. zu dero orts auch fördersamsten überlegung und sofort zur weiteren beförderung an ihro Mt. hiebei kommender einsenden in der alleruntert. zuversicht, weilen man *gänzlichen hoffet ... dass ihro Mt. so eines als das andere allergn. zu approbiren geruhen werden*« (ověřený opis této zprávy zemského výboru k místodržitelství je v archivu ministerstva vnitra l. c., ve zprávě uvedené instrukce se však při aktu tomto nezachovaly).

[139]) Výtahy z instrukcí i s návrhy na změnu nebo doplnění jsou uloženy v archivu místodržitelství král. Čes. pod značkou S 15/2, jen jest tam uvedeno jiné datum zprávy (totiž: 1. Februarii 1720), což možno vysvětliti tím, že jest to datum zprávy, kterou místodržitelství předložilo návrhy zemského výboru panovníkovi. Také v zemském archivu král. Českého je nový opis těchto výtahů.

u dvora v té příčině spokojili se tím, že zprávu zemského výboru vzali prostě na vědomí; nikde alespoň nenalézáme stopy toho, že by v instrukci zemského výboru bylo došlo k nějakým změnám. Rozhodně zajímavým zjevem jest, že zemský výbor nejen co nejochotněji vyhověl požadavku dvoru, nýbrž žádal dokonce i *za schválení*, aprobaci, předloženého materiálu.

Jen o tom možno se zde ještě zmíniti, že u příležitosti uvedených zpronevěr bylo nejvyšším rozhodnutím z 20. listopadu 1719 zemskému výboru vyloženo, jaká má býti jeho péče a bdělost ve spravování zemských záležitostí. Náleží to sem proto, že též instrukce pro zemský výbor obsahuje ustanovení o všeobecných povinnostech výboru při vykonávání jeho úkolů, jak bylo již uvedeno. Jde zde tudíž jen o zevrubnější rozvedení, když se zemskému výboru ukládá taková píle, péče a bdělost v zemských věcech, jaké dbá každý horlivý hospodář ve svých vlastních záležitostech.[140])

Druhý případ, kdy otázka instrukce pro zemský výbor opětně přichází na přetřes, tentokráte způsobem mnohem závažnějším, udál se v roce 1779. Jak bude v části o jednacím řádu výboru zevrubněji pověděno, došlo v tomto roce pro nějaké nesprávnosti k vyšetření celé stavovské pokladny dvorským radou Braunem, vyslaným za tím účelem z Vídně, a komise složená ze zástupců centrálních úřadů, která se pak zabývala výsledky tohoto vyšetřování a revise pokladny, shledala příčinu některých skutečně tu objevených závad opět ve vadnosti stavovského zřízení českého. Komise dochází tu dokonce k závěru asi přehnanému, že stavové všech zemí lépe plní nejvyšší nařízení než stavové čeští (... dass die allerhöchsten befehle von den ständen aller länder besser als von den böheimischen befolget würden ...). Výsledkem pak jest návrh, aby zemský výbor ve vyřizování svých záležitostí přizpůsobil se ostatním stavovským útvarům, to jest výborům v ostatních zemích, a proto dána nejvyššímu

[140]) Nejvyšší rozhodnutí z 20. list. 1719 praví: »... so werdet ihr doch demselben dagegen vorstellen, wie ihme landesausschuss aus bekannten rechten nicht verborgen sein könne, dass die administratores rei, negotii aut peculii publici denen tutoribus et curatoribus parificiret, so gleich nicht nur de lata culpa gehalten werden mögen, sondern ex natura muneris dem land diejenige diligenz, sorg und obsicht zu leisten schuldig seind, welche ein jedweder emsiger haushalter für seine eigene geschäfte anzuwenden pfleget, mithin sind wir der gn. zuversicht zu erdeuten landesausschuss, es werde derselbe sich seiner schuldig- und obliegenheit aus denen offenbaren standrechten von selbsten wohl bescheiden und dadurch gehoffet werden können, dass bei einer solchen geflissenen ob- und aufsicht, sich nicht leicht etwas unziemliches werde zutragen; mithin auch der ausschuss einiger verantwortung sich nicht zu besorgen haben« (orig. v archivu místodržitelství v král. Čes. pod značkou L 34/1, nový opis v archivu zemském).

purkrabí za vzor ústava stavovského tělesa dolnorakouského.[141]) K témuž výsledku dospěla také státní rada. Po jejím votu rozhodla panovnice, aby se sv. p. Braun odebral do Prahy a tam podle zásad stanovených státní radou navrhl v dohodě se zemským výborem instrukci, která by pak spolu s návrhem nebo dobrým zdáním dvorské komory a spojené českorakouské dvorské kanceláře byla předložena k nejvyššímu potvrzení.[142])

Zde máme tedy již zmínku o nové instrukci. Až potud možno na základě pramenů sledovati věc podrobně a zde, právě v nejzajímavějším a pro nás nejdůležitějším bodě mizí stopy. Nemožno totiž ani ve vídeňských ani v pražských archivech dopátrati se pramenů o jednáních, jež se v záležitosti této vedla v Praze.[143]) Až opět ze spisů zachovaných v archivu ministerstva vnitra a dvorském a státním archivu[144]) se dovídáme, že byl sestaven návod, podle něhož by se záležitosti v zemském výboru měly příště vyřizovati (»ein ordentlicher plan derjenigen verfassung, nach welcher die geschäfte des landesausschusses künftig zu erledigen wären«), že po nějakých námitkách a výkladech se stavové s tímto návrhem spřátelili, vyslovili svůj souhlas s ním a připojili návrh nového jednacího řádu pro výbor a instrukci pro přísedící a referenty.[145])

[141]) V příslušném protokolu se praví: »... zu welchen ende dem obersten burggrafen die verfassung des niederösterr. ständischen collegii mitgeteilet und ihm aufgetragen werden könnte, hiernach des ehestens für die böhm. lande einen entwurf verfertigen zu lassen« (protokol státní rady č. 636 z r. 1779 v c. a k. domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni).

[142]) V rozhodnutí panovnice se praví: »... blos das zukünftige mit einverständniss des landesausschusses in ordnung bringe, der obangezogenen grundsätzen gemäss eine instruction entwerfe, welche mir sodann die kammer einverständlich mit der kanzlei zur approbation seiner zeit vorlegen ...« l. c.).

[143]) Bylo pátráno v c. a k. archivu domácím, dvorském a státním, pak c. k. ministerstva vnitra a bývalém archivu komorním nyní v c. a k. ministerstvu financí ve Vídni, v Praze pak v zemském archivu král. Čes. a v archivu c. k. místodržitelství. Také v archivu rodu nejvyššího purkrabí z let 1779—1780 se nenalézá nic, co by více světla uvedlo do této záležitosti. Ještě zbývá naděje, že bude moci býti nalezeno něco v místodržitelském archivu v Praze, až se jeho materiál stane přístupnějším.

[144]) Vedle citovaných již spisů státní rady jest to ještě číslo 364 z roku 1780 a pak číslo 53 ex Martio 1780 v archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni z fasc. IV H 4 Kart. 690.

[145]) V protokolu mimořádné porady, konané dne 12. února 1780 ve Vídni, které se súčastnili za komoru hr. Kolovrat a Khevenhüller, za dvorskou kancelář radové Zencker, Bolza a Braun, se o tom uvádí: »... nicht nur ... sich dem diesfälligen antrag willfährig, auch sothaner erklärung einen plan der künftigen verhandlungsart der agendorum bei dem landesausschuss, dann eine instruction für die daselbstige beisitzere und referenten beigefüget« (poslední číslo v předcház. pozn.). Nutno tedy po této stránce pozměniti tvrzení Tomanovo (Das böhm. Staatsrecht), jenž na str. 113 praví: »In den Jahren 1779 und 1780 (Hofdekrete vom 30 Juli, 19 November 1779 und

Co jest asi obsahem tohoto řádu a instrukce, můžeme se snadno domysliti, když známe návrhy dvorských úřadů v té věci učiněné, — vlastně přesněji řečeno myšlenky dvorských úřadů o takovémto novém řádu. Z narážek pak obsažených v jejich jednacích protokolech seznáváme, jaké odchylky tímto směrem stavové navrhovali. Přece však jest nedocenitelnou škodou, že se nám nezachovalo nebo alespoň zůstalo nepřístupným doslovné jejich znění.

Poněvadž, jak již bylo řečeno, bude o reformách z roku 1779 a 1780 pojednáno v části o jednacím řádu zemského výboru, kamž obsahem svým náleží, stačí zde připomenouti, že záležitost tato byla vyřízena dvorským dekretem z 10. března 1780, kterým byly návrhy stavů s nepatrnými odchylkami schváleny.[146])

Dodatkem možno se zmíniti ještě o tom, že v arciknížectví Dolnorakouském, jehož stavovská ústava a zejména zařízení stavovského kollegia dávány českým stavům v roce 1779 za vzor, v době té byla pro stavovský výbor (verordnetencollegium) rozhodnou instrukce ze 16. května 1764.[147]) Instrukce tato jest velmi rozsáhlá, neboť ve třiceti článcích upravuje působnost dolnorakouského stavovského výboru. Není sice možno vypočítávati zde, v čem všem působnost jeho záležela, pro posouzení však míry závislosti celé stavovské správy Dolních Rakous na správě zeměpanské nutno poukázati k tomu, že poslední článek instrukce ukládá výboru, aby o všech svých záležitostech podával ročně zprávu třem vyšším stavům, z nichž byl volen, kteří mají o tom dále učiniti oznámení ke dvoru.[148]) Konečně i na to možno zde upozorniti, že z celé této instrukce vyplývá, že dolnorakouský stavovský výbor byl kollegiem

10 März 1780) wurde ferner sowohl die bisherige Geschäftsordnung des Landesausschusses, als auch seine Bestellung, *natürlich ohne die Stände zu fragen*, modifizirt.«

[146]) Ani tento dvorský dekret, ani dekrety z 30. července a 19. listopadu 1779 uváděné Tomanem a převzaté z druhého stížného spisu českých stavů z roku 1791 nejsou v kopiáři dvorských dekretů v archivu místodržitelství král. Českého. Dvorský dekret z 10. března 1780 jest ve starém opisu v archivu ministerstva vnitra ve Vídni (IV H 4), v novém opisu v zem. archivu v Praze.

[147]) Starý opis této instrukce je v zemském archivu arciknížectví Rakousy pod Enží pod značkou A 2 1/2: »Instruction für das mit ihro kais. kgl. apost. Mt. allergn. genehmhaltung von denen drei oberen herren ständen einer löbl. landschaft des erzherzogthum Oesterreich unter der Ens aus ihrem mittel erwählte verordnetencollegium, was selbes nemlich unter praesidio eines zeitlichen herrn landmarschallens zu handlen, zu beobachten und zu vollziehen habe.«

[148]) »Dreisigstens wird das verordnetencollegium über die sammentliche vorgefallene ständische geschäften und statum eine jährliche amtsrelation an die drei obere stände erstatten, welche darüber die weitere benötigte anzeige bei hof zu machen haben« (l. c.).

povolaným zastávati zájmy a obstarávati záležitosti v první řadě *tří vyšších* stavů v zemi, tedy nikoli celého stavovského tělesa.

Jednací řád výboru. — Jak reskript ze 4. října 1714, tak i první instrukce zemského výboru obsahují též jakýsi zárodek jednacího řádu pro výbor zemský. Podáme zde jeho obraz.

Zvláštního svého domu, v němž by byly úřadovny výboru a kde by se výbor mohl scházeti ke schůzím, výbor neměl. Schůze se konaly v obydlí ředitele zemského výboru, t. j. nejvyššího purkrabí Pražského, jak to předpisoval první článek instrukce zemského výboru z roku 1714. V případě nemoci nebo jiného zaneprázdnění nejvyššího purkrabí konaly se tyto schůze v bytě přednějšího přísedícího ze stavu panského. Můžeme hned připomenouti, že na Moravě bylo tomu jinak. Tam zejména roku 1739 při reformách provedených na organisaci zemského výboru zdůrazněno, že schůze jeho mají se konati v zemském domě (in loco consueto auf dem landhaus),[149]) a také v Dolních Rakousích bylo předepsáno, aby tamní výbor konal své porady v zemském domě.[150])

O konání schůzí předepsán byl pevný řád. K pravidelným schůzím měl se scházeti zemský výbor dvakrát týdně a to v pondělí a v pátek o čtvrté hodině odpoledne, kterýžto pořádek schůzí měl býti přesně zachováván. Mimo to měly se však konati schůze mimořádné, kdykoli se toho ukázala potřeba (secundum occurentiam rerum et temporum). O způsobu jednání schůzí zemského výboru nalézáme jen málo předpisů a pevných ustanovení. Také pročtením všech spisů zemského výboru od jeho založení do let devadesátých XVIII. století nezískáme obrazu zcela jasného a úplného. Instrukce z roku 1714 stanoví pouze, že schůzím výboru předsedati má ředitel jeho, nejvyšší purkrabí, nebo v případech výše uvedených místo něho přednější přísedící z pánů. Dále ustanovuje tato instrukce pouze ještě, že má vše býti vyřizováno a prováděno kollegiálně, »damit man ... nichts abseitig tractiren lasse, sondern alles in corpore vornehme«, jak bylo k tomu již výše poukázáno. Mimo to jest zde ustanoveno, že jest povinností zemského výboru, aby se o věcech k němu došlých radil ve schůzích výborových podle toho, jak to věci ty vyžadují (daselbsten die einlaufende materien der notturft nach zu überlegen), a aby dbal o to, aby usnesení o nich učiněná byla také provedena.

149) »Reflexiones super systemate des landesausschusses im markgraftum Mähren« z roku 1739 ve spisovně zemského výboru moravského pod zn. A 11 norm.

150) Článek první instrukce ze 16. května 1764 pro stavovský výbor dolnorakouský ustanovuje: »nicht nur allein auf jedesmaliges ansagen des herrn landmarschallens in der verordneten ratstuben im landhaus zum rat erscheinen ...« (zem. archiv dolnorak. A 2 1/2).

Z instrukce sekretáře zemského výboru seznáváme, že jeho úkolem bylo referovati ve schůzích výboru.

Ze zachovaných spisů zemského výboru lze pro seznání způsobu jednání a hlasování v poradách zemského výboru velmi málo vyzískati, jak bylo již uvedeno. Také bylo již poznamenáno, že se zmocnil časem referování ve výboru ředitel vrchní zemské berně, což ovšem bylo pohodlnějším pro přísedící, neboť jim tím byla uspořena práce pročítati došlé spisy, po případě i spisy starší týkající se předmětu, jenž měl býti právě projednáván, to jest tak zvaná priora. Na základě připraveného návrhu nejprve sekretáře, záhy však ředitele zemského výboru, přítomní přísedící hlasovali. Poněvadž nemáme zpráv opačných — a odchylky se zpravidla přece jen zaznamenávaly —, můžeme souditi, že asi bylo pravidlem, že návrh referentův byl schválen. Bylo to také nejpřirozenější, poněvadž on vlastně jediný znal spisy a vůbec celou věc, o jejíž vyřízení šlo. Jednalo-li se členům zemského výboru o určitý způsob vyřízení, bylo asi působeno na ředitele berního úřadu předem, aby dle toho upravil již svůj návrh. Ve vyřízeních se někdy poznamenává, že rozhodnutí stalo se jednohlasně, unanimiter.[151])

Šlo-li o věci velmi závažné, zejména měla-li býti jménem stavů uzavřena smlouva s osobou nebo osobami soukromými, a mělo předcházeti jednání s těmito osobami, nebo výběr učiněných nabídek, byli účastníci zváni přímo do schůzí zemského výboru a tam s nimi vyjednáváno.[152]) Jest to jen přirozeným důsledkem přísně kollegiální povahy instituce zemského výboru.

Výjimečně nalézáme na spisu hlasy, vota, jednotlivých přísedících. Nejprve návrh ředitele berního úřadu, pod nějž pak členové zemského výboru připisují vlastnoručně své hlasy opatřujíce je zároveň svým podpisem. Patrně jsou to asi jen nejnaléhavější případy, kdy věc nebyla vyřízena ve schůzi, nýbrž v rychlosti opatřena jen hlasy přísedících, a to jednotlivě po jejich obydlích čili per rollam.[153])

151) Na př. roku 1739 podává zemský výbor stavům zprávu o zvolení Jana Peche kancelistou: »... bei der von seiten derer hochlöbl. herren stände constituirten landesausschuss heutigen tages gehaltenen zusammentretung ... unanimiter ... angenomen ...« (zem. archiv král. Čes. st. reg. 1739 mart. 72).

152) Roku 1740 na př. nařídili stavové zemskému výboru, aby podal návrhy o zadání dodávky vojenských úborů pro vojáky, jež postaviti má země. Má tak učiniti »nach hiebevor beschehener licitation«. Zemský výbor podal zprávy o tomto jednání s oferenty: »Als hat man nicht unterlassen mit ihnen förderist die licitation bei der den 15. dieses gehaltenen zusammentretung anzustellen, ihme de Gregorio und einen jeden aus ihnen jüdischen supplicanten besonders vorzurufen und zu vernehmen ...« (l. c. 1740 feb. 29).

153) Příklad toho l. c. 1778 jan. 1, kdy účetní zemského úvěru Sallaba upozornil, že usnesení učiněné ve schůzi zemského výboru konané dne

Důležité jest ustanovení, že mají býti o všech schůzích a usneseních (über alle sessiones und conclusa) zemského výboru vedeny řádné protokoly. Kdo má vésti tento protokol ve schůzích výboru, dovídáme se z instrukce pro koncipistu zřízeného při zemském berním úřadě: »Wird ihme obliegen bei der ex gremio dominorum statuum verordneten löbl. ausschusscommission das protocollum in guter ordnung zu führen, die conclusa fleissig zu annotiren und einzutragen.« Výboru ukládá se dále, aby tyto protokoly častěji přehlížel (solche öfters revidire). Když byl zřízen úřad sekretáře zemského výboru, převzal tento úředník právě uvedené úkoly koncipisty berního úřadu.

Protokoly byly sice z počátku vedeny, jak bylo předepsáno, avšak později pravděpodobně s toho sešlo a teprve opět od dubna roku 1780 byly sepisovány pravidelně, když nový jednací řád na počátku tohoto roku vydaný to znovu předepsal.

Pokud lze seznati z prvních protokolů (z roku 1714 a 1715), obsahují, počínaje měsícem listopadem r. 1714, odděleně po měsících dosti zevrubně uvedený obsah nařízení a podání došlých zemskému výboru. Tyto došlé spisy zapsány jsou na levé polovině protokolu psaného na archovém formátu a vždy předem uvedeno číslo došlého spisu,[154]) jeho datum a den, kdy došel. Dole ke konci obsahu připsáno zpravidla, komu spis dán k vyřízení. Na pravé polovině protokolu zapsáno jest u některých čísel stručně jejich vyřízení, k čemuž bývá připsáno také datum, kdy bylo vyřízení skutečně vypraveno. První protokol obsahuje tři měsíce (listopad a prosinec 1714 a leden 1715) a jest sešit.

Ještě jednou otázkou spadající v obor jednacího řádu zemského výboru zabývá se reskript ze 4. října 1714 a instrukce výboru. Jest to zhotovování expedic, písemných vyřízení zemského výboru. Tyto expedice, vyřízení vycházející od výboru, ať se jedná o zprávy, insinuace nebo dekrety, sepisovati měl koncipista, později též sekretář, čistopisy pak zhotovovati bylo úkolem kancelistů berního úřadu. Měly vždy býti ve schůzích výboru přečteny a to před podepsáním. Podepsány pak měly býti pokud možno ještě v téže schůzi, v níž byly přečteny, ovšem jen když byly shledány správnými, to jest zhotovenými ve smyslu usnesení zemského výboru. Nebylo-li je možno podepsati v téže schůzi, měly býti k podpisu nošeny zapečetěné, aby nemohlo býti prozrazeno, na čem se výbor usnesl, nebo co od něho písemného vychází. Vyhotovení výboru podepisoval ředitel zemského výboru a jeho přísedící, patrně vždy ti, kdo byli ve schůzi přítomni. Bdíti, aby expedice byly zhotoveny přesně dle toho, na čem se výbor usnesl, náleželo řediteli berního úřadu, jenž také všechny expedice zemského výboru spolupodepisoval.[155]) Tím dána do rukou ředitele zemské berně vlastně veliká moc. Tento trvale zřízený úředník, nadaný mimo to právem býti přítomen ve schůzích výboru, měl příležitost poznati a proniknouti důkladně celou agendu zemského výboru a byl po této stránce v rozhodné převaze proti přísedícím, kteří za krátkou dobu se vždy měnili, snad dříve, než by byli mohli uplatniti zkušenosti a poznatky za tři nebo dvě léta svého úřadování nabyté. Proto se také asi ujal obyčej, že v zemském výboru českém nepřednášeli záležitosti výboru svěřené jeho přísedící, nýbrž že ve schůzích zemského výboru referoval o nich nejprve sekretář zem. výboru,[156]) později pak sám ředitel berního úřadu, jenž tak mohl ovšem míti rozhodný vliv i na usnesení výboru.

Možno zde připomenouti, že na Moravě již roku 1749 se nařizuje ode dvora, aby ve schůzích zemského výboru referovali sami přísedící. Proto ukládá reskript ze 17. května 1749, aby záležitosti, o nichž se má zemský výbor raditi a usnášeti, byly rozděleny mezi jednotlivé přísedící a aby jména těchto referentů byla uvedena také v protokolech.[157])

Reformy z roku 1780. — Stav tento trval až do roku 1779. Již před tímto rokem vyskytly se stížnosti ústředních úřadů do úřadování zemského výboru. Na příklad dekret dvorské kanceláře ze dne 19. května 1769 ukládá guberniu, aby doporučilo zemskému výboru zavedení lepšího pořádku ve spisovně, ve výpravně a zejména při protokolu schůzí výborových,[158]) a podobně po vyšetřování úřednických zpronevěr centrálními úřady dostalo se zemskému výboru dvorským dekretem z 15. března 1770 výtky pro nesprávnosti

31. pros. 1777 směřuje proti dvorskému dekretu z 30. října 1772. Bylo tedy na rychlo, asi pochůzkou po členech zemského výboru, pořízeno nové usnesení.

154) Měsíc listopad 1714 má 44 takových čísel, měsíc prosinec 34, leden pak 1715 čísel 57 a dvě podání nečíslovaná mimo to.

155) Tak ustanovuje 2. článek instrukce pro ředitele vrchního berního úřadu. Také na př. na Moravě kladen důraz na to, aby vyhotovení zemského výboru shodovala se s jeho usnesením. Jenže zde měl k tomu dozírati dle reskriptu z 26. července 1717 zemský hejtman nebo jeho náměstek.

156) Dozvídáme se o tom z 2. článku instrukce dané sekretáři zem. výboru dne 1. list. 1719 (starý opis v archivu místodrž. král. Čes. I, 18, 16; novější opis v zemském archivu král. Čes.).

157) Uvedený reskript ustanovuje: »So ist doch, woferne es bishero nicht geschehen wäre, hiemit unser gn. befehl, dass in zukunft gedachte beisitzere auch zu ausarbeit- und führung deren referate mit gehöriger eintheilung angewendet und die namen deren referenten jedesmahl in denen protocollis beigemerket werden sollen« (starý opis v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni IV H 4 Kart. 713 pod čís. 5 ex majo 1749).

158) »... hat dasselbe (= gubernium).. auch ihme landesausschuss überhaupt eine bessere ordnung so wohl bei dessen registratur als bei dem expedit und vornämlich bei dem sessionsprotocollo mitzugeben...« (zem. archiv král. Čes. st. reg. 1769 maj. 15).

tu shledané.[159]) Avšak teprve roku 1779 nesprávnosti, z nichž viněn byl účetní při stavovském úvěru Sallaba, daly podnět k tomu, že byl do Čech vyslán dvorský rada sv. p. Braun, aby vykonal prohlídku stavovské pokladny. Výsledek tohoto vyšetření předložen byl zvláštní komisi sestávající ze zástupců dvorské a účetní komory a českorakouské dvorské kanceláře,[160]) jejímiž návrhy se pak zabývala státní rada.

Úsudek společné dvorské komise o výsledku vyšetření české stavovské pokladny vyzněl v ten smysl, že jednou z příčin nepořádků jest přílišná moc ředitele zemského berního úřadu. On sám dostává všechna podání k výboru činěná, sám o nich referuje ve schůzích zemského výboru a sám také zhotovuje všechny expedice. Proto jest nutno dle mínění uvedené dvorské komise, aby jednací řád zemského výboru v Čechách přizpůsoben byl podobným zřízením jiných zemí.[161]) Zejména se tu navrhuje za vzor zařízení stavovského kollegia v Dolních Rakousích,[162]) dle něhož má nejvyšší purkrabí Pražský dáti vypracovati návrh, ve kterém by se ustanovovalo zejména, že záležitosti k výboru došlé mají se rozděliti mezi jeho členy a ti že mají ve schůzích činiti návrhy, referovati, dále pak že má býti o všech podáních a vyřízeních veden řádný protokol.

Podobně dopadl také návrh státní rady. V aktech této záležitosti se týkajících nalézají se vota tří členů státní rady: sv. p. Löhra, Gellera a hraběte Hatzfelda. Všichni tři konstatují, že zmatky a nesprávnosti v Čechách se vyskytují častěji. Příčinu toho shledává

[159]) Ospravedlnění zemského výboru ve věci té 8. července 1769 zaslané k rukám nejvyššího justičního úřadu bylo shledáno nedostatečným: »Es hätten aber allerhöchst gedacht ihre röm. kais. Mt. diese rechtfertigung unzulänglich zu sein befunden und dahero derselben unzulänglichkeit ihme ständischen landesausschuss hiemit zu erkennen zu geben und demselben die vorübergegangene unordnungen gerechtest auszustellen sich entschlossen . . .« (l. c. st. reg. 1769 aug. 16).

[160]) Tato společná komise nejvyšších dvorských úřadů finančních a politických konána 26. dubna 1779.

[161]) V příslušném protokole, jenž se nalézá v státním archivu (akt státní rady z roku 1779 č. 636), praví se doslovně: »Aus diesen punkten ziehet die hofkommission die allgemeine bemerkung, dass die allerhöchsten befehle von den ständen aller länder besser als von den böheimischen befolget würden, welches nach ihrem erachten aus ihrer verfassung und daher rühren möge, dass die ganze manipulation sich in handen des obersteueramtsdirektoris allein befände, welcher alle exhibita erhielte, selbe allein bei dem landesausschusse zum vortrag bringe, und die expeditionen selbst verfasse, weswegen sie am ratsamsten fände, den ständischen landesausschuss in beziehung auf die erledigung der geschäfte nach dem beispiele aller übrigen ständischen corporum auf solchen fuss zu setzen . . .«

[162]) Také při reformě zemského výboru provedené v roce 1739 na Moravě klade se za vzor zařízení stavovského výboru v arciknížectví Dolnorakouském.

sv. p. Löhr v tom, že vyřizování zemských záležitostí jest vlastně výhradně přenecháno řediteli berního úřadu,[163]) a hrabě Hatzfeld vidí ji v příliš krátké době úřadování přísedících zemského výboru, jak bylo již jednou uvedeno.

Státní radové souhlasí s tím, aby zřízení zemského výboru v Čechách bylo upraveno podle jiných zemí, to jest aby bylo uloženo rozdělení referátů mezi přísedící, aby byla vyřízení vidována referenty, aby byl veden protokol o vyřízených záležitostech, *protokol tento zasílán občas do Vídně,* a ještě jiné změny provedeny, které nás teprve později budou zajímati.

Zajímavo jest, že sv. p. Löhr ve svém votu toto přizpůsobení jiným zemím sice vítá, avšak *pouze* co do jednacího řádu (*in der manipulationsart),* — kterážto slova podtrhuje —, patrně a contrario ostatního zařízení organisačního.

Aby této novotě nemohli stavové klásti odpor, navrhuje dále státní rada, aby jim bylo sděleno, že otázka »an« (zda má býti reforma provedena) jest již rozhodnuta panovníkem a zbývá pouze, aby oni podali své připomínky o způsobu použití vzoru jiných zemí dědičných na český zemský výbor (»über die verhältnismässige anwendung«). V tomto smyslu skutečně také rozhodl panovník[164]) a nařídil, aby se sv. p. Braun znovu odebral do Prahy a společně se zemským výborem ve smyslu zásad navržených státní radou vypracoval instrukci pro zemský výbor. Bylo výslovně usneseno, že nemá již býti jednáno o věcech minulých, patrně o zjištěných nesprávnostech, nýbrž má býti projednávána pouze budoucí úprava (»blos das zukünftige mit einverständniss des landesausschusses in ordnung bringe«), a dle daných zásad vypracována instrukce, která by pak byla dána k posouzení dvorské komoře a českorakouské dvorské kanceláři a jimi předložena panovníkovi. Schválení této instrukce si císař tedy výslovně vyhradil.[165]) Zároveň uloženo nejvyššímu purkrabímu, aby k příslušným poradám zemského výboru přibral Brauna, jenž bude moci pochybnosti stavů na místě vyvraceti.

Tak se také stalo a k rozkazu panovníkovu a na podkladě zásad,

[163]) ». . . in besorgung der gechäfte er allein alles referirt und expedirt, die beisitzer ausser dem, was ihnen der direktor sagt, von den vorkommenden exhibitis nichts wissen, auch nicht einmal über die zu ergehenden expeditionen ein protocol verfasset wird.«

[164]) Nejv. purkrabímu má se sděliti návrh společné komise a státní rady »mit dem ausdrücklichen beisatze mitzuteilen, dass die quaestio an von mir bereits beangenehmet, sofort von den ständen nur das quomodo, wie selber (= vorschlag) auf die dasige verfassung anzuwenden, in berathung zu ziehen, und ein ordentlicher entwurf darüber zu fassen sei« (protokol státní rady z r. 1779 č. 636).

[165]) l. c.

vypracovaných nejvyššími zeměpanskými úřady centrálními ve Vídni, konaly se porady stavů o vládním návrhu, jak by měla býti příště vyřizována agenda zemského výboru (»ein ordentlicher plan derjenigen verfassung, nach welcher die geschäfte des landesausschusses künftig zu erledigen wären«). Stavové po nějakých námitkách vyslovili souhlas s tímto návrhem a připojili k tomu ještě instrukci pro přísedící a referenty zemského výboru.[166]) Na to se zabývala záležitostí touto dne 12. února 1780 zvláštní komise, složená ze členů dvorské komory a dvorské rady, a jejím návrhem pak státní rada.[167])

Komise tato schválila jednomyslně jednací řád výboru k prozkoumání jí předložený, až na tři body, z nichž jediný nás bude zde zajímati.[168]) Stavové totiž navrhli, aby referovali ve výboru jen přísedící, jak to ostatně bylo žádáno z Vídně, avšak každý referent, jakmile byl napsal svůj návrh vlastní rukou na spis, měl spis na krátký čas zapůjčiti řediteli berního úřadu, aby ten si mohl připraviti svůj poradný hlas (»sein votum informativum standhaft zu geben«). Dvorské úřady shledaly to však ponižujícím pro referenta, kdyby měl svůj návrh předkládati řediteli berního úřadu jako k schválení[169]) a doporučují, aby místo toho byl zmocněn nejvyšší purkrabí, aby před každou schůzí výboru mohl řediteli zemské berně dáti seznam předmětů, které se tam budou přednášeti. Tak bude vyhověno potřebě, aby byl ředitel berního úřadu dostatečně informován o tom, co bude projednáváno, a mohl ve schůzi dáti svůj poradný hlas. Jest to zajisté zjevem velmi zajímavým, že zde zeměpanské úřady samy hájí váhu a důstojnost čestného úřadu přísedícího výboru proti živlu čistě úřednickému, jakým byl beze sporu ředitel zemského berního úřadu.

Návrh tento byl podporován také hlasem členů státní rady, kde, — jak byla již o tom zmínka, — sv. p. Löhr zdůrazňuje potřebu omeziti činnost ředitele zemského berního úřadu na činnost

166) Zda byl zhotoven zvláštní samostatný jednací řád vedle instrukce, či zda byly změněny pouze ony články hlavní instrukce, které obsahovaly předpisy o jednání výboru, nebylo lze zjistiti, poněvadž ani v současných ani v pozdějších aktech není tento návrh stavů, jak bylo již uvedeno.

167) Návrhy této komise i členů státní rady dozvídáme se ze zápisů zachovaných v c. a k. archivu domácím, dvorském a státním (č. 364 z roku 1780) a v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni (IV H 4 Kart. 690, sign. 53 ex martio 1780).

168) Druhý týkal se přítomnosti stavovského a úvěrního účetního schůzím výboru, o čemž bylo již promluveno, a třetí obsahoval návrh, aby k vedení protokolu zřízen byl zvláštní úředník s platem 600 zl.

169) »Allein diese einleitung würde dem caracter eines referenten billig zum nachteil gereichen, da er sein referat dem obersteueramtsdirectori vorläufig gleichsam zur censur übersenden sollte«, praví se v příslušném protokolu v archivu c. k. min. vnitra.

poradní, a schválen panovnicí. Při tom bylo zároveň ustanoveno, že se má protokol o spisech došlých k zemskému výboru vésti v bytě nejvyššího purkrabí a nikoli ředitele berního úřadu, jak se prý dosud dálo. Tímto rozhodnutím panovnice[170]) bylo celé jednání o nový jednací řád zemského výboru ukončeno a po prvé dne 14. dubna 1780 konala se schůze výboru již podle nových předpisů.[171])

Jak byl tento nový řád a pořádek uveden ve skutečnosti v život, jak se osvědčoval a pokud byl skutečně zachováván, zejména jakým způsobem se ve schůzích rokovalo a hlasovalo, o tom opět nelze si dnes ještě učiniti úplný a bezpečný obraz.

Říci můžeme s bezpečností pouze tolik, že záležitosti došlé k výboru byly rozděleny mezi jednotlivé přísedící, kteří měli je prohlédnouti a přednésti pak návrh ve výborových schůzích. Přidělení jest již na zevnější straně spisu patrno z toho, že jest tam poznamenáno jméno referentovo. Zda jednotliví členové výboru si sami připravili své návrhy na vyřízení spisů jim přidělených, či zda přenechali to opětně řediteli berního úřadu nebo některému jinému úředníkovi, aby jim takový návrh vypracoval, nemožno říci. Možno však zjistiti, že od zavedení tohoto nového jednacího řádu zemského výboru je při každém spisu zachovaném ve spisovně výboru list, na jehož levé polovině jest stručný obsah záležitosti, jež má býti vyřízena, tedy referát, na pravé pak polovině návrh referentův neboli votum, které jest tímto zpravodajem vlastnoručně napsáno a podepsáno.

Zápisy, protokoly o schůzích zemského výboru, kteréžto schůze výbor nazývá nyní poradami, ratssitzung,[172]) byly spisovány, neboť máme zprávu o tom, že byly zasílány ke dvoru k prohlédnutí. Ve staré spisovně zemského výboru se však protokoly z této doby nezachovaly.

Ještě jiná velmi důležitá věc souvisí s tímto novým pořádkem

170) Rozhodnutí toto z 10. března 1780 má násl. znění: »Wird der plan in angelegenheit der zu verbessernden verfassung bei dem ständischen landesausschusse mit der erinnerung begnehmiget, dass von dem antrage, dass dem steueramtsdirectori die referate noch vor der vortragung zur einsicht komuniziret werden sollten, abzukommen hätte und demselben blos elenchus der in der künftigen sitzung vorkommenden gegenstände mitgeteilt werden könnte, dann, dass der landschaftsbuchhalter den ratssessionen für beständig, der kreditswesensbuchhalter aber nur in erforderlichen fällen beizuziehen; dem ständischen beamten hingegen wegen führung des protocolli exhibitorum eine jährliche remuneration von 200 fl. ohne abzug abzureichen, endlichen auch die instruction für die landschafts- und creditsbuchhalterei abzuändern und zur approbation anherzusenden sei.«

171) Zmínka o tom ve zprávě zem. výboru guberniu z července r. 1780 (zem. archiv král. Čes., st. reg. 1780 jul. 34).

172) Na př. ve zprávě zemského výboru guberniu v předcházející poznámce uvedené.

v zemském výboru. Jest to vývoj jakýchsi skupin záležitostí stejného nebo příbuzného druhu, v něž se celá působnost, agenda, zemského výboru rozpadá. Souvisí to právě s tím, že od poloviny dubna roku 1780 počali přednášeti ve schůzích výborových sami přísedící. Záležitosti k výboru došlé nebo vůbec takové, o nichž se měl zemský výbor usnášeti, nebyly jednotlivým přísedícím přikazovány k vyřízení nahodile nebo dle určitého turnu, jak docházely. Záležitosti ty byly rozděleny na osm skupin, z nichž každá byla přidělena určitému členu zemského výboru jako zpravodaji. A tak každá nová věc podle toho, ke které skupině náležela, odevzdána pak prostě tomu přísedícímu, jenž příslušný druh záležitostí měl přikázán.

O nějaké poradě, v níž by se opatření toto stalo, nebo o nějakém rozhodnutí nebo rozkazu direktora zemského výboru, to jest nejvyššího purkrabí, kterým by se toto rozdělení agendy a přikázání jednotlivých skupin jednotlivým referentům předpisovalo, opět nemáme zprávy. Že se to však takovýmto způsobem zařídilo, vysvitne nám, pročítáme-li veškeré spisy zemským výborem v době této vyřízené a sledujeme-li podle přednášek (referátů) a návrhů zpravodajských (vot) ve spisech těchto se nalézajících, kým a jaké záležitosti byly přednášeny. Jest v tom počátek vytváření se zvláštních oddělení, departementů, v zemském výboru.

Rozšířený výbor. — Vedle zemského výboru, jak byl dosud popsán, setkáváme se v pramenech a zprávách této doby ještě s výborem jiným, početnějším, jenž se nazývá výborem rozšířeným nebo sesíleným. V německých pramenech nazývá se tento výbor: verstärkter ausschuss, verstärkter landesausschuss, verstärkte ausschusscommission nebo vermehrter landesausschuss, někdy také »verstärkt zusammengesetzter landesausschuss«. Zprávy pak vycházející z tohoto rozšířeného zemského výboru jsou znamenány »Ex commissione des verstärkten landesausschuss«, stavové dávají nařízení »dem ex illorum gremio denominirten verstärkten hochlöbl. landesausschuss«.

Dosti zhusta čteme v pramenech sice o tom, že o té a oné záležitosti radil se rozšířený výbor zemský, ať již šlo o to, aby byl v nějaké důležité věci učiněn návrh stavům, nebo podáno za stavy dobré zdání ke dvoru, ale na druhé straně nenalézáme téměř ničeho, co by nás blíže mohlo seznámiti se zařízením, organisací tohoto stavovského ústavu. Zejména v době, která jest předmětem tohoto pojednání, to jest doba od počátku století osmnáctého do roku 1783, nenalézáme předpisu panovníkem a jeho dvorskými úřady vydaného, jenž by se na tuto stránku naší otázky vztahoval. Bylo by tedy možno říci více o působnosti než o organisaci tohoto rozšířeného zemského výboru.

Ač jest úkolem této práce podati obraz pouze organisace instituce zemského výboru, přece jen uvedeme hned již zde, že rozšířený výbor svoláván byl k úradě o záležitostech zásadního významu nebo takových, jež byly nějakou novotou v životě stavovského zřízení českého. Na druhé straně však nelze opět říci, že by veškeré záležitosti uvedeného druhu byly skutečně prošly výborem rozšířeným, neboť omezeno se mnohdy i v takových věcech většího významu a dosahu na to, že staly se předmětem porad zemského výboru pouze pravidelného, osmičlenného, tedy nerozšířeného.

Když dvě léta po zrušení zemského výboru císařem Josefem II. zabývala se státní rada otázkou připuštění rozšířeného zemského výboru k projednání jistých zvláště důležitých předmětů veřejné správy a zájmu stavů českých, uvedeny jsou v protokolu o této schůzi státní rady[173]) také důvody, proč se většina stavů na sněmu shromážděných domáhá znovupovolení tohoto orgánu stavovské samosprávy. Dovídáme se z toho, že prý byly rozšířeným zemským výborem projednávány »všechny závažné, všech stavů se týkající záležitosti celého království« (»alle wichtige die sämtliche stände betrefende angelegenheiten des ganzen königreichs«).[174]) Žádost pak většiny vedené nejvyšším hofmistrem království Českého hrabětem Věžníkem dovolává se instituce rozšířeného výboru zemského jako zařízení dávného obyčeje, zakládajícího se v ústavě potvrzené panovníkem.[175]) Naproti tomu přednáška spojené česko-rakouské dvorské kanceláře, dvorské komory a bankodeputace z 27. ledna 1785 názor tento odmítá, rozhodně popírá, že by se konání rozšířeného výboru dalo opříti o zemské zřízení a staré zvyklosti (auf landesverfassungen und eingeführte gewohnheiten), a tvrdí naopak, že svolávání jeho bylo nahodilé a záviselo na dobré vůli nebo uvážení nejvyššího pražského purkrabí jako ředitele sněmu.[176])

Nemůžeme zde než opakovati názor již výše jednou uvedený, že nelze říci, že by se byl ustálil pevný obyčej, že určité záležitosti

---

[173]) Zachoval se v c. a k. dom., dvor. a státním archivu ve Vídni a má číslo 378 z roku 1785.

[174]) l. c.; předmět porady označen jest: »Vortrag der vereinigten böhm.-österr. hofkanzlei vom 27. jäner 1785. Die vorstellung einiger ständischer mitglieder in Böhmen, den verstärkten landesausschuss nach ihrer auswahl versammeln zu dürfen betrefend.«

[175]) Žádost ta jest v archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni IV H 4 Kart. 690, číslo 20 ex februario 1785.

[176]) V uvedené přednášce se praví: »... dass je und allzeit es von der blosen willkür des zeitlichen oberstburggrafen als landtagsdirektoris abgehangen hat, zu beratschlagungen über erhebliche gegenstände zu dem ständischen landesausschuss ausser den dazu ordentlich ernannten beisitzern annoch mehrere ständische mitglieder nach seiner auswahl beizuziehen« (l. c.).

musily býti předkládány rozšířenému zemskému výboru. Naopak musíme tvrditi, že skutečně bylo to dosti nahodilé, byla-li nebo nebyla-li určitá věc dalekosáhlejšího významu učiněna předmětem porad právě tohoto stavovského sboru, a to buď, když to uznal za vhodné sám náčelník stavovského zřízení zemského, nejvyšší purkrabí pražský, nebo, když potřebu toho shledali stavové a uložili svolání rozšířeného výboru tomuto nejvyššímu purkrabí, nebo konečně, když nařídil svými dvorskými úřady sám panovník, aby se k poradě o určitých plánech a návrzích dvoru výbor pravidelný, stálý, rozšířil o další členy v širší sbor. Jen v tom musíme na základě materiálu, jenž jest ve veřejných archivech o této otázce po ruce, učiniti výjimku, že přezkoumávání účtů o stavovském domestiku bylo prováděno každoročně zemským výborem rozšířeným za tím účelem o dva členy z každého stavu. Alespoň zpravuje nás reskript z 10. června 1748 o tom, že se tak dálo před rokem 1748, a výslovně tento způsob konečného vyřizování účtů stavovských příjmů a vydání schvaluje a nařizuje do budoucnosti.[177])

Zda byli však každoročně voleni již předem zcela pravidelně členové rozšířeného výboru ve stavovském shromáždění, či zda se tak stalo jen vždy při vyskytnuvší se potřebě, tedy pro určitý případ, ad hoc, není nám možno bezpečně odpověděti. Možno jest také, že nejvyšší purkrabí sám mohl povolati osoby ze středu sněmu k zvětšení stálého výboru, když potřeba toho nastala. Možno též, že tak činili k vyzvání nejvyššího purkrabí náčelníci jednotlivých stavovských skupin, tedy pro stav panský opět on sám. Ani současní znalci státního zřízení nám nepodávají rozřešení této otázky. Tak na příklad Feigl z Feiglfeldu píše ve svých tištěných přednáškách pouze tolik, že zhusta se koná také rozmnožený výbor (vermehrter ausschuss), ke kterému se scházejí vedle již jmenovaných ještě z každého stavu dva. K tomu prý se jmenují nejlepší, aby jedná-li se o důležité dávky nebo jiné zemské záležitosti, tím zralejší dobré zdání mohlo býti poskytnuto shromážděnému sněmu.[178]) Jen tolik se zde ještě dovídáme bezpečně, že členové rozšířeného výboru, to

[177]) Jmenovaný reskript praví: »... die domesticalrechnungen aber ebenfals durch die steueramtliche buchhalterei übersehen und dem in diesem casu specifico jedesmahlen mit zweien commissariis aus jedem stand verstärkten landesausschuss zu examinirung deren certificationen übergeben worden sein. Nun lassen wir es bei diesem also observirten modo auch noch fernershin ... bewenden ... die domesticalrechnungen aber, so wie vorhin dem verstärkten landesausschuss zur behörigen adjustirung erleget ...« (opis je v zemském archivu král. Čes. st. reg. 1748 junius 33).

[178]) Feigl z Feiglfeldu l. c. str. 200; na př. Johann E. v. Mayern pojednává ve svém spisu »Einleitung zur kreisämtlichen Wissenschaft im Königreiche Böheim« sice o zemském výboru, nezmiňuje se však vůbec o výboru rozšířeném.

jest ti, kdo nenáleželi zemskému výboru stálému, neměli platu, aniž jakého podobného příspěvku.

Ve staré spisovně zemského výboru království Českého, uložené v zemském archivu, nalézáme sice některé zprávy o volbě členů rozšířeného zemského výboru, jsou však tak řídké a tak málo z nich lze vyčísti, že nám také nepřinášejí příliš mnoho k osvětlení naší otázky. Zprávou z 31. ledna 1752 na příklad sděluje se zemskému výboru ze sněmovního shromáždění (ex consessu diaetali), že členové duchovního a rytířského stavu, jsoucí při rozšířeném zemském výboru, byli po náležitém návrhu rozhodnutím učiněným v plném shromáždění rozmnoženi o dalšího člena z každého z obou jmenovaných stavů.[179]) Oznámení toto má jinak úplně formu sdělení o volbě nových členů stálého zemského výboru a ukládá se jím také zemskému výboru, aby nově jmenované k rozšíření výboru přibral, aby si tam podle udělené instrukce počínali,[180]) stejně jako se to vždy ukládá ve věci pravidelných přísedících. Roku 1753 uložili stavové zemskému výboru, aby »se sestoupil s výborem rozšířeným« (»um so nach mit dem vermehrten hochlöbl. landesausschuss beliebsam zusammen zu treten«) a projednal otázku stálých platů nejvyšších zemských úředníků zasedajících při zemských deskách, jakož i nižších úředníků zemských při deskách a ostatního podřízeného úřednictva.[181]) Poněvadž jednání toho se neměli zúčastniti nejvyšší zemští úředníci, zvoleny místo nejvyššího zemského komorníka a nejvyššího zemského písaře usnesením sněmovního shromáždění jiné osoby pro tento určitý případ, aby se zúčastnili porady rozšířeného výboru zemského.[182]) Vidíme z těchto zpráv pouze, že se výbor rozšířený volil také pro jednotlivý případ a že

[179]) »... die bei der verstärkten hochlöbl. ausschusscommission aus dem geistlichen und ritterstand anfindliche subjekta nach gehörigem vorschlag und in pleno consessu erfolgten resolution und approbation respective mit dem ... Joh. Andreas Kneisl ... und Wentzel Joh. Nepomuk Wražda von Kunwald ... vermehret worden« (orig. v zem. archivu král. Čes. st. reg. 1752 febr. 47).

[180]) »Als thäte man diese resolution ihme landesausschuss anzeigen ad statum notitiae und zu dem ende, womit zu dem verstärkten hochlöbl. landesausschuss erwöhnte ... gezohen, sodann nach erteilter instruction unitis viribus fernerweitig verfahren werden möge« (l. c.).

[181]) orig. l. c. st. reg. 1753 mart. 25.

[182]) »Und wie nun bei der vermehrten hochlöbl. ausschusscommission se. excel. herr graf von Buquoy als obristlandkammerer und der herr von Wančura als obristlandschreiber dieser deliberation nicht mit beiwohnen können, als ist in der anheunte gehaltenen allgemeinen landtagsversammlung resolviret worden, dass statt des ersteren herr graf von Sternberg und statt des anderen aber herr landesunterkammerer von Malovec und herr viceburggraf von Widersberg zu dieser deliberirung und in hoc casu specifico mit beigezogen werden mögen« (orig. l. c.).

volbu tu prováděl sněm. Poněvadž se to dálo dle řádného návrhu (»nach gehörigem vorschlag«), možno míti za to, že se zde postupovalo stejně jako při jmenování řádných přísedících zemského výboru.

Za stav panský a rytířský byly do rozšířeného výboru povolávány osoby zaujímající místa nejvyšších zemských úředníků, jak uvádějí stavové ve své žádosti za znovupovolení porad rozšířeného zemského výboru roku 1785,[183]) o kteréžto žádosti byla již výše zmínka. Zda se tak dělo vždy a zda byly voleny za stav panský a rytířský vedle těchto hodnostářů ještě jiné dvě osoby, nelze zjistiti pro nedostatek většího počtu zpráv o jednotlivých případech.

---

[183]) »... da es aber um einen besonders wichtigen gegenstand zu tun gewesen, dieser landesausschuss aus dem weltlichen stand durch zwei oberste landesofficiers vom herren- und ritterstand und so vom geistlichen, dann anderen ständen mit zwei personen verstärkert worden...« (č. 20 ex februario 1785 v kartonu IV H 4 Kart. 690 archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni).

III. Úřednictvo zemského výboru.

Úřednictvo stavovské samosprávy vůbec. — Ve XII. článku instrukce pro zemský výbor z roku 1714 čteme, že stavové podřídili Jeho Excellenci panu direktorovi a celému zemskému výboru královský vrchní berní úřad a jeho úředníky.[184])

K tomuto bernímu úřadu náležela rektifikační spisovna, účtárna, vrchní pokladna a pokladny krajské. Moc zemského výboru neomezovala se však pouze na tyto úřady. Stavové svěřili této »ex gremio statuum zřízené vybrané commissi« místo sebe správu a řízení zemského hospodářství vůbec, jak praví sněm zavřený v prosinci roku 1714; podléhali tudíž časem zemskému výboru všichni úřadové a úředníci stavovští, jejichž působnost se k tomuto zemskému hospodářství vztahovala.

Především nutno zde uvésti personál kanceláře rektifikační; tato kancelář uvádí se od roku 1766 v oficielním t. zv. Svatováclavském titulárním kalendáři[185]) jako součást zemského berního úřadu.[186]) Roku 1762 bylo reskriptem ze 17. dubna povoleno podržeti personál rektifikační ještě tak dlouho, pokud ho bude nezbytně zapotřebí, zároveň byla však nadhozena otázka sloučení tohoto personálu s úřednictvem zemského berního úřadu. Zemský výbor poukázal na množství práce rektifikační kanceláři přidělené a rozhodně se vyslovil proti takovému sloučení obou úřadů a přimlouval se za to, aby do skončení těchto prací rektifikatorium bylo zvláštním stavovským departementem.[187])

---

[184]) »Und wie nun an seiten der hochlöbl. herren stände, seiner des herrn directoris excell. und ihr löbl. ausschusscommission obverstandenermassen die disposition über das kgl. obersteueramt und dessen subordinirte hiermit eingeräumet wird...«

[185]) Název tohoto kalendáře jest: »Nový titulární kalendář ke cti sv. Václava knížete mučedlníka a patrona království Českého« a byly v něm uveřejňovány úředně seznamy duchovních i světských hodnostářů a úředníků, jak zeměpanských tak stavovských.

[186]) »... das dem kgl. obersteueramt coadimirte rectificationskanzleipersonale.«

[187]) Opis reskriptu a koncept této zprávy v zem. archivu král. Čes. st. reg. 1762 maj. 13; stavové uvádějí ve své zprávě mimo jiné: »... dass quoad

Dále náleží sem účtárna stavovského úvěru, kterou Svatováclavský kalendář uvádí od roku 1773 jako úřad zemskému výboru podřízený.[188])

Mimo to podléhaly zemskému výboru úřady a úředníci vedoucí správu zvláštních důchodů, buď přímo stavovských nebo v nájmu stavů se nalézajících.

Takovým úřadem byla stavovská správa důchodku tabákového, později správa nájmu tohoto důchodku,[189]) dále pak úřad kolkovní.[190])

Když roku 1762 převzali stavové celý náklad, dosud jimi jen z poloviny hrazený, na tak zvané komisaře skladišť (magazinscommissarien), totiž skladišť na zásoby pro vojsko stavy opatřované, dal zemský výbor těmto komisařům instrukce, v nichž se zdůrazňuje, že jsou nyní skutečně stavovskými úředníky (»als für gegenwärtig seine bedienst- und verpflegung directe und allein von denen hochlöbl. herren ständen habend, folglich als ein wirklicher ständischer beamter«), a ukládá se jim, aby podávali alespoň dvakrát měsíčně zprávy zemskému výboru nebo nejvyššímu purkrabí.[191])

Také mistři stavy ustanovení, aby vyučovali stavovskou mládež tanci, šermu a jízdě na koni, kteří měli název zemských mistrů (landschaftsrossbereiter, landschafts-tanzmeister a fechtmeister),

sphaeram rectificationis selbst, noch sehr vielerlei wider das recalculationscatastrum et exequatorium de anno 1757 von denen dominiis sub termino legali eingebrachte praegravations-quaerellen, dann die von zeit zu zeit einkommende permutations- und aequivalenztabellen, und die noch immer fürwehrenden glebalsuperrevisitationscommissarische operata mühsam auszuarbeiten ... und commissionaliter zu erledigen und abzufertigen, nicht minder aber endlichen das ganze recalculationscatastrum und das exequatorium dominicale in die dazu bestimmte volumina und hauptbücher noch in mundo eingeschrieben ... bis zu wessen vollständiger berichtigung dann eben die unirung des rectificationpersonalis mit dem kgl. obersteueramt ... wohl noch verschoben und das rectificatorium als ein besonderes ständisches departement um so füglicher tractiret werden könnte ...«

188) Úřednictvo této účtárny uvádí se tu: »Bei der *unter der direction* eines hochlöbl. landesausschusses stehenden kgl. creditsbuchhalterei.«

189) Nařízením zemského výboru z 15. pros. 1752 a z 23. března 1753 připomíná se správě důchodku tabákového, té doby v nájmu stavů, že nadřízeným úřadem jest jedině zemský výbor; v druhém z těchto dekretů se praví: »und gleich wie ihr dermahlen in der verpachtung stehenden tabacksadministration niemahlen zugestanden noch zulässig ist, directe mit ein oder andern landesinstanz selbsten zu correspondiren, sondern all und jede contrabants, auch andere einer assistenz und vertretung erfordernde vorfallenheiten einem hochl. landesausschuss beizubringen ... wo sodann von hieraus schon das nötige an die fernere gehörde jedesmahlen ergehen wird« (l. c. st. reg. 1753 mart. 26).

190) Roku 1753 jmenoval zem. výbor s výhradou schválení stavů pokladníka tohoto úřadu (stempelamtskassierer; l. c. st. reg. 1753 dec. 3).

191) l. c. st. reg. 1762 maj. 61.

podléhali bezprostřednímu dozoru zemského výboru, jemuž také podávali zprávy o vyučování svým uměním.[192]) K nim se také počítá stavy zřízený profesor technických vědomostí, Ingenieur-Professor, a Svatováclavský kalendář uvádí je všechny společně pod označením »ständische exercitienmeister«.[193]) Roku 1775 podává zemskému výboru zprávy o své činnosti stavovský oční lékař (landständischer augenoperateur).[194])

Roku 1782 hájil zemský výbor stavovskou povahu úřadu zemského prubýře a zdůraznil proti guberniu, že úředník tento nepodléhá zeměpanskému královskému úřadu mincovnímu, nýbrž že jest podřízen stavům a že má tedy o všech závadách, na něž přišel při vykonávání svého úřadu, podávati zprávu stavům a zemskému výboru.[195])

Konečně se uvádějí mezi stavovskými orgány také zeměstí a krajští fysikové. Lze říci spíše, že jsou, zejména v době pozdější (druhé polovici století XVIII.), orgány stavovskými pouze částečně. V zachovaných zemských rozpočtech nalézáme náklad na zemské fysiky a chirurgy (v nichž jsou zahrnuti i fysikové v krajích ustanovení), hrazený ze stavovského domestikálního fondu, jenž obnáší roku 1749 na fysiky 4083 zl. 20 kr. a na chirurgy 2450 zl.[196]) Zemský výbor pak měl potud vliv na jejich ustanovení, že činil návrhy na jejich jmenování, které od roku 1753 již vesměs prováděly zeměpanské úřady. Zemský výbor buď přímo úřadům zeměpanským nebo stavům navrhoval tenna po slyšení lékařské fakulty.[197])

Ze spisů zachovaných ve staré registratuře zemského výboru dovídáme se také něco o zemském archivu. V roce 1748 oznamuje

192) Zprávy tyto jsou pravidelné od roku 1773.

193) Na př. kalendář z roku 1783.

194) l. c. st. reg. 1775 sept. 49.

195) l. c. st. reg. 1782 novem. 10 jest koncept této zprávy zem. výboru, v níž se uvádí: »... der landprobirer keinesweegs dem kgl. müntzamte, sondern denen herren ständen untergeordnet, mithin nur diese als seine erste instanz zu respiziren, fortan auch alle die in die absicht seiner activität einschlagende gebrechen unmittelbar den herren ständen und dem landesausschuss berichtlich anzuzeigen hat ...«

196) »Summarium der ganzjährigen landesbesoldungen des königreichs Böheim« l. c. 1749 mart. 54.

197) Roku 1756 zemský výbor podává návrh na obsazení místa chirurga v Plzeňském kraji král. representaci a komoře, ačkoli věc nemohla býti vznesena na stavy: »Solchemnach wären wir des unmassgebigen erachtens, dass, obwohlen zwar diese angelegenheit bei dermahlig geschlossenen landtag an die hochlöbl. herren stände nicht angebracht, folglich auch von dannen aus an die allerhöchste behörde der allerunterthänigste vorschlag der bisherigen observanz noch nicht erlassen werden kann, jedannoch in erwögung der unterwaltenden notdurft an ihro kais. kgl. Mt. der allergehorsamste bericht erstattet ...« (l. c. 1756 septem. 7).

místodržitelství zemskému výboru, že stavové zřídili zvláštního archiváře (pro archivario der alten registraturschriften) s platem 1000 zl. ročně. Zemský výbor má mu poukázati tento plat.[198]) V roce pak 1765 žádá gubernium zemský výbor, aby dal v t. zv. tajné spisovně (»in der denen hochlöbl. herren ständen angehörigen so genannten geheimen registratur«) vyhledati akta, jež by se vztahovala k ius protectionis nad katolickými kláštery v Lužicích. Zemský výbor odpovídá, že hledal ve stavovském archivu (»in dem ständischen archivio«).[199]) Dvorský dekret ze 30. dubna 1773 chce věděti, v jakém stavu se nalézá stavovský archiv a zejména, zda byl opět uveden do pořádku po dobách válečných, kdy musil býti sbalen. Zemský výbor na to sdělil, že se právě provádí jeho rovnání a že bude o tom podána zpráva hned, jakmile bude práce skončena.[200]) O dva roky později, to jest 30. června 1775 zpravuje zemský výbor gubernium o tom, že pořádání archivu provádí nižší písař zemský (vicelandschreiber) p. z Ubelli.[201])

V r c h n í b e r n í ú ř a d. — Hlavním však pomocným úřadem zemského výboru byl vrchní berní úřad spolu s podřízenými mu krajskými pokladnami.[202]) V čele jeho stál ředitel, o němž bylo již uvedeno, že byl zároveň přísedícím zemského výboru. Tento ředitel berního úřadu, sám podřízený zemskému výboru, spolu s ním měl dohled na úřednictvo tohoto berního úřadu a vrchní řízení jeho úřadování, jak o tom bude dále více pověděno.

Vedle ředitele berního úřadu vykonával služby bezprostředně zemskému výboru dle své instrukce ještě koncipista tohoto berního úřadu a později sekretář zemského výboru, o jejichž povinnostech a úkonech byla již také výše učiněna zmínka.

Dle zachovaného rozpočtu nákladu na úřednictvo zemského úřadu berničního měl tento úřad míti při své nové úpravě, provedené roku 1714, šestnáct úředníků, počítaje v to i ředitele berního úřadu a vedle toho úředního sluhu. K tomu se musí ještě připočísti

198) l. c. 1748 sept. 6; praví se tam: »Demnach zufolge des diaetalconclusi kraft welchen die hochlöbl. herren stände zu besorg- und in die ordnung setzung deren in der alten registratur befindlichen wichtigen landes- und anderen schriften von dieser kgl. statthalterei in zukunft dahin zu deponiren kommenden schriften vor beständig einen eigenen archivarium mit ein tausend gulden jährlich zu salariren . . .«

199) l. c. 1765 mart. 26.

200) l. c. 1773 jun. 40.

201) l. c. 1775 jun. 21.

202) Těchto krajských pokladen bylo s počátku devět, poněvadž z krajů Rakovnického, Berounského a Kouřimského odváděly se peníze v Praze do pokladny zemského berního úřadu; r. 1751 byl rozmnožen počet krajů a ve spojení s tím zřízeny také čtyři nové krajské pokladny.

krajští výběrčí, v témže roku 1714 nově zřízení, a jejich kontroloři.[203])

V úředním Svatováclavském kalendáři pro rok 1716, kde po prvé mezi ostatními úřady v zemi uveden jest zemský výbor, jest však jmenováno sedmnácte úředníků vrchního berního úřadu, úřední sluha a mimo to úřední hospodář, osm krajských výběrčích, a po dvou výběrčích a kontrolorech v Praze ustanovených.[204])

Počet ten vzrůstal neustále. Po roce 1720, kdy předsevzaty v organisaci zemského výboru a jemu podřízeného berního úřadu některé změny, jsou již tři krajští výběrčí v Praze ustanovení a tři krajští kontroloři v Praze. Roku 1739 povolili stavové zemskému výboru rozmnožení personálu účtárny o tři nové síly,[205]) v roce pak 1783, posledním roce tohoto stavovského výboru zemského před jeho dočasným zrušením, jest uvedeno ve Svatováclavském kalendáři dvaačtyřicet úředníků při vrchním berničním úřadě, v čemž zahrnuti jsou tři krajští výběrčí a kontroloři v Praze ustanovení, dále pak uvedeno tam pět sluhů, počítaje v to i úředního hospodáře, a konečně třináct filiálních výběrčích v krajích a tolikéž krajských kontrolorů.[206]) Rektifikační kancelář k bernímu úřadu připojená, která v roce 1762 měla pouze dvanáct úředníků,[207]) má jich v roce 1783 šestnáct a jednoho vrátného, úvěrní účtárna pak čtrnáct úředníků a úředního sluhu.

Mezi touto dobou pouze jedenkráte, a to roku 1755, nastalo zmenšení počtu úřednictva berního úřadu. V tomto roce podali si

203) Tento seznam dochovaný v rukopisu zem. archivu se starou signaturou: Au. fasc. 20. 2. uvádí tyto úředníky: 1. ředitel berničního úřadu, 2. účetní, 3. koncipista, 4. vrchní registrator spisů komise visitační, 5. čtyři revisoři, 6. dva registratoři, 7. hlavní pokladník, 8. jeho adjunkt, 9. pokladník zadržených berní, 10. vice-registrator spisů visitační komise, 11. dva kancelisti, 12. úřední sluha; mimo to devět krajských výběrčích ustanovených po jednotlivých krajích, výběrčí v Praze ustanovený pro kraje Rakovnický, Berounský a Kouřimský a pro města Pražská a konečně tolikéž kontrolorů krajských pokladen.

204) K účetnímu přistupuje ještě podúčetní (vicebuchhalter).

205) Jest to podúčetní a dva ingrosisté, jejichž zřízení a zároveň jmenování schválil sněm dle dekretu z 15. září 1739 (l. c. st. reg. 1739 septem. 26).

206) Kalendář uvádí jednotlivě tyto úředníky: 1. ředitel, 2. účetní, 3. sekretář zem. výboru, 4. koncipista a protokolista zem. výboru, 5. pět revisorů, 6. registrator nových a starých spisů, 7. vrchní pokladník, 8. viceregistrator, 9. první účetní úředník, 10. tři filiální pokladníci krajští, 11. adjunkt vrchního pokladníka, 12. pokladník dávky z dědictví, 13. druhý účetní úředník, 14. protokolista podání, 15. účetní vojenského ubytování, 16. devět kancelistů, 17. tři filiální kontroloři. 18. osm akcessistů a třináct výběrčích a kontrolorů v krajích; počet sluhů vzrostl na pět: úřední hospodář, vrátný, úřední sluha, sluha v pokladně a topič.

207) Dle zprávy zemského výboru král. repraesentaci a komoře 7. května 1769 (l. c. st. reg. 1762 maj. 13).

totiž všichni úředníci berního úřadu k stavům žádost za zvýšení platů. Zemský výbor žádost tuto sice doporučil k příznivému vyřízení, aby však náklad příliš nevzrostl, navrhl zároveň zrušení šesti míst, což stavové schválili.[208])

Stávalo se také, že dvůr naléhal na to, aby byl zmenšen počet úředníků.[209]) Účel takového naléhání jest na snadě. Šlo při tom dvorským úřadům o zmenšení nákladu, jenž se vzrůstajícím počtem úřednictva ovšem stále rostl a zatěžoval víc a více stavovské domesticum. Zajímavo jest, že stavové, když se odhodlali snížiti někde počet úředníků, nepropustili osob, jež se tím staly na určitém místě zbytečnými, nýbrž použili jejich služeb jinde, aby takto postižení nebyli nikterak zkráceni.[210])

J m e n o v á n í ú ř e d n í k ů. — Jmenování úřednictva, jímž stavové vykonávali zbytek své samosprávy, příslušelo stavům na sněmu shromážděným. Ani když byl zřízen zemský výbor a svěřena mu místo stavů správa a řízení zemského hospodářství, nevzdali se stavové svého práva, že sami jmenují své pomocné úřednictvo.

Instrukce pro zemský výbor, daná mu při jeho zřízení, ukládá článkem VII. tomuto výboru dozor na působnost vrchního berničního úřadu a zároveň, aby jako sbor podával dobrá zdání pro obsazování míst úředníků, patrně úředníků k tomuto bernímu úřadu příslušejících. Dříve má však výbor vždy vyslechnouti ředitele úřadu berničního.[211])

Měl tedy výbor zemský dle tohoto ustanovení podávati pouze návrhy, kým by uprázdněné úřady měly býti obsazeny. Jakmile se však zemský výbor co stálý, pevně organisovaný orgán stavovské samosprávy vžil, a upevnil se okruh působnosti berničního úřadu,

[208]) K návrhu zemského výboru zrušena tato místa: jednoho podúčetního, vicesekretáře, protokolisty, viceregistratora a dvou akcessistů (l. c. st. reg. 1755 mart. 55).

[209]) Stalo se tak na př. nařízeními z 26. března, 17. srpna a 28. září 1771.

[210]) Na př. když se stavové rozhodli zmenšiti počet úředníků v účtárně stavovského úvěru ze 13 na 11, usnesli se zároveň, aby se toto snížení počtu provedlo takto: Dergestalten jedoch, damit die durch sotane verminderung ausser activität bei der creditsbuchhalterei kommende beamte nicht brodlos gelassen, auch in ihrem bisherigen gehalt nicht verkürzet, sondern bei denen in dem obersteueramtlichen personali offen stehenden verschiedenen bedienstungen wieder unterbracht werden (z dopisu sněmu zemskému výboru z 21. července 1773, orig. v archivu min. vnitra ve Vídni, nový opis v zem. archivu v Praze).

[211]) »... Septimo das steueramt durch die wirkende manipulationes in guter ordnung zu erhalten und wegen ersetzung deren officianten nach vorheriger vernehmung des herrn amtsdirectoris das gutachten in corpore in consessu diaetali aber singillatim ihre suffragia vor taugliche subjecte abzugeben...«

vyvinuly se věci poněkud jinak. Každý z úředníků berního úřadu, zejména vyšší z nich, měl přesně vytčený obor působnosti, práce se množila, a tak bylo třeba každý úřad, jakmile se uprázdnil, ihned opět obsaditi. Snad skutečně jen z tohoto důvodu, snad jen pod záminkou jeho, se stalo, že uprázdněná místa v berničním úřadě a místa krajských výběrčích a kontrolorů obsazoval sám zemský výbor, načež podal o tom zprávu stavům na sněmu shromážděným, žádaje od nich dodatečné schválení takového jmenování. A pokud jsou zachovány v registratuře stavovského zemského výboru zprávy o jmenování úřednictva výboru podřízeného, nikdy se nestalo, že by sněm nepotvrdil ustanovení úředníka provedené zemským výborem.[212]) Tak se stalo, že jmenování úředníků ocitlo se vlastně v rukou zemského výboru, jemuž byly také podávány a adresovány žádosti za propůjčení takových míst. Přistupující dodatečné schválení sněmu stalo se více jen formou.[213])

Totéž platí také o povyšování úředníků. V obou případech vykládá zemský výbor ve svých zprávách stavům, že již od začátku svého zřízení uprázdněná místa ihned obsazoval, aby byl získán čas, poněvadž tyto berniční úřady nestrpí odkladů, nýbrž musí býti k udržení dobrého řádu ihned opět obsazeny.[214]) Jindy mluví o prozatímním obsazení (»interimbestellung«), nebo o jmenování s výhradou schválení stavy (bis auf dero erfolgende ratifikation). Vždy však výborem jmenovaní ihned také nastupují svá místa a vykonávají povinnosti se svým úřadem spojené.[215]) Někdy dokonce de-

[212]) Příklady obsazení úřednických míst provedeného výborem a schváleného stavy v archivu zem. král. Čes.: St. reg. 1725 aug. 6, 1726 mart. 35, 1726 jul. 50, 1726 aug. 5, 1726 sept. 7, 1731 jan. 31, 1736 jan. 61, 1738 febr. 58, 1738 febr. 86, 1738 aug. 48, 1738 sept. 38, 1739 mart. 72, 1739 apr. 71, 1744 febr. 72, 1744 apr. 25, 1744 maj. 11, 1746 aug. 35, 1746 novem. 50, 1748 oct. 49, 1748 novem. 20, 1752 aug. 41, 1776 jan. 29.

[213]) Z usnesení stavů sděluje se zpravidla zem. výboru, že takové jmenování se schvaluje a potvrzuje (genehm gehalten und approbiret).

[214]) R. 1739 praví zemský výbor podávaje stavům zprávu, že jmenoval dosavadního kancelistu Platzera adjunktem vrchního pokladníka a kancelistou Jana Peche: »Und sintemahlen nun diese bestellung zufolge des von ihro Mt. allergn. sowohl als von denen hochl. herren ständen auch ratificirten instituti des landesausschuss vorgekehret, und von dessen anfang, und zwar jedesmahlen zu gewinnung der zeit, indeme diese steueramtsofficia keine moram leiden, und alsogleich um beibehaltung der bisherigen guten ordnung wieder ersetzet werden müssen, dergestalten beobachtet worden...« (l. c. st. reg. 1739 mart. 72).

[215]) R. 1738 připomíná zemský výbor stavům výslovně, že někteří z úředníků jím nově jmenovaných nastoupili svá místa (»wie wir dann einige von denen neuen officianten bereits in die pflichten genomen...«), čímž odůvodněnější jest asi očekávání, že stavové jmenování ona potvrdí (l. c. st. reg. 1738 febr. 58).

krety zemského výboru o jmenování některého úředníka mají znění, jako by provedl volbu bez dalšího zemský výbor sám.[216])

To se však vztahuje pouze na podřízené úředníky berního úřadu zemského, nikoli na jeho ředitele, kterého jmenují stavové sami,[217]) patrně proto, že jest ředitel vrchního berničního úřadu zároveň přísedícím zemského výboru.

Stavové na sněmu shromáždění a zemský výbor byli však zároveň výhradnými činiteli, kteří rozhodovali o propůjčování těchto míst úřednických, třebas jeden z nich obou fakticky, druhý pouze formálně; panovník a úřady zeměpanské vůbec neměly v tomto období ústavního vlivu na volbu osob pro úřady podřízené zemskému výboru a nemáme ani dokladů o tom, že by byl buď panovník nebo jeho vlastní úřady vnucovali určité osoby na podřízené stavovské úřady.

Pouze roku 1768, kdy byl ředitel berničního úřadu Leiner dvorským dekretem z 15. října zbaven svého úřadu pro účastenství prý ve zpronevěrách krajského pokladníka čáslavského, ukládá se zároveň českému guberniu, aby si vyžádalo návrh (»äusserung«) zemského výboru, kdo by měl býti na místo Leinerovo dosazen. Měli patrně u dvora úmysl rozhodnouti při této příležitosti sami o obsazení tohoto důležitého úřadu. K popudu zemského výboru však stavové žádali panovnici za zrušení suspense Leinerovy, při čemž zároveň upozornili, že v době nepřítomnosti nebo churavosti ředitele berního úřadu zastupoval jej dosud vždy sekretář zemského výboru. Dvorský dekret na to vydaný sice nevyhověl prvé žádosti stavů, avšak ve věci úřadu ředitele poukázal stavy, aby jej obsadili, jako by dosavadní ředitel byl nemocen nebo zemřel. Nebylo tedy ani v tomto případě porušeno výhradné právo stavů na obsazování pomocných úřadů stavovských.[218])

Naopak z doby nejstarší nacházíme dokonce doklad o tom, že panovník výslovně uznával právo stavů jmenovati si své vlastní úřednictvo. Dvorským dekretem z 20. listopadu 1719 totiž Karel VI. nazývá toto právo stavů jmenovati si úředníky berního úřadu starým obyčejem (altes herkommen) a prohlašuje, že stavy při něm zachová. Nařizuje jim však, aby si vybírali pouze řádné a způsobilé osoby.[219])

Co by však svědčilo o úmyslech dvoru vykonávati na stavovskou samosprávu vliv i v tomto směru, jest požadavek panovníkův v tomto jeho rozhodnutí a nařízení vyslovený, aby totiž byla oznamována jména nově jmenovaných úředníků dvorským úřadům.[220]) Možno se však domnívati, že tu více běželo o negativní zasahování, to jest zamezování, aby osoby nespolehlivé nedostaly se k manipulaci s berničními penězi, nežli o přímý, positivní vliv na výběr osob. Také se v nejvyšším nařízení nemluví o tom, že by panovník měl úředníky, jejichž jmenování mu bude oznámeno, potvrzovati nebo schvalovati, nýbrž účel takového oznamování nově ustanovených označuje se jako pouhé sdělení na vědomí (zur nachricht).

Nařízení toto však zachováváno nebylo. Nikde nenalézáme stopy, že by nějaké zprávy o přijímání a jmenování nových úředníků byly ke dvoru posílány a také nejsou stopy toho, že by to byly dvorské úřady nějak vymáhaly před rokem 1772. V tomto roce nastala skutečně omezení, která však měla podklad a důvod pouze finančního rázu.

Způsobilost k dosažení stavovských úřadů. — Co do podmínek a průkazů způsobilosti k přijetí do služeb souvisících se zemským hospodářstvím stavovským, nebyl tu žádný výslovný předpis, zejména nebylo podmínkou příslušenství k určitému stavu.

Zpravidla žádala se jakási předchozí prakse pro nově přijaté. Vyšší místa obsazovala se pravidelně postupem nižších úředníků.

Poručnu uvádí zemský výbor, když doporučuje stavům, aby schválili jmenování jím provedená, že úředníci jím navržení a vlastně již dosazení na nové úřady mají studia právnická.[221])

[216]) Na př. roku 1727 jest třeba obsaditi místo krajského pokladníka v Mladé Boleslavi; všech 10 žádostí podáno jest k zem. výboru. Dekret o obsazení tohoto místa zní dle zachovaného konceptu: »Hochl. landesausschuss hatte... resolviret demselben... den filialeinnehmersdienst zu conferiren...«; o potvrzení stavovském se nemluví (l. c. st. reg. 1727 oct. 20). Nebo podobně jmenuje zem. výbor sám Ferd. Löfflera »für einen militarcancellisten« (l. c. st. reg. 1745 novem. 63).

[217]) Zpráva o jmenování Ferd. Leop. Villicusa ředitelem berního úřadu stavovského: l. c. st. reg. 1738 febr. 20; o jmenování Krištofa Jana Antonína Mayera ředitelem: l. c. st. reg. 1743 jan. 34; o jmenování Jana Kristiana Peche k tomuto úřadu ředitele: l. c. st. reg. 1750 apr. 2.

[218]) Zpráva o tomto případu l. c. st. reg. 1768 oct. 16.

[219]) Příslušné místo citovaného dvor. dekretu zní: »Und wollen wir endlichen in gnädigster zuversicht, dass unser landesausschuss sich führohin allerseits einer eiferigen genauen obsicht unternehmen werde, es wegen der unseren treugehorsamsten ständen zustehender aufnahm und einsetzung derer steuerbeamten, mithin auch derer zwei vacanten controloren, sowohl als des obercassiers und adjunktens, mithin bei dem diesfälligen alten herkommen noch weiter gnädigst bewenden lassen, doch mit diesem gnädigsten befehl, dass sie treugeh. stände in delectu subjectorum sich richtiger und tauglicher personen halber wohlvorsehen...« (orig. v arch. míst. L. 34/I, opis v zem. arch. král. Čes.).

[220]) »... Uns aber für jezo und auch künftig die eingesetzte officianten und die quanta cautionum zur *nachricht* gehorsamst anzeigen sollen.«

[221]) Na př. roku 1738 jmenoval zemský výbor adjunktem registratorovým Filipa Křepinského, jenž absolvoval studia právnická (l. c. st. reg.

U některých úředníků poznamenává se též, že znají oba zemské jazyky.[222])

Zde možno též poznamenati, že od některých úředníků, a to od těch, jejichž rukama procházely berně nebo jiné erární nebo zemské peníze, byla požadována kauce, která se ukládala k deskám zemským a sloužila za jistotu, z níž mohla by býti hrazena škoda, kterou by tito úředníci při svém úřadování způsobili buď úmyslně nebo hrubým opomenutím svých povinností.

Pokud šlo o úředníky činné při správě berní plynoucích od země do pokladny aeraria, kladl se ode dvora důraz na to, aby kauci přiměřenou byli povinni složiti i úředníci účetní, tedy nejen úředníci pokladniční.

Tak na př. v roce 1719, když se vyskytly nějaké malversace pokladníka berničního úřadu Jiřího Nováka, bylo celé zařízení i úřadování ve věcech berních podrobeno přezkoumání dvorských úřadů, a to na základě podrobných zpráv zemského výboru. Když při té příležitosti zemský výbor oznámil, že ode dvou nově přijatých kontrolorů nebude žádati kauce, poněvadž jejich rukama neprocházejí veřejné peníze (weilen sie keine gelder zu manipuliren hätten), žádá se v rozhodnutí panovníkově z 20. listopadu 1719 rozhodně, aby k zabezpečení veřejného zájmu byla i zde kauce požadována, poněvadž i tento účetní úředník může ve věcech berních způsobiti velké nepořádky ke škodě aeraria.[223])

Úřednické instrukce. — Pro jednotlivé úřady vydány byly zvláštní instrukce. Původní instrukce úředníků zemského berního úřadu, to jest instrukce, jež byly vydány v době zřízení zem. výboru, zachovány jsou v opisu v archivu zemském.[224]) Zda byly

1738 febr. 58), a r. 1739 jmenoval kancelistou Jana Peche, o němž poznamenává, že jest »ein landeskind und absolutis studiis iuridicis« (l. c. st. reg. 1739 mart. 72).

[222]) Tak na př. o adjunktu registratora Křepinském poznamenává se, že jest »beeder sprachen kundig« (l. c. st. reg. 1738 feb. 58), a r. 1748 dokonce o nově přijatém sluhovi připomíná zemský výbor, že jest »der teusch und böhmischen sprach kundig« (tamtéž st. reg. 1748 okt. 49).

[223]) »... Gleichwie aber ein controlor gleichwohlen in dem steuerweesen grosse unrichtigkeiten zu abbruch des aerarii auf verschiedene weise begehen und dardurch nicht nur ad poenam corporalem, sondern auch ad resarcitionem damni suo facto secuti gehalten sein kann; also wird dem publico doch besser prospiciret sein, wann auch von denen controloren einige caution zu erhalten sein werde, und da solche subjecta zu finden, so werden diese caeteris paribus anderen, die zur caution unfähig, billich zu praeferiren sein« (orig. v arch. c. k. místodržitelství král. Čes. L 34/I, opis v zem. archivu král. Čes.).

[224]) Opisy tyto jsou v knize označené původní signaturou Au. fasc. 20. 2.

vydány sněmem či nově zřízeným zemským výborem navrženy a sněmem pouze schváleny, nebo konečně na základě zmocnění sněmu sestaveny pouze zemským výborem, nelze zjistiti z materiálu, který jest po ruce. Také nelze s bezpečností říci, zda byly tyto první instrukce panovníkovi předloženy ke schválení; spíše se zdá, že nikoli, že tudíž byly vydány bez součinnosti úřadů zeměpanských.[225])

Když roku 1719 pokladník zemského výboru Jan Jiří Novák dopustil se zpronevěry a uprchl, dán byl podnět k zasáhnutí panovníkovu. Reskriptem z 13. října 1719 bylo nařízeno nejvyššímu purkrabí, — jak bylo již výše vyloženo —, aby dal zemský výbor zhotoviti podrobný přehled veškeré agendy berního úřadu, z něhož by bylo lze poznati úkol každého jednotlivého úředníka, dále pak stručné popsání, jak jest zařízeno přijímání a vydávání peněz a účtování jejich, a aby to vše předložil panovníkovi k rukám královské české dvorské kanceláře ve Vídni. U dvora chtěli totiž bezpečně znáti »modum operandi« jak zemského výboru tak i všech berničních úředníků.[226])

Stavové v tom neviděli nic nebezpečného; beze všech námitek a ohrazení proti zasahování zeměpanských úřadů do samosprávy stavovské předkládá zemský výbor v lednu následujícího roku místodržitelství stručně sepsaný návrh, z něhož, jakož i z příloh jeho zřetelně a jasně lze seznati, jak se to má u filiálních pokladen i pokladny hlavní s přijímáním a vydáváním peněz, pak vůbec s celým úřadováním berního úřadu. A aby bylo viděti, v čem záleží působnost výboru a každého z berních úředníků, připojil zemský výbor výtahy z instrukcí jednotlivých úředníků, vydaných brzy po novém zařízení těchto úřadů, a poznamenal zároveň, co při tom či onom pokládá za nutné zlepšiti nebo ještě připojiti, jak bylo také již uvedeno.

A nejen to; zemský výbor ve své zprávě dokonce vyslovuje očekávání, že panovník tyto zprávy, instrukce a návrhy schválí, poněvadž dosud učiněná a nově navrhovaná opatření směřují k provedení dobrého řádu v berním úřadě a většímu zabezpečení země.[227])

[225]) Pro tyto instrukce a názor zde vyslovený platí ostatně též důvod výše uvedený proto, že původní instrukce pro zemský výbor nebyla asi předložena dvoru ke schválení hned při svém vydání. O instrukcích úřednických bylo by to pak možno tvrditi tím spíše, že jde o věc přece jen menšího významu než při instrukci pro trvalé stavovské kollegium.

[226]) Zpráva o tom v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni IV H 2. Kart. 518, čís. spisu 239 ex aug. 1791, kde je ověřený opis zprávy zemského výboru místodržitelství z ledna r. 1720.

[227]) Zem. výbor praví doslovně: »Welches alles E. Excel. und Gnaden (t. j. místodržitelům) zu dero orts auch fördersamsten überlegung und sofort zur weiteren beförderung an ihro Mt. hierbeikommender einsenden, in der allerunterthän. zuversicht, weilen man gänzlichen hoffet, dass solcher-

Přiznává se tím tedy vlastně zeměpánovi právo, organisaci pomocných úřadů stavovských provedenou stavy schvalovati nebo neschvalovati.

Zda a jaké rozhodnutí učinil panovník, není sice známo, ale lze souditi alespoň tolik, že se nevyvinulo nějaké vzájemné vyjednávání a že asi zůstalo při úpravě stavy a výborem provedené, poněvadž ani žádné pozdější zprávy o organisaci zemského výboru a zemského berního úřadu se nezmiňují o nějakém odchylném rozhodnutí zeměpánově nebo zasahování jeho vlastních dvorských úřadů.

Pokud však nebyl zavdán zvláštní popud k zakročení dvorských úřadů, tedy pokud byl průběh úřadování zejména berního úřadu bez závad, vydávali instrukce jednotlivým úředníkům stavové ve vlastní své působnosti svým zemským výborem.

Tak na příklad roku 1738 vydal zemský výbor instrukci všem krajským výběrčím ve příčině vybírání dávky z tabáku,[228]) roku 1739 sestavil instrukci pro nově zřízená místa podúčetního a dvou účetních ingrossistů,[229]) roku 1753 instrukci pro revisora stavovské tabákové dávky.[230]) Roku 1762 dal zemský výbor instrukci komisařům nad zásobními skladišti, jež stavové rok před tím zavázali se platiti ze svých prostředků,[231]) roku 1767 předepsal sám zvláštní instrukcí revidentům zemského berního úřadu, jak mají si počínati při revidování kvitančních knih krajských výběrčí,[232]) roku 1769 vydal instrukci pro nově ustanoveného pokladničního úředníka[233]) a konečně roku 1772 instrukci pro účetního stavovského úvěru,[234]) o níž bude ještě zmínka.

gestalten das steueramt in eine gute ordnung und richtigkeit, das land aber in eine auch mehrere sicherheit gesetzet werden wird, dass ihro Mt. so eines als das andere allergn. zu *approbiren* geruhen werden« (l. c.).

228) Instruction für die sammentliche kgl. obersteueramtliche filialeinnehmer, was selbige bei eincassirung des zuhanden derer hochlöbl. herren ständen repartirten tabacksreluitionsquanti zu observiren und zu beobachten haben werden (zem. archiv král. Čes. st. reg. 1738 apr. 71).

229) l. c. st. reg. 1739 sept. 26.

230) l. c. st. reg. 1753 apr. 18.

231) Instruction für die angestelte ständische landes- und magazinscommissarien, wie sie sich bei denen materiallieferungstransporten zu verhalten in beförderung deren vecturanten und anderen dahin einschlagenden vorfallenheiten zu beobachten haben (l. c. st. reg. 1762 maj. 61, jul. 40).

232) Instruction an die kgl. obersteueramtsrevidenten, wie künftighin in revidirung deren filialcassirschen quittungsbüchern genauer fürzugehen, die vorfindete anstände, mängel und bedenken sogleich anzuzeigen (tamtéž, st. reg. 1767 apr. 12).

233) Tato »Instruction für den bei dem kgl. obersteueramt in Prag angestellten cassaeofficier« jest vydána »ex deputatione d. d. statuum regni Bohemiae« (l. c. st. reg. 1769 oct. 22).

234) tamtéž st. reg. 1778 jan. 1.

Roku 1768 dotazuje se dvorská kancelář dekretem ze dne 8. září gubernia, zda jsou pokladny krajské i pokladna berního úřadu dle nejvyššího rozkazu každé dva měsíce visitovány a kdo takovou visitaci provádí.[235]) Zároveň žádá dvorská kancelář o zaslání instrukce pro tohoto revidujícího a mimo to instrukce pro krajské výběrčí a ředitele berního úřadu.

Gubernium souhlasně se zemským výborem, jenž k vyzvání gubernia podává o věci zprávu, popírají jsoucnost takového nejvyššího nařízení o visitaci krajských pokladen mimo instrukci pro gubernium vydanou 15. prosince 1764, jíž se dává krajským hejtmanům právo »nahlížeti do knih pokladních a revidovati berní pokladny«. Zemský výbor zároveň přikládá žádanou instrukci pro krajské pokladníky a ředitele berního úřadu a připomíná, že jsou to instrukce panovníkem *již před časem schválené* a odtud stále zachovávané.[236]) Tvrzení toto jest pravdivé, neboť skutečně od roku 1720, kdy instrukce pro úředníky zemského berního úřadu předloženy byly dvorské kanceláři české, aby panovník poznal jejich obsah, nemáme zpráv o tom, že by byly změněny nebo nově upraveny.

Když roku 1772 zemřel dosavadní úvěrní účetní a na jeho místo nastoupil účetní Sallaba, vyžádala si panovnice od gubernia úřední instrukci pro účetního stavovského úvěru, kterou se upravovalo zároveň řízení ve věcech stavovského úvěru vůbec, aby tuto instrukci podrobila posouzení svých ústředních úřadů. Dvorským dekretem z 30. října 1772 sice byla instrukce tato schválena, avšak provedeny na ní dvě změny, směřující k tomu, aby těžisko celého řízení zůstalo v rukou vlastního zemského výboru a nebylo přenášeno na úředníky.[237]) Stavům bylo tímto dvorským dekretem prostě uloženo, aby ve smyslu přání v něm vyslovených instrukci, o niž jde, změnili.[238])

Všeobecné povinnosti úředníků stavovských. — Instrukce úřadů a úředníků stavovských, psané charakteristickým slohem této doby, ne všude úplně průzračným, podávají nesoustavně především obraz zvláštních povinností a činnosti úředníka, pro něhož jsou vydány; vedle toho seznamují nás

235) Spisy o této záležitosti jsou l. c. st. reg. 1768 oct. 43.

236) »... von allerhöchsten orts ehedeme allergn. approbirte und in beständiger nachachtung beharrende filialcassirische, dann des steueramtsdirectoris instruction.«

237) Dovídáme se o tom z aktu 1778 jan. 1. ve staré registratuře zem. výboru v zem. archivu král. Čes.

238) Praví se tam doslovně: »Das gubernium wird solchemnach die herren stände hievon zu dem ende zu verständigen haben, damit in dieser gleichförmigkeit der zwölfte punkt der erwehnten instruction gleichstimmig abgeändert werde.«

však s všeobecnými povinnostmi společnými všem nebo téměř všem úředníkům, zejména úředníkům zemského berního úřadu.

Instrukce úředníků tohoto berního úřadu požaduje, pokud jde o všeobecné povinnosti, od těchto úředníků především věrnost a píli ve vykonávání služby. Dále ukládá jim, aby stále byli pamětlivi vykonané přísahy. Také upravují tyto instrukce otázku absencí, nařizujíce úředníkům, aby se nevzdalovali z úřadu bez svolení zemského výboru nebo ředitele berního úřadu. Instrukce uvádějí dále úředníkům na paměť, že jsou povinni zastávati nejen zájmy stavů, nýbrž i zájmy zeměpánovy, ukládajíce jim v důsledku toho, aby vykonávali svůj úřad ku *prospěchu panovníka a stavů,* při čemž se užívá zpravidla slov: sondern auch hierdurch Ihro kais. und kgl. Mt., dann der hochlöbl. herren stände hierunter subversirend dienst in alle wege zu befördern. Konečně pamatují instrukce na možnost kollise mezi soukromou a úřední činností úředníků a nařizují jim proto, aby se zdrželi všech soukromých služeb (keine agentien oder negotiationes der parteien), které nějak souvisí přímo nebo nepřímo s berním úřadem a jeho působností, tedy takových služeb soukromých, které jakkoli souvisí s úřední činností těchto úředníků. Také obsahují instrukce určení úředních hodin a nařízení o přesném dodržování jejich, mimo to pak zejména ustanovení o platu úředníka, pro něhož instrukce byla vydána.

P ř í s a h y t ě c h t o ú ř e d n í k ů. — Každý ze stavovských úředníků, dříve než nastoupil službu, musil složiti předepsanou přísahu. Formule přísah úředníků a sluhů zemského berničního úřadu zachovány jsou ve starém rukopisu zemského archivu českého, svrchu již uvedeném, který obsahuje opisy prvních instrukcí těchto úředníků.[239]) Nalézáme tam zároveň záznamy o vykonaných přísahách jednotlivých úředníků na počátku nové organisace berničního úřadu i z doby pozdější. Také ve zprávách o usneseních sněmů, kterými se schvalují jmenování úředníků, provedená zemským výborem, nebo pouhé návrhy na taková jmenování, ukládá se zároveň zemskému výboru, aby nově jmenované zavázal obvyklou přísahou, nebo podává zemský výbor zprávu, že sám tak již učinil.

Reskript z roku 1714 o zřízení zemského výboru v článku sedmém předpisuje, aby pokladníkům výboru podřízeným bylo uloženo přísahou, že peníze tak, jak byly v těch oněch druzích přijaty, musí zůstati v pokladně bez vyměňování, a že pokladníci nesmí nic z nich půjčovati nebo použíti k vlastní potřebě a bez úředního nařízení sebe méně z toho vydati. Všichni pak úředníci a zřízenci berního úřadu, od ředitele tohoto úřadu až k vrátnému, musí býti přísahou zavázáni, že nebudou obstarávati naprosto žádných záležitostí berních

[239]) Značka: Au. fasc. 20. 2.

poplatníků, dále že nebudou provozovati obchodů s poukázkami, nebudou sami za strany přijímati peníze, nebudou spravovati nebo jen obstarávati účty kteréhokoli cizího panství nebo statku, nýbrž že se ve všech věcech, které přímo nebo nepřímo spadají do působnosti berního úřadu, vystříhají jakýchkoli služeb soukromých.

Závazky tyto, také v úřednických instrukcích obsažené, jsou skutečně pojaty do formulí příslušných přísah.

Mimo tyto uvedené závazky obsahují jednotlivé z přísah vedle zvláštních závazků přiléhajících právě k příslušnému úřadu, jehož nositel ji skládá, ještě všeobecný slib věrně a pilně zastávati svěřené povinnosti, a závazek, že dotčený úředník bude poslušen nadřízených, zejména zemského výboru a ředitele berního úřadu. Dále obsahují přísahy tyto slib, že bude zachovávána přijatá úřední instrukce, že úředníci budou pilně docházeti do úřadu, setrvají tam po celou dobu úřední a nebudou se vzdalovati odtud bez svolení zemského výboru nebo ředitele berního úřadu. Konečně zavazují se jimi úředníci, že budou zachovávati mlčelivost ve věcech úředních, zabraňovati škodě hrozící a vůbec ve všem podporovati prospěch panovníka a stavů.

Přísahu podle předepsané formule musil každý úředník a zřízenec berního úřadu složiti, jak již bylo uvedeno, dříve, než nastoupil službu, a to v domě nejvyššího purkrabí Pražského do jeho rukou. Tímto aktem byl také do svého úřadu uveden a počal bráti plat pro svůj úřad vyměřený.

Důležité jest, komu se úředníci stavovské samosprávy k plnění povinností s úřadem spojených přísahou zavazovali. Ačkoli jsou výhradnými orgány stavů a mají sloužiti úkolům stavovské samosprávy — v přísežní formuli všech těchto úředníků se také výslovně praví, že úředník, o nějž se jedná, byl jmenován stavy a to pouze jimi[240]) —, přece jen přísahají, nehledíme-li k náboženskému úvodu této přísahy, dvěma subjektům, totiž panovníkovi a stavům. A panovníku se zde nepřísáhá výslovně co králi českému, nýbrž bez zvláštního zdůraznění této jeho vlastnosti: »... knížeti a pánu panu Karlovi VI., volenému Římskému císaři, králi v Germanii, Hispanii, také v Uhrách a Čechách, svému nejmilostivějšímu zeměpánu a pánu ...«.

P l a t y ú ř e d n i c k é. — Jak již bylo poznamenáno, byl stavovským úředníkům od doby složení úřední přísahy poukázán plat. Tyto platy konány byly z tak zvaného domestikálního fondu, tedy

[240]) Koncipista přísahá: »... dass nachdeme *von hochgedacht löbl. herren ständen* bei gegenwärtiger neuen einrichtung des kgl. obersteueramts mir die concipistenstelle ist conferirt worden ...«, účetní: »... demnach *von erst besagten hochlöbl. herren ständen* ich für einen kgl. obersteueramtsbuchhalter an- und aufgenommen worden ...«, a tak to jest podobně ve všech formulích úředních přísah (rukopis Au. fasc. 20. 2. v zem. archivu král. Čes.).

z vlastních prostředků stavů. Platy úředníků těchto ustanovovali stavové a právě tak také v jejich moci bylo platy zvyšovati. Zemský výbor v té věci činil pouze návrhy stavům.[241])

Roku 1714 činil náklad na platy úředníků nově zařízeného vrchního berního úřadu 9550 zl., náklad na platy krajských výběrčích 5700 zl. a na platy krajských kontrolorů 1050 zl.[242]) A nejen rozmnožováním úřednictva, nýbrž i zvyšováním platů náklad tento značně rostl.

Dle výkazu ročních platů zemských v Čechách z roku 1749 vyžadoval osobní náklad na úřednictvo zemského berního úřadu již obnosu 14.828 zl., náklad na krajské výběrčí 6732 zl. a platy krajských kontrolorů obnosu 900 zl., nepočítaje v to kontrolory v Praze ustanovené. Mimo to činil náklad na kancelář rektifikační 6512 zl.[243]) Roku 1755 náklad na úředníky berního úřadu obnášel 17.937 zl. a úpravou, v tomto roce zemským výborem navrženou a stavy na sněmu dne 22. května tohoto roku schválenou, vzrostl na 18.050 zl.[244]) Dle zprávy zemského výboru ke guberniu ze dne 7. května 1762 obnášel té doby plat úředníků rektifikační kanceláře 6400 zl.[245])

Roku 1763 a 1764 bylo dle zprávy gubernia ze dne 12. listopadu 1792 již úředníků stavovských dohromady 60 s platem 26.293 zl., k čemuž přistupují ještě rektifikační komisaři s platem 6000 zl. a komisaři zásobovací s platem 2000 zl., což činí úhrnem 34.293 zl.[246]) Roku 1769 byl k návrhu zemského výboru zvýšen plat každého ze třinácti filiálních krajských výběrčí o 100 zl., takže dosáhl obnosu 600 zl.[247]) A konečně roku 1783 činil náklad na stavovské úřednictvo obnos 34.261 zl.[248])

Plat vyplácen byl úředníkům čtvrtletně. Roku 1771 usnesl se však zemský výbor, aby všem úředníkům vrchního berního úřadu byly jejich platy vypláceny měsíčně, a to dokud bude trvati tehdejší drahota.[249])

Můžeme zde ještě uvésti, že platy stavovských úředníků zůstávaly ušetřeny od poplatků (taxen und arrhen), které ze svých platů musili odváděti, nebo které se přímo hned srážely úředníkům placeným z pokladny zeměpanské, neboli — jak v pozdější době XVIII. století již můžeme říci —, z pokladny státní, zvané zpravidla aerariem nebo komorou.

Roku 1763 došlo však i na tyto čistě stavovské platy. Reskriptem z 27. srpna bylo stanoveno, že na příště, a to od 1. listopadu 1763, mají býti také z platů stavovských (i městských) úředníků vyšších i nižších odváděny taxy a arrhy.[250]) Mimo to bylo nařízeno, aby od úředníků, kteří teprve po 1. listopadu 1763 budou jmenováni nebo povýšeni nebo obdrží vyšší požitky, žádáno bylo dříve potvrzení taxovního úřadu o zaplaceném poplatku z těchto nových platů nebo jejich zvýšení, dříve než jim první plat bude vyplacen.[251])

Zemský výbor předložil sice požadovaný seznam platů,[252]) ale žádal zároveň zprávou z 18. září t. r., aby veškeré platy úředníků vrchního berničního úřadu byly osvobozeny od těchto poplatků nebo alespoň vyměřeny jim poplatky mírnější. V žádosti této uvádí se, že postup takový, oprávněný u platů plynoucích z pokladny vojenské nebo komorní, nemá stejného zdůvodění u platů, které se po-

---

241) Když roku 1739 krajští výběrčí žádali zemský výbor o zvýšení adjuta, odpovídá jim tento: »... als es in obbesagten hochlöbl. landesausschusses macht nicht stünde einiges adjutum zuzulegen...« (zem. archiv král. Čes. st. reg. 1739 maj. 14).

242) Rukopis v zem. archivu král. Čes. označený Au. fasc. 20. 2. (pag. 83—85); jednotliví úředníci měli tyto platy: ředitel berního úřadu 1200 zl., účetní 1000 zl., koncipista 600 zl., vrchní registrator 550 zl., čtyři revisoři à 550 zl., dva registratoři à 500 zl., vrchní pokladník 1000 zl., jeho přiručí 500 zl., pokladník starých restů 400 zl., viceregistrator 300 zl., dva kancelisti à 300 zl., úřední sluha 200 zl.; z krajských výběrčích měli tři à 500 zl., ostatní à 600 zl.; krajský kontrolor v Praze ustanovený 150 zl., ostatní krajští kontroloři à 100 zl. ročně.

243) Tamtéž, st. reg. 1749 mart. 54; jednotlivě měli: ředitel 1200 zl., účetní 1000 zl., druhý účetní 800 zl., sekretář 700 zl., koncipista 600 zl., podúčetní 650 zl., čtyři revidenti à 550 zl., registrator jeden 550 zl., druhý 500 zl., vrchní pokladník 1000 zl., viceregistrator 400 zl., tři krajští výběrčí v Praze à 500 zl., pokladní přiručí 500 zl., ingrosista první 400 zl., druhý 350 zl., druhý pokladní přiručí 350 zl., tři pokladniční úředníci à 300 zl., tři pražští kontrolorové à 250 zl., sluha 200 zl., hospodář 108 zl. (+ 170 zl. na dříví).

244) Tamtéž, st. reg. 1755 mart. 55; podle nové úpravy měli: ředitel berního úřadu 2000 zl., účetní 1200 zl., sekretář 1000 zl., podúčetní 900 zl., koncipista 700 zl., čtyři revidenti à 650 zl., registrator revisit. spisů 600 zl., reg. běžných spisů 600 zl., vrchní pokladník 1200 zl., tři pražští krajští výběrčí à 600 zl., první ingrosista 500 zl., druhý 400 zl., třetí 400 zl., první přiručí pokladní 600 zl., druhý 500 zl., viceregistrator 400 zl., první kancelista 400 zl., druhý 350 zl. a třetí 300 zl., tři kontrolorové pražští à 300 zl., sluha 300 zl., hospodář 200 zl., vybírání daně ze jmění 200 zl.

245) l. c. st. reg. 1762 maj. 13.

246) V archivu c. k. min. vnitra ve Vídni IV H 4 Kart. 690.

247) Zem. archiv král. Čes. st. reg. 1769 jan. 2.

248) Dle zprávy gubernia z 12. list. 1792 v arch. c. k. min. vnitra IV H 4 Kart. 690.

249) Akt. 1771 sept. 8 ve staré registratuře v zem. archivu král. Čes.

250) V reskriptu tomto se praví: »... beschlossen und festgesetzet, dass mit 1. novembris dies jahr anzufangen auch von denen ständisch- und städtischen ober- und unterbeamten die taxen und arrhen eingebracht werden« (l. c. st. reg. 1763 sept. 35 opis).

251) »... eine cameraltaxamtsquittung über die entrichtende normaltax beigebracht werden solle, wiedrigens die communität selbst dafür zu haften haben wird« (l. c.).

252) »... den salarialstatum des kgl. obersteueramtlichen personalis dann auch Sr. Excel. herrn praeses und gesamte herren assessores der ausschusscommission« (l. c.).

skytují přímo zemí a stavy (»ex visceribus regni et fundo mere provinciali«). Proto měly by takové poplatky, bude-li na nich trváno, alespoň býti odváděny témuž fondu, z něhož tyto platy plynou.[253])

Žádost a rozklad tento nedošly však ohlasu na rozhodujících místech, neboť reskriptem ze 3. prosince 1763 bylo rozhodnuto, že zůstane při tom, co dne 27. srpna t. r. bylo nařízeno.[254])

Vedle stálého platu dostávali někdy úředníci a sluhové za zvláštní úkony, které jim byly přikázány mimo jejich pravidelnou úřední činnost, ještě zvláštní peněžité odměny. Větší obnosy musili povolovati stavové, menší odměny a úředníkům podřízenějším uděloval zemský výbor sám.[255])

Vliv zeměpanské správy na platy stavovských úředníků. — Také zde můžeme sledovati pronikání zeměpanské moci zasahováním do samosprávy stavovské a obmezováním této samosprávy.

V době finanční tísně za války sedmileté nařídila panovnice z čista jasna reskriptem ze 14. července 1759, aby veškeré platy a pense, které se konají jak z komory, tak i z pokladen stavovských, byly zastaveny, obnosy na tyto platy vypadající aby byly zadrženy k její disposici a seznam jejich zaslán ke dvoru.[256])

Zemský výbor v království Českém vyzván byv repraesentací a komorou, aby vyhověl tomuto nařízení, předložil skutečně také zprávou z 20. července výkaz platů konaných ze stavovského domestika. Při tom vyslovil však očekávání, že platy tyto zůstanou

253) V žádosti této se uvádí: »... Nun sollte man zwar des gänzlichen dafürhaltens sein, dass gleichwie um diejenige salaria, welche aus ihro kais. kgl. Mt. eigener militar- oder cameralcassa bezahlet zu werden pflegen, die arrhen oder taxen nicht ohne grund abgenomen werden mögen, also gegenteils jene salaria, welche lediglich ex visceribus regni et fundo mere provinciali ihren hergang haben, entweder von derlei arrhen oder taxen gänzlich befreiet gehalten, oder allenfalls dieser abzug hinwiederum dem eigenen fundo provincionali, nicht aber der cum re provinciali keinen zusammenhang habenden cameralcassae zu gutem gehen sollte« (l. c.).

254) Tamtéž.

255) Na př. odměnu 60 zl. sluhovi berního úřadu udělil zemský výbor vícekráte sám (l. c. st. reg. 1726 novem. 26, 1731 jan. 40, 1731 decem. 11 a j.); nebo r. 1740 uděluje zem. výbor kancelistovi Scholzovi za vypracování výloh na vojenské pochody 100 zl. »jedoch ohne consequenz« (1740 mart. 27).

256) »... Finden wir unsers allerh. dienstes und unserer treugeh. erbkönigreich und landes bestes zu sein, dass von nun an sowohl bei unsern cameral- als denen landschaftscassen die angewiesene besoldungen und pensionen gäntzlich zurückgehalten und hieran nicht das geringste ausgefolget oder bezahlet, sondern diesfälliger betrag zu unserer allerh. disposition aufbehalten, darüber ein ordentlicher und zuverlässlicher ausweis wie hoch sich solcher belaufe, verfasset und zu unserer allerh. einsicht alsogleich ellergeh. eingesendet werden solle« (opis v staré registratuře v zem. archivu král. Čes. 1759 jul. 31).

ušetřeny dávky, kterou snad panovnice zamýšlí, a to tím spíše, poněvadž tyto platy jsou velmi skrovné a cís. král. aerarium nikterak nezatěžují.[257]) Panovnice nedbajíc těchto důvodů reskriptem ze 14. srpna 1759 rozhodla, že trvá na svém nařízení ze 14. července t. r., a ukládá, aby platy z domestika vyplácené byly zastaveny a odvedeny všeobecnému komornímu výplatnímu úřadu ke krytí výdajů válečných.[258]) Místo hotových peněz má se úředníkům zaplatiti banko-obligacemi a to po srážce 2% nebo 5% — podle velikosti platu — na dávku ze jmění.

Proti tomu se zemský výbor odvážil jakéhosi velmi chabého odporu. Navrhl stavům, aby se ujali stavovských úředníků a panovnici připamatovali, že jejich platy pocházejí výhradně z peněz zemských, k nimž aerarium ničím nepřispívá, že panovnice při sjednání tak zvaného decennalního recessu ponechala stavům domestikální fond, z něhož se právě zemské úřednictvo platí, k úplně volnému nakládání (zur alleinig-eigenen disposition), a konečně, že všechny platy, o něž se jedná, jsou zaslouženy velkým namahaním.[259])

Toto připomenutí nemělo však žádného účinku a reskript z 30. září 1759 obnovuje výše uvedená nařízení, dle nichž mají úředníci placení z fondu domestikálního, tedy i úředníci podřízení stavovskému výboru, býti vyplaceni za dobu od 1. května 1759 do 30. dubna 1760 pouze banko-obligacemi v jejich nominální hodnotě.[260])

Naprostou netečnost zemského výboru a stavů k vlastním právům a k ztenčování těchto práv mocí zeměpanskou vidíme zde i na jiné straně.

Placení úředníků stavovské samosprávy bylo nesporně věcí stavů a pouze jejich věcí, pokud stačily k tomu účelu jejich vlastní finance, to jest stavovský fond domestikální a jeho příjmové zdroje. Stávalo se však, třebas to bylo výjimkou, že úředníci stavovští žá-

257) Tamtéž st. reg. 1759 jul. 31.

258) Tamtéž st. reg. 1759 aug. 50.

259) Stížnost zem. výboru z 31. srpna 1759 je uložena na uvedeném místě. Zemský výbor uvádí mimo jiné: »Wie nun aber von allen vorgegangenen zeiten, wo auch die schwersten kriege geführet worden, kein exempel zu finden ist, dass denen ständischen salaristen der besoldungsgehalt wäre vorenthalten worden, und über dieses doch vorzüglich zu erwögen kommet, dass die aus dem fundo domestico bestreitende landesbesoldungen lediglich ex visceribus regni herfliessen und hierzu aus dem kais. kgl. aerario gar nichts beigetragen werde, ihre kais. kgl. Mt. auch bei errichtung des decennalrecesses eben auf solche weise, wie es in vorgegangenen zeiten üblich gewesen, denen herren ständen den fundum domesticum zur alleinig-eigenen disposition allergn. einberaumet haben, dahero dann und weilen alle und jede salaria anjetzo mehr als jemalen mit grösster mühe und arbeit verdienet werden müssen ...«

260) Starý opis l. c. 1759 okt. 40.

dali *přímo panovníka* o zvýšení svých platů. Příznačně jest, že se zemský výbor nad takovým obcházením své vlastní pravomoci a vlastní pravomoci stavů vůbec ani nepozastavuje, ba nehájí nikterak ani výhradné působnosti stavů v této záležitosti. Ba ani stopy potom není, že by úředníci takto obcházející vlastní své nadřízené byli voláni k zodpovědnosti nebo odkázáni na místo jedině příslušné.

Tak na příklad roku 1754 žádal viceregistrator berního úřadu mimo jiné za zvýšení svého platu, a to žádostí podanou přímo panovnici.[261]) Panovnice nařídila, aby jeho žádost byla doporučena stavům k příznivému vyřízení. Vykonávajíc tento rozkaz dodává král. representace a komora žádost zemskému výboru.[262])

Ještě křiklavějším jest případ z roku 1772. V tomto neb předcházejícím roce podal si kontrolor filiální stavovské pokladny v kraji Práchenském také přímo k panovnici žádost, aby plat jeho byl zvýšen. Žádost tato dodána král. guberniu v Čechách k podání zprávy. Gubernium pak zaslalo ji zemskému výboru, aby se o ní vyslovil (»zur gutachtlichen äusserung«). Zemský výbor netvrdí snad ve své zprávě, podané dne 20. ledna, že by bylo jeho věcí nebo věcí stavů rozhodnouti o zvýšení platu stavovského úředníka, nýbrž zcela ve smyslu vyzvání podává pouze své dobré zdání a návrh svůj, jež vyznívají v ten smysl, aby žádosti vyhověno nebylo a to z důvodů finančních; fond domestikální totiž dle zprávy zemského výboru nesnese dalšího zvyšování platů.[263]) Jisto jest, že touto povolností nebo spíše snad vlažností v hájení vlastního okruhu působnosti a vlastní pravomoci upravena byla cesta dalšímu pronikání zeměpanského vlivu do stavovského zřízení a další jeho prostupování všekontrolujícím a do všeho zasahajícím působením zeměpanských ústředních úřadů ve Vídni.

Další a rozhodné kroky tímto směrem nedaly na sebe dlouho čekati, neboť záhy nastala úplná závislost stavů a zemského výboru na dvoru a jeho úřadech v této otázce platů úředníků zemskému výboru poddaných. Stalo se to v souvislosti s omezením stavů v disposici fondem domestikálním. Po prozkoumání zemského rozpočtu na rok 1772 pozastavila se totiž dvorská kancelář nad tím, že některým stavovským úředníkům byly zvýšeny platy. Na vysvětlení podané o věci zemským výborem byly sice tyto zvýšené platy schváleny pro dobu předešlou, bylo však zároveň nařízeno dvorským dekretem ze 13. února 1773, že příště musí každé takové zvýšení platu spolu

[261]) Spisy o této záležitosti l. c. 1754 aug. 17.

[262]) »Man hätte also der allerhöchsten willensmeinung und absicht gemäss an den hochlöbl. landesausschuss remittiren wollen« (l. c.).

[263]) Spisy o tom l. c. 1772 jan. 9.

s důvody býti oznámeno dvorské kanceláři ve Vídni a žádáno za jeho *nejvyšší schválení*.[264])

Zemský výbor vzal nařízení dvorských úřadů bez námitek na vědomí a již v květnu tohoto roku 1773 nalézáme v registratuře stavovského zemského výboru zprávu danou guberniu o tom, že se výbor usnesl uděliti vdově po revidentovi berního úřadu pensi 266 zl. 40 kr., se žádostí, aby gubernium předložilo věc dvorské kanceláři k nejvyššímu schválení.[265])

Brzy však učinil zemský výbor asi pokus nedbati tohoto nejvyššího nařízení, a to tím způsobem, že příslušné přídavky zařadil v zemském rozpočtu mimo výdaje z fondu domestikálního. Dvorské účtárně změna tato neušla a dvorským dekretem z 5. září 1777 ukládá se guberniu, aby připomenulo zemskému výboru, že se stavům *samovolné* udělení přídavků k platům a udělení pensí co nejdůrazněji vytýká a pro příště se stavům zakazuje pod jakoukoli záminkou tak činiti bez nejvyššího schválení. Zařazení těchto přídavků mezi vydání z peněz pro aerarium určených vytčeno jako naprosto nepřípustné.[266])

Stavové se opět nebránili. Zemský výbor naopak uznává za svou povinnost nejvyšším rozkazům bez námitek se co nejposlušněji podříditi a poznamenává pouze nesměle, že ode dávna bylo stavům zůstaveno volné užívání domestikálního fondu, kterýžto fond sloužil vždy prospěchu zeměpána i země.[267]) Poněvadž budoucně stavové,

[264]) Výtah z tohoto dvor. dekretu l. c. 1773 mart. 67; místo sem náležející zní: »... Haben ... ihro Mt. ... diese bereits geschehene ständische besoldungsvermehrung für das verflossene allergn. beangenehmigen geruhet, dabei aber anbefohlen, dass in zukunft über derlei nötig findende besoldungsvermehrungen oder sonstige abänderung der ständischen ausgaben jedesmahl mit der zu handen der hofkanzlei einzureichenden anzeige derer dazu anlass gebenden ursachen die höchste genehmhaltung eingehohlet werden solle ...«

[265]) Na u. m. st. reg. 1773 maj. 47.

[266]) Citovaný dvorský dekret praví, aby zpráva dvorské účtárny byla dodána »dem ständischen ausschusse zur nachachtung ... demselben aber zugleich die erinnerung zu machen, dass der eigenmächtige fürgang der ohne vorher angesuchte allerh. begnehmigung verliehenen besoldungszulagen und pensionen pro praeterito den ständen nachdrucksamst verhoben, und sie hiemit angewiesen werden sollen, unter keinen vorwande mit derlei besoldungsvermehrungen ohne höchste bewilligung vorzugehen; wo übrigens nicht zugelassen werden kann, dass diese neuerlichen besoldungs- und pensionszulagen in dem landesfürstlichen praeliminarsystem eingeschaltet werden, massen nur aus besonderer höchsten gnade jene besoldungen und pensionszulagen, welche von ihnen ständen vor der verordnung vom 22. märz vorigen jahres ohne allerh. einwilligung verliehen worden, den betreffenden parteien fernershin beigelassen würden« (tamtéž 1777 oct. 30).

[267]) V příslušné zprávě a zároveň žádosti zemského výboru ze dne 18. října 1777 praví se: »Nun achtet man zwar hierorts nicht anderst, als der allergeh. pflicht zu sein, denen allerh. kais. kgl. befehlen ohne weiters aller-

bude-li zvýšení platů úředníků vrchního berního úřadu nutné, nebudou postupovati bez schválení panovníkova, žádá zemský výbor gubernium o přímluvu, aby alespoň ta zvýšení platů, jež až dosud byla provedena, byla schválena.[268])

Tohoto dodatečného schválení se stavům dostalo, avšak s podmínkou, že zemský výbor do té doby nebude *navrhovati* (ovšem že nikoli stavům, nýbrž dvorským úřadům) zvyšování platů stavovských úředníků, dokud se ve vydáních fondu domestikálního neobjeví značnější úspory.[269]) Tak bylo rozhodnuto dvorským dekretem ze 13. února 1778.

Od této doby bděly dvorské úřady přísně nad tím, aby stavové nebo jejich zemský výbor svémocně neudělovali platy nebo odměny z domestikálního fondu, a zkoumaly za tím účelem bedlivě výroční účty a rozpočty zemské, předkládané ke dvoru k nejvyššímu schválení.

K výtkám dochází roku 1781, kdy se dvorská komora mimo jiné pozastavuje nad tím, že do rozpočtu byla zařazena adjuta pro dva kancelisty, ačkoli platy tyto nebyly dvorskými úřady dosud potvrzeny.[270]) Roku 1782 zamítl dvorský dekret ze 6. února 1782 částečně návrh zemského výboru na udělení remunerací,[271]) a dvorský

untert. sich zu fügen, mithin auch für gegenwärtigen umstand die, obzwar denen ständen jeher überlassene, freie verwendung des fundi domestici, woher eben nur vorzüglich der allerhöchste und der landesdienst auf das wirksamste befördert worden ist, und woher noch dato zur unterstützung derer landespostulatorum und der militarerfordernuss von jahr zu jahr gegen die 300.000 fl. allerbereitwilligst abgegeben werden, ihro kais. kgl. mt. allerh. willensmeinung nichtsdestoweniger allerdevotist doch zu unterziehen, verfolglichen von nun an um die bei denen ständischen salaristen sich ergebende besoldungszulagen, vornhinein die allerh. bewilligung alleruntert. einzuhohlen« (tamtéž).

268) »... dass, weilen in zukunft von seiten deren ständen mit denen etwa vorfallenden unumgänglich nötigen obersteueramtlichen besoldungszulagen nicht anders als unter vorgehender allerh. bewilligung fürgegangen werden solle, allerhöchst gedacht ihro kais. kgl. Mt. wenigstens de praeterito diesfällige salarialaugmenta allermildest zu bestättigen« (l. c.).

269) »Es seie... wegen verwilligung der besoldungs oder pensionszulagen der obersteuerbeamten pro praeterito gnädigst verstattet worden, dass solches für dieses, jedoch das letztemal, mit den bereits angewiesenen zulagen in dem praeliminarsystem pro ao 1777 aufgerechnet und pro ao 1778 angetragen werden mögen, gegen deme jedoch, dass der landesausschuss von nun an, und in solange nicht eine nahmhafte ersparung bei den domestical-systemalausgaben wird dargetan werden können, sich von vorschlagung einer besoldungsvermehrung zu enthalten habe« (l. c.).

270) Zemský výbor radí se o těchto námitkách ve schůzi dne 2. července konané a hájí se tím, že pro adjutum kancelisty Höhnla žádáno již o schválení (tamtéž 1781 jul. 19).

271) Zemský výbor navrhl protokolistovi 200 zl. a kancelistovi Höhnelovi 50 zl. odměny; citovaným dvorským dekretem povoleno protokolistovi pouze 100 zl., které již měl, odměna 50 zl. zamítnuta (tamtéž 1782 mart. 8).

dekret z 5. října téhož roku kárá svémocné udělení remunerace vrátnému a sluhovi berního úřadu a obnovuje zákaz udělovati bez předchozího schválení panovníkova podobné odměny.[272]) Zemský výbor bere zákaz prostě na vědomí: »Die allerhöchste resolution wird pro futura observantia ad acta zu asserviren sein.«[273])

Když však následujícího roku zemský výbor opět udělil bez předchozího schválení panovníkova akcesistovi u berního úřadu odměnu 100 zl., bylo nařízeno dvorským dekretem z 18. dubna 1783 guberniu, aby zemskému výboru zakázal udělenou odměnu vyplatiti, dokud nebude vyžádáno nejvyšší schválení. Jen mimochodem připomínáme zde, že se guberniu ukládá, aby vydalo nařízení zemskému výboru (an den gedachten landesausschuss die verfügung zu erlassen), jako by bylo gubernium úřadem zemskému výboru nadřízeným.[274])

P e n s e s t a v o v s k ý c h ú ř e d n í k ů. — O pensích úředníků podřízených zemskému výboru nenalézáme všeobecného předpisu nebo pevně stanovených pravidel.

Úředníkům, kteří ve službách sestárli a stali se pak k dalšímu vykonávání svého úřadu nezpůsobilými, vyplácel se i dále jistý obnos z jejich platu jako výslužné, pense.[275])

O udílení těchto pensí bylo by možno jen opakovati, co bylo řečeno o udělování a zvyšování platů stavovských úředníků. Také zde záhy se jeví zasahování ústředních úřadů vydáváním všeobecných předpisů, které mají míti platnost ne pouze pro úředníky pouze zeměpanské, nýbrž i stavovské.

O případech pensionování úředníků zemskému výboru pod-

272) Praví se tam: »... der landesausschuss habe durch die eigenmächtige verwilligung dieser remuneration allemahl unrecht gehandelt und solle derselbe, ob man gleich fürs verflossene es bei solcher geschehenen sache bewenden lassen wolle, von nun an keinesweges mehr, weder die erwähnte, noch eine andere dergleichen remuneration erteilen, ohne vorher bei allerhöchsten hofe darüber die genehmhaltung eingeholt zu haben« (tamtéž 1782 novem. 16).

273) Stalo se tak ve schůzi zemského výboru dne 2. list. 1782 (l. c.).

274) Spisy o tom l. c. 1783 mart. 23; dvor. dekret podkládá své rozhodnutí dřívějšími zákazy: »Da man nun aber schon öfters die vorschrift erteilet hat, dass ohne vorläufige anzeige und von hieraus darüber erfolgende genehmhaltung keine ausserordentliche zahlung geleistet werden soll...«

275) Již v seznamu úředníků nově zřízeného vrchního berního úřadu z roku 1714 (v zem. archivu král. Čes. v rukopisu označeném Au. fasc. 20. 2.) čteme na konci: »Und weilen einige allschon alt erlebt und ihrer function nicht mehr wohl vorzustehen vermögen, als könnte dem registratori Felix pensionis nomine jährlichen 300 fl., dem registratori David Winter 200 fl. dem registratori Bernard Tonner 200 fl. dann dem ingrossatori Thome Riedl 150 fl. gereichet und also darmit ad dies vitae constinuiret werden.«

řízených, tedy o usneseních provádějících toto dávání do výslužby nebo vyměřování výslužného v prvních dobách této nové organisace zemské samosprávy, nenalézáme zpráv. Za to častěji se tu shledáváme s řešením otázky zaopatření nejbližších příbuzných úředníka ve službě zemřelého. Z počátku dostávalo se pozůstalým pouze příspěvku jednou pro vždy, ve výši jedné čtvrtiny platu zemřelého (t. zv. todtenquartal). Tento příspěvek byl omezen na pozůstalé úředníků v Praze ustanovených[276]) a byl do roku 1739 povolován místodržitelstvím, patrně proto, že šlo o docela mimořádný výdaj.[277]) Od roku 1739 rozhoduje o žádostech za udělení pohřebného zemský výbor sám.[278])

Později — kdy, nelze určitě říci — placena i vdovám a sirotkům jakási pense. Roku 1773 použil zemský výbor všeobecného předpisu pro úředníky zeměpanské (t. zv. pensionsnormale z 30. listopadu 1771) a vyměřil vdově po revisoru berního úřadu pensi třetinou jeho platu. Usnesení zemského výboru bylo ve smyslu dvorského dekretu ze 13. února 1773, o němž byla již výše učiněna zmínka, předloženo dvorské kanceláři k schválení. Dvorským dekretem z 20. května 1774 bylo sice povoleno vyměřiti pensi vdovy v tomto jednotlivém případě třetinou platu zemřelého úředníka, ale v příčině sevšeobecnění tohoto pravidla vysloveny obavy, že by stavovský fond na to jsoucí nestačil.[279]) Teprve na ujištění zemského výboru, že nynější celkový obnos pensí 3408 zl. 20 kr. nebude pravděpodobně překročen, bylo zemskému výboru dáno povolení, aby vůbec pense vdov a sirotků po úřednících stavovských byly ustanovovány třetinou platu zemřelého.[280]) Také tato pense byla

[276]) Roku 1740 zamítá zemský výbor žádost vdovy po výběrčím kraje Prácheňského za »todtengeld« s tímto odůvodněním: »als des herkommens nicht seie, denen auf dem land angestellten filialeinnehmern einiges todtengeld zu passiren« (l. c. st. reg. 1740 maj. 62).

[277]) Možné jest také, že vyřizování této věci místodržitelstvím jest docela nahodilé, ale stalo se tak, i když žádost podána k zemskému výboru, jako jest případ ve spisu č. 34 z listopadu roku 1727 ve staré registratuře archivu zem.; případy rozhodování místodržitelství o udělení tohoto kvartálu jsou tamtéž, na př.: 1726 maj. 31, jul. 30, 1727 decem. 48. Naopak opět z doby po roce 1739 nalézáme ve spisech zemského výboru případ, kde o žádosti vdovy po úředníkovi místodržitelském za příspěvek na pohřeb rozhoduje zemský výbor sám.

[278]) Na př. tamtéž 1739 mart. 32, 1740 maj. 62, 1742 jun. 33, 1743 jan. 13.

[279]) Znění tohoto dekretu l. c. 1775 jan. 29.

[280]) Dekret dvor. kanceláře z 21. dubna 1775 ustanovuje: Da vermöge dessen... erstatteten auskunft und von dem ständischen ausschuss gegebenen versicherung der ständische pensionsbetrag per jährl. 3408 fl. 20 kr. für arme wittibe und waisen der ständischen officianten niemals überstiegen, noch weniger eine aufliegenheit des dominicalfundi verursachen werde, so hat es auch bei der für die hinterlassene wittib des abgelebten

omezována právě tak jako tomu bylo u příspěvku na pohřební výlohy, na vdovy a sirotky po úřednících v Praze ustanovených.[281]) O tom, že krajští fysikové nepožívali pense, dovídáme se ze zamítavého vyřízení podobné žádosti zemským výborem.[282])

Jak jsme se již zmínili, vztahoval se zákaz dvorského dekretu z 13. února 1773, rozmnožovati platy nebo jinak měniti stavovské výdaje bez nejvyššího povolení, i na pense úředníků stavovských. A právě tak, jako tomu bylo u platů a odměn těchto úředníků, tak také i při pensích zemský výbor někdy opomíjel vyžádati si takového nejvyššího schválení pro svá usnesení.[283]) Jindy opět žádosti, jimž vyhověti nehodlal, odmítal s poukazem na zákaz ode dvoru vyšlý, dle něhož nesmí zemský výbor zaváděti nových vydání.[284])

Dozorčí moc nad stavovskými úředníky. — Stavovští úředníci jako takoví podléhali stavům. Stavové pak vykonávali svůj dohled a vůbec svou pravomoc nad úřednictvem svým zemským výborem. Ve XII. článku instrukce, dané výboru při jeho zřízení, odevzdávají stavové vrchní řízení berního úřadu a úřednictva tomuto bernímu úřadu podřízeného zemskému výboru. V článku sedmém této instrukce pak ukládají zemskému výboru, aby bděl nad zachováním dobrého pořádku v tomto berním úřadě: »das steueramt durch die wirkende manipulationes in guter ordnung zu erhalten«.

Mimo to má dle druhého článku své instrukce zemský výbor ředitele berního úřadu častěji nabádati k horlivosti v úřadu a zvláště bdíti nad tím, aby své povinnosti vykonával;[285]) článek devátý a de-

obersteueramtlichen revisoris Peche angemessenen pension per 266 fl. 40 kr., und folgsam auch künftig bei dem diesfällig normali, sein ferneres bewenden; welches ihme kgl. gubernio zu vorbescheidung des landesausschuss hiemit zurück erinnert wird (tamtéž).

[281]) R. 1775 zemský výbor zamítá žádost dětí po krajském pokladníku prácheňském za pensi: »nachdeme die pensionsvergünstigung einzig und allein auf die witwen und waisen derer in Prag bediensteten kgl. obersteueramtlichen officianten eingeschräncket wäre.« Později však na přání panovnice zemský výbor udělil těmto žadatelům pensi 150 zl. (l. c. 1775 sept. 36).

[282]) »Denen kreisphysicis pensionen zu erteilen ist an seiten des hochlöbl. landesausschusses bishero nicht üblich gewesen...« (l. c. 178 sept. 1).

[283]) Na př. dekretem ze 17. dubna 1776 vyměřil zemský výbor vdově po koncipistovi zemského výboru úplně samostatně pensi a nepodal o tom zprávy ani stavům ani nežádal za schválení panovníkem (tamtéž 1776 apr. 22).

[284]) Žádost o pensi pro krajského fysika odmítá zemský výbor roku 1782 jako novotu a dodává: »... und neue salarial- oder pensionsauslagen einzuführen ist von allerhöchsten orts ausdrücklich untersaget...« (l. c. 1782 septem. 1).

[285]) »Solchemnach wird secundo nicht ungedeilich sein, dem herrn amtsdirectori der execution halber, wiewohlen man zwar an beitragung seines

sátý nařizují výboru, aby přihlížel k řádnému vedení berních knih, zejména hlavní knihy, a bděl nad řádným vedením pokladny. Proto má zemský výbor porovnávati každoročně hlavní knihu s účetními doklady a zrevidovati veškeré účty.[286])

V instrukcích vydaných pro jednotlivé úředníky berního úřadu a právě tak v jejich služebních přísahách nalézáme rovněž ustanovení, z nichž přímo vyplývá, že tyto úřady podléhají řízení a dozírání zemského výboru a nejvyššího úředníka, výboru taktéž podřízeného, to jest ředitele vrchního berního úřadu.[287]) Tomuto prvnímu úředníkovi stavů svěřeno jest vůbec celé nové stavovské úřední zřízení v celku i jednotlivostech, a to nejen při provádění předpisů právě vydaných, nýbrž zmocněn jest činiti i nová opatření ve formě úřadování i ve věci samé (in ipsa manipulatione et praxi), avšak pouze se schválením zemského výboru. Jemu také jsou všichni podřízení úředníci povinni naprostou poslušností (zu acurater parition angewiesen). Tak ustanovuje článek 3. úřední instrukce pro ředitele zemského berního úřadu.

Dle dalších ustanovení tohoto a následujícího článku uvedené instrukce jest povinností ředitele berního úřadu, aby po dobrém či po zlém přiměl všechny podřízené úředníky, aby každý z nich konal řádně nejen svou vlastní práci, ale aby také vypomohl tam, kde jiný jest přetížen. Aby se tak dálo, má ředitel denně dohlížeti. Mimo to má bdíti nad tím, aby žádný z úředníků se nevzdaloval z úřadu,

zulänglichen eifers und fleisses nicht zweiflen will, zum öftern zuzusprechen und ob dem diesfällig effekt besonders zu invigilliren.«

[286]) »Dann und vor allem *nono,* wie das steueramtlich und sonderlich das hauptbuch, wie auch die cassa in ordnung geführet wird, mit zulänglicher sedulität öfters zuzusehen, und erst gedachtes hauptbuch mit allen certiorationibus individualiter jährlichen nicht nur zu combiniren, sondern auch sofort *decimo,* die völlige berechnung gleichfalls zu revidiren . . .«

[287]) Nejčastěji setkáváme se tu se zákazem vzdalovati se bez svolení zemského výboru nebo ředitele berního úřadu; tak na př. v čl. 5. instrukce vrch. registratora, v čl. 2. instrukce pro oba registratory, v čl. 2. instrukce pro kraj. výběrčího v Praze ustanoveného i instrukce pro výběrčí v krajích, v čl. 5. instrukce pro kontrolora pražského i kontrolory v krajích ustanovené, pak v úřední přísaze účetního (kde se mluví pouze o výboru zemském), krajských výběrčích a kontrolorů. Čl. 5. instrukce pro vrch. registratora zakazuje bez svolení ředitele berního úřadu vydávati opisy úředních spisů, podobně čl. 3. instrukce pro kancelisty berního úřadu, dále pak služební přísaha obou registratorů. V čl. 5. instrukce pro krajské výběrčí zakazuje se jim z přijatých peněz cokoli vydávati bez povolení ředitele berního úřadu. Zejména pak ve služebních přísahách se přímo ukládá úředníkům, aby poslouchali rozkazů zemského výboru nebo ředitele berního úřadu; tak jest tomu v přísežní formuli pro koncipistu, kde se uvádí zemský výbor i ředitel berního úřadu, pro účetního, kde se mluví pouze o nařízeních výboru, dále ve služební přísaze vrch. registratora, obou registratorů, revisorů, vrch. pokladníka, jeho adjunkta a kancelistů, kde se uvádějí pouze rozkazy ředitele berního úřadu a ukládá se poslušnost k němu.

nýbrž aby každý z nich dodržoval přesně úřední hodiny,[288]) aby se úředníci nezabývali vedlejšími službami a pracemi ke škodě země, a vůbec, aby každý se choval tak a plnil své povinnosti, jak mu to ukládá jeho úřední instrukce. Tyto instrukce se také dodávaly řediteli vrchního berního úřadu, aby mohl dozírati na jejich přesné plnění.

Dozor úřadů zeměpanských. — Viděli jsme již z toho, co bylo dosud řečeno o úřednictvu podřízeném zemskému výboru, jak i tuto stránku stavovské samosprávy pronikaly vliv a moc ústředních úřadů zeměpanských. Zejména krajské pokladny a jejich úředníci namnoze podléhali zasahování zeměpanské správy, to jest krajských úřadů. Avšak ani zemský berniční úřad nebyl ušetřen jistého vlivu, řízení a předpisování z Vídně. Přinášela to s sebou působnost obou těchto orgánů stavovských, jež spočívala ponejvíce v opatřování bernictví, na kterém — a jeho správě — měly ovšem dvůr a říšské úřady svrchovaný zájem. Zasahování těchto zeměpanských úřadů do organisace a působnosti úřadů a úředníků zemskému výboru podřízených nebylo — dle našich pojmů — ústavním, nýbrž svémocným zasahováním do stavovské samosprávy. Ovšem, že se tu častějším opakováním jeho vyvíjel jakýsi stav právní, zejména když oprávněnost takového zasahování nejen nebyla stavy a zemským výborem namnoze popírána, nýbrž mnohdy i výslovně uznávána. Souviselo hlavně s fiskálními zájmy a zámysly dvoru a vztahovalo se tudíž v první řadě na úřady a úředníky, jejichž rukama procházely berně a jiné dávky, a pokud se právě úřady a úředníci zabývali těmito berněmi a dávkami. Byla v tom jakási *zeměpanská vrchní dozorčí moc.* Kde byly její meze, nelze přesně říci, ani stanoviti pevné pravidlo. Vysvitne to ostatně jasněji a podrobněji, až bude probírána působnost zemského výboru a úřadů výboru podřízených. Zde bude upozorněno pouze na zjevy zvlášť rázovité. Při tom připomeneme ihned, že i když byly místy vydány předpisy pod-

[288]) Úřední hodiny začínaly v zimě v 8, v létě v 7 hodin ráno a končily o 12. hodině polední. V instrukci pro nově zřízeného nižšího účetního a dva ingrosisty z r. 1739 a pak pro účetní úředníky zřízené v r. 1769 stanoví se počátek úředních hodin na 9. hod. ranní v zimě, na 8. v létě (l. c. 1739 sept. 26, 1769 oct. 22). Odpoledne, pak v neděli a ve svátek se v berním úřadu neúřadovalo. V instrukci vydané hospodáři berního úřadu zapovídá se mu pouštěti mimo úřední čas někoho do úřadu, a jen kdyby ředitel někoho poslal pro spisy nebo některý úředník nezbytně něco v úřadu potřeboval, smí se otevříti také odpoledne nebo v neděli a ve svátek. Instrukce z roku 1739 nařizuje podúčetnímu, aby podle potřeby úřadoval i odpoledne, avšak buďto ve svém bytě nebo u některého z účetních. Ingrosistům pak nařizuje instrukce téhož roku vydaná také, aby odpoledne úřadovali, a to v zimě od 3 do 6 hodin, v létě od 3 do 7 hodin, avšak rovněž ne v úřadě, nýbrž v bytu jednoho nebo druhého účetního (l. c. 1730 sept. 26).

řizující všeobecně buď přímo stavovské úřady nebo alespoň záležitosti jimi spravované a vyřizované správě zeměpanské, neznamená to vždy také skutečně vykonávaný vliv a dozor, nýbrž zůstává to mnohdy pouhým — abychom tak řekli — prázdným slovem, jímž se pranic nemění na skutečné úřední praksi nebo pravomoci úřadů a orgánů stavovských. Vždy jest to však ovšem novým a dalším nárazem na stavbu stavovské samosprávy, která se poznenáhla, ale nezadržitelně otřásá a rozviklává, až konečně podléhá téměř úplně silné moci zeměpánově a úřadům vlastní ústřední a neodvislé správy zeměpanské.

Opatřením v tomto směru na pohled dalekosáhlým jest zřízení královské deputace v Praze roku 1748, kteréžto opatření souvisí s reformou berní a vojenskou, tohoto roku předsevzatou. Úkolem nového úřadu, jenž měl nahraditi dosavadní královské místodržící, bylo především udržovati dostatečnou vojenskou moc i v míru (damit eine hinlängliche kriegsmacht auch zu friedenszeiten beständig auf denen beinen erhalten), zavésti lepší pořádek do správy berní (also auch bei dem contributionali eine bessere ordnung introduciret und dessen richtige abfuhr in tempore sichergestellet), a konečně zajistiti příjmy komorní (nicht minder die jeden orts vorhandene cameralgefälle in mehrere verlässlichkeit gesetzet). A právě proto, aby úkolů těchto mohlo býti dosaženo, měly býti deputaci podřízeny všechny úřady, do jejichž působnosti náležely záležitosti smíšené správy vojenské, správy berní a komorní (zu respicirung des militaris mixti, contributionalis et cameralis). Že tu jsou zahrnuty a zamýšleny i stavovské úřady, vyplývá z výslovného ustanovení královského reskriptu, jež vyzývá úředníky berního úřadu. krajské pokladní a vůbec všechny, kteří mají jakoukoli působnost ve věcech berních (in contributionali), aby byli podřízeni tomuto novému zemskému úřadu správy zeměpanské a jeho poslušni: mit ihrer dependenz und zu unnachbleiblicher befolgung der von ihr erlassenen verfügungen.[289])

[289]) Celá příslušná část reskriptu zní: »... nicht minder selbte (= deputation) in militar-, march- und vorspannsangelegenheiten, dann in contributionali, respective sie kgl. herren stadt- und creishauptleute, führungscommissarien, obersteueramtliche officianten, creiscassirer und überhaupt alle und jede, welche einige amtirung in contributionali haben, insoweit es das von denen hiesigen hochlöbl. ständen treuwillfährigst verwilligte militar- und cameralcontributionale betrifft, wie ingleichen in camerali die hiesige cameralofficianten, mit ihrer dependenz und zu unnachbleiblicher befolgung den von ihr erlassenden verfügungen anzuweisen...« (podle nařízení o zřízení král. deputace rozeslaného do všech krajů, jak se vyskytuje v opisu v staroměstské knize dekretů a nařízení, rukopis čís. 781 v archivu města Prahy. Nařízení toto dáno také na vědomí (zur nachrichtlichen wissenschaft) zemskému výboru a jest uloženo ve staré spisovně pod čís. 80 z července roku 1748.

Také instrukce pro královskou deputaci vydaná 14. července roku 1784[290]) svěřila a uložila tomuto úřadu dozor na působnost zemského berničního úřadu a krajským hejtmanům pak dozor na úřadování krajských výběrčí. Za tím účelem měli krajští hejtmani prohlížeti a revidovati krajské pokladny, knihy i účty, deputace pak sama měla činiti totéž v pokladnách a účtech zemského úřadu berničního.[291]) Snad ještě dále směřoval předpis, že si deputace může kdykoli od úřadů vyřizujících záležitosti vojenské a berní vyžádati spisy týkající se těchto záležitostí, a že spisy takové mají býti z příslušných spisoven (aus denen registraturen) na potvrzení bez dalšího vydány. Mohla tudíž podle tohoto nařízení deputace poslati si přímo do spisoven, patrně aniž by se musila dříve obrátiti k úřadu nebo orgánu takové spisovně nadřízenému.

Zřízení královské deputace a pravomoc jí přikázaná přece jen pohnuly stavy k přemýšlení a k slabému odporu. Námitky a stížnosti své předložili ve zvláštním spisu královně. U dvora však nepřikládali odporu stavů příliš váhy. Námitky a obavy týkající se pravomoci nového zemského úřadu císařský reskript z 30. srpna 1748 vyvrací,[292]) stížnost pak do jeho zřízení přímo a krátce odmítá. Jest prý právem panovnice jako české královny, dáti záležitosti vojenské, berní a komorní vyřizovati, kým jí libo, a nehodlá vůbec upustiti od nově zřízené deputace a působnosti jí přikázané.[293]) Stavové

[290]) »Instruction für die zu besorg- und respicirung des militaris mixti, contributionalis et cameralis in unserem erbkönigreich Böheim allermildest angestellte deputation« (opis v archivu města Prahy rukopis č. 646).

[291]) Instrukce praví o tom: »... es wird auch denen creishauptleuten hiermit eingeraumet, dass sie die bücher der creiscassierer jederzeit nach gefallen einsehen und die steuercasse revidiren können« (na u. m. pag. 64—5); dále se ustanovuje: »Gleichwie denen creishauptleuten zustehet, die creiscontributionscassen und raitungen zu erhaltung guter ordnung jederzeit genau einzusehen und zu revidiren, eben also ist unserer deputation obliegenheit, die obersteuercassen nebst denen rechnungen, so oft nötig und erforderlich zu sein scheinet, zu untersuchen und dahin genau zu invigiliren, womit das sammentliche monatlich ausgemessene integralquantum jedesmalen zwischen dem zwanzigsten und achtundzwanzigsten, vor eintritt jeden monats in die respective cameral- und militarcassen bar und richtig, ohne die mindeste abkürzung, abgeführet und in richtigkeit gestellt werden« (na u. m. pag. 66—7).

[292]) V některých bodech snad skutečně docílili stavové alespoň nějakého výsledku. Poněvadž se zdálo, že podle instrukce má deputace dáti zhotoviti repartice svolených berní, stěžovali si do toho stavové uvádějíce, že tak činil dosud zemský výbor. Nyní pak reskript z 30. srpna vysvětluje — možná, že i odchylně od původního záměru — věc tak, že slovům »hergebrachtermassen« jest rozuměti tak, že jako dosud má i na příště úkon ten prováděti zemský výbor: »der landesausschuss durch das obersteueramt die repartition der verwilligungen machen lassen und ausfertigen... solle« (opis v st. reg. 1748 sept. 49).

[293]) »Nachdeme uns als regierender königin in Böheim frei stehet, das militare mixtum, contributionale et camerale, durch wen wir wollen, besorgen

protestovali také proti vyžadování spisů ze stavovské spisovny. Královský reskript poznamenává k tomu pouze tolik, že vyžadování těchto spisů (die extradirung der ständischen und anderen schriften) nemá jiného smyslu, než že mají býti na potvrzení vydány, kdyby jich bylo zapotřebí, a že budou ihned zase vráceny, jakmile jich deputace nebude potřebovati. Zásada vyslovená v nařízení o zřízení deputace nestala se tím výkladem nijak snesitelnější.

Ustanovení, jež zde byla uvedena, připouštějí úsudek, že od úpravy roku 1748 provedené byly podřízeny i úřady výhradně stavovské ve značné míře dozorčí moci a pravidelnému zasahování zemské správy zeměpanské. To by byl však omyl. Skutečné bezprostřední důsledky patrny byly snad v otázce *působnosti,* nikoliv však *v organisaci* těchto úřadů. Jak dále ukážeme, byl vliv takový značnějším ještě snad u filiálních pokladen, kde působila spolu důležitá okolnost, že zeměpanský úřad krajský byl krajským výběrčím a kontrolorům místně nejbližším, a také on jediný mohl stále a bez obtíží na činnost jmenovaných úředníků dohlížeti. Že by se však byly dostaly krajské pokladny do poměru přímé podřízenosti k zeměpanské správě, nebo že by se byl ocitl v takovém přímém poměru k nové královské deputaci zemský berniční úřad, o tom nemůže býti ani řeči. Zpravidla nebyla opomíjena dosavadní jedině povolaná instance, to jest zemský výbor, šlo-li o to, aby něco bylo sděleno nebo nařízeno vrchnímu bernímu úřadu nebo filiálním pokladnám, nebo něco vytknuto jejich úředníkům. V l a s t n í m n a d ř í z e n ý m ú ř a d e m z ů s t a l t u t e d y i n a d á l e z e m s k ý v ý b o r. Zejména nenalézáme ve spisovně zemského výboru stopy po tom, že by byly bývaly odtud přímo požadovány spisy pro zemský úřad zeměpanský.

Pouze právo dozoru na pokladnu, knihy a účty filiálních výběrčí zůstalo krajským úřadům nesporně. Mimo jiné předpisy svěřil jim právo to opětně reskript z 31. července 1750 a podobně i dvorský reskript z 29. října 1751, jenž hrozí krajským pokladníkům sesazením, kdyby odepřeli krajským hejtmanům nahlédnouti do pokladny nebo jejich účtování. Instrukce pak pro královské gubernium vydaná 15. prosince 1764 ještě podrobněji upravuje dozorčí právo a povinnost dozoru krajských hejtmanů na krajské pokladny. Měli nejen právo kdykoli prohlédnouti pokladnu a nahlížeti do knih, nýbrž i dozírati na veškeré úřadování výběrčích a dbáti toho, aby poplatníci přinášející do pokladny berně nebyli příliš dlouho zdržováni. Mimo to uloženo krajským hejtmanům, aby gu-

zu lassen, wie auch von der diesfalls wegen der angestellten deputation und der ihr eingeraumten activität gefassten resolution abzuweichen, nicht gemeinet seie...« (na u. m.).

berniu oznamovali závady, jež by při tomto dozírání objevili.[294]) Ustanovení tato nebyla však sdělena krajským výběrčím přímo, nýbrž byl vyzván zemský výbor, aby krajským pokladníkům jejich zachovávání uložil.[295]) Královské gubernium učinilo tak přes to, že zemský úřad zeměpanský byl již v roce 1753 toho názoru, že jsou filiální výběrčí podřízeni krajským úřadům (»mithin die filialcassierer besagten kgl. creisämtern allerdings subordiniret«).[296]) I kolem tohoto roku 1753 však nalézáme příklady toho, že nařízení a výtek dostávalo se krajským pokladníkům pouze zemským výborem, i když popud k nim vyšel právě z výkonu dozorčího práva úřadů zeměpanských. Tak na př. ukládá reskript z 11. listopadu 1752 zemskému výboru, aby pokáral krajského pokladníka rakovnického za to, že bral od stran »discretiones«. Rovněž i další rozkazy v této věci má krajskému pokladníku sděliti zemský výbor.[297]) Podobnou výtku má uděliti zemský výbor k vyzvání královské representace a komory v následujícím roce výběrčímu kraje žateckého,[298]) a téhož roku sděluje representace zemskému výboru, že kontrolor žatecký byl po celou dobu přijímání berní v měsíci červnu v pokladně nepřítomen, a žádá, aby mu to bylo co nejpřísněji zakázáno.[299]) Třebas tedy i zemský výbor sám výslovně uznával, že krajští výběrčí mají povinnost dopustiti, aby krajský hejtman směl kdykoliv nahlížeti do jejich berních knih a účtů,[300]) zůstával přece jen ve skutečnosti a mimo nepatrné výjimky v *osobním* směru (t. j. v příčině osobní podřízenosti) jejich jedinou vrchností. Mohli bychom tudíž říci, že dozorčí moc úřadů zeměpanských nad krajskými pokladnami tak, jak byla skutečně vykonávána, byla více v ě c n o u než osobní, to jest zasahala sice přímo do úřadování, nesahala však i přímo na osobu a úřední postavení výběrčích a jejich kontrolorů.

O revidování krajských pokladen krajskými hejtmany dlužno

294) V instrukci se praví: »... denen herren creishauptleuten die macht eingeraumet, dass sie auf die gebahrung deren filialcassierer, und ob die mit abfuhr ankommenden parteien jedesmalen zeitlich abgefertiget und nicht zu lang aufgehalten würden, die obsicht tragen, nicht minder die bücher des creiscassiers jederzeit nach gefallen einsehen und die steuercassen revidiren, den wahrnehmenden wiedrigen fürgang aber sogleich anhero anzeigen sollen« (z nařízení gubernia ze 17. února 1765, st. reg. 1765 febr. 13).

295) Stalo se tak nařízením ze 17. února 1765: »Als ersuchet man einen hochlöbl. landesausschuss, solches denen filialcassieren zur gehörigen beobachtung einbinden zu wollen...« (na u. m.).

296) Na u. m. 1753 apr. 36.

297) Tamtéž 1752 decem. 33.

298) Tamtéž 1753 apr. 36.

299) Tamtéž 1753 jun. 39.

300) Příklad toho: st. reg. 1767 apr. 7.

ještě dodati, že se stalo od roku 1780 pravidelným, a že zprávy o výsledku sdělovány byly též zemskému výboru.

Vzpomenutá již instrukce pro královské gubernium z 15. prosince 1764 zabývala se také otázkou přehlížení účtů i pokladny, jež jsou při zemském úřadu berničním. A tu jest zajímavo, že bylo sice guberniu uloženo bdíti nad tím, aby takové zkoušky se dály, kdykoliv se objeví nutnost jejich, avšak že je má provésti zemský výbor, patrně jako úřad, pod jehož pravomocí jest berní pokladna i berní účtárna.[301])

Jak bylo již připomenuto, vysvitne lépe postup vlivu zeměpanských úřadů, až bude pojednáváno o působnosti zemského výboru a jeho úřadů. Zde poukážeme ještě k tomu, že dvorem vydávány byly všeobecné předpisy pro úřadování, z nichž mnohé měly se vztahovati jak na úřady zeměpanské, tak i stavovské. Patří sem dále zasahování do účtování a vykazování berní, kterážto skutečnost dá se snadno vysvětliti zájmem dvoru na tom, aby se mu skutečně nezkráceně dostalo toho, co stavové na berních povolili. Jsou to různé výkazy měsíční, čtvrtletní a roční, dále výroční účty a rozpočty zemské, jež musily býti předkládány ke dvoru ve formě odtud předepsané. Lze na nich stopovati vnikání vlivu a kontroly zeměpanských úřadů, zejména ústředních, do vlastního hospodářství stavů. Nebyl však při tom obcházen orgán nadřízený výkonným úředníkům berničním, to jest zemský výbor.

K zvláštnímu zakročování a zasahování úřadů zeměpanských v jednotlivých případech zavdávaly podnět zpravidla jen nesprávnosti, které se vyskytly při úřadování stavovských úřadů a byly objeveny buď ve výkazech zasílaných ke dvoru nebo jinak se dostaly ke sluchu ústředního, zemského nebo krajského úřadu zeměpanského. Avšak i v takových případech omezovaly se zeměpanské úřady, — pokud lze seznati z pramenů —, většinou na zjištění závad a nedostatků a žádaly pak zemský výbor o nápravu nebo zakročení.

Tak mají všechny tři největší případy zasažení do vnitřního ústrojí a života stavovské samosprávy stojící pod mocí zemského výboru, které byly provedeny v letech 1719—20, pak 1766 a násl., a konečně 1779—80, svou poslední příčinu ve zjištěných nesprávnostech. V prvém případě zavdaly zpronevěry pokladníka berničního úřadu podnět k tomu, že ode dvora dali si zemským výborem předložiti popis celého způsobu úřadování u berního úřadu. Stalo se tak zajisté jen proto, aby úřadování to bylo podrobeno přezkoumání dvorskými úřady. Před rokem pak 1770 jest to zpronevěra filiálního pokladníka čáslavského kraje, jež způsobila velmi nepříjemné a vytrvalé pokusy dvoru, proniknouti daleko do účetního řízení jak berního úřadu, tak i krajských pokladen. Případ z let 1779—80, zaviněný pokladničními nesprávnostmi, byl již výše dosti zevrubně probrán, tak že stačí zde pouze jej připomenouti. Za to o případech v roce 1766 počínajících a táhnoucích se odtud až do roku 1770 nutno se zde zmíniti šířeji.

[301]) V nařízení gubernia ze 17. února 1765 se praví: »... der hierortigen obliegenheit sein würde, die obersteueramtscassa nebst denen rechnungen, so oft es nötig und erforderlich zu sein scheinete, *durch den hochlöbl. landesausschuss* untersuchen zu lassen, und über derselben beschaffenheit einen bericht abzufordern ...« (st. reg. 1765 febr. 15).

Dvorským dekretem z 26. června 1766 bylo sděleno z Vídně guberniu, že byl vyslán účetní ředitel sv. p. Braun do Prahy, aby prozkoumal stavovskou pokladnu i účtárnu a jejich úřadování. Mimo to měl dáti popud k takové úpravě řízení, jež by ulehčila celý jeho postup a vůbec mohla prospěti komorním nebo stavovským příjmům a povznésti stavovský i státní úvěr.[302]) Jak se dovídáme ze stížnosti zemského výboru z 28. července, došlo skutečně k oznámené prohlídce a to bez účasti zemského výboru. Pokladny byly zapečetěny a od pokladničních úředníků vyžádány likvidace. Zemský výbor sice uznával právo panovnice k dohledu, avšak dovozoval, že výkon jeho měl se státi za účasti stavů nebo jejich zástupců. V tom, co se stalo, a jak se to stalo, musí stavové viděti projev nedůvěry dvoru k jejich správě.[303]) Svůj stížný list skončil výbor žádostí, aby věrní a oddaní stavové byli v budoucnosti ušetřeni podobného vyšetřování. Tyto námitky došly vyřízení dvorským dekretem z 19. září 1766, a to vyřízení odmítavého. Právo dohlížeti k správě fondů stavovských bylo dvorské komoře vyhrazeno reskriptem ze 6. října roku 1765[304]) a mimo to se podobnými revisemi úvěr stavovský naopak jen posiluje. Další stopy celého sporu pak mizí. Za to přináší rok hned na to následující nařízení, jež s událostí právě uvedenou přímo nesouvisí a také se neomezuje na království České, zapadá však do řady opatření, o nichž jest právě pojednáváno. Jest to dvorský

[302]) Dvorský dekret z 26. června 1766 praví: »... dass derselbe nicht nur die gebahrung der daselbstigen landschaftscasse untersuchen, sondern auch die manipulation derselben, sowie jene der diesfälligen buchhalterei einsehen, ein wie der anderen gattung beamten die allenfalls erforderliche mittel und wege zur erleichterung in ihrer amtirung an hand geben und überhaupt dasjenige einleiten solle, was derselbe zu verwaltung deren cameral und ständischen einnahmen oder nach höherer erschwingung des aerarisch und respective ständischen creditwesens befinden wird« (opis v st. reg. 1766 jul. 17).

[303]) »... mitthin die herren stände hieraus nicht anders, als gegen sich von denen kais. kgl. hofstellen ein misstrauen der richtigen und genauen obsicht und besorgung des kais. kgl. aerarii und derer dahin gewidmeten cassen abzunehmen haben« (l. c.).

[304]) »... der kais. kgl. hofcammer ... die einsicht in die regie aller denen ständen eingeraumten fundorum, mithin auch in die ständische cassaeverwaltung, eingeraumet ist ...« (l. c.).

dekret ze 14. dubna 1767, jenž nařizuje, aby si zemské účtárny i účetní (länderbuchhaltereien und rechnungsführer) přímo dopisovali s účtárnami dvorskými. Zda se mělo opatření to vztahovati i na účtárnu stavovskou, není jisto, ač směr právě u dvora zachovávaný a sledovaný nutí spíše ke kladné odpovědi. Vede k takové odpovědi přes to, že v doložce dvorského dekretu se ukládá guberniu, aby to dalo věděti zeměpanským účtárnám (denen landesfürstlichen buchhaltereien). Vždyť tituly a označení úřadů nejsou v této době ani v úředních spisech přesné! Gubernium pak, dávajíc o tom věděti zemskému výboru, ukládá mu, aby podřízené účtárně nařídil přesné provádění uvedeného dekretu.[305]) Zda k takovému přímému styku stavovské účtárny s dvorskou účtárnou ve Vídni skutečně došlo, nebylo možno zjistiti. Spíše se zdá, že nikoli, poněvadž nejsou stopy toho ve staré spisovně zemského výboru, která jest v této době, pokud jde o úřadování, úplná. Nelze však pronášeti úsudek zcela bezpečný, dokud nebude úplně prozkoumán materiál v t. zv. komorním archivu ve Vídni.

Dosti překvapuje dvorský dekret z 8. září 1768, jejž rovněž možno uvésti v řadě pokusů proniknouti celou stavovskou samosprávu stálou kontrolující mocí zeměpanskou. Překvapuje proto, že se mimo jiné táže, komu z úřední povinnosti náleží revidovati krajské pokladny a pokladnu berního úřadu, když otázku tuto řešily v letech bezprostředně předcházejících právě dvorské úřady samy, třebas jen předpisy, které nebyly doslova tak vykonávány, jak vskutku zněly. Zároveň žádají z Vídně, aby tam byla předložena instrukce pro krajské výběrčí a ředitele zemského berního úřadu. A zemský výbor nejen že ničeho nenamítá, nýbrž provází instrukce ke dvoru předkládané ujištěním, že jsou to instrukce s nejvyššího místa již před časem nejmilostivěji schválené (von allerhöchsten orts ehedem allergn. approbirte und in beständiger nachachtung beharrende filialcassierische, dann des steueramtsdirectoris instruction).[306])

Dalším krokem dvorských úřadů, zasahujícím do pravomoci zemského výboru, jest složení ředitele zemské berně Leinera s úřadu, které se stalo dvorským dekretem z 15. září 1768 v souvislosti se zpronevěrami čáslavského krajského výběrčího. Pokus dvora učiniti opatření o prozatímní správě úřadu sesazeného ředitele se nezdařil, neboť k popudu zemského výboru stavové prohlásili, že ředitele zemského berního úřadu v jeho nepřítomnosti zastupoval vždy sekretář

[305]) »Es wolle demnach ein ... landesausschuss bei dero unterhabenden buchhalterei dessen genauesten vollzug ohnschwer anzukehren belieben« (opis dvor. dekretu ze 14. dubna 1767 i s touto doložkou gubernia jest ve staré spisovně zem. výboru 1767 maj. 13).

[306]) l. c. 1768 oct. 43.

zemského výboru a že se tak stane i nyní. Dvorská kancelář se tím spokojila.[307])

V roce následujícím, to jest 1769, pokročilo vyšetřování o malversacích čáslavského výběrčího do té míry, že u dvora již pronášeli úsudek o poměrech, jež umožnily, aby se zpronevěry staly. Dekret dvorské kanceláře z 19. května 1769 ukládá guberniu, aby doporučilo zemskému výboru lepší pořádek jak ve spisovně, tak i ve výpravně, a zejména v protokolu. Mimo to slibuje, že bude vydán předpis o novém úřadování a pořádku ve stavovských pokladnách (über die zu verbessernde manipulation und herzustellende ordnung bei dem ständischen cassawesen).[308]) Zatím však dal zemský výbor dříve, snad již k popudu sv. p. Brauna, vypracovati ředitelem berničního úřadu návrh nové pokladniční manipulace (auf gründliche verlässlichkeit der hierländigen filialcassierischen manipulation abzielenden entwurf) a předložil jej již 22. května t. r. guberniu se žádostí, aby návrh doporučilo panovnici k schválení.[309]) U dvora snad nechali tento popud bez povšimnutí, neboť se odtud dvorským dekretem z 6. listopadu zasílá guberniu jiný návrh,[310]) který v téže věci vypracovala dvorská účetní komora. Budou-li stavové s tímto návrhem souhlasiti, má se od nejbližšího čtvrtletí provésti, v opačném případě měly býti sděleny námitky stavů. Zároveň vybrání již čtyři úředníci dvorské komory, k nimž se měli stavovští úředníci obraceti o pokyny. Zemský výbor se však vyslovil proti způsobu úřadování navrženému dvorem a namítal, že stavovský návrh byl již dříve dvoru předložen ke schválení. Sněm pak rozkladem z 19. ledna 1770 sděluje guberniu další námitky stavů, záležející též v tom, že by nová manipulace, kterou navrhuje dvorská účetní komora, vyžadovala jak rozmnožení počtu úřednictva, tak i zvýšení některých platů, a tudíž nové zatížení domestikálního fondu.[311])

Z odpovědi, kterou dal zemský výbor dne 8. června 1770 na vyzvání týkající se opět dalších požadavků dvorských úřadů, vysvítá, že úřadování ve věcech berních bylo upraveno podle požadavků dvor-

[307]) Spisy o tom: st. reg. 1768 oct. 16.

[308]) Opis l. c. 1769 maj. 15.

[309]) l. c. 1769 maj. 19.

[310]) Archiv c. k. místodržitelství pro král. České, spisy Diaet. D 160.

[311]) »Also auch ersuchete man ein hochlöbl. kais. kgl. landesgubernium, ihro kais. kgl. apost. Mt. alleruntertänigst zu belangen, womit diesem königreich Böheim in hinkunft keine derlei neue einrichtung angesonnen, oder doch wenigstens nicht ohne einvernehmung deren hochlöbl. herren ständen eingeführet werden möchte, allermassen andurch der kümmerlich hinreichende fundus domesticus über die kräfte beschweret, am ende bei dessen unerklecklichkeit die abgängige erfordernis neuerlich ausgeschrieben, und der nicht mehr fortzukommen vermögende armé contribuent noch mehr bedrücket werden müsste« (l. c.).

ské účetní komory. Snad alespoň v některých směrech. Alespoň tvrdí zemský výbor, že byly všem úředníkům, kteří jsou zaměstnáni novou berní manipulací, jejich působnost i jejich povinnosti podle pokynů dvorské účetní komory nově předepsány (ihre agenda und observanda nach dem inhalt der von einer hochlöbl. kais. kgl. rechencammer anhero mitgeteilten haupteinteilung neuerlich vorgeschrieben worden).[312]) Dvorské úřady při této příležitosti sice ujišťují, že nechtějí zasahati do práv zemského výboru,[313]) ale přece jen stálým doléháním dosahují toho, že zemský výbor konečně podléhá a 19. října 1770 zasílá ke dvoru k prohlédnutí instrukce úředníků, kteří mají co činiti s novou berní manipulací. Ačkoliv bylo v těchto posledních případech pronikáno hluboko do organisace úřadů zemskému výboru podřízených, bylo zde z jeho svrchovanosti zachováno alespoň tolik, že tu nesahaly dvorské úřady na orgány zemského výboru přímo, nýbrž že tak činily užívajíce prostřednictví zemského výboru a dávajíce rozkazy jemu a donucujíce k určitým úpravám opět jen zemský výbor.

Jak slepě se v těchto dobách někdy podroboval zemský výbor nařízením zeměpanských úřadů, o tom svědčiti nám může na př. zavedení t. zv. scontro-tabelly. Když roku 1769 nařídil dvorský dekret z 12. května vedení žurnálu nebo scontro-tabelly dle vzoru zároveň připojeného a nařídil dále, aby to bylo zavedeno také u konsesů a komisí (patrně guberniu podřízených), vyzvalo gubernium i zemský výbor (ausschusscommission), snad aniž by to u dvora zamýšleli, aby novou tabellu od 1. července zavedl a měsíčně guberniu předkládal. Zemský výbor bez rozmýšlení vyhověl.[314]) Nebo jiný příklad: dvorský dekret z 18. května 1781 nařídil, aby bylo úřadování zjednodušeno omezením psaní a zmenšením personálu. Gubernium učinilo v tom smyslu vyzvání také k zemskému výboru (zu verminderung der schreiberei und erleiterung der geschäften mit so wenig als möglich personale). Zemský výbor patrně nepokládal takové vměšování do jeho pravomoci a stavovské samosprávy za nic nepřípustného, neboť vyřizuje vyzvání zcela věcně poukazem k tomu, že již v březnu 1780 byl mu »z nejvyšších míst« předepsán nový jednací řád (manipulationsnormale).[315]) Rovněž tak bere zemský výbor

[312]) l. c.

[313]) Ve sdělení »ex consilio caesareo regiae camerae rationum aulicae« ze 4. května 1770 k českorakouské dvorské kanceláři čteme: »an seiten der rechencammer ist man zwar nicht gemeinet, dem landesausschusse hierinne nur im geringsten vorzugreifen«; nebo dále: »viertens ist die diesseitige absicht keineswegs dahin gerichtet, in die innerliche verfassung des landesausschusses einzugehen und denselben hierinnen zu kränken . . .« (l. c.).

[314]) Spisy o tom: st. reg. 1769 jul. 29.

[315]) St. reg. 1781 jun. 1.

opětné zrušení měsíční scontro-tabelly prostě na vědomí a dává jen pokyn bernímu úřadu, aby tabellu již nevedl.[316])

Proti zasahování zeměpanských úřadů do výkonů a celého úřadování úřadů a úředníků stavovských ohrazují se někdy sami tito úředníci odmítajíce rozkazy nepřicházející od nadřízeného orgánu stavovského. Odůvodňují to tím, že uznávají pouze zemský výbor za úřad, jemuž jsou podřízeni. Tak se stalo na př., když adjunkt krajského úřadu žateckého zakázal v roce 1753 krajskému výběrčímu bráti od stran odměny. Pokladník ten odmítl zákaz prostě s tím, že nepodléhá vůbec krajskému úřadu (»wonach derselbe dem kgl. kreisamt nicht subordiniret wäre und das kgl. kreisamt ihm nichts zu befehlen hätte«).[317]) Nebo jiný příklad: roku 1783 nařídil chrudimský krajský úřad v základě dvorského dekretu z 9. listopadu 1783 tamějšímu filiálnímu pokladníkovi, aby přijal jisté peníze do pokladny. Výběrčí však odepřel tak učiniti, poněvadž k tomu nemá nařízení od své vrchnosti (»weil er hierzu von *seiner* behörde noch keinen auftrag erhalten habe«), a gubernium musilo požádati zemský výbor, aby potřebný rozkaz vydal.[318])

Jindy nastávaly však případy opačné. Zemský výbor musil sám připomínati berním úředníkům, že jsou úředníky stavů, a brániti se tak proti tomu, aby se někteří z těchto úředníků příliš ochotně nepodřizovali úřadům zeměpanským a jejich rozkazům. Tak přišel roku 1767 budějovický krajský hejtman bez opovědění do filiální pokladny a pod záminkou guberniálního rozkazu pokladnu zapečetil. Zemský berní úřad podal o tom zprávu zemskému výboru a požádal jej zároveň, aby se ohradil proti takovému svémocnému počínání a vytkl krajskému výběrčímu, že je dopustil. Zemský výbor učinil dle zachovaných spisů pouze druhou věc skutkem. Udělil totiž filiálnímu pokladníkovi výtku a připomenul mu, aby byl pamětliv přísahy stavům učiněné. Nahlédnutí do knih mělo býti krajskému hejtmanovi ochotně dovoleno, nikoli však zapečetění pokladny a vyžádání likvidace.[319]) Jiný podobný případ můžeme uvésti z roku 1770. Bechyňský krajský výběrčí požádal tamní krajský úřad o pokladnu a o váhu na peníze. Krajský úřad žádost předložil guberniu a to se obrátilo k zemskému výboru o dobré zdání. Zemský výbor věc odbyl tentokráte velmi ostře. Vrchností krajského výběrčího jest zemský výbor a tam měl tedy jedině žádati o své úřední potřeby; krajskému

[316]) Usnesení výboru zní: »Diese kais. kgl. gubernialweisung wird der kgl. obersteueramtskanzlei zur erforderlichen nachachtung zu bedeuten . . . sein« (l. c. 1781 jul. 39).

[317]) l. c. 1753 apr. 36.

[318]) l. c. 1783 febr.

[319]) l. c. 1767 apr. 7 a 8.

hejtmanovi vůbec nepříslušelo zastávati jeho zájmy.[320]) Zajímavo jest, že i gubernium poučilo krajského hejtmana, že nebylo jeho věcí starati se o kancelářské potřeby filiálního pokladníka.[321]) Jiný příklad poskytuje nám konečně důtka, jíž se dostalo od zemského výboru registrátorovi berního úřadu Lexovi v roce 1781. Úředník ten předkládal totiž přes opačné rozkazy poukázky náhrad za škody způsobené ohněm a vodou guberniu, kdežto zemskému výboru předkládal pouhé opisy. Zemský výbor se usnesl ve schůzi konané dne 2. července t. r., aby provinilci bylo uloženo, aby jednal jen podle rozkazů zemského výboru.[322])

Při zasahování do působnosti a jednacích řádů stavovských úřadů podřízených zemskému výboru stávalo se však také, že tu dvorské úřady vystupovaly na ochranu vlastní pravomoci a svrchovanosti kolegia zemského výboru nad úřady a úředníky výboru podřízenými. Zejména o to šlo zpravidla, aby moc ředitele zemského berního úřadu nad stavovským úřednictvem příliš nevzrostla na úkor dozorčích práv zemského výboru.

Připomínky k organisaci berniční služby stavovské, které předložila 4. května roku 1770 dvorská účetní komora českorakouské dvorské kanceláři, zabývají se také touto otázkou. Za hlavní závadu pokládá totiž účetní komora, že jest ředitel berního úřadu bezprostředním představeným berního úřednictva, pročež jeho jednání nikdy nemůže býti tímto personálem kontrolováno. Mimo to nemůže zemský výbor přehlížeti výkony berního úřednictva jinak než ředitelem, a tedy zraky člověka, jenž sám jest ve výkonech těchto spolučinný. Proto se doporučuje, aby byla berní účtárna podřízena *přímo* zemskému výboru, tak aby se mohla přímo k němu obraceti a

[320]) Ve zprávě ze 30. března 1770 praví zemský výbor: »dass, nachdeme quoad primum dem filialcassierer die hierortige stelle ohnmittelbar vorgesetzet ist, bei welcher derselbe die bedarfnisse der cassa und diesfällige amtsutensilien von pflichtswegen eigends anzuzeigen und ohnmittelbar einzuhohlen hat, mithin dem kgl. creisamt hierinnen die stelle des filialcassierers zu vertreten nicht wohl zustehen mag...« (spisy v archivu c. k. místodržitelství pro král. České značka Diact. D 160).

[321]) Gubernium dekretuje krajskému úřadu: »Auf die jüngsthin gemachte vorstellung wegen anschaffung der benötigten geldcassen nebst einer geldwage für den dortigen filialcassierer, wollen wir demselben nicht verhalten, dass es dem herrn hauptmanne gar nicht zugestanden, sich hierum zu bekümmern, massen der filialcassier schon selbst wissen wird, dergleichen cassabedürfnisse und amtsutensilien bei seiner gehörde zu suchen« (l. c.).

[322]) Referent v této věci stěžuje si ve svém votu mimo jiné: »Nachdeme aber er registrator Lexa, um nur der befolgung des hierortigen befehls auszuweichen und der subordination eines hochlöbl. landesausschusses wiederholtermassen sich zu entziehen, sotane anweisung vorläufig schon einem hochlöbl. landesgubernio zugehändiget und anhero lediglich die duplicata davon überreichet hat...« (st. reg. 1781 jul 10).

přímo od něho dostávala a přijímala rozkazy.[323]) Zemský výbor sice uvedl, že se účtárna může ve všem obraceti přímo k zemskému výboru a že se jí také přímo sdělují všechna rozhodnutí výboru, která se týkají účtárny, odmítl však kontrolování ředitele berního úřadu účtárnou. Vždyť jest tento ředitel od sněmu zřízeným představeným všeho berního úřednictva a tedy i účtárny! Nejvyšší rozhodnutí z 21. září 1770 však důvody tyto neuznalo. Účtárna nesmí zůstati pod mocí ředitele zemské berně, nýbrž musí býti podřízena přímo výboru. Tak znělo nařízení a guberniu uloženo, aby po čase podalo zprávu, zda se výbor dle něho zachoval.[324]) Ve zprávě, kterou podával zemský výbor 19. října 1770 guberniu, se dočítáme, že se výbor nařízení o přímém styku s berní účtárnou ochotně podvolí (desto williger bedacht sein wird).[325])

Ústřední zeměpanské úřady se však nespokojily výsledkem takto docíleným, nýbrž postupovaly ve směru započatém dále. Když byla roku 1772 předložena dvorské kanceláři k schválení instrukce pro účetního stavovského úvěru, vytkl dvorský dekret z 30. října

[323]) Dvorská účetní komora uvádí doslovně: »Beides (t. j. kontrola a přesnost úřadování) hat bisher in ansehung des obersteueramtlichen personalis aus der ursache gefehlet, weil der steueramtsdirector das unmittelbare oberhaupt des vorbesagten personalis gewesen, folglich einesteils von gedachten personali als einem untergeordneten teile keine controlerie der handlungen des directoris jemals hat erwartet werden können, anderen teils aber der landesausschuss die facta des steueramtlichen personalis nicht anderst als durch den directorem, mithin durch die augen desjenigen, der selbst mit operiret, zu übersehen im stande gewesen ist, wie sich solches letzthin bei der bieberischen untersuchungssache ganz klar gezeiget hat.

Um also für das künftige dem landesausschusse eine richtige controlerie hierinne zu verschaffen, wird nach diesseitigen ermessen kein ergiebigeres mittel vorhanden sein, als wenn das obersteueramtliche buchhaltereipersonale demselben unmittelbar und solchergestalten subordiniret würde, dass sich sotanes personale an gedachten landesausschuss in allen fällen unmittelbar zu wenden, alle anzeigen dahin geraden weges zu erstatten und von demselben ebenfalls alle verordnungen umsomehr zu erhalten hätte, als wiederholtem landesausschusse selbst daran gelegen sein muss, sich von denen handlungen des obersteueramtes auf das vollkommenste zu versichern« (spisu místodrž. archivu v Praze zn. Diact. D 160).

[324]) Příslušné místo rozhodnutí zní: »Ihre Mt nicht zugeben können, dass der obersteueramtsdirector nach dem begehren des landesausschusses fernerhin für das unmittelbare oberhaupt des obersteueramtlichen buchhaltereipersonalis zu erkennen seie, sondern vielmehr dabei beharren, dass solches ihme landesausschuss unmittelbar und solchergestalten untergeben bleibe, dass sich dasselbe in allen fällen an gedachten landesausschuss unmittelbar zu wenden, alle anzeigen geraden wegs dahin zu erstatten und von demselben ebenfalls alle verordnungen unmittelbar zu empfangen habe. Als hat demnach das kgl. gubernium den ständischen ausschuss von dieser höchsten willensmeinung behörig zu verständigen und nach einiger zeit ihrer Mt. gehors. anzuzeigen, ob diesem allerh. befehl nachgelebet werde« (l. c.).

[325]) l. c.

1772, že se těmito předpisy o stavovském úvěrovém hospodářství dává přílišná moc do rukou tohoto účetního a pak ředitele berního úřadu.[326]) Dle instrukce měli totiž tito úředníci míti právo dle svého vlastního uvážení a sami prováděti skontrování pokladny a uložených kuponů. Uvedeným dvorským dekretem pak bylo uloženo guberniu, aby stavové změnili instrukci v ten smysl, že vyšetření stavovské úvěrové pokladny má nařizovati jedině zemský výbor sám a to buď z vlastního popudu nebo k oznámení účetního a má také zemský výbor ustanoviti člena svého, jenž by byl při takové prohlídce pokladny přítomen a přibral k tomu vždy ředitele berního úřadu a účetního stavovského úvěru. Touto změnou jest prý podmíněn náležitý pořádek a bezpečnost stavovského úvěru.

Také zde možno uvésti případ účetního stavovského úvěru Sallaby. V souvislosti s nesprávnostmi objevivšími se ve stavovském hospodářství byl také tento úředník uznán vinným a dvorskými úřady zbaven své hodnosti a svého místa. Když se pak dalším vyšetřováním zjistila jeho nevina, nařídila panovnice, aby byl do svého úřadu — úřadu to stavovského — znovu dosazen. Mimo to mu bylo projeveno uznání dvoru za jeho dosavadní služby, ale bylo mu zároveň uloženo, aby byl poslušen všech nařízení zemského výboru. Tak se stalo dvorským dekretem z 5. června 1779.[327])

Jiný příklad působení dvorských úřadů k tomu cíli, aby na úkor zemského výboru nevzrostla příliš moc úředníků výboru podléhajících, týkal se opětně omezení neodvislosti ředitele berního úřadu příliš daleko zašlé, a uveden byl již výše v části jednající o zjištěných nepořádcích v zemské pokladně v roce 1779 a o změně jednacího řádu zemského výboru tím vyvolané. Zde nutno ještě dodati, že státní rada uznala při tomto jednání opětně za nutné, utužiti také přímou svrchovanost zemského výboru nad účtárnou úvěrní a berní, nad nimiž ještě stále vykonával přímou moc a dohled ředitel zemského berního úřadu.

Vysvětliti lze si zjevy tyto částečně tím, že tam, kde šlo o poměr nadřazeného úřadu stavovského, sestávajícího z příslušníků stavovských korporací, k úřadům obsazeným osobami takto nekvalifikovanými, probudilo se v některých nejvyšších úřednících zeměpanských, většinou taktéž příslušnících stavovských organisací, vědomí stavovské. To jest jeden možný výklad; jiný by byl ten, že byl přenášen i do stavovských úřadů přísný byrokratismus úřadů zeměpanských, jenž nestrpěl přílišnou volnost nebo moc úřadů podřízených. Konečně i snaha po jednostejné úpravě úřední manipulace a byrokratické organisace ve všech úřadech, tedy zeměpanských i stavovských, byla zde rozhodnou.

---

326) Praví se tam doslovně: »Gleichwohl aber kömmt, dass bei dem zwölften punkte dieser instruction zu bemerken, dass sowohl einem zeitlichen creditsbuchhalter, als dem ständ. obersteueramtsdirectori eine allzuviele, der allenthalben im cassaweesen eingeführten ordnung nicht gemässe, macht beigeleget würde . . .« (st. reg. 1778 jan. 1).

327) Ihme herrn kais. kgl. rat und ständischen creditsbuchhalter wird solchemnach dieser geschöpfte allerhöchste entschluss zu seiner beruhigung hiemit bedeutet und die maasgiebige anleitung gegeben, dass derselbe wieder anzutretende amt eines creditbuchhalters wiederum mit allem eifer und fleisse vertreten, *dem ständischen landesausschuss in allen erlassenden anordnungen die gebührende parition leisten* und anbei beflissen sein soll, den subalternen buchhaltereibeamten jederzeit mit bescheidenheit und anständigkeit zu begegnen (opis dvor. dekretu z 5. června 1779 v zem. archivu král. Čes.)

K této práci bylo použito pramenů uložených především v zemském archivu král. Českého, pak v archivu c. k. místodržitelství v Praze a v archivu král. hlav. města Prahy. Dále bylo použito archivalií vídeňských, a to: z c. a k. domácího, dvorského a státního archivu, z archivu c. k. ministerstva vnitra, z bývalého archivu komorního v c. k. ministerstvu financí a konečně ze zemského archivu arciknížectví Dolnorakouského. Mimo to pak bylo čerpáno i z archivalií uložených ve spisovně zemského výboru markrabství Moravského. — Správám všech těchto archivů vzdává pisatel srdečný dík za ochotu, s níž se setkal při své práci. Neméně srdečný dík pak vzdává I. třídě České akademie za příspěvek poskytnutý mu na cesty nutné k vyhledání potřebných pramenů.

PŘÍLOHY.

1. *Dvorský dekret ze 4. října 1714 o povolení zemského výboru daný místodržitelům v Praze.*[1])

Carl der sechste.

Liebe getreue. Nachdem wir den, wegen constituirung eines landesausschusses und einrichtung des obersteueramts uns eingeschickten bericht und dessen innlagen ersehen, so haben wir hierinfalls resolviret, dass

erstens sowohl unser dienst, als des landes wohlfart erforderen, damit derlei ausschuss von zeit zu zeit verändert, mithin mehreren landesinwohnern die gelegenheit gelassen werde, in landessachen die wissenschaft zu überkommen und pro bono patriae sich gebrauchen zu lassen. Solchemnach zwar der obriste burggraf das directorium dieses collegii behalten, hingegen diejenigen, so aus dem geistlichen, herrn- und dem burgerstand dazu erkiesen werden, niemalen über zwei jahr bei dem ausschuss verbleiben, sondern die stände allemal nach verfliessung zweier jahren den halben teil des ausschusses indispensabiliter entlassen und andere subjecta darzu stellen werden, also dass allemal der halbe ausschuss continuire und die andere helfte mit neuen subjectis besetzet werde, welches für jetzo, da das ganze corpus zum erstenmal besetzet worden, nicht anders sein kann, also dass eine helfte im jahr 1716 mit anfang des anni militaris abtrete, die andere helfte aber bis ad novembrem des siebenzehenhundert siebenzehenden jahres verbleibe, wo hernach alle jahre die helfte entlassen und sofort jährlich der halbe teil von neuem bezetzet werden solle.

[1]) Otištěno již u Rieggera, Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen, III. díl. str. 143—5. Zde vzat za základ úředně ověřený opis dvor. dekretu pocházející z roku 1790 a uložený v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni (IV H 2 Kart. 518). Mimo to jest opis tohoto dvor. dekretu také v archivu c. k. místodržitelství pro král. České, v zemském archivu král. Čes. (sign. A, 1, 1) a v archivu města Prahy (kniha dekretů staroměst., rukopis čís. 765).

Zweitens wird es auch nötig sein, damit bei dieser änderung nicht allein auf die in Prag befindliche, sondern auch auf andere im land verbleibende praelaten, herren und ritter reflektiret werde und solche successu temporis gleichergestalten zu dem ausschuss gelangen. Und bleibet

drittens derbei, dass die capi der höheren stände über derlei subjecta deliberiren und sodann diejenigen, so in die stelle der abweichenden gelangen, in publico consessu statuum vortragen; es wird auch

viertens sein verbleiben dabei haben, dass die primatores unserer drei kgl. Prager städte secundum alternativam von 2 zu 2 jahren einander ablösen; weilen aber noch einer von denen ratsmännern adjungiret wird, so soll solcher fürohin allemal per majora desselbigen magistratus, aus dessen mittel er bestellet wird, erwählet, sodann in publico consessu statuum vorgeschlagen und nach erfolgender approbation zu dem ausschuss gezogen werden. Was aber

fünftens des ausschusses jährl. remuneration anbelanget, da finden wir solche der biligkeit gemäs ausgesetzet zu sein, ausser dessen, dass gleichwie bei denen oberen ständen, also auch bei dem burgerstand eine gleichheit gehalten und sowohl dem primatori als ratsverwandten eine gleiche remuneration, nehmlich einem jeden von ihnen 400 fl. jährl., entrichtet werden sollen. Und gleichwie wir

sechstens nicht zweifeln, es werde der ausschuss mit besondern fleiss und application dahin trachten, damit die in vorigen zeiten vorbeigegangene grosse unordnung und inconvenienzien abgestellet und die erforderliche ordnung, wie auch die gottgefällige gleichheit introduciret werde, also wird es nötig sein, damit man zu denen ordinarisessionibus wenigstens zwei beständige täge und die stunden bestimme, solche genau observire und fürohin nichts abseitig tractiren lasse, sondern alles in corpore vornehme, über alle sessiones und conclusa ordentliche protocolla halte, solche öfters revidire, die expeditiones vor derselben unterschrift überlese und wenn selbe nicht in ipsa sessione unterschrieben werden, solche wohlversiegelter zur unterschrift herumtragen lasse, damit vor der zeit niemand extra collegium wissen möge, was beschlossen oder expediret worden seie. Sonstens ist auch

siebentens der kassierer juramentum, auf dass selbe die empfangene sorten und species in der kassa behalten und nicht auswechslen lassen, auch der proportion gemäs erogiren und niemanden etwas davon ausleihen, noch in proprios usus verwenden oder ohne ordentliche anschaffung das geringste erogiren, wohl und deutlichen einrichten, und über dieses allen und jeden juramentis derer steueramtsofficianten, von dem direktore inclusive anfangend bis auf den türsteher, expresse beirücken und inserieren, dass dieselbe sich absolute

in keine agentien und negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen einlassen, keine einkassierung der denen particularibus zukommeden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche direkte oder indirekte in das obersteueramt oder dessen activität einlaufen, sich von allen privatnegotiis enthalten werden.

Damit nun ein und anderes von anfang des anni militaris zur consistenz komme, so befehlen wir euch hiermit gnädigst, das behörige an seinen ort vorzutragen und sofort alles in tempore einzurichten.

Hieran geben Wien am 4 Oktober 1714.

Karl
Leopold comes Schlik,
s. r. Boh. cancellarius.

Ad mandatum s. ces. regiaeque majestatis proprium
Fr. Ferd. gr. Kinsky,
M. F. v. Deblin.

2. *Instrukce pro zemský výbor z roku 1714.*[2])

Instruction für die mit ihro kais. und kgl. Mt. allergn. genehmhaltung von denen hochlöbl. herren ständen dieses königreichs Böheim aus ihrem mittel deputirte löbl. ausschusscommission, was selbte zu verrichten und zu beobachten haben wird.

Und zwar, nachdeme eingangs besagte hochlöbl. herren stände wahrgenommen, samt das bisherige steueramtliche systema in futurum nicht wohl zulangen dürfte, mit der erheischlichen allerseitigen manipulation zu operiren, insonderheit, da die mit ihro Mt. gnädigster genehmigung neu eingerichtete march- und militarische verpflegungsordnung, wie auch die diesfalls zu fassen kommende repartitiones und das stabilirte quartalberechnungswerk, nicht weniger der entworfen und mit dem künftigen 1715ten militarischen jahr in die behörige execution hierlandes zu ziehen kommende modus collectandi et exequendi eine besondere attention und manipulation erforderet, und dahero sie hochlöbl. herren stände in dessen ansehung und annoch anderer hierunter subversierenden wichtigen umständen sich entschlossen, sub directorio sr. des herrn obristen burggrafen Excell. durch die löbl. ausschusscommission, als ein separatum corpus von dem steueramt, in vicem dominorum sta-

[2]) Podle opisu ověřeného guberniem z roku 1700, jenž je uložen v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni (sign. IV H 2 Kart. 518). Opis této instrukce jest také v archivu c. k. místodržitelství pro král. České a v zemském archivu král. Čes. (v rukopisu ozn. Au. fasc. 20. 2.).

tuum die landesoeconomie aus besondern in sie gesetzten vertrauen verwalten, das steueramt aber in ihrer amtirung durch die sub sig. . . . enthaltene officianten versorgen zu lassen. Als seind die hochlöbl. herren stände des gänzlichen zuversehens, sr. des herrn directoris Excell. und die löbl. ausschusscommission wird pro

primo dieser deroselben anvertrauten landesoeconomie durch dero bekannte dexterität und possidirende integrität cum fructu vorzustehen und mit anfang des bevorstehenden 1715ten militärischen jahres nicht nur die gewöhnl. sessiones in der woche zweimalen, das ist: am montag und freitag nachmittag um 4 uhr, hingegen secundum occurentiam rerum et temporum auch öfters, und zwar in sr. des herrn directoris Excell. behausung, falls aber dieselbe wider verhoffen bettlägerig oder anderer geschäfte halber nicht abkommen könnte, bei dem ersten aus dem herrenstand unter dessen directorio zu halten, sondern daselbsten die einlaufende materien der notdurft nach zu überlegen und hierüber die conclusa ad executionem zu bringen; mithin auch mit besonderen fleiss und application dahin zu trachten sich belieben lassen, damit die in vorigen zeiten vorbeigegangene grosse unordnungen und inconvenientien abgestellet und die erforderliche ordnung, wie auch die gottesgefällige gleichheit introduciret, sondern alles in corpore vorgenommen, über alle sessiones und conclusa ordentliche protocolla gehalten, solche öfters revidiret, die expeditiones vor derselben unterschrift überlesen, und wann jene nicht in ipsa sessione unterschrieben wurden, solche wohl versiegelter zur unterschrift zu dem ende herumgetragen werden, auf das vor der zeit niemand extra collegium wissen möge, was beschlossen oder expediret worden seie. Und weilen der löbl. ausschusscommission der herr steueramtsdirector, es wäre dann sache, dass wider ihme etwas vorfiele, vermög der jenem erteilten besonderen instruction beisitzen und alle deliberationsschlüsse, um damit die diesfällige expeditiones nach intention der löbl. ausschusscommission recht verfasset, derselben aber etwa davon nichts unterschlagen werden möge, mit zu unterschreiben hat, solchemnach wird

secundo nicht ungedeilich sein, dem herrn amtsdirectori der execution halber, wiewohlen man zwar an beitragung seines zulänglichen eifers und fleisses nicht zweiflen will, zum öftern zuzusprechen und ob dem diesfälligen effect besonders zu invigiliren. Und gleichwie

tertio die hochlöbl. herren stände schlüssig worden, die hauptanlag nach beschaffenheit des status ruralis et oeconomiae, mithin nach denen kräften deren contribuenten von darumben zu regulieren, auf dass dieselbe hierdurch im stande erhalten werden mögen, das ihrige weiter zu leisten, als wird ihnen hochlöbl. herren ständen sie

löbl. ausschusscommission den vorschlag, wie sotane hauptanlag und die repartitiones pro differentia mentium einzuteilen wären, allzeit gleich anfänglich zu geben, und

quarto über die diaetalverwilligungen nach dem stabilirten catastro die repartitiones zu revidiren, sodann solche zur kgl. statthalterei dem bisherigen üblichen gebrauch nach ad ratificandum zeitlich zu befördern; hingegen

quinto über die vorkommende feuer- und wetterschaden, sowohl als alle andere in der ansessigkeit hervorbrechende gravamina das sublevationsarbitrium zu führen. Nicht weniger

sexto die winterquartiersstationes, falls die miliz annue hierlandes dislogiret werden sollte, nach billigmässigen befund von jahr zu jahr umzuwechseln. Fürnemlich aber

septimo das steueramt durch die wirkende manipulationes in guter ordnung zu erhalten und wegen ersetzung deren officianten nach vorheriger vernehmung des herrn amtsdirectoris das gutachten in corpore, in consessu diaetali aber singillatim ihre suffragia vor taugliche subjecta abzugeben haben. Ferners, so wird auch ihr löbl. ausschusscommission von selbsten bereits beiwohnen, wienach es üblich und herkommens seie, über das diaetaliter verwilligende militare die steueramtliche raitung in ihre erforderliche consistenz zu bringen und mit allen dazu gehörigen approbationibus pro camera abzugeben, wessentwegen dann

octavo si löbl. ausschusscommission derlei raitung hiebevor zeitlich und genau zu examiniren, quartaliter aber mit dem kais. aerario, sonderlich ratione militaris, die ordentliche berechnung zu pflegen. Dann und vor allen

nono, wie das steueramtlich und sonderlich das hauptbuch, wie auch die cassa in ordnung geführet wird, mit zulänglicher sedulität öfters zuzusehen und erstgedachtes haubtbuch mit allen certioration-ibus individualiter jährlichen nicht nur zu combiniren, sondern auch sofort

decimo die völlige berechnung gleichfalls zu revidiren, nicht weniger

undecimo die gewöhnliche praeliminaria zum landtag nach deren hiebevor beschehenen abhaischung, und was sonsten annoch vorfallete, zeitlich zu verfassen beflissen sein wolle. Und nachdem

duodecimo sich zuweilen ereignen kann, dass die hochlöbl. herren stände einiges darlehen aufzunehmen resolviren dürften, dahero wird sie löbl. ausschusscommission solche anticipationes nomine dominorum statuum zu besorgen und zu versichern, einfolgsam auf deren zeitliche abstattung und beibehaltung des schätzbaren credits, wie auch dessen, was sonsten immer zu einer guten landesoeconomie gereichen kann, sorgfälltigst bedacht sein. Und

wie nun an seiten der hochlöbl. herren stände sr. des herrn directoris Excell. und ihr löbl. ausschusscommission obverstandenermassen die disposition über das kgl. obersteueramt und dessen subordinirte hiermit eingeräumet wird, also tut man auch

decimo tertio sich gänzlichen dahin versehen, es wird seine des herrn directoris Excell., dann sie löbl. ausschusscommission nicht nur all obigen getreulich nachzukommen, und was dannoch sonsten in dieses deroselben anvertraute landesoeconomienegotium einlaufen mag, dabei zu beobachten, einfolglich hierdurch ihro Mt., dann deren hochlöbl. herren stände hierunter subversierenden dienst in alle wege zu befördern, sondern auch auf des werten königreichs nutzen sorgfälltigst zu reflectiren, hingegen den wider verhoffen in ein oder andern verspürenden schaden soviel möglich zu verhüten und solchen zeitlich anzuzeigen, nicht unterlassen.

3. *Instrukce pro ředitele zemského berního úřadu.*[3])

Instruction für den mit ihro kais. und kgl. Mt. allergn. genehmhaltung von denen hochlöbl. herren ständen dieses königreichs Böheim neu resolvirten h. steueramtsdirectoren, was dessen verrichtung sein und zu beobachten haben wird.

1mo Wird er herr amtsdirector sich jederzeit getreu und fleissig zu verhalten, und des von ihme abgenommen und geleisteten eides sich jedesmalen zu erinnern; pro

2o aber hiemit zu vernehmen haben, wienach die hochlöbl. herren stände in ansehung, samt das bisherige steueramtliche systema in futurum nicht wohl zulangen dörfte, mit der erhaischenden allerseitigen manipulation zu operiren, insonderheit da die mit ihro Mt. allergn. genehmhaltung neueingerichtete marsch- und militarische verpflegungsordnung, wie auch die diesfals zu fassen kommende repartitiones und das stabilirte quartalberechnungswerk, nicht weniger der entworfen und mit dem künftigen 1715ten militarischen jahr in die behörige execution hierlandes zu ziehen kommende modus collectandi et exequendi eine besondere manipulation und attention erfordert, sich entschlossen, aus ihrem mittel, sub directorio sr. des herren obristburggrafen Excell. einen autorisirten ausschuss als ein separatum corpus von dem steueramt zu constituiren und demselben in vicem illorum die verwaltung der landesoeconomie anzuvertrauen, das steueramt aber in ihrer amtirung durch die sub sig..... enthaltene officianten zu versorgen. Zu dem ende dann

---

[3]) Instrukce tato pochází z prvních let zemského výboru (nejspíše z roku 1714) a vytištěna jest podle opisu, jenž jest v rukopise (zn. Au. fasc. 20. 2) v zemském archivu král. Čes.

diese löbl. ausschusscommission besage sig. . . . untereinstens dahin instruiret worden, diesem deroselben gnädig anvertrauten oeconomico provinciali cum fructu vorzustehen und mit anfang des bevorstehenden 1715ten militarischen jahrs die gewöhnliche sessiones in der woche 2mal, das ist am mond- und freitag nachmittag um 4 uhr, secundum occurrentiam rerum et temporum aber auch öfters, zu halten, und nicht nur ihn herrn amtsdirectorem denen deliberationibus et conclusis, es wäre dann sache, dass wider denselben ichtwas vorfiele, beisitzen, sondern auch die hierüber fassende expeditiones mit unterschreiben lassen. Als wird er her amtsdirector hiernach sich zu richten, bei der löbl. ausschusscommission gebührend sich anzugeben, denen deliberationsschlüssen beizusitzen und alle hiernach fassende expeditiones, um damit derenselben einige nicht etwa unterschlagen werden mögen, jedesmalen mit zu unterschreiben wissen. Und nachdeme pro

3o die hochlöbl. herren stände die ganze landes- und amtsverfassung, und was jeden von denen amtsbedienten in individuo, nicht allein nach ihren instructionen, sondern auch was künftig in ipsa manipulatione et praxi, jedoch mit genehmhaltung der löbl. ausschusscommission einzurichten annoch vorfallete, seiner des herrn amtsdirectoris bekannten prudenz überlassen, als wird auch derselbe, dessen zu folge einen jeden aus ihnen officianten, es seie nun mit glimpf oder auch nach beschafenheit der sache mit ernst und schärfe, dahin zu laiten, auch täglich einzusehen obliegen, damit alle insgesamt und jedes besonders, sowohl seine ordinarischuldigkeit und dienstsincumbenz verrichte, als auch in eo genere, wo etwa die arbeit häufig vorfallen möchte, durch andere, so pro tunc nicht so sehr occupiret, überhöhen mache. Zu dem ende dann an ihn herrn amtsdirectorem diesfalls alle subordinirte zu acurater parition angewiesen, auch eines jeden verfaste instruction

sub sig. . . . von darumen hiemit communiciret wird, um damit derselbe in seiner amtirung mit besseren fundament und effect operiren möge. Und obzwar

4to ein jeder steueramtsofficiant unter andern instruiret, dass er ohne vorbewust des herrn amtsdirectoris von dem kgl. amt sich niemalen absentire, sondern dasselbe alle tag, ausser sonn- und feiertags frequentire, und zu winters- um 8 uhr, zu sommerszeit aber um 7 uhr alldorten sich punctual einfinde, einfolgsam auch mit einigen nebensolicitaturen zu schaden des landesdienst sich keineswegs occupire, so will jedennoch erforderlich sein, genau dahin zu invigiliren, damit nichts wiedriges hierinnfalls unterlaufen, wohl aber eines jeden amtirung der instruction gemäss exacte volzohen werden möge. Wessentwegen dann er herr director hierüber von amtswegen feste hand zu halten wissen wird. Und gleich wie man

5to des gänzlichen zuversehens ist, dass er herr amtsdirector nicht nur all obigem, und sonsten annoch deme, was in das ihme anvertraute amtsdirectorium einlaufen mag, willig nachzukommen, sondern auch hierdurch ihro kais. und kgl. Mt., dann der hochlöbl. herren stände hierunter subversirend dienst in alle wege zu beförderen, mithin auf des werten vaterlands und königreichs nutzen sorgfältig zu reflectiren, wie nicht weniger den ichtwa wieder verhoffen in ein oder anderen verspührenden schaden soviel möglich zu verhüten und solchen zeitlich anzuzeigen, in dem übrigen aber seine amtirung also wie es eines getreuen amtsdirectoris schuldigkeit mit sich bringt, unverdrossen zu manipuliren. Auch beinebenst deme mit unermüdeten eifer zu invigiliren sich bearbeiten wird, damit das ansessigkeitskatastrum, welches noch als ein einziges kleinod des königreichs Böheim übrig ist, in sichere verwahrung genommen, und davon nicht das geringste zu schaden des königreichs entdecket, sondern all- und jedes in zulänglicher verschwiegenheit beibehalten werde. Als hat man ihme herrn amtsdirectori pro

6o salarii nomine zu seinem erforderlichen unterhalt jährlich zwelf hundert gulden in fixo dergestalten angeworfen, dass derselbe darmit sich allerdings vergnügen und in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, keine eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder, oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das kgl. obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privat negotiis sich enthalten solle.

4. *Instrukce pro sekretáře zemského výboru.*[4])

Instruction für den mit ihro kais. kgl. Mt allergn. genehmhaltung von denen hochlöbl. herren ständen zu einem auch hochlöbl. landesausschuss angenommenen secretarium, was dessen verrichtung sein und derselbe darbei zu beobachten haben wird.

1mo solle er secretarius in dieser ihme anvertrauten function sich jederzeit getreu und fleissig verhalten und des von ihme abgenommen und geleisteten eids sich jedesmals wohl bedächtlich erinnern, eines ehrlichen wandels sich befleissigen, ohne erlaubnis sich nicht absentiren und all dasjenige observiren, was einem dergleichen bedienten zu beobachten zustehet.

2do wird ihme obliegen bei einer hochlöbl. ausschusscommission

[4]) Orig. v archivu c. k. místodržitelství pro král. České, nový opis v zemském archivu král. Čes.

den gewöhnlichen sessionen und auch extrazusammentretungen, wann und zu welcher zeit solche immer gehalten werden mögen, fleissig abzuwarten und jedesmals zeitlich zu erscheinen, die allda einlaufende kgl. statthalterische insinuata und andere vorkommende acta zu referiren und anbei das protocollum in guter ordnung zu führen, die conclusa fleissig zu annotieren und von session zu session in sotanes protocollum einzutragen.

3o die nach solchen zu verfertigen kommende expeditiones, sonderlich diejenige, wo es an der zeit gelegen und periculum in mora sein will, mit fleiss und nach aller möglichkeit zu beschleinigen, deren keine aber für sich allein und ohne selbte dem amtsdirectori praevie vorgezeiget zu haben, zu expediren, sich auch

4to deren arbeiten, die von gleich erwöhntem amtsdirectore ihme zu expediren gegeben werden, keineswegs zu entschlagen, sondern solche mit aller willfährigkeit zu befördern, und demnach

5to nötig sein will, alles dasjenige, was bei einer hochlöbl. ausschusscommission vorkommet und concludiret wird, auf alle weis geheim zu halten und zu secretiren, als wird ihme

6to hauptsächlichen und nachdrucklich eingebunden, jederzeit die verschwigenheit zu beobachten und über dieses von denen expeditis niemanden einige abschrift zu erteilen. Ferner und pro

7mo hat derselbe, falls ihme von der hochlöbl. ausschusscommission die ausarbeitung der marcheunkosten, es sei pro toto oder pro parte, committiret wurde, solche nach denen einsendenden liquidationibus, sowohl respectu der etappen als vorspannexcessen und erpressungen getreulich zu untersuchen und solchergestalten zu verfassen, damit alsbald bei der diesfalls angeordneten commission der sachen beschaffenheit klärlichen dargezeiget werden könne, und die armen contribuenten, soviel möglich, ausser schaden gestellet werden mögen, nach derer von einer hochlöbl. ausschusscommission und denen ex parte camerae et militae hierzu deputirten herren commissarien erfolgenden approbation, aber

8vo solche ohne allen verschub in zwei bücher denen kreisen nach, von ort zu ort, cum distinctione der regimenter, zu verfassen und auszufertigen, eines davon zu der buchhalterei und das andere dem obercassier, um daraus ersehen zu können, was einem und andern zu bonificiren gebühre, unterschriebener abzuliefern. Wie man nun

9o nicht zweifeln will, selbter werde nicht nur allein allen deme, was hieoben enthalten und etwa fernerhin in seine function einlaufen mag, genau nachkommen, sondern auch beinebenst sich alltäglich, und zwar winterszeit um 8, in sommer aber um 7 uhr morgens, bei dem kgl. obersteueramt einfinden, also werden ihme zu einer jährlichen besoldung sechs hundert gulden rein. ausgeworfen, wohingegen er, weilen man dieses salarium zu seinem unterhalt genug zulänglich zu

sein erachtet, in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen, sich einlassen, auch keine eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis enthalten solle.

Actum bei der ex gremio dominorum statuum denominirten hochlöbl. ausschusscommission. Prag den 1 November anno 1719.

5. *Instrukce pro koncipistu zemského berního úřadu.*[5])

Instruction für den bei der neuen einrichtung des kgl. obersteueramts[6]) aufgenomen concipisten, was dessen verrichtung sein und derselbe darbei zu beobachten haben solle.

1o Wird ihme obliegen, bei der ex gremio dominorum statuum verordneten löbl. ausschusscommission das protocollum in guter ordnung zu führen, die conclusa fleissig zu annotiren und einzutragen.

2o Nach solchen alle die expeditiones und zu erstatten kommende berichte zu verabfassen und in allem deme, was ausser deren ziffern mit der feder zu führen vorfallet, auch dem herrn amtsdirectori jederzeit getreulich an die hand zu stehen, dann

3o die expedienda keineswegs lang erliegender zu lassen, sondern selbige, absonderlichen wo es an der zeit gelegen und periculum in mora sein will, mit angelegentlichen fleiss und nach aller möglichkeit, suchen zu beschleinigen. Und weilen anbei nötig sein will, dass alles, was bei einer löbl. ausschusscommission vorkommet und concludiret werden wird, auf alle weis geheim gehalten und secretiret werde, dahero wird ihme

4o hauptsachlichen und nachdrucksam eingebunden, jederzeit die verschwiegenheit zu halten und über dieses von denen expeditis niemanden einige abschriften zu erteilen; wohingegen

5o ihme neu aufgenommenen concipisten, zumalen man nicht zweifeln will, dass er allem deme genau nachkommen und beinebens nicht allein bei einer löbl. ausschusscommission denen gewöhnlichen sessionen und extrazusammentretungen fleissig abwarten, sondern auch bei dem kgl. obersteueramt sich täglich und früh morgens zeitlich einfinden werde, zur jährlichen besoldung, quartaliter zu emfangen, 600 fl. ausgeworfen werden. Jedoch solle er darbei, weilen man dieses salarium zu seinem unterhalt genug zulänglich zu

[5]) Znění této instrukce vzato jest z rukopisu Au. fasc. 20. 2. v zemském archivu král. Čes., z něhož pocházejí také všechny následující přílohy, pokud není uvedeno něco jiného. Vznikly v roce 1714 nebo 1715.

[6]) Roku 1714.

sein erachtet, in keine egentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, auch keine eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, sich von allen privatnegotiis enthalten.

6. *Přísaha koncipisty.*

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen heiligen, wie auch dem allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Römischen kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böhmens könig, meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, dann denen hochlöbl. herren ständen in jetzt erwöhntem königreich Böhmen, dass, nachdem von hochgedacht löbl. herren ständen bei gegenwärtiger neuen einrichtung des kgl. obersteueramts mir die concipistenstelle ist conferiret worden, ich fördersamst, was sowohl von einer hochlöbl. ausschusscommission nebst führung des protocolls, als auch von dem herrn amtsdirectore mir zu concipiren wird aufgetragen werden, alles secundum conclusa auf das schleinigste nach möglichkeit expediren, hinter mir nicht erliegend lassen, die verschwiegenheit darbei halten, niemanden von denen expeditionibus einige abschriften von mir selbsten erteilen, nach einer hochlöbl. ausschusscommission und des herrn amtsdirectoris befehl und verordnungen mich richten, selbigen gehorsam leisten und endlichen der mir erteilten instruction in allen puncten und clausulen vollkommentlich nachkommen, auch in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung deren anweissungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, mich von allen privatnegotiis enthalten will und solle. So wahr mir got helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

7. *Instrukce pro účetního vrchního berního úřadu.*

Instruction für den mit ihro kais. und kgl. Mt allergnädigsten genehmhaltung von denen hochlöbl. herren ständen dieses königreichs Böheim resolvirten kgl. obersteueramtsbuchhalter, was dessen verrichtung seie und derselbe zu beobachten haben wird. Als

1o solle er buchhalter in dieser ihme anvertrauten amtirung jederzeit getreu und fleissig sich verhalten und seines geleisteten eides sich zu allen zeiten erinnern. Und nachdeme

2o das zu führen kommende hauptbuch in zwei volumina, besserer commodität halber ein- und abgeteilet worden, mithin deren eines die percipienda, das andere aber die eroganda notwendigerweise in sich enthalten muss, als wird er buchhalter zuförderist sotanes haubtbuch mit aller sedulität dergestalten einzurichten sich befleissen, damit das ganze catastrum aller herrschaften, städte, marktflecken und örter von creis zu creis mit ihrer zugeteilten ansessigkeit, und zwar in eben der ordnung, wie solche örter in denen creistabellen gedruckter sich befinden, distincte eingetragen werde. Sollte sich aber

3o eraignen, dass ein- oder dem andern ort feuer- od wetterschadenshalber eine limitation vermöge des abschreibungsbeneficii widerfahrete, in jenem fali dann er buchhalter das datum der diesfälligen statthalterischen decretsverordnung, wieviel an der ansessigkeit, auch auf wie lang solche limitation verwilliget worden, besonders beizurücken haben wird. Ferners ist notorium, das über all- und jede diaetalverwilligung, warzu dermahlen auch dasjenige stosset, so zu unterhaltung deren march- und remarchen, engen bequartirung und dergleichen besonders auszuschreiben kommet, die verabsagte steueramtsrepartitiones zu seiten der kgl. statthalterei zu förderist ratificiret werden müssen. Dahero dann er buchhalter

4to diese ratihabirende repartitiones pro cynosura zu achten und einem jeden ort das quantum mit ancitirung der ratificationsdati zu dem ende hieraus zuzuteilen haben wird, damit man klar abnehmen könnte, was ein jeder ort in ordinario oder extraordinario schuldig ist beizutragen. Und gleich wie des steueramtl. revisoris schuldigkeit mit sich bringet, dass er, wann von denen creiseinnehmeren die lieferung zur obercassa geschehen, und eodem tempore von denen contraloren die consignationes derer bewirkten abfuhren monatlich einlangen, dieser creiseinnehmer gedruckte quittungsbücher und gegenscheine mit denen gegenhandlerischen consignationen schleinig, und zwar gesetzt eodem tempore, da der creiseinnehmer dem obercassirer die gelder abführet, collationiren und erstged. creiseinnehmer hierinnen keineswegs aufhalten solle, also gebet auch er revisor die gegenhandlerische consignation, dass sie mit denen einnehmerischen quittungsbüchern und gegenscheinen just befunden werden, von sich unterschriebener ihme buchhalter hierüber, welcher so dann

5o einen jeden ort, was solcher in abschlag seines praestandi entrichtet hat, in sein haubtbuch nach- und einzutragen haben wird, so auch ganz unschwer zu assequiren ist, um willen hierzu die zeit durch die ganze geldabfuhr so gegen 14. tag in circa dauern dürfte,

genugsam zulangen kann. Wann aber das jahr herumlaufen wird, so wird

6o ihme buchhalter obliegen, auf das neue jahr ein anders dergleiche buch hinwiderumen einzurichten und nach vorgemerkten ansessigkeitscalculo den rest, mit welchen etwa ein- und anderer ort vom vorigen jahr haftet, in dieses neue buch zu übertragen. Und dieses seind die bei dem perceptionsbuch unterlaufende observanda. Was aber das erogationsbuch betrifft, da, weilen dasselbe alle auf das kgl. obersteueramt angewiesene parteien und besoldungen in sich enthalten muss, als wird er buchhalter

7o sotanes erogationsbuch mit einem register oder repertorio zu instruiren und in selbiges bei einer jeden partei das datum des allergdsten assignationsrescripti und statthalterischen intimati nebst dem quanto, wieviel einem jeden quibus terminis et ratis gebühre, ordentlich einzusetzen. Folgbahr und wann

8o dem assignatario ichtwas gezahlet wird, bei der diesfälligen vormerkung das datum sowohl der diesfälligen statthalterischen anschaffungsverordnung, als seiner des assignatarii dem obercassirer gegebenen quittung zu citiren und solches solutum behörig anzumerken wissen, gestalten er buchhalter hierinnen eben so füglich, als der obercassirer mit der auszahlung wird erklecken können. Um damit aber diese beide bücher, mit desto verlässlicherer ordnung geführet werden mögen; so ist

9o sowohl das über die percipienda mit dem revisore deren creistabellen, als das buch über die eroganda mit dem obercassirer, öfters, ja auch täglich, zu collationiren. Nicht weniger

10o wann das jahr herum, in das neu verabfassende buch sowohl alle die alte assignatarii, welche annoch ichtwas zu fordern hätten, mit ihrem residuo hierüber zu übertragen, als auch die neue assignatarii in ebenmässiger ordnung oder nach dem repertorio und indice einverleiben. Und gleich wie man

11o gegen ihme buchhalter gänzlich sich versiehet, dass derselbe nicht nur allobiges ad unguem getreulich zu befolgen, und was annoch sonsten in diese seine ihme anvertraute amtirung einlaufen mag, umso gewisser, als die revisores unter andern gleichfalls dahin, dass ihme sie insoweit, als es ihre ordinari schuldigkeit zulassen wird, hilfliche hand leisten sollen, instruiret werden, so willig als schuldig zu vollziehen, sondern auch hiedurch ihro kais. und kgl. Mt dann deren hochlöbl. herren stände hierunter subversirenden dienst in alle wege zu befördern, sich bearbeiten wird, als hat man hingegen

12o ihme buchhalter salarii nomine an seinem zulänglichen unterhalt jährl. ein tausend gulden ausgeworfen, mit welcher besoldung sich auch derselbe allerdings vergnügen und in keine agentien und negotiationes der parteien viel weniger in die abhandlung der anweisungen sich absolute einlassen, auch keine eincassirung der, denen particularibus zukommenden geldern, oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, sich von allen privatnegotiis enthalten solle.

8. *Přísaha účetního zemské berně.*

Notula juramenti für den königl. obersteueramtsbuchhalter.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten und von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten grossmächtigst- und unüberwindlichsten fürsten und herrn herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, in Germanien, Hispanien, auch zu Hungarn und Böheim könig, meinem allergnädigsten fürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen in jetzt gedachtem königreich Böheim; demnach von erst besagten hochlöbl. herren ständen ich für einem kgl. obersteueramtsbuchhalter an- und aufgenommen worden, dass mich in dieser anvertrauten amtirung zuförderist getreu und fleissig verhalten, von dem amt ohne vorbewust der löbl. ausschusscommission mich niemalen absentiren, sondern dasselbe zu bestimmter zeit jedesmahlen frequentiren, das perceptions- und erogationsbuch dergestalten, wie es die mir erteilte- und wohlbedächtlich überlesene instruction in allen darinnen enthaltenen puncten und clausulis indigitiret und ausweiset, mit aller sedulität in guter ordnung führen, all- und jeden schaden, falls einiger wider verhofen in ein oder andern ichtwa zu spüren wäre, zeitlichen anzeigen, und denen von der löbl. ausschusscommission ergehenden verordnungen jederzeit genau und unverdrossen nicht nur nachleben, sondern auch über dieses dasjenige, was annoch sonsten in diese mir anvertraute buchhaltersfunction einlaufen mag, so willig als schuldig vollziehen, hierdurch aber ihro kais. und kgl. Mt, dan deren hochlöbl. herren stände hierunter subversirenden dienst in alle wege aufrichtig befördern, keineswegs aber in einige agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, vielweniger einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, mich von allen privatnegotiis enthalten will und soll. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heiligen. Amen.

9. *Instrukce pro podúčetního zemského berního úřadu.*[7])

Instruction für den bei dem kgl. obersteueramt neu anzustellen kommenden vicebuchhalter, was desselben verrichtung sein solle, und er zubeobachten haben wird.

Fördersamst ist zu wissen, welchergestalten bei der im a. 1721 fürgegangener neuen einrichtung des kgl. obersteueramts, zu bestreitung der in die buchhalterei einlaufenden arbeiten, denen zwar bereits in a. 1715 angestelt gewesten kgl. obersteueramtsbuchhaltern und vicebuchhaltern respectu der damahls verfassten, eine — zufolge dem a. 1721 resolvirten instituto in einigen passibus geänderte und vermehrte — instruction erteilt worden. Nachdem man aber in decursu wahrgenohmen, wasmassen die unumgänglich zu verrichten vorfallende und einlaufende arbeiten dergestalten angewachsen und sich vermehret, dass selbte ihre des buchhalters und vicebuchhalters kräften übersteigen, als haben die hochlöbl. herren stände bei dieser wahrhaft befundenen bewandnis, womit nicht etwa die arbeiten zum nachteil der obersteueramtlichen richtigkeit zurück bleiben oder gar in eine unordnung verfallen mögten, resolviret, der buchhalterei einen vicebuchhalter dann zwei ingrossisten zuzugeben und zu diesem Ende den N : N : dazu aufzunehmen und mit folgender instruction zu versehen.

1mo Wird derselbe nach gewärtiger instruction sich zu richten, seines juraments jederzeit erinnern, in denen obliegenden amtsgeschäften emsig und getreu zu bezeugen, eines ehrbaren und redlichen wandels zu gebrauchen, alltäglich ausser sonn- und feiertägen, sommerszeit früh morgens um 8 uhr und im winter um 9 uhr, im kgl. obersteueramt, oder wann es die buchhaltere nötig befindeten, in eines oder des anderen behausung zu erscheinen, auch nachmittag entweder zu haus oder bei einem aus denen buchhaltern, nach erforderung der umstände, die amtsarbeiten befördern haben.

2do Hat derselbe die monatl. percepta et erogata in die hierzu bestimmte protocolla mit aller verlässlichkeit einzutragen, und zwar respectu perceptorum aus denen, von denen filialeinnehmern zur obercassa eingelegten so genannten gegenscheinen oder müntzzetteln de rubrica in rubricam einzuschreiben, so weiter, ob sie mit denen von der obercassa denen filial einnehmern dargegen zugestelten quittungen in allem gleichstimmig sind, insolang der einnehmer noch allhier ist, zu confrontiren, ein und andern, dass sie so befunden worden, zu unterschreiben, dann nach vollbrachter dieser verrichtung respectu aller filialeinnehmer einen summarischen extract zu formiren und mit der obercassae empfang zu combiniren. Quoad erro-

[7]) Znění této instrukce, pocházející z roku 1739, vzato jest ze spisu 1739 sept. 26 ve staré spisovně zemského výboru.

gata aber, die ihme von der obercassa producirende quittungen vermittelst eines kurz verfassten innhalts derselben, mit zusetzung des monatsdati, quanti, namen des percipienten, nicht minder mit ancitirung des etwa darzu gehörigen rescripti oder decreti, einzutragen, nach gemachten monatl. schluss aber das erogirte quantum zu adjustiren, und ob es mit der obercassae ausgab in summa übereintrifft, zu collationiren. Quo peracto

3tio wird er vicebuchhalter, dass er den monatsschluss verfertiget, die perceptions- und erogationsprotocolla vorzeigen, damit die buchhaltere selbte mit dem von der obercassa secundum suas rubricas verfassten monatl. perceptions- und erogationsmanuali auch untersuchen mögen.

4to Und gleichwie es zu weitläufig wäre, alle in die buchhalterei einlaufende operanda allhier zu exprimiren, als wird er vicebuchhalter zu dem, was die buchhaltere auszuarbeiten nötiger finden werden, unweigerlich die hilfliche hand leisten, auch solchergestalt darin progrediren, damit im erheischenden fall derselbe für dessen arbeit red- und antwort zu geben jederzeit im stand sein möge. Wie man nun

5to gegen ihn vicebuchhalter sich versiehet, selbter wird in allem deme, was etwa weiter in seine function einlaufen mag, an seinem treuen fleiss nichts erwinden lassen, auch die gebührende verschwiegenheit unverbrüchlich halten, vielweniger in amtssachen einige abschriften ohne ihme — entweder von dem hochlöbl. landesausschuss selbst oder von dem vorgesetzten herrn amtsdirectore, als an welchen derselbe auch mit der parition hiemit angewiesen wird — gegebenen befehl, erteilen, also werden demselben auch für seine mühe und arbeit zu einer jährlichen besoldung — — fl mit dem beding ausgeworfen, dass er sich in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das kgl. obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis und correspondenz, sub poena amotionis ab officio, enthalten solle.

Actum bei der ex gremio d. d. statuum denominirten hochlöbl. ausschusscommission, Prag den ...

10. *Instrukce pro účetní ingrossisty.*[8])

Instruction für die bei dem kgl. obersteueramt neu anzustellen kommende zwei buchhaltereiingrossisten, was derenselben verrichtungen sein, und sie zu beobachten haben sollen.

[8]) Znění její rovněž ze spisu st. reg. 1739 sept. 26.

Fördersamst ist zu wissen .....[9]) die N: N: für buchhaltereiingrossisten aufzunehmen und dieselbe mit folgender instruction zu versehen.

1mo Werden die ingrossisten jederzeit getreu und fleissig in ihrer amtirung sich verhalten, eines ehrbaren und redlichen wandels zu gebrauchen, alle tage, ausser sonn- und feiertägen — sommerszeit früh morgens von 8 und im winter um 9 uhr bei dem kgl. obersteueramt, nachmittag aber zu winterszeit von 3 bis 6 uhr, und im sommer von 3 bis 7 uhr — in eines oder des andern buchhalters behausung erscheinen und des von ihnen abgenommen- und geleisteten eides sich beständig zu erinnern haben. Und weilen

2do allhier alle in die buchhalterei einlaufende arbeiten zu beschreiben, zu weitläufig fallen würde, als haben dieselben alles dasjenige, was ihnen gemeinschaftlich oder einem jeden in particulari in amtssachen von der buchhalterei vorgeleget werden wird, sine exceptione, wie es immer namen haben mag, unweigerlich, und ohne dass einer auf den andern zu zeigen hat, verlässlich ab- und einzuschreiben, zu summiren und auszurechnen. Und sintemalen

3tio ihnen ingrossisten alle in die buchhalterei einlaufende amtsarbeiten bekannt werden müssen, als wird denenselben hiemit nicht allein die verschwiegenheit nachdrucklich eingebunden, sondern anbei auch bei verlust ihrer dienste ernstlichen untersaget, dass sie niemanden die amtsbücher oder schriften vorzeigen, noch copien und extracten darvon ohne vorbewust eines hochlöbl. landesausschusses selbsten oder des vorgesetzten herrn amtsdirectoris, an welchen sie auch mit der gebührenden parition hiemit angwiesen werden, oder aber der buchhalterei erteilen sollen. Wohingegen

4to ihnen, jedoch dergestalten, dass sie sich darbei in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich enthalten sollen, und zwar einem jeden insonderheit für ihre mühe und arbeit zur jährlichen besoldung — — fl ausgeworfen werden.

Actum bei der ex gremio d. d. statuum denominirten hochlöbl. ausschusscommission, Prag, den ...

[9]) Dále zní úvod stejně jako v instrukci předcházející.

11. *Instrukce pro registratora revisitačních spisů a jeho přiručího.*

Instruction für den oberregistrator der generalvisitations- und revisitationsacten und den ihm zugegebenen adjuncten, was ihre verrichtungen seien, und dieselbe darbei zu beobachten haben werden.

1o Sollen sie die bei dem kgl. obersteueramt obhandene sammentliche, sowohl über die generalvisitation de annis 1653—54 und 1655, als auch nachgehends in verschiedenen jahren darauf erfolgten revisitationscommissionen verfasste rollen und bücher, nebst anderwärtigen, denen vorherigen alten-, respectu jetzt erwöhnter visitation- und revisitationen observirenden modum contribuendi concernirenden, recalculationen und notabilien fleissig in obacht nehmen, selbte aller möglichkeit nach verwahren, ordentlich beisammen halten und hiervon weder selbsten etwas distrahiren, noch dass es von wem andern beschehe, genaue obsicht tragen.

2o Nach dem letztern a 1. 8bris 1683 eingeführt- und bishero observirenden modum contribuendi und demselben anhängenden cynosuren sich allerdings richten, die darinnen ausgesetzten ansessigkeiten im geringsten nicht alteriren, und sofern etwa bei damaliger der herrschaften und güter specialeinteilung und calculirung der ansessigkeit dem universo zum schaden einiger error calculi, wie bishero die experienz es gegeben, hervorgebrochen und befunden werden sollte, denselben dem herrn amtsdirectori alsogleich anzeigen und darob sein, dass dergleich verstoss und errores dem universo zum besten zeitlichen recommendiret werden.

3tio Sollen sie bei ausarbeit- und defalcirung der feuer- und wetterschäden die durchgehende gottgefällige gleichheit observiren, keinem aus denen damnificirten an der ansessigkeit ein mehrers, als was die durch die kgl. herren creishaubtleuthe jurato verhörte und attestirte consignationes (so jederzeit ehender, als selbte angenommen werden, von einer löbl. ausschusscommission oder dem herren directore praesentiret und ratificiret sein müssen) besagen, pro rata des einer jeden herrschaft und gut beigesetzten divisoris abschreiben, noch auch nach ausgang der denen durch das feuer beschädigten inwohnern verliehenen drei- und denen durch die schauer und wetterschläg zu statten kommenden einjähriger frist die suspension der ansessigkeit länger hinaus prorogiren, sondern ordentliche rechnung führen, auch allemal, was und wieviel ein- oder die andere herrschaft und gut an derlei schäden decourtiret worden, einer löbl. ausschusscommission zur gnädigen ratification specifice einreichen und das darauf erfolgende approbationsdecretum der rechnung allemal beilegen. Nicht minder

4to das protocoll über die diese registratur angehende decretsverordnungen und die concepta der darauf abzufassen kommenden

berichten, fleissig registriren und eintragen, nicht minder auch die bücher deren notabiliorum, und worinnen die separationes und conjunctiones, dann die translationes der herrschaften und güter respectu der ansessigkeit aus einem in andern creis pflegen vorgemerkt zu werden, nebst denen ansessigkeitsrepartitionen in guter ordnung halten. Im übrigen haben sie

5to aus denen visitations- und revisitationsrollen, noch vor andern in dasiger registratur obhandenen documenten und urkunden, ohne vorbewust und bewilligung des herrn directoris niemanden einige extracten oder abschriften per extensum auszufolgen, weder auch die separation- und conjunctiones der herrschaften und güter, wann gleich die parteien darumen anhalten möchten, oder sonsten was, wie das immer namen haben möchte, von sich selbsten vorzunehmen, sondern alles und jedes, was bei dieser registratur vorfallen dürfte, dem herrn directori gebührend beizubringen. Allermassen man nun sich gegen ihme registrator, sowohl als auch gegen adjuncten gänzliche versiehet, dass sie allem deme genau nachleben, darbei alle tag zeitlichen, und zwar sommerszeit früh morgens um sieben und im winter um acht uhr, im amt sich einfinden, ohne erlaubnis des herrn amtsdirectoris, ausser sonn- und feuertäg, sich niemalen absentiren, folgsam an ihrer treu und emsigkeit nichts erwinden lassen werden, als werden

6to und zwar ihme registratori 550 fl und dem adjuncten 300 fl, die sie aus dem kgl. obersteueramt in quatemberlichen ratis richtig zu empfangen haben werden, zur jährlichen besoldung und auf ihren unterhalt dergestalten ausgeworfen, das sie dargegen in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, sich von allen privatnegotiis enthalten sollen.

12. *Přísaha registratora revisitačních spisů a jeho příručího.*

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrau, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim könig etc., meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen in jetzt erwöhntem königreich Böheim, dass, nachdem [ich] bei des kgl. obersteueramts

gegenwärtiger neuen verfassung von höchstgedachten löbl. herren ständen zum registratore[10]) der generalvisitations- und revisitationsacten resolviret worden bin, ich mich in dieser mir anvertrauten function jederzeit getreu und aufrichtig verhalten, alltägig im amt zur ausgesetzten zeit punctual erscheinen, die in dasiger registratur vorhandenen acta, rollen und urkunden wohl verwahren, die expeditiones fleissig registriren und protocolliren, keine schriftliche documenta von dem amt entfremden, auch, dass es von niemanden andern geschehe, genaue obsicht tragen, bei defalcirung und abschreibung der feuer- und wetterschäden die durchgehende gottgefällige gleichheit, nach dem einem jeglichen ort beigesetzten divisorem, allerdings beobachten, noch vielweniger aber in der ansessigkeit etwas alteriren, ohne erlaubniss des herrn amtsdirectoris aus denen visitations- und revisitationsrollen niemanden einige abschriften oder extracten erteilen, ihme herrn amtsdirectori den schuldigen gehorsam leisten, selbigen respectiren und ehren und sonsten der mir gegebenen instruction gemäss mich in allem verhalten, keineswegs aber in einige agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder auch einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern mich von allen privatnegotiis enthalten will und solle, so wahr mir gott helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

13. *Instrukce pro revisory berního úřadu.*

Instruction für die bei der neu vornehmenden einrichtung des steueramts aufgenommenen vier revisores, wie sie sich zu verhalten haben und was ihre verrichtungen sowohl gemeinschaftlich, als auch nach des herrn directoris unter sie machenden einteilung, eines jeden in particulari, eigentlich sein werden.

1o Werden sie sich jederzeit getreu und in denen ihnen obliegenden amtsgeschäften emsig zu bezeugen, eines ehrbahren und redlichen wandls sich zu gebrauchen, alle tag zeitlich, und zwar sommerszeit früh morgens um 7 und im winter um 8 uhr, im amt sich einzufinden, ohne erlaubnis keineswegs sich zu absentiren und des von ihnen abgenommenen und geleisten eids zu allen zeiten sich fleissig zu erinnern. Dann

2o alle vier insgesamt über die diaetalverwilligungen und praestationes publicas nach vorgängigen, von einer löbl. ausschusscommission ratificirten, general- die individualrepartitiones auszuarbei-

[10]) nebo: registratorsadjuncten.

ten, und hiernach auch die praestationstabellen für die creiscassierer, damit diese auch wissen, was ein jede herrschaft, gut und stadt zu contribuiren habe, mit solcher vorsichtigkeit einzurichten haben, dass niemanden ein mehrers, als seine ansässigkeit mit sich bringet, zugeschrieben werde. Zu was ende man die zwölf creis ihrer proportion nach unter sie wird einteilen, ein jeder aus ihnen deren drei übernehmen und sie hiernach auch dem buchhalter die repartitions- und perceptionsbücher einrichten helfen können. Und weilen

3o denen herren landesinwohnern allemal mit ausgang des militärischen jahrs über die entrichtete praestationes eine haubtquittung, so gedruckter nach den ihnen revisoribus communicirenden schemate in ein buch einzubinden und darvon ein exemplar der partei auszuschneiden und das andere im buch stehenden zu lassen sein wird, zu erteilen kommet, darbei aber dahin zu sehen ist, dass sie herren landesinwohner mit solcher richtigkeit nicht lang aufgehalten werden, als werden sie vier revisores in solcher arbeit vermög der einem jeden zuteilenden creisen gleich anfangs, was die rubricam der repartitionen anbetrifft, hand anzulegen, quoad rubricam des soluti aber von monat zu monat, nach von denen creiseinnehmern beschehener abfuhr des percepti, solches aus denen gegenscheinen ausgezogener, in sotane quittung einzutragen, einfolgsam nach ausgang des jahrs, wann gesezt, die creiseinnehmer bei eingang des monats 9bris auf den abgeruckten monat october die richtigkeit gegpflogen, in sotaner haubtquittung den schluss zu formiren, und also ante lapsum mensis 9bris das ganze königreich (massen die h. landesinwohner, dass sie die zu ihren handen empfangene creiseinnehmerparticularquittung entweder durch ihre wirtschaftsbeamte zu solcher zeit anhero bringen lassen oder den nächsten besten agenten zur auswechslung hereinsenden sollen, untereinsten nachdrucklichen erinnert worden) abzufertigen, die gegen die haubt- einwechselnden particularquittungen aber in guter ordnung wohl verwahrter aufzubehalten haben. Und dieses soviel es die untereinander in communi zu beobachten habende agenda anbelanget. Betreffend aber

4o eines jeden besondere verrichtung, hat einer aus ihnen, wie der herr director, eines jeden activität und fähigkeit nach, die ein- und abteilung unter sie machen wird, die revision und collationirung der creiseinnehmerischen quittungsbücher und gegenscheinen, wie auch selbiger gegenhandlerischen extracten obzuliegen, und nachdeme besagte extracten, wann sie anderster just und mit erdeuten obereinnehmerischen quittungsbüchern und der herren landesinwohner gegenscheinen übereintreffen, dem buchhalter, um hienach die monatliche abfuhr in das repartitions- und perceptionsbuch verlässlich eintragen zu können, unter seiner handunterschriftfertigung zuzustellen. Vor allem aber

5to aus denen gegenscheinen die darinnen specificirte münzsorten zu combiniren und eine summarische tabellam, wieviel von diesen oder jenen münz selbigen monats in die cassam eingegangen, zu verabfassen und dem herrn directori einzuhändigen. Nicht minder

6o, weilen ihme hieraus das perceptum des obercassiers zum besten bekannt sein muss, die obercassirerische, denen creiseinnehmeren monatlich erteilende quittung in vicem eines gegenhandlers mit zu unterschreiben, demselben aber in benötigten fall, und da er auf befund des herrn directoris die creiseinnehmer in der ausgesetzten zeit abzufertigen nicht zu erklecken vermögte, noch ein oder andere revisor, derer verrichtung pro tunc nicht so häufig und vordringend sein dürften, beizuspringen, die sublevanten aber respectu derjenig creise, so sie übernehmen werden, eben diejenige specialia, welche dem eigends zur revision bestelten obliegen, mit zuverrichten haben. Allermassen dann

7o, wann derjenige, dem die revision der creiseinnehmerquittungsbücher und contralorischen tabellen aufgetragen werden wird, mit seiner arbeit fertig, derselbe die übrigen revisores und den, der dazumalen die nötigsten arbeiten untern handen haben möchte, vice versa wird subleviren können. Der andere revisor und welchen aus denen vier aufgenommenen der herr director dazu bestellen dürfte, wird

8o die march- und verpflegungsrechnung eigends zu respiciren, in selbigen die gebühr, dann das perceptum und erogatum dem reglement gemäss genau zu untersuchen und alles in guter ordnung zu führen, auch wofern ein jahr vor dem anderen deren häufigere vorfallen möchten, ihme auch ein- oder anderer hiernach beizustehen haben. Gleich im gegenteil, wann wenig oder gar keine march und einquartirung sich ereignen hätten, dieser die andere in denen ihnen obliegenden arbeit zu secundiren schuldig sein wird. Und sintemalen

9o denen morosis nach verfliessung eines quartals die interessen gleich von dem ertrag des ersten monats selbigen quartals — zum exempel von dem monat 9ber 1714. mit ausgang des monats januarii 1715 und also à 1a februarii et sic consequenter — zu 8 per cento zu laufen beginnen, dahero wird der dritte aus ihnen vier revisorn, nach des herrn directoris diesfälliger disposition, die monatliche, durch die creiseinnehmer und contralores zur zeit der monatlichen geldabfuhr mitzubringen und einzusenden habende, respective restanzientabellen zu revidiren und die ex mora versessene interessen, ob solche ein mehreres nicht, als die creiseinnehmer im empfang führen, und ihnen daran entrichtet worden, zu calculiren und nachzurechnen haben.

Wie aber diesfalls, indem schon vorgesehen, dass die restantiarii auch per executionem militarem zum erlag ihrer schuldigkeiten angehalten werden sollen, es aber nicht überfliessig viel zu tun geben dürfte, so wird der herr director diesen revisorem mit anderwertigen arbeiten, wie es die zeiten geben und mit sich bringen werden, occupiren können. Der vierte revisor aber wird

100 die durchgehends im land bei jeden dorf und gemeinde de novo einzuführen und unauslässlich zu halten, auch allemal nach ausgang eines jeden militarischen jahrs einzuschicken anbefohlene steuerbüchel, um fördersamst, ob durch die obrigkeitssubrepartitiones die untertanen vermög der steueramtlichen repartitionen nicht allzu excessive überleget, die gelder behörig verwendet, und ihnen nicht etwa zur ungebühr das extraordinarium mit zugeschlagen worden, auch ob und was sie von zeit zu zeit darauf in die contributionscassas entrichtet, was sie bis ad finem anni schuldig verbleiben, und ob das praestirte zeitlich wiederum in die creiscassas abgeführet worden, und sie nicht etwa ex mora der beamten in die straf der interessen verfallen, daraus zu eruiren, zu revidiren, bei derer einlangung solche dahero nicht allein von creis zu creis, sondern auch nach ordnung deren tabellen und des haubtbuchs zusammenzulegen, alsdann aber mit dem revisore deren creiseinnehmerischen quittung und selbiger gegenhandlerischen perceptions- und restanzientabellen zu dem buchhalter zusammenzusitzen und mit diesem eins und das andere ausfindig zu machen haben. Wie man nun

11. gegen sie vier revisores, dass sie an ihrem treuen fleiss und eifer nichts erwinden lassen, auch einer dem anderen, nachdem dieser mehr oder weniger mit arbeiten über dasjenige, so sie ohne dem gemeinschaftlichen zu verrichten haben, unweigerlich an die hand stehen werde, als werden denenselben einem jeglichen insonderheit für ihre mühe und arbeit zur jährlichen besoldung 550 fl mit dem beding ausgeworfen, dass sie sich insgesamt in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommender gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft und guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe od indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sub poena amotionis ab officio enthalten sollen.

14. *Přísaha čtyř revisorů.*

Notula juramenti für die vier revisores.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten und von der erbsünd unbefleckten jungfrau, mutter gottes Mariae

und allen lieben heiligen, wie auch dem allerdurchlautigst-, grossmächtigst- und unüberwindlichsten fürsten und herrn herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn, und Böheim König, meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, dann denen hochlöbl. herren ständen im jezt besagten königreich Böheim, dass, nachdem von hochgedachten hochlöbl. herren ständen bei gegenwärtiger neuen einrichtung des kgl. obersteueramts ich für einen revisore an- und aufgenohmen worden bin, ich mich jederzeit darbei getreu und fleissig verhalten, alle tag ausser der sonn- und feuertäg zeitlich, und zwar sommerszeit früh morgens um 7 und im winter um 8 uhr, in dem amt, und nicht allein dasjenige, so mir mit denen übrigen dreien revisoribus gemeinschaftlich auszuarbeiten oblieget, sondern auch von dem herrn amtsdirectore mir besonders aufgetragen werden wird, mit erforderlichen fleiss und application verrichten, wo meine arbeiten etwa zu zeiten nicht so vordringend, die übrigen nicht erklecken könnten, selbigen unweigerlich beistehen und sie subleviren helfen, in allem nach des herrn amtsdirectoris verordnungen mich richten, demselben gehorsam leisten, gebührend respectiren und ehren, ihro Mt und deren hochlöbl. herren ständen nutzen befördern, schaden verhüten und andeuten, und in summa allem deme, so in der mir erteilten instruction, die ich wohl bedächtlich überlesen, begriffen, genau nachkommen; anbei aber auch in keine agentien od negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder, oder dirigir- und berechnung einer herrschaft und guts, mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe od indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis mich enthalten will und soll. So war mir gott helfe, die übergebenedeite und von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

15. *Instrukce pro registratory při berním úřadu.*

Instruction für die bei der neuen einrichtung des kgl. obersteueramts aufgenommene zwei registratores, was derer verrichtungen sein und sie darbei zu beobachten haben werden.

1mo Will erforderlich sein, dass die gegenwärtigen currentia von denen vorherigen actis separiret und selbige untereinander nicht vermischet werden. Wannenhero auch einer aus ihnen beiden nach gutbefund des herrn directoris die raitungsdocumenta und andere de praeteritis annis vorhandene schriften über sich zu nehmen und selbige nicht allein de anno in annum in gute ordnung zu bringen, sondern auch, weilen gar viel derlei certificationsacten bei

den dorten vorgewesten schlus des haubtabrechnungswerks, die benötige ausskunften daraus zu beheben, nacher Wien haben überschicket werden müssen. Solche

2to bei derer zurückkunft fleissig auseinander zu sortigen, folgsam eines und das andere an seine behörige stelle widerum zu reponiren haben wird. Und damit

3tio wann man eines oder des anderen benötigt ist, man ein solches sogleich beihändig haben könne und es ausfindig zu machen mit verliehrung vieler zeit nicht erst alle acta untereinander werfen und durchsuchen dürfte, wird derjenige, welchem aus ihnen beiden sotane priora werden anvertraut und übergeben werden, selbige fleissig durchzugehen, sie von stück zu stück zu numeriren und zu consigniren, mithin ein wohleingerichtes repertorium darüber zu verfassen, und wann etwas herauszugeben nötig wäre, von demjenigen, der es empfanget, eine recognition sich allemal darüber erteilen zu lassen, und solche, damit man weiss, wohin es gekommen und an wem man es wider fordern solle, in locum des herausgenommenen einzulegen haben; der andere hingegen hat

4o was dermalen von zeit zu zeit an haubtbüchern, praestationsrepartitionen, haubtcopeirechnungen von denen certificationen zu hinterlegen kommet, in guter ordnung zu halten. Nicht minder

5o die einlaufende decreta und ausschusscommissionsverordnungen, wie auch die erstattende berichte und gutachten, und was sonsten dahin einlaufet, fleissig zu registriren. Dann

6to gleich diesem, so die priora und anteacta unter sich haben wird, ebenfalls ein wohleingerichtes repertorium darüber zu führen. Indeme aber die currentia viel mühe und arbeit erfordern werden, hingegen bei denen prioribus, wann sie einmahl in eine gute ordnung gebracht seien, es darbei weiter nicht gar viel mehr zu tuen geben dürfte, als wird

7timo dieser, dem die alte acta werden zugeteilet werden, jenem, der die currentia zu führen hat, nicht allein willfährig an die hand zu stehen haben, sondern es werden auch wohl die materien sogar separiret, und damit keine vermischung geshehe und man eigents wisse, bei wem man was zu suchen habe, einem dieses und dem andern jenes beständig zu registriren zugeteilet werden können. Und wie nun im übrigen

8o man sich gegen sie zwei aufgenommene registratores gänzlich versichert, dass sie alles dieses fleissig beobachten, täglichen ausser die sonn- und feiertäg, so ihnen zu befolgen hiemit nachdrucklichen eingebunden wird, und zwar sommerszeit früh morgen um 7 und im winter um 8 uhr in dem amt sich einfinden, ohne erlaubnis des herrn directoris sich niemalen absentiren, mithin an ihren fleiss nichts

erwinden lassen werden, also werden denenselben auch zu ihrem unterhalt und jährlichen besoldungen, und zwar einen jeden in sonderheit, 500 fl hiemit ausgeworfen, darbei aber auch ernstlichen, und zwar bei verlust ihrer dienste, untersaget, dass sie in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder, oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, sich von allen privatnegotiis enthalten sollen.

16. *Přísaha obou registratorů.*

Notula juramenti für die zwei registratores.

Ich N schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, wie auch dem allerdurchlauchtigsten grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim könig, meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn etc., dann denen hochlöbl. herren ständen im jezt erwöhnten königreich Böheim, demnach ich von hochgedachten löbl. herren ständen für einen registrator an- und aufgenommen worden bin, dass ich mich fördersamst, ausgenommen der sonn- und feiertäg, alle tag zeitlich, und zwar im sommer früh morgens um sieben und zur winterszeit um acht uhr, im amt einfinden, ohne erlaubnis mich niemalen absentiren, es seie nun, dass nach des herrn amtsdirectoris vorkehrung mir die priora oder die currentia zugeteilet werden, im ersten fall selbige völlig durchgehen, alles fleisses consigniren und ein ordentliches repertorium darüber verfassen, in casu secundo aber alle die currentia, auch kais. allergnädigsten rescripten, ausschusscommissionsverordnungen, erstattende berichte, zu hinterlegen kommende haubtbücher, raitungsdocumente, repartitionen, und was sonsten einlaufen dürfte, fleissig registriren, und ebenfalls ein ordentliches repertorium darüber führen und darbei nach des herrn amtsdirectoris verordnung mich richten, denenselben gebührend respectiren und ehren, im übrigen aber der mir erteilten instruction gemäss mich in allem verhalten und endlich auch in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte

in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis mich enthalten will und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

17. *Instrukce pro vrchního pokladníka zemského berního úřadu a jeho přiručího.*

Instruction für den kgl. obersteueramtsobercassirer und den ihme zugegebenen adjuncten, was derer verrichtungen sein und sie sonsten darbei zu beobachten haben sollen.

Primo würden sie sich getreu und fleissig zu verhalten, mit denen eingehenden geldern aufrichtig zu bahren, alle tag zeitlichen, und zwar im sommer früh morgens um sieben und winterszeit um acht uhr, in amt zu erscheinen und ohne erlaubnis sich niemalen zu absentiren, darbei auch ihres geleisten eids sich jederzeit zu erinnern haben.

Secundo solle er obercassirer mit dem zugegebenen von ihme selbsten in vorschlag gebrachten adjuncten, für den er dahero der verantwortung halber zu stehen hat, die creiseinnehmer, damit selbige, wann sie auch schon zugleich eintreffen täten, über zwei tag nicht aufgehalten werden, nach aller moglichkeit und auf das schleinigste suchen abzufertigen. So sie dahero umso leichter zusammen werden bewirken können, als

tertio er obercassirer einem jeden creiseinnehmer über die völlige monatliche abfuhr nur eine quittung zu erteilen hat; wessentwegen derselbe ein gedrucktes quittungsbuch nach anzeigung des beiverwahrten schematis sub sig.... mit zweien gegeneinander gebundenen gleichförmigen exemplarien zu führen haben wird, und sooft ein creiseinnehmer sein perceptum entrichtet hat, er beide gegeneinander stehende quittungen über den empfang gleichlautend auszufertigen und darvon die zur rechten hand auszuschneiden, infolglichen, nachdeme bevor beide, das ist diejenige, so im buch stehend verbleibet und auch die, so auszuschneiden kommet, von demjenig revisore, welcher die creiseinnehmerische tabella nebst der inwohnergegenscheinen zu revidiren hat und das perceptum, auch in was münzsorten es bestanden, zum besten wissen muss, in vicem eines gegenhandlers mitunterschrieben sein werden, selbige ihme creiseinnehmer allemal zuzustellen und solchergestalten das ganze jahr durch einen jeden nicht mehr als zwölf dergleiche quittungen auszuhändigen. Und dieses, soviel es das perceptum anbetrifft. Belangend aber

quarto die erogation, da will fördersamst erforderlich sein, dass er obercassier und adjunct, beide zusammen, zu belegung der raittungen und certificirung der ausgaben, sowohl die generalrepartition, als auch die allergnädigste rescripta, wann vermittelst solcher einige specialassignationes beschehen, dann die von der löbl. ausschusscommission ergehende insinuationes und anschaffungsdecreta, fleissig in obacht nehmen und beisammen halten, auch niemanden etwas, es seie denn, dass ihnen bevor die hofkriegszahlamtsquittung und oberkriegscommissariatische entwürfe, wann auch derer ertragnis auf einmal nicht abgestattet werden kann, gleich anfänglich bei der ersten zahlung eingelegt werden. Damit aber

quinto die partei, welche eine hofkriegszahlamtsquittung oder commissariat. entwurf einleget, ohne dasselbige die bezahlung auf einmal und ex integro erhaltet, ratione residui gesichert sein möge, wird in specie er obercassirer derselben unter seiner handunterschrift eine gegenrecognition, welche, auf dass es ebenfalls darmit desto ordentlicher und verlässlicher gehalten werde, gleichmässig mit einen gedruckten buch in zweien columnis ad normam der creiseinnehmerquittung zu führen und von dem revisore mitzuunterschreiben sein wird, zuzustellen, der percipient aber, das ihme darauf abgeführte quantum a tergo der hofkriegszahlamtsquittung zu annotiren, und was nach deme ferner bezahlet werden wird, allemal, dass er so und so viel widerumen darauf unter diesem und jenem dato empfangen, auf der in dem buch stehender verbleibender recognition es abzuschreiben, und vice versa er obercassirer es auch auf der den percipienten zugestelten, mit dem revisore es vorzumerken, nach völlig erhaltener befriedigung aber nicht allein die recognition zurück, sondern darbei auch noch einen haubtgegenschein von der partei, dass solche post sub his et his datis, dann in dieser und jener münz abgestattet worden seie, abzufordern oder wenigstens auf die hofkriegszahlamtsquittung die nachzahlung auf gleiche weis vormerken zu lassen haben, auf dass aus solchem gegenschein oder a tergo marquirter hofkriegszahlamtsquittung eine hochlöbl. kais. hofcammer, wann sie etwan mit denen assignatariis deren interessen halber sich zu berechnen hätte, die perceptionszeit accurate wissen möge. Wie nun

sexto, sooft eine bezahlung geschieht, der buchhalter aus derlei originalausgabscertificationen, die demselben allemal ad hunc finem zuzustellen sein werden, den statum in sein erogationsbuch täglich und stündlich einzutragen hat, als haben hingegen

septimo sie obercassier und adjunct zusammen mit dem gleichsam in vicem eines contralors zugegebenen revisore nach ausgang des militar. jahr gleich anzufangen, die raitung (zu derer erlag ihnen allemal nach beigebrachten requisiten ein congruus terminus anberaumt werden wird) zu verabfassen und selbige folgendgestalten zu instruiren:

1o Haben sie quoad perceptum den landtagsschluss, welcher, dass so und so viel und ein mehrers nicht verwilliget worden, verificiret, dann

2o quoad erogationem die generalhofrepartition, welche, was einem jeden assignatario gebühret hat, ausweiset, wie auch zu denen specialassignationen die emanirte kais. allergnädigste resolutiones und anschaffung zu allegiren;

3o die ausgaben mit der parteien beigebrachten originalhofkriegszahlamtsquittungen und der percipienten bescheinen; dann

4o der genuss der miliz in denen standesquartiren mit denen commissariat. entwürfen, dann denen creisamtl. verpflegungsconsignationen und der commandirenden officier quittung und endlichen

5o die von der miliz verursachte und an der verwilligung in abzug bringende marchunkosten, excessen, vorspann und erpressungen mit denen jurato bekräftigten liquidationen der herren landesinwohner zu belegen.

Octavo, weilen aber wegen der bei künftig ad praxim gebracht werden sollender beständiger marchroute und enger delogirung der miliz zu tun habender zulag etwa was mehrers, als zu bestreitung der landtägl. verwilligung erforderlich, repartiret werden dürfte, als werden sie obercassier und adjunct in deren für das aerarium zu erlegen habenden raitung ein mehrers nicht, als was die verwilligungen vermög landtagschlusses vor selbiges betragen, in sotaner raitung in empfang nehmen und verausgaben, das mehrere repartirte aber dem land besonders zu verrechnen haben. Wann nun

nono in solcher ordnung verfahren und die raitung mit derlei certificationen werden beleget werden, solche keinen mängeln und ausstellungen unterworfen sein können. Als versiehet man sich gegen ihn obercassirer, dass er einen besondern fleiss und application hierinfalls gebrauchen, und er adjunct ihme darbei getreulich an die hand gehen, einfolglichen beide allem deme genau nachkommen werden. Wo hingegen ihnen für ihre mühe und arbeit, und zwar ihme obercassirer 1000 fl. und ihme adjuncten 500 fl., zur jährl. besoldung, die ihnen aus dem kgl. obersteueramt quartaliter richtig gereichet werden sollen, hiemit ausgeworfen werden, jedoch sollen sie sich darmit allerdings vergnügen lassen und dahero auch die empfangene sorten und species in der cassa behalten und nicht auswechsln, auch der proportion gemäss erogiren und niemanden etwas davon ausleihen, noch in proprios usus verwenden oder ohne ordentlicher anschaffung das geringste bezahlen, einfolgsam in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und

berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis bei verlust ihrer dienste sich enthalten.

18. *Přísaha vrchního pokladníka a jeho přiručího.*

Notula juramenti für den obercassier, mutatis mutandis für dessen adjuncten.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrau, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herren, herren Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim königl. etc., meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen im jezt besagten königreich Böheim, dass, nachdem von hochgedacht löbl. herren ständen bei gegenwärtiger des kgl. obersteueramts neuer verfassung mir die obercassierersstelle gnädigst conferiret worden, ich mich fördersamst getreu und fleissig verhalten, mit denen durch die creiseinnehmer abführenden geldern jederzeit aufrecht umgehen und bahren, besagte creiseinnehmer, damit sie bei denen monatl. lieferungen über zwei tag längstens nicht aufgehalten werden, nach aller möglichkeit und auf das schleinigste abzufertigen, mir eifrigst angelegen sein lassen, und dahero auch alle täg in der ausgesetzten zeit in dem amt mich punctual einfinden, niemanden ohne vorbewust des herrn amtsdirectoris, und es seie dann, dass mir bevor auch die erforderl. requisita, als da seien die hofkriegszahlamtsquittungen und comissariat. entwürfe eingeleget worden, wann auch das derlei documenta in sich enthaltende quantum auf einmal nicht abgestattet werden kann, etwas bezahlen, noch anticipiren, folgsam derlei notdurften zu belegung der raittung wohl verwahrter aufbehalten, allemal nach ausgang des militarischen jahrs und beigebrachten certificationen die quittung vermög der vorgeschriebenen cynosur verfassen und instruiren, nach des herrn amtsdirectoris verordnung emsig dirigiren, demselben gehorsamen und respectiren, von allen negotiationen, sollicitaturen und agentien mich absolute enthalten und im übrigen allem deme, zu was die mir erteilte und wohl bedächtig durchlesene instruction mich verbindet, allerdings genau nachkommen, anbei aber auch die empfangene sorten und species in der cassa behalten und nicht auswechseln, auch der proportion gemäss erogiren und niemanden etwas davon ausleihen, noch in proprios usus verwenden oder ohne ordentlicher anschaffung das geringste bezahlen, imfolgsam in keine agentien oder negoti-

ationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisung einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft od guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis mich enthalten will und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite und von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

19. *Instrukce pro pokladníka vrchního berního úřadu.*

Instruction für den kgl. obersteueramtscassierer Johann Antoni Demel, was dessen verrichtung sein und sonsten dabei beobachten solle.

Primo wird er sich getreu und fleissig zu verhalten, mit denen eingehenden geldern aufrichtig zu bahren, alle tag zeitlich, und zwar in sommers- frühe morgens um sieben und winterszeit um acht uhr, im amt zu erscheinen und darbei auch seines geleisteten eides sich jederzeit zu erinnern haben. Und weilen das neu eingerichtete steueramt mit dem ersten november des 1715 militarischen jahrs in die activität gesetzet werden wird, die an denen militarischen und anderen diaetalverwilligung bishero ausstehende nahmhafte restantien aber bis dahin unmöglich eingebracht werden können, sonsten auch die zu wiederbezahlung des per 500.000 fl. reluirt und immittelst per viam crediti abgestossenen vermögensteuersurrogati ausfindig gemachte fundi annoch gegen 2 jahr zu collectiren seind, dahingegen die löbl. herren stände ihme cassierer nicht nur zu fernerweitiger collectirung der adminicular-, sondern auch deren militar- und anderen in denen creisen haftenden restantien besonders angestellet, auch die herren landesinwohner durch die kgl. statthalterei an ihne gewiesen haben, als wird es cassierer

secundo bei schwerer verantwortung ohne erlaubnis der löbl. ausschuscommission und des herrn amtsdirectoris sich nirgends hin zu begeben, sondern

tertio die beamte oder wer sie sonsten seind, welche von denen herrschaften, gütern und städten gelder abzuführen an ihme abgeschicket werden, nach möglichkeit auf das schleinigste abzufertigen wissen, damit sie zu ihren wirthschaftsverrichtung unverweilter zurückkehren könnten. Wie zumalen nun

quarto ihme cassierer hiemit unter unausbleiblich schweren, auch nach beschaffenheit der sache bei leib und lebensstraf, ernstlich und nachdruksam eingebunden wird, die empfangene sorten und species in der cassa zu behalten und nicht auszuwechseln, weder jemanden ichtwas auszuleihen, noch in proprios usus zuverwenden, als tut man sich gegen ihme gänzlichen versichern, dass er allem deme, was weiter verordnet werden wird, genau und fleissig nachleben, dann dieses königreichs und der löbl. herren stände nutzen befördern, schaden verhüten und jedesmalen zeilich andeuten werde. Zu dem ende dann

quinto ihme cassierer Demel zu einer jährl. besoldung 400 fl., die er quartaliter aus dem steueramt gegen quittung zu erheben haben wird, jedoch dergestalten ausgeworfen worden, das er in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weder einige eincassirung deren denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandataria nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich enthalten solle.

20. *Přísaha pokladníka berního úřadu.*[11])

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigst-, grossmächtigst-, unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, in Germanien, Hispanien, auch zu Hungarn und Böheim könig, meinem allergnädigsten landesfürsten und herren, wie auch denen hochlöbl. herren ständen des königreichs Böheim, demnach von jetzt gedachten löbl. herren ständen mir die fernerweitige eincassirung der adminicularcollectae, sowohl als deren militar- und anderen, in denen gesamten creisen haftenden restantien gnädig anvertrauet worden, das ich mich in dieser mir committirten amtirung fördersamst getreu und fleissig verhalten, die herren landesinwohner, oder wem sie ihre obige praestanda abzuführen, abschicken werden, so bald es immer möglich, wie sie nach und nach ankommen, ohne sie unötig und lang aufzuhalten, schleinig abfertigen, von denen geldern ohne vorbewust der löbl. ausschusscommission und des herrn steueramtsdirectoris nichts erogiren, sondern die empfangene sorten und species in der cassa behalten und nicht auswechseln, oder jemanden etwas davon ausleihen, noch in

---

11) Patrně pro pokladníka Jana Antonína Demela vydaná. — Demel byl mezi úřednictvem, jež měl nově upravený berniční úřad asi v roce 1714 nebo krátce potom. »Consignation derjenigen officianten, durch welche das neu einrichtende steueramt in der amtirung versorget werden könnte« (rukopis Au. fasc. 20. 2. v zemském archivu král. Čes.) uvádí, že tento pokladník měl »die alte resten und die adminicularcollectam zu empfangen«.

proprios usus verwenden, in dem übrigen aber der löbl. ausschusscommission, dann dem herrn amtsdirectori den schuldigen gehorsam leisten, selbte respectiren und ehren und sonsten der mir erteilten instruction (so ich wohl bedächtlich überlesen) in allen puncten und clausuln mich gewiss verhalten, auch denen weiter etwa ergehenden verordnungen jederzeit genau, treu und fleissig nachleben, einfolgsam in keine agentien oder negotiationeh der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden gelder oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis mich enthalten will und soll. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

21. *Instrukce pro pokladničního úředníka při berním úřadu.*[12])

Instruction für den bei dem kgl. obersteueramt in Prag angestellten cassaeofficier:

1mo wird er angestellter kgl. obersteueramtscassaeofficier denjenigen, gott dem allmächtigen, ihro kais. kgl. apostol. Mt. und denen hochlöbl. herren ständen des königreichs Böheim abgelegten schweren eid des endes allemal ohnvergessen und beflissentlich in gedächtnis halten, auf dass er hiernach auch derfenigen pflicht und obliegenheit, worzu er durch ersagten abgestatteten eid ohnmittelbahr verbunden, dann durch die eingelangte caution von 4000 fl. noch mehr verpfändet worden ist, zu allen zeiten und bei allen gelegenheiten auf das genaueste nachzuleben und hiervon unter keinem vorwand nicht im mindesten abzugehen, wissen möge;

2do hat er sich in seinem erlangten officio getreu, fleissig und emsig zu verhalten und eines ehrbahren, redlich-, ruhig- und sittsamen lebenswandels zu gebrauchen, in dem kgl. obersteueramt (die sonn- und feiertäge, dann sonsten die wenige privilegirte täge ausgenommen) das ganze jahr hindurch alltäglich bei denen vormittagsstunden, und zwar zur sommerszeit um 8 uhr, im winter aber um 9 uhr, punctual zu erscheinen und daselbst bis zur 12ten mittagsstund zu verbleiben. Und wie zumalen

3tio die gesammte ständische creditsparteien, sowohl respectu derer kais. kgl. aerarial, als auch ständischen domestical- und landessupererogatcapitalien, zu erhebung diesfälliger halbjährig vertagen-

[12]) Znění této instrukce vzato ze spisu čís. 22 z října roku 1769 v staré registratuře zemského výboru.

den interessen, dann derer capitalszahlungen, ohnmittelbar zu dem allhiesigen kgl. obersteueramt angewiesen seiend, mithin eben von darumen die beständige anwesenheit des cassaeofficiers alldaselbst unumgänglich erforderlich ist, als wird er cassaeofficier von der ihme zugetrauten cassa und a loco Prag ohne ausdrücklicher erlaubnis eines hochlöbl. landesausschusses oder des herren obersteueramtsdirectoris, unter sonstiger schwerer verantwortung et poena amotionis ab officio, sich nirgendshin zu absentiren, sondern ununterbrochen bei seiner cassaemanipulation zu verbleiben — im fall der ihme eingestehenden absenz aber jemand anderen, jedoch unter seiner alleinigen darfürhaftung, zu substituiren —; dann

4to die zu einhohlung derer interessen oder capitalien bei der cassa erscheinende creditsparteien, so wie sie in der ordnung anlangen, dieselben auch solchergestallten ohne unterschied der würde oder condition, mit möglichster schleunigkeit, fürnemlich aber unter wohlanständigen betragen guter art und gefälliger leutseligkeit abzufertigen, dem ob dieser abfertigung denen parteien durch die etwaige zahlungsbeschwerlichkeit unbegründet angebigen cassae- oder geldmangel oder durch sonstige umwege und eigenwillige verzögerungen, mithin per indirectum zur einverständniss einiger discretion oder schankniss keinen anlass geben, noch weniger aber die ihme nach seiner des cassaeofficiers so unerlaubter anleitung oder auch von denen parteien selbst anerbietende geschenke oder remuneration anzunehmen — anbei jedoch

5to denen creditsparteien die von zeit zu zeit verfallende interessen oder auch angewiesene capitalien niemalen anderst als gegen wirklicher einlage der gebührenden, förmlichen, reinen, unbemakelten und uncorrigirten quittung (gestalten durch mangelhafte quittung gar nicht anzunehmen, sondern der partei immediate zurückzustellen kommet) behörig zu bezahlen — vielweniger aber denen parteien eine interesse- oder capitalszahlung ehender, als die verfallszeit wirklichen verflossen ist, unter seiner des cassaeofficiers sonst eigener bahren wiederbezahlung, zu leisten und zu anticipiren —; unter einem aber

6to mit denen zur befriedigung derer creditsparteien von der kgl. obersteueramtsobercassa empfangenden geldern getreulich zu gebahren und solche in denen überkommenden sorten und specien, ohne solche im mindesten umzuwechseln, denen parteien hinwiederum auszuzahlen. Noch viel weniger aber

7mo von sotanen cassaegeldern jemanden etwas vorzuleihen oder zu einem eigenen gebrauch zu verwenden, mithin sich diesfalls überhaupt von allem mittel oder unmittelbaren cassaeeingriff und zwar unter der wiedrigens ohnentschuldiglichen verfänglich und

straffälligkeit des sub dato 2ten aprilis 1753 emanirten kais. kgl. patents, wohlachtsonst zu hütten. Wie ingleichen

8vo keine anderweit privatagentien, sollicitationes, insonderheit aber fremde cassaeverwaltungen anzunehmen, sondern derlei fremder bedienstungen sich gänzlichen zu enthalten, mithin lediglich der guten und richtigen obsorge der ihme zugetrauten kais. kgl. und ständischen cassaeverwaltung einzig und allein obzuliegen, dann die in sachen dieser seiner cassaebestellung erhaltende befehle und verordnungen in den genauesten vollzug zu setzen, und was ansonsten bei der manipulation des ab a. militari 1768 introducirten neuen schuldenzahlungssystematis vorgeschrieben ist, auf das accurateste zu beobachten, einfolglichen aber bei denen von zeit zu zeit vorgehenden cassaeliquidationen in dem bestand der unterhabenden cassae allemal richtig, mithin ohne allen ein- so anderseits sträflichen überschuss oder abgang, sich als einen redlichen cassaebeamten finden zu lassen.

Und derowegen dann schliesslichen

9no mit der von einem hochlöbl. landesausschuss für die begleitende cassaeofficiersstelle ausgemessenen jährlichen besoldung von sechs hundert gulden sich allwegs zu begnügen haben. Actum ex deputatione d. d. statuum regni Bohemiae Pragae, die . . .

22. *Instrukce pro kancelisty berního úřadu.*

Instruction

für die bei der gegenwärtigen neuen einrichtung des kgl. obersteueramts aufgenommene zwei canzelisten, was nemlich dieser beiden verrichtungen sein sollen.

1o Werden sie alle die amtsexpeditiones, als da seind, die von einer löbl. ausschusscommission ergehende bericht, insinuationes, decreta, und was etwa in druck gebracht werden dürfte, gemeinschaftlich, auch was einem jeden in particulari, ohne dass einer auf den andern zu zeigen hat, gegeben und vorgeleget werden wird, zu mundiren. Imgleichen

2do in abschreibung der repartitionen und creistabellen, wann es die notdurft erfordert und diejenige officianten, welchen sonsten solche auszuarbeiten oblieget, wegen kürze der zeit nicht erklecken können, dann zu rubricirung der haubtbücher sich mit zu gebrauchen lassen haben.

Und weilen ihnen

3tio hierdurch, dass sie die bericht und instrumenta, auch was sonsten vorfallet, zu copiren zu handen bekommen, alles, was bei einer löbl. ausschusscommission resolviret und concludiret wird, notwendig bekannt werden muss, als wird ihnen hiemit nicht allein die verschwiegenheit nachdrucklich eingebunden, sondern anbei auch bei verlust ihrer dienste ernstlichen untersaget, dass sie niemanden einige abschrift, es seie von was es wolle, ohne vorbewust und bewilligung einer löbl. ausschusscommission und des herrn amtsdirectoris erteilen sollen. Wohingegen ihnen, jedoch dergestalten, dass sie sich darbei in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich enthalten sollen, und zwar einem jeglichen insonderheit, zu jährlichen besoldungen in quatemb. ratis, bei dem kgl. obersteueramt zu empfangen, 300 fl. ausgeworfen werden.

23. *Přísaha kancelistů zemského berního úřadu.*

Notula juramenti für die zwei canzelisten.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten und von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, wie auch dem allerdurchlauchtigsten grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem Sechsten, erwöhlten Römischen kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim könig, meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, dann denen hochlöbl. herren ständen im jetzt erwöhntem königreich Böheim etc., dass, nachdeme bei gegenwärtiger neuen verfassung des kgl. obersteueramts von hochgedachten löbl. herren ständen mir eine canzelistenstelle in gnaden ist conferieret worden, ich mich fördersamst alltägig und anbei zur bestimmten und in der mir erteilten instruction ausgemessenen zeit in dem amt punctual einfinden, alles, was mir zu mundiren oder zu cipiren gegeben werden wird, jederzeit auf das schleinigste zu verfertigen, mir mit erforderlichen fleiss angelegen sein lassen und zugleich alles und jedes verschwiegen halten, niemanden, es seie von was es wolle, einige abschriften erteilen, dem herrn amtsdirectori gehorsamen, denselben ehren und übrigens absolute in keine agentien und negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis mich enthalten will und soll. So wahr mit gott helfe, die übergebe-

nedeite und von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heiligen. Amen.

24. *Instrukce pro sluhu v berním úřadě.*

Instructio für den bei gegenwärtiger neuen einrichtung des kgl. obersteueramts aufgenommenen amtsdiener, dessen verrichtung nun im folgenden bestehen werden:

1o Wird er vor allem punctual zur bestimmten zeit, und zwar im sommer früh vor siebene und in winterszeit vor acht uhr, im amt sich alltäglich einzufinden [haben],

2do alle die expeditiones, deren er aber keine unversiegelter anzunehmen hat, aus und herum zu tragen, dann

3tio zu allem anderwärtigen hin- und herschicken, wo es nur um mündliche ausrichtung zu tun ist, sich zu gebrauchen lassen; und dahero auch,

4to indeme nicht allemal vorzusehen, was jählings notwendig und wichtiges vorfallen kann, ausser der zeit, da man nicht im amt ist, sich auf keine weis weit ausser seinem quartir zu begeben, und wofern er etwa in seinen anliegenheiten dann und wann auszugehen hätte, es allemal bei denen seinigen, wo er anzutreffen, zu hinterlassen. Mithin

5to die löbl. ausschusscommission bei denen haltenden sessionen fleissig zu bedienen, nicht weniger

6to das steueramt zu bestimmter zeit zeitlich auf- und sodann hinwiderumen zuzusperen infolgsam

7mo von allen agentien und sollicitaturen sub poena amotionis ab officio derentwegen sich auch absolute zu enthalten haben. Wohingegen ihme

8vo nomine salarii, die er quartaliter aus dem kgl. obersteueramt zu empfangen haben wird, hiemit annue 200 fl. ausgeworfen werden.

25. *Přísaha sluhy berničního úřadu.*

Notula juramenti für den amtsdiener.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerduchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem Sechsten, Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim könig, meinen allergnädigsten landesfürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen im jezt besagten königreich Böheim, dass, nachdeme hochgedachte löbl. herren stände

bei dermaliger des kgl. obersteueramts neuen einrichtung mich zum amtsdiener gnädig auf- und angenommen, ich mich darbei treu und fleissig verhalten, im amt alle tag zur bestimmten zeit erscheinen, die mir zum austragen zukommende expeditiones keineswegs hinterhalten, sondern unverweilter behörig richtig bestellen, auch ohne zu hinterlassen, wo ich anzutreffen sein werde, in meinen eigenen anliegenheiten niemalen ausgehen, und überdieses meinen dienst desto fleissiger verrichten zu können, auch keine solicitaturen oder agentien über mich nehmen will und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite und von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

26. *Instrukce pro hospodáře zemského berního úřadu.*

Instruction für den bei dem kgl. obersteueramt neu confirmirten amtswirt, Paul Muhl.

1o Wird derselbe das ganze jahr hindurch, ausgenommen der sonn- und feiertägen, alle morgen frühe zeitlich, und zwar sommerszeit um 7 und winterszeit um 8 uhr, das amt öffnen und sich von dannen insolang, als die officianten ihre verrichtungen haben, nicht begeben, hernach aber

2o bei wegbegebung der officianten das amt fleissig zusperren, mit denen schlüsseln treu umgehen und ausser der amtirung niemand, wer der auch seie, es wäre denn, dass der herr amtsdirector jemanden entweder um aufsuchung einiger notdurften und schriften schicken erlauben täte, dass dieser oder jener officiant in wichtigen verrichtungen unumgänglich nachmittag oder auch sonn- und feiertag sich in das amt verfügen müsste, das amt öffnen und die frequenz gestatten.

3o Wird er amtswirt wehrender amtszeit auf den ein- und ausgang der leute, sonderlich was ihme etwa verdächtig schiene, nicht weniger auf diejenige, welche gelder empfangen oder bringen, ein wachtsames aug haben, damit denen cassireren nichts veruntreuet oder verschleppet werde, wie dann

4o er amtswirt diejenigen, sonderlich juden, welche im amt nichts zu verrichten haben, daselbst nicht einlassen oder in die länge alldort zu verbleiben gestatten solle.

5o Wird er das amt allstets sauberen und reinhalten, winterszeit aber

6o auf das feuer und holz, und damit das amt frühe zeitlich geheizet werde, acht haben.

7o Solle er sich nicht nur niemalen ohne vorbewust des herrn amtsdirectoris vom amt begeben, sondern auch demselben in allem,

was ihme anbefohlen werden möchte, gebührenden gehorsam leisten, sonsten aber

8o sich in allen umso emsiger und fleissiger erweisen, als ihme,

9o zur jährlichen besoldung 108 fl. zu dem ende ausgeworfen wird, damit er allem deme, was diese instruction besaget, fleissig nachkomme.

27. *Přísaha hospodáře berního úřadu.*

Notula juramenti des von neuem confirmirten amtsdiener Paul Muhl.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeit und von der erbsünd unbefleckten jungfrauen Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem 6ten, erwählten Röm. kaiser, auch in Germanien, Hungarn und Böheim könig, meinem allergnädigsten herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen in ersterwöhnten königreich Böheim, dass, nachdeme von denen hochlöbl. herren ständen dieses königreichs Böheim ich in der stelle eines amtswirt bei dem kgl. obersteueramt vom neuen confirmiret, an und aufgenommen worden, auch alles dasjenige, was die mir behändigte und von mir wohl bedächtlich überlesene instruction besaget, in allen puncten treu, fleissig und emsig verrichten und vollziehen und hienwieder keineswegs handeln wolle und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite und von der erbsünd unbefleckte jungfrau Maria und alle liebe heilige. Amen.

28. *Instrukce pro filiálního výběrčího ustanoveného v Praze.*

Instruction

für den mit ihro kais. und kgl. Mt allergnädigsten genehmhaltung von denen löbl. herren ständen des königreichs Böheim aufgenommenen und in der kgl. stadt Prag angestellten filialeinnehmer, was dessen verrichtung sein und derselbe zu beobachten haben solle.

Primo, wird er filialeinnehmer sich jederzeit getreu und fleissig zu verhalten, eines ehrbaren und redlichen wandels sich zu gebrauchen, auch des von ihme abgenommenen und geleisteten eides sich jederzeit fleissig zu erinnern haben. Und alldieweilen

secundo die gesamte inwohner des Rakonizer-, Berauner- und Kaurzimer creises, dann die kgl. drei Prager städte und judenschaft, mit der abfuhr ihrer monatl. praestationum publicarum immediate an ihme filialeinnehmer angewiesen worden, solle derselbe bei schwerer verantwortung auch sub poena amotionis ab officio ohne erlaubnis der löbl. ausschusscommission und des herren steueramtsdirectoris

sich nirgendshin begeben, bei erhaltender erlaubnis aber wen anderen auf seine eigene gefahr und unkosten allemal substituiren. Über dieses wird

tertio er filialeinnehmer die beamte, oder wer sie sonsten seind, welche von denen herrschaften, gütern und städten gelder abzuführen an ihme abgeschicket worden, keineswegs unnötig und lang aufhalten, sondern, damit sie zu ihren wirtschaftsverrichtung unverweilter zurückkehren können, selbige nach möglichkeit auf das schleinigste abfertigen. Damit nun

quarto ein jeglicher inwohner, inwieweit er seine praestanda vermög kgl. obersteueramtsrepartitionen entrichtet, jederzeit dociren und die bezahlung nicht zum andermal an ihme gefordert werden könne, er filialeinnehmer aber auch, ein mehereres, weder in quanto noch quali, empfangen zu haben, bei dem obersteueramt sich genugsam zu legitimiren wissen möge, wird ein jeder inwohner, oder wen eine herrschaft, gut oder stadt mit denen contributionsgeldern abschicket, über das abführen wollende quantum einen gegenschein, in welchem die münzsorten specificirt sein müssen, mitzubringen und solchen er filialeinnehmer, sooft er einige gelder empfanget, unauslässlich abzufordern, hingegen aber auch dem, der etwas abführet, es seie hernach ein ganzmonatlicher ertrag, oder soviel er in abschlag zusammen gebracht, ordentlich, und zwar auf nachgesetzte weis, zu quittiren haben: nemlich es werden ihme filialeinnehmer nicht allein bei seiner anstellung sogleich von dem steueramt gegen recognition, in welcher der numerus enthalten sein muss, eine anzahl quittungen, in ein buch ordentlich eingebudener, das erste und letzte blat mit einer besonderen petschaft signirter, eingeliefert, auch, sooft er solche gegen den geldempfang vergeben, andere zugestellet werden, und weilen auf jeglichen blat durchgehends mit gleichen numeris zwei quittungen nebeneinander stehen, wird er filialeinnehmer, wann wer einige gelder abführet, beide gleichlautend, mit auswerfung der, in deme zu nehmen habenden gegenschein enthaltenen münzsorten, das quantum mit buchstaben geschriebener, jederzeit gratis ausfertigen, die förderste aus dem buch herausschneiden und sie unter seiner handunterschrift deme, der das geld abführet, einhändigen und ihme sofort, darmit zu dem contralor, der sie ebenfalls mitzufertigen, und zu unterschreiben hat, verweisen, und anbei unangesehen, dass ein exemplar von der ausgeschnittenen quittung in dem quittungsbuch stehender verbleibet, das abgeführte quantum mit vormerkung der herrschaft, guts oder stadt und des dati in sein zufleiss zu halten habendes manual fleissig eintragen, ohne zugleich nehmenden gegenschein aber niemalen einiges geld empfangen.

Quinto, wird er Pragerischer filialeinnehmer ohne vorbewust der löbl. ausschusscommission oder des herrn steueramtsdirectoris vor sich niemahlen unternehmen, von dem percepto das geringste zu erogiren, sondern die gelder a dritura in das kgl. obersteueramt allmonatlich zu liefern; daferne er aber unpässlichkeit oder anderer erheblichen ursachen halber selbsten nicht abzukommen vermögete, durch jemanden anderen auf seine eigene gefahr und unkosten die lieferung unfehlbar zu bewirken, folgsam nebst denen geldern auch das quittungsbuch samt allen gegenscheinen, dann der nach dem ihme hiemit communicirenden formular einzurichten habenden respective tabella perceptorum et restantiariorum in duplo mitzubringen oder zu überschicken, darvon ein exemplar einem hochlöbl. kgl. gouverno einzureichen, und das andere dem obersteueramt samt dem quittungsbuch zur contralorir- und untersuchung untereinstens einzuhändigen, vor seiner abfuhr aber von erdeuter tabella ein exemplar denen kgl. creisämtern, und respective herren stadthaubtleuten, damit diese die restantiarios gleich daraus ersehen, und wen sie exequiren zu lassen haben, von monat zu monat wissen könnten, zuzusenden. Nicht weniger

sexto, gleich bei antretung seiner amtirung mit einem solchen quartir und gelegenheit sich zu versehen haben, wo er die cassam vor feuer und anderen zufällen jederzeit wohlverwahrter und sicher aufbehalten kann; gestalten dan

septimo, demselben hiemit unter unausbleiblicher schwerer, auch nach beschaffenheit der sache bei leib- und lebensstraf, ernstlich, nachdrucksam eingebunden wird, die empfangene sorten und species in der cassa zu behalten und nicht auszuwechseln, auch der proportion gemäss zu erogiren und niemanden ichtwas darvon, es seie viel oder wenig, entweder um gewinn oder freundschaft auszuleihen, noch in proprios usus zu verwenden, wessen, wie mann sich gegen ihme gänzlich versichet, und dass er allem deme, was weiter verordnet werden wird, genau und fleissig nachleben, dann dieses königreichs und der löbl. herren stände nutzen befördern, schaden verhüten und jedesmals zeitlich andeuten werde, also werden ihme hingegen zu einer jährlichen besoldung fünf hundert gulden, die er quartaliter aus dem steueramt gegen quittung zu erheben hat, dergestalten ausgeworfen, dass er in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich enthalten solle.

29. *Instrukce pro krajského kontrolora ustanoveného v Praze.*

Instruction

für den mit ihro kais. und kgl. Mt. allergnädigster genehmhaltung von denen löbl. herren ständen des königreichs Böhein in der kgl. stadt Prag angestellten cassacontralor, was dessen verrichtung sein und derselbe darbei zu beobachten haben solle.

1o Wird er cassacontralor jederzeit getreu und fleissig in seiner amtirung sich zu verhalten, eines ehrbahren und redlichen wandels so zu gebrauchen und des von ihme abgenommenen und geleisten eids sich beständig und fleissig erinnern haben. Und weilen

2do die gesamte inwohner des Rakonizer, Berauner und Kauržimer creises, dann deren kgl. Prager städten und judenschaft mit der monatlichen abfuhr ihrer praestationum publicarum an den Prager filialeinnehmer immediate angewiesen werden, und dieser einen jeden über das abführende quantum unter seiner handunterschrift ordentlich zu quittiren, folgends den percipienten der quittung an ihm contralor, deme sie ebenfalls allemal zu unterschreiben oblieget, zu verweisen hat, also wird

3o er contralor, sooft wer mit einer quittung sich anmeldet, selbige ohne einigen endtgeld auszufertigen und von niemanden, es seie unter was praetext es immer wolle, einiges geschenk zu begehren oder anzunehmen, sondern männiglich auf das schleinigste, dass sie unaufgehaltener zu ihren wirtschaftsverrichtungen zurückkehren können, abzufertigen dann

4to das abgeführte quantum mit anmerkung der herrschaft, guts oder stadt, wie auch des dati und specificirung der in der quittung ausgeworfenen münzsorten in das zufleiss zu halten habende manual allemal ordentlich einzutragen mithin auch

5to ohne erlaubnis der löbl. ausschusscommission und des herrn amtsdirectoris niemalen bei schwerer verantwortung, auch sub poena amotionis ab officio, sich ex loco stationis und anderwärtig hinzubegeben, bei erhaltender erlaubnis aber allemal auf seine eigene gefahr wen zu substituiren, nicht minder

6to angesehen der filialeinnehmer mit dem monatlichen percepto sich jederzeit nach ausgang eines jeden monats, die gelder bei dem kgl. obersteueramt abzuführen und anbei nach dem ihm hiemit communicirenden formular die tabellam perceptorum et respective restantiariorum in duplo mitzubringen, darvon ein exemplar der kgl. statthalterei und das andere der löbl. ausschusscommission zu überreichen hat, er contralor aus seinem manual eine dergleiche tabellam perceptorum et restantiariorum zu verfassen und solche mit anfang eines jeden monats einmal der kgl. statthalterei und das andermal

der löbl. ausschussconmission einzureichen, keineswegs aber sie beide zusammen ihr manuale zu contrarolliren, vielweniger zu colludiren, sondern ein jeder seine tabellam besonders einzurichten haben. Und wie man sich gegen ihme contralor allerdings versiehet, dass er an seiner treu und fleiss nichts erwinden lassen, ihro Mt. und der löbl. herren stände nutzen befördern, schaden verhüten, auch zeitlich andeuten und allem deme, auch was weiter verordnet werden dürfte, genau nachleben werde, als werden hingegen demselben zu einer jährl. besoldung 150 fl. dergestalten ausgeworfen, dass selbiger sich darmit allerdings vergnügen und von denen herren inwohneren weiter einiges geschenk sub quocunque titulo aut praetextu nicht fordern noch annehmen oder in einige agentien oder negotiationes der parteien oder auch in die abhandlung der anweisungen sich einlassen, weniger einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche directe oder indirecte in das obersteuramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich enthalten solle.

30. *Přísaha krajského kontrolora ustanoveného v Praze.*

Notula juramenti für den Prager contralor.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten fürsten und herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm. kaiser, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn und Böheim König, meinen allergnädigsten landesfürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen im jetzt besagten königreich Böheim, demnach von jetzt hochgedachten löbl. herren ständen für einem cassacontralor der praestationum publicarum des Rakonitzer, Berauner und Kaurzimer creises, dann deren Prager städten und judenschaft (und respective accessistcontralor) an- und aufgenommen worden, dass ich mich in der mir anvertrauten amtirung fördersamst getreu und fleissig verhalten, die herren landesinwohner, oder wem sie ihre praestationes abzuführen abschicken werden, keineswegs mit unterschreibung der quittung im geringsten aufhalten, von ihnen einiges geschenk sub quocunque titulo auch praetextu nicht begehren, noch annehmen, ohne vorbewust und erlaubnis einer löbl. ausschusscommission und des herrn steueramtsdirectoris mich nicht ex loco stationis begeben, vielweniger mit dem filialeinnehmer auf einige weis colludiren, der mir erteilten instruction gemäss — so ich wohl bedächtig überlesen — in allen puncten und clausulen mich verhalten, auch denen weiter etwa ergehenden verordnungen jederzeit genau fleissig und getreulich nachleben will und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite, von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria und alle liebe heilige. Amen.

31. *Instrukce pro filiální výběrčí ustanovené v krajích.*

Instruction

für den, mit ihro kais. und kgl. Mt. allergnädigster genehmhaltung von denen löbl. herren ständen des königreichs Böheim des .... districts aufgenommenen und in der kgl. creisstadt .... angestelten creis- oder filialeinnehmer, was dessen verrichtung sein und derselbe zu beobachten haben solle.

1o Wird er creiseinnehmer sich jederzeit getreu und fleissig zu verhalten, eines erbahren und redlichen wandels sich zu gebrauchen, auch des von ihme abgenommenen und geleisteten eids sich jederzeit fleissig zu erinnern haben. Und alldieweilen

2o die gesamte inwohner des .... creises mit der abfuhr ihrer monatl. praestationum publicarum immediate an ihme creiseinnehmer angewiesen worden, solle derselbe, ausser wann er die monatl. lieferung nacher Prag in das kgl. obersteueramt zu tun hat (wessentwegen man in dem ganzen land zu jedermänniglichen wisssenschaft bring lassen wird, dass in denen ersten zehen tagen eines jeden monats keine geld in die filialcassa abgeführet werden sollen), von .... und seiner anvertrauten cassa, damit die landesinwohner oder wen sie mit denen steuergeldern abschicken, in seiner abwesenheit entweder nicht gar unverrichter sachen zurückkehren dürfen oder bis zu seiner zurückkunft lang und mit mehreren unkosten zuwarten müssen, bei schwerer verantwortung, auch sub poena amotionis ab officio, ohne erlaubnis der löbl. ausschusscommission und des herrn obersteueramtsdirectoris sich nirgendshin zu begeben, bei erhaltender erlaubnis aber wen andern auf seine eigene gefahr und unkosten, allemal zu substituiren haben. Aber dieses wird

3o er .... creiseinnehmer die beamte, welche von denen herrschaften, gütern und städten, geld abzuführen an ihme abgeschicket werden, keineswegs unnötig und lang aufhalten, sondern, damit sie zu ihren wirtschaftsverrichtung unverweilter zurückkehren können, selbige nach möglichkeit auf das schleinigste abfertigen. Damit nun

4o ein jeglicher inwohner, inwieweit er seine praestanda vermög kgl. obersteueramtsrepartitionen entrichtet, jederzeit dozieren und die bezahlung nicht zum andernmal an ihme gefordert werden könne, er creiseinnehmer aber auch ein mehreres weder in quanto, noch quali empfangen zu haben, bei dem obersteueramt sich genügsam zu legitimiren wissen möge, wird ein jeder einwohner oder wem eine herrschaft, gut, oder stadt mit denen contributionsgeldern

abschicket, über das abführen wollende quantum einen gegenschein, in welchem die münzsorten specificiret sein müssen, mitzubringen, und solchen er creiseinnehmer, sooft er einiges geld empfanget, unnachlässlich abzufordern, hingegen aber auch dem, der etwas abführet, es seie hernach ein ganzmonatlicher ertrag oder soviel er in abschlag zusamengebracht, ordentlich, und zwar auf nachgesezte weis, zu quittiren haben: Nemlich es werden ihme .... creiseinnehmer nicht allein bei seiner anstellung sogleich von dem steueramt gegen recognition, in welcher der numerus enthalten sein muss, eine anzahl quittungen in ein buch ordentlich eingebundener, das erste und letzte blat mit einem besonderen petschaft signirter eingeliefert, auch, sooft er solche gegen den geldempfang vergeben, andere zugestellet werden. Und weilen auf jeglichen blat durchgehends mit gleichen numeris zwei quittungen neben einander stehen, wird er creiseinnehmer, wann wer einige gelder abführet, beide gleichlautend mit auswerfung der in den zu nehmen habenden gegenschein enthaltenden münzsorten, das quantum mit buchstaben geschriebener, jederzeit gratis ausfertigen, die förderiste aus dem buch herausschneiden und sie unter seiner handunterschrift dem, der das geld abführet, einhändig und ihme sofort darmit zu dem contralor, der sie ebenfalls mitzufertigen und zu unterschreiben hat, verweisen, und anbei, unangesehen das eine exemplar von der ausgeschnittenen quittung in dem quittungsbuch stehend verbleibet, das abgeführe quantum mit vermerkung der herrschaft, guts oder stadt und des dati, in sein zufleiss zu halten habendes manual fleissig eintragen, ohne zugleich nehmenden gegenschein aber niemalen einiges geld empfangen.

5to Wird er .... creiseinnehmer ohne vorbewust der löbl. ausschusscommission oder des herrn amtsdirectoris vor sich niemalen unternehmen, von dem percepto das geringste zu erogiren, sondern die gelder a dritura in das kgl. obersteueramt nacher Prag zu bestimmten zeit zu liefern und daher auch allemal nach ausgang eines jeden monats, den anderen oder driten tag des darauf folgenden, von .... als ex loco stationis dorthin, wo er aber unpässlichkeit oder anderer erhöblichen ursachen halber selbsten nicht abzukommen vermögte, durch sichere gelegenheit und auf seine eigene gefahr und unkosten die lieferung unfehlbahr zu bewirken, folgsam nebst denen geldern auch das quittungsbuch samt allen gegenscheinen, dann der nach dem ihme hiemit communicirenden formular einzurichten habenden respective tabella perceptorum et restantiariorum in duplo mitzubringen oder zu überschicken, darvon ein exemplar einzureichen und das andere dem obersteueramt samt dem quittungsbuch zu contralorir- und untersuchung unter einsten einzuhändigen, vor seiner

abreis aber nacher Prag von erdeuter tabella ein exemplar dem kgl. creisamt, damit dieses die restantiarios gleich daraus ersehen, und wem es exequiren zu lassen hat, von monat zu monat wissen kann, zuzusenden haben. Und nachdeme

6to das kgl. obersteueramt bereits befehliget ist, ihme creiseinnehmer auf das schleinigste widerumen zurück abzufertigen, so wird selbiger über ein oder höchstens zwei tag sich auch nicht in Prag, noch unterwegs lang aufzuhalten, sondern directe ad locum stationis, damit er vor dem zehenten daselbsten eintreffe, sich allemal widerumen zurück zu begeben haben; und vor jetzo, gleich bei antretung seiner amtirung mit einem solchen quartier und gelegenheit sich versehen, wo er die cassam vor feuer und anderen zufällen jederzeit wohlverwahrter und sicher aubehalten kann. Gestalten dann

7to demselben hiemit unter unausbleiblicher, schwerer, auch nach beschaffenheit der sach bei leib und lebensstraf ernstlichen und nachdrucksam eingebunden wird, mit denen geldern jederzeit aufrichtig und getreulich zu bahren, die empfangene sorten und species in der cassa zu behalten und nicht auszuwechseln, auch niemanden etwas davon auszuleihen, noch in proprios usus zu verwenden, wessen, wie man sich gegen ihme gänzlich versiehet, und das er allem deme, was weiter verordnet werden wird, genau und fleissig nachleben, dann dieses königreichs und der löbl. herren stände nutzen befördern, schaden verhüten und jedesmal zeitlich andeuten, nicht weniger die von dem contralor monatlich abzufassen habende tabellas bei seiner anheroreise, wann der contralor sonsten keine andere gelegenheit hätte solche auszuschicken, verpetschirter mitnehmen werde,

also werden ihme hingegen zu einer jährl. besoldung .... fl., die er quartaliter aus dem steueramt gegen quittung zu erheben hat, dergestalten ausgeworfen, dass er untereinsten davon auch die monatl. reis und lieferungsunkosten mit zu bestreiten haben und keineswegs sich unterfangen solle, sub quocunque titulo aut praetextu von denen creisinwohnern weiter etwas zu fordern, noch auch von denenselben einige vorspann zu begehren und anzunehmen, vielweniger in einige agentien, negotiationes der partei oder in die abhandlung der anweisungen sich einzulassen, weder auch einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf sich nehmen, sondern in allen sachen, welche mediate oder immediate in das obersteueramt und dessen activität einlaufen, von allen privatnegotiis sich zu enthalten.

32. *Přísaha filiálních výběrčí ustanovených v krajích.*

Formula juramenti der creiseinnehmer.

Ich N. schwere gott dem allmächtigen, der übergebenedeiten, von der erbsünd unbefleckten jungfrauen, mutter gottes Mariae und allen lieben heiligen, dann dem allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten fürsten und herrn, herrn Carolo dem Sechsten, erwählten Röm: kaiser, in Germanien, Hispanien, auch zu Hungarn, und Böheim könig etc., meinem allergnädigsten landesfürsten und herrn, wie auch denen hochlöbl. herren ständen in erst erwöhnten königreich Böheim etc., demnach von jetzt hochgedachten löbl. herren ständen für einen creis- oder filialeinnehmer deren praestationum publicarum des N. creises an- und aufgenommen worden, dass ich mich in der mir anvertrauten amtirung fördersamst, getreu und fleissig verhalten, die herren creisinwohnere, oder wen sie ihre praestanda abzuführen abschicken werden, sobald es immer möglich, wie sie nach und nach ankommen, ohne sie unnötig und lang aufzuhalten, schleinig und gratis zurück abfertigen, von ihnen einiges geschenk sub quocunque titulo aut praetextu keineswegs begehren noch annehmen, ohne vorbewust der löbl. ausschusscommission und des herrn steueramtsdirectoris mich nicht ex loco stationis begeben, vielweniger von denen geldern ichtwas erogiren. sondern die empfangene sorten und species in der cassa behalten und nicht auswechseln, mit dem monatlichen percepto allemal zu bestimmter zeit bei dem kgl. obersteueramt zu Prag samt denen tabellis mich so wie möglich zeitlich einfinden und im übrigen der mir erteilten instruction — so ich wohl bedächtlich überlesen —, in allen puncten und clausulen mich gemäss verhalten, auch denen weiter etwa ergehenden verordnungen jederzeit genau, treu und fleissig nachleben, einfolgsam in keine agentien oder negotiationes der parteien, vielweniger in die abhandlung der anweisungen mich einlassen, weder einige eincassirung der denen particularibus zukommenden geldern oder dirigir- und berechnung einer herrschaft oder guts mandatario nomine auf mich nehmen, sondern von allen privatnegotiis mich enthalten will und solle. So wahr mir gott helfe, die übergebenedeite von der erbsünd unbefleckte jungfrau, mutter gottes Maria, und alle lieben heiligen. Amen.

33. *Instrukce pro filiální kontrolory ustanovené v krajích.*

Instruction

für den mit ihro kais. und kgl. Mt. allergnädigster genehmhaltung von denen löbl. herren ständen des königreichs Böheim des Bunzlauer districts in der kgl. creisstadt Jungbunzlau angestellten creiscassaecontralor, was dessen verrichtung sein und derselbe darbei zu beobachten haben solle.

1o Wird er creiscassaecontralor jederzeit getreu und fleissig in seiner amtirung sich zu verhalten, eines ehrbahren und redlichen wandels sich zu gebrauchen und des von ihme abgenommenen und geleisten eides sich beständig und fleissig zu erinnern haben. Und weilen

2do die gesamte inwohner des Bunzlauer creises mit der monatlichen abfuhr ihrer praestationum publicarum an den dortigen creiseinnehmer immediate angewiesen worden, und dieser einen jeden über das abführende quantum unter seiner handunterschrift ordentlich zu quittiren, folgends den percipienten der quittung on ihme contralor, deme sie ebenfalls allemal zu verschreiben oblieget, zu verweisen hat, also wird

3tio er contralor, sooft wer mit einer quittung sich anmeldet, selbige ohne einigen entgeld auszufertigen und von niemanden, es seie unter was praetext es immer wölle, einiges geschenk zu begehren oder anzunehmen, sondern männiglichen auf das schleinigste, dass sie unaufgehaltener zu ihren wirtschaftsverrichtung zurückkehren können, abzufertigen, dann

4to das abgeführte quantum mit anmerkung der herrschaft, guts oder stadt, wie auch des dati, und specificirung der in der quittung ausgeworfenen münzsorten, in das zu fleiss zu halten habende manual allemal ordentlich einzutragen; mithin auch

5to ohne erlaubnis der löbl. ausschusscommission und des herrn steueramtsdirectoris sich niemalen bei schwerer verantwortung, auch sub poena amotionis ab officio, ex loco stationis und anderwärtig hin zu begeben, bei erhaltender erlaubnis aber allemal auf seine eigene gefahr wen [andern] zu substituiren. Nicht minder

6to angesehen der creiseinnehmer mit dem monatlichen percepto sich jederzeit nach ausgang eines jeden monats, den anderten oder dritten tag des nächst darauf folgenden, nacher Prag, die gelder bei den kgl. obersteueramt abzuführen und anbei nach dem ihme hiemit communicirenden formular die tabellas perceptorum et respective restantiariorum in duplo mitzubringen, darvon ein exemplar der kgl. statthalterei, ein und das andere der löbl. ausschusscommission zu überreichen hat, er contralor aus seinem manual eine dergleiche tabellam perceptorum et restantiariorum zu verfassen und solche mit anfang eines jeden monats einmal der kgl. statthalterei und das andermal der löbl. ausschusscommission einzusenden, soferne aber nicht allezeit eine sichere gelegenheit sich darzu ereignete, solche den creiseinnehmer, denen untereinsten befohlen worden, sie unweigerlich mitzunehmen, verpetschirter mitzugeben, keineswegs aber sie beide

zusammen ihre manualien zu contrarolieren, vielweniger zu colludiren, sondern ein jeder seine tabellam besonders einzurichten haben. Und wie man sich gegen ihme contralor allerdings versiehet, dass er an seiner treu und fleiss nichts erwinden lassen, ihro Mt. und löbl. herren stände nutzen fördern, schaden verhüten, auch zeitl. andeuten und allem deme, auch was weiter verordnet werden dürfte, genau nachleben werde, als werden hingegen

7° demselben zu einer jährlichen besoldung .... fl. dergestalten ausgeworfen, dass selbiger sich darmit allerdings vergnügen und von denen herren landesinwohneren weiter einiges geschenk sub quocunque titulo aut praetextu weder fordern noch annehmen solle.

VLADIMÍR KLECANDA:

OBNOVENÍ DESK ZEMSKÝCH PO POŽÁRU R. 1541.

Když roku 1870 vydával J. Emler »Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých«, cítil sice sám, že by měl předeslati své edici předmluvu, »v níž by zevrubně vylíčeno bylo celé zřízení desk a v níž by objasnil i všecky změny, které se v zřízení tomto během času udály«, ale odložil tuto práci až k závěrku svých Pozůstatků, mimo jiné též z toho důvodu, aby už mohl citovat materiál v nich vydaný. Pozůstatky však uvázly na druhém díle a s nimi i slíbená historie starých desk zemských.

Jediné, co nám Emler o deskách obšírněji napsal, je jakási zpráva o přípravných pracech k edici, vydaná r. 1867, »O zbytcích desk zemských v r. 1541 pohořelých«. V ní popsal stručně šestery prameny obsahující pozůstatky shořelých desk, které mu poskytly celkem 6400 zápisů deskových. Jeden z těch pramenů jsou obnovené desky, v nichž je obsaženo přes půl třetího tisíce starých zápisů, čili plné dvě pětiny všech nám zachovaných vkladů z doby před požárem. Již tato čísla svědčí pro to, jak důležitým pramenem pro rekonstrukci desk shořelých jsou nové desky, pramenem, který nesporně zasluhuje, aby byl podroben diplomatické a právně historické kritice.

Ale edici Emlerovu a nás dělí téměř půl století, což stačí k vysvětlení toho, že vydání Pozůstatků nebylo pořízeno na základě důkladného rozboru pramenů a že zejména obnovení desk po požáru r. 1541 nebyla vůbec věnována pozornost.

Proto čteme sice u Emlera, v čem se nám otištěný zápis deskový dochoval, ale postrádáme jakýchkoliv poznámek o způsobu a formě, v jaké se dochoval. Víme sice, že zápis je z toho či onoho kvaternu obnovených desk, ale nevíme, zda je to věrný opis bývalého zápisu či výtah jeho, zda je to obnova podle pouhé paměti úředníků deskových nebo konečně zcela nové přiznání k právnímu obsahu dávného zápisu!

Tato otázka důležitá pro kritické ocenění zachovaných vkladů deskových a zejména pro historii starých desk zůstala u Emlera nerozřešena. Nehledě k jiným formálním nedostatkům, které shledá moderní ediční technika na záslužné práci Emlerově, je zejména tato stránka citelnou slabinou našich Pozůstatků.

Když mne v lednu 1916 pověřil zemský archiv na žádost tehdejšího presidenta zemského soudu F. Rinesche katalogisací desk zemských, pořizoval jsem při této práci také seznam nově přijatých pánův a rytířů i udělení inkolátu a vypisoval zejména všechen materiál k dějinám desk zemských. Ztrávil jsem tak plné dva roky! A jako všichni ti, kdož zabloudili v nesmírné poklady této starodávné instituce našeho práva, podlehl jsem stejnému svodu: rozhodl jsem se pokračovat ve vydávání Pozůstatkův starých desk a připravit se i k edici desk nových.

Tak vznikla tato práce jako část přípravy k vydávání dalších Pozůstatkův a jako příspěvek k studiu desk zemských. Ukazuje, jak diplomatickou kritikou marginálních poznámek v nových kvaternech rozmnožíme počet zachovaných zápisů ze shořelých desk, umožňuje přesným rozlišením způsobů, jakými se v deskách všeliké zápisy po požáru obnovovaly, kritické využití zachovaného materiálu a konečně osvětluje mnohé stránky v zřízení i významu našich desk.

Užité sigly:

DD, DZV, DZM, DZSt.: desky dvorské, desky zemské větší, menší a stavovské. První tři druhy jsou u desk zemských v zemském soudě v Praze I., na Ovocném trhu, čtvrté jsou uloženy v zemském archivě.

ZZ1500, ZZ1549 atd.: různá vydání Zřízení zemských.

NZ: »Nové Zřízení o vyzdvižení desk zemských pohořelých království Českého léta Páně 1541«. Čísla udávají články, jak byly označeny v tisku Severínově.

Požár hradu Pražského a zkáza desk. — Ve čtvrtek před svatodušními svátky — 2. června 1541 — kolem třetí hodiny odpolední proskočil plamen šindely vedle komína domu pana Ludvíka z Gutštejna na náměstí v Menším městě Pražském, proskočil a zase zmizel. Po chvíli se však vzňala už celá půda, a že vítr všelijak se točil, chytly v okamžiku sousední domy. Nejprve směrem k Vltavě přes klášter sv. Tomáše k velkému domu zvanému Vápenice (na místě nynějšího paláce Valdštejnského) a odtud rychle až k Písecké bráně. Na západ lehla brzo popelem celá část města mezi náměstím a horou zámeckou, kde plameny větrem se honily a při každém zadutí sem tam přeskakujíce zachvátily novou střechu, až skoro celý svah byl v jednom ohni.

Na jižní straně chytla obecní kuchyně, stojící uprostřed náměstí, a při tom i krov věže kostelíku sv. Václava. Odtud pak přepodivným působením větru přeskočily plameny až k posledním dvěma domům u tehdejší brány Strahovské, k domu Řehoře Marštalky a Václava Rubáše. Od těchto domů rozšířil se oheň i za bránu Strahovskou po tak zvaném Dlážení, které vyhořelo téměř celé až k Hradčanům, kde plameny zachvátily nejprve dům pana z Ilburka na rynku Hradčanském, který shořel do základů i se sousedním farním kostelem sv. Benedikta. Po chvíli stály Hradčany v jednom plameni a hrad se pomalu utápěl v ohnivé záplavě, která se mu byla zatím přiblížila již i s druhé strany od řeky, kde oheň přeskočil u Písecké brány valy hradu Pražského, vzlétl po suché trávě po stráni k příkopům hradským a zachvátil tam dřevěné pavlače táhnoucí se od bašty k baště po nízké zdi, t. zv. parkánech. Od těchto pavlačí chytl krov na kapli Všech svatých a odtud se oheň rychle rozšířil po celém hradě. Nejprve prohořely krovy jednotlivých částí, tak především síně Vladislavovy, pak pokojů královských a konečně krásných pokojů královniných, které byly ohněm žalostně zpustošeny. Popelem lehly také skoro všechny domy soukromé v sousedství, vyhořely oba kostely, sv. Jiří i sv. Víta, nejvyšší purkrabství — zkrátka hrad skoro všechen s věžemi a s parkány, s mosty i s branami. Jen Daliborka a Černá Věž zůstaly neporušeny.

V sousedství síně Vladislavovy, v níž se ohněm místy propálila dřevěná podlaha, zůstala uchráněna pouze zasedací síň menších

úředníků zemských a ingrosátorů desk, kde strop trochu prohořel. Za to však shořela blízká veliká síň soudní s katedrou i se šraňky, za kterými byly lavice soudců, s celým zařízením i se dvěma dveřmi vedoucími do sklepa, v němž byly uloženy desky zemské. Že se oheň dostal k deskám, způsobily prý jiskry odletující buď z hořícího krámku hokynářského vedle síně Vladislavské proti domu Jana Žateckého z Vajkrštorfu, nebo z domku stojícího na straně k městu. Možno však, že sřítivší se soudní světnice prolomila prohořelé již dveře a zapálila tak kvaterny deskové uschované v sklepení.[1])

Tak zašly ohněm staré desky zemské, přední klenot království, o jichž bezpečnosti ještě před padesáti lety Všehrd s klidným přesvědčením prohlašoval: »Listové se potracují, a mol a oheň i zloděj jim uškoditi může, ale deskám starost neškodí a mole a ohně neznají, na vodu, na železo, na zemi žádné péče nemají, zlodějům se smějí, věrná stráž všech věcí do nich zapsaných i vložených bezpečně sobě svěřeného chová, nejen nám toliko a dětem našim, ale jich dětem i těm, kteříž se narodí z nich.«[2]) A přece zašly ohněm všechny až na jeden jediný kvatern, který byl náhodou u starosty komorničního. Jen dvorské desky a registra soudu komorního, spolu s privilegii královskými ušly stejnému osudu tím, že byly včas uloženy do sklepení pod zelenou světnicí, které se požár dlouho vyhýbal, a že klenutí sklepu toho ohni odolalo. Podobně se zachovala registratura purkrabská v klenutých sklepech nejvyššího purkrabství, které přestály bez pohromy řádění dravého živlu.

---

1) Literaturu o požáru hradu Pražského i desk uvádí Zíbrt, Bibliografie České Historie, díl III., str. 327 nn. Současný obšírný popis vydal již Václav Hájek z Libočan, Kniha o neštastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším městě Pražském a na Hradě sv. Václava i na Hradčanech l. 1541. — Později vyšlo druhé vydání a v r. 1614 vydal Vavřinec Žežhule, měštěnín v Novém městě Pražském nové trochu pozměněné vydání u Samuele Adama z Veleslavína. Srovn. Zíbrt III., čís. 6809. — Nejnověji bude otištěna Hájkova Kniha v dodatku Flajšhansova vydání Hájkovy Kroniky v Staročeské knihovně, vydávané Českou Akademií. Viz o tom v úvodě k prvnímu dílu Kroniky v Staroč. knih. II. str. XIV. a LVII. — Nejspíše podle Hájkovy Knihy vydal ještě téhož roku Heinrich Steiner v Augšpurku německou »Newe zeytung vonn dem erschrockenlichen fewr vnd brunst, so newlich in disem gegenwertigen MDXXXXI. Jar, Dornstag vor Pfingsten, das ist der II. tag Junii, Jnn der klainern statt Prag auff dem Künigklichen schloss, vnd andern orten mer geschehen ist, Auch wie Man, Weyb vnd Kinder jemerlich durch das fewr verprent, vnd vmkomen seind, Solliches findest alles klerlich in disem Büchlein angezaigt.« Srovn. R. Wolkan, Böhmens Anteil an der deutschen Litteratur des XVI. Jhdts. I. díl, str. 11, čís. 44. — Nejobšírnější popis požáru podal V. V. Tomek v Dějepisu města Prahy, díl XI., str. 202 až 210.

2) M. Viktorín ze Všehrd: O právích země české knihy devatery. Kniha VI., kap. 10.

Teprve druhého dne, když se bylo obyvatelstvo trochu uklidnilo, poznávala se všechna škoda požárem způsobená; padesát lidí vzalo za své zadušením, zasutím i uhořením a téměř dvě stě domů lehlo popelem. A přece větší ranou, nežli všecky tyto ztráty, dolehla na stavy hrozná katastrofa desk zemských, tohoto klenotu království Českého, nepřeberné studnice všeho práva veřejného i soukromého, archivu, v němž byla vytýčena, zapsána i zajištěna všechna práva netoliko všeho národu a jednotlivých tří stavů, ale i každého jedince z nich, pokud držel přímo nebo nepřímo statky svobodné. Shořelyť ve více než padesáti kvaternech desk trhových, téměř v dvaceti kvaternech desk větších zápisných a tolikéž deskách menších zápisných, asi v desíti deskách památných a celé řadě kvaternů půhonných — nepočítaje jiné vedlejší druhy desk — důležitá usnesení sněmovní a všechna ustanovení zákonodárná, úplná akta soudu zemského ve všech rozmanitých jeho stadiích a konečně všechny zápisy hypothekární obsahující smlouvy a zápisy o držení a požívání statků dědičných, jich prodeje, zastavování i postupování, dělení jich i odhádání, poslední vůle a mnohé pod.

A tak se teď cítili stavové zbaveni býti právní jistoty, zdálo se jim, že jejich věčná práva k statkům svobodným, práva utvrzená mnohdy pouze deskovým zápisem, pozbyla své právní bezpečnosti, a obávali se, že bude někdo hledět využíti zkázy desk k jejich škodě. Mnohá práva a výsady stavů těžce vybojované na Jagelovcích a králi Ferdinandovi v prvních letech jeho vlády, ztrácely zničením zápisů deskových značnou část své právní jistoty. Především však šlo o vklady hypothekární, jejichž *povinné zapisování do desk* se bylo již dávno vžilo a častokráte bylo, třebas nepřímo, zákonem utvrzeno.

Bylo přirozeno, čím bouřnější a nejistější byla doba, že tím větší obavy měli lidé o své spravedlnosti, a chtěli tedy míti svá práva co nejvíce zajištěna. Proto vyhledávali desk zemských ještě častěji, pokud ovšem zmatky válečné — jako ve válkách husitských — nepřivodily zastavení soudu zemského a uzavření desk. Ale i tu pamatovali stavové na pozdější utvrzení svého právního jednání zápisem do desk, až budou zase otevřeny. Tak se přiznala 24. září 1424 paní Markéta z Malobratřic, manželka Mikuláše z Řehce, před několika pány a rytíři, že dala všechno své dědictví v Malobratřicích svému manželi »slibujíc jemu to ve dcky zemské vložiti, když by nejprv otevřiny byly«. Svědků se pak dožádala, nedožila-li by se toho, aby oni sami to »před úředníky seznali, že jest její dobrá vůle, aby Mikulášovi ve dcky vešlo to její právo«. Ze stejných důvodů slíbil již 19. června 1402 Jan Macha z Buršic zeti svému Janovi Rykéřovi z Buršic dvůr svůj v Buršicích, který mu byl zapsal ve stu kopách pražských grošů, »vložiti a vepsati ve dsky

zemské, ač budú-li dsky zemské otevřiny; pak-li by dsky zemské otevřiny nebyly, ale slibuji a mám ten dvuor utvrditi a ujistiti tím řádem, kteréhož řádu obecně zemené budú požívati v této zemi.«

Bylo tedy už v té době pokládáno za nejjistější pojištění jakéhokoliv věcného práva k statku svobodnému, bylo-li vepsáno do desk, a když roku 1437 po dlouholeté přestávce byl znova osazen soud zemský a desky otevřeny, vynesen byl zemský nález o listech, »kteréž sú sobě v této zemi páni, rytíři, panoše a zemané v těch časích nepokojných, dokudž desk zemských nebylo, v svém řádu dělali a své zboží a platy prodávali a zapisovali do vložení ve dsky zemské, že takoví listové a zápisové, kteříž jsú řádně a s vědomím panským, rytířským neb panošským pod jich pečetmi psáni neb děláni, že takoví listové moc mají«. Bylo však nařízeno, »aby sobě ty listy a zápisy ve dsky zemské kladli vedle řádu a práva země této«.[3]) Řídě se tímto nálezem a plně svůj slib učiněný »listem a svú dobrú vírú křesťanskú i ctí« vložil Macha z Buršic svůj zápis dne 12. června 1443 do znova otevřených desk.[4]) Markéta z Malobratřic se však již otevření desk nedožila, a proto po její smrti vložili dne 23. dubna 1444 onino dožádaní páni a rytíři dědictví její v Malobratřicích Mikulášovi z Řehce.[5])

A teď všechny zápisy v deskách shořely! Neskončené spory přerušeny, svědomí k nim vydaná zničena, lhůty promlčeny, dlužní úpisy v nejbližší době splatné shořely a s nimi i kvitance ze zaplacených dluhů, zašly i majestáty, jimiž byli manové propouštěni z manství, zašly i nové dědičné vklady propuštěných manů v deskách zemských a zůstaly naopak jejich bývalé zápisy manské dosud nepřetržené v deskách dvorských. Byly tedy poměry právní vskutku úplně otřeseny a stavové netrpělivě už očekávali, jak bude tato ztráta nahrazena.

Jednání o napravení desk zemských. — Zatím zpravili krále Ferdinanda radové komory české Kryštof z Jandorfu a Floryán Gryspek z Gryspachu o požáru hradu Pražského a vylíčili mu také zkázu desk zemských.[6]) Král vyslovil své politování, že hrad stihla ta pohroma a nařídil hned nejnutnější práce k zabránění větším

[3]) Archiv Český, II., str. 380.

[4]) DZV (t. j. desky zemské větší) 6 fol. H 17.

[5]) DZV 2 fol. A 12.

[6]) Orig. z 4. června 1541 v c. a k. spol. fin. archivě ve Vídni, Böhmen 1539—1541: »So ist auch das sloss allenthalben aufprunnen und sonderlich die puecher bei der landtafl und was sonst in derselbigen verwarung gewesen, doch so ist das gelt, so zu der landtafl gelegt worden, wie man sagt, zu mehrerm tail unversert blieben.« — Otiskl Gindely v Zprávách o zasedání král. čes. spol. nauk r. 1874, str. 167.

škodám na hradě.[7]) Na jeho rozkaz psala již dne 19. června komora česká Václavovi z Hradešína, nejvyššímu mistru křižovníků s červenou hvězdou, ježto »pokojové krále JMti na hradě Pražském pro škod dalších uvarování rumovati a krýti se musejí,« aby poslal dvanáct lidí s lopatami na hrad. Václav z Hradešína se však pouze uvolil zaplatit na tři dny dvanáct dělníků, protože poddaných svých nemohl poslati.[8]) Také jiné kláštery byly později komorou českou vyzvány, aby poslaly lidi a vozy k vyvážení rumu z hradu, zdá se však, že výzva měla pramalý výsledek. Opati se téměř všichni omlouvali chudobou kláštera, neúrodou, vzdáleností a jinak všelijak.[9])

Král se tedy staral usilovně o opravu hradu, především ovšem o svoje pokoje a o komnaty královniny, jejichž spustošení bylo mu arci těžší ztrátou nežli shoření desk. O napravení desk, zdá se, ještě ani řádně neuvažoval, mělť dosti zájmu o to, aby zemské desky pozbyly aspoň trochu svého jedinečného postavení v právním životě českém. Byly to jediné desky a privilegia, jejichž majestát závodil s králem, jejichž autorita byla stejně nedotknutelna jako osoba králova. Ferdinand si toho byl dobře vědom, vždyť se často střetla jeho moc, dosud zvolna se v Čechách upevňující, s autoritou desk a starých privilegií, jimž musil obyčejně mlčky a nerad jen ustoupit, věděl dobře, jak často překážely desky zemské jeho plánům svými starými zápisy a svojí vážností.

Nebylo tomu dlouho, kdy se rozbilo na jaře jednání sněmu o požadavek rytířstva, aby byl dříve vymazán z desk zemských minulý sněm z r. 1540, protože relace jeho byla neúplná a nesprávná.[10]) A jen tím, že teď požár zničil spolu i onen zápis svolení sněmovního, odstraněna byla překážka dalšího jednání. Stejně nemilou vzpomínku na desky měl král z r. 1529, kdy položil z Lince dne 7. června sněm český do Budějovic, aby mohl sám býti přítomen důležitému jednání sněmovnímu o pomoc proti Turkům.[11]) Za tou příčinou psal nejvyšším hejtmanům do Prahy, aby k sněmu přivezli potřebné věci od desk zemských. Ale nejvyšší písař, Radslav Beřkovský z Šebířova, jeden z hejtmanů, odmítl mu to listem z 18. června, »poněvadž se dsky nikam nevozí a nikda nevozívaly«.[12])

[7]) Král odpověděl listem z Řezna ve středu před Božím Tělem, 15. června 1541. O listu tom mluví Zdislav Berka z Dubé, nejv. hofmistr, v dopise Petrovi z Rožmberka z 22. června. (Třeboňský archiv, Rosenberg 9b, fasc. I., fol. 283). — Srovn. Tomek, XI., str. 210.

[8]) Orig. v c. k. místodrž. archivě v Praze S 21/4.

[9]) Listy opatů Tepelského, Oseckého, Chotěšovského a Kladrubského z 3., 6., 10. a 27. října 1541 tamže.

[10]) Sněmy České I., str. 484 nn. — Srovn. Tomek XI., str. 200.

[11]) Tomek XI., str. 79.

[12]) K. J. Erben, Výbor z literatury české, díl II., sloupec 1313.

A téhož roku na sněmu o sv. Lucii vložili si stavové do desk bez jeho vědomí některé své dávné svobody omezující moc královskou, zejména pokud šlo o osazování nejvyšších úředníků zemských v Čechách, ve Slezsku a v Lužicích. Ferdinand sice odpíral tomu vkladu na příštím sněmu r. 1530, že se mu tím stala ujma, zdá se však, že marně.[13]) Měl tedy král Ferdinand dosti příčin, aby viděl v mnohých privilegiích stavů českých a tím i v deskách zemských, jakožto jejich opoře, stálou překážku vzrůstu své moci, a není divu, že hodlal využíti zkázy desk k svému prospěchu.

Stavové si zatím už stěžovali, že se král nijak nestará o napravení desk. Byly sice založeny hned po požáru nové kvaterny pro všechny druhy desk, byly to však kvaterny běžné, určené původně pro nové vklady a nikoliv pro obnovení shořelých zápisů.[14]) Mnozí ze stavů upomínali též krále, aby jim obnovil staré majestáty, pokud jim u desk zemských shořely. Král však, jsa tou dobou mimo Čechy, odkázal je až do svého návratu, protože texty majestátů byly v registratuře u komory české v Praze. V příčině pak obnovení desk rozeslal z Řezna, kde byl tehda na sněmu říšském, mandáty do Čech, aby byly po krajích voleny osoby ze stavu panského i rytířského, které by se sjely do Prahy prvního září k poradám, jak by byly obnoveny shořelé desky a jak aspoň z části nahrazena jejich ztráta. Když pak později dne 22. srpna pokládal z Vídeňského Nového Města sněm český ke dni 12. září, nařizoval znova o sjezdu, »aby se přece všechny ty osoby k tomu volené sjely a to všecko, pokudž v předešlých mandátech strany desk zemských shoření, znovu napravení o tom jest doloženo, nerozjížděje se, řídily a konaly, tak aby tudy obecnému dobrému a řádu nic obmeškáno nebylo«.[15]) Král dal tuto zmínku o napravení desk do patentu, kterým vypisoval sněm, již pro uklidnění netrpělivých stavů, od nichž žádal, aby na sněmu nejednali o ničem jiném než o pomoci proti Turkům.

[13]) Sněmy České I., str. 331. — Srovn. Tomek XI., str. 99.

[14]) Po požáru byly založeny nové kvaterny, a to dne 14. června kvatern červený relací krále JMti a pánův Jich Mtí a vladyk z plného soudu zemského (DZSt t. j. desky zemské stavovské v archivě zemském, 42) 15. června černé kvaterny trhový (DZV 1) a památný (DZV 41), 22. června kvatern zápisný menší lvový neboli plavý (DZM 226), 25. června kvatern zápisný větší lvový (DZV 83), 9. září kvatern relací od soudu komorního hřebíčkový (DZM 123), 19. září kvatern červený sněmův (DZSt 1). Brzy po shoření desk byly založeny také kvaterny obesl[illegible], a to červený, jehož první obeslání je z 30. května, feria II. ante Marcelli (DZM 9), ke dni úternímu černý s prvním obesláním z 14. září, středa den povýšení sv. Kříže, (DZM 31), k rozličným výpověděm bílý (DZM 63) a kvatern platův komorních černý (DZSt 24). Jediné pro desky půhonné nebylo třeba zakládati nový kvatern, ježto se starý červený půhonný z r. 1539 (DZM 1) náhodou byl zachoval a bylo v něm zapisováno i dále po ohni.

[15]) Sněmy České I., str. 490. — Srovn. Tomek XI., str. 212.

Nedošlo však k poradám o napravení shořelých desk, ba ani nebyly po krajích voleny osoby z vyšších stavů, jak bylo králem nařízeno. Zdá se, že stavové neměli chuti začínat věc na tak dlouhé lokte a čekali, že se jim podaří na sněmu věc urychliti bez zvláštních sjezdů a porad. Krále to překvapilo a proto, ačkoliv původně nechtěl, aby se na sněmu jednalo o něčem jiném než o pomoci proti Turkům, přece jen v poslední chvíli povolil a v instrukci poslům na sněm, dané v Linci dne 10. září, uložil už výslovně: »jestli by stavové království Českého, jakž nás zprávy docházejí, to sobě stěžovati chtěli, a vy, poslové naši, tomu byste srozuměli, tehdy stavům od nás povězte, že proti nám není, nébrž toho žádáme, aby na tomto sněmě osoby hodné z prostředku svého vybrali a jim poručili aneb sepsané dali, pokud by s námi, což se desk zemských zase nařízení a těžkostí lidských napravení dotýče, jednati a to na místě stavěti měli. Neb jsme se nadáli, že podle jistého poručení a psaní našeho po krajích osoby vyvolili a ke dni sv. Jiljí [1. září] do Prahy k přátelskému o těch potřebách rozmluvení vypravili a těch cest pohledali, kterak by dsky zemské a lidské důležitosti k nápravě přijíti mohly. I poněvadž se to nestalo, tehdy aby stavové na nynějším sněmu, jakž svrchu dotčeno, ty osoby vyvolili a k nám přidali, aneb pokudž by na témž sněmu čas postačiti [mohl], společně se snésti a narovnati mohli, spíšíc, jak o tom v předešlých mandátech našich z Řezna vyšlých doloženo, nám prve poslali i to ukázali a další vůle a povolení našeho při tom očekávali, neb se tu neméně nás jako i stavův království Českého dotýče.«[16])

Stavové vyhověli návrhu královu a usnesli se o tom, že podle jeho mandátu mají se osoby k tomu volené sjeti v Praze v neděli po Všech svatých a v pondělí dne 7. listopadu sejíti se na hradě Pražském, aby sepsali zřízení o nápravě desk. Pražané se za stav městský přiznali k tomuto usnesení sněmovnímu pouze s výslovnou podmínkou, že i oni pošlou své zástupce k poradám o těch artykulích, které se jich týkají, a že jim budou příslušné články řádně předčítány.[17a]) Bylo tedy zase odloženo urovnání této věci až do listopadu a tím jen prodloužena nejistota právních poměrů, kterou trpěli zejména vyšší stavové a dědinníci. Tomu bylo aspoň poněkud spomoženo nařízením, že se dluhy v deskách nebo na listech zapsané a jejich exekuce odkládají až do vánoc, bez újmy však věřitelů, kteří mohou na své dlužníky již teď brátí půhony od úřadu nej-

[16]) C. k. místodrž. archiv v Praze. Registra sněmův a instrukcí 1540 až 1544 pag. 74. — Z rukopisu knihovny Lobkovické tištěno v Sněmech Českých I., str. 493.

[17a]) Sněmy České I., str. 498. — Srovn. Tomek XI., str. 215.

vyššího purkrabství pražského.[17b]) Také oba soudy zemské byly odloženy až do nazejtří sv. Barbory 5. prosince.

Obnovování shořelých zápisů před vydáním Nového Zřízení. — Usnesení však obsahuje ještě jedno důležité ustanovení se zpětnou platností od požáru desk. »Kdož by koli chtěli podle starobylého způsobu jakékoli zápisy, tak jakž řád desk ukazuje, sobě činiti, aneb že jsou po shoření desk starých prve sobě učinili, to má tak mocné a pevné býti, jako jest kdy od starodávna a před shořením desk bývalo.« Stavové totiž nečekali s obnovováním shořelých zápisů až do usnesení komise k tomu určené, zvláště když se to stále odkládalo. Když tedy byly založeny po požáru nové desky pro běžnou agendu, obnovovali v nich stavové svá stará práva k statkům dědickým, a to mnohdy takovou měrou, že se běžný kvatern stal téměř výhradně kvaternem obnovených zápisů.

Ač nebylo dotud nikde ustanovení *o poplatcích za obnovení vkladů*, stalo se přece praksí, že se za nové vepsání bývalého zápisu nic neplatilo.[18]) Bylo tedy nutno pro kontrolu zaplacených nebo dlužných tax poznamenati na okraji zápisu, je-li za vepsání zapraviti nějaký poplatek a byl-li zaplacen, či je-li vklad bezplatný. Jestliže se někdo zdráhal zaplatit povinnou taxu, nebyl mu zápis dokonán; a zdá se, že toho byli úředníci desk zemských zvláště velmi dbalí. Nejsou totiž zvláštností poznámky o tom při jednotlivých zápisech.

Tak nebyl vůbec dokonán vklad Petru Janovskému z Soutic, poněvadž nezaplatil povinné taxy. Poznámka o tom praví: »non terminatum, quia non solutum: debet dare 6½ kopy 4 gr. čes.«[19]) Rovněž nebyl dokonán zápis Ofky z Krásného Dvora, protože zůstala taxu dlužna, a připsáno: »non terminatum, quia non solutum 4½ kopy 14 gr.«. Teprve když zaplatila, byla tato poznámka škrtnuta a dodáno »solutum«.[20]) Ještě důrazněji mluví přípisek při zápisu Hendrycha purkrabí Míšeňského Jeronýmovi Šlikovi na 6000 tolarů: »non terminatum, quia non solutum et non habebit vigorem, donec solutum non erit«. Teprve když nejvyšší písař, jemuž ona taxa náležela, ji panu purkrabímu prominul, poznámka ve dskách byla škrtnuta a připsáno: »solutum; odpustil p. písař«.[21]) Prominutí taxy si vyprosil také Jaroslav Míčan z Klinštejna a z Roztok při věnování a přidání věna manželce své Afře z Tetova, jak svědčí poznámka u jeho přiznání: »non solutum; má sobě u Jich Mtí to jednati, aby mu od desk odpustili; pak-li nezjedná, chce sám dáti, ideo non terminatum«. Později však iuxta škrtnuta a dodáno: »odpuštěno jemu; terminatum; piš a ingrossuj«.[22])

Proto také čteme po straně obnovených vkladů stručné přípisky: »měl ve dskách, nihil dedit« (nīl dt)[23]) nebo »měl prve ve dskách, ideo nihil dedit« (īō nīl dt);[24]) jinde zase dotčeno, čím kdo prokázal, že měl onen zápis v deskách před shořením, jako na př.: »ukázal registřík, že měl prve oboje, ideo nihil dedit«,[25]) nebo »nihil dedit, ukázal vajpis zpečetěný«;[26]) jindy dokonce vepsán starý vklad s podmínkou: »mají ukázati při nejprvnějším sněmu, že jest tento zápis prve ve dskách byl«.[27])

Z těchto marginalií — a mnohdy pouze z nich — poznáváme, jde-li o starý či nový zápis. Výjimku činí *mocné listy královské na kšaftování a kšafty*, u nichž poznáme už ze zápisu, že jde o kšaft obnovený. Vkládaly se totiž do desk na relaci královskou s klausulí: »Tento majestát (kšaft) ve dcky zemské vložen byl z rozkázání nejjasnějšího knížete a pána, pana Vladislava, Českého krále etc. Posel na to ke dckám od JMti král. byl N. z pánuov, jsa k tomu od JMti král. zvláště vyslaný.« Tato poznámka se pak psala na rub majestátu nebo kšaftu spolu s datem vkladu. Tak tomu bylo za Všehrda a nezměněno ani Vladislavským zřízením.[28]) Kdo tedy měl kšaft s tímto indorsátem, mohl si lehce obnovit vklad předložením jeho u desk. Po r. 1500 bylo však ustanoveno, »aby úředníci menší napřed ten list mocný krále JMti a

---

17b) Toto moratorium netýkalo se pouze těch dluhů, při nichž to bylo výslovně řečeno. Tak Zdeněk Lev z Rožmitála napsal roku 1532 Václavovi z Lungvic, synu někdy Stanislava Jílovského z Lungvic, dlužní úpis na 900 kop gr. čes. »s takovú výminkou, stalo-li by se kdy buď obecním sněmem všech tří stavuov král. Čes. aneb králem JMtí s volí týchž stavuov odložení dluhuov aneb úrokuov placení tak, aby jedni druhým dluhy yaneb úroky sobě čekali, že on Zdeněk Lev ani jeho budoucí proti tomuto zápisu svému a proti témuž Václavovi ani jeho dědicuom takového svolení sněmovního ani ničehehož jiného sobě ku pomoci bráti nemá a moci nebude obyčejem nižádným«. (DZV 84 fol. A 21).

18) Poplatky při úřadu desk zemských bylv poprve pojaty do ZZ 1500; před tím je sepsal Všehrd, který o nich v VIII. knize »O právích země české« (kap. 48 čl. 6) píše, že jsou to »úředníkov Pražských větších i menších dóchodové a práce jich užitkové, kteříž nikdež v žádných deskách, v žádných knihách ani právích popsáni jsú nebylí, než v lidské a v úředníkov menších paměti až do dnešního dne sú nošeni.«

19) DZV 1 fol. A 27 ve středu po sv. Mikuláši, 7. prosince 1541.

20) DZV 83 fol. A 15 v pátek po početí Panny Marie 9. pros. 1541.

21) Ibid. fol. A 27 v sobotu u vigilii narození Páně 24. prosince 1541.

22) DZV 1 fol. A 3 ve čtvrtek po sv. Jakubu 28. července 1541.

23) DZV 1 fol. A 3, A 7—13, A 20, DZV 83 fol. A 4, A 6, A 9 a j. v.

24) DZV 1 fol. A 14, A 17, A 25 a j. v.

25) DZV 1 fol. A 26, DZV 83 fol. A 14.

26) DZV 1 fol. B 16.

27) DZV 83 fol. A 2, DZM 226 fol. A 1.

28) Všehrd, kniha VIII. kap. 42. — Srovn. DZV 3 fol. J 23, kde vepsán znovu mocný list krále Vladislava Dorotě z Doubravice z 16. června 1541, poprvé vložený 9. dubna 1505.

potom po něm kšaft ve dsky zemské vložili a vepsali bez zvláštních relátaruov, poněvadž v listu krále JMti mocném stojí napsáno, že JMtkrál. přikazuje úředníkuom větším i menším, aby, když by s takovými kšafty a listy přijdúc ke dskám a požádáni jsúce, je ve dsky zemské vepsati kázali, tak jakž ot starodávna bývalo«.[29]) Klausule byla ovšem také změněna a zněla: »Tento list mocný královský a na týž list mocný tento kšaft učiněný ve dsky zemské uložen a vepsán jest podle zřízení zemského.«[30]) Byla však stále psána po vkladu též na rub vepsaného kšaftu. V obou případech bylo tedy snadno obnoviti starý zápis, a v deskách zase snadno rozeznáme podle oněch klausulí, pokud který kšaft byl s listem mocným vepsán již před shořením do desk. Počítáme-li v to tyto případy, obsahuje kvatern běžný černý trhový (DZV1), založený ve středu den sv. Víta, 15. června, až do napravení shořelých desk celkem 108 zápisů, z nichž 50 je označeno jako obnovený zápis. Z téže doby je v běžném kvaternu větším zápisném lvovém (DZV 83) pouze 40 vkladů, z nichž se o 25 v marginalních poznámkách výslovně praví, že jsou to staré zápisy. Běžný kvatern menší zápisný plavý neboli lvový (DZM 226) obsahuje pak od středy před sv. Janem Křtitelem, ode dne 22. června, kdy byl založen, až do usnesení komise o napravení desk jen 27 vkladů, z nichž pouze tři jsou označeny jako staré zápisy. První kvatern památný (DZV 41) založený po shoření desk má v téže době 64 zápisy, z nichž pouze při smlouvě mezi Hendrychem Jablonským z Jablonné a Lorencem Šlikem z Holejče z r. 1534 je poznamenáno, že »měl prve ve dekách«.[31])

Tím však není řečeno, že všechny ostatní vklady zmíněných kvaternů, které se výslovně neuvádějí jako obnovené, jsou nové. Tak když se dne 13. prosince přiznal před úředníky menšími Břetislav z Rýzmberka a z Švihova k prodeji Zavlekomě a Vidhoště Přibíkovi z Chlumu, nebylo k zápisu poznamenáno, že je to obnovený vklad. V iuxtě však z roku 1543 se výslovně praví, jak se Přibík seznal před úředníky, že »jest Břetislav z Rýzmberka a z Švihova zápis tento jemu dskami obnovil a na něho samého převedl, kteryžto zápis prve svědčil jest Kateřině z Michnic, mateři jeho Přibíka a jejím budoucím«.[32]) O mnohých zápisech se však dovídáme pouze nepřímo, že byly kdysi již v deskách zemských. Tak bychom nikdy

[29]) Archiv český V., str. 111.

[30]) DZV 1 fol. A 3. Mocný list krále Vladislava Beatrici z Kolovrat, manželce Petra z Dubé, z 4. března 1508 a kšaft její z 8. března 1540, oba s poznámkou: »v sobotu po sv. Marku evang. [30. dubna 1541] a po shoření podruhé v pondělí před sv. Jiljím [29. srpna 1541] jest do desk zemských vložen.«

[31]) DZV 41 fol. A 13.

[32]) DZV 1 fol. B 6.

nezvěděli o smlouvě mezi Floriánem Gryspekem z Gryspachu a Vilémem Podmoklským z Prostiboře o zboží Kaceřovské, že byla kdysi v deskách, kdyby již čtyři dni před tím nebyla vepsána do desk památných plná moc, kterou byl za tím účelem dal Vilím Podmoklský Janovi z Kelče.[33]) Stejnou cestou se dovídáme o smlouvě Adama Lva z Rožmitála s Šimonem Třeštíkem z Hyršova z r. 1537, že byla již dříve v deskách, teprve z plné moci, kterou dal Adam Lev Jeronýmovi z Božic a Janovi z Kelče, aby zaň vložili smlouvu Třeštíkovi znovu do desk.[34]) Jindy zase jedny desky druhé doplní. Tak v památném kvaternu byla dne 9. prosince vepsána smlouva Martina Chrta ze Rtína s Janem Ottou z Losu o Litovice z roku 1539, aniž by bylo nějak vyznačeno, že jde o starou smlouvu, která se po požáru desk obnovuje.[35]) Hledáme-li pak Chrtovo přiznání v deskách trhových, nalezneme při pátku po početí Panny Marie dne 9. prosince poznámku: »Tuto má státi trh, kdež Martin Chrt prodává Janovi Ottovi, hledaj v větším zápisném, při té ferii.«[36]) Kvatern větší zápisný má pak při témž dni přiznání Martina Chrta k prodeji Litovic, a že jde i v tomto případě o obnovu starého zápisu, svědčí mimo staré datum smlouvy poznámka na okraji zápisu: »nihil dedit«.[37])

Tímto způsobem možno zjistit ještě o řadě dalších zápisů, že jsou obnoveny ze starých, a tak vzroste počet obnovených vkladů v době před vydáním nařízení o deskách v některém kvaternu na 12, v jiném dokonce až na 75% všech zápisů. Nejvíce obnovených vkladů obsahuje větší kvatern zápisný a po něm kvatern trhový, oba dva tedy, které byly pro věcná práva stavů k statkům dědičným nejcennější. Proto také pospíchali stavové zejména s obnovováním vkladů trhových a zápisných (dlužních), zvláště tam, kde se jim zdála býti druhá strana nedosti spolehlivou. Tak to bylo u Adama Lva z Rožmitála, který měl své statky prodlužené až po střechy a dlužních úpisů svých a po svém otci Zdenkovi zděděných tolik, že málem by byli u desk proň založili zvláštní kvatern.[38]) Věřitelé ho teď ovšem pilně upomínali nejen o obnovení shořelých listů zápisných — ty by byl konečně mohl snadno obnovit — ale i o úroky a

[33]) DZV 41 fol. A 13. Plná moc vepsána 10. list. 1541, smlouva z 10. září 1539 vložena až 14. list. 1541 (ibid. fol. A 14).

[34]) DZV 41 fol. A 21. Plná moc vepsána dne 8. pros. 1541 a dva dny poté vložena stará smlouva z 12. list. 1537 (ibid. fol. A 23).

[35]) DZV 41 fol. A 21.

[36]) DZV 1 fol. A 30.

[37]) DZV 83 fol. A 16.

[38]) DZM 171 »Kvatern listů přiznání štráfovaný« založen byl v lednu 1542 výhradně pro listy dlužníků věřitelům vydané, jimiž se přiznávali k zápisům při požáru v deskách shořelým. Popsáno bylo však pouze 11 listů a jsou to všechno, až na jednu výjimku, přiznání Adama Lva.

splátky jistinné. Těm však nemohl vyhovět. Sliboval proto, že napíše nové úpisy, ale hned při tom poznamenával, že dlužné úroky připočte v nich k jistině, ježto nemá hotových peněz.[39]) A tak nezbylo věřitelům, než přijmout nabídku. Adam Lev jim napsal nové úpisy ve formě listů, jimiž se přiznává k starým svým dluhům, na které »zápisové z dopuštění Božího shořeli jsú,« nebo ve způsobě listu menším úředníkům desk zemských, kde jim dává plnou moc k právnímu vymáhání dluhů, aby »komorníka vydali pro jistinu i pro úroky na uvázání, tak jakoby ti zápisové celí a neporušení neshořelí byli«.[40])

Stavové tedy sami dbali o to, aby byla jejich práva znova zajištěna deskami zemskými, zejména tam, kde nebylo jiného právního utvrzení. Smlouvy tržní, rozdíly, dlužní úpisy a poslední vůle byly téměř pravidelně psány a pečetěny, pak teprve vkládány do desk, takže zachoval-li se po shoření zápisu deskového jejich originál, měl konečně i sám plnou platnost. Jinak tomu bylo tam, kde podkladem zápisu deskového nebyla psaná listina, nýbrž pouze osobní přiznání. Tak bylo zničení deskového vkladu pohromou zvláště pro věna, jež byla zapisována na pouhé přiznání věnujících bez přítomnosti obvěněné manželky. Bylo starým zvykem, že »k věnu, když se najprve do desk klade, dosti jest vedle práva, když ten, ktož věnuje, sám se u desk nebo před úředníky osobně přiznávaje, do

[39]) List Adamův Jindřichovi Planskému z Zíberka z 3. září 1541: »... Jakož jste mi psáti ráčili, za to mě žádajíc, abych se k tomu dluhu, na kterýž jste na mne zápis jměli, přiznal, jakž jsem tomu z psaní Vašeho šíře porozuměl; i oznamuji Vám, že toho na ten čas tak spěšně vykonati a Vám poslati nemohu, než chci Vás v paměti míti a Vám takové přiznání tak, jakož jsem jiným činil, do Prahy o sněmu příštím poslati a úrok také Vám k tomu do toho listu přiznavacího, poněvadž hotových peněz nemám, dostavím..ɔc...« (DZM 171 fol. A 8). Slíbené přiznání učinil Adam Lev dne 24. září 1541: »... oznamuji tímto listem všem, že jsem dlužen uroz. p. p. Jindřichovi Pl. z Z. etc. i jeho dědicuom a budúcím pět set kop gr. vše českých, na kterúžto summu jměl jest na mne zápis dskami zemskými i s úrokem léta etc. XXXIX. v středu po sv. Tomáši [24. pros.] s poluletím učiněný..ɔc..., kterýžto zápis jest jemu p. Jindřichovi Pl. při dskách zemských shořal. Protož, poněvadž jest se ta příhoda stala, znaje, že jest dluoh spravedlivý, k tomu se tímto listem přiznávám, že tú summú spravedlivě jsem jemu podle toho zápisu povinen...ɔc..«. Pečetil Adam a dva svědkové. (ibid. fol. A 8') Podobné listy přiznávací vydal Adam dne 10. srpna Mikuláši Rendlovi z Oušavy (fol. A 10'), 12. srpna Anně z Pliknštejna (fol. A 9) a Janu Sixtovi z Velikých Luženic na dluh otce svého Zdenka Lva otci jeho Sixtovi (fol. A 11'), 12. září Jindřichovi Zejdlicovi z Šenfeldu (fol. A 1), 29. září Hynkovi Černínovi z Chuděnic (fol. A 9'), 30. září Janovi z Vítence na Tochovicích (fol. A 10) a jiným.

[40]) DZM 171 fol. A'. List Adama Lva úředníkům Pražským menším desk zemských ze 17. srpna 1541 o pěti shořelých zápisech Gabrielovi Klenovskému ze Pteni.

desk věno klade; ženy tu nic potřebí ani žádného příjemce není«.[41]) Proto také nalezneme mezi 50 obnovenými zápisy prvního kvaternu trhového (DZV 1) 32 věnování manželkám.

Vkládali se tedy stavové, zatím co se sejití komise k napravení desk stále oddalovalo, svoje shořelé zápisy, pokud mohli, bez obtíží sami, kterážto prakse byla teď schválena výše zmíněným usnesením sněmu v září. Bylo však potřebí určiti ještě pravidla, podle nichž by se mohly obnovovati všechny staré zápisy ve všech často dosti spletitých případech. Vklady, které byly už teď znova vpisovány, byly všechny jednoduché a bez závad. Bylo však ještě nalézti normy pro případy právně složité: pro obnovení kupní smlouvy, která shořela u desk, zemřela-li strana prodávající, pro obnovení shořelého zápisu (t. j. dlužního úpisu), odepřel-li dlužník přiznati se k dluhu a zemřeli-li svědkové zápis kdysi pečetivší. Jak bylo možno znova vložit kšaft (t. j. poslední pořízení), shořel-li a svědkové už dávno nebyli mezi živými? Je pochopitelno, že se teď jednotliví dědicové těšili, jak si své podíly přiměřeně zvětší! A jak měl teď man propuštěný z manství obnoviti své dědické právo k svobodnému již statku, když mu deskový zápis shořel a shořel i list, kterým byl z manství propuštěn — a zůstal naopak ještě neškrtnut manský jeho zápis v deskách dvorských?

Z ř í z e n í o v y z d v i ž e n í d e s k z e m s k ý c h. — Proto tedy bylo nejvýš nutno, aby se již jednou sjela komise k napravení pohořelých desk zemských, a to počátkem listopadu. Než však přišla lhůta sjezdu, vypisoval král sněm ke dni 4. prosince a v patentech o tom daných v Linci dne 21. října připomínal znova stavům sjezd o napravení desk dodávaje, nevykoná-li toho sjezd, že to vyřídí sám se stavy na tomto sněmu, »aby řád a právo svůj spravedlivý průchod mělo a jakž bohatý tak chudý k spravedlnostem svým přicházeti mohl«.[42]) Král jakoby už tušil, že k sjezdu nedojde, a věděl, že bude nucen věc vyříditi se stavy na sněmu sám. A vskutku lhůta sjezdu po Všech svatých minula, aniž by kdo hlesl o nápravě desk. Čekalo se všeobecně až na sněm, kde bude dost příležitosti, aby se věc projednala ve větším počtu a pohodlněji než v komisi zvláště volené, nehledě ani k tomu, že by stavové museli jeti teď do Prahy na sjezd a po měsíci na sněm do Kutné Hory.

Zatím král přeložil sněm v polovici listopadu z Kutné Hory do Prahy a dal si nakvap trochu upravit pokoje na hradě pro sebe a svůj průvod.[43]) K sněmu se sjel dost značný počet stavův a přijeli

[41]) Všehrd. O právích kniha IV., kap. 7., čl. 4. a kn. V., kap. 11., čl. 2.

[42]) Sněmy České I., str. 499.

[43]) Přeložení sněmu oznámil král komoře české již 12. listopadu a dva dny po té šly o tom z Lince mandáty do Čech. Sněmy České I., str. 500 a 502.

též poslové z Moravy, Slezska i z Lužic. Jednalo se o společnou akci obrannou proti Turkům, která měla býti tentokráte provedena ve větším rozsahu. Nebylo však možno mlčky přejíti otázku napravení desk a proto v artykulích, zvláště podaných stavům českým, král Ferdinand slíbil svou pomoc a účast v tom, »aby hned zase k nařízení a vyzdvižení takových desk zemských stoupeno a s pilností vyhledáváno bylo, kudy a kterak by vyzdvižení a znovu jmenovaných desk sepsání s vědomím a povolením JMti král. vyříditi se mohlo«. Žádal však rady od stavův, jak by se to co nejrychleji provedlo.[44])

Nezachovala se nám sice akta jednání sněmovního, víme však, že byly vybrány osoby ze všech tří stavů, aby zasedly s králem hned k napravení desk. Byl to především Petr z Rožmberka a nejvyšší úředníci zemští, někteří z předních pánův i rytířstva a konečně poslové Pražanů jakožto zástupcové třetího stavu, kteří se však měli účastniti jednání pouze, pokud šlo o artykule městské. Kdy komise poprvé zasedla a jak projednávala jednotlivé články, jak se král zúčastnil jednání a pokud byli přítomni Pražané, jsou všechno otázky, jež nám bohužel zůstávají nezodpovědny pro úplný nedostatek pramenů.

Nám se dochoval pouze výsledek tohoto jednání, obsáhlé zřízení o vyzdvižení desk zemských, vepsané do kvaternu trhového o sv. Tomáši dne 21. prosince 1541, k jehož relaci se všichni účastníci jednání, s králem v čele, osobně přiznali ještě o Štědrém večeru, kdy byla vykonána také relace sněmu.[45]) Usnesení toto vydal tiskem hned 4. ledna 1542 Severín mladší v Starém městě Pražském s titulem »Nové zřízení o vyzdvižení desk zemských pohořelých království Českého leta Páně MDXXXXI.«[46])

Obnova vkladů hypothekárních. — Zřízením bylo postaráno především o to, aby byla svobodná držba zase zajištěna deskami zemskými, a to tím, že ustanovovalo všechna pravidla, podle nichž stavové mohli a měli prokazovati svá práva k statkům svobodným a prokázaná znova klásti do desk. Mnozí stavové mohli to učiniti zcela snadno, jestliže se dovolali svědectví těch, kdož jim ona práva kladli do desk. Bylo proto usta-

[44]) C. k. místodržitelský archiv v Praze, Registra sněmův a instrukcí 1540—1544 pag. 98. — Sněmy České I., str. 509.

[45]) DZV 1 fol. B 18 - B 24 — Sněmy České I., str. 523 chybným čtením uvádějí mezi rytířskými relatory Jana Haugvice na Všebořicích místo Jan z Lungvic na Všebořicích.

[46]) Nové zřízení bylo »Vytištěno v Starém městě Pražském skrze Severína mladšího tu středu po novém letě leta Páně MDXXXXII.« na 12 listech in - 8°. — Citujeme je sigly NZ s číslem článku, jak byly označeny v tisku Severínově. — Německý text z neznámého konceptu otiskl Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand I., díl 9., str. 455.

noveno, že všichni tři stavové a dědinníci i ti, kdož s povolením královým mají jakýkoliv zápis v deskách zemských,[47]) mohou vyzvati ony, kdož jim v desky kladli — nebo jejich dědice a poručníky — aby jim to znova stvrdili deskami. A ti byli povinni to učiniti nejdéle do čtyř neděl po vyzvání. Neuposlechl-li by kdo takového vyzvání, měl býti obeslán před menší úředníky desk zemských k druhým čtyřem nedělím. Nestál-li by ani tehda, mělo býti naň vydáno stanné právo. Jestliže kdo předstíral před menšími úředníky nějakou příčinu, proč nechce znova klásti do desk, měli to menší úředníci dát k rozhodnutí většímu soudu zemskému k nejbližším dnům suchým (NZ I.).

Snadnější bylo obnovení deskového vkladu, měla-li strana sama v rukou úřední výpis z desk. Tehdy byla povinna přijít k úřadu desk zemských a předložit svůj výpis, aby byl znova vepsán v desky — a to nejdéle do 3 let a 18 neděl. Nestalo-li se tak, ztrácel výpis svou právoplatnost a strana ho již nikdy nemohla užíti. Měla-li úřední výpis druhá strana, prodávající, postupující, upisující a pod., byla povinna ho na vyzvání předložit v téže lhůtě menším úředníkům. Tyto výpisy, pokud byly znova vepsány do desk, měly se veřejně přečísti v úřadě deskovém hned o nejbližším termínu, buď v týdnu před Svátostí (t. j. pátek po neděli provodní) anebo v týdnu před sv. Martinem (11. listopadu), a to nejdéle do 3 let a 18 nedělí. Čtení toto bylo nařízeno za tou příčinou, aby každý mohl právně odpírati nově vloženým výpisům. Když jim po přečtení nebylo odpíráno, nabyly právní platnosti starých zápisů deskových (NZ II.).

Podobně bylo i s originálními smlouvami, kšafty, majestáty a pod., které byly často po vkladu deskovém, buď opominutím nebo úmyslně z důvodu větší bezpečnosti, uloženy v archivě úřadu desk

[47]) S povolením královým mohli zapisovati do desk i města především královská a jejich měšťané, kláštery, záduší, kněží, ba i města poddanská, jejich měšťané a dokonce i sami venkovští poddaní. Srovn. na př. vklady kláštera Plasského z r. 1543 (DZV 5 fol. B 11), kněze Mikuláše Pazlara, faráře z Veliké Vsi (ibid. fol. B 1), Jana Vajse, měšťana v Kadani z r. 1544 (DZV 5 fol. J 29), Šťastného a Jana Pekařův, měšťanů z Velvar z r. 1543 (ibid. fol. A 16), »lidí robotných ze vsi Volešníka k zboží Hlubockému příslušejících«, kterým byl majestát krále Vladislava z 23. dubna 1490 znovu vložen 20. října 1544 do desk na výslovný rozkaz krále Ferdinanda z 14. října 1544 (DZV 5 fol. K 25). — Obec městečka Pacova obnovila si 15. března 1542 povolení krále Ferdinanda, že si mohou »na dědinách svobodných do tisíce kop gr. čes. od kohožkoli kúpiti a od kohož koupí, aby jim ve dsky vloženo bylo do té summy« (DZSt 42 fol. A 20). — Vlašimským, poddaným bratří Trčků z Lípy, povolil 25. ledna 1544 král Ferdinand, aby jim »dvuor poplužní v Čimovicích [Řimovice], kterýž sou od Martina Boháčka za sedmdesáte puol třetí kopy gr. čes. koupili, ve dcky zemské vložen byl . . .« (DZSt. 42 fol. C 21) a j. v. Viz též doleji str. 243.

zemských. Pokud byly v době požáru uschovány u desk, shořely spolu s nimi. Listiny, které se vyhotovovaly obyčejně ve dvou nebo i více originálech, jako třeba smlouvy, zachovaly se většinou tím, že některý z originálů byl v rukou jedné ze stran. Ta pak byla povinna na vyzvání druhé strany předložit ho v úřadě desk zemských k novému vkladu. Neučinila-li tak, pozbyla tím všeho práva, kdežto druhá strana mohla jí plně užíti, když by ji prokázala na větším soudu zemském buď jinými smlouvami nebo hodnověrným svědomím. Pokud se však majestáty, kšafty a jiné listiny, uložené z rozličných důvodův u desk zemských, vůbec nezachovaly, bylo třeba, aby se jejich existence a právní obsah prokázaly nějakým věrohodným způsobem, chtěl-li jich kdo znova užíti (NZ XI. a XII.).

Stejný postup byl při statcích zápisných a duchovních, třebas že byly kdysi vloženy do desk teprve po předchozí relaci královské. Kdo měl totiž jakákoliv prokázaná věcná práva k těmto statkům, mohl si je po schválení menších úředníků desk zemských znova dát vložit bez zvláštní relace královské, a to způsobem nahoře líčeným podle toho, měl-li v rukou originál zápisu nebo majestátu, anebo úřední výpis deskový čili nic (NZ. III.).

Avšak dost značný počet stavů neměl ani původních listin, byly-li vůbec jaké, ani výpisů z desk, a neměl ani, ke komu by se odvolal, ježto předešlí držitelé jeho statkův i dědicové jich byli zatím zemřeli. Týkalo se to především dědinníků, kteří seděli většinou na statcích po generacích už děděných, nemajíce ani listin, jimiž by teď mohli prokázat svoje dědické právo. Na ty se nevztahoval žádný z uvedených článkův a bylo tedy třeba ustanoviti pro ně zvláštní pravidla. Tací držitelé svobodných statků byli povinni přijíti k deskám a oznámiti, od kdy mají podle paměti své statky a od koho přešly na ně nebo na jejich předky. Oznámení jejich, učiněné takto před menšími úředníky, vepsáno bylo do zvláštních register — zřízení výslovně rozlišuje, že to jsou jakási přechodní registra nikoli kvatern deskový. Tato registra měla pak býti spolu s obnovenými deskami veřejně čtena, aby mohl každý hájiti svého práva. Neodpíral-li by nikdo takto učiněným zápisům ve 3 letech a 18 nedělích — v tak zvaných zemských letech — měly zápisy nabýti definitivní platnosti a každý si je mohl dát vložit do vlastních desk (NZ V.).

Bylo však třeba zajistiti také svobodnou držbu oněch statků, které nedávno byvše propuštěny z manství, byly sice zapsány do desk zemských, nebyly však dosud vymazány z desk dvorských. Jestli měl kdo o tom výpisy z desk zemských, mohl si je dát znova vložit stejným způsobem jako jiné statky dědičné. Neměl-li však výpisů z desk a přišel-li jakýmkoliv způsobem o majestát, měl mu

ho král znova vydati a vložiti v desky, pouze však tehdy, jestliže prokázal, že měl ten majestát již prve v deskách. Kdo se nepostaral ve 3 letech a 18 nedělích o to, aby mu jeho statek z manství už propuštěný vepsán byl v desky zemské, tomu zůstal v deskách dvorských. Jinak měly býti všecky statky z manství propuštěné vymazány z desk dvorských a převedeny v zemské (NZ VI.).

Protože však při všech těchto obnovách vkladů deskových mohl se leckdo dopustiti podvodu buď špatným svědectvím nebo falešným výpisem z desk či dokonce podvrženým originálem, bylo výslovně ustanoveno, shledá-li se o někom, »že by nějakým promlčeným anebo prve odsouzeným zápisem neb kšaftem, majestáty aneb jakýmžkoli lstivým způsobem . . . jiného o statek připravovati zoumyslně chtěl aneb zápisu nepořádně — nemaje k němu spravedlnosti — odpíral a Jich Mti to uznati ráčili, ten aby každý vedle uvážení Jich Mtí, pánův ouředníkův a soudcí zemských buď na cti, hrdle nebo statku skutečně trestán byl i s tím, kdož by tu při od něho vedl a k takové lsti radil« (NZ V.).

O b n o v e n í a k t z e m s k é h o s o u d u. — Nové zřízení o vyzdvižení desk postaralo se však také o obnovu shořelých soudních akt zemského soudu většího i menšího, pokud měla ještě platnost a význam pro tehdejší právní život. V zásadě platila pro obnovu soudních akt všeobecná ustanovení: kdo měl tedy úřední výpis nálezu zemského soudu, mohl si ho dát vložit do kvaternu výpisů pod pečetmi právě tak, jako si mohl kdokoli dát obnovit vydané sobě svědectví ze zachovaného originálu. Protože se však strany na soudech dovolávaly rozličných nálezů, vybírajíce si ovšem pouze ty, které mluvily v jejich prospěch — a nálezy si mohly leckdy odporovat právě tak, jako si často odporovala zřízení zemská — bylo teď obnovování *cizích* nálezů výslovně zakázáno (NZ VIII.).

Pokud jde o obeslání, měli obeslaní do suchých dnů postních, t. j. do počátku března, předložiti svá obeslání úředníkům menším, »tak aby se tu pořádně, které před kterým státi má, ve dsky zemské vepsala, a lidé po pořádku aby k slyšení přijíti mohli.« Kdo tak neučinil, a byl přes to volán, měl dokázati, že obeslán nebyl, a teprve potom mohl býti obeslán znova (NZ IV.).

O úmluvách, zvodech a jiném vedení práva bylo jen úhrnně nařízeno, aby je »sobě lidé mezi tímto časem a suchými dny postními podle potřeby jednoho každého do desk zase vepsati dali, aby každý po spravedlivosti jíti mohl« (NZ X.).

Kdo měl kdysi zapsány svědky ke své při nebo už složeno jejich svědomí, t. j. svědectví u desk zemských, mohl si teď obé obnoviti podle pravidel svrchu zmíněných; zemřel-li však zatím svědek a nemohl-li tedy znova vydati svého svědectví, měla strana prokázati před soudem zemským, že jí bylo kdysi to svědomí vydáno, a mělo

jí »takové pokázání ku při postačiti.« Obnovovalo se to tedy právě tak jako ohněm zničená smlouva se stranou zatím už zemřevší (NZ XI.).

Snažší se zdálo, že bude obnova shořelých půhonů, protože se mohly pořadem přepsat do desk zemských z register starostových, o kterých se myslilo, že se zachovala (NZ XIII.).[48])

Protože při obnově sporného práva bylo často třeba svědectví, byl do Nového Zřízení pojat též článek o vydávání svědomí (NZ XIV.). Mnozí totiž vydávali svědectví nikoli toho dne, ke kterému byli pohnáni nebo dohnáni, nýbrž teprve když došlo na při, ke které měli svědčiti. Mohlo se arciť státi, že by zatím svědek zemřel a lidé tak přišli ke škodám a bylo proto nyní nařízeno, že každý musí vydati svědectví do dvou neděl po dodání důhonu, ač-li již nepoložil svého svědomí hned po obdržení půhonu. Nechtěl-li by kdo tak z jakýchkoli důvodů učiniti, měl to ohlásiti na soudu zemském, aby to páni rozhodli.

Stejně měl zemský soud rozhodnouti o příchy, které byly kdysi odloženy a nyní znova podány soudu (NZ XVI.).

Poslední pak artykul Nového Zřízení odkládá všechna prováděcí nařízení vynesených již nálezův až do sv. tří králův (NZ XXIV.).

Tak byla zajištěna nesporná i sporná držba dědičných statkův i všechna věcná práva k nim a zabráněno tomu, aby právní nejistota zaviněná požárem desk nepoškozovala dále stavů v jejich majetku deskovém.

Obnovování shořelých zápisů podle Nového Zřízení. — Hned po třech králích 1542 se začalo psáti do nových kvaternů, a to pro obnovené desky trhové založen dne 7. ledna kvatern trhový červený výpisův (DZV 3), dva dny po té začata »registra communitatis, kde sami sobě kladou« (DZV 250) a kvatern památný červený, kde se výpisy pod pečetí kladou (DZV 42), a konečně 10. ledna vepsány první vklady do menšího a většího kvaternu zápisného (DZV 249 a DZV 84). Velký počet relací deskových učiněných hned v prvním měsíci nasvědčuje tomu, jak živě se pociťovala potřeba obnovení vkladů — a mnohé nesnáze a neshody při tom se vyskytnuvší ukazují jasně, že čím déle by se to bylo odkládalo, tím více by byly rostly obtíže s tím spojené.

Podle ustanovení Nového Zřízení byly obnovovány shořelé vklady buď novým přiznáním nebo předložením originálu kdysi vepsané listiny nebo úředního jejího výpisu z desk. Nové přiznání — vpisované zásadně do běžných kvaternů — mohlo se státi přímo osobně, nebo rekognicí, nebo plnou mocí a konečně po nějaký čas i listem přiznavacím. Protože pak tato obnova byla bezplatná, musili ti, kdož se znova přiznávali u desk, prokázati, že onen zápis byl již před shořením v deskách. Tento důkaz dál se buď pamětí úředníkův, nebo seznáním konšelů, registříky z desk, svědectvím, listy posílacími a jinak, o čemž byla pravidelně činěna stručná poznámka na okraji deskového zápisu.

Protože *osobní přiznání se před menšími úředníky* desk zemských nebo na soudu zemském stalo se již během XIV. století nezbytným dotvrzením právního jednání týkajícího se dědičných statků, bylo nutno, chtěl-li kdo komu klásti do desk, aby byl vkladu sám přítomen. Když však podmínka osobní přítomnosti byla často těžko splnitelná a přečasto obtížná, byla věc usnadněna již v XIV. století zavedením *rekognice*. Účel její vysvitne jasně z tohoto příkladu: Kdosi doma prodal statek a slíbil ho vložit do desk, až mu v určité lhůtě bude doplacena kupní summa. Dříve však než lhůta vypršela, zajel si náhodou do Prahy, aby pak tam nemusil jeti znova příště při vkladu, zašel k deskám a vzal si rekognici, t. j. list o svém přiznání, že uděluje plnou moc komukoliv, kdo ten list předloží, aby jeho jménem a zaň kladl do desk zemských, nebo o svém přiznání k tomu trhu. Vyzdvihl-li si rekognici prvního způsobu, mohl ji pak dáti komukoliv ze svého služebnictva nebo přátel, a ti vykonali vklad na jeho místě; rekognici druhého způsobu dostal po zaplacení kupující, který si mohl podle ní vklad sám učiniti.[49]) V obou pří-

[48]) Registra starostova však také shořela a na soudě zemském o suchých dnech postních byl proto artykul o půhonech opraven a vepsán v pátek před přenesením sv. Václava, 3. března 1542 do desk zemských: »Jakž jest se omyl při spisování a vyzdvižení znova desk zemských stal, takže jest to zapsáno, jako by stará registra starostova před rukama neshořelá zuostala, v kterýchžto registřích staří a předešlí póhonové sou zapsáni byli i poněvadž těch registr před rukama není a se nenacházejí neb sú shořały, i takto ten omyl JichMti z plného soudu zemského napraviti sú ráčili: tak aby se jedni k druhým o tajchž starých póhoních do desk kladení, jakž o obeslání zapsáno jest, k sobě tím pořádkem zachovali a ty póhonové staří aby do suchých dnú letničních nejprve příštích [t. j. do konce května] ve dsk zase vloženi byli; pak-li by se jeden k druhému tak nezachovali a sobě toho, jakž o tom zapsáno iest, nekladli, Jich Mti podle povahy pře a mocnosti své budou se věděti jak v té věci k straně zachovati. Relatorové Adam z Šternberka etc. z pánův a Šebestián Markvart z Hrádku, purkrabie Karlštejnský, z vladyk.« (DZV 41 fol. D 6.)

[49]) Všehrd, O právích země české, kniha IV., kap. 9., čl. 12. rozlišuje rekognice: »jedna kteż se kto u desk přizná tak a v ta slova, jakž se ve dsky klásti má, a ta se má dáti tomu, komuž se ve dsky klásti má; jiná, kdež se moc komužkoli dává, aby mohl slovem a jménem toho, ktož jemu poručí, klásti ve dsky nebo propouštěti z desk to, což by se jmenovalo.« Rekognici prvního způsobu měla pravděpodobně paní Alžběta z Chvalovic, manželka Petra Haléře z Jičiněvsi, když si dávala dne 6. března 1542 znova vložit prodej Syrovátky Haškem Zvířetickým z Vartmberka do desk. Písař na okraji zápisu poznamenal: »ukázala smlúvu a recognicí dckami,« (DZV 1 fol. D 27). Jiný překlad dobře osvětlující podstatu rekognice viz v Archivu

padech byla rekognice psána na *ústní* žádost u desk zemských a za poplatek 4 grošů českých menšímu písaři; po napsání byla přečtena, podepsána místopísařem a odevzdána straně. Platila sice pouze do skončení nejprv příštího zasedání zemského soudu, mohla však býti kolikrátkoliv obnovena.[50])

Protože plná moc v této formě byla nevýhodná, ježto musila býti každého čtvrt roku obnovována, což vyžadovalo pokaždé osobní přítomnosti — a bylo tedy pro stavy vzdálenějších krajů nákladné a pro nemajetné rytíře a chudé dědinníky nammoze finančně nemožné — začalo se již záhy užívati také jiné formy.

Kdo chtěl totiž klásti do desk, mohl se před menšími úředníky přiznati, že dává plnou moc jmenovanému nebo jmenovaným, všem společně i každému zvlášť, aby zaň učinili určitý vklad. Tato *plná moc vkládaná do desk památných* byla sice vázána na určitou osobu, což u rekognice nebylo, platila však dotud, dokud se nevykonal vklad v ní jmenovaný.[51]) Ostatně není v celém usnesení o napravení pohořelých desk ani zmínky o zastupování při kladení do desk a mlčky se tedy uznávají tyto dvě obvyklé již formy plné moci. A vskutku se užívalo rekognice a zejména plné moci dané deskami památnými v nejširším rozsahu, ano i v registrech communitatis, kde právním podkladem obnovy vkladu bylo vlastně jen osobní ono

Českém XXXIII., str. 329. — Srovn. též nález o rekognici z let 1391—1396 v Jirečkově Codexu iuris Bohemici, díl II., část 2., str. 40.

[50]) ZZ 1500 vydání Palackého čl. 100. (Archiv Český V., str. 89) a ZZ 1530 C XV p. v., vydání Jirečkova čl. 98. Pěkný výklad rekognice jako listu přiznávacího podává Všehrd v knize IV., kap. 9. — Rekognice se užívalo stejným způsobem i u desk dvorských. Jedna taková rekognice z r. 1541 zachovala se nám v starém zápisném kvaternu červeném desk dvorských (DD 64 pag. 120).

[51]) Toto dání plné moci se vpisovalo za poplatek 4 grošů čes. menšímu písaři desk zemských (ZZ 1549 G 4, M 11) do desk památných. Znění plné moci bylo stereotypní: »N. N. přiznal se, že jest dal plnou moc a vůli a tímto zápisem dává X., aby on mohl a moc měl na místě a jménem jeho .. [obeslati, vklad učiniti etc.] ..., jakž on X. přijda ke dskám zemským o tom o všem širší zprávu dá, že jest jeho N. N. k tomu plná, celá a dokonalá vůle. Vyznání všech úředníků.« Srovn. plné vůle Albrechta Šlika Zikmundovi z Oudrče, aby obnovil v deskách manželce jeho Elišce z Soneku věno (DZV 41 fol. A 7, dne 21. září 1541), Viléma Podmoklského z Prostiboře Janovi z Kelče, aby vložil znova smlouvu jeho s Floryánem Gryspekem o Kačeřov (ibid. fol. A 13, dne 10. list. 1541), Adama Lva z Rožmitála Jeronýmovi z Božic a Janovi z Kelče oběma společně i každému zvlášť, aby vložili znova do desk smlouvu jeho s Šimonem Třeštíkem z Hyršova o Teplice (ibid. fol. A 21 dne 8. pros. 1541), zajímavou plnou moc 20 dědinníků danou panu Janovi Čejkovi z Olbramovic a na Souticích k obnovení jejich spravedlnosti v deskách (ibid. fol. F 6, dne 14. dubna 1542) a z téhož dne plnou moc Šebestyána Jáchyma Planského z Zíberka otci jeho Jindřichovi k obeslání Jana Krakovského z Kolovrat o obnovu vkladu (ibid. fol. F 8) a j. v.

oznámení, že tomu tak a nejinak bylo od mnoha let.[52]) Protože však i vzetí rekognice i dání plné moci vyžadovalo osobní přítomnosti před menšími úředníky desk zemských, nebylo tím nic měněno na starodávném zvyku a právu, že »kdožkoli chce do všech desk co klásti, každý musí tu osobně sám před úředníky býti a bez přítomnosti jeho nemá kladeno býti.«[53])

L i s t y p ř i z n a v a c í. — Tato zásada osobního přiznání byla však přece porušena zřízením o napravení desk, a to artykulem o exekuci starých dlužních úpisů, v němž se nařizovalo, aby se vydávali od desk zemských komorníci tomu, kdo prokáže před úředníky menšími desk zemských, že měl zápis (t. j. dlužní úpis) v deskách, a to »buď pamětí úředníkův, přiznavacími listy od jistcův aneb jakýmižkoli průvody.«[54]) Upouštělo se tedy od povinného osobního přiznání dlužníkova a ponechávalo se mu na vůli, přizná-li se listem k svému dluhu. Jsou to ony listy přiznavací, které dal Adam Lev z Rožmitála řadě svých věřitelů již v roce 1541 a pro které podle usnesení byl založen dne 23. ledna 1542 zvláštní »kvatern listů přiznání štrafovaný«.[55]) Po vydání těchto listů přiznavacích mohli věřitelé provésti exekuci pro nezaplacení tak, jakoby měli původní zápis v deskách.

Proto, když Adam Lev z Rožmitála nezaplatil svého starého dluhu Gabrielovi Klenovskému ze Ptení, ke kterému se byl přiznal listem již v srpnu 1541, uvázal se Klenovský s komorníkem od desk ve statky jeho »podle pěti zápisův dskami zemskými před shořením desk učiněných a od Adama Lva z Rožmitála po shoření desk zemských skrze přiznání listem jeho ve dsky zemské vloženým, kterýmž se k týmž zápisům a k jistým summám, k dluhu a k úrokům z nich, přiznává, zejména dotčených«.[56])

Vydáváním těchto listů přiznavacích došlo však brzo k velkým zmatkům a novým sporům. Největší z nich byl ovšem zase spor o dluhy Adama Lva z Rožmitála, který se pokusil využiti listů přiznavacích k svému prospěchu tím, že je později prohlásil za nesprávné a neplatné.[57]) Byl totiž dlužen Mikuláši Rendlovi z Oušavy 3100 kop grošů čes., které byly zapsány na panství Velhartickém. Když Rendlovi zápis u desk zemských shořel, přiznal se Adam dne

[52]) DZV 41 fol. D 9. Petr Rut z Dírného dává dne 6. března 1542 plnou moc bratru svému Vilémovi, aby mohl klásti dědictví jeho znova do desk.

[53]) ZZ 1530 lit. C XV, Jirečkova vydání čl. 98.

[54]) Nové zřízení o vyzdvižení desk, čl. 7. — Sněmy České I., str. 256.

[55]) DZM 171. — Srovn. výše str. 205 a 206.

[56]) DZM 171 fol. A 1. — Klenovský dal si list Lvův vepsati 18. února 1542 a 15. prosince vedl exekuci. Srovn. pozn. 40.

[57]) DZV 43 fol. B 15—20. Obšírný protokol jednání zemského soudu a výpověď jeho ve středu po sv. Matěji, 28. února 1543.

10. srpna 1541 znova listem k svému dluhu a Rendl si toto přiznání dal vepsati dne 23. června 1542 do zmíněného již »kvaternu listů přiznání«.[58]) Protože pak Adam Lev — který ostatně nemohl ani při nejlepší vůli vyhověti všem svým závazkům, jsa zadlužen daleko nad svůj majetek — dluhu ve lhůtě nezaplatil, uvázal se Rendl s komorníkem od desk zemských v panství Velhartické a vyvedl odtud listem obranním Adama ze Šternberka, který byl zatím Velhartice koupil.

Adam tomu listu obrannímu přirozeně odpíral a vznesl věc na soud zemský, kde dovozoval, že Rendl »takového uvázání učiniti ani po něm listu obranního, *nemajíc žádného pořádného zápisu,* vyžádati neměl«. Na základě pouhého Lvova listu přiznavacího nemohl prý Rendl práva vésti, »anýbrž, poněvadž jest on Adam Lev mnoho lidí a jeho nejvíce zavedl, vidí mu se, že by takový list přiznavací byl nepořádný a věřeno že by jemu Adamovi Lvovi z slušných příčin v tom býti nemělo«. A ostatně měl prý Rendl jeho Adama Lva »jakožto dědice po někdy Zdeňkovi Lvovi k obnovení zápisu podle nového o dckách nařízení napomenouti a ne sám sobě jej ve dcky klásti, a to teprúv po sv. Martině a také ne tak dlouho ten list jemu na škodu za sebú zadržovati a úroky naň zoumyslně hnáti«. Nemá tedy Rendl ničeho užíti, ani přiznavacího listu Adama Lva, protože ten »list přiznavací před svolením sněmovním o XV nedělí jest předšel, ježto jest prve žádná zmínka o nich nebyla, nad to pak takový list, poněvadž jest tepruv po sv. Martinu ve dcky všel, ke čtení zjevnému podle téhož zřízení nového nepřišel, a tak pořádný není«.

Rendl se bránil, dovolávaje se mimo jiné svědectví sama Adama Lva a dovozuje »kdyby takový list přiznavací místa míti neměl a nepořádně ve dcky všel, tehdy by i jiní vkladové lidští nejisti býti musili, a nýbrž i dcky musily by tak k zmaření přijíti a tepruv lidé, aby vracujíc zase své staré spravedlnosti, jiné sobě obnovovati měli, což by lidem velmi nebezpečné bylo«.

Adam Lev nechal však Rendla na holičkách prohlásiv, že se Rendl se svým zápisem včas neohlásil a onen list přiznavací že není správný. Naopak řekl sám o sobě »poněvadž jiným jako Zigmundovi Smiřickému omylné takové listy a na větší summy nežli jest dlužen byl, dával, že již takoví listové přiznavací, zvlášt poněvadž se věděti nemuož, byli-li sú to zápisové promlčení aneb svědčili-li jsou i pro zadržalé úroky, místa míti nemají«.

Šlo tedy Adamovi Lvovi o prohlášení listů přiznavacích za neplatné a stejný cíl měli též jeho rukojmí, které zastupoval jeden z nich, prokurátor Jan Žatecký z Vajkrštorfu. Jak už výše řečeno, byl se v prosinci 1542 uvázal Gabriel Klenovský ze Ptení v statky

[58]) Viz pozn. 38.

Lvovy pro nezaplacení dluhů na základě jeho listu přiznavacího. Jan Žatecký však hned 23. ledna 1543 vložil odpor tomuto uvázání a teď žádal soudu zemského, »poněvadž též on Gabriel Klenovský takový list přiznavací má a podle toho se komorníkem uvázal, aby Jich Mti takové listy přiznavací, jak jim má věřeno býti, spravedlivě vážiti ráčili a listu obranního vydávati dopustiti neráčili«.[59])

Klenovský se obratně bránil, »od sebe i na místě všech jiných věřitelův toho na Jich Mtech žádaje, aby jim řád a právo puštěno bylo a lidé k svým spravedlivostem aby přicházeti mohli«. Šlo totiž věřitelům Lvovým o zásadní rozhodnutí, že je zákonné vésti exekuci dluhu přiznaného třebas jen pouhým listem přiznávacím. Adami Lvovi však a jeho rukojmím záleželo naopak na prohlášení takovéto exekuce za nezákonnou. Proto Klenovský ukazoval na právoplatnost listů přiznavacích, vyvracel předstíranou nesprávnost přiznání dluhu Zikmundovi Smiřickému a potvrdil skutečnou existenci zápisu Rendlova, který měl zápis »prve nežli jest on Adam z Šternberka Velhartice koupil, z čehož sou mu i úrokové vycházeli«. Vyvrátil pak také námitku, že si nevložili listu včas do desk, odvoláním na zřízení o deskách, podle kterého měli k obnovení lhůtu 3 let a 18 neděl.

Soud zemský rozhodl spor v prospěch věřitelů Lvových výpovědí: »Poněvadž se to v zřízení o vyzdvižení desk zemských zřetedlně nachází, kdož by zápisu obnoveného neměl a komuž předešle na které zboží neb panství před shořením desk zemských zápis svědčil a to by pořádně před úředníky prokázal buď pamětí týchž úředníkův neb přiznáním listy od jistcův, aneb jakýmižkoliv průvody,« že má právo exekuce přiznaného dluhu — » z těch příčin Jich Mti jeho Mikuláše Rendla při témž listu obranním podle zřízení o vyzdvižení desk zemských i také zřízení zemského zůstavovati ráčí«.

Tím byl sice zásadně vyřízen spor věřitelů s rukojmími Adama Lva z Rožmitála, otázka však platnosti listů přiznavacích vrátila se znova hned na příštím sněmu dne 30. dubna 1543, když stavové žádali krále, aby artykul o těch listech zrušil. Král jim v replice povolil, »aby vkladové všech spravedlností přísahou, a sice jakž nejlépe a nejvýše možné i bezpečné jest, opatřeni byli, tak aby všichni obyvatelé a JMti král. poddaní jeden proti druhému v žádném nebezpečenství nestál, nébrž jeden každý spravedlnosti své užíti mohl«.[60]) Připomněl jim však, že se tehda při napravování desk řídil jejich přáním, že si tedy ten artykul sami tehda ustanovili. Do konečného svolení sněmovního přišel pak již tento obšírný článek:

[59]) DZM 171 fol. A 1' iuxta.
[60]) Sněmy České I., str. 569.

»Item, jakž jest také při vyzdvižení desk ten artykul nařízen strany zase do desk kladení, že po listech přiznavacích tak mocně, jakoby osobně a oustně přiznáváno bylo, stvrzeno býti má, pro kterýžto artykul nemalá nebezpečnost se uznává a toho že jest od starodávna nikdá nebývalo,[61]) než jeden každý aby osobně se před úředníky menšími, neměl-li by vajpisů neb slušného ukázání, přiznal, vezma to k své víře a duši, o čem zprávu dává, že jest to vpravdě tak prve ve dskách bylo; a úředníci menší podle starobylého obyčeje a spravedlivého uznání k jednomu každému, aby se v tom zachovali.«

Byla tedy po krátké době znova zase zavedena povinnost osobního přiznání při jakémkoliv vkladu deskovém a prakse listů přiznavacích k obnovování dlužních úpisů byla tím definitivně zrušena.

Týž sněm sice nařídil vydávání listů přiznavacích dlužníky věřitelům, byly to však listy zcela odlišného významu právního. Sněmem byla určena 6% úroková míra a pouze ze starých dluhů měly se platiti smluvené úroky i přes tuto sazbu. Aby se peníze snad nepůjčily na větší úrok a neřeklo se, že jde o starý dluh, usnesli se stavové, že »obnovoval-li by kdokoli jaké listy neb zápisy *s ouroky* na předešlé první půjčky, ten a tito na takové prve půjčené sumy učiniti moci budou; však každý ten jistec, kterýž tak starý list v nový obnoví, má věřiteli *list přiznavací* dáti pod pečetí svou a jiných pečetmi dvú nebo tří na svědomí; pak-li by své pečeti neměl, tehdy bude moci jiného na místě jeho, aby zaň pečeť přiložil, připrositi«. Je zřejmo, že šlo v tomto případě o přiznání pod svědectvím jiných, že vyšší placené úroky byly již před shořením desk a tedy i před tímto usnesením sněmovním zapsány listem a deskami zemskými. Důležitý tento článek byl později také přijat do zřízení zemského.[62])

Obnova podle paměti úředníků. — Šlo-li o přiznání ke shořelému zápisu v deskách, byla to hlavně přísežná výpověď soudců zemských, větších a menších úředníků zemských, nebo i nižších úředníků deskových jako registrátorův, ingrosátorův a písařů, která stačila úplně k uznání právní existence ztracené nebo zničené listiny, jež byla kdysi už vepsána do desk, požárem pak zničených.[63]) Pokud šlo o vklad zvláště důležitý, bylo toto svědomí

[61]) Sněmy České I., str. 565. — Současný tisk svolení sněmovního dodává ještě: »i po dnešní den aby se toho více nedálo.« Je tím zřejmě vytčeno, že ustanovení nemá zpětné platnosti.

[62]) ZZ 1549 R 33 a ZZ 1564 P 2.

[63]) Svědomí Václava z Prošovic, bývalého písaře u desk, Janovi Hromadovi z Boršic proti královu prokurátoru Petru Chotkovi ze 14. dubna 1548, v němž mu odsvědčuje: »Toto mi vědomo jest, že nebožtík nějaký pan Jan [Myška] Přemyšlanský ze Žlunic udělal jest byl dskami zemskými

úředníků vepsáno do textu,[64]) pravidelně však bylo pouze poznamenáno na okraji a to téměř vždy stručně třemi slovy: »pamět pánuov úředníkuov«;[65]) někdy pak byli uvedeni jménem jednotliví úředníci zemští.[66]) Svědectví tohoto se stavové často dovolávali, protože úředníci zemští, zejména ti, kteří bývali u desk, mohli nejsnáze vydati svědomí, že dotyčná listina byla kdysi v deskách nebo že ta či ona osoba měla ten statek či pouze určitá práva k němu vložena před požárem do desk zemských, nehledě ani k tomu, že mnoho originálních listin zašlo buď přímo u desk, kde byly uschovány, nebo u některého písaře, kde byly tou dobou za účelem překladu. Tak padly ohni za oběť listiny Kryštofa hraběte z Hardeka a jeho bratří, potřebné nyní pro při jich s Albrechtem Šlikem, byvše svěřeny pro-

zápis Kateřině, tak se mi zdá, že se psala z Radíče, a ten zápis svědčil s uvázáním komorníkem v ves Přemyšleň a v dvory kmetcí s platem; ale toho nepamatuji, byl-li jest tajž zápis na víc vesnic. A tak mi se zdá, že jest tento zápis zapsán a ingrossován byl do lvových aneb do žlutých větších zápisných desk, ale nevím, při které kótě. A také tajž zápis, když sem byl u desk zemských před shořením, sem čítával lidem i registříky, ktož toho potřeboval, od něho sem dával....« (Archiv Musea král. Českého, F. Přemyšlení).

[64]) DZV 3 fol. H 28. Když si Žatečtí dávali 7. června 1542 obnovovat privilegium krále Jiřího z r. 1470 podle kusého zápisu svých městských knih, byla jim obnova dovolena pouze »podle paměti pánuov úředníkuov Pražských menších desk zemských, že sou toho užívali a měli to i prve v dckách«. Srovn. str. 244. — DZV 84 fo. C 7. Stejně bylo 7. března 1543 »vloženo podle paměti pánuo úředníkuo Burjana Medka a Jana Hodějovského« přiznání Anežky z Tismic k dluhu 100 kop gr. čes. Elišce z Postupic. Protože se však úředníci nepamatovali na datum zápisu, nemohlo být vepsáno a necháno proto pro ně prázdné místo. — DZV 249 fol. A 3. Rovněž Jana z Levína »zápis zase vložen jest podle paměti pánuo úředníkuov, že jest prve také ve dskách byl«.

[65]) DZV 1 fol. D 27. Jiřík Dlask ze Vchynic přiznal se znova 6. března 1542 k prodeji věčného platu na Škvorci Václavovi Mandelíkovi z Chrástu. K zápisu bylo poznamenáno: »měl prve, jest pamět pánuov úředníkuov«. Srovn. podobné přípisky na okraji vkladů v DZV 1 fol. E 6, 7, 10, 21, 22, 26, 27, 29, 30, F 7 a j. v.

[66]) DZV 1 fol. C 23. Když se Bohuslav z Želevic znova přiznal k věnu své matky Kateřiny z Trmic po otci svém Jakubovi na dvou dvorech kmetcích ve Všechlapích, nebyl mu vklad dokonán a připsáno na okraji zápisu: »Non terminatum, má oba [dvory] ukázati, že sú ve dckách byly.« Vklad mu učiněn teprve tehda, když — dle pozdější iuxty — »ukázal, že jest měl, neb Lungvic o tom seznal osobně.« — Jarohněvovi Vejhákovi z Koutův »seznal p. písař«, že měl prve (ibid. fol. D 14), Hynkovi Šicovi z Drahenic »Jan Hodějovský seznal« (ibid. fol. D 28), že měl pan Víta ml. ze Rzavého dříve již v deskách, byla »pamět pana Medka« (ibid. fol. D 29), Apoleně z Nové vsi dosvědčila to »pamět místosudího« (ibid. fol. E 6), Petrovi Snopovskému z Borku »seznal p. Šebestyán Markvart« (ibid. fol. E 29), když bylo znovu kladeno věno Anny vdovy po Jiříkovi Dobském z Nelahozevsi »pan Medek o tom seznal, že jest před XVti lety to věno měla ve dckách« (DZV 4 fol. B 14).

kurátorem Janem Žateckým z Vajkrštorfu písaři při dskách zemských Mikulášovi k překladu. Soud zemský rozhodl, aby byly pořízeny nové opisy shořelých listin — pravděpodobně podle konceptu nebo jiných pomůcek — »a Mikuláš, písař přísežný, před úředníky menšími, vezma to na svú přísahu, aby oznámil, že jest těch přípisův zpečetěné smlúvy a originály v svých rukou měl a je četl i překládal, a ty že u desk shořały. A což tak koli o týchž přípisech vyzná, aby to úředníci menší do desk zemských vložiti a vepsati dali.«[67])

Stejně rozhodl soud zemský o žádosti Doroty z Doupova, převory kláštera Zderazského, jíž shořely originály listin u prokurátora Jana z Kelče. Protože však jí kdysi Kašpar a Martin, písaři při dskách zemských, ony listiny na česko překládali, nařídil soud, aby byly ke dskám položeny nové jich opisy »a oni, Kašpar a Martin, písaři přísežní, vezmúce to na svú přísahu, aby před úředníky menšími oznámili, že sú ty listy překládali a je čtli i v svých rukou měli a což tak koli o týchž listech vyznají, aby to úředníci menší do desk zemských vložiti a vepsati dali. A on Jan z Kelče aby to také, učině přísahu, vysvědčil, že sou ty její listy a spravedlnosti u něho shořały.«[68])

Při obnově vkladů, které se kdysi vykonaly na zvláštní relaci královskou, dovolávali se stavové paměti králova relatora, jímž byl nejčastěji nejvyšší komorník. Ten mohl nejen lehce dosvědčit, že zápis byl kdysi v deskách, ale svou výpovědí o právním obsahu shořelého vkladu — ač-li se pamatoval — plně nahradil zničený zápis deskový a po případě i listinu, podle které byl vklad kdysi učiněn.[69])

Obnova podle seznání konšelů. — Stejné víry požívala svědectví neboli seznání přísežných konšelů, a to zejména měšťanům měst královských a především Pražanům, pokud měli statky svobodné a potřebovali jejich svědectví k průkazu svého věcného práva k těm statkům, nejčastěji pak k dokázání právní existence svých shořelých závětí. Tu seznávali vždy dva přísežní konšelé vyslaní z větší rady k úřadu desk zemských, že dotyčný kšaft nebo smlouva jsou zapsány v městských knihách a byly před požárem vloženy v deskách. Takových seznání obsahují první kvaterny dost značný počet.[70])

Selhala-li paměť úředníků zemských nebo bylo-li mylné seznání konšelův, byl nový vklad zrušen i přes ta svědectví, jestliže strana tomu odporující dokázala před soudem zemským nesprávnost obnovy. To se stalo Zikmundovi Přebozskému ze Zásmuk, který obnovil 23. ledna 1543 starý zápis nebožtíka svého otce Mikuláše »jakožto dědic podle nového o dskách nařízení«, svědčivší kdysi Janovi Svitákovi z Lantštejna, »jakž prve podle paměti některých úředníkuo menších ve dskách jest byl«. Eliška z Lantštejna na Tuchorazi odepřela totiž tomuto vkladu — jakožto dědička Svitákova — 18. dubna 1547 »z příčiny té, že jest ten a takový zápis v těch slovích před shořením desk zemských ve dskách zemských, jakž po shoření desk zemských obnoven, nebyl,« a pohnala Zikmunda na zemský soud.[71]) Dlouhý spor, který z toho vznikl, byl konečně 27. března 1549 rozhodnut zemským soudem v prospěch Elišky z Lantštejna, protože dokázala, že zápis byl skutečně obnoven jinak než byl kdysi před požárem v deskách.[72])

Obnova podle registříku z desk. — Stejně jako pamětí úředníkův a seznáním konšelů byla prokazována dávná existence obnoveného zápisu registříky z desk. Ke kvaternům de-

[67]) DZV 41 fol. D 5. Relace o tom 3. března 1542.

[68]) DZV 41 fol. D 26. Relace o tom 11. března 1542.

[69]) DZSt. 42 fol. C 15. Ferdinand nejv. komorníku Jaroslavovi z Šelnberka ze 4. června 1543: »Vznesl jest na nás urozený Jan z Vartmberka na Zvířeticích..., že jsi z předešlých let z poručení našeho relatorem ke dskám zemským byl a témuž Janovi z Vartmberka tři domy na Malý Straně a zahradu proti Vápenici do jmenovaných desk zemských vložiti dal. I prosil jest náš již psaný Jan z Vartemberka poníženě, poněvadž jsou dsky zemské z dopuštění Božího i také ty domy a zahrada shořely a ty se, jakž zprávu máme, pamatuješ, že's relatorem o tu věc, jakž dotčeno, byl, abychom jemu ty tři domy i tu zahradu zase do desk vložiti rozkázali. Kdež pokudž ty se z strany předešlé relací pamatuješ, poroučímet, aby zase relatorem ke dskám zemským byl a svrchu jmenovanému Janovi z Vartmberka ty jeho tři domy i s tou zahradou proti Vápenici ve dsky zemské podle pořádku poznamenati a vložiti dal.«

[70]) Tak seznali 23. ledna 1542 Jan Kameník a Prokop Kopet, vyslaní z plné rady Nového města Pražského o kšaftu Kateřiny, manželky Václava Selíka, ze 17. července 1495 (DZV 3 fol. B 4), 10. března seznali Václav z Kapí Hory a Sixt, vyslaní z plné rady Starého města Pražského, o kšaftu někdy mistra Václava Danyele z Javořice (ibid. fol. D 5), dne 31. března seznali Vilím Víšek z Blažice a Duchek z Vlkanova, vyslaní z plné rady St. m. Pr. o kšaftu Václava Hamerníka z Božejova, měštěnína jich, z 26. dubna 1492 (ibid. fol. D 30) a Václav Sova z Liboslavě a Jan Řehák z Květnice, vyslaní z plné rady St. m. Pr. o kšaftu Ofky z Rajcnštejna, městky jich, ze dne 12. července 1532 »a vysvědčili, že tíž kšaftové v knihách jich městských jsou vepsáni a před shořením desk zemských že by býti měli slovo od slova...« (ibid. fol. E 1), konečně dne 27. dubna 1542 seznali Šimon z Tišnova a Jan Kropáček, vyslaní z rady St. m. P. »o kšaftu někdy Václava mydláře z Štrabochova domu, že v knihách města jich... slovo od slova takto napsán stojí, jakož předešle před shořením desk zemských v kvaternu trhovém leta etc. XXIX. v pátek po sv. Kyliánu [9. července 1529] vložen byl.« (ibid. fol. E 29). Dále seznání Žateckých z 8. ledna 1544 (DZV 2 fol. J 8). Novoměstských ze 17. ledna 1544 (DZV 5 fol. C 19), Staroměstských z 28. dubna 1544 (DZV 2 fol. K 19), Žateckých ze 4. února 1545 (DZV 6 fol. B 30) a j. v. — Seznání tato odpovídají zcela způsobu, jakým byly vpisovány městské kšafty do desk. Viz o tom dále na str. 244.

[71]) DZM 226 fol. E 15. Vklad zápisu Zikmundova; v iuxtách odpor Eliščin i Zikmundovo obeslání.

[72]) DZV 8 fol. R 1.

skovým bývaly pravidelně hned po jejich ukončení pořizovány indexy čili registra dle křestních jmen stran zápis vkládajících.[73]) Kdo pak chtěl k jakékoliv potřebě dáti si co čísti z desk, šel k registrátorovi, aby mu vypsal »registřík«. Za napsání tohoto registříku, t. j. stručného udání kvaternu a listu čili kóty — jak tehda říkali —, na kterém je onen zápis, dostal registrátor 1 groš čes.[74]) Teprve s tímto registříkem mohlo se jíti k deskám, kde za poplatek 4 grošů čes. za každý přečtený zápis byly podle předložených registříků desky předčítány.[75]) Mnozí brali si registříky hned při vkladu do desk, aby věděli, kde co mají v kvaternech zapsáno. Předložením registříků psaných registrátorem bylo tedy možno dokázati, že onen zápis byl kdysi v deskách, o podrobném však jeho právním obsahu nebylo tím mnohdy řečeno nic více, než že jde o prodej, věno, kšaft a pod. Nepoznalo se z toho ani, byl-li snad ten zápis později z desk už propuštěn.[76]) Přes to dostačoval registřík k průkazu starého zápisu, a to zejména tehdy, nebylo-li jeho obnově jinak odpíráno. Tak když 3. ledna 1542 Jan z Kamberka ustanovil po shoření desk znova manželku svou Markétu z Dobřenic mocnou otcovskou poručnicí dětí svých a statku, bylo k jeho obnovenému vkladu připsáno: »má registřík toho ukázati, že jest tak bylo; a neukáže-li, debet esse deletum«. Teprve když registřík toho předložil, byl mu zápis do desk puštěn.[77])

Obnovení podle smlouvy trhové, svědomí a listů posílacích. — Jestliže měly strany původní smlouvu, podle které se kdysi stalo přiznání k deskám, mohly se ovšem při novém přiznání vykázat touto smlouvou a neplatiti nic za vklad do

[73]) Všehrd o tom píše v Knize VIII., kap. 11., čl. 5.: »Kteréžto dsky oboje [trhové a větší zápisné] se vší pilností místopisař hned, jakž se které dokonají, má nejprve sám registrovati.« V době obnovení desk místopisař již těchto register sám nepsal, nýbrž dával si je asi psáti některým z nižších úředníků deskových. Těchto současných register se nám zachovala od r. 1541 velká řada. Několik jich dodnes zůstalo u desk zemských, ostatní se dostaly odtud do archivu Musea království Českého.

[74]) ZZ 1500 vyd. Palackého čl. 168 (Archiv český V., str. 104). ZZ 1549 N 28.

[75]) Poplatek tento připadl při čtení větších desk místopisaři (ZZ 1500 čl. 160, Archiv Český V., str. 85; ZZ 1549 I. 26), při čtení menších desk byl pouze 1 gr. čes. a připadl menšímu písaři (ZZ 1500 čl. 160, Archiv Český V., str. 87; ZZ 1549 M 1).

[76]) Emlerovy Pozůstatky obsahují množství nejrůznějších registříků, z nichž některé podávají sice dost podrobný obsah deskového zápisu, většina jich se však omezuje na pouhý heslovitý záznam: Kaczka de Krzessicz vendidit ecclesie in Janowicz« (Emler I. str. 533) nebo ještě stručněji: »Sdenco de Sabenicz et frater suus de Bychor« (ibid. str. 497), nebo: »Vilém z Talmberka...« (ibid str. 428), »Jakub de Hor« (ibid str. 405).

[77]) DZV 1 fol. C 4. Poznámka byla pak škrtnuta a připsáno: »měl prve ve dskách a ukázal registřík«. — Srovn. DZV 1 fol. C 6, C 14, C 19 a j. v.

desk, protože šlo o prokázaný starý zápis deskový. Příkladů toho je v deskách velké množství.[78])

Ale i rozličná svědomí a listy stačily někdy k obnovení starého vkladu, nebylo-li jinak žádného odporu. Tak bylo dopuštěno Jindřichovi Janovskému z Janovic, aby se znova přiznal k věnu své manželky Evy Oslovické z Jemničky, poněvadž »měla prve a to ukázala svědomím a listy poselacími Jaroslavovi Vranovskému z Valdeka poslanými od Zikmunda Oslovického, otce jejího, aby to věno přijal a při zápisu byl«.[79])

Ve všech až dotud vypravovaných případech šlo o obnovu starého vkladu shořelého teď v deskách zemských tím způsobem, že se strana vklad kdysi učinivší znova k němu přiznala před menšími úředníky desk zemských, a to buď sama ústně, nebo prostřednictvím toho, komu byla za tím účelem dala rekognici nebo plnou moc deskami památnými.[80]) Při obnově dlužního úpisu bylo mimo to po krátkou dobu — do 30. dubna 1543 — dovoleno, aby se dlužník přiznal k dluhu listem přiznavacím.[81]) Po zemřelé straně vklad kdysi učinivší byli povinni znova se přiznati její dědicové a nápadníci.[82]) Jestliže dědicové nebyli dosud plnoletí, dal jim k tomu soud zemský leta.[83]) Jak bylo soudně vymáháno obnovení starých vkladů,

[78]) DZV 1 fol. D 3. Markéta z Klinštejna prodala sestře své Lidmile tři dvory kmetcí v Hlaževicích [Hlazovice]. Při obnově 11. února 1542 poznamenáno: »měla prve; ukázaly smlúvu předešlú.« — DZV 1 fol. D 4. Šebestyán Klenovský z Klenového prodal polovici tvrze Žinkov Vilémovi Klenovskému. »Měl prve, ukázal smlúvu předešlú.« — Srovn. ibid. fol. D 5 a j. v.

[79]) DZV 1 fol. B 17.

[80]) O rekognici a plné moci viz výše str. 213.

[81]) O listecr přiznavacích viz nahoře str. 215.

[82]) Dne 26. února 1543 »Václav z Pařízku, jakožto nápadník statku po někdy Suzanně z Trojanovic, mateři své, přiznal se zase k tomuto trhu a vkladu [k prodeji Peček Václavovi Hrabáňovi z Přerubenic], kteréžť jest před shořením desk táž někdy mátie jeho ve dsky vložila.« (DZV 4 fol. D 30). — Dne 28. února 1543 »Pyram Kapoun z Svojkova, jakožto nápadník dědin a statku někdy Justyny z Hořešovic, na místě též někdy Justyny podle nového o dskách nařízení přiznal se zase p. k zápisu nadání k záduší v Rakovníce, kteréž jest s povolením královým prve před shořením desk dckami učinila« (DZV 4 fol. E 6).

[83]) Páni a vladyky na plném soudu zemském dali léta Václavovi z Sloupna, synu někdy Mikuláše Sadovského z Sloupna, aby se přiznal spolu se strýci svými Adamem a Jiříkem k dílu svému a znova vložil Václavovi Čečelickému z Šanova dědictví někdy otce svého Velké Obruby. (DZSt. 42 fol. A 29. Relace ze soudu 9. června 1542. — DZV 1 fol. K 5. Vklad dání let). Rozdíl obou strýcův a sirotka Václava i vklad Velkých Obrub byly současně vykonány (DZV 1 fol. K 5 a K 15). — Baltazar, sirotek po Martinu Chrtovi ze Rtína dostal 21. října 1544 léta, »aby Elšce z Jelenova, mateři své, věno její, kteréž jest prve před shořením ve dckách měla, zase dckami obnoviti mohl.« Současně bylo věno hned obnoveno (DZV 5 fol. K

vylíčíme ještě na konci své práce a uvedeme toho několik příkladů. Stalo se však také, že soud zemský dal povolení, když se obeslaný nedostavil a vkladu neobnovil a exekuce byla obtížná, aby si druhá strana sama dala zápis znova vepsat do desk.[84])

Protože obnova starých vkladů byla bezplatná, musili ti, kdož se znova přiznávali u desk, prokázati, že onen zápis byl již před shořením v deskách. I toho jsme podali četné doklady. Proto také byly z počátku stejně psány o tom marginální poznámky při obnovených zápisech, jako v době před vydáním zřízení o nápravě desk.[85]) Později však, když sám text zápisu jasně mluví o obnově buď již tím, že přidává k obvyklému *přiznal se* slovce *znova*, nebo přímo tím, že se přiznává k tomu, jak to měl v deskách *před shořením*, bylo zbytečno, aby se co po straně poznamenávalo. Proto stávají se ony marginální přípisky, které byly kdysi pravidlem, vzácné, až konečně 20. února 1543, když se Jan Vojkovský z Milhostic znova přiznal k prodeji dědictví otce svého Mikuláše ve Lhotce Václavovi z Živohoště, posledně bylo poznamenáno při jeho vkladu, že »měl prve«.[86]) Souvisí to zajisté s naučením, které právě tehda udělili nejvyšší úředníci menším úředníkům desk zemských, že »když dvě osoby osobně k úřadu přijdú, chtíce sobě zase znova buď trhy nebo zápisy jakékžkoli dckami obnoviti a nevokáží toho obadva ničímž, aby prve ve dckách to bylo,« že »má věřeno těm osobám býti«.[87]) Tím tedy odpadl dotud povinný doklad o bývalé intabulaci obnoveného vkladu, který byl do té doby podáván buď ve formě výpisu nebo aspoň registříku z desk nebo svědectvím úředníků deskových a i jinak.

Obnova podle originálův a výpisů z desk pod pečetmi. — Téměř všechny vklady, o kterých jsme až

28). — Podobně dostal 18. října 1546 léta Mikuláš z Běškovic, syn a dědic někdy Jana z Běškovic, aby obnovil vklad vsi Volanic Burjanovi Stranovskému z Sovojovic; učinil tak hned téhož dne (DZV 8 fol. B 9) a j. v.

[84]) DZSt 42 fol. B. 10. »Páni Jich Mti a vladyky na plném soudu zemském ráčili sou povolení dáti Janovi Martinkovskýmu z Roseče, aby statek a díl svuoj ve dcky zemské sobě vložiti dáti mohl, poněvadž Marek jinak Markvart, bratr jeho, souc od Jich Mtí podle nového o dckách nařízení a vyzdvižení, aby jemu týž díl zase ve dcky vložil a obnovil, k suchým dnuom již minulým obeslán, toho jest neučinil, ani před Jich Mtmi se osobně nepostavil.« Relace z 22. února 1543.

[85]) Viz výše str. 202.

[86]) DZV 4 fol. C 30.

[87]) DZV 41 fol. L 28. »Na těchto artykulech nížepsaných páni úředníci Pražští menší desk zemských obtížnost mají.« Obsahuje mimo nahoře uvedené dva články ještě třetí o obnovení starých pří — o tom viz dále — a v marginálních přípiscích stručná v tom naučení. — Proto když Zikmund Korček z Božec obnovoval 30. dubna 1545 svůj zápis komorního platu Jiříkovi Baderskému z Oujezda, dostačovalo už, když »vzal to k své víře a duši, že jest ten zápis tak prve byl« (DZV 7 fol. D 3).

dosud mluvili, byly obnovovány do běžných kvaternův, ať už trhových, památných nebo zápisných větších i menších, a to novým přiznáním strany vkládající. Přiznání to pak bylo podepřeno buď pamětí a svědomím jiných nebo smlouvami, registříky z desk a pod. Do kvaternů však, »vejpisův pod pečetmi«, které byly počátkem roku 1542 založeny pro všechny hlavní tři druhy desk,[88]) vpisovány byly téměř výhradně obnovy, jak už jména jejich sama ukazují, podle předložených výpisů z desk pod pečetmi a z originálů.

Přímo z originálů obnovovány byly královské listy mocné na kšaftování a kšafty na ně učiněné, smlouvy tržní a zejména majestáty královské, jimž zajišťoval pečlivé uschování už význam, který měly pro své majitele. Mnohé bohaté rodiny šlechtické měly své listinné dokumenty spořádaně uloženy na hradě, zámku nebo tvrzi, jako Rožmberkové, Švamberkové, páni z Hazmburka, Slavatové, Hodějovští a mnozí jiní.[89]) Těm bylo ovšem snadno obnovit si vklady deskové přímo z původních listin, neshořely-li jim náhodou i s hradem, jako se to stalo pánům Globnarům, Štampachům a Planknarům z Kynšperka, jimž shořelo na Pochlovicích, které někdy před r. 1522 hrabě Mikuláš Šlik vypálil Joštovi Globnarovi z Globen, »množství velmi starých pamětí, znamenitých privilegií a majestátův«.[90]) Jiným zase vzaly pergameny za své při požáru desk, jako Albrechtu Šlikovi nebo hraběti Kryštofovi z Hardeka.[91])

Stejně jako z originálů bylo obnovováno i z úředních výpisů z desk. Tyto výpisy se vydávaly za časů Všehrdových pouze *na rozkaz králův* nebo *plného soudu zemského* po zvláštním relátoru. Opatřeny byly vždy klausulí: »Vypsáno z desk zemských z rozkázání nejjasnějšího knížete a pána, pana . . ., Českého krále etc.; posel od král. Mti. ke dckám byl jest N. N. z pánův, od J. Mti. král. jsa k tomu zvláště vyslaný, léta Božího . . . [rok a den].« Podpisovány byly místopísařem království Českého. Avšak téhož roku, kdy Všehrd dopisoval svoji osmou knihu, jednající v kapitolách 29. a 30. právě o výpisech, byl vynesen nový nález, kterým Všehrd antikvován. Bylo totiž nalezeno za právo, »aby úředníci menší, kteříž dsky v moci mají, žádnému výpisuov z desk nevydávali bez povolení krále J. Mti. neb pánuov a vládyk z plného soudu aneb *úředníkuov desk zemských větších*«.[92])

[88]) Srovn. výše str. 212.

[89]) Srovn. A. Sedláček: Listy ze ztracených archivů panských, kteréž se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedené. (Věstník Král. České Spol. Nauk 1890 a 1892.)

[90]) Paprocký, Diadochos III. O stavu rytířském, str. 156.

[91]) Místodržitelský archiv, Rkps čís. 23, fol. 317; DZV 41, fol. D 5.

[92]) V prvních Václava Hyndráka fol. B 1, r. 1497. — Článek ten byl později pojat do zřízení Vladislavského, vydání Palackého čl. 247. (Archiv Český V., str. 132.)

Ačkoliv ve Vladislavském zřízení zemském není nic řečeno o způsobu, jakým se měly vydávat tyto výpisy z desk, seznáme přece jejich formu srovnáním těch výpisů, které se nám v deskách z té doby dosti četně zachovaly. Na počátku obsahují název kvaternu, list a datum, pod kterým byl zápis kdysi vepsán, na konci pak je připojena stereotypní klausule, že výpis byl dán z rozkazu krále, plného soudu zemského[93]) nebo jednoho z větších úředníků desk zemských[94]) pod pečetmi dvou menších úředníků.[95]) Tyto výpisy opatřené rokem a dnem vydání byly stejně jako dříve podpisovány místopísařem království Českého.[96])

Již forma sama, jakou byly tyto výpisy vypravovány, svědčí tomu, že byly považovány za rovnocenné intabulovaným originálům, a bylo vskutku obojích stejně užíváno k obnově starých zápisů deskových. Týkalo se to ovšem pouze úředních výpisů pod pečetmi. Jiné výpisy mohly býti vloženy jen na zvláštní povolení královo, stavův nebo úředníků desk zemských. Proto když byl obnovován zápis Kateřiny z Řenovic na 100 kop gr. čes. Janovi Beztahovskému z Říčan, byl její »vejpis extraktu bez pečetí vložen a vepsán do tohoto kvaternu [menšího zápisného výpisův pod pečetmi] z rozkázání úředníkův Pražských menších desk zemských«.[97])

Jako výpis jmenoval kvatern a udával list a den, kdy byl vklad kdysi učiněn, tak měly i originály ingrosovaných majestátů, kšaftův a smluv na rubu poznamenáno, kdy a kam byly vepsány.[98]) Tato poznámka na rubu byla vlastně ona klausule, která byla v deskách připojována k zapsanému majestátu. Až do památného usnesení

93) Výpisy výpovědí a nálezů většího i menšího soudu zemského směly býti už tehda vydávány pouze s povolením královským nebo soudu zemského, třebas že to bylo teprve v ZZ 1549 H 28. — Srovn. výpisy v DZV 6 fol. H 21; DZV 45 fol. F 13, 24, 25, G 1, 16 a DZV 249 fol. D 22, 23, 25 a 26.

94) Nejčastěji je kázal vydati nejvyšší komorník, jindy nejv. sudí nebo písař.

95) Obyčejně pod pečetmi místokomorníkovou a místopísařovou. Srov. výpisy v DZV 2 fol. A 22; DZV 6 fol. H. 21, I 16, 22, 23, 30, K 3, 8, 11; DZV 42 fol. G 22; DZV 45 fol. E 7, F 17, 20, 24, G 2, 9, 18; DZV 249 fol. D 13, 22, 23, 25, 26, 28. — Jindy pod pečetmi místosudího a místopísařovou. Srovn. výpisy v DZV 6 fol. J 30, K 1, 4; DZV 45 fol. F 13, G 1; DZV 249 fol. D 25 a 29. — Méně často pečetil místokomorník s místosudím. Srovn. výpisy v DZV 6 fol. J 18, 21, 22 a 29; DZV 45 fol. F 25, G. 16. — Jen výjimkou v té době pečetil jako jeden z nich menší písař desk zemských. Srovn. výpis z r. 1502 v DZV 6 fol. K 10.

96) Místopísař podpisoval výpisy, i když sám nepečetil. Jen výjimkou — pravděpodobně v zastoupení místopísařově — podepsal se menší písař desk zemských. Tak čteme na výpisu z r. 1529 podpis menšího písaře Ambrože z Prošovic. (DZV 6 fol. J 18.)

97) DZV 249 fol. D 20.

98) Viz o tom při listech mocných a kšaftech na str. 19.

sněmu v březnu 1495 o výhradném užívání češtiny v deskách zemských[99]) byla tato klausule *latinská* bez ohledu na to, byl-li vpisován český, latinský nebo německý majestát.[100]) Od té doby však bylo stejně bez rozdílu užíváno pouze klausule *české*.[101]) Těmito údaji byly tedy jak originály tak i výpisy nejen dostatečným průkazem právní existence oné listiny, ale i spolehlivým důkazem, že byla skutečně kdysi vepsána do desk zemských.

Při obnově však nebyly vždy tyto kancelářské přípisky originálů zapisovány spolu s textem a klausule výpisů nebyla až do r. 1548 nikdy pojata do zápisu,[102]) takže je nám často těžko určit, bylo-li obnoveno z původní listiny nebo z výpisu. Tak nebylo ve větším kvaternu zápisném, kam byl omylem dne 12. ledna 1542 vložen zápis Doroty z Bělé na 50 kop grošů čes. Mikulášovi z městečka Chejnova, nic poznamenáno o tom, že jde o obnovu.[103]) Avšak do menšího kvaternu zápisného, kam zápis vlastně patřil, bylo téhož dne připsáno, že »tuto má bejti vejpis pod pečetmi, kdež Dorota z Bělé zapisuje Mikulášovi z městečka Chajnova. Hledej v kvaternu větším zápisném v našiem léta etc. XLII. ve čtvrtek po Božím Křtění«.[104]) Šlo tedy o nový vklad úředního výpisu.

Pokud nebyla do r. 1548 vpisována výše již řečená klausule do desk, poznáme obnovu podle výpisu většinou jen z toho, že se udává datum bývalé intabulace a kvatern,[105]) někdy i list,[106]) na kterém byla kdysi vykonána. Obnovu z listiny poznáme často z úpravy zápisu deskového. Písař totiž mnohdy podlehl své předloze tou měrou, že užil v deskách některých jejích význačných znamení a písmen, nebo napodobil podpisy úředníků královských i s jejich karakteri-

99) V starých deskách památných fol. T 15. — ZZ 1500 vydání Palackého čl. 249, Archiv Český V., str. 132.

100) DZV 2 fol. H 18, J 27 a 28; DZV 3 fol. F 25; DZV 6 fol. A 11, B 8, 28, D 9—11, E 17, 18, G 6 a j. v.

101) DZV 2 fol. A 24—27, B 18, 30, D 13, 15, H 29, K 12, 15; DZV 3 fol. F 30; DZV 6 fol. A 14, 18, 20, B 12, 30, C 20, 23—25, 29, 30; D 3, 21, E 1, F 16.

102) První obnovy výpisů pod pečetmi, při nichž byla vepsána i ona klausule, jsou z r. 1548 (DZV 45 fol. E 7, E 10), 1550 (DZV 6 fol. H 8) a 1551 (DZV 249 fol. D 22). Před tím byla klausule již jednou připsána r. 1543, ale hned byla škrtnuta (DZV 2 fol. A 22). Po druhé je při obnově Jana z Vartemberka v r. 1544 (DZV 2 fol. K 23). Byla sem však připsána až někdy po třiceti letech touže rukou, kterou psány vklady v r. 1574 (DZV 6 fol. K 1).

103) DZV 84 fol. A 6.

104) DZV 249 fol. A 1.

105) DZV 42 fol. A 5, 15, 16, 20, 23, 24, 26, B 20, C 12, D 10, 16, 18, E 17; DZV 249 fol. A 30, B 2 a j. v.

106) DZV 2 fol. D 13; DZV 42 fol. A 15, 17, B 23, D 13, 24; DZV 249 fol. A 14, 21, 23, 25, B 1 a j. v.

stickými klikyháky,[107]) jindy — při listinách císařských — vykreslil v deskách dokonce i monogram.[108])

Tohoto způsobu obnovy z předložených listin užívali stavové především tehdy, šlo-li o starodávná práva, jejichž získání nemohli prokázat svědectvím osoby ještě žijící. Při obnově práv mladšího původu mohli se naopak vždy dovolat nového přiznání druhé strany nebo svědectví třetí, a tu neprokazoval předložený originál skutečné existence zápisu — ta byla prokázána už novým přiznáním u desk — nýbrž vysvědčoval svým indorsátem bývalou intabulaci za účelem bezplatnosti vkladu. Tak tomu bylo na příklad v těch případech, kdy obnovovány byly trhy podle nového přiznání, ačkoliv strany měly původní tržní smlouvy v rukou.[109])

Obnovou z předloženého originálu nebo z výpisu z desk ušetřila si strana obsílku druhé strany, po případě dlouhé jednání nebo dokonce i exekuci. Byl tedy tento způsob obnovy zvláště výhodný, nehledě ani k tomu, že byl vždy považován za daleko přesnější a spolehlivější, než nové přiznání druhé strany, která mohla přece jen v něčem pochybiti. Proto nebyl bratřím Kraselovským z Kraselova dokončen zápis jejich přiznání k rozdílu, který měli kdysi 30. ledna 1537 v deskách,[110]) »neb vložen vejpis« toho rozdílu.[111]) Podobně byly obnoveny 23. září 1542 dva zápisy Lidmile z Klinštejna nejprve »podle zprávy a spisu jejího po shoření desk podaného«,[112]) když si však 20. května 1555 dala znova vložiti zpečetěný výpis toho z desk,[113]) propustila 28. června onen první zápis zase z desk »z té příčiny, poněvadž se vejpis z desk zpečetěný zase vložený a obnovený v kvaternu trhovém pod pečetmi nachází«.[114])

Že se novému přiznání někdy nedosti věřilo, ukazuje i přiznání Viléma a Oldřicha strýců Vosečanských z Vosečan k prodeji Vosečan Přibíkovi Břízskému z Břízí. Nový vklad jim totiž nebyl dokonán a poznamenáno: »non terminatum, neb se má podle cedule trhové, jakž ta v sobě obsahuje, klásti, pro kterúžto ceduli on Vilém

[107]) DZV 2 fol. K 7; DZV 3 fol. B 28, E 20, F 20, G 4, 14, 19, 20, H 10; DZV 6 fol. A 6, 7, B 11, D 14, 15, 18, G 9.

[108]) DZV 2 fol. A 1. — Dne 11. listopadu 1542 byl znova vepsán majestát cís. Karla IV. koleji Karlově z 30. července 1366 a pečlivě okreslený monogram i mnohá forma písmen jasně ukazují, že bylo obnovováno podle originálu (nyní uloženého v archivu Musea král. Českého odd. A). — Podobně DZV 2 fol. H 17. — V obnově majestátu císaře Karla V. z 20. května 1538 Jiříkovi Žabkovi z Limberka necháno místo pro domalování erbu (DZV 2 fol. L 15).

[109]) Srovn. výše o obnově podle smluv, str. 222.

[110]) DZV 4 fol. A 11.

[111]) DZV 3 fol. K 30. — Obnoveno 19. července 1542.

[112]) DZV 4 fol. A 21—22.

[113]) DZV 6 fol. J 11.

[114]) DZV 4 fol. A 21 iuxta.

jest jeho Přibíka, aby mu ji k tomu kladení položil, obeslání vzal«.[115])

Obnova v registrech, kde sami sobě kladou.[116]) — Nové zřízení o deskách pamatovalo však také na ty, kdož se nemohli už nikoho dovolat, aby jim znova kladl do desk, a neměli ani původních smluv ani výpisů nebo aspoň registříků z desk, aby jimi prokázali, že měli skutečně něco v deskách. Byla pro ně založena *registra* — nikoli desky — zvaná *communitatis*, kam si sami kladli svá dědictví.[117]) Přiznával se v nich každý, že své dědictví drží už řadu let po svém otci a otec jeho že je také držel od mnoha let, bez naříkání a »protož podle nového nařízení a vyzdvižení desk zase sobě též dědictví ve dsky vložil«. Tato závěrečná formule nebyla však hned přesně vyhraněna a jeden z písařů deskových píše dokonce, že bylo znova vloženo »podle nového zřízení zemského«. Sám to však někdy opravil a slůvko »zemské« škrtl.[118]) Když však písař desk Václav z Prošovic napsal, že »dědictví zase sobě a dědicům svým podle nového nařízení ve dsky zemské sú vložiti a vepsati dali,«[119]) zůstala tato formule s pozdějším dodatkem »podle nového o dckách nařízení« dlouho nezměněna[120]) a teprve koncem roku 1542 zaměnili písaři slovo »desky« správným »registra«[121]) a od té doby pak bylo užíváno stále stereotypní formule: »*a to zase sobě a dědicům svým podle nového o dckách nařízení v registra tato vložiti a vepsati dal*«.[122])

Stejně jako v této závěrečné formuli, zračil se později podstatný rozdíl mezi deskami a registry communitatis i v úvodu zápisů. Kdežto vklady deskové a s počátku i v registrech byly psány na podkladě toho, že »N. N. *přiznal se* před úředníky Pražskými«,[123]) byly později zápisy v registrech psány tak, jak »N. N. *oznámil* před

[115]) DZV 4 fol. L 9. — 24. července 1543.

[116]) Srovn. nařízení o tom výše na str. 210.

[117]) DZV 250. »Kvatern červený, kdež sami sobě kladou« je na nově opraveném hřbetě kvaternu; přední deska původní kožené vazby je poškozena, takže lze čísti pouze dole »communitas«. Registra byla začata v úterý po Třech králích r. 1542. — Registry communitatis se jmenují proto, že jsou *společna* čili *obecna* všem druhům desk; kdežto totiž kvaterny výpisův byly založeny pro každý druh desk zvláště, byly do těchto register stejně obnovovány zápisy z bývalých kvaternů trhových, menších i větších zápisných i památných.

[118]) DZV 250 fol. A 4, 7, 11 a 13.

[119]) DZV 250 fol. A 12. — V pondělí po přenesení sv. Václava, dne 6. března 1542.

[120]) DZV 250 fol. A 1.

[121]) DZV 250 fol. B 30. — V sobotu po početí Panny Marie, dne 9. prosince 1542.

[122]) Jeden z písařů deskových psal sice ještě několikráte *desky*, ale sám to pak opravil v *registra* (DZV 250 fol. C 2, 5 a j. v.)

[123]) Celá tato fráze byla zkracována pouhým »p«.

úředníky Pražskými«. Změna tato byla provedena téměř současně s ustálením oné konečné formule, a to po prvé ve středu před sv. Václavem, 27. září, úplně až v úterý po sv. Alžbětě, 21. listopadu 1542.[124])

Ačkoliv tedy při této obnově úplně stačilo, oznámil-li kdo menším úředníkům, že si znova klade, přece jen byla oprávněnost této obnovy naznačována už tím, že strana udala buď úplnou signaturu vkladu, t. j. jméno kvaternu, list a datum, kdy byl vklad učiněn,[125]) jindy aspoň kvatern a list[126]) nebo konečně datum vkladu.[127]) Také registříky z desk byly ukazovány[128]) a vedeni svědci toho, že bylo kdysi v deskách.[129])

Částečná obnova registříky.[130]) — Někteří stavové neobnovovali si deskových zápisů svých věcných práv k statkům svobodným, buď že je považovali za nepopiratelná, nebo že jim byla řádná obnova nedostatkem jiných pomůcek ztížena. Aby si však přece nějak zabezpečili svá práva proti možným odporům, dávali si vpisovat často celé serie registříků z pohořelých desk. Někdy se tak dálo na výslovný rozkaz stavů, jindy si je stavové sami kladli do register communitatis. Tak rozkázali »páni JichMti a vladyky Jiříkovi z Cetně, aby sobě registříky, kteréž sú od desk rukú psané, zase někde ve dsky zemské« vložiti dal a Jiřík si jich ještě téhož dne dal 13 vepsat z let 1349 až 1417.[131]) Tři registříky si vložil Firšic z Nabdína, stejně jich »podal« Mikuláš Voračický z Paběnic.[132]) Čtyry si dalo vepsat město Český Brod a Kamýk z Pokratic; šest jich bylo vloženo kterémusi z Hodkova.[133]) Rytíř ze Soběstic si dal zapsat 15 registříků z let 1349 až 1473; Jan starší z Talmberka si vložil 20 registříků, nejstarší z r. 1357.[134]) Býchorský z Raškovic si jich dal vepsati 29 a Dubanský z Duban do konce 48.[135])

*

Přehled obnov podle věcného obsahu. — Podle ustanovení obsažených v Novém Zřízení a způsobem výše vylíčeným byly obnovovány všechny shořelé vklady deskové, ať už šlo o pouhý trh, věnování nebo zástavu, ať o obeslání, půhon nebo nález soudu zemského. Není tedy třeba obšírně jednati o všech tak rozmanitých předmětech obnov deskových, dály-li se nové jejich vklady téměř všechny stejně. Jestliže se však přes to zmiňujeme o některých z nich podrobněji, je to proto, že se vyznačují odlišnou formou, obsahem a často i zcela výjimečným významem obnovy, a že byla pro ně již v Novém Zřízení ustanovena zvláštní pravidla.

Obnova kšaftů. — Téměř bez obtíží se prováděla nová intabulace královských majestátů (t. zv. listů mocných na kšaftování), jimiž král udílel jednotlivcům povolení, aby o svém majetku učinili poslední pořízení, a intabulace kšaftů (závětí) na ně učiněných, a to hlavně proto, že se zachovaly přečasto v originálech, které měly na rubu poznamenáno, kdy byly vepsány do desk zemských.[136]) Obnova se provedla ovšem pouze tehda tak hladce, nezáleželo-li dědici, který měl původní kšaft a snad i majestát v rukou, na tom, aby je potlačil — a předložil-li na obeslání jejich originály v úřadě desk zemských.[137])

---

[124]) DZV 250 fol. B 27 a B 29.

[125]) DZV 250 fol. A 8. »V žlutých památných dskách N XVI L. B. 1499 v sobotu o suchých dnech postních.« — Též A 13, 18, 20 a j. v.

[126]) DZV 250 fol. A 1. »Dsky třetí Václava Robmhápa H 28.« — Též A 2, 10, 11, 13—15, 17, 18, 19 a j. v.

[127]) DZV 250 fol. A 4, 15, 24, 26 a j. v.

[128]) DZV 250 fol. A 15, 16 a j. v. — Po straně zápisu vždy poznamenáno: »ukázal registřík«.

[129]) DZV 250 fol. A 4. Když Jan, Řehoř, Havel a Václav bratří vlastní z Doubravice znova si kladli Čenětice, Jan »ukázal Kašparem komorníkem a Janem Slivenským, měštěnínem Nov. města Pražského«, že měli kdysi v deskách.

[130]) O registřících viz výše str. 221.

[131]) DZSt 42 fol. A 30. Sabbato post Primi, 10. června 1542. DZV 250 fol. B 9.

[132]) DZV 250 fol. D 8. V pátek po sv. Stanislavu, 11. května 1543. — Ibid. fol. H 18. V pátek den sv. Doroty, 6. února 1545.

[133]) DZV 250 fol. E. 30. V pátek po Božím křtění, 11. ledna 1544. — Ibid. fol. K 16. V pondělí po sv. Remigii, 4. října 1546. — DZV 2 fol. F 20. V outerý po sv. Urbanu, 29. května 1543.

[134]) DZV 250 fol. C 28. V sobotu před sv. Jiřím, 21. dubna 1543. — Ibid. fol. E 21. Ve čtvrtek den sv. Mikuláše, 6. prosince 1543.

[135]) DZV 250 fol L 1. V pátek před sv. Silvestrem, 30. prosince 1547. — Ibidem fol. M 16. V outerý po sv. Marcelu, 3. června 1550.

[136]) O poznámkách na rubu ingrosovaných kšaftů viz výše na str. 203 a 226. – Protože by se však leckdo mohl dopustit podvodu tím, že by si na kšaft sám vepsal poznámku o vložení do desk, bylo třeba, aby byla poznána ruka menšího písaře, který ji psával. Proto byl roku 1568 znova vložen mocný list krále Vladislava daný dne 15. října 1502 Janovi Čičovcovi z Čičova a kšaft Janův z 11. ledna 1520 teprve tehdy, když »správu toho dal pan Jan z Prošovic, že jest takovej kšaft prve ve dskách zemských byl, jakž se na témž kšaftu ruka vlastní nachází Ambrože [z Prošovic] písaře menších desk zemských.« (DZV 6 fol. J 25.)

[137]) Tak obeslali 6. února 1542 Votík z Labouně a Elška z Rýzmburka Václava z Hořiněvsi, »aby jim kšaft nebožtíka Albrechta Kordule z Sloupna ve dcky zase kladl« (DZM 76 fol. A 4). Václav obeslání vyhověl a kšaft Kordulův ze dne 7. února 1540 byl spolu s listem mocným z 11. prosince 1533 znovu vepsán dne 19. dubna 1542 (DZV 3 fol. E 10). — Dne 21. února 1542 rozkázal zemský soud, aby byla obeslána listem od úřadu desk Anna z Rožmitálu na Hradci, a to na žádost Zdislava Boryně ze Lhoty, aby položila při úřadu desk zemských »ten kšaft i s mocným listem někdy Anny ze Lhoty, Jana z Leskovce a na Kamenici manželky, kteryž jest ona nade-

K jakým prostředkům bylo někdy saháno, aby se znemožnila obnova starých kšaftů, ukazuje pře bratří Jindřicha a Jetřicha z Bozděchova s Ondřejem Mezenským z Mezného o kšaft jeho strýce někdy Oldřicha st. Mezenského. Bratří obeslali v červnu 1547 Ondřeje před menší úředníky desk zemských, aby jim do čtyř neděl znova vložil kšaft strýce svého Oldřicha do desk, a protože Ondřej nestál, dostali 21. července za právo stané.[138]) Když jim byl po té 13. srpna vydán list zatykací, »položil jim on Vondřej po svém zatčení kšaftu někdy Voldřicha Mezenského st. z Mezného s listem mocným krále Ferdinanda JMti. při úřadě purkrabském, chtíc tudy zatčení prázden býti, na kterémžto kšaftu a listu mocným krále JMti nápis neb registratura (že jest před shořením desk ve dskách zemských byl) vystrúhána a vyplanována jest«. Proto obeslali bratří dne 7. září Ondřeje Mezenského znova před úřad purkrabství Pražského. Purkrabí hradu Pražského podal však jejich při 25. listopadu plnému soudu zemskému, »poněvadž se v této při kšaftu na list mocný královský učiněného a nápadu statku pozemského jim Jindřichovi a Jetřichovi bratřím Bozděchóm svědčícího dotýče, též také vyplanování a vystrúhání na témž kšaftu a listu mocným královským, a tak se tu znamenitě falše dotýče, ježto taková pře úřadu tomuto súditi nenáleží«.[139]) Obě strany se měly postaviti 19. března 1549 na soudě zemském. Bratří svou při provedli a již 23. března byl jim znova vložen mocný list i s kšaftem Oldřichovým do desk.[140]) Protože však ona poznámka kancelářská o staré intabulaci byla na obou dvou vyškrabána, nemohla býti k jejich novému vkladu připojena obvyklá klausule: »Tento list mocný královský a na týž list mocný tento kšaft učiněný ve dsky zemské *zase* vloženi a vepsáni jsou *podle svolení sněmovního*.«[141]) Tato klausule, připojovaná pravidelně k obnoveným vkladům listů mocných a kšaftů, je pouhá obměna staré klausule užívané při běžné ingrosaci kšaftů, jak ji zapsal Všehrd.[142])

psaná Anna z Rožmitála od již psané Anny ze Lhoty k věrné ruce k sobě přijala, a to konečně ve dvou nedělích po datum listu od úřadu vyšlého«. (DZSt. 42 fol. B 8.)

[138]) DZM 76 fol. H 26. Obeslání, právo stané i list zatykací.

[139]) DZM 171 fol. A 19. Relace Jana Byšického z Byšic, místopurkrabí Pražského.

[140]) DZV 6 fol. H 7. Mocný list krále Ferdinanda ze 17. března 1528 a kšaft z 8. prosince 1533.

[141]) Srovn. mocný list krále Vladislava Lorencovi Glacovi z Starého Dvoru z 12. května 1485 a kšaft Lorencův z 9. února 1516 vepsané znova 3. listopadu 1542 (DZV 3 fol. L 25), mocný list Prokopovi Čabelickému z Soutic z 30. prosince 1514 a kšaft jeho z 4. března 1530, vložené znova 27. června 1542 (ibid. fol. J 30), mocný list krále Ferdinanda Simeonu Prostředkovi z Podhoří z 10. března 1534 a kšaft Prostředkův z 5. července 1535, ingrosované znova 28. února 1542 (ibid. fol. C 8) a j. v.

[142]) Kniha VIII., kap. 42., čl. 7. — Srovn. výše str. 203.

Ztratil-li se jakýmkoliv způsobem králův list mocný, nebylo třeba žádati o nový, stačiloť k novému vložení kšaftu, bylo-li »to vědomé pánům soudcím zemským některým i také úředníkům pražským menším desk zemských, že jest ten mocný list prve ve dsky vložen byl«. Těmi slovy totiž rozhodl 11. března 1542 soud zemský, že dva kšafty někdy Mikuláše Trčky z Lípy, znova již vepsané do desk, »moc míti mají tak jako i prvé«, ač mocný list jeho shořel u prokuratora Jana Žateckého z Vajkrštorfu v domě jeho na hradě Pražském.[143]) Podobně povolil 3. června 1542 soud zemský, »aby přípis kšaftu někdy Volfa Dytrycha z Fictum ve dsky zemské vložen byl, poněvadž týž kšaft i s mocným listem u Zikmunda z Oudrče jest shořal a prve ve dskách byl«.[144]) Tři dny po té byl skutečně znova vepsán Volfův kšaft ze dne 15. března 1538 s poznámkou, že »byl prve ve deky vložen leta etc. XL° v úterý po nalezení sv. Kříže« 4. května 1540.[145]) Právě tak byl znova intabulován kšaft Kateřiny Řepické z Trnové psaný již dávno v sobotu před hromnicemi 30. ledna 1529 spolu s poznámkou: »Tento list ve dsky zemské vložen podle paměti některých pánuov úředníkuov menších, neb prve ve dckách před shořením byl.«[146])

O b n o v a p l a t u k o m o r n í h o.[147]) — Předkové naši činili k oltářům, kostelům, klášterům a k jiným zbožným účelům různá nadání ve způsobě věnování určitého platu se svých statků pozemských. Plat ten byl zapisován na určitých dědinách a se svolením královým vkládán do desk;[148]) platil se při rocích sv. Jiří a a sv. Havla — jmenoval se proto *roční* — a odevzdával se obyčejně u desk zemských menšímu písaři, který ho zapisoval do knih úročních.[149]) Takto složené a zapsané peníze byly pak u desk vyzdviho-

[143]) Kšaft Trčkův ze dne 14. prosince 1515, ingrosovaný poprvé 20. května 1519, byl znova vepsán 11. ledna 1542 (DZV 3 fol. A 9). Relace o tom ze soudu zemského je v DZSt. 42 fol. A 13.

[144]) Relace ze soudu zemského ke dskám je v DZSt. 42 fol. A 25.

[145]) DZV 3 fol. H 23. V outerý po sv. Bonifáci, dne 6. června 1542.

[146]) DZV 2 fol. G 5. Ve středu po sv. Vítu, dne 20. června 1543.

[147]) O platu komorním má stručný výklad V. Brandl (1876) ve svém Glossariu a Herm. Jireček (1904) v Prove. Protože výklady jejich jsou kusé a nedostatečné, pokusili jsme se podle Všehrda, zřízení zemských a zápisů deskových vylíčiti vlastní jeho podstatu.

[148]) Od starodávna potřebovaly kostely, kláštery, oltáře a záduší králova svolení k nabytí nebo zcizení svobodného statku dědičného (Archiv Český II., str. 130, 347. Všehrd, kniha IV., kap. 10, kn. VI., kap. 22.)

[149]) Jsou to ony kvaterny menších desk, o nichž mluví Všehrd v VIII. knize, kap. 8., a které byly po požáru obnoveny jako kvaterny platův komorních. Srovn. výše pozn. 14. — Plat komorní mohl býti sice odváděn přímo tomu, komu patřil, ale byl obyčejně z rozličných příčin kladen u desk, jak Všehrd (kniha V., kap. 4. čl. 8) svědčí: »Ktož plat komorní nový nebo starodávní kúpí, nedopúštěj se toho, aby jej domóv nosili; k tomu raději svého platcí drž, at u desk klade, a zvláště když práva a súdové zemští ne-

vány tím, komu plat onen patřil. Protože pak z platu komorního neplynulo jeho držiteli žádné právo vrchnostenské k dědinám, na nichž byl zapsán, jmenován byl *platem holým*, a říkali mu též *plat věčný*, protože trval stále, ať ony dědiny držel kdokoliv.[150]) Takový byl původ zejména toho platu komorního, který dostávaly různé oltáře a kostely.

Vedle toho však vznikal plat komorní, a to především u laiků, *trhem* nebo *zástavou*. Všehrd toho uvádí dva příklady:[151]) Václav z Nemyčevsi, maršálek dvoru královského, vypůjčil si od Bohuše z Postupic 1000 kop gr. čes. a zastavil mu za to na svém dědictví v Kovači 50 kop gr. čes. »ročního platu holého, věčného.[152]) O této zástavě byl však učiněn v deskách zápis ve formě trhu: že totiž Václav z Nemyčevsi prodal Bohušovi onen plat za 1000 kop. Jindy byl zřízen plat komorní dlužním úpisem, jako Jan z Radimovic zapsal Otmarovi z Truženic v dluhu 200 kop gr. čes. plat komorní 20 kop. Oba tyto platy trvaly tak dlouho, dokud nebyla kupní nebo v druhém případě dlužní summa zaplacena. Přednost trhu byla v tom, že při něm bylo obvyklo ručení zapisovatelovo čili tak zvaná zpráva pro případ jakýchkoli závad, které by se třebas časem na onom statku pozemském vyskytly a zmařily řádné vyplácení platu komorního, kdežto při dluhu byla zpráva úplně vyloučena.[153]) Vymahání nezaplacených úroků vyhražoval si věřitel výslovně hned v tržním listě. Nejvýhodnější bylo, ustanovil-li si, že může »v jednom každém úroce rozdílně nebo ve všech zadržalých úrocích společně s komorníkem nebo bez komorníka brátí«, dokud si nevybere všech svých zadržených úroků i s útratami. Tím si zajistil volnou exekuci i v tom případě, že by desky byly zavřeny a »komorníci se nevydávali«, a nemohly se mu mimo to promlčet staré úroky.[154])

jdú.« Může mu ten zápis kladeného úroku býti průkazem při sporu. »Pak-li sobě do domu kážeš úroky nositi, žádaj k úřadu přijda, když úrok vezmeš, ať se úrok každý nebo některý ve třech letech vždy ve dskách peněžitých a úročních zapíše. A to úředníci, když jsú tvých desk svědomi, na tvú žádost učiní; neb jest se to tak od starodávna zachovávalo.«

150) Všehrd, kniha V., kap. 4.

151) Kniha V., kap. 3. a 4.

152) Staré platy komorní činily vždy 10% kupní po případě dlužní summy, což odpovídalo tehdejší sazbě úrokové. Teprve sněmem z 30. dubna 1543 byla snížena na 6%. Viz o tom výše na str. 28. — Slova ‚rok' se užívalo střídavě v běžném smyslu i jako roků sv. Jiří a sv. Havla. Tak platil Václav z Nemyčevsi 50 kop při každém čase sv. Jiří i sv. Havla, kdežto Jan z Radimovic platil 20 kop za celý rok. V obou případech tedy 10%.

153) Všehrd, kniha VII., kap. 16. »Za obyčej jest, ktož co klade ve dsky dluhem a zápisem, že toho nemóž zpravovati; neb zpráva toliko trhóv a kúpení jest.« — Trhem si získávali plat komorní především ti, kdož si chtěli opatřit *rentu* bez starostí spojených s držením statku pozemského.

154) Všehrd, kniha V., kap. 3. — ZZ 1530 D X. (vyd. Jirečkova čl. 116) »Než stojí-li, pro zadržalé úroky aby mohl bráti ..., tehdy muož bráno

Zničení zápisů deskových bylo tedy pohromou platů komorních, neboť, jak už Všehrd říkal, »mnozí svých platův komorních důvodův [t. j. průkazů] jiných nemají, než ty knihy, kterýmiž se tíž platové zapisují«,[155]) a tak se mohlo státi, že by někdo »nemohl jistoty své ve dskách vyhledati a tudy mohl by o ten plat přijíti«.[156]) Přes to však mnozí obnovili deskové vklady platu komorního bez zdráhání, a to buď že dali znova vepsati starý kdysi o tom učiněný zápis deskový, nebo že se sami znova přiznali k své povinnosti. Tak byl dne 10. března 1542 znova vložen do desk latinský zápis, jímž prodal 22. října 1472 Jan Oděrad z Sekeřic 10 kop gr. čes. platu ročního holého, věčného Pavlovi, proboštu kostela Zderazského na Novém městě Pražském, a všemu konventu téhož kláštera.[157]) A stejně ochotně se přiznali bratří Oldřich a Adam Zapští ze Zap, že jsou již ode dávna povinni platem komorním jedné kopy gr. čes. kostelu Matky Boží na Louži v Starém městě Pražském na vsi Měcholupech.[158]) Později se přiznal také Smil Myška ze Žlunic, že už »před shořením desk z dědin svých z Hráďku nad Podiousy platil platu ročního holého osmnácte kop gr. čes. proboštu v Starém Boleslavi«.[159])

Jiní ani neobnovili zápisu deskového a platili úroky bez přerušení dále, nebo po smírné dohodě položili později všechny zadržené úroky, jako Hendrych Štampach z Štampachu, jenž položil k roku sv. Havla 1542 plat za půltřetího roku zadržený,[160]) nebo Pavel Kaplíř ze Sulevic, kterého 14. června 1548 konvent domu Matky Boží na Malé Straně blíž mostu pražského kvitoval z »platuov komorních od leta 41. té nešťastné příhody, jakž dcky zemské ohněm zkaženy, až do leta 48. za rok sv. Jiří«.[161]) Také Zikmund Korček z Božec složil u desk k roku sv. Jiří 1544 půldruhé kopy gr. čes. platu komorního Jiříkovi Baderskému z Oujezda, avšak »na ten způsob, aby mu vydávány nebyly, leč zápis a spravedlnost ukáže, jakú na týž plat na těch dědinách má«.[162]) Teprve když 30. dubna 1545 byla vepsána do desk zemských obnova platu komorního a Zikmund Korček »vzal to k své víře a duši, že jest ten zápis tak

býti tím zpuosobem pro zadržalé úroky. A také jestliže by dcky byly zavříny, aneb komorníci byli staveni pro takové úroky, že potom z těch zadržalých úrokuov muož pohánětí a puohon ten nebude zmatečný.«

155) Všehrd, kniha VIII., kap. 8., čl. 3.

156) Všehrd, kniha V., kap. 3., čl. 8.

157) DZV 3 fol. D 7. — Český text téhož zápisu byl znova vepsán po roce dne 8. května 1543 (DZV 2 fol. E 20).

158) DZV 1 fol. H. 20. Obnoveno 13. května 1542.

159) DZV 8 fol. A 5. Obnoveno 3. srpna 1546.

160) DZSt. 24 fol. A 11'.

161) DZSt. 24 fol. B 24.

162) DZSt. 24 fol. A 20.

prve byl«,[163]) kladeny byly Baderskému peníze k deskám bez výhrady.[164])

Proti tomu soudně vymáhal svůj zadržený plat komorní za r. 1541 a 1542 klášter sv. Vavřince jinak sv. Anny v Starém městě Pražském na Hendrychovi z Bínu[165]) a také abatyše kláštera sv. panny Kateřiny na Novém městě Pražském panna Lidmila z Vrchovišť musila obsílati Jiříka Cetenského z Cetně, aby klášteru zápis »obnovil a plat komorní roční, kterýž se dává se vsi Vinařic, zase ve dsky zemské vložil«.[166]) Jiný spor měli bratří Zapští ze Zap s rukojmími Adama Lva z Rožmitála o komorní plat z Dobřichovic[167]) a menší písař, ingrosátorové a registrátoři desk zemských se soudili o komorní plat z Kopyst a dosáhli konečně toho, že jim Jiřík Smolík ze Slavic položil zase k roku sv. Jiří 1549 platu komorního 5 kop gr. čes.[168]) Zadržených úroků jim však už nedal, bylyť promlčeny — na rozdíl od výše uvedených případů komorního platu věnovaného kostelům a klášterům.

Možno z toho soudit, že u platů věnovaných — nikoli tedy prodaných ani zastavených — byla tehdy možnost promlčení už úplně vyloučena. A skutečně byl dotyčný článek starého zřízení zemského pozměněn roku 1549 v ten smysl, že »*nadaný plat, ten se nikdy promlčeti nemá*«.[169])

O b n o v a s v ě d o m í.[170]) — Nové Zřízení obsahovalo tak podrobná ustanovení o obnově akt zemského soudu, že nebylo téměř nesnází při jejich obnovování, pokud ovšem věc sama o sobě nebyla spletitá. Přes to se tu a tam ukázala časem potřeba doplnit některý článek Nového Zřízení, když se stavové zdráhali mu vyhověti. Byla to zejména obnova svědomí, která působila s počátku obtíže, protože se stavové obávali vydávati nové svědectví. Mohlo se totiž státi náhodou, že by se staré svědomí našlo, a kdyby se pak neshodovalo s novým, že by byli obžalováni z falše, pro kterou mohli i na hrdle býti trestáni.

Proto se zdráhal Jan z Písnice vydati nové svědomí Divišovi Slavatovi z Chlumu, »poněvadž prve otci jeho Diviše svědomí dal a že by to nebylo bezpečné, aby měl jiné svědomí, leč jemu první navráceno bude, dávati«. Zemský soud mu to však přes to rozkázal, ale rozhodl spolu na jeho ochranu, »jestli by se předešlé svědomí kdy našlo a v tom se vyhledalo, že by skrze nepamět svou v posledním svědomí něco více anebo méně dostavil, to že jemu k újmě jeho svědomí a cti býti nemá nyní, na časy budoucí a věčné«.[171])

Rozhodnutí toto stalo se pak normou pro obnovu svědectví a když se později zpěčoval Jindřich Oudrcký z Oudrče vydati nové svědomí Lidmile z Vitiněvsi, manželce Mikuláše Karlíka z Nežetic, rozkázal mu zemský soud doslova totéž.[172])

O b n o v a l i s t ů v e r b o v n í c h. — Udělení »erbu neboli znamení vladyctví« bylo již ode dávna vyhrazeno samému králi, který vydával za tou příčinou »listy erbovní« (Wappenbrief)[173]) Tyto královské majestáty dávali si erbovníci vkládati do desk zemských, aby jejich platnost nemohla býti nikým v zemi popírána, a spolu jako zajištění pro případ ztráty originálu. Po shoření desk dali si pak z týchž důvodů někteří erbovníci obnoviti tyto deskové vklady svých listův erbovních.

Tak byl 8. května 1543 znova vepsán majestát krále Ferdinanda z roku 1528, kterým byl udělen Janovi z Divic »erb neboli znamení vladyctví«.[174]) Protože Mikuláš Ruthart z Malešova přišel nějakým způsobem, snad při požáru desk, o svůj majestát, dal mu král Ferdinand 6. srpna 1543 »potvrzení listu erbovního na vladyctví« a rozkázal nejvyššímu purkrabí Volfovi st. z Krajku, aby dal Ruthartovi ten list vložit do desk.[175]) Dne 23. července 1544 byl znova zapsán majestát císaře Karla V. z r. 1538, kterým se povyšuje místokancléř český Jiří Žabka z Limberka se svým synem Burjánem mezi »barones« říše a kterým se mu rozšiřuje jeho erb.[176]) A konečně

---

[163]) DZV 7 fol. D 3. — Srovn. též pozn. 87.

[164]) DZSt. 24 fol. A 28.

[165]) Podle iuxty při zápisu, když Hendrych z Bínu položil k roku sv. Havla 1542 ony zadržalé úroky: »Vyzdvihla sama panna převora sabbato post Sigismundi 1543 (5. května) kromě škod na právo vynaložených« (DZSt. 24 fol. A 11).

[166]) DZM 76 fol. D 18. — Jiřík Cetenský posléze položil všechny zadržalé úroky »od sv. Havla po ohni od leta 41. až do tohoto sv. Havla leta 45.« a Lidmila ho 29. ledna 1546 z nich kvitovala (DZSt. 24 fol. B 3').

[167]) DZM 76 fol. B 19'. Obeslání rukojmí Lvových a rozhodnutí menších úředníků z 26. října 1546.

[168]) DZM 76 fol. J 6'. První obeslání z 29. srpna 1547 znělo nesprávně na purkmistra a radu města Mostu; teprve když 25. září 1548 vyšlo nové obeslání Jiříka Smolíka (DZM 63 fol. S 14), stal se nález soudu zemského dne 9. listopadu (ibid. fol. S 14' iuxta), podle kterého Smolík konečně položil sporný plat komorní (DZSt. 24 fol. C 1).

[169]) ZZ 1530 D 10 a ZZ 1549 G 31.

[170]) NZ XIV. — Viz výše na str. 212.

[171]) DZV 41 fol. G 25. Relace ze soudu dne 3. června 1542.

[172]) DZV 41 fol. H 23. Relace ze soudu dne 10. června 1542.

[173]) Usnesení sněmu z r. 1497 v prvních deskách Václava Hyndráka fol. A 30 — B 6 (Archiv Český V., str. 468; Rel. Tabul. II., str. 487). — ZZ 1500 vyd. Palackého čl. 462 (Archiv Český V., str. 221), ZZ 1549 A 23, ZZ 1564 A 15.

[174]) DZV 2 fol. E 21. »Dán na hradě Pražském v úterý po nanebevzetí Panny Marie etc.« (18. srpna 1528).

[175]) DZSt. 42 fol. C 14. Vloženo 20. prosince 1543.

[176]) DZV 2 fol. L 14. »Datum in Nicia die vigesimo mensis maii a. D. millesimo quingentesimo trigesimo octavo...« Poprvé vepsáno do desk z rozkazu krále Ferdinanda r. 1539.

12. září 1545 byl zase vepsán majestát krále Ludvíka z r. 1525, kterým byl potvrzen Janovi z Semechova a dědicům a strýcům jeho Vítovi Hlaváčovi, Jiříkovi Zdenkovu synu a Adamovi písaři erb udělený kdysi králem Jiřím otci Janovu Václavovi z Semechova, kterému však »v času předešlým vuohni jest shořal«.[177])

Stejně si dal Špetle z Prudic a z Janovic znova vložit do desk tři listy o svém rozšířeném erbu, a to list Jana z Janovic, nejvyššího purkrabí, z 8. prosince 1502, kterým přijal Jana Špetle z Prudic a na Žlebích a jeho syny »za pravé strýce erbovní, poněvadž jest rod jeho všecken sšel těch, kteříž sou se psali z Janovic, mužského pohlaví, takže již žádného není, nežli on sám a syn jeho, kterýž rozumu neužívá«; list Elišky z Janovic z 9. května 1503, kterým vyslovuje s tím svůj souhlas, a konečně relaci o potvrzení toho králem Vladislavem z 9. listopadu 1503.[178])

Poslední obnova přijetí za strýce erbovní byla vepsána 13. ledna 1552. Je to potvrzení krále Ludvíka Kašparu Ebrzvínovi z Hradiště, který »vyznal za pravé strejce své erbovní velebného mistra Jiříka, probošta Mělnického a kanovníka kostela Pražského, a statečného Jana z Doubravky a z Hradiště, doktora, a slovutné Linharta s bratřími a Jiříka též z Doubravky a z Hradiště.[179])

Obnova přijetí do stavu rytířského. — Větší význam měl deskový zápis o přijetí do stavu rytířského. Kdežto i po shoření desk měl erbovník ještě originál svého listu erbovního v rukou nebo se mohl odvolati k registrům královským, kde byly majestáty zapsány, byly naopak deskové záznamy o přijetí do stavu rytířského — nehledě k svědectví rytířů na sněmu kdysi přítomných — jediným přímým průkazem tohoto aktu. Bylo totiž toto přijetí, které se dálo na sněmu, poznamenáváno nejprve do »kvaternu relací JMti. krále, Jich Mtí pánův a vládyk, plného soudu zemského« a když se nově přijatý rytíř osobně k tomu přiznal u desk zemských a slíbil, že se zachová podle řádu svého stavu, byl o tom — v době před shořením[180]) — učiněn ještě zápis do kvaternu památného.[181]) Protože se to však týkalo pouze stavu rytířského, nebývalo

[177]) DZV 6 fol. E 1. »Dán na Budíně v úterý po neděli postní, jež slove Oculi l. B. M°V°XXV...« (21. března 1525) a vepsán poprvé do desk ve čtvrtek po Všech svatých dne 2. listopadu 1525.

[178]) DZV 6 fol. D 13. Obnoveno v outerý před sv. Janem Křtitelem 23. června 1545.

[179]) DZV 6 fol. H 30. »Dán na hradě Pražském v pondělí po hodu Ducha sv. léta Božího 1522« (9. června).

[180]) Po r. 1541 byl o tom psán zápis do kvaternu trhového.

[181]) Svědčí tomu úplně shodný text obnovy Jiříka z Jelče z r. 1528 a Václava ze Strkova z r. 1537: »S povolením stavu rytířského království Českého toto jest dskami památnými zapsáno, že N. N. přiznal se před týmž stavem rytířským a před úředníky Pražskými menšími desk zem-

o tom zmínky ve vlastních artykulech sněmovních, a byly tedy ony dva zápisy deskové jediným úředním toho dokladem.

Aby si obnovili tuto právní jistotu deskami zaručenou, předložili hned po vyhlášení nového zřízení o napravení desk 13. ledna 1542 Jan, Prokop, Martin, Matěj a Jakub bratří Jenšíkové z Radvanova registřík z desk, že byli kdysi přijati do stavu rytířského a zápis deskový byl jim obnoven.[182]) Později si dali znova vložit své přiznání k stavu rytířskému Jan Bohdal a Jan a Jiřík bratří z Resnice,[183]) Michal Břeský a Václav, strýcové z Ploskovic,[184]) Václav z Strkova,[185]) Jan Frenar z Branova a Jan Vodochodský z Branova,[186]) Jan Vrbčanský z Velišova,[187]) bývalý místopísař království Českého Jan z Písnice, Adam z Šmolova a syn jeho Simeon,[188]) Jiřík z Jenče, probošt kostela Vyšehradského, Dominik Hoffman z Jelče,[189]) Václav z Pecinovce,[190]) Jan Borek z Borku, který se přiznal 10. listopadu 1558 po svém otci Ondřejovi přijatém do stavu rytířského kdysi před shořením desk[191]), a konečně na sněmu 30. ledna 1562 byl přijat do stavu rytířského Andres Fryz z Trutnova, prokázav, že otec jeho někdy Andres Fryz z Trutnova byl přijat dávno před požárem.[192])

Byly tedy obnovy přijetí do stavu rytířského velmi časté, a že měly zcela vyjímečný význam pro průkazy šlechtictví, ukazuje případ Václava Chrustenského, který nemohl roku 1546 pro nedo-

ských a tímto zápisem se přiznává, že při stavu rytířském stojí a státi chce...« (DZV 42 fol. M 6 a J 26).

[182]) DZV 1 fol. C 19. »měli prve ve dskách; ukázali registřík leta etc. XXXVI. ve čtvrtek po sv. Řehoři« 16. března 1536.

[183]) DZV 1 fol. H 25. Přijati byli 23. března 1537; obnovili přiznání 22. května 1542. Relace o tom z téhož dne je v DZSt. 42 fol. A 24.

[184]) DZV 4 fol. H 3. Obnovili 10. května 1543.

[185]) DZV 42 fol. J 26. Poprvé se přiznal v pondělí po XI tisících pannách, 22. října 1537, podruhé 13. srpna 1543.

[186]) DZV 5 fol. A 6. Obnovili 30. srpna 1543.

[187]) DZV 5 fol. A 12. Obnoveno 4. října 1543. — Že byl Vrbčanský nejen nový rytíř, ale i že byl teprve od nedávna svobodný člověk, dosvědčuje jednak kšaft Michala Slavaty z Chlumu a z Košmberka na Kostelci z 18. září 1533, který vyznává, že ho propustil »z člověčenství a ze své poddanosti« (DZV 3 fol. B 16), jednak výpověď soudu zemského z 11. března 1541 ve sporu jeho s Hrochem z Mezilesic o nářek cti a urozenost, ve kterém se jmenuje »Jan Vrbčanský, syn někdy Jiříka krčmáře z Vrbčan, kteryž se nedávno píše z Velišova« (DZV 249 fol. A 23).

[188]) DZV 5 fol. F 1. Přiznání všech tří obnoveno 21. března 1544.

[189]) DZV 42 fol. M 6. Poprvé se přiznali »v sobotu den sv. Petra v okovách«, 1. srpna 1528, podruhé 2. dubna 1544.

[190]) DZV 5 fol. J 15. Přiznal se 13. září 1544, »jakož byl přijat 1528 v sobotu před sv. Vítem«, 13. června do stavu rytířského.

[191]) DZV 13 fol. A 7.

[192]) DZV 14 fol. F 23. Vloženo 30. ledna 1562.

statek zápisů deskových prokázati, že by byl ze staré vládycké rodiny Chrustenských z Malovar.[193])

Z těchže důvodů, aby nový deskový zápis vyloučil jakoukoli pochybnost, byly znova vkládány do desk výpovědi učiněné kdysi v sporech o urozenost. Hned po vydání Nového Zřízení 2. ledna 1542 byla znova vepsána do desk památných výpověd učiněná 27. března 1537 ve při o urozenost mezi Janem Štosem z Kounic a Janem Planknarem z Kynšperka na Vladislavi, kterou byli oba ponecháni při svých starožitných rodech, Štos panského stavu, Planknar rytířského.[194]) Když vznikly kdysi v třicátých letech »některé nesnáze a nářkové o starožitnost vladyctví rodu« mezi podkomořím Volfartem Planknarem z Kynšperka a místokancléřem Jiříkem Žabkou z Limberka, byly urovnány též výpovědí komise k tomu určené, kterážto výpověď byla po požáru znova vložena do desk 15. května 1543.[195]) Výpovědí byly též urovnány 26. května 1540 »nesnáze a rozepře mezi urozenými a statečnými pány Kapléři z Sulevic, totiž pány Košťálovskými, Sulevskými a Čížkovskými se strany jedné a pány Netluckými, Třebivlickými, Běškovskými, Brozanskými a Vosterskými i jinými strejci jich z strany druhé strany tytule psaní«, a uznáno právo všech psáti se Kapléři ze Sulevic. I tato výpověd byla znova ingrosována do desk památných.[196])

Obnova přijetí za obyvatele do Čech (inkolátu). — Byl-li tedy deskový zápis pro erbovníka a pro nového rytíře tak důležitý, že byl po shoření desk obnovován, byl pro cizince přijatého do Čech nezbytným předpokladem nerušeného užívání všech práv českých stavů. Již na sněmu r. 1486 bylo usneseno, že cizozemec přijatý do Čech »má napřed to ujistiti dskami zemskými a listem pod pečetí svou, ten ke dskám položíc, aby žádného jiného dědičného pána neměl, nežli krále Českého korunovaného a ve všech povinnostech aby se srovnal s obyvateli země České«.[197])

Při požáru shořely arcit nejen zápisy o tom v deskách, ale i ony přiznavací listy k zemi, zvané reversy, a nestalo-li se zatím obyvatelské právo cizincovo v Čechách všeobecně známým a prokázaným buď držbou svobodného statku a zápisem o tom v deskách nebo zastáváním některého úřadu zemského, mohlo býti skutečně o něm pochybováno.

Proto se tedy Hendrych z Vidpachu na Kralupech, přijatý za obyvatele do Čech na sněmu 21. ledna 1540,[198]) znova přiznal 10. května 1542, »že jakž prve před shořením desk slíbil jest, tak i nyní tímto zápisem slibuje« zachovati se podle zřízení zemského[199]) a obnovil svůj ohněm zničený »list přiznavací na pergameně pod pečetí«.[200])

Obnova statků z manství propuštěných. — Pokud byla manství už dávno uvedena v dědictví a byla snad již v několika generacích nebo aspoň v několika rukou v deskách zemských, byla po požáru obnovována jako kterýkoliv jiný statek svobodný. Výjimku činila manství teprve nedávno osvobozená, při nichž byly zápisy v deskách dvorských dosud opominutím nepřetrženy. Pro obnovu těchto bývalých lén byla určena v šestém článku »*Nového Zřízení o vyzdvižení desk zemských*« zvláštní pravidla[201]) a podle nich byly takové statky znova vpisovány buď přímo po průkazu dědičnosti a, nebylo-li toho možno dokázati, na zvláštní rozkaz králův nebo majestát za tou příčinou obnovený.

Královské listy, jimiž se nařizovala obnova těchto osvobozených manství a jejich výmaz z desk dvorských, byly často vpisovány do kvaternu relací a vkládány někdy i do desk dvorských, kde byly téměř výhradně pro ně založeny »desky nové památní«, v jejichž čelo byl poznamenán »šestej artykul z Nového Zřízení o vyzdvižení desk zemských pohořalých«.[202]) Forma těchto listů královských

[193]) DZSt. 42 fol. H 16. Z rozkazu soudu zemského vysvědčili menší úředníci desk zemských Václavovi Chrustenskému: »toho nemáme žádný vědomosti ani paměti, aby kdy před shořením desk zejména otec jeho Václava, kto je byl, ve dskách zapsán byl a taky aby on někomu aneb někdo jemu zapisovati jměl, aniž jsme my slyšeli, jak jeho otci říkali a kde jest byl, než někteří z nás tu pamět máme před shořením desk, že se někteří zápisové nacházeli tytulem z Malovar, že je jiným a jim jiní činili, ale z toho-li rodu jest on Václav aneb byli-li jsou ti jací přátelé jemu erbem nebo krevní příbuzností, to nevíme . . . x.« — Pravděpodobně chtěl Chrustenský klásti do desk a právě na minulém sněmu 17. srpna 1545 bylo stavem rytířským usneseno »aby zase to, jakž prve před shořením desk zemských, obnoveno týmiž dskami bylo, tak aby žádnému, *kterýž dskami zemskými do stavu rytířského přijat není*, aby mu do desk zemských nic kladeno nebylo . . .« (Relace ze sněmu z 5. září 1545 v DZSt. 42 fol. G 6). Usnesení toto znova tedy vyzdvihlo důležitost zápisů deskových o přijetí do stavu rytířského.

[194]) DZV 41 fol. B 16. — Výpis této výpovědi byl podruhé vložen 18. dubna 1556 (DZV 45 fol. F 24). — Srovn. Sedláček, Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův (Věstník Král. čes. Spol. Nauk 1914), str. 7.

[195]) DZV 42 fol. J 6. Výpověď není datována, podle relatorů původní své intabulace pochází však z roku 1534—1537. Sedláček l. c. str. 7 ji omylem klade do r 1548 a jmenuje Václava Planknara.

[196]) DZV 42 fol. H 16.

[197]) V třetích deskách Ondřejových fol. B 1. (Archiv Český V., str. 427). Článek tento byl po shoření desk znova vepsán r. 1543 (DZV 2 fol. G 23—24) a později zařazen do ZZ 1549 B 15 a ZZ 1564 A 18.

[198]) Sněmy České I., str. 476.

[199]) DZV 1 fol. H 13.

[200]) Orig. pergam. z 20. prosince 1541 ve sbírce reversů v zemském archivu.

[201]) Viz výše str. 210.

[202]) DD 67 fol. 1.

o obnově osvobozených lén byla stereotypní: nařizovalo se jimi některému z nejvyšších úředníků, aby byl královým relátorem obnovy v deskách zemských.[203])

Kdo tedy měl původní svůj majestát nebo výpis jeho z desk zemských, nebo komu to král zvláštní relací povolil a po případě dal na to i nový majestát, a kdo »takového přetržení a vymazání podle téhož [Nového] Zřízení časně jest hledal a to z manství propuštění pořádně... pokázal«, tomu byl zápis manský škrtnut a učiněn o tom zvláštní záznam v deskách dvorských.[204]) Lhůta Novým Zřízením k tomu určená — tři léta a osmnáct nedělí — prošla však dříve, než si všichni stavové dali své osvobozené statky vymazat z desk dvorských, a proto byla na sněmu 7. ledna 1544 prodloužena o další dva roky.[205])

Stavové však sami mnohdy nevěděli, mají-li něco v deskách dvorských dosud nepřetrženo, co by mělo býti podle Nového Zřízení vymazáno. Proto si dávali úředníky desk dvorských prohlédnout kvaterny a vypsat všechny své statky dědičné, které propuštěny byvše z manství nebyly dosud přetrženy v deskách dvorských.[206])

[203]) Uvádíme příkladem list krále Ferdinanda z 20. července 1543 nejv. hofmistru Zdislavovi Berkovi z Dubé: »Urozený, věrný náš milý. Vědětit dáváme, že jsme urozenému Václavovi z Vartmberka na Lipém a Krupce, v. n. m., milostivé povolení dáti ráčili, aby zbuoží Krupecké z desk dvorských vymazáno a do desk zemských, jakž i předešle před shořením bylo, zase do týchž desk zemských se vložilo. Protož poroučíme, abys relatorem ke dckám zemským byl a dotčené zbuoží Krupecké témuž Václavovi z Vartmberka podle pořádku do desk zemských vepsati a vložiti rozkázal, jináče nečiníce.« — List tento byl vepsán do kvaternu relací (DZSt. 42 fol. C 5) i do památných desk dvorských (DD 67 fol. 7). — Shodný list nejv. kancléři Hendrychovi z Plavna z 22. října 1544 o relaci tvrze Březnice Petrovi Malovcovi z Chejnova na Vintrberce. (DD 67 fol. 22) a j. v.

[204]) Tyto záznamy byly psány stejně všechny do jednoho kvaternu (DD 62), kde do souvislé řady jiných zápisů, mezi rok 1536 na fol. M 7 (pag. 521) a rok 1537 na fol. M 20 (pag. 542) vepsány všechny z let 1543 až 1547.

[205]) Usnesení sněmovní v DZSt. 1 fol. B 17'. — Sněmy České I., str. 591.

[206]) DD 67 fol. 6. »Vilém z Valštejna na Rychmburce přistúpil před úředníky desk dvorských žádaje, aby jemu všickni trhové, zápisové anebo cožkoli jiného, kterýmžkoli jménem muož býti jmenováno, což by se toho kdežkoli ve dskách dvorských našlo, bylo vyhledáno, ješto by se na zámek Rychmburk... vztahovalo, a to proto, poněvadž zámku Rychmburku ...přievod z týchž desk dvorských do desk zemských se stal, jak svrchupsaný vajpis z desk zemských to ukazuje, že on to všecko podle sněmovního zřízení, které se stalo l. MV°XLI, jakž ten artykul sněmovní v těchto deskách folio I. ukazuje, vymazati a přetrhnouti dáti chce, při tom žádaje, aby to pro pamět bylo poznamenáno, tak jestli by se co toho kdežkoli a kdyžkoli v týchž dvorských dskách našlo, že jemu Vilémovi, dědicóm a budúcím jeho k žádné škodě a újmě spravedlnosti jeho býti nemá. A úředníci desk dvorských takovú žádost jeho Viléma z Valštejna těmito dskami památnými jsú poznamenali. Vyznání ouředníkův. Stalo se v středu po sv. Bonifáci [6. června] 1543.«

Z téhož důvodu dával někdy i král hledati v kvaternech dvorských, dříve než dal povolení k novému vkladu do desk zemských.[207]) Bylo-li shledáno, že statek je již skutečně dědičný, byl dodatečně vymazán z desk dvorských a znova vložen do zemských. Při tom se často vpisoval i majestát králův, kterým byl kdysi statek propuštěn z manství, nebo byla znova vložena aspoň bývalá relace o tom do desk. Dálo se to zejména tehdy, šlo-li o obnovu vkladu statku jsoucího již v rukou jiného majitele, než kterému byl osvobozen.[208])

Stejně jako bývalá manství královská byly obnovovány v dědictví propuštěné statky manů panských a rytířských, kterým ještě více záleželo na tom, aby měli svá dědická práva znova utvrzena deskami zemskými a byli tak uchráněni před zvůlí svých bývalých lenních pánů.[209])

Rozdíl v obnovách podle práva k deskám. — Do desk zemských mohli svobodně klásti pouze král a oba vyšší stavové, kdežto města královská, dědinníci a ostatní obyvatelé království Českého, jakož i cizinci mohli kupovat pozemské statky a

[207]) DZSt. 42 fol. C 9. Král Ferdinand nejvyššímu sudímu Janovi st. Popelovi z Lobkovic dne 3. října 1543: »... poručetit ráčíme, aby ve dskách dvorských s pilností pohledati dal, jestliže zámek Opálka a městečko Strážov s jeho příslušenstvím v týchž dskách dvorských jest, pak-li by nalezeno nebylo, tehdy jest vuole i poručení naše, aby relatorem ke dskám zemským království Českého byl, aby urozený Adam Lev z Rožmitála týž zámek Opálku a městečko Strážov... urozené Alžbětě st. z Pacova v svrchupsané dsky zemské podle pořádku vložil...«

[208]) DZV 3 fol. A 24. Když Jan Tetour z Tetova znova kladl 16. ledna 1542 polovici Vrchlabí a Lanova Kryštofovi Jandorfovi z Jandorfu, jak mu to byl kdysi 30. ledna 1537 prodal, vložil si nejprve majestát krále Ludvíka z 20. září 1525, kterým to sám byl dostal v dědictví (Ibid. fol. A 22). — Podobně si dal vepsati 7. února 1542 Jan Žlutický z Vřesovic nejprve majestát krále Vladislava z 5. ledna 1515, kterým dostal v dědictví město i zámek Žlutice, hrad Mazanec a zámek Nevděk, a pak teprve obnovil vklad toho všeho Hendrychovi purkr. v Míšni z 9. listopadu 1537 (Ibid. fol. B 21).

[209]) DZV 3 fol. G 3. V úterý po sv. Stanislavu dne 9. května 1542 znova vepsán list Jana z Vartmberka na Děvíně ze čtvrtka před sv. Marcellem 1515, vložený kdysi v prvních deskách Václava Robmhápa na listu H 30, jímž propustil z manství Hanuše z Útěchovic a bratří jeho všecky i jejich dědice. — DZV 5 fol. G 18. Zdislav Berka z Dubé přiznal se 11. června 1544: »jakož prve časuov minulých před shořením desk spolu s někdy Adamem bratrem svým někdy Jana Tajna z Tajna i s dědici a statkem jeho z manství, kterýmž jest jim zavázán byl, tudíž i ze všech služeb a povinností propustili, i jakž prve tak i nyní on Zdislav Berka slíbil jest a tímto zápisem slibuje, že na dědice nadepsaného někdy Jana ani na statek jejich nechce a nemá se více navracovati ani z strany již propuštěného manství se jak táhnúti časy budoucí a věčné.«

klásti je do desk pouze s povolením královým po zvláštním relátoru,[210]) kteréžto povolení spolu i se jménem relátorovým bylo výslovně uváděno v klausuli připojované k zápisům deskovým.[211])

Městům královským byly pozemkové statky kladeny do desk jen s povolením královým a s podmínkou, že jejich svobodný charakter zůstane nedotčen a berně tím neutrpí újmy.[212])

Jediné *Pražani Starého i Nového města a Kutnohorští* měli ode dávna výsadu, že mohli *k obci* a jednotliví měšťané — pokud měli dům v městě — i sobě kupovat pozemské statky a klásti je do desk bez povolení králova. Stejně i kšafty jejich byly vpisovány do desk bez zvláštních relací, pokud se týkaly statků pozemských, »když dva z konšelův ke dskám s těmi kšafty od celé rady přijdú a seznají o kšaftu, že jest řádně a spravedlivě přišlý«.[213]) Pražané a Kutnohorští, kteří byli při poradách komise o napravení desk, pokud šlo o jejich věci, nezapomněli na svou svobodu, a tak se dostal do Nového Zřízení zvláštní článek potvrzující starodávné jejich právo ke dskám.[214])

---

[210]) Všehrd, kniha IV., kap. 5., čl. 4. — ZZ 1500 (Palackého vyd. čl. 99. Archiv Český V., str. 52), ZZ 1530 C XV. (Jirečkova vyd. čl. 97). — Srovn. výše pozn. 47.

[211]) Klausule zněla: »K kterémužto ve dsky kladení nejjasnější kníže a pán, pan... Český král etc. své milostivé povolení dáti jest ráčil. Posel ke dskám od JMti byl jest N. N. z pánův [nebo: z vládyk] od JMti král. k tomu jsa zvláště vyslány.«

[212]) Vklady městské k obci byly vždy opatřeny klausulí: »...s takovou výminkou, přišla-li by kdy jaká berně aneb jiná potřeba královská aneb zemská, že oni toho dědictví sobě pod šos ani jinak osobovati ani přivlastňovati nemají, než mají a povinni budou se k králi JMti a k zemi tak chovati a to vše činiti, jakž jsou se předešlí držitelé nadepsaného dědictví chovali a činili.« DZV 1 fol. B 1 a j. v.

[213]) Všehrd, kniha IV., kap. 5., čl. 4.

[214]) NZ XXIII.: »Pražanům a Horníkům aby ve dsky kladeno bylo a svobodně šlo, což by sobě koli k obci aneb osoby na zemi statkův svobodných koupili, jakž na to jich privilegia se vztahují a toho od starodávna v užívání byli. Též také kšaftové jich mají jim ve dsky kladeni býti bez zvláštní relací JMti král. Jiným pak městům s povolením JMti král. do desk také jíti má.« — Tato výsada obou měst stala se tím, že byla pojata do NZ *zemským zákonem* — a pro Pražany mimo to snad i vůbec prvním písemným potvrzením práva od nepaměti užívaného. Nám se aspoň nedochovalo žádné privilegium Pražanů na svobodu desk z doby před požárem a ani Všehrd nemluví o privilegiu, nýbrž ví o Praze pouze tolik, »že toho chce svobodu před jinými městy míti...« (kniha IV., kap. 5., čl. 4.), a ZZ 1500 (Pal. vyd. čl. 172) zmiňuje se jen povšechně o svobodách Pražanů. První nám známé potvrzení starodávného tohoto práva dostali Pražané od krále Ferdinanda 24. září 1554 (DZSt. 43 fol. I 15, Čelakovského Codex iuris municipalis I., str. 478 v pozn. k čís. 281), podruhé Staroměstští 5. července 1593 (DZSt. 48 fol. M 20, Codex I., str. 476, čís. 281) a Novoměstští 6. listopadu 1595 (DZSt. 49 fol. E 3, Codex I., str. 483, čís. 285). — Kutnohorští však mají privilegium již od císaře Karla IV. z 13. prosince 1371 (Codex II., str. 642, čís. 449), potvrzené později králem Ladislavem 15. června 1454 (Codex III., str. 289, čís. 166). Tutéž svobodu jim potvrdil i král Vladislav 20. ledna 1507 (Codex III., str. 1047, čís. 593) a 19. února 1588 Rudolf II. (DZSt. 47 fol. O 2). Všehrd však o jejich svobodě vůbec nemluví.

Dědinníci měli přístup k deskám usnadněn teprve po požáru, když si hromadně zase kladli své statečky do desk a král by byl musil podle Zřízení Zemského vydávat spousty zvláštních povolení a jmenovat pokaždé relátora.[215]) Proto asi došlo k tomu, že král poručil některému z nejvyšších úředníků zemských, aby sám dával svobodníkům povolení k deskovým vkladům. Tato novota — přes to, že není Novým Zřízením vyslovena — zračí se nejen v kvaternu relací, kde jsou celé strany plny povolení obyčejně nejvyššího komorníka nebo písaře ke vkladům dědinníků,[216]) ale i v Zřízení Zemském z roku 1549, kde byl starý článek o relaci královské v tom smyslu doplněn.[217]) Byla to dosti značná úleva pro dědinníky, pomyslíme-li, že král býval přečasto mimo zemi.

Pokud jde *o erbovníky*, bylo kdysi právo, že »každému, komuž král herb dá, beze všeho otporu má ve dsky kladeno býti jako pánu nebo jinému zemanu nejstaršímu«.[218]) Byla to jakoby reminiscence na dobu, kdy nebyl ještě uzavírán bohatým měšťanům a dědinníkům přechod do stavu vládyckého a rytířského.[219]) Ale již v květnu 1497 na sněmu o suchých dnech letničních bylo usneseno, že žádnému novému erbovníku »nemá do života jeho ve dsky kladeno býti, než dědicům jeho má kladeno býti k letům přišlým a v tom erbu zrodilým«.[220]) Tím byl po prvé zřejmě vysloven rozdíl mezi novými erbovníky a stavem rytířským, jemuž se teprve potomci erbovníků přibližovali. Když se však později rozdíly mezi jednotlivými stavy stále zvětšovaly, byl i přístup do stavu rytířského značně ztížen tím, že bylo k němu třeba zvláštního přijetí rytířstvem na sněmu shromážděným. Jistě že jednou z hlavních příčin tohoto

---

[215]) ZZ 1530 C XV. (Jirečkova vyd. čl. 97).

[216]) DZSt. 42 fol. A 1, 2, 8, 12, 16, 19, 22, 23, B 5, 6, 7, 8, 13, 18, 20, 22, 27, 28, C 9, 16, 20, 24, 27, D 8, 25, F 4, 25, 27, 29, G 28, 29, H 6, 9, 13 a j. v. — Toto právo relace bylo přísně omezeno na dědinníky. Proto, když Jaroslav z Šelnberka omylem povolil Havlovi z Načeradce, byla jeho relace škrtnuta a k tomu poznamenáno: »*non terminatum, má býti JMti král. povolení*«. (DZSt. 42 fol. B. 22). Stejně bylo přetrženo povolení nejv. písaře Jana Bechyně z Lažan udělené Jírovi Součkovi z Vovesné Lhoty a na okraji připsáno: »*non terminatum, není dědinník.*« (Ibidem fol. C 17).

[217]) ZZ 1549 G 3: »...Než s strany dědinníkův, komuž by JMt ráčil skrze relací psanou jakž vejš dotčeno jest, poručiti, ten bude moci k takovému vkladu každý povoliti na místě JMti král..«

[218]) Všehrd, kniha IV., kap. 5., čl. 14.

[219]) Srovn. Sedláček, Pýcha urozenosti str. 1 a násl. (Věstník Král. České Spol. Nauk 1914).

[220]) Archiv Český V., str. 468. Reliquiae Tabularum II., str. 487.

opatření bylo časté udělování »erbu neboližto znamení vladyctví« králem, které zejména za Ferdinanda I. nabylo nevídaného rozsahu. Nové Zřízení se erbovníků vůbec nedotklo a teprve když se po požáru mnozí erbovníci pokoušeli volně si klásti do desk, usneslo se rytířstvo na sněmu 17. srpna 1545, aby bylo obnoveno deskami zemskými, *že nikomu nemá do desk býti kladeno, kdo nebyl přijat do stavu rytířského*.[221])

Těmto všem omezením byly podrobeny nové vklady a z obnovy, které se dály *novým přiznáním*. Kdo však obnovoval z předloženého originálu nebo výpisu z desk nebo podle svědomí úředníkův a seznání konšelů, nemusil žádati o nové povolení — ať byl kdokoliv — protože povolení kdysi mu udělené bylo evidentní právě z předloženého výpisu, ze svědectví úředníků desk zemských i ze seznání konšelů. Také obnova v registrech communitatis byla svobodna. Proto je povolení k obnově celkem dost vzácné a bylo požadováno jen ve zvláštních případech.[222])

Formální rozdíly obnov. — Avšak vedle tohoto rozdílu, jehož příčinou bylo nestejné právo k deskám, byl rozličnou zámožností nebo chudobou obnovujících stavů způsoben jiný, formální rozdíl.

Protože všechny obnovy byly prováděny úředníky desk zemských bezplatně, dávalo se za to písařům za každý obnovený zápis 6 grošů českých (NZ XXII). Je sice pravděpodobno, že se mnozí pokoušeli shrnouti svůj majetek v jeden zápis a tak obnovu lacině odbýti, ale písaři tomu odporovali a nedopouštěli úhrnných vkladů, věděli-li, že obnovovaný majetek byl kdysi vložen do desk několika zápisy.

Naopak zase rožmberské obnovy ukazují dobře, jak těžko bylo provésti obnovu rozsáhlého komplexu, od pradávna jsoucího většinou v jedněch rukou. Ohromné dominium Rožmberků v jižních Čechách nebylo totiž až na některé části vůbec v deskách obnoveno. Petr z Rožmberka dal sice za účelem obnovy připraviti podle urbářů jednotlivých panství úplný seznam hradův a tvrzí, vesnic, dvorův i mlýnů na panství Rožmberském, Krumlovském, Třeboňském i Novohradském, podle kterého »jakožto správce a vladař domu a rodu Rožmberského, panství, statky a zboží, kteráž jsou na něj, jakožto na staršího podle zřízení domu Rožmberského k spravování a vládnutí po předcích jeho připadly, ježto některých zboží ani paměti, kudy jsou v ruce předkův jeho vešla, se nenachází, do desk

[221]) DZSt. 42 fol. G 6. — Viz výše pozn. 193.

[222]) DZSt. 42 fol. A 12, 22, 23, B 13, 22, 27, C 5 a j.

zemských je sobě, dědicům a budoucím domu Rožmberského« zase chtěl vložiti, nedošlo však k tomu z příčin nám neznámých.[223])

Podrobné a ojedinělé toto přiznání — cenné i pro jihočeský místopis současným uváděním českých i německých jmen nyní již jen německy jmenovaných vesnic — vypočítává nejprve na Rožmberském panství, které bylo od nepaměti a cele v rukou Rožmberků, všechny vesnice, dvory a mlýny podle rychet a na konec připojuje společnou formuli příslušenství, pak jmenuje podle rychet vesnice panství Krumlovského a dodává při vsích, jichž měl Petr pouze části, stereotypní klausuli »což tu mám«. Zvlášť je vytčeno pouze rychtářství Svérazské »podle toho, jakž smlouva o ně s knězem opatem Strahovským s povolením krále JMti učiněná a do desk zemských vložená v sobě ukazuje«.[224]) Třetí je panství Třeboňské, v němž se Petr dvakráte dovolává majestátu v desky vloženého, při Lomnici[225]) a Veselí,[226]) a ves Hlínu si klade krom toho »co jest od Litvínů koupeno«.[227]) Posléze jsou vyjmenovány vesnice panství Novohradského. Přiznání takto sestavené bylo připraveno pro registra, kdež sami sobě kladli.

Kdežto tedy Rožmberkové obnovovali jen výjimkou — snad že se ani nebáli, že by zničením starých desk přišlo jejich právo v pochybnost — jiné rody, jako Hodějovští a zejména Slavatové, zbohatlí koncem XV. věku, dávali si v celých seriích obnovovati své vklady ze starých výpisů deskových. Tak si dal Slavata z Chlumu znova vložit ke stu zápisů podle výpisů pod pečetmi, a to většinou z konce XV. a počátku XVI. století.[228])

Taková obnova ovšem předpokládala, že strana měla úřední výpisy všech svých shořelých vkladů, což bylo velmi nákladné. Stálť každý výpis z desk tehda 44 grošů českých[229]) — a stálo-li nové

[223]) Přiznání se nám zachovalo dvojmo: v archivu vždy věrné metropolní kapitoly u sv. Víta, sign. XLIV., 33, a v hraběcím Buquoyském archivě na Nových Hradech, sign. 4889. Užil ho poprvé Jos. Jireček v článku »Statky pánův z Rožmberka« (Památky arch. X. 1874, sloupec 343—350) a A. Teichl, Geschichte der Herrschaft Gratzen (1899); oba se však domnívali, že statky byly podle toho vloženy do desk. Plně využil tohoto přiznání teprve Sedláček v třetím díle Hradů.

[224]) DZV 41 fol. E 11—E 13. Smlouva Petrova s konventem kláštera Strahovského z 15. března 1539 vepsána znova 14. března 1542.

[225]) DZV 6 fol. A 5. Majestát císaře Zigmunda Oldřichovi z Rožmberka z 1437 vložen zase 7. října 1544.

[226]) DZV 2 fol. H 19. Majestát krále Vladislava Vokovi, Petru a Oldřichovi bratřím z Rožmberka z 2. března 1491 vložen zase 29. listopadu 1543.

[227]) DZV 1 fol. L 3. Jindřich Litvín z Stodně prodal dědictví své ve vsi Hlíně za 150 kop gr. čes. Janovi Litvínovi. Vloženo 13. června 1542.

[228]) DZV 2 fol. D 22—D 29, E 3—E 12, E 16, F 5, H 6—H 12 a násl.

[229]) ZZ 1530 E XII (Jirečkova vyd. čl. 161).

jeho vložení 6 grošů, přišla Slavatovi obnova jeho statků na více než 10 kop gr. čes. a předložené výpisy pohltily kdysi skoro 74 kop gr. čes. na poplatcích za jich vydání zaplacených.

Proto také byli dědinníci odkázáni většinou na obnovu v registrech communitatis, protože neměli drahých výpisů z desk a sedíce většinou na statcích po generace už děděných nemohli se dovolat nikoho, kdo by jim znova kladl jejich statečky do desk. A skutečně snad více než tři čtvrtiny všech obnov v těchto registrech jsou vklady dědinnické. V roce 1542 obnovilo jich 135, v roce 1543 kladlo jich sobě znova 125.[230])

Aby se usnadnilo braní výpisů z desk i chudým obyvatelům, byla taxa za ně po požáru snížena na polovinu, totiž na 22 grošů českých, »a to z té příčiny, poněvadž po této nešťastné příhodě každý bude chtíti z desk vejpisy doma míti« (NZ XXI).

Spory o obnovu vkladů deskových. — Podle ustanovení Nového Zřízení vyzývali držitelé statků dědičných bývalé jejich majitele, aby jim znova kladli do desk jejich věcná práva, tak jak je měli v deskách před požárem. Mnozí učinili tak bez zdráhání buď sami nebo svými plnomocníky v nařízené lhůtě čtyřnedělní a nebylo ani třeba obsílati je před menší úředníky.[231]) Často se však bývalí držitelé nebo jejich dědicové vzpírali s rozličnými výmluvami novému vkladu, a bylo nutno je obeslati, aby do čtyř neděl zápis ob-

[230]) DZV 250 fol. A 1—C 2 (1542), C 3—E 25 (1543).

[231]) Kníž. archiv v Třeboni. Rožmberský kopiář, Rosenberg 9b fasc. I., fol. 523'. Jan Kába z Rybňan a na Lhotě psal o obnově Petrovi z Rožmberka: »... Milostivý pane, jakož se jest na sněmu obecním, kterýž při času sv. panny Barbory na hradě Pražském držán byl, ode všech tří stavuov svolení stalo, tak aby každý jeden druhému, kdož jest prve komu jaký statek buď trhem, postupním zápisem neb smlúvou etc. před shořením ve dcky zemské kladl, zase znovu ve dcky vložil a stvrdil, jako pak dotčené svolení a zřízení zemské to v sobě šíře obsahuje a zavírá, i protož VMti podle téhož svolení a zřízení zemského tímto listem prosím a žádám i napomínám, že mi VMt ten les Jezero zase znovu ve dcky vložiti ráčíte. Dán ve čtvrtek po sv. Valentinu léta etc. XLII° (16. února 1542).« Petr mu hned 18. února odpověděl: »Jakož mi píšeš, žádajíce podle nařízení desk zemských, abych les Jezero zase do desk vložil etc., tomu jsem porozuměl. I já od toho nejsem, abych neměl toho, což jsem povinen komu učiniti, vykonati, a mnú v tom nic sjíti nemá.« A již v úterý po přenesení sv. Václava, 7. března 1542 vložil Petr z Rožmberka Kábovi les Jezero do desk. (DZV 1 fol. E 6). O stejnou věc psal Petrovi z Rožmberka 27. února 1542 Jarohněv Valovský z Úsuší: »Kdež mi ráčíte psaní činiti o řeku, kterou jste ráčili ode mne koupiti, abych jí VMti do desk zemských vložil při těchto suchých dnech; i vložil jsem ji prvy VMti i ještě od toho nejsem, abych jí VMti nekladl. Než pro nedostatek zdraví svého na tento čas toho učiniti nemohu, a toho mi jistě v pravdě račte věřiti, že na puol léta jedno vo holi chodím. Než k VMti hned přijedu, když ráčíte z Prahy přijeti.« (Ibid. fol. 525.)

novili.[232]) Obeslání těchto bylo takové množství, že byl pro ně hned 11. ledna 1542 založen zvláštní kvatern »obeslání ke čtyřem nedèluom o vklady« (DZM. 76). Obeslaní se však dosti zřídka dostavili k deskám, takže obeslavším bylo pro jejich nestání dáno za právo stané a vydán jim list zatýkací.[233]) Ba došlo někdy po bezvýsledné úmluvě i ke zvodu a k panování, takže obeslavší, byv komorníkem od desk zemských zveden na statky obeslaného, užíval jich tak dlouho, dokud nebylo vyhověno nařízení o deskách a staré jeho zápisy nebyly znova vepsány do desk.

Všemi těmito stadii proběhla ve třech letech obnova Zigmunda Martického z Rabštejna, který 15. února 1542 obeslal Markétu Hasištejnskou, rozenou hraběnku z Hartnštejna a z Plavna, »aby mu zápisy obnovila a ve dcky zemské Polom a Martice se vším příslušenstvím zase vložila, a to konečně od datum listu tohoto ve čtyřech nedělích pořad zběhlých«.[234]) Protože však Markéta před soudem nestála, dostal Zigmund 15. března za právo stané, a hned nazejtří byl Jiřík Kamarýt, komorník od desk zemských, u Markéty na úmluvě. Když jednání nevedlo k cíli, dal 15. června Zigmund plnou moc a vůli Jiříkovi Zumrovi z Herštošic, Václavovi Točníkovi z Křimic a Janovi Podmoklskému z Prostiboře, »aby oni všickni tři, dva neb jeden z nich mohli a moc měli ... podle téhož staného práva právo vésti a až na vrch dovésti«.[235]) Dne 27. června byl už Zigmund zveden na dědiny Markétiny a hned po uplynutí předepsaných dvou neděl došlo 12. července k prvnímu »panování«.[236])

[232]) V úřadě desk zemských ve fasc. 56 zachovala se pod čís. 26 orig. cedule řezaná z 6. března 1543, kterou zde otiskujeme jako ukázku obeslání k obnově: »Pane Václave a pane Burjane, poslání jsme k Vám od pana Václava Vokrouhlického staršího z Kněnic a na Borovnici, strejce Vašeho, kterýž Vás žádaje napomíná podle práva a zřízení zemského, abyšte jemu a s ním rozdíl, kterýž jest měl s někdy panem Janem Vokrouhlickým z Kněnic, otcem Vašim a bratrem jeho, při dskách zemských obnovili a stvrdili, a to od dnešního dne ve čtyřech nedělích, to jest v ten úterý před Svátostí nejprv příští [4. dubna] a co jest v tom úmyslu Vašeho, za odpověď Vás žádá. Dána cedule v úterý po neděli, jenž slove Laetare léta etc. XLIII°.« Bratří však vyzvání Václavovu nevyhověli a došlo ke sporu, který byl teprve 10. března 1544 rozhodnut v prospěch Václavův (DZM 226 fol. H 29). — Mnozí se při obnově vkladů výslovně zmiňovali o svém obeslání. Tak se přiznal Adam Lev z Rožmitála znova dne 11. února 1544 k prodeji Přiečapel »jsouc podle nového o dckách nařízení listem obeslán«. (DZV 5 fol. D 9).

[233]) Při většině obeslání zapsaných v kvaternu k tomu založeném (DZM 76) jsou v marginálních data, kdy dostal obsílající za právo stané pro nestání obeslaného a kdy vydán mu list zatýkací.

[234]) DZM 76 fol. A 7'—A 8. Obeslání, právo stané, úmluva, panování i propuštění práva.

[235]) DZV 41 fol. J 7.

[236]) Šlo zde o panování řečené *jalové*, před odhádáním statku, třetí to stupeň exekuce. Viz Jireček, Prove, str. 236.

Dříve však než došlo k úplnému provedení exekuce, Zigmund zemřel a třetí panování bylo vykonáno dne 4. dubna 1544 již pro nápadníka po něm, Albrechta Martického. Markéta, vidouc nezbytí, přiznala se konečně 8. srpna 1544 znova k svým zápisům, že je mu totiž dlužna 375 a 158 kop grošů čes.[237]) A tu teprve upustil Albrecht od dalšího vedení exekuce. Když pak mu Markéta o sv. Jiří 1545 celý dluh zaplatila, propustil jí Albrecht 9. května oba zápisy z desk zemských.

Podmínkou zdárného vedení práva byla ovšem formální i věcná správnost obeslání, neboť obeslaný často využil jakékoliv záminky, jen aby se vyhnul obnovení nepříjemného vkladu. Nesprávné jméno křestní, špatně nebo neúplně jmenovaný předmět žádané obnovy a jakákoliv jiná právní překážka vytčená v zřízení zemském »o zdvižení půhonův a žaloby«,[238]) vše to platilo plně i při obesláních ke čtyřem nedělím o vklady.[239]) Pokoušel-li se však kdo obesláním k obnovení falešně udaného zápisu, poškoditi obeslaného ve svůj prospěch, měl býti trestán soudem zemským. To by se bylo málem přihodilo Zigmundovi z Frajzkutu, když obeslal v lednu 1542 bratří Berky z Dubé, aby mu obnovili dva jeho zápisy na 25 a 10 kop grošů čes., svědčící na Dřevěnice, a nemohl pak na soudu zemském, kam věc přišla po odporu bratří, nijak prokázati, že ony zápisy vskutku měl. Berkové ho však zachránili před pokutou oznámením soudu, že ačkoliv je proti Zřízení Zemskému obeslal, »že se k osobě jeho ani k poručníku jeho podle dotčeného zřízení domlouvati nechtí«. Že Zigmund jen dobrou vůlí bratří Berků vyvázl z pokuty, řekli mu i soudcové, dodávajíce ve svém nálezu: »Kdyby se oni bratří Berkové z Dubé toho byli domlouvali podle Nového Zřízení o vyzdvižení desk zemských, co se jest tu v témž obeslání zběhlo, Jich Mti byli by se věděli k němu Zigmundovi podle téhož vyzdvižení desk zemských a pokuty v něm položené jak zachovati.«[240])

Důvody, proč bylo často tak zatvrzele odpíráno obnovení vkladu, byly rozličné, a to buď obava o vlastní práva, aby neutrpěla újmy novým vepsáním zápisů, nebo často i snaha získati při obnově desk

[237]) DZV 83 fol. J 22. Oba zápisy a v iuxtách jejich propuštění.

[238]) ZZ 1530 B XV (Jirečkova vydání čl. 47 a násl.).

[239]) Podle ZZ 1530 D IIII. (Jireček čl. 65) měli býti poháněni všichni *společníci* vždy společně. Proto když Jan Pašinka z Trojanovic obeslal Šimona Hlavu od »modrého jelena«, měštana Starého města Pražského, aby mu obnovil vklad Březinky, odpíral Šimon tomu obesláni, »že jest podle zřízení zemského o společnících učiněného měl oba dva obeslati«, protože měl Šimon s manželkou svou Kateřinou Březinku v deskách společně a nerozdílně. Z téže příčiny pak skutečně dne 8. listopadu 1547 úředníci menší desk zemských obeslání ono zdvihli a Pašinkovi nezbylo, než že 16. března 1548 podal nové obeslání na Šimona i Kateřinu společně. (DZM 76 fol. H 25 a J 12).

[240]) DZM 9 fol. B 14.

nějakou úlevu nebo výhodu ať už úplným nebo částečným zamlčením nebo zapřením práva zapsaného kdysi v deskách.

Strach to byl na příklad o vlastní právo, který přiměl Annu Vínarovou ze Vstuh k odporu proti obeslání Budějovických, třebas byla jim před tím písemně přislíbila, že jim jakožto dědička otce svého Mikuláše Štrabocha ze Vstuh, vloží zase do desk ves Srubec, kterou jim kdysi Štraboch byl prodal.[241]) Zdráhala se z obavy, aby nepřišla o část kupní sumy, kterou kdysi přijal manžel její Volf Vínar z Muranu. Na soudě zemském, na nějž to Anna vznesla, předložili však Budějovičtí dne 9. června 1542 nejen kvitanci, kterou je Anna jakožto dědička Štrabochova kvitovala z peněz za prodanou ves, ale i psaní, v němž jim slibovala, že zápis ten obnoví. Po takových dokladech se ovšem postavil soud na stranu Budějovických a nařídili Anně Vínarové, aby jim vklad vykonala. V příčině oněch peněz, které přijal za Srubec její manžel, předvolal je oba soud zemský na čtvrtek po sv. Jeronýmu.[242]) Anna se této výpovědi bez váhání podrobila a hned nazejtří dne 10. června vložila Budějovickým Srubec zase do desk zemských.[243])

Z jiných příčin došlo k obeslání Adama Lva z Rožmitála Janem z Gutštejna, aby mu obnovil zápis na zámek Klenové a Bezděkov.[244]) Ježto však Jan z Gutštejna brzo po té zemřel, vznesla vdova Anna z Říčan, jakožto poručnice dětí jeho a statku, na soud zemský, že Adam Lev, jako dědic po někdy Zdenkovi Lvovi, nechce jí deskami obnoviti zápisu Zdenkova, svědčícího kdysi Janovi z Gutštejna. Proti tomu namítáno od rukojmí Adama Lva, poněvadž jim už statku svého postoupil, že nemůže již — nemaje sám v deskách[245]) — nikomu nic znova do desk klásti a co zapisovati. Sám pak Adam Lev prohlásil, že by sice rád všemu zadost učinil, že však neví, co a jak kdo měl od něho v deskách, protože již odevzdal registra všech svých statků rukojmím. Soud rozhodl v prospěch Anny z Říčan, že Adam Lev je povinen nejen jí, jakožto poručnici sirotkův a statku Jana z Gutštejna, ale i všem jiným, kterým se byl kdysi Zdeněk Lev zapsal, obnoviti všechny zápisy, vezma si ku pomoci výtah svých register.[246]) Opatrnost Adamovu i rukojmí jeho lze snadno pochopiti,

[241]) DZM 76 fol. B 17. Obeslání Annino před menší úředníky desk zemských.

[242]) DZV 41 fol. H 19.

[243]) DZV 1 fol. K 16.

[244]) DZM 76 fol. A 19. Obeslání Adamovo Janem z Gutštejna.

[245]) Všehrd, Kniha IV., kap. 3., čl. 4 — ZZ 1549 H 2 »... A jestliže by kdo které dějiny kladl ve dsky, sám k nim práva nemaje... tehdy ten, kdož jest je kladl ve dsky, k nim práva nemaje, upadne v pokutu nahoře jmenovanou i králi v trestání...« — Je to jedna z oněch lichých výmluv na odpor se Zřízením Zemským, o nichž zmínka výše.

[246]) DZV 41 fol. H 18.

připomeneme-li si neutěšené majetkové poměry zadluženého dědice bohatého kdysi pána z Rožmitála, jehož statky byly prodluženy vysoko nad svou cenu.

Naopak zcela bezdůvodně odpíral Jakub z Klenče novému vkladu poloviny Chotomíře, kterou byl kdysi zapsal ve stu deseti kopách grošů čes. Zigmundovi z Gerštorfu. Když ho pak Zigmund obeslal před menší úředníky, vymlouval se, takže je menší úředníci podle nařízení o deskách odkázali k většímu soudu zemskému.[247]) O suchých dnech letničních 1542 stály obě strany na soudu. Zigmund předložil registřík předešlého vkladu a žádal, aby se mu vykonal nový. Proti tomu mluvil Jakub z Klenče, že statek Chotomíř koupil od Albrechta z Valdštejna, který mu ho vložil do desk. Když pak jemu nebyla Chotomíř znova vložena, nemůže ani on — nemaje sám v deskách — někomu co klásti, aby neuškodil sobě ani svým lidem. Výmluva tato byla zjevně lichá a proto soud zemský dne 2. června 1542 rozhodl, když mohl Jakub z Klenče před požárem klásti Zigmundovi do desk, že má i nyní znova vložit. A mimo to vzal soud Jakuba »na závazek cti a víry, tak aby nejvyššímu purkrabí pražskému slíbil z zámku Pražského dolů nechoditi, až by témuž Zigmundovi to všecko, jakž jest prve ve dckách zemských bylo, zase ve dcky zemské vložil. A když to tak vykoná, tehdy aby se před Jich Mtmi zase postavil, a več mu to dále Jich Mti obrátiti ráčí, tak aby se zachoval«.[248]) Propadl totiž Jakub z Klenče podle Zřízení o deskách pro lichou svou výmluvu vyměřené pokutě.

Zajímavý byl spor o obnovu podvrženého kšaftu Kateřiny z Radíče, vdovy po Zdenkovi Malovci z Chejnova, někdy nejvyšším písaři, kteroužto závětí se pokusili jeho vnukové zmocniti se opět Březnice, odňaté Malovcům roku 1547. Zdenkovy statky Vimperk a Březnice připadly totiž po jeho smrti dvěma jeho synům Janovi a Petrovi, kteří se 28. září 1531 rozdělili o ně tak, že mladší bratr Petr dostal vedle části Vimperka též celou Březnici. Později zdědil Petr po své matce podle její závěti z 25. listopadu 1535 mimo jiné zápis na 2000 kop gr. čes., které jí dluhoval starší syn Jan. Po shoření desk zemských dal si Petr znova vložit do desk památných svůj díl[249]) a do kvaternu trhového kšaft své matky.[250]) Roku 1544 požádal konečně krále Ferdinanda, protože Březnice sice již dávno přešla Malovcům v dědictví, ale dosud nebyla vymazána z desk dvorských, aby mu dal manský zápis přetrhnouti. Král jeho prosbě vyhověl a nařídil 22. října 1544 nejvyššímu kancléři, aby byl relatorem k deskám dvorským.[251]) Protože tedy Petr Malovec »takového přetržení a vymazání podle [Nového] Zřízení časně jest hledal a to pořádně tou relací pokázal,« byl mu manský zápis Březnice v deskách škrtnut.[252]) Ne však na dlouho. Súčastniv se činně stavovského odporu, byl po jeho zlomení odsouzen 3. srpna 1547 k ztrátě Vimperka a k přijetí léna na Březnici.[253]) Hned 20. srpna se přiznal Petr před menšími úředníky desk zemských, »že na tom na všem dílu svém všeho práva svého dědičného, kteréž na tom má a měl, odřekl se jest a odříká, takže nadepsané dědictví všecko nemá již býti dědičné a svobodné, ale má býti manské královské v povinnosti lenní i nyní i na časy budoucí«, a stejné přiznání učinil téhož dne i u desk dvorských.[254]) Mimo to dal králi revers, že Březnice nikdy neopustí.[255]) Když se však brzy po té přece vzdálil ze zámku a ušel přes hranice, připadla Březnice, »protože se nad zápisem svým zapomenul«, králi Ferdinandovi. Ten ji ještě v srpnu 1548 prodal za 7500 kop gr. čes. Jiříkovi z Lokšanu, svému a vší říše hejtmanu v Řezně a německému místokancléři v království Českém v pravé dědictví.[256]) Po Jiříkovi zdědil Březnici jeho syn Ferdinand.

Tehda si usmyslili bratří Ezechyel, Jan, Zdeněk, Václav a Spytihněv Malovcové, synové Jana, staršího bratra pokutovaného Petra, že se zase zmocní Březnice, a dali si za tím účelem 4. prosince 1581 vepsat do desk zpečetěný výpis kšaftu své báby Kateřiny z Radíče z 1. října 1535, který byl téhož dne vepsán kdysi v kvaternu trhovým černým vejpisův . . . na listu H III.«[257]) Kšaftem tímto byla Březnice jakožto statek Kateřinin, odkázána Petru Malovcovi pouze do života, po smrti jeho pak staršímu bratru Janovi a jeho dědicům.

[247]) DZM 76 fol. A 27. Obeslání Jakubovo.
[248]) DZV 41 fol. G 23.
[249]) DZV 42 fol. A 26—B 2. Obnoveno v pátek den sv. Školastyky, 10. února 1542.
[250]) DZV 3 fol. D 1—D 4.

[251]) DD 67 fol. 22. List králův nejv. kancléři Hendrychovi z Plavna.
[252]) DD 62 fol. M 14, pag. [531].
[253]) Sněmy české II., str. 416.
[254]) DZV 42 fol. A 26 iuxta. — DD 62 fol. O 17, pag. [616].
[255]) Sněmy České II., str. 422.
[256]) DZSt. 42 fol. K 28. Relace feria III. post. Viti, 19. června 1548. Král Ferdinand oznamuje menším úředníkům, že nařídil syna svého arcikn. Ferdinanda spolu s radami komory české za relatory při prodeji zkonfiskovaných statků. (V Augšpurku ve čtvrtek před sv. Vítem, 14. června 1548). — DZSt. 42 fol. L 3. Relace ve čtvrtek u vigilii sv. Vavřince, 9. srpna 1548. Arcikn. Ferdinand oznamuje menším úředníkům prodej Březnice a jmenuje své relátory. (Na hradě Pražském v neděli před sv. Vavřincem, 5. srpna 1548.) Na tuto relaci vložena byla 9. srpna Březnice Jiřímu z Lokšanu do desk zemských (DZV 8 fol. N 4). — Z desk dvorských byla škrtnuta až 23. srpna na relaci arcikn. Ferdinanda učiněnou v úterý před na nebe vzetím Panny Marie 14. srpna 1548 (DD 62 fol. O 17, pag. [616] iuxta).
[257]) DZV 6 fol. K 5. Výpis byl opatřen klausulí: »Tento výpis dán jest z desk zemských s povolením urozeného pána, pana Jindřicha Berka z Dubé a na Dřevěnicích, nejv. sudího král. Českého, pod pečetmi Burjána Medka z Valdeka, místokomorníka král. Českého, a *Jana z Keruče, místosudího* téhož král. Českého, léta Božího 1535.«

Datum této podvržené závěti bylo úmyslně položeno před datum pravého kšaftu, protože podle Zřízení Zemského starší kšaft platil dotud, dokud nebyl výslovně zrušen.[258]) Proto také se hned 11. ledna 1582 mohli bratří uvázati s komorníkem od desk zemských v statek Březnický.[259])

Lokšanovi nezbylo než vložiti do desk odpor tomu uvázání. Učinil tak 5. února 1582 a podal při tom podrobný kritický rozbor vepsaného kšaftu.[260]) Podvrženost jeho dokazoval předně tím, že byl prý vepsán téhož dne do desk zemských, kdy byl sepsán a zpečetěn, »což jest proti všemu rozumu, aby toho léta a dne, kterého se kšaftové činí, téhož léta a dne a ještě za živnosti toho, kdož řídí a kšaftuje, měli ve dsky zemské vcházeti«.[261]) Po druhé, že onen výpis měl býti pečetěn též místosudím Janem z Keruče, »a aby toho času jaký Jan z Keruče místosudím království Českého býti měl, tomu se místa nedává«.[262]) Po třetí, že výpis byl vydán z desk zemských roku 1535, »ale kerýho dne vydán jest, toho se nenachází«.[263]) Potom se odvolával Lokšan na králův list mocný Kateřině daný a na řádný kšaft její, který byl hned po požáru vepsán znova do desk zemských, aniž by jeho obnově odporoval Jan, otec jejich a bratr Petrův. Ani bratří nevložili odporu tomu kšaftu po smrti svého otce »a tak týž kšaft a řízení v moc svou jest vešlo«. Pak vytýkal bratřím Malovcům, že se měli podle svého zápisu uvázati hned po smrti Petra Malovce v jeho statek, neučinili toho však, »a letům zemských projíti dali a tak to uvázání promlčeli«. Ostatně Petr přijal roku 1547 na Březnici manství a potom připadla králi pro Petrovo provinění v úplné dědictví, které prodal rok po té Jiříkovi z Lokšanu. A konečně sám otec jich bratří Jan kladl kdysi v roce 1531 statek Březnický na díl Petrovi jako dědictví otcovské a Petr zase »pro

258) ZZ 1549 F 2, ZZ 1564 J 43. »Kdož má list mocný od krále JMti na zřízení statku svého po smrti své, že kdožkoli učiní na týž list mocný zřízení, toho nezkaže, učinil by jiné zřízení o statku svém: že to poslední moci míti nemá, jestliže jest první zřízení bez výjimky učiněné zkaženo nebylo. Neb poněvadž učině zápis »s místem« dskami a toho zápisu nezruše, jiného učiniti nemůže, a poněvadž list krále JMti jest tak mocný jako dsky, že též dokudž prvního zřízení na list mocný učiněného nezkazí, že poslední proti prvnímu moci míti nemá, buď dskami nebo listem učiněné.«

259) DZV 6 fol. K 6 iuxta.

260) DZV 6 fol. K 5—K 8 iuxta.

261) ZZ 1549 F 3, ZZ 1564 J 44. »Všecky kšafty, kteříž se na krále JMti mocné listy dělají, aby ve dsky zemské *ode dne smrti kšaftujícího najdéle ve dvanácti nedělích* pořád zběhlých od poručníkův neb nápadníkův tím kšaftem zřízených, aneb komuž by tím kšaftem neb jinak bylo svěřeno, kladeny byly.«

262) Srovn. výše pozn. 257.

263) Výpisy z desk měly míti den, měsíc a rok svého vydání. Viz o tom výše na str. 225.

přečinění své proti JMti král. králi Ferdinandovi kladouc týž statek ve dsky dvorské a manské, tolikéž za dědictví otce svého a své jest jmenoval«. Nemohla tedy Kateřina z Radíče nikomu Březnici odkazovati a bratří nemohou teď míti k ní práva »nějakým cizím kšaftem«.

Tímto obratným odporem Lokšanovým byl pokus bratří Malovcův úplně zmařen a bratří konečně 21. června 1589 propustili z desk svůj zápis Kateřinina kšaftu.[264])

O poručnících a sirotcích. — Podle českého práva bylo troje poručenství: otcovské, přirozené a králem dané. Ustanovil-li otec poručníky dětí a statku svého, bylo to poručenství otcovské; neučinil-li tak a nejbližší jeho příbuzný se po jeho smrti uvázal v poručenství, slulo přirozené, a králem dané bylo tehda, když otec zemřel neustanoviv poručníkův a nebylo ani příbuzných, takže král jakožto nejvyšší poručník všech sirotků sám dal někomu poručenství.

Aby sirotci nepřišli snad špatnou správou svého poručníka o svůj statek, musil jim ho poručník předem na svých statcích »uručit«. A král nebo páni z plného soudu zemského měli někoho poslat, kdo by sepsal statky sirotčí do zvláštních register. Tato registra se ukládala k deskám zemským, když se poručník zaručoval za statky sirotčí, a měla se vydat sirotkům teprve tehda, až by jim poručník dělal počet ze svého poručenství. To nařizovalo Zřízení Zemské z roku 1500, aby ochránilo sirotky před špatnými poručníky.[265]) Dobře říkalo staré přísloví české, »že ta místa, kdež mají praví poručníci býti, ještě jsú v nebi prázdna«,[266]) a Všehrd sám velmi pochyboval o nezištnosti poručníků »kromě samého přítele dokonalého, kterýž mezi lidmi jest příliš řídký a neobyčejný«.[267])

Sirotčí registra u desk uložená byla sice spolehlivou kontrolou hospodaření poručníkova, ale byla jen zřídka kdy pořizována. Záleželo to ostatně pouze na vůli králově, po případě soudu zemského a není pochyby, že zištný poručník si našel už cestu, aby k sepsání register nedošlo a sirotci nemohli po letech kontrolovat, co všechno na jejich statcích kdysi přejímal.

Nedostatečnost této ochrany sirotků byla příliš zřejmá, než aby bylo nedošlo k brzké nápravě. Proto také Zřízení Zemské z roku 1530 přejímajíc ze starého Zřízení článek o sirotcích, doplnilo odstavec o registrech statků sirotčích důležitou klausulí: »a nebyla-li by taková registra u desk položena, tehdy mu [t. j. poručníku] nemají úředníci [desk zemských] toho poručenství dopustiti zapsati«.

264) DZV 6 fol. K 5 iuxta.

265) ZZ 1500, vydání Palackého čl. 105b. (Archiv Český V., str. 54.)

266) Všehrd, kniha V., kap. 33., čl. 12.

267) Všehrd, kniha V., kap. 39., čl. 4.

Ježto však král býval přečasto mimo zemi a soud zasedal jen o svých čtyřech a od roku 1543 jen o třech rocích, doplnilo Zřízení z roku 1530 článek o sepsání sirotčích statků tak, že v době, kdy král nebyl v Čechách a soud zemský nezasedal, měli sami menší úředníci desk zemských vyslati komorníka od desk na statky sirotčí, aby je se dvěma sousedy ze stavu panského nebo rytířského sepsal v registra. Komorník je psal dvojmo, jedna k deskám, druhá pro poručníky.[268])

Stará poručenství udělená před rokem 1530, kdy bylo vydáno opravené Zřízení Zemské, zůstala ovšem i potom v rukou týchž poručníkův, takže v době požáru a při obnově desk byla jich ještě část v deskách zemských. Proto mluví Nové Zřízení v článku »O poručnících a sirotcích« (NZ IX.) o poručenství podle Vladislavského Zřízení z roku 1500 i podle nového Zřízení Zemského z roku 1530. Ti, kdož vzali na se poručenství nemajíce register statků sirotčích, měli se do roka ohlásiti u desk zemských a do nově založených register dát zapsat, od kdy mají to poručenství a jak je dostali. Poručníci ustanovení už podle ZZ 1530, kteří měli svá registra sirotčích statků, měli je do roka předložit u desk, a menší úředníci registra prohlédli, dali opsat, opis opravili a uložili k deskám pro opatření sirotků. Poručníkům pak byla jejich registra zase vrácena.

Mimo to měli všichni poručníci bez rozdílu oznámiti menším úředníkům, jak své poručenství mají, aby úředníci mohli zkoumat, jsou-li dosud statky sirotčí dostatečně zaručeny statkem poručníkovým nebo rukojmí. Zemřel-li zatím rukojmí a ubylo-li statku poručníkova, obeslali menší úředníci poručníka ke čtyřem nedělím, aby statek sirotčí nově »uručil«. Neučinil-li tak, obeslali ho před krále nebo na soud zemský, aby sirotci byli v tom spravedlivě opatřeni. A konečně, kdož by z poručníků chtěl využiti zkázy desk ve svůj prospěch a registra sirotčí u sebe utajil nebo dokonce opravil, nebo se zdráhal podati zprávy, jak své poručenství koná, měl býti obeslán před krále nebo na soud zemský, a ti »podle uznání provinění a takového každého neupřímnosti budou moci buď na cti, hrdle nebo statku jej trestati«.

Čtení zápisů v registrech communitatis a kladení jich do desk. — Pátý článek Nového Zřízení ustanovoval, že všechny zápisy vepsané do register, kde sami sobě kladou, mají býti do tří let a osmnácti neděl veřejně přečteny, tak aby každý mohl odporovati, čemu by chtěl. Když by však nebylo zápisu po jeho přečtení do tří let a osmnácti neděl odpíráno, mohl si ho dát ten, kdo ho kdysi kladl do register, nebo jeho dědicové znova vložit do desk zemských.[269])

Registra se sice časem plnila,[270]) ale zápisy nebyly čteny a nemohly se tedy ani přenášeti do vlastních desk. Toto provisorium bylo odstraněno teprve sněmem ve čtvrtek po sv. Školastyce 14. února 1549, který se usnesl, »aby ta registra v sobotu po suchých dnech postních nejprve příštích — 23. března — všem vůbec na hradě Pražském v soudné světnici čtena byla a každý, chtěl-li by čemu odpor učiniti, aby to ještě mohl mezi tím časem a suchými dny letničními nejprve příštími — 12. červnem — udělati. A jestliže by se kdo tak nezachoval a v tom času, moha něčemu odpor učiniti, neučinil, až by ten čas suchých dní letničních minul, tehdy ten každý, kdož jest sobě co po shoření desk sám do týchž register kladl a léta zemská — to jest tři léta a osmnácte nedělí — bez naříkání právem vydržal, ten každý toho požíti má a bude moci sobě sám to ve dsky vložiti dáti.«[271])

Pro příště pak bylo ustanoveno, že se má každý vklad vepsaný do register communitatis při nejbližším větším soudu zemském veřejně přečísti a kdo takový zápis vydrží léta zemská bez právního odporu, může si ho dát vložit do desk trhových, aniž by mu kdo mohl ještě odpírati.

Podle tohoto usnesení byl po veřejném přečtení register založen ve středu po Třech králích 8. ledna 1550 zvláštní kvatern pro tyto nové vklady starých zápisů v registrech communitatis.[272]) Bylo-li však v registrech, kde sami sobě kladli, hojně obnovováno, plnil se naopak nově založený kvatern velmi zvolna, snad už proto, že konec konců stačil pouhý zápis v registrech, jestliže mu nikdo neodpíral. A ostatně tu rozhodovaly i jiné momenty, jako zejména nákladnost cesty do Prahy za účelem deskového vkladu. Proto jen zvolna a snad při

[268]) Srovn. Březanův Život Viléma z Rosenberka, str. 5: »V pátek po Hromnicích [5. února 1546] páni poručníci kšaft nebožtíka pana Petra z Rosenberka s mocným listem královským ke dskám zemským položiti ráčili, a také hned do desk zemských vepsán. A popis svrchkův a klenotův spečetěný podlé téhož pořízení nebožtíka pána při tom ke dskám zemským položen a Jan z Prošovic, písař u desk, z poručení pánův úředníkův menších desk zemských jej přijal a schoval i také do register, že jest položen, zapsal; nežli druhý inventář v táž slova psaný i též pečetmi stvrzený za sebou páni poručníci zanechali.«

[269]) O nařízení viz výše na str. 210, jeho provádění na str. 229.

[270]) První kvatern červený, kde sami sobě kladou (DZV 250), začatý feria secunda post Epiphanie, 9. ledna 1542, byl uzavřen v sobotu před přenesením sv. Václava, 3. března 1554; druhý kvatern červený, kde sami sobě kladou (DZV 252), obsahuje zápisy od středy před sv. Urbanem, 23. května 1554 až do konce XVIII. stol. Vlastní obnovy po požáru přestávají však už počátkem XVII. stol.

[271]) DZSt. 1 fol. E 3' .— Sněmy České II., str. 574.

[272]) DZV 251. Na hřbetě moderní nápis »Kvatern žlutý communitatis osobního přiznání k dědictví 2.« Na původní desce vpředu je částečně čitelný ražený nápis: »Kvatern communitatis od leta 1550«, a na prvním listě nahoře »Quatern osobního přiznání k dědictví léta Božího M°V°L°«.

zvláštních příležitostech přiznávali se stavové u desk znova k svým zápisům, pokud je měli už po dobu zemských let vepsány v registrech communitatis, a mnohdy až po dlouhé řadě let učinili tak teprve jejich dědicové.[273])

Poslední takové přiznání vykonal 31. ledna 1613 Bohuchval Berka z Dubé,[274]) syn a dědic Gryzeldy z Lobkovic, dávaje si přepsati ze starých register communitatis zápisy vsí Vladařic a Malměřic,[275]) které mu byla roku 1604 jeho matka odkázala.[276])

O m y l y v o b n o v á c h. — Nehledě k úmyslným chybám v obnovených zápisech, které byly činěny v prospěch obnovujícího a potom souzeny jako faleš plným soudem zemským, bylo přirozeno, že se staly některé omyly zcela nevědomky, jednak že pamět dosvědčujících úředníků desk zemských selhala — jako třebas při obnově Zikmunda Přebozského ze Zásmuk[277]) —, jednak že již předložený výpis obsahoval nějaký omyl, který byl pak při obnově přepsán i do desk.

Tak již dávno před požárem pochybil písař vydávající z desk výpis zápisu Jiříka Rambouska, měšťana Starého města Pražského, na 625 kop grošů čes. Václavu Mydláři, v kterémžto dluhu mu postoupil dědictví svého pod Chvalami v Babicích, a to v tom, že rok původního zápisu zaměnil rokem, kdy sám výpis vydával. Chybu tuto přehlédli nejen oba úředníci výpis pečetící, ale i místopisař, který ho sám podpisoval. Po požáru byl výpis 16. ledna 1542 znova

273) Tomáš Hosták, dědinník z Teletína obnovil v registrech 6. března 1542 a teprve 9. června 1550 kladl do desk (DZV 250 fol. A 12, DZV 251 fol. A 6); Mikuláš Zeman z Sudoměřic obnovil v registrech 10. prosince 1543 a v deskách až 27. února 1551 (DZV 250 fol. E 23, DZV 251 fol. A 10); Jan jinak Ješek Kolínko ze vsi Dvorců obnovil v registrech 30. března 1542 a teprve po 10 letech vložil do desk 17. února 1552 (DZV 250 fol. A 16, DZV 251 fol. A 16'); Kříž Zítek kladl si do register 9. června 1542 a do desk až po 12 letech dne 18. května 1554 (DZV 250 fol. B 7, DZV 251 fol. A 26). Po stejné době kladla do desk 5. března 1554 Anna, dcera někdy Matěje Pýši z Borovnice, obnovu svého otce z register ze dne 13. dubna 1542 (DZV 250 fol. A 17, DZV 251 fol. A 25'). Dne 30. června 1543 kladli si Jan Rájek z Hořepníka a sestry jeho Markéta a Barbora dědictví svoje do register a teprve po 26 letech vložili si 28. července 1569 pozůstalí po nich, totiž Markéta, sestra Jana Rájka, Vavřinec syn jeho, Martin, Jan a Jakub, synové někdy jeho sestry Barbory, a Václav, mlynář při vsi Vojislavicích, syn a dědic po někdy Martě, dceři jeho, dědictví svoje do vlastních desk zemských (DZV 250 fol. D 27, DZV 251 fol. C 10).

274) DZV 251 fol. E16—E18. Ve čtvrtek po sv. Pavlu na víru křesťanskou obrácení.

275) DZV 252 fol. C28—C29. V pondělí po Laetare, 26. března 1607 (Vladařice), v pátek po památce sv. Valentina, 15. února 1608 (Malměřice).

276) DZV 133 fol. G3—G8. Kšaft z pondělí po sv. Linhartu, 8. listopadu 1604 vložen v pondělí po památce sv. tří králův, 8. ledna 1607.

277) Viz výše na str. 37.

vložen do desk.[278]) Protože všechny omyly takto bezelstně vzniklé mohli napraviti pouze stavové na plném soudu zemském,[279]) vznesla to po letech 28. března 1560. dcera a dědička Václava Mydláře Kateřina, manželka Mikuláše Karyka z Řezna, na plný soud zemský a když dostatečně prokázala jinými výpisy a kšaftem svého otce, že ten omyl zavinil písař, soud to rozkázal opraviti.[280])

Mohl-li tedy úřední výpis z desk pochybiti, bylo to tím možnější na příklad při pamětních knihách Jana z Šelmberka a syna jeho Jaroslava, nejvyššího komorníka, z nichž si dal Jaroslav 3. března 1545 obnoviti majestát krále Vladislava na Kostomlaty z 27. července 1495 a tři jiné staré zápisy deskové, třeba že tak učinil »zprávu toho oustní dávajíc, že sú tíž majestát a vejpisové prve též před shořením ve dskách zemských byli«.[281])

Nejčastější omyly však způsobovalo zkrácené psaní letopočtů, z nichž se uváděla a obyčejně římskými číslicemi psala pouze poslední dvě místa.[282]) Když vinou nejasného psaní a nesprávného čtení byl by málem Šebestyán Byšický z Byšic prohrál svou při s Vladislavem Bezdružickým z Kolovrat promlčením let zemských, rozkázal plný soud zemský 9. června 1555: »poněvadž se takovým nepatrným v letech skrze cifru napsáním netoliko v samých nálezích, ale i v jiných věcech omylové přihážejí i jiné těžkosti by nastati mohly, aby úředníci Pražští menší desk zemských i jiní všickni písaři při dckách zemských, cožkoli do desk psáti budou, aby po dnešní den textem v slovích bez cifr psali, aby potomně lidé žádných omylův ani těžkostí skrze to nenesli«.[283])

Od té doby se v deskách nejen vypisovala všechna data zápisů písmeny, ale i rok vkladu, který dříve býval v kvaternech udáván zkráceně římskými číslicemi v levém rohu na zadní straně téměř každého listu, byl nyní vždy udáván slovy.

V l i v z k á z y d e s k n a Z ř í z e n í Z e m s k é. — Požár desk způsobil vedle dočasných změn řádu deskového některé trvalé doplňky a změny, takže několik článků Nového Zřízení o vyzdvižení desk přešlo při nejbližší redakci roku 1549 buď úplně nebo aspoň částečně do Zřízení Zemského.

Pokus o základní změnu řádu deskového stal se tím, že byla odstraněna zásada osobního přiznání při vkladech deskových a že po

278) DZV 84 fol. A 6. Zápis byl ze čtvrtka po na nebe vzetí Matky Boží, 19. srpna 1512, výpis byl z roku 1531.

279) ZZ 1500 Palackého vyd. čl. 18. (Český Archiv V., str. 19), ZZ 1530 A 10 (Jirečkova vyd. čl. 18).

280) DZV 84 fol. A 6 iuxta.

281) DZV 6 fol. C 9 iuxta.

282) Obyčejně zkracováno: »l. etc. LIII°«, nebo »l. B. etc. XLIV°«.

283) DZV 11 fol. A 5 iuxta.

krátkou dobu stačilo vskutku přiznání listem přiznavacím. Ale už sněm v dubnu 1543 výslovně zase nařídil, že se vklady do desk mohou díti jen osobním přiznáním a při tom již zůstalo.[284])

Z prvního článku Nového Zřízení přešel do Zřízení Zemského odstavec o vydržení práva vlastnického léty zemskými — třemi roky a osmnácti nedělemi — před požárem desk[285]) a přejat byl i třetí článek o obnově statků zápisných a duchovních[286]) a osmý o zákazu předkládání cizích nálezů z pohořelých desk při soudním jednání.[287]) Také článek čtrnáctý upravující vydávání svědectví k soudům byl pojat roku 1549 do Zřízení Zemského[288]) a konečně i ustanovení o poplatcích za úřední výpisy z desk bylo na třech místech zařazeno do Zřízení Zemského,[289]) stejně jakož i článek o památném.

Památné byl poplatek placený tím, komu bylo něco přisouzeno na soudu zemském panským nálezem nebo staným právem. Výše jeho kolísala až do počátku XVI. století mezi 8 a 60 groši českými, podle velikosti pře.[290]) Později v dodatcích Vladislavského Zřízení byla výše památného přesně vymezena, a to při sporech, kdež nebyla žádná summa jmenována, a o věci do 500 kop grošů čes. činilo památné půl kopy, při větších věcech kopu grošů. Mimo to se vždy platily 4 groše české menšímu písaři. Památné se dělilo mezi menší úředníky desk zemských, takže dostal vždy místokomorník jeden groš, místosudí tři, místopisař dva a úředníci králové, podkomořího a proboštův po jednom.[291])

Poplatek ten zdál se býti později malý a byl při velkých přech asi poměrně zvyšován, ač to bylo proti Zřízení Zemskému. Proto bylo po požáru přísně zakázáno, že »památného při žádným soudu nemá bráno býti přes dvě kopě grošův českých«. (NZ XXI.) Ale ani potom mnozí neplatili památného, obdrževše právo na soudu zemském, takže menší úředníci žádali v tom soudu za ochranu. Dostali 6. června 1542 povolení, aby každého, kdo jim památného nezaplatí, zatkli, a hejtmanu hradu Pražského bylo nařízeno, aby jim v tom pomáhal.[292])

[284]) Viz o tom výše na str. 215.

[285]) ZZ 1549 E 36 »Na sněmu obecním o vyzdvižení desk učiněným jest zřízeno: Kdož jest které dědictví před shořením desk zemských tři leta a osmnáct nedělí pořad zběhlých pokojně bez naříkání vydržel, ten každý aby při tom zuostaven byl.« — ZZ 1564 D 39.

[286]) Viz o tom výše na str. 210. — ZZ 1549 C 20.

[287]) Viz výše na str. 211. — ZZ 1549 X 17 = ZZ 1564 Z 3.

[288]) Viz o tom výše na str. 212. — ZZ 1549 S 2.

[289]) Srovn. výše str. 248. ZZ 1549 K 12, I. 25, M 20; ZZ 1564 F 37, G 37, H 28.

[290]) Všehrd, kniha VIII., kap. 48., článek 4 a 5.

[291]) ZZ 1500, Palackého vydání čl. 161 (Archiv Český V., str. 95).

[292]) DZSt. 42 fol. A 28. »Páni Jich Mt. a vládyky z plného soudu zemského ráčili své povolení dáti úředníkům Pražským menším desk zemských, ktož by koli z stavuov kteréhožkoli, kdo z osob kterýchžkoli, komužkoli, komuž by jaký přísudek padl aneb stané právo měl a památného že by týmž úředníkům nedal, aby ho též úředníci zatknúti mohli anebo prokurátora nebo poručníka, kteryž by památného nedal; a hajtman hradu Pražského, nynější i budoucí, též toho aby jim dopomáhal. Relátor Jan st. z Lobkovic a na Zbiroze, nejv. sudí království Českého, z pánuov etc. — Actum feria III. post. Bonifacii 1542.«

Když však menší úředníci vymáhali někdy vyšší památné, než bylo dovoleno, vznesli to stavové na sněm v lednu 1545. Sněm sice toho článku neprojednal, ale uložil to příštímu sněmu.[293]) Ten pak 17. srpna 1545 rozhodl, že má zůstati tak, jak nařídilo Nové Zřízení, a přes dvě kopy se nemá nikdy bráti.[294]) Zdá se však, že všechna usnesení byla málo platna a úředníci asi přece jen vymáhali větší památné, zejména šlo-li o velkou při. Vysvítá to aspoň z přísného usnesení stavovského sněmu v březnu 1547, který výslovně vyhrožuje úředníkům, že »kdož by jináč v tom uznán neb usvědčen byl a tak, jak již vyměřeno jest, se nezachoval, ten aby úřadu toho zbaven byl a na ten ani žádný jiný na budoucí čas aby posazován nebyl.«[295]) Protože však revoluční tento sněm byl později z desk vymazán, byl pojat do Zřízení Zemského onen článek sněmu z roku 1545.[296]) Ani podíly jednotlivých úředníků na památném se nezměnily, až na zaniklý zatím groš proboštova úředníka u desk zemských, který v té době už nebyl ustanovován.

Spor s králem o obnovu privilegií a zápisův obecných. — Dědictvím po Jagelovcích dostal Ferdinand mimo velké dluhy též značné omezení moci královské, která se již od konce patnáctého století stávala skorem hříčkou v rukou šlechty. Ferdinand však nemínil kapitulovat před stavy českými, kteří mu hned při prvním svém poselství v prosinci 1526 předložili řadu těžkých podmínek, a již tehda, třebas nevypověděn, vzplál boj o královskou moc v Čechách mezi mladým panovníkem a stavy zhýčkanými slabostí posledních králů. Výchova Ferdinandova, prostředí, v kterém dorostl v samostatného panovníka, a mnohdy až bezohledná důsled-

[293]) Sněmy České I., str. 617. Usnesení ze 7. ledna 1545.

[294]) DZSt. 1 fol. C 7. — Sněmy České I., str. 634. »Item na tom jsme se také usnesli, což se toho artykule, jak by památné při soudích bráno býti mělo, dotýče, poněvadž se toho při úřadích nenachází, aby více přes dvě kopě grošův od které jedné pře bráno bylo, nýbrž od některých při se méně podle velikosti a malosti pře béře než dvě kopě grošův, protož toho se při tom zanechává, jakž [Nové] Zřízení o vyzdvižení desk o tom památném šíře ukazuje a zavírá.«

[295]) Sněmy České II., str. 152. »Také památného při týchž ouřadech více přes dvě kopě grošů českých aby nebrali, by pak netoliko dvoje, ale i desatero právo bylo. Avšak které by se pře gruntův, cti, hrdla nedotýkaly, od těch aby bráno nebylo přes jednu kopu grošů českých, a to aby šlo na rovný díl mezi všecky, kterýmž to náleží.«

[296]) ZZ 1549 L 43, O 32. ZZ 1564 H 5, N 19.

nost jeho povahy našly však jen chabého odpůrce v nedůsledné politice českých stavů zatrpklých od samého počátku proti králi, nedůvěřivých k jeho vládě a přece jen v rozhodné chvíli bezradně se sklánějících před jeho majestátem.

Rádcové králové byli většinou Němci cizinci, a bylo-li pravda, co psal kdysi Petr z Rožmberka Adamovi z Šternberka, že podle přísloví starých Čechů snáze had na ledu se zhřeje, nežli Němec Čechu přeje, byla tím správnější Šternberkova odpověď, že »pán náš ráčí ten obyčej míti, že chce, kdož mu k čemu radí, aby mu k tomu pomáhal. Němci jsou té povahy, že chtí ve všech radách býti, aby po nich činěno bylo, buď jakž buď, a snad by tolikéž přáli Čechům, aby se v takové rady dávali.«[297]) Ale Češi se těch rad stranili nechtíce králi pomáhati a zůstávali raději doma, nemajíce valně chuti sedati spolu s Němci. A Ferdinand zase vida nedůvěru Čechův a pozoruje na každém sněmu nijak neskrývanou snahu stavů zmařiti každý jeho krok k upevnění moci královské, zatvrdil se tak, že viděl v Čechách téměř již jen nepřátele.[298])

Proto také sotva že se král v prosinci 1526 po dlouhém jednání konečně uvolil přijmouti a potvrditi předložené mu články, na nichž se byli stavové čeští na sněmu volebním usnesli a které si dali vepsati do desk, pokusil se hned na prvním sněmu po korunování koncem února 1527 zlomit aspoň nejtvrdším z nich ostří. Důstojnému a obratnému jeho vystupování podařilo se vskutku přiměti stavy k zásadním ústupkům, zejména pokud šlo o jmenování a sesazování úředníků zemských a potvrzení bully Karla IV. A k žádosti královně byl změněn i článek zapovídající volbu nástupce krále ještě za života panujícího krále v ten smysl, že se volba a korunování mohlo státi tehdy, měl-li král vládnoucí mužského dědice dospělého věku.[299]) Později pak, aby si král Ferdinand zajistil svá práva a zamezil další jich zkracování, přiměl stavy k tomu, že při dávno již usneseném napravování práv měla býti přehlédnuta také všechna privilegia a vyhledáno z nich, co by svědčilo králi, co stavům a zemi.[300])

Sjezd osob k tomu volených byl určen na úterý po Hromnicích dne 4. února 1528 a král dal k tomu svým komisařům podrob-

297) Knížecí archiv v Třeboni, Rosenberg 9b, fasc. I., fol. 118' a 120'. Kopie listů z 23. a 25. srpna 1540.

298) Královu nedůvěru posilovala ještě častá varování královny Marie, která svému bratru psala kdysi o Češích strany Lvovy: »...car certes entretant que cette bande florisse, il n'est possible que Vos affaires peulent bien aller.« List královny Marie z 18. ledna 1530 u Bucholtze, Geschichte der Regierung Ferdinand I., sv. IV., str. 422.

299) Sněmy České I., str. 235 a násl. Srovn. Tomek XI., str. 42 a násl.

300) Sněmy České I., str. 266. Usnesení sněmu z 19. listopadu 1527. Srovn. Tomek XI., str. 57.

nou instrukci, mimo jiné o »vyhledání spravedlnosti a mocnosti« královské.[301]) Sjezd se však nekonal a vyhledání privilegií bylo by se pravděpodobně stále odkládalo, kdyby byl nedal požár desk králi k tomu vhodné příležitosti.

Stavové starostlivi především o zajištění svých osobních práv, zapomněli v první chvíli při rychlém jednání o nápravě desk na pojištění svých stavovských výsad a práv, pokud byly vepsány do desk zemských. Jediné byla králi a vyšším stavům výslovně vyhražena moc společně rozšířiti, zmenšiti nebo změniti práva stavovská, když by toho potřeba kázala. Pokud by se to týkalo stavu městského, měli býti přibráni Pražani a poslové z měst (NZ XVIII.). A dalšími dvěma články bylo znova vytčeno právo užívati pečetě zemské, svěřené nejvyššímu písaři, pouze k těm listům, na které jsou relátoři ze sněmu nebo z plného soudu zemského (NZ XIX.), a znova přesně ustanoveno, že všechny majestáty královské se mohou pečetiti pouze velkou pečetí královskou, kterou má v uschování nejvyšší kancléř. Tím se mělo zmařiti neústavní vydávání majestátů z komory královské bez podpisu a pečeti nejvyššího kancléře, jehož vliv měl býti při tom zachován. Byla to již stará bolest českých stavův a léčili ji teď radikálním usnesením, že všechny z komory vydané majestáty jsou neplatné, pokud si je kdo nedá znova vyhotovit nejvyšším kancléřem a zpečetit královským majestátem (NZ XX.). Jinak však nebylo v Novém Zřízení ani zmínky o obnově zápisův obecných, k velké radosti královně, kterého právě usnesení starých sněmů nejvíce hnětla.

Proto také bylo obnoveno po vydání Nového Zřízení jen několik zápisův obecných. Páni si dali 5 ledna 1542 znova vložit do desk památných svůj řád panský z roku 1501[302]) a když král Ferdinand na žádost všech stavů 10. ledna rozkázal,[303]) byl vepsán do desk 13. ledna i »rozsudek krále Vladislava slavné paměti, kterýž pod majestátem jest mezi stavem panským a rytířským s jedné a Pražany i jinými městy království Českého s strany druhé učiněný dne 22. března 1502.«[304]) V květnu 1542 vloženy byly ještě

301) Sněmy České I., str. 269.

302) DZV 41 fol. B 25. Otištěn u Gindelyho, Die Entwickelung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jhdte. Str. 11 pozn. 12.

303) DZSt. 42 fol. A 9.

304) DZV 3 fol. A 11—A 21. Zápis nedatován. Vepsán též bez data do pergamenového kopiáře Karlštejnského českých privilegií na listu 4'—13. Tištěn ze staré kopie archivu Kutnohorského v Časopisu Českého Musea 1847, II., str. 422—440 a 492—498. Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část II., str. 40 a násl.

čtyři zápisy týkající se státoprávního poměru knížetství Hlohovského k Čechám.[305]) A to bylo všechno!

Teprve po roce si uvědomili stavové neúplnosti Nového Zřízení a při sněmovním jednání v dubnu 1543 žádali krále, aby byly znova vloženy do desk všechny »majestáty, sněmy a jiné zemské potřeby«. Král je odkázal na zřízení o nápravě desk, kde však bylo řečeno všeobecně pouze o majestátech, kdo je má, aby si je znova dal vložit, komu shořely, tomu že je král obnoví sám (NZ III. a XII.). Novému vkladu sněmů vzepřel se však důrazně, »poněvadž prý bez toho Zřízení Zemská a soudové, kterýmiž se každý obyvatel tohoto království spraviti může, před rukama jsou,« a ostatně ani že neví, »jací to sněmové aneb z kterých příčin jich žádostivi jsou a kteří prve ve dskách byli.« Rázným svým odporem dosáhl král skutečně toho, že se článek o obnově sněmů do usnesení sněmovního vůbec nedostal; o jakousi intabulaci privilegií zemských postaralo se však usnesení článkem, že se všechna privilegia mají opsat do dvojích knih pergamenových, z nichž jedny by se odevzdaly králi, druhé by se uložily u desk zemských. Byla též za tím účelem zvolena zvláštní komise, aby tu práci rychle provedla.[306]) Nestalo se tak však a na sněmu v lednu 1544 bylo opět uloženo komisi, aby se sjela za tím účelem v pondělí po neděli provodní 21. dubna 1544.[307]) Tentokráte se tou prací již hnulo a komise přehlížela a registrovala privilegia dosti pilně. Německé však listiny odkládali stranou »pro nedostatek německého jazyka«, takže král v prosinci 1544 nařizoval svému komornímu radovi Floryánovi Gryspekovi z Gryspachu, »aby časem hodinu nebo dvě neb tři za den, když pro jiná zaneprázdnění naše postačiti budeš moci, na těch německých listech toliko seděl a ty spolu s jinými s pilností vyhledával a registrovati pořádně dal.«[308])

Po roce v lednu 1545 ozvali se stavové opět na sněmu po předloze králově žádajíce, aby jim byla usnesení starých sněmů spolu s privilegii a majestáty vepsána do desk. Pokud se týče majestátův a privilegií, odkázal je král zase k Novému Zřízení, obnově sněmů však stále odpíral, ukazuje mimo jiné na to, že se sněmovní usnesení navzájem ruší a tím že by vznikly zmatky; odložil to tedy na jindy.[309]) Proto obsahuje usnesení sněmovní jen kusý článek »o privilegia a majestáty, kteříž prve ve dskách byli, ti aby podle sněmovního o vyzdvižení desk zemských svolení zase do desk zemských vloženi a vepsáni byli.«[310]) Za jednání sněmovního bylo též urgováno registrování zemských privilegií.[311])

Byli tedy stavové odkazováni s obnovou sněmů vždy na příští sněmování a teprve při zjevném odboji v roce 1547, kdy si sami vepsali do desk svoje dva revoluční sněmy, bylo by došlo k obnově starých usnesení. Avšak zlomením stavovského odporu byly nejen oba nové sněmy vymazány z desk, ale i otázka obnovy starých sněmů již pro vždy odbyta!

Privilegia však byla stále registrována. Ještě na sněmu 27. července 1546 bylo znova uloženo zvolené komisi, aby to vykonala nejpozději do 8. září 1546. Nebyla-li by s tím do té doby hotova, měl se jí zastavit plat, který dostávala ze zemské berně a na svůj náklad měla práci dokončit. Mimo to bylo nařízeno, aby čtyři členové komise vyjeli 24. srpna na Karlštejn, vzali s sebou dobrého zedníka a zámečníka a dali si otevříti kapli, poněvadž klíče od ní u desk shořely. »A jestliže by co ještě jakýchžkoli privilegií aneb listův platných a potřebných tam našli a vyhledali, ty aby s sebou do Prahy vzali a tolikéž je k jiným privilegiím připsali a zkorigovali.«[312])

Do sněmu v srpnu 1547 byla již všechna privilegia opsána a král Ferdinand žádal v druhé své předloze, aby hned po uzavření sněmu byly obojí knihy opisů privilegií s originály přečteny a opraveny.[313]) Netýkalo se totiž rušení privilegií měst pokořených v ničem těchto kopiářů, protože své majestáty měla města sama uschovány. Stavové se pak usnesli na tom, že se do 11. listopadu mají knihy opisů privilegií svázat a jedny pod zemskou pečetí spolu s registry, to jest seznamem všech privilegií odevzdat králi, druhé knihy rovněž s registry a zpečetěné pečetěmi nejvyšších úředníků zemských se mají uložit u desk zemských a konečně originály privilegií s třetími registry mají býti odvezeny na Karlštejn do kaple.[314]) Za tím účelem rozkázali stavové na sněmu, aby byla přitištěna pečeť zemská k oněm knihám, které se odevzdají králi[315])

[305]) V sobotu před sv. Žofii, 13. května 1542 vložena relace stavů českých o poměru kníž. Hlohovského ke koruně České učiněná na sněmu 7. února 1514 (DZV 3 fol. G 9') a podobné usnesení stavů na sněmu 25. února 1527 (ibid. fol. G 11). V pondělí den sv. Žofie, 15. května vepsán znova list krále Ferdinanda Hlohovským z 14. března 1530 (ibidem fol. G 11) a list krále Vladislava z 22. září 1512 (ibidem fol. G 13).

[306]) Sněmy České I., str. 563. Kalousek, České státní právo (2. vyd.) str. 216.

[307]) Sněmy České I., str. 591.

[308]) Archiv místodržitelský v Praze, Rkps. čís. 32 fol. 3. List z 3. prosince 1544.

[309]) Sněmy České I., str. 624. Srovn. Tomek XI., str. 271.

[310]) Sněmy České I., str. 613.

[311]) Sněmy České I., str. 625.

[312]) DZSt. 1 fol. C 19. Sněmy České II., str. 27.

[313]) Sněmy České II., str. 489.

[314]) DZSt. 1 fol. D 3'. Sněmy České II., str. 503.

[315]) DZSt. 42 fol. J 21. V pátek po sv. Jiljí [2. září] 1547. »Páni a rytířstvo na obecním sněmu, kterýž držán byl na hradě Pražském ten úterý u vigilii sv. Bartoloměje [23. srpna] l. etc. 47., ráčili rozkázati pečeť zemskú

a nařídili též, aby byl pečetí zemskou zpečetěn mocný list pro tři pány a dva rytíře, kteří měli odvézti privilegia i s registry na Karlštejn.[316])

Stavové však použili této příležitosti, kdy se všechna privilegia četla s přepisy, k tomu, aby se konečně zemské majestáty, které byly před požárem v deskách, zase do nich vepsaly, a usnesli se o tom, že komise má při čtení všechna privilegia v deskách kdysi vepsaná odevzdat nejdéle do sv. Jeronýma dne 30. září k deskám, aby mohla býti znova ingrosována.[317]) Podle tohoto usnesení bylo při čtení privilegií vybráno celkem sedm majestátů, které byly hned znova vepsány do desk.[318]) Tím byla konečně vyřízena otázka

přivěsiti k těm trojím knihám, do kterýchž zkorigovaná a zrejstrovaná privilegia a svobody království tohoto latinská, česká a německá, jakž která kterým jazykem vydána jsou, vepsány býti i s registry mají, a tak ty knihy i s registry zemskú pečetí zpečetěné mají JkrálMti v moc položeny a dány býti . . . x . . .«

316) DZSt. 42 fol. J 21. V pátek po sv. Jiljí [2. září] 1547. »Páni a rytířstvo na sněmu obecním, kterýž držán byl na hradě Pražském ten úterý u vigilii sv. Bartoloměje [23. srpna] léta etc. 47, ráčili rozkázati list mocný pečetí zemskou zapečetiti ten, kterýž má být napsán k purkrabí Karlštejnskému na tyto osoby svědčící: na Ladislava z Lobkovic na Chlumci, krále JMti dvoru maršálka, na Jana mladšího z Valštejna na Točníce, na Ludvíka Bezdružického z Kolovrat z pánuov, na Petra Bechyně z Lažan na Píčině a na Zigmunda Robmhápa z Suché na Pacově z vládyk, aby oni na Karlštejn jeli a tam byli puštěni do kapli a privilegia přepsaná i s originály a knihami a registry tam nechali . . . x . . . .«

317) DZSt. 1 fol. D 5. Sněmy České II., str. 505. Privilegia kdysi vepsaná do desk poznala se podle poznámky, kterou úředníci u desk psali o tom na rubu ingrosovaných listin. Viz o tom více na str. 203 a 226.

318) Znova byly vloženy tyto majestáty a privilegia:

1. Přísaha krále Ferdinanda. »Stalo se léta etc. XXVI.° v pátek po sv. Lukáši evangelistu « [19. října 1526]. — Vloženo v sobotu po sv. Mauricii [24. září] 1547 v DZV 6 fol. G 23. — Tištěno bez data v Sněmech Českých I., str. 38. O datu, jež udává den relace ke dskám, viz Tomek, XI., str. 17.

2. Majestát krále Vladislava o neodcizování statků korunních z 12. listopadu 1499. — Vložen v outerý po sv. Bryccii [15. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 25. — Originál v zem. archivě království Českého; vepsán též do pergamenového kopiáře Karlštejnského českých privilegií, nyní v zemském archivě, na listě 19'—20' a pojat do ZZ 1500. Tištěn v Archivě Českém V., str. 224—227, též 496—516. Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část I., str. 420—421.

3. Smlouva Jiří Saského s králem Vladislavem z 6. prosince 1505. — Vložena v outerý po sv. Bryccií [15. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 26. — Vidimus v zem. archivě; vepsána též do pergamenového kopiáře Karlštejnského latinských privilegií na listě 263—264. Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část II., str. 157.

4. Majestát krále Vladislava stavům českým na jejich práva z 1. ledna 1515. — Vložen v outerý po sv. Bryccií [15. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 27. — Originál v zemském archivě král. Českého; vepsán též do pergamenového kopiáře Karlštejnského českých privilegií na listě 22. Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část II., str. 287.

obnovy privilegií, která se vracela od požáru desk téměř každoročně v jednáních sněmovních.

Počítáme-li pak i kopiáře privilegií, které měly podle usnesení sněmovního dvojmo býti pořízeny — pro krále a pro stavy k deskám — za jakousi jejich intabulaci, dočkala se obnovy v deskách všechna »privilegia krále JMti a království Českého«, pokud byla shledána. Nám se z nich dochovaly tři pergamenové knihy opisů privilegií českých, německých a latinských, jež byly 15. listopadu po zkorigování podepsány oněmi třemi pány a dvěma rytíři, kterým sněm byl uložil, aby je s registry i s originály odvezli na Karlštejn.[319]) Podepsaní stavové fungují při tom jako relátoři, »ze zvláštního o tom JMti král. a stavův panského a rytířského sněmovního poručení.«[320])

O p a t ř e n í d e s k. — Katastrofální požár hradu Pražského učinil stavy opatrnějšími a úzkostlivějšími o desky zemské, přední klenot království Českého, takže na sněmu v dubnu 1543 žádali krále Ferdinanda, aby dal ve sklepě, kde byly desky uschovány, opraviti klenbu i dvéře a pro větší bezpečnost dal do oken zasaditi mříže a železné okenice.[321])

Avšak přes toto usnesení nebylo dosti brzy pomýšleno na zabezpečení desk a stavové byli stále v obavách nejen o kvaterny, ale i o všechna rozmanitá deposita u desk, z nichž kdysi při požáru většina vzala za své.[322]) Šlo totiž o dost značné sumy peněz

5. Majestát krále Vladislava k ochraně vyšších dvou stavů z 30. listopadu 1514. — Vložen v outerý po sv. Bryccií [15. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 28. — Originál v zem. archivě; vepsán do Karlštejnského kopiáře českých privilegií na listě 18. Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část II., str. 283.

6. Majestát krále Ferdinanda na svobody království Českého z 4. května 1528. — Vložen znova v outerú po sv. Bryccií [15. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 28. — Originál v zem. archivě; vepsán do Karlštejnského kopiáře českých privilegií na listě 23. Tištěn v Sněmech Českých I., str. 272 a v Kalouskově Českém státním právu (2. vyd.) na str. 579.

7. Majestát krále Vladislava rušící artykule podané stavy proti nejvyššímu kancléři Albrechtu z Kolovrat na Libštejně z 20. října 1509. — Vložen v sobotu po sv. Kateřině [26. listopadu] 1547 do DZV 6 fol. G 29. — Srovn. Palackého Dějiny (2. vyd.) díl V., část II., str. 179.

319) Viz výše pozn. 316. Srovnej též Borovička, Královský český zemský archiv v IV. svazku Zpráv zemského archivu, str. 112.

320) Srvn. Kalousek, České státní právo (2. vyd.), str. 216 pozn. 1.

321) Sněmy České I., str. 567. Replika králova na první svolení stavů. — DZSt. 1 fol. A 30. Usnesení sněmovní z 30. dubna 1543.

322) NZ XVII. »Což se pak položených peněz ke dskám buď na výplaty neb jakkoli jinak, které tu shořely jsou, dotýče, ty aby jednomu každému, což jich zůstalo, podle malosti a velikosti jeho sumy při najprvnějších Suchých dnech zase navráceny byly.« Nevíme však nic o výplatě zachráněných peněz.

a mnohdy cenné skvosty, které byly při rozličných příležitostech a často z nařízení soudu u desk deponovány.[323]) Z té příčiny žádali stavové znova po dvou letech, aby »dsky zemské byly přichovány i osobami dobře opatřeny.«[324]) Starost o úředníky možno si snad vysvětliti tím, že se právě před nedávnem písař menších desk zemských Václav z Prošovic těžce provinil proti řádu deskovému a byl ihned zbaven svého úřadu.[325]) Žádosti stavů bylo tentokráte v obém asi vyhověno, protože se na příštích sněmech už nikdy neobjevuje.

Obnovy v deskách Karlštejnských. — V době požáru roku 1541 psány byly z desk zemských jen kvaterny trhové a větší zápisné na pergameně, kdežto všechny ostatní druhy desk byly už papírové. Papír vytlačoval zvolna drahý pergamen, kterého bývalo v deskách kdysi výhradně užíváno, až konečně požár desk zasadil pergamenu u nás poslední ránu. Všechny kvaterny tehda nově založené jsou už papírové, a třeba že ještě jednou bylo užito pergamenu, nebylo to ve vlastních deskách. Na sněmu v dubnu 1543 usnesli se totiž stavové s králem, že se desky budou psáti dvojmo. Jedny měly zůstati pro potřebu u desk zemských, druhé se měly ukládati na Karlštejn, aby se tak stavové zabezpečili pro případ nové pohromy hradu Pražského.

Kvaterny Karlštejnské byly pořizovány nákladem místopísařovým nebo menšího písaře, podle toho, šlo-li o větší nebo menší desky, a byly pro větší trvanlivost psány na krásném pergameně.

[323]) DZV 41 fol. A 3. V pondělí před sv. Janem Křtitelem Božím [20. června 1541]. »Eva Švihovská z Sudoměře i na místě Adama odtudž z Sudoměře, poručnice dětí a statku někdy Jana Rýzmberského z Janovic p., že klenoty, kteréž jest při úřadu desk zemských Vilém Klenovský z Klenového po nálezu před pány Jich Mtmi a vládykami na plném soudu zemském týmž sirotkům položil, že jest vzala a vyzdvihla k ruce týmž sirotkům, to jest XII lžic stříbrných, XVI prstenuov zlatých a v některých kamení zuostalo, křížek zlatý s řetízkem zlatým a koflík pozlacený s víkem. A ty klenoty všecky byly sú shořalé. Vyznání všech úředníkův.«

[324]) DZSt. 1 fol. B 20. Sněmy České I., str. 617.

[325]) DZV 41 fol. H 20—22. Ve sporu Jana a Viléma bratří z Hradešína s Pavlem Střelcem o Volšany provinil se Václav z Prošovic tím, »že po nálezu Jich Mtí učiněným ty zápisy vyhledával a ukazoval a k tomu se osobně před Jich Mtmi stojíc přiznal a v tom se nepořádně zachoval, toho učiniti po nálezu učiněným nemajíc.« Výpovědi pánů o suchých dnech letničních 1542 bylo ustanoveno, »z té příčiny po dnešní den a tuto hodinu aby se on Václav desek zemských více nedotýkal a jich prázden byl«. Proto, když »se mnozí lidé na Jich Mti v soudu zemském domlouvali, že by Václava z Prošovic k některým svým spravedlnostem do desk kladení paměti potřebovali, jak by v tom jeho paměti užíti měli, že se nevědí čím spraviti«, rozkázal zemský soud, »aby on Václav z Prošovic, ktož by ho tak v čem potřeboval a na jeho se pamět táhl, učiníc přísahu a závazek podlé práva, aby tu hned při tom pamět jeho písařem přísežným poznamenána a zapsána byla« (DZV 41 fol. J 2).

Jednotlivé kvaterny byly mnohdy velmi objemné, takže obsáhly někdy dva i více kvaternů deskových. Z kvaternů pro obnovu shořelých desk výpisy pod pečetmi přepsán byl pouze první trhový (DZV 3 na fol. A 1 — K 2) a počátek druhého (DZV 2 na fol. K 2 — K 8), a to do krásného kodexu vázaného do černé kůže a kovaného na rozích mosaznými plíšky. Tento pergamenový kvatern pořídil počátkem roku 1548 místopísař Oldřich z Prostiboře, po němž byl nazván »prvními dskami Oldřicha z Prostiboře«.[326]) Text je psán úhlednou rukou na bílém pergameně, velikosti asi 386 × 296 mm.

Karlštejnské kvaterny neměly však nikdy význam vlastních desk, nikdy se jich nikdo nedovolával, zápisy deskové nebyly nikdy citovány podle nich a nebyly ani později do nich vpisovány iuxty. Byly to vpravdě jen jakési musejní předměty, kterým by se bylo dostalo významu až tehda, kdyby byly bývaly desky na hradě snad nějakou náhodou zničeny. Nejsou tedy pro vlastní obnovu shořelých desk důležity, nehledě ani k tomu, že přepisování desk pro velkou nákladnost brzy nadobro uvázlo.[327])

Revise statků zápisných a svobodství. — Zkáza desk přivodila však i jiná opatření, a to k ochraně práv královských. Na hradě shořela totiž registratura kanceláře královské, stará i nová, a tak byla ztracena evidence toho, co bylo kdy králi Českými zastaveno. Docházelo tím arci k častým zmatkům a sporům, takže konečně král vydal 4. listopadu 1549 patent, jímž nařídil všem obyvatelům Čech, aby se dostavili na hrad Pražský nebo poslali nejdéle do sv. Jiří 23. dubna 1550 »se zápisy a spravedlivostmi svými spečetěnými, kterékoli od králův Českých před shořením hradu Pražského na statky a důchody zápisné« dostali, a předložili je v komoře české k přehlédnutí a novému zregistrování.[328])

Z týchž důvodů byl vydán téhož dne jiný patent obyvatelům království Českého, »zvláště pak svobodníkům, dědinníkům a ná-

[326]) Třetí kvatern Karlštejnský v zemském archivě království Českého. Na prvním listě je ozdobně napsáno: »Za urozeného a statečného rytíře pana Volfa z Vřesovic a na Doubravské Hoře, najvyššího písaře království Českého, tyto dsky udělány, dokonány a zpraveny jsú nákladem urozeného vládyky Voldřicha z Prostiboře na Lochovicích, místopísaře téhož království Českého, léta Božího tisícího pětistého čtyřidcátého vosmého v úterý po svatých Třech králích [10. ledna 1548] a slovou první dsky Voldřicha z Prostiboře.«

[327]) Srovn. Čelakovský, O deskách krajských a zemských v zemích českých, str. 9 (zvl. otisk z Ottova Slovníku Naučného 1893). Popis zachovaných kvaternů viz u Borovičky, Královský český zemský archiv ve Zprávách zemského archivu IV., str. 113.

[328]) Originální patent tištěný s vlastnoručním podpisem Ferdinandovým a přitištěnou pečetí v Černínském archivě v Jindřichově Hradci a v archivě musejním v Praze.

pravníkům, kteří na svobodných dvořích sedí«, aby osobně přišli do komory české do sv. Jiří 23. dubna 1550 »se svými vejsadami, listy, vejpisy z desk a což jiného na dědiny a dvory své« mají, kdež se jim oznámí, ke komu mají hleděti ve svých potřebách.[329]) Akce tato podnícená požárem desk měla za účel, aby zachovala kádr dědinníků přímo králi podléhajících, který stavové často na újmu nejen dědinníkům samým, ale i králi zmenšovali tím, že neprávem uváděli jednotlivá svobodství ve svou poddanost.

Podle těchto osobních přihlášek dědinníků sepsali pak úředníci komory české podrobný seznam všech svobodství v Čechách podle krajů, který se stal v druhé polovině XVI. století příručkou krajských a zemských berníkův a odtud zase počátkem XVII. věku podkladem úhrnného soupisu vloženého do první knihy svobodnické.[330])

D o s l o v. — Shoření desk zemských stalo se tedy přímo nebo aspoň svými důsledky příčinou mnohých změn Zřízení Zemského, a bylo ho využito i k jiným důležitým akcím, které směřovaly k upevnění moci královské. Revise statků zápisných a přehlídka dědinníků byla podniknuta k ochraně zájmů panovnických a registrování zemských privilegií nebylo zajisté inspirováno jiným úmyslem. A ostatně králi mělo uvolnit ruce i to, že stará usnesení sněmovní nebyla už v deskách obnovena, a že bylo zakázáno cizí staré nálezy soudní znova klásti do desk. Byl tedy vskutku požár desk vhodným okamžikem, kterého důsledná politika Ferdinandova dovedla plně využíti.

Nás však připravil požár desk o ohromný poklad prvořadého materiálu k dějinám našim po několika stránkách. Již sám zákaz cizí staré nálezy klásti znova do desk způsobil, že při obnově odpadla velká většina starých nálezův a výpovědí soudu zemského zapsaných kdysi v trhových deskách. A uvážíme-li, že ze starých kvaternů trhových nebyla přejata usnesení sněmovní, že nebyly obnoveny různé zápisy rázu hypotekárního, pokud byly již neplatny, že nebyly obnovovány vklady z desk zápisných, pokud už neměly právní platnosti, a že se z téhož důvodu ztratila většina zápisů starých desk památných — nehledě ani k tomu, že z vedlejších register bylo pouze výjimkou obnovováno — shledáme vskutku s nemalou lítostí, že v obnovených deskách máme dochovány trosky tohoto předního klenotu království Českého, které jen v kritickém vydání mohou býti podkladem studia zřízení desk zemských před požárem.

—×—

329) Místodržitelský archiv v Praze. Böhmische Ausgaben 1549—1552. Svazek 46. fol. 91.

330) Srovn. Müller, Svobodníci, str. 39 a násl., jehož mínění se tím opravuje.

JAN BEDŘICH NOVÁK:

DALŠÍ ÚKOLY ZEMSKÉHO ARCHIVU.

Článek tento napsán byl brzy po mém převzetí správy zemského archivu roku 1917 a ještě v témž roce vytištěn. Z technických důvodů se zdrželo uveřejnění tohoto svazku až do roku 1919. Zatím se utvářily vznikem samostatné Československé republiky naprosto nové poměry a organisaci archivní bude nutno vybudovati na změněných základech. Definitivní slovo o našem archivním programu bude možno přinésti, až bude hotova ústava našeho státu. Na mnohé podněty tohoto článku nutno tedy hleděti již jen se stanoviska retrospektivního; mnohé ovšem zachovaly si aktualitu a mohou i v budoucnosti prospěti k řešení našich archivních otázek. *J. B. Novák.*

Usnesením zemské správní komise král. Českého z 10. května 1916 č. 43528/I byla mi po smrti ředitele Vojtěcha Nováčka svěřena správa zemského archivu království Českého. Nesnadný a zodpovědný tento úkol převzal jsem v době těžké mezinárodní krise, za které se zdálo, že všechny kulturní podniky jsou neúprosně odsouzeny k zániku nebo k ubohému živoření. Že válečné poměry nemohou přispěti k rozvoji archivu, v jehož čelo jsem byl postaven, bylo mi ovšem jasno a tím tíže na mne doléhala velká zodpovědnost převzatého úřadu, čím temněji padaly stíny války na plány dalšího vybudování tohoto ústředního ústavu pro české dějiny. Avšak naděje v příští lepší dny mně nedovolila složiti ruce v klín, nýbrž mne nabádala, abych si vytýčil pevný program a podle něho pracoval pro budoucnost.

Nejdříve ovšem bylo nutno přehlédnouti pozůstalost a ujasniti si poměr k dědictví starých úkolů zemského archivu. Chceme-li, aby se nám objevily v plném světle, musíme se vrátiti až k jeho založení, lépe řečeno k vědecké reorganisaci úřadu starého stavovského registrátora a archiváře. Nemíním zde opakovati jeho historii, o níž nás v minulém ročníku »Zpráv« zevrubně poučuje práce Borovičkova, vytknu jen hlavní body programu, které byly našemu ústavu vloženy již do vínku, a připojím k nim přehled dalších úkolů, které zemský archiv převzal ve svém pozdějším vývoji.

Pohnutka vědeckého zřízení zemského archivu r. 1862 vznikla z úmyslu Palackého, aby pokračování dějin českých po r. 1526 a hlavně zpracování velikého množství pramenů novodobých dostalo se pevného útulku. Palacký praví doslovně, že pramenů českých dějin po r. 1526 je takové množství, »so dass es nicht leicht wird, der ganzen Masse ihres historischen Inhalts Meister zu werden«.[1]) K tomu je prý třeba mladých sil a dlouhé řady let a k tomu je nutno zříditi vedle úřadu zemského historiografa jiný *úřad*, a to úřad zemského archiváře. Příležitost k tomu byla, ježto právě odcházel do výslužby bývalý stavovský registrátor a archivář Petr V. Erben

[1]) Fr. Palacký, Zur böhmischen Geschichtsschreibung. Prag 1871, str. 140. (Návrh Palackého zemskému výboru o pokračování českých dějin z 15. července 1862.)

a bylo jen třeba místo jeho obsaditi osobou vědecky kvalifikovanou, jakou byl podle návrhu Palackého Gindely.[2]) Tedy hned od prvopočátku máme tu dvě integrující složky, které daly původ našemu ústavu: zpracování novodobých pramenů českých dějin a převzetí pozůstalosti starého stavovského registrátora a archiváře. Vzhledem k těmto dvěma složkám byl koncipován první program činnosti zemského archivu, který se v definitivním znění zachoval v referátu Braunerově v zasedání zemského výboru 29. července 1862[3]) a který nebyl ničím jiným, než společným plodem názorů Palackého a Gindelyho na zemský archiv. Brauner hned na počátku svého referátu vyčítá dvojí úkol archivů vůbec, mají prý jednak sloužiti zájmům státu a společnosti jakožto nevyčerpatelná ložiska důkazů o zaniklých právních poměrech, právních nárocích a veřejných zařízeních, jednak mají, jsouce srovnány, poskytnouti historické vědě potřebnou látku. To je tedy úplně v souhlase s dvěma výše uvedenými složkami. Brauner ukazuje na péči, jaká se věnuje jinde v Evropě archivům vedeným muži vědy a praví, že se také v Čechách musí něco státi, v zemi to, jejíž archiv může dosáhnouti významu, s nímž nelze měřiti význam jakéhokoliv archivu provinčního. Brauner praví o českém archivu zemském, že nelze tak na něj hleděti jako na př. na archiv moravský nebo slezský, že je pro staré české dějiny a částečně i pro nové vlastně státním archivem.[4]) V novém útvaru má býti tudíž podle Braunerova názoru sloučen zemský, vlastně český státní archiv a vědecký ústav. O tom, jaké písemnosti chtěl Brauner vtěliti do zemského archivu, nebudu se zde šířiti, mohu jen opět odkázati k práci Borovičkově a obrátím se k druhému hlavnímu úkolu, který Brauner novému ústavu ukládá.

Nový archivář má se nejen postarati o nahromadění archiválií, nýbrž má též míti na mysli, aby archiv nesl užitek, a to nejen praktický, nýbrž především vědecký. Jak tomu Brauner rozumí, osvětlují nad veškeru pochybnost jeho vlastní slova o tomto úkolu zemského archivu: »O archiv jako zemský ústav nebylo by pečováno jen pro praktickou důležitost, musilo by se v něm především soustřediti pěstování historické vědy v Čechách. Doplňování a pořádání archivu jsou, třeba by velice vyžadovaly odborných vědomostí, přece jen činností mechanickou, která ani nemůže, ani nesmí vyčerpávati chuť

[2]) Viz o tom J. Borovička, Zemský archiv král. Českého. V Praze 1915, str. 4—5.

[3]) Tamže, příloha 1.

[4]) Das böhmische Archiv ist nicht blos ein Provinzialarchiv in dem Sinne wie z. B. jenes von Mähren oder Schlesien, sondern es ist für die ältere und zum Theile auch für die neuere Geschichte geradezu ein Staatsarchiv, bestimmt zur Aufbewahrung von Dokumenten nicht blos für die innere sondern auch für die äussere Geschichte. Tamže str. 134.

k práci vědeckého archiváře. Právě služby, které se mají prokázati dějinám země, jsou hlavní příčinou, proč archiv České země nesmí býti déle ponechán v rukou mužů, kteří nejsou povoláni k tomu, aby je pěstovali. Aby se skutečně k tomuto vyššímu cíli dospělo, záleží především na osobnosti archivářově. Archiváři nelze aspoň nařídit, aby byl vědecky činným, ale volba takového muže, jehož minulost poskytuje v té věci záruku, stačí, aby bez instrukce a bez požadavků přesně formulovaných a bez nejmenšího rozmnožení výloh archiv byl učiněn obecným vědeckým majetkem a ústředním místem pro pěstování vlasteneckých dějin.« Ukázav na ohromné bohatství pramenů českých dějin, které ještě čekají na uveřejnění, navazuje Brauner na publikační činnost Palackého a táže se, zda by nebylo důstojným podnikem, kdyby se vydala akta všech jednání sněmu českého vůbec a kdyby se k tomu připojila publikace pramenů k dějinám posledních tří století. Dokonce projevuje přání, aby se budoucí archivář hodil k pokračování českých dějin Palackého a aby mohl také na universitě přednášeti o čtení starých dokumentů a je vykládati, k čemuž nám dosud prý úplně chybí vhodný ústav.[5])

Zemský výbor schválil návrh Braunerův a jmenoval Gindelyho zemským archivářem. Tímto činem bylo rozhodnuto o povaze budoucího vědeckého ústavu. Myšlenka Palackého a rozhodnutí zemského výboru jsou základní kameny, na nichž nová budova měla býti postavena. Zemský sněm schválil toto opatření r. 1863 a v následujících letech po delším jednání vymezil účel zemského archivu, rozhodnuv r. 1866, že má: 1. jakožto úřední archiv pojmouti, chovati a registrovati všechny zemské archiválie, vztahující se k poměrům státoprávním a k majetku království Českého; 2. jakožto historický archiv sbírati a v opisech opatřovati listinný materiál k historii české, učiniti jej badatelům přístupným a podle potřeby vydávati tiskem. Poměrně pozdě vypracována byla instrukce a schválena sněmem r. 1869.[6]) Stanoví nejdříve povinnosti archiváře zemského k zemskému výboru, pak k archivu a jeho úřednictvu. Povinnost k výboru byla stručně vymezena ustanovením, že archivář zemský je povinen odpovídati zemskému výboru v jakýchkoli otázkách dějepisných a souvislých s nimi záležitostech státního i soukromého práva. Povinnosti k archivu a úřednictvu byly obšírněji rozvedeny a týkají se především pořádání, rozmnožování a užívání archivu, hlavně získávání opisů pro historické oddělení archivu a výzkumných cest archivních úředníků. S důrazem připomíná instrukce usne-

[5]) Viz více o tom v práci Borovičkově str. 5—7; nemohl jsem se zde omeziti na pouhý odkaz, poněvadž mi jde o to, aby jasně vynikl původní účel zem. archivu, o němž budeme dále uvažovati.

[6]) Viz tamže str. 18—19.

sení sněmovní, že veškerý listinný materiál historie české má býti sbírán, přístupným učiněn a vydáván tiskem. Instrukce vůbec klade mnohem větší důraz na historicko-vědecký účel archivu než na jeho činnost ostatní a přesně rozlišuje vlastní archiv úřední a činnost k němu se vztahující od archivu historického, který svými sebranými prameny má se státi základem dalšího vybudování českých dějin — tedy zase zcela v duchu obou původních složek, které daly vznik našemu ústavu.

Vedle toho, co bylo zákonodárně schváleno, stojí také za zmínku, co zůstalo jen jako pium desiderium zakladatelů a čemu se nedostalo sankce. Jsou to hlavně dvě myšlenky, které se vynořily za jednání o zemský archiv a brzy zanikly. Autor jedné je Gindely, druhou přesně formuloval Konstantin Höfler. První se vztahovala k získávání historických dokumentů, které mělo býti organisováno zřízením čestné funkce dopisujících členů zemského archivu, jimiž by se stali přátelé historie roztroušení po celé zemi, kteří by ve svých kruzích pátrali po listinách a získávali je buď v originálu neb opisech pro zemský archiv. Druhý plán týkal se zřízení archivní školy, kterou chtěl míti Höfler při zemském archivu, aby vychovávala budoucí archivní úředníky po způsobu francouzské École des chartes. Plán archivní školy tanul na mysli už Braunerovi, když ve svém referátu výše uvedeném ukazoval, že nám dosud chybí ústav, kde by se učilo čtení starých dokumentů. K těmto oběma myšlenkám, a hlavně k této druhé, se později ještě vrátíme. Tehdy nebyla přijata hlavně proto, že byla obava, aby tím nevznikly zemskému výboru nové velké výdaje.

Jak zemský archiv prováděl úkoly vložené na něj sněmem, zpravuje nás obšírně studie Borovičkova, ve které se důkladně poučíme, jak za Gindelyho byla věnována hlavní píle úkolům sběratelským a výzkumům za hranicemi, jak za Dvorského především bylo postaráno o drobný výzkum země a jak za Nováčka obrácena hlavní pozornost jednak k spořádání vlastního archivu, jednak, jak byly edice archivní postaveny na pevnější základ.

Pokud jde o publikace archivní, časem staly se osou vší úřední ediční činnosti »Sněmy české«. Návrh na vydávání »Sněmů českých od l. 1526 až po naši dobu« učinil Gindely 1873, což bylo v souhlase se stanoveným úkolem archivu. Gindelymu nebylo ovšem těžko dokázati, že mezi opisy získanými pro archiv vynikají důležitostí akta sněmovní po r. 1526 a že jejich uveřejnění je svrchovanou potřebou. Návrh ten byl roku 1874 schválen sněmem. Myšlenka Palackého o přípravě k pokračování českých dějin po r. 1526 nemohla býti šťastněji uvedena v život než touto publikací, o kterouž měl také živý zájem sám sněm český, neboť šlo při ní o jeho vlastní minulost. O plánu edice akt sněmovních slyšeli jsme již v referátu Braunerově; dalšímu programu »Sněmů českých« je níže věnována vlastní kapitola.

O tom, jak pro publikace, které souvisely s výzkumem římských archivů, byla zřízena zvláštní zemská historická komise, která o ně zároveň s archivářem zemským pečovala, a jak i tyto publikace, totiž »Monumenta Vaticana« a »Acta S. Congregationis de Propaganda fide«, rozšířily ediční činnost zemského archivu a rozmnožily úkoly jeho úředníků, vypravuje zevrubně minulý ročník »Zpráv«.

Co jsem zde předeslal z minulosti zemského archivu, bylo naprosto nutno, aby bylo možno uvědomiti si přesně dosavadní úkoly a vytknouti si jeho program do budoucnosti. Do podrobností jsem se nikde nepouštěl, abych neopakoval mnoho z toho, co bylo již napsáno v předešlém svazku »Zpráv«.

Od dob založení vědeckého zemského archivu až po naši dobu archivní nauka, která tehda byla v plenkách, učinila v celém vzdělaném světě ohromné pokroky a v hierarchii starých disciplin vymohla si čestné místo, zakotviviši se pevně v řadě pomocných věd historických. Jak se moderní archivní nauka dívá na archivy, nejpozoruhodněji bylo vysloveno v díle tří holandských archivářů Mullera, Feitha a Fruina.[7]) Theorie holandská byla až na malé opravné pokusy celkem v archivním světě přijata příznivě a stala se jaksi normálním vodítkem při pořádání archivů.[8]) Jistě by bylo nespravedlivo popírati velké zásluhy tohoto díla, hlavně máme-li na mysli směs chaotických hledisek, s kterých se dříve nazíralo na rovnání archivního materiálu podle rozmanitých theoreticky sestavených hesel, místo aby se hledělo k původnímu organickému pořadí, v jaké se archivní látka při úřadování časem seskupila. Mnozí archiváři, pokládajíce archiv spíše za svoji vědeckou laboratoř, přerovnali archivní materiál se stanoviska své vědecké libůstky a mnohdy se velice prohřešili na původní souvislosti akt. Tomu učiní holandská provenienční zásada na vždy konec a zůstane asi základní normou pořádání archivů pro všechnu budoucnost, jíž lze užíti v každém případě. Jinak je s holandskou *definicí* archivu a s důsledky z ní plynoucími. Zde holandská theorie nedostačuje a potřebuje doplnění. Archiv podle ní není vlastně nic jiného než stará registratura a podle ní nepatří do archivu nic jiného než písemnosti, které nějaký úřad služebně přijal a vyhotovil, pokud byly k tomu určeny, aby při úřadu zůstaly. S tímto názorem nyní všeobecně rozšířeným se

[7]) Dr. S. Muller Fz., dr. J. A. Feith, dr. R. Fruin Th. Az., Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven. Für deutsche Archivare bearbeitet von dr. Hans Kaiser. Leipzig 1905.

[8]) Srovn. o tom především studii Václ. Kratochvíla, Hollandská theorie archivní a reforma archivnictví u nás, v Čes. čas. histor. XIII. a pak všechny práce Borovičkovy týkající se archivnictví.

musí vyrovnati každý, kdo jako úředník přichází do styku s archivem, a hlavně, komu byla svěřena správa nějakého archivu. Tím spíše si musí theoreticky ujasniti, co vlastně archiv je, chce-li podniknouti kroky k reformě archivu a stanoviti si další program. Naše archivy by podle holandské theorie byly většinou monstra, neboť snad ani jeden není omezen na pouhou starou registraturu svého nadřízeného úřadu a na staré registratury úřadů neb korporací, jichž funkce a práva nadřízený úřad převzal a ve svém »archivním depôt« uložil, nýbrž má i četné jiné součásti, které podle holandské theorie organicky nejsou v souvislosti, a měly by se tedy odstraniti.

Hlavní vada této moderní definice archivní je, že hledí jen k objektu a ne k subjektu, jen k materiálu a ne k pořadateli a udržovateli sbírky. Souhrn dokumentů bez pořádající a přechovávací lidské ruky je jen hromada papíru, pergamenu a pod. látek — nic víc. Archiv přece je výběr nebo sbírka dokumentů účelně spořádaných a přechovávaných potomstvu. V tom je právě rozdíl mezi registraturou nějakého úřadu a jeho archivem, že registratura je souhrn všech běžných akt úřadu, kdežto archiv je *výběr* takových akt, která mají býti zachována a od nichž již bylo odloučeno, co bylo jen dočasné a co jako zbytečná přítěž bylo určeno k skartování. Ale tím není vyčerpán pojem archivu; od prvopočátku měly archivy vedle této základní činnosti jako přechovávači starých akt úřadů a mocí, u nichž vznikly, ještě jinou činnost, která souvisela organicky s jejich funkcí archivní. To byla depoziční činnost vůbec a to také vůči stranám, které dostaly dovolení, aby si v archivu ukládaly svoje písemnosti, které s úřadem archivu nadřízeným třeba nebyly vůbec v souvislosti. Pěkný příklad máme u nás v Čechách v deskách zemských, při kterých stavové si ukládají svoje soukromé dokumenty a jiné cenné památky, aby se bezpečněji uchovaly budoucnosti. V městských archivech často nalézáme písemnosti, které nevyplývají z agendy městské rady. Podobné zjevy máme v archivech duchovních, kde si na př. šlechtičtí jednotlivci často ukládali své listiny (loca credibilia v Uhrách). A což kdybychom zašli do starověku, kde byly také už archivy, tu bychom teprve viděli, jak jsme s holandskou definicí v koncích. Tam ještě více vyniká povaha archivu jako s b í r k y důležitých dokumentů d e p o n o v a n ý c h většinou v chrámech.

Tato funkce archivu jako depozičního úřadu tkví v jádru jeho povahy, a každý archiv také v poměru k svému držiteli je nejen přejimatelem jeho úředních akt a listin, nýbrž také přechovavatelem i jiných dokumentů, které si v něm držitel ukládá. Tuto funkci depoziční, která souvisí s povahou archivu jako bezpečného úkrytu písemných památek, chráněného mnohdy právem asylu, nelze žádnou moderní definicí vyloučit a špatně by posloužil

našim archivům, kdo by na základě takové kusé theorie z nich chtěl odstraniti historický nános, který s touto funkcí souvisí. Často by se rozloučil s nejcennější součástí, někdy s většinou archivu.

Vedle této více pasivní funkce archivu jako přejímatele a ukladatele písemností, již v starých dobách potkáváme se i se značnou aktivní činností, která ovšem souvisí úplně s osobou archivářovou.

Je zcela přirozeno, že kdo si pro svůj archiv zřídil archiváře, žádal od něho nejen opatrování a pořádání svěřeného materiálu, nýbrž i rady a poučení o historickém a právním obsahu archiválií, jichž potřeboval k účelům právním aneb o něž se zajímal se stanoviska historického. Archivář jako interpret historického materiálu, který mu byl svěřen, není teprve vymožeností devatenáctého století. Stačí uvésti jen jméno rožmberského archiváře Václava Březana, abychom si uvědomili, jak také u nás v Čechách již na rozhraní 16. a 17. století byl pochopován úřad archivářský. Vedle opatrování a pořádání písemností sbíral Březan látku pro dějiny rodu, v jehož byl službách, a Monumenta Rosenbergiaca jsou skvělým předchůdcem podobných podniků v archivech moderních.

Tato historická činnost archivářská je jen další funkcí, která vyplývá z povahy archivu jako historické zbrojnice. Je jednak informační, jednak sběratelská a publikační. S obojí se potkáváme již dávno před historickoromantickými snahami devatenáctého století. Sběratelská činnost měla často za následek bohatý přírůstek archivu, který podle holandské theorie také do archivu vlastně nepatří, ač, jak vidíme, vyrostl organicky z funkce archivu, nedíváme-li se na archiv jen jako na hmotu. Ovšem předpokládáme, že tato sběratelská činnost není nahodilé kupení starých písemností, nýbrž sbírání historické látky, která se vztahuje k dějinám držitele archivu, ať jím je země, město, duchovní a jiná korporace nebo nějaký šlechtický rod.

Když jsme si takto ujasnili funkce archivu vůbec a vyrovnali se s moderní archivní theorií, která vedle svých dobrých stránek svou jednostranností by mohla leckde zaviniti nové zmatky, obrátíme se zase k našemu zemskému archivu, abychom si uvědomili, jak již při jeho založení veliký duch Palackého daleko předstihl svou dobu a jasně narýsoval úkoly archivu budoucnosti.

Nejen přejímat od zemského výboru písemnosti sněmovní a akta ze staré registratury zemského výboru, je přechovávat a pořádat, nejen deponovat i jiné archivní fondy důležité pro dějiny země, nýbrž také informovat zemský výbor ve všech otázkách historických a historickoprávních, sbírat český historický materiál a pořádat za tím účelem systematické výzkumy doma i v cizině a publikací získaného materiálu umožniti sepsání českých dějin novodobých. To vše bylo již vysloveno hned při založení zemského archivu před půl stoletím a nejen daleko předstihuje běžné úkoly

tehdejších archivů, nýbrž i pojímá úkol archivu s mnohem vyššího hlediska, než jaké vyplývá z moderní holandské theorie.

Theorie archivní, která archiv nepojímá jen jako látku, nýbrž z jeho původní povahy organicky vyvíjí jeho funkci jakožto přejimatele a pořadatele úředních akt a listin, jakožto deposičního úřadu, jakožto interpreta nahromaděného materiálu, jakožto sběratele historických pramenů, které se vztahují k dějinám držitele archivu, a jakožto jejich vydavatele a zpracovatele, je v úplném souhlasu s úkoly, jaké dali modernímu zemskému archivu jeho zakladatelé Palacký, Brauner a Gindely.

Na základě tohoto rozboru archivních funkcí vůbec a vzhledem k původním úkolům zemského archivu pokusím se podati zde nárys dalšího programu zemského archivu, který později bude musiti býti hledě k organisační a přejimatelské činnosti rozšířen a upraven podle toho, jaké změny politické a ústavní budou u nás provedeny. Začnu s první funkcí archivní, vztahující se k přejímání akt.

1. Činnost zemského archivu jakožto přejimatele písemností zemského výboru a zemského sněmu. — Tato základní funkce zemského archivu potřebuje nové úpravy, především pokud jde o postupování starých akt spisovny zemského výboru. Dosavadní více méně nahodilý způsob bude musiti ustoupiti pevnějším pravidlům odevzdávacím a styk mezi archivem a spisovnou musí býti těsnější, má-li býti vyhověno moderním požadavkům jak archivním, tak správním.

Usnesení sněmovní o archivu zemském v XXX. schůzi r. 1865 až 1866 v odstavci b) ustanovuje, že úkolem zemského archiváře mezi jiným je, aby přihlížel k tomu, co by se dalo z listoven zemskému výboru podřízených čas po čase vyloučiti a do archivu přenésti. Že toto ustanovení sněmovní nebylo dosud tak prováděno, jak by bylo archivu a české vědě historické na prospěch, nejlépe ukazuje starý rozvrh agendy spisovny zemského výboru kr. Č., sahající až po rok 1873, obsahující tedy starý historický a běžné službě zřídka potřebný materiál, z jehož devadesátišesti oddělení byl zemskému archivu dosud odevzdán jen zlomek. Když mohla býti zemskému archivu odevzdána *část* oddělení 1 »Allgemeine Landtagsangelegenheiten ....«, možno si s podivením položiti otázku, proč na př. oddělení 9 »Ständische Beamten«, oddělení 25 »Ständische Hofagenten«, oddělení 28 »Oberstburggräfliche, ständische Güter«, oddělení 50 »Türkensteuer«, 81 »Geistliche Fortifikationsbeiträge«, 82 »Rechnungsangelegenheiten vom 7jährigen preussischen Kriege«, oddělení 93 »Gubernial-Circularien«, oddělení 95 »Französische Plünderungsgelder« a j. jsou dosud skryta vědeckému badání ve spisovně a proč nebyla již dávno odevzdána zemskému archivu, aby byla učiněna

přístupnými české vědě historické, která právě v posledních desítiletích se s velkým zájmem obrátila k dějinám XVIII. a první poloviny XIX. století. Zdá se, že archiv zemský sám se s dostatečným důrazem nikdy nehlásil o tento historicky cenný materiál, neboť spisovna asi sotva by byla mohla namítati, že na př. akta stavovská, akta o turecké berni a sedmileté válce jsou potřebna k běžné službě.

Zde je třeba pronikavé nápravy. Odevzdávání akt z registratury do archivu nesmí býti ponecháno jen libovolné náladě obou úřadů, nýbrž musí býti přesně stanoveno a to nejen v zájmu historické vědy, nýbrž i v zájmu služby. Ustanovení sněmu z r. 1865/66 musí býti provedeno nejen podle své litery, nýbrž i podle svého ducha, který je patrný ze všech usnesení sněmu o založení zemského archivu jakožto vědeckého ústavu a zejména z rozhodnutí, o němž je výše zmínka, že zemský archiv má pojmouti všechny zemské archiválie, vztahující se k poměrům státoprávním a k majetku království Českého.

Zemská správa by zde neměla zůstati za státní správou, která se chystá k velké reformě archivnictví právě na tomto poli, pokud jde o poměr registratur k archivům a hlavně pokud jde o vyřaďování akt z registratur do archivů. Právě na poslední schůzi c. k. archivní rady ve Vídni v květnu 1917 jednalo se o těchto věcech a byly proneseny pozoruhodné návrhy. Jednacím výborem archivní rady přijaty byly již tyto hlavní zásady: 1. že posloupně musí býti z registratur archivům odevzdávána všechna akta starší než 45 let a že všechna akta starší než 35 let již odevzdávána býti mohou; 2. že tam, kde není registratura podřízena ředitelství archivu, jako je tomu u místodržitelství ve Vídni, v Inšpruku a Št. Hradci, má býti archivům zajištěn vliv na praksi registraturní a že skartování akt musí býti prováděno za dozoru archivních úředníků. Reforma při skartování zamýšlená u státních úřadů má býti tak pronikavá, že bude sahati až zpět k vyhotoviteli akt, ke koncipujícímu úředníku, který již na aktu má učiniti poznámku, zda vědecký zájem vyžaduje, aby akt byl jednou uchován budoucnosti. Zkrátka rozhodování o tom, co má býti z akt zničeno a co zachováno budoucnosti, nemá příště býti ponecháno manipulačním silám, nýbrž na počátku úředníku koncipujícímu, na konci úředníku archivnímu. Pak teprve lze se nadíti, že nepropadne zkáze množství látky, která by jednou mohla býti cenným příspěvkem k poznání minulosti.

To je ovšem otázka, která se netýká jen archivu a registratury, nýbrž všech úřadů zemského výboru, a tou se zde nemůžeme šíře zabývati. Prozatím lze se domáhati, aby odevzdávání akt z registratury do archivu dělo se ve smyslu rozhodnutí sněmovních o zemském archivu, aby totiž veškerý historicky cenný materiál byl odevzdán zemskému archivu a jen akta nevyhnutelná pro běžnou službu

zůstala ve spisovně. Hranici stáří 35 nebo 45 let, jak ji obmýšlí zavésti správa státní při odevzdávání akt archivu, nedoporučovalo by se mechanicky přenésti na naše poměry. Ve spisovně zemského výboru činí rok 1874 důležitou hranici, toho roku byl zaveden nový rozvrh agendy spisovny zemského výboru, byl to tudíž rok důležité a pronikavé proměny vnitřního úřadování ve spisovně. Od toho roku uplynulo již 43 let, akta starší roku 1874 mají již tedy náležité stáří a ve státní správě, až bude usnesení archivní rady uvedeno v život, budou vesměs odevzdávána ze spisoven příslušným archivům. Bylo by tudíž velice účelno, aby celá stará registratura do roku 1873 včetně, vyjma svazky, jichž je dosud často zapotřebí, byla odevzdána ve správu zemského archivu. Že by tím byly pro nové dějiny království Českého otevřeny nové zdroje veliké ceny, jest nepochybno, bylo by to však také službě na prospěch. Zemskému archivu je často odpovídati na úřední dotazy zemského výboru ve věcech historických a historickoprávních, ke kterým doklady jsou dosud ve starších aktech spisovny. Kdyby bylo zapotřebí ještě nyní k vyřízení nějaké záležitosti akt z doby před rokem 1874, zrovna tak dobře budou vydána z archivu jako ze spisovny. Ovšem bude zapotřebí, aby také všechny katalogy a elenchy k starým aktům příslušné byly zároveň s nimi postoupeny zemskému archivu. Považíme-li, že některá oddělení staré spisovny zemského výboru byla již archivu zemskému odevzdána a jiná, jichž ovšem je veliká většina, dosud ve spisovně zůstala, ba že některá oddělení jsou nyní z části v archivu a z části ve spisovně, musíme uznati, že by sloučením všech oddělení staré spisovny přestalo její roztržení, které ani s archivního ani se správního hlediska nikdo nemůže schvalovati.

Pokud jde o další úpravu odevzdávání akt ze spisovny zemské do zemského archivu a úpravu skartování, doporučovalo by se, aby byla sestavena zvláštní komise, skládající se z právních úředníků a z ředitelů archivu a spisovny, která by se otázkou tou zabývala a uložila archivu, aby vypracoval návrh pravidel: 1. jakým způsobem by se mělo postupovati, aby všechna důležitá a zajímavá akta byla zachována dějinám a aby i z všedních případů zůstaly aspoň ukázky zachráněny budoucnosti, 2. v jaké formě a v jakých lhůtách by se měla v budoucích dobách odevzdávati akta uzavřená a k běžné službě již nepotřebná do zemského archivu, aby tak i látka pro nejnovější české dějiny byla učiněna přístupnou historickému badání.

Je-li třeba nové úpravy postupování akt ze spisovny do archivu, není tomu tak při důležitých listinách a protokolech sněmovních a výborových, které vesměs se ukládají v zemském archivu — protokoly o schůzích zemského výboru vždy po desíti letech.

Vedle staré registratury převzaty byly do archivu k opatrování ještě jiné archivní fondy, jichž se zemský výbor domáhal jakožto

dědic starého stavovského výboru a stavů českých vůbec. Z těchto nejdůležitější je archiv korunní čili svatováclavský a tak zv. malý stavovský archiv. S korunním archivem převzal zemský archiv také pro budoucnost povinnost, aby se postaral o jeho doplnění listinami, které z něho byly za doby absolutismu Marie Terezie vzaty a odvezeny do Vídně. Korunní archiv tím byl jako organický celek porušen a rotržen ve dva díly a zemský archiv nesmí promeškati žádné příležitosti, aby chyba tato byla napravena a listiny ty na své původní místo vráceny. Až budou definitivně upravovány poměry království Českého, nebude se směti zapomenouti, že starý státní archiv České koruny byl vždy nerozlučitelným celkem a že křivda na něm spáchaná musí býti odčiněna.

Také druhý nejdůležitější fond archivní, totiž malý stavovský archiv, souvisí s úsilím zemského archivu soustřediti všechny archiválie, na které si zemský výbor činil nárok jako dědic stavů českých. Malý stavovský archiv je vlastně část desk zemských, o jichž vydání zemský výbor nadarmo zápasí se státní správou již od doby Josefa II., kdy desky zemské proti nárokům stavů byly odevzdány zemskému soudu.[9]) Mohly-li býti odevzdány kvaterny malého stavovského archivu zemskému archivu, není důvodu, proč by také ostatní kvaterny desk zemských nebyly vydány, a zemský archiv přes všechny překážky musí se o to dále starati, aby tento klenot království Českého byl vrácen zemi a aby byl v zemském archivu otevřen vědeckému badání. Právě v tomto ročníku »Zpráv« byla zahájena řada prací, které mají osvětliti vývoj desk zemských, poměr českých stavů k tomuto důležitému zemskému úřadu a také přispěti k řešení otázky, jakým způsobem a jakým právem byly desky zemské za Josefa II. českým stavům odňaty.

Nejúplnější pozůstalost, jaká se dostala po bývalých stavovských úřadech zemskému archivu, je sbírka zemských katastrů od polovice XVII. do XIX. století. Netřeba se šířiti, jakou cenu má tento nádherný fond pro dějiny pozemkové držby v Čechách, pro dějiny agrární a populační vůbec. V jednom však dosud trpí katastry citelným nedostatkem, o jehož odstranění chce nová správa pečovati, je to nedostatek map. Každý historik agrární a každý topograf dovede oceniti, oč by naše katastrální akta nabyla na ceně při vědeckém badání, kdyby byly příslušné mapy po ruce. Aby se tomu odpomohlo, zahájil zemský archiv činnost, směřující k získání starých katastrálních map jednak rozsáhlou akcí oběžníkovou po všech okresích, jednak zahájením vyjednávání o převzetí duplikátů z archivu katastrálních map v Praze.

---

[9]) Viz Borovička l. c. str. 102—103.

Podle toho, jak se naše poměry vyvinou ve směru autonomním, bude se také zemský archiv dožadovati vydání i jiných archiválií, které původně náležely stavům českým a které se časem dostaly do rozličných archivů státních.

Tolik o písemnostech, které archiv zemský převzal, nebo které by převzíti měl jako úřad přejímací písemnosti sněmu, stará akta zemského výboru a veškerou pozůstalost bývalých stavovských korporací a úřadů. Nyní jde ještě o přejímací činnost zemského archivu hledě k autonomním orgánům podřízeným zemskému výboru. Tato otázka bude se musiti upraviti. Jde tu o registratury okresních výborů a jejich stará akta. Že by si okresní zastupitelstva mohla sama zřizovati okresní archivy, je pravdě nepodobno, ale bez nich by stará akta okresních spisoven znenáhla podléhala jisté zkáze, ustupujíce stále novějším, a důležité dějiny počátku naší obecní samosprávy byly by časem připraveny o své historické prameny. Netřeba dokládati, jak nenahraditelná škoda by tím vznikla novodobým českým dějinám. Zde opět stojíme před bolestnou otázkou skartování akt. Ponechati ji manipulačním silám při okresních výborech, by byl jistě nejhorší způsob jejího rozřešení. Zde by se doporučovalo, aby zemský výbor nařídil, po případě aby sněm se usnesl, že stará akta spisoven okresních zastupitelstev a okresních výborů nesmějí býti skartována bez dozoru úředníka zemského archivu. Úředníci archivní musili by pak podnikati do sídel okresních výborů podobné cesty, jaké podnikají na př. úředníci místodržitelského archivu v Praze k okresním hejtmanstvím a soudům, a sami se účastniti záchranné práce a za pomoci zřízenců okresního výboru vybrati z ročníků staré registratury určených k skartování akta, která se mají zachovati, a postarati se o jejich odevzdání do zemského archivu v Praze. Takovým způsobem časem by narostl v zemském archivu bohatý materiál historický z celého království, na jehož základě by se mohlo přikročiti k vylíčení celkových dějin české okresní samosprávy. Také skartování v obecních registraturách nemělo by se díti bez zemského dozoru; to by měli na starosti zemští archivní inspektoři, o nichž bude níže pojednáno šíře.

2. Činnost zemského archivu jakožto depositičního úřadu. — Funkci depositičního úřadu uplatňuje dosud zemský archiv především proti c. k. soudům, které odevzdaly staré smluvní a hlavně pozemkové knihy k uschování do zemského archivu. Vznikla tak ohromná sbírka přes 10.000 knih, která však bohužel dosud je neúplná. Dalším úkolem zemského archivu musí býti, aby tato sbírka pokud možná se doplnila knihami zbylými u soudů, roztroušenými ještě porůznu mezi starými nepotřebnými papíry bývalých vrchnostenských úřadů a zapadlými mnohdy jako nepatrné zlomky do krajinských muzeí. Je-li v některém městě venkovském pečlivě vedené museum, po př. archiv, a podařilo-li se mu získati řadu starých knih svého města, nelze proti tomu nic namítati, ale *venkovské* knihy pozemkové, pokud podle dosavadních poměrů můžeme souditi, rozhodně platnější služby vědě mohou prokázati, jsou-li všechny v jednom středisku, kde podávají celkový obraz pozemkového vývoje naší země, a hlavně, je-li tím střediskem zemský archiv, v němž jsou také všechna katastrální akta celého království. V tomto spojení máme pohromadě tak velkolepý agrární archiv celých Čech, že málokterá země se podobnou sbírkou může pochlubiti.

Kdo by chtěl z jakýchkoli důvodů tuto stavbu rušiti a kameny, které by mohly vyplniti její mezery, přenášeti jinam, hřešil by tím především na naší agrární historii, ale také by porušoval přední zásadu každého archivního pořádku, že archiválie mají podle své provenience zůstati pohromadě. Velmi pochybně by se mohl zastírati zásadou, uplatněnou vlivem c. k. archivní rady, že nyní už všechny písemnosti, které patří státu, musí státu zůstati, z níž by mohl odvozovati, že zbytky pozemkových knih u c. k. soudů nelze už odvésti zemskému archivu. Avšak náš ústav neupírá přece státu majetkového práva na tyto knihy, je v této věci proti státu jen depositičním úřadem, nechce však v zájmu vědy dopustiti roznesení tak bohatého materiálu, na jehož základě bude možno napsati celkové české dějiny agrární. Poněvadž se nedá očekávati, že se podaří získati bez výjimky knihy pozemkové porůznu roztroušené, bude nutno pořídit podrobný soupis všech pozemkových knih, ať zůstanou uloženy kdekoli, a získati důkladné popisy takových knih, jichž uložení v zemském archivu bylo znemožněno.

I druhý největší fond, který je v zemském archivu deponován, možno pokládati za přístavbu mohutného skladiště pramenů českých dějin agrárních. Je to archiv Hospodářskovlastenecké společnosti pro království České z let 1770—1872, který si v zemském archivu uložila Zemědělská rada. Až se zemskému archivu dostane náhrady za dra Miloše Vystyda, který archivu a vědě byl vyrván válkou, v jiném agrárním historikovi, bude možno přikročiti ke katalogisování tohoto archivu, nad jiné důležitého pro hospodářské dějiny české právě po dobu sta let, v nichž se český národ i na poli hospodářském probojoval z mrákot k novému vědomí života. Dá se očekávati, že Zemědělská rada pro království České tuto práci bude podporovati nejen mravně, nýbrž i přidělením síly písařské zemskému archivu na dobu prací spojených s pořizováním katalogu.

Tyto styky zemského archivu se Zemědělskou radou mohly by býti i v budoucnosti ku prospěchu českých dějin agrárních, neboť dá se očekávati, až staré ročníky registratury Zemědělské rady pozbudou jednou ceny pro běžnou agendu, že Zemědělská rada také tento

materiál si uloží v zemském archivu, jako si tam uložila archiv Hospodářskovlastenecké společnosti. Bylo by to jen v intencích sněmu království Českého, které byly vysloveny v instrukci dané zemskému archiváři po založení archivu, že má pečovati o to, aby přejímal do archivu vše, co se dá vyloučiti z registratur zemských úřadů.

Nebudu se zde šířiti o tom, co vedle těchto obou velikých fondů bylo v zemském archivu dosud uloženo, nýbrž se obrátím k budoucím úkolům archivu jako depositního úřadu. Pravil jsem hned na začátku, že pokládám depositní činnost archivu za funkci organicky sloučenou s pojmem archivu. Této funkce, která v časech minulých většinou sloužila jen ku prospěchu stran, které si v archivech jakožto bezpečných místech uschovávaly svoje písemnosti, dalo by se v budoucnosti využíti také ve prospěch vědy. Co důležitých pramenů historických, které jsou v rukou soukromých osob, by uniklo zkáze, kdyby majitelé jejich si uvědomili, že by pro ně i pro jejich písemnosti bylo ku prospěchu, kdyby si je uložili v archivu, neporozbývajíce k nim svých práv majetkových. Jde především o majitele různých velkostatků, kteří sami nemají archivů a často nechávají drahocenný historický materiál tlíti ve sklepeních, komorách a na půdách svých zámků a mnohdy bohužel ještě v našich dobách se ho jako nepohodlné přítěže zbaví odvezením do stoupy.

Kdo by se neodhodlal darovati takovéto písemnosti zemskému archivu, jak učinilo už několik velkostatkářů, jistě by s lehčím srdcem takové archiválie vydal, kdyby věděl, že jde jen o jejich uschování a že mu zůstává právo vlastnické. Písemnosti takové by již podle zásady provenienční zůstaly v zemském archivu pohromadě, takže by si je majitel aneb jeho dědici, kdyby si jednou zařídili na svém zámku archiv, mohli kdykoli ze zemského archivu vyzvednouti. Jde tu jednak o staré zámecké archivy českých rodů šlechtických, jednak o staré hospodářské registratury velkostatků. Prvé obsahují často velmi důležitý kulturní i politický materiál pro dějiny celé země podle postavení rodu, kterému patřily. Druhé by byly dalším bohatým přírůstkem českého archivu agrárního. Roztroušeny po zámcích a kancelářích hospodářských úřadů po venkově nenesou české vědě historické užitku vůbec a propadají nenáhlé, ale jisté zkáze.

Dále jde o majitele korespondencí a akt takových osobností, které se účastnily vynikajícím způsobem politického života naší země a jichž ztráta by byla pro celou zemi velikou ztrátou kulturní. Často se stává, že po smrti takového politika jeho pozůstalí nedovedou dobře oceniti »starých papírů« svého velkého mrtvého a nepostarají se o jejich uchování, často se stává, že jednotliví dědici si vezmou na památku i takové písemnosti, které již podle svého obsahu mají zůstati jako celek pohromadě, a neuchopí-li se té věci nějaký veřejný činitel energicky, ztratí se časem i písemnosti rozhodujícího obsahu pro dějiny celé země. Pokud jde o literární pozůstalosti spisovatelů a umělců, stalo se u nás chvalitebným zvykem, že se odevzdávají museu království Českého, v jehož knihovně je již veliká sbírka takovýchto kulturních pokladů. O politiky české dosud postaráno není. Zemský archiv, který jakožto archiv českého sněmu ohová nejdůležitější prameny pro nejnovější dějiny českého politického vývoje, je jistě k tomu povolán, aby předešel zkáze i takových písemností politických, které jsou v soukromém majetku.

Dalo by se tak učiniti dvojím způsobem. Jednak by se doporučovalo obrátiti se veřejně v novinách i soukromě se žádostí k pozůstalým všech politicky významných osobností, aby jejich písemné památky uložili v zemském archivu, jednak by bylo možno předejíti ztrátě jednou hrozící ještě za života takových osobností. Až bude postavena nová budova zemského archivu, stačilo by jen zařídíti jednu místnost jako depositní síň především pro funkcionáře a účastníky českého sněmu a pak pro politické korporace a jednotlivé politiky vůbec, pokud by jim bylo dáno právo deponovati si své písemnosti v zemském archivu. Tato depositní síň by byla opatřena skříněmi s číslovanými depositními přihrádkami, uzavřenými po způsobu safů v bankách. Právo ukládati si své písemnosti v takovýchto archivních safech uděloval by zemský výbor král. Českého. Manipulace by se mohla prováděti takovým způsobem, aby ukladatel měl naprostou jistotu, že není přístupu k jeho papírům bez jeho přítomnosti. Právo ukládati si politické písemnosti by se dalo jednotlivci jen za podmínkou, že po jeho smrti zůstanou písemnosti ty uloženy v archivu, při čemž by mu bylo volno ustanoviti řadu let, po kterou nesmí býti nikomu dovoleno do nich nahlédnouti. Korporacím politickým by se dalo právo ukládati si po př. ve větších skříních své písemnosti v depositní síni zemského archivu jen tehdy, kdyby svolily, že po rozejití se nebo zrušení korporace připadnou její písemnosti archivu a při delším trvání korporace postupně mu budou odevzdávána akta starší čtyřiceti nebo padesáti let. Analogicky jako u jednotlivce mohla by si i korporace vyhraditi řadu let, po kterou by určitá akta po odstoupení jich archivu, zůstala nepřístupna veřejnosti. Archivní safy by mohly zákonodárnou cestou býti prohlášeny za loca sacrosancta, k nimž ani výkonná moc státní nemá přístupu, leč by v jednotlivých případech se jí dostalo dovolení sněmem; v případech totiž, ve kterých také immunita poslancova bývá rušena.

Tímto zařízením by se posloužilo předně jednotlivým poslancům a politikům vůbec, že by si mohli své důležité politické písemnosti bezpečně uschovávati již za svého živobytí a zároveň dostali

záruku, že nebudou zničeny neb rozebrány po jejich smrti; za druhé by to bylo základem archivů klubů a svazů politických. Dále by se tím prokázala neocenitelná služba české historii, že by se zachovaly důležité prameny novodobých dějin, z nichž velká většina by jinak podlehla zkáze. Že se tohoto zařízení nebude zneužívati, stačí rozhodovací právo zemského výboru v jednotlivých případech a možnost dozoru archivního úředníka za přítomnosti ukladatele.

Především by tu ovšem šlo o sněm a jeho jednotlivé skupiny a členy a shodovalo by se to velmi dobře s funkcí zemského archivu jako uchovatele akt sněmovních, aby uchoval budoucnosti také písemnosti jednotlivých skupin a členů sněmu. Rozumí se samo sebou, že by zemský výbor neodepřel práva depositního ani takovým osobnostem a korporacím, které nejsou náhodou členy sněmu a jichž politické působení je důležité pro celou zemi. Teprve budoucí generace by dovedla oceniti, jak nádherný politický archiv takovýmto způsobem by jí byl dochován, pro nějž přítomnost bohužel často nemá ve shonu událostí náležitého pochopení.

Politický materiál tohoto druhu, souvislý s dějinami sněmu, by se nesměl podle zásady organické sounáležitosti archiválií ukládati jinde než v archivu sněmu, t. j. v dnešním archivu zemském. Tu by musily ustoupiti všechny jiné ohledy, jako na př., že v museu zemském by mohlo býti podobné depôt. Naopak v budoucnosti, až se úplně změní poměry a rozšíří náš ústav, by se doporučovalo, aby i to, co dosud je jinde, bylo v něm sloučeno všechno.

3. Činnost pořadatelská a uchovatelská zemského archivu. — První povinností každého archivu je uspořádati písemnosti v něm uložené a náležitě je opatřiti nejen proti ohni a vlhku, nýbrž i proti rozmanitým jiným ničitelům papíru a pergamenu. Písemnosti již poškozené nutno náležitě preparovati, aby dále mohly vzdorovati staletím. Pořádání i konservování archivu byla věnována velká péče již za posledního ředitele zemského archivu a v pracích těchto se bude úsilovně pokračovati, až veškeré sbírky budou nejen důkladně inventovány a katalogisovány, nýbrž i vyčištěny, přiměřeným způsobem uloženy a konservováním poškozených kusů zdokonaleny.

Rozumí se samo sebou, že při pořadatelských pracích bude všude dbáno zásady provenienční, tak aby všechny archivní skupiny zůstaly pohromadě tak, jak se do archivu dostaly. Že tyto práce budou vyžadovati mnoho sil a většího času, dovede každý pochopiti, kdo ví, co je to zakládati nové inventáře a katalogy velikých archivních fondů, a pováží-li, že některé z nich, jichž se teprve nedávno archivu dostalo, nemohly býti dosud vůbec inventovány, o katalogu ani nemluvě.

Při tomto podniku bude postupováno podle individuální povahy jednotlivých skupin archivních. Celkem musí platiti zásada, že dříve je třeba inventářů než katalogů, aby byla přesná orientace veškeré látky, někde však, jako na př. při josefském katastru se ukázalo, že při inventarisaci lze se zdarem zároveň zakládati nový místní katalog. Podobně jako u josefského katastru provádí se už delší dobu podrobná katalogisace starých knih městských a pozemkových.[10]) Ovšem dosud mohlo se tak díti pouze od případu k případu, pokud při úřední agendě bylo k starým knihám sáhnuto. Budoucně bude se tak díti systematicky, až bude možno práci této obětovati stálou úřední sílu.

Až budou pořízeny inventáře celého archivu, pak bude přikročeno ke katalogisaci ve větším slohu. Jednak musí míti každý archivní fond, který je samostatným celkem, svůj vlastní chronologický katalog, jako je na př. při korunním archivu, jednak bude založen hlavní chronologický katalog pro všechen archivní materiál vůbec a právě takový hlavní abecední katalog jmenný.[11]) Tato katalogisace bude ovšem vyžadovati léta práce a bude jaksi korunou veškeré pořadatelské činnosti zemského archivu.

S pořádáním archivu zároveň pokračují práce konservační. Veškeré listiny a pečeti se očišťují a spravují, jak se provedlo již v korunním archivu, kde mnohé napolo zetlelé listiny byly znovuzřízeny podlepením a nátěrem zaponovým; veškerá akta, většinou uložená ve fasciklech svázaných provazem zařezaným do papíru a černých staletým naneseným prachem, se otvírají, očišťují, spravují a ukládají do nových desek, jak se již léta provádí při katastru teresiánském, nebo do lepenkových krabic s nápisy na hřbetě.

Až takto upravený archiv se přestěhuje do nové budovy, kde bude možno lépe se zabezpečiti proti ohni, než jak je tomu ve skladišti filiálky zemského archivu s jejím dřevěným krytem, pak teprve bude možno říci s dobrým svědomím, že archiv dostál své povinnosti, pokud jde o uchování písemností budoucnosti.

4. Sběratelská a výzkumná činnost zemského archivu. — Již výše jsem podotkl, že i tuto činnost pokládám za jednu z funkcí, která se organicky již v staré době vyvinula z archivní činnosti a která v naší době velkých vědeckých

[10]) Viz o tom více ve Zprávách zem. archivu I v článku »O starých pozemkových knihách v archivu zemském uložených«.

[11]) Katalogy ty budou lístkové, což zjednoduší manipulaci, neboť lístky se budou vyhotovovati na psacím stroji, na němž se pomocí protiskového papíru pořídí vždy aspoň tři lístky najednou, dva pro oba chronologické katalogy, jeden pro katalog jmenný. Bude-li více jmen, která bude nutno pojmouti do katalogu, bude lístek vyhotoven ve více exemplářích, které se podle abecedy zařadí do hlavního katalogu abecedního.

úkolů kladených na archivy je nerozlučně spojena s pojmem moderního archivu. Dnes každý držitel archivu bude od svého archiváře vyžadovati, aby vše, co se k jeho dějinám vztahuje, pokud možno sebral a přiřadil k ostatní historické látce archivní. Tím spíše to bude požadovati od svého archivu země s tak velkou minulostí jako království České. Také bylo již výše podotknuto, že při založení zemského archivu právě na tuto činnost byl položen důraz největší. Jak mnoho bylo vykonáno od dob Gindelyových na tomto poli, nejlépe je shrnuto v práci Borovičkově, již často citované.

Sběratelská a výzkumná činnost těsně spolu souvisí, bez výzkumů lze archivu získati jen takový materiál, který náhodou nějaký vetešník neb soukromý majitel písemností přinese do archivu na prodej, aneb který se nalezne v ceníku nějaké aukce. Tím by sbírky asi sotva doznaly většího rozšíření. Výzkumy za účelem sbírání materiálu je nutno pořádati systematicky a v zemském archivu se dosud tak dělo s velikým úsilím a se znamenitým výsledkem. Nešlo tak o získání archiválií samotných, ač i tu se stalo velmi mnoho, jako o pořízení opisů, jimiž rozmnožena velkolepá sbírka pramenů českých dějin po r. 1526 v zemském archivu. Než o tom se zde nebudu šířiti, mně jde o budoucí program výzkumů a sbírání historického materiálu.

V tom nastala proti době minulé podstatná změna již tehdy, když vydávání »Sněmů českých« bylo položeno na vědecký základ a když se ukázalo, že bude nutno pro tuto edici prozkoumati řadu archivů domácích i zahraničních a pořídit množství opisů. Tímto směrem bude nutno pokračovati i v budoucnosti. Kdežto za Gindelyho výzkum více se řídil potřebami jeho vlastních vědeckých prací, kdežto za Dvorského z dřívějšího intensivního a spíše zahraničního výzkumu jednostranného stal se všeobecný výzkum extensivní hlavně po království Českém, bude nyní nutno na delší dobu podříditi výzkum archivní hlavnímu vědeckému podniku našeho ústavu, totiž »Sněmům českým«, o jejichž dalším programu bude níže řečeno více. »Sněmy« budou hlavně pro sedmnácté století vyžadovati ještě mnoho výzkumných cest do archivů cizích i domácích a výtěžek těchto výzkumů bude nejen pro tuto edici nezbytným základem, nýbrž poskytne také všeobecným českým dějinám této doby množství dosud neznámých pramenů, které rozmnoží archivní sbírku opisů. Při výzkumech bude totiž hleděno nejen k materiálu sněmovnímu, nýbrž ke všemu materiálu důležitému pro české dějiny vůbec a jím stejně budou obohaceny prameny dějin kulturních, náboženských a hospodářských. Poněvadž edice »Sněmů českých« se rozšíří i přes století osmnácté, bude výzkum pro »Sněmy« zároveň výzkumem pro dějiny české sedmnáctého, osmnáctého i devatenáctého století.

Tím není řečeno, že archiv snad se chce uzavříti získání písemností také z jiné doby českých dějin, naopak, neboť bude povinností každého badatele, který bude vypraven na archivní cestu za prameny pro »Sněmy české«, seznamenati si také jiná bohemica archivu, do něhož bude vypraven, a seznamy těchto bohemik budou pečlivě uschovávány a postupně vydávány tiskem, aby jimi byly české kruhy historické upozorněny na nové zdroje. Tak časem vznikne soupis bohemik z cizích archivů obdobný soupisu rukopisů pořádanému Akademií. Tak se bude hlavně díti, půjde-li o archiv vzdálenější nebo menší, kam pravděpodobně sotva brzy bude možno podniknouti cestu novou. Jen když se budou konati cesty do velikých archivů blízkých, jako ve Vídni, Brně, Drážďanech atd., s nimiž má zemský archiv beztoho časté styky a které poměrně nejlépe zná, omezí se výzkum jen na období sněmovní edice, pro niž se cesta podnikla.

Také s technického hlediska nastane proti dřívější době jakási změna. Kdežto dříve jednotliví badatelé v archivech mnoho sami opisovali — pověstné byly zejména expedice Gindelyovy — věnují se nyní na výzkumné cestě především činnosti heuristické, protože většina archivů vyhledané písemnosti, hlavně když jde o celé kodexy, zapůjčuje našemu ústavu, kde mohou býti opisovány s menším nákladem než v cizině.

Tímto výzkumným plánem se zemský archiv naprosto neuchýlí od původního programu, daného mu při jeho založení a vnuknutého Palackým, aby totiž sbíral látku pro dějiny české po roce 1526 a položil tak základ k budově novodobých českých dějin, neboť sbíráním pramenů pro »Sněmy české« se nejlepším způsobem dostojí i tomuto úkolu, vždyť dějiny sněmů českých jsou páteří politických dějin českých.

Heuristická činnost zemského archivu vůbec bude se pohybovati dvojím směrem, jednak budou občas podnikány cesty do zahraničních archivů jen za účelem výzkumným, jednak bude postaráno o permanentní výzkum Českého království ve spojení s organisační archivnickou činností, o níž bude níže zvláště pojednáno. O výzkumu v Římě šíře bude promluveno v kapitole o publikační činnosti zemského archivu.

Při výzkumu po Čechách bude přihlíženo nejen k tomu, aby se pořídily opisy, nýbrž aby takové písemnosti, jichž nelze bezpečně uložiti v menších archivech nebo které svou povahou se lépe hodí ústřednímu zemskému archivu, byly získány pro zemský archiv. Jde tu ovšem především o venkovské archiválie, které mnohdy jsou majitelům nemilou přítěží. Zemský archiv bude se snažiti pohnouti majitele k darování takového materiálu, po případě aspoň k deponování. Je naděje, že tím zejména agrární fondy zemského archivu

dojdou značného obohacení. Nepochybné je to aspoň, pokud jde o staré hospodářské registratury.

I kdyby jednou vzniklo několik krajských archivů v Čechách — a těch nikdy nebude, i při optimistickém nazírání na věc, více než zlomek počtu bývalých českých krajů — nedoporučovalo by se tento agrární materiál snášet z několika krajů do jednoho venkovského střediska, ovládaného obyčejně jen místním topografickým hlediskem, nýbrž jej spojit v ústředním zemském archivu v Praze, kde české historii agrární s celkového zemského stanoviska bude moci prokázati mnohem platnější služby, které budou ku prospěchu i dějinám kraje.

5. Činnost zemského archivu jakožto interpreta a předkladatele archivního materiálu. — Dosud jsme se obírali vnitřními funkcemi zemského archivu, které souvisí s jeho vznikem, s jeho vnitřním organismem a jeho vzrůstem, nyní se obrátíme k jeho vnější činnosti. Pravil jsem výše, že každý moderní archivář musí býti interpretem materiálu v archivu jeho nahromaděného. Tato činnost se nese směrem dvojím, jednak vzhledem k držiteli archivu, jednak vzhledem k veřejnosti. Každý držitel archivu přirozeně bude vždy vyžadovati vysvětlení ve všech otázkách, vztahujících se k jeho poměrům historickým a historickoprávním a zároveň bude v případě potřeby dovolávati se k prokázání rozličného svého řízení dokladů, které archivář musí vyhledati a předložiti. To stanovila již také původní instrukce zemského archivu a tím je poměr archivu k zemskému výboru pevně upraven. Jinak je, pokud jde o poměr archivu k veřejnosti; poměr ten dosud bohužel nebyl upraven pevnými normami a nejbližším úkolem zemského archivu bude vypracování příslušné instrukce.

Používatele archivu nutno rozděliti na dvě skupiny, jednak jsou to strany, které přicházejí do archivu, hledajíce informace a doklady ve svých záležitostech právních a genealogických, jednak jsou to badatelé vědečtí. Instrukce bude musiti tyto dvě skupiny přesně rozlišiti a pro obojí druh stanoviti pravidla odchylná. Instrukce musí býti mnohem liberálnější vůči pracovníkům vědeckým, neboť jde tu opět o původní účel zemského archivu, že historický materiál v něm shromážděný má sloužiti především za prameny novodobých českých dějin. Proto vyjde instrukce pokud možno nejdále vstříc historikům, kteří pracujíce buď celkově nebo monograficky o českých dějinách, budou v archivu hledati informací a pramenů. Poněvadž instrukce taková v každém archivu přiléhá také k jeho poměrům místním, bude vypracována již se zřením k budoucí nové budově zemského archivu a teprve po přesídlení archivu předložena k schválení a uveřejněna.

Při vyřizování dotazů ostatních stran, jichž přání se také pokud možno nejochotněji vyhoví, bude se instrukce říditi podle všeobecných zvyklostí archivních; tam, kde stranou jsou jiné úřady neb korporace veřejné nebo majitel archivního fondu v zemském archivu deponovaného, bude ovšem míti instrukce přiměřené dodatky. Zejména bude instrukce míti na péči, aby přesně byly stanoveny veškeré normy, týkající se předkládání a ověřování dokumentů, které si strany ve velkém množství vyžadují k právním průkazům. Zde je třeba zásad přesných a jasných, je třeba uzákonění stálých tax za opisy a kollacionování, které jdou k dobru archivní dotace, aby nikdy nemohlo dojíti k nedorozumění mezi stranou a archivem.

Touto instrukcí bude veškerá běžná úřední agenda, která již tak vzrostla,[12]) že nyní absorbuje úplně činnost aspoň dvou úředníků, postavena na pevný základ.

6. Publikační činnost zemského archivu. — Korunou činnosti moderního vědeckého archiváře je činnost publikační, pokud je ovšem v organické souvislosti s držitelem archivu. Ne snad, že by jiná vědecká činnost archivářova méně platila, ale po ní archivu nic není. Výše jsme již viděli, jak zemský sněm království Českého a zemský výbor vlivem ducha Palackého uložil zemskému archivu činnost publikační hned při jeho založení a jak »Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu« začaly v archivu vycházeti jako úřední publikace. Tím se sněm hned při organisaci vědeckého archivu zemského postavil na stanovisko, k jakému každý pokrokový držitel archivu, svěřil-li jej kvalifikovanému archiváři, časem dospěti musí. Jde-li ještě k tomu o značný veřejný náklad, jak je tomu při zemském archivu, jehož vydržování v zemském rozpočtu vykazuje roční položku, je přirozeno, že veřejnost má nárok, aby před ní nezůstal historický materiál utajen ve zdech archivních, nýbrž aby vydal veřejně užitek. Je-li v zemi, jako je tomu u nás, značný smysl pro velikou minulost vlasti, pak se stává taková publikace první povinností archivu, nechce-li proti veřejnosti pozbýti práva existence.

Také výše jsem již podotkl, že nemohla býti šťastnější volba úřední edice, než jak se tomu stalo se »Sněmy českými«. Co dnes po velikých zkušenostech vidíme, že napsati české dějiny po roku 1526 bez vydání sněmovního materiálu není možné — a proto jich stále dosud nemáme — bylo jasno již zakladatelům zemského archivu. O tom, jak Gindely se chopil tohoto úkolu, jak po něm jej prováděl Dvorský a jak za Nováčka došlo k reformě, nebudu se zde šířiti; mohu odkázati k studii Kroftově o Sněmech a o Gindelym v II. a IV. ročníku »Zpráv«, k citované studii Borovičkově o zemském

12) Srovn. níže úřední zprávu.

archivu a k jeho nekrologu Nováčkovu na začátku tohoto svazku; obrátím raději zrak hned k budoucnosti.

Sněmy české svými posledními vydanými díly XI, 1 (Krofta) a XV, 1 (Novák) dospěly do doby, kdy česká otázka náboženská a stavovská stává se otázkou mezinárodní důležitosti, na jejímž rozřešení závisí další osud dynastie Habsburské a budoucnost katolické církve v zemích za Alpami. Proto tak veliký zájem o české poměry v mezinárodní diplomacii a proto takové množství pramenů v archivech první čtvrti XVII. století o českých věcech. Heuristická činnost je tím ovšem velmi ztížena, neboť je nutno mnohem větší pozornost věnovati archivům v cizině než v dobách, kdy české osudy zajímaly za hranicemi jen několik zemí sousedních. Pro léta 1605—1620 bylo již mnoho pramenů sneseno z archivů rakouských, německých, vlašských, francouzských a španělských do zemského archivu, avšak ještě mnoho práce zbývá pro nejbližší budoucnost. Především bude nutno doplniti materiál z archivů sousedních německých knížat — jen drážďanský státní archiv poskytne tisíce opisů — pak bude třeba více než dosud pracovati v Uhrách a pokračovati v nedokončených heuristických pracích v Italii, o čemž je pojednáno níže, a v Paříži. Z Italie, Francie i Španěl bylo již přineseno množství opisů depeší rozličných vlašských a francouzských diplomatů a politických agentů na pražském dvoře, ne tak z Anglie. Pro dobu českého povstání bude nutno podniknouti důkladný výzkum zejména v Londýně, odkud dosud bohužel bylo pro českou historii XVII. století čerpáno pramálo. Dosud vydané svazky »Sněmů« mohly depeší anglických oželeti, neboť zájem anglického dvora o české věci vzrostl teprve, když falckou politikou a příbuzenským stykem byl anglický dvůr zatažen do sféry zájmů středoevropských, avšak, až se při vydávání »Sněmů« dojde k létům revolučním, nebude možno přikročiti k edici, dokud nebude vyčerpán také příslušný materiál státního archivu anglického.

Tisk »Sněmů« z let 1605—1620 bude stejnoměrně pokračovat, a to rychleji než dosud, bude stále dbáno, aby nenastaly delší mezery; pro nejbližší díly je materiál již připraven a v budoucích létech bude vždy přihlíženo k tomu, aby větší výzkumné podniky byly včas provedeny a aby tisk nebyl jimi zdržován. Ovšem proti optimistickým názorům prvních vydavatelů »Sněmů« o lhůtě, v jaké může edice sněmovní býti dokonána, dlužno se připraviti na dobu mnohem delší. Na léta 1605—1620 je edice rozpočtena asi na 12 dílů, z nichž díly z 1609, 1611 a z doby revoluční nespokojí se jedním svazkem. Do bitvy bělohorské možno při nejmenším počítati s patnácti silnými svazky. Zapracovaný vydavatel potřebuje na vydání jednoho svazku nejméně tří let. Při dvou vydavatelích musíme tedy počítati asi s 25 léty, ve kterých by edice »Sněmů českých« dospěla až k Bílé Hoře.

Aby se tak mohlo uskutečniti v době o něco kratší, bude třeba i k této serii »Sněmů« přibrati ještě na pomoc jiné síly, kterým by se svěřilo vydání některého dílu.

Tato kritická doba českých dějin, která na staletí rozhodla osud celého národa, jistě za to stojí, aby se jí věnovala všemožná péče, a dosáhne-li zemský archiv ve čtvrtstoletí vytčeného cíle, bude se moci s hrdostí ohlédnouti na monumentální základy, které položil budově českých dějin předbělohorských XVII. století.

Tím však není program zemského archivu, pokud jde o »Sněmy české«, pro nejbližší budoucnost vyčerpán. Publikace sněmovní nemá nadarmo na svých deskách nadpis: »až po naši dobu«. V titulu tom je mravní závazek, který nelze odkládati ad calendas graecas. Ovšem dosavadní vydavatelé nemohou se klamati, že by mohli na se vzíti i další pokračování »Sněmů českých«; jejich síly vyčerpá edice předbělohorská nadobro. Tu bude zapotřebí získati nové pracovníky a založiti novou serii sněmů pobělohorských až do roku 1848. Rozděliti by se mohla na dvě skupiny, jednu od obnoveného zřízení zemského 1627 až do zřízení zemského výboru král. Českého roku 1714, druhou od zřízení zemského výboru až do konce stavovských řádů roku 1848.

Tato edice by mohla pokračovati mnohem rychlejším tempem než vydávání akt sněmů předbělohorských. V době té ustupuje český sněm s kolbiště evropské politiky a v hlubokém úpadku věnuje se jen úzkému oboru záležitostí, které mu vítězná moc absolutismu ponechala. V Praze už není dvůr císařský, cizí diplomaté nestarají se o osudy poraženého národa; nebýti péče stolice apoštolské o navrácení českého národa církvi katolické, bylo by zmizelo jméno české z mezinárodní diplomatické korrespondence nadobro. Heuristická činnost z tohoto období bude tedy vyžadovati mnohem méně práce; ještě dokud potrvá bouře třicetileté války a námahy českých exulantů o restauraci, bude dosti bohemik v cizích archivech a bude třeba ještě doplniti výzkumy Gindelyovy, které archivu zemskému přinesly mnoho látky, ale po roce 1648 vyschnou tyto zahraniční prameny téměř nadobro a heuristická práce v cizině pro české dějiny se omezí na minimum.

Vedle přímých akt sněmovních bude nutno obrátiti se také k materiálu pozůstalému po rozličných sněmovních komisích a v druhém období, po roce 1714, k aktům zemského výboru. Serie »Sněmů« od r. 1714—1848 bude si vůbec musiti těchto akt velice všímati a pojmouti z nich do edice, co je důležité nejen pro sněm sám, nýbrž i pro vývoj působnosti zemského výboru, tohoto posledního útočiště bývalé stavovské moci. Po roce 1714 stanou se »Sněmy« více publikací akt výboru než publikací akt sněmovních. Kdyby se vydání »Sněmů českých« od obnoveného zřízení do roku 1848

svěřilo dvěma úředníkům archivu s hranicí 1714, mohla by tato nová serie býti dokonána ve stejné době jako serie předbělohorská.

Také nejnovější doba sněmů českých, od obnovení ústavních řádů roku 1861, byla pojata do pracovního programu zemského archivu. Prozatím by se mohlo začíti s prvým obdobím, uzavřeným rokem 1879, ve kterém skončením českého pasivního odporu nastala éra české politiky, v níž dosud žijeme. Zde by nešlo o vydávání sněmovních akt úředních, která jsou beztoho publikována v současných úředních tiscích, nýbrž o zpracování dějin sněmu českého s užitím i jiného archivního materiálu, jako akt státních archivů, korrespondence jednotlivých politických činitelů týkající se sněmu, novin a pod. Prozatím by bylo nutno započíti se sbíráním tohoto materiálu.

Kdyby se tedy všechny tři serie tohoto rozvrhu, a to serie sněmů předbělohorských, sněmů po Obnoveném zřízení zemském až do r. 1848 a sněmů moderních prozatím do r. 1879, současně vzaly do práce, je naděje, že za čtvrt století by mohl býti dokonán veliký úkol, který byl na zemský archiv vložen vydáváním sněmů českých až po naši dobu.

Že při vyhlídce na tuto obrovskou práci nemám odvahy pomýšleti už nyní na druhé vydání prvních desíti svazků XVI. století, je pochopitelno. Nebude však opominuto při žádné příležitosti, aby byly sbírány pro sněmy XVI. století nové historické prameny, jichž se najde jistě více, než jich dosud bylo vydáno, neboť heuristická činnost, pokud šlo o tuto nejstarší část »Sněmů«, nevynikala snahou po úplnosti. Zlepší-li se naše finanční poměry, je naděje, že i této serii »Sněmů« se dostane nového vzdělavatele a že pak celý sen Palackého o sebrání pramenů českých dějin od r. 1526 až po naši dobu aspoň ve svém jádru bude uskutečněn.

Jak z tohoto rozvrhu je patrno, zaujmou v nejbližší budoucnosti práce spojené s vydáním »Sněmů českých« značný díl úředníků archivu zemského. Archivu však časem připadly ještě jiné publikace. Jak se to stalo, nás poučuje třetí kapitola studie Borovičkovy, což zde nebudu opakovati. Jsou to »Monumenta Vaticana« a »Acta S. congregationis de Propaganda fide«, jichž vydání měla na starosti zemská historická komise. Zemský archiv i k nim dodává nyní své vydavatelské síly a musí tak činiti tak dlouho, dokud se mu nepodaří získati vydavatele mimo archiv, což bude jeho usilovnou snahou, neboť tím se jeho síly jen příliš rozptylují a odvracejí od jeho hlavní úřední publikace. Tito vydavatelé by ovšem pracovali za vrchní redakce zemského archivu a země by je mohla k archivu pevněji připoutati stálou remunerací, která by je zavazovala k vydání určitého počtu tiskových archů ročně.

Oba tyto velké ediční podniky jsou v úzkém spojení s výzkumem římským, podnikaným na náklad země. Až se zase upraví mezinárodní poměry po válce, bude možno opět pokračovati v badání válkou násilně přerušeném. Zemskému archivu, i když mu nebude lze obě tyto edice obstarávati veskrze svými úředníky, zůstane i na dále vůdčí úloha při výzkumu pro tyto edice podnikaném v Římě, neboť jeho prostřednictvím bude země hledati další badatele a vydavatele a určovati další program práce, v něm si bude ukládati nahromaděný materiál opisů a jeho prostřednictvím bude míti dozor na tisk pramenů. Poměr mezi archivem a českou historickou expedicí římskou bude musiti býti přesněji stanoven než dosud, neboť po zániku historické komise zemské zbyl zemi v archivu jediný orgán, kterým v posledních létech před válkou byl výzkum římský řízen a který jaksi automaticky převzal funkce historické komise, která se právě pro svůj těžkopádný komisionální ráz ve vedení římských podniků neosvědčila. Nastanou-li lepší poměry, doporučovalo by se, aby české expedici v Římě postavena byla v čelo stálá síla, jak tomu je při expedicích jiných národů, která by zároveň vstoupila v určitý poměr k zemskému archivu. Vedle této stálé síly, která by na místě řídila výzkum římský a převzala pevné ediční závazky, by byli do Říma vypravováni podle návrhu zemského archivu jednotliví badatelé, kteří by jednak byli nápomocni řediteli římského výzkumu, jednak podle jeho návodu v dohodě se zemským archivem převzali sami určité svazky k vydání. Nákladu by to vyžadovalo sotva většího než dosud, ale celý výzkum by byl organisován mnohem pevněji a nemohlo by se státi, že by putovala do Říma celá řada badatelů, kteří nejsouce orientováni, hlavní čas by trávili tím, že by se obeznamovali s vatikánským archivem a způsobem práce v něm a vpravivše se po dlouhém tápání do práce, udělali místo jiným začátečníkům, kteří by zase podobným způsobem neplodně trávili většinu svého římského pobytu. To byla dosud hlavní vada výzkumu v Římě, ovšem nejen českého výzkumu, a hlavní příčina, proč badání vatikánské pohltilo tak velké obnosy a mělo, pokud jde o edici Monument, poměrně malý viditelný výsledek. Proto vyšly dosud jen 4 svazky a z nich tři prací úředníků zemského archivu, z nichž jeden zase musil převzíti další svazek, který se právě tiskne.

Také starost o druhý veliký vydavatelský podnik zemské historické komise, podobně jako se stalo s Monumenty, připadla zcela zemskému archivu. Jsou to »Acta Sacrae congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia«. Poněvadž podle dosavadního průběhu práce nelze doufati, že by nynějšímu vydavateli bylo možno vydati více než první díl, jehož prvý svazek se právě dotiskuje, bude nutno včas se ohlížeti po pokračovateli díla. Také tu bude nutno hledati budoucího vydavatele »Propagandy« mimo

archiv zemský z téhož důvodu jako u Monument vatikánských, aby zemský archiv mohl více sil soustřediti na »Sněmy české«. Ovšem archiv, maje vrchní redakci, musí býti stále ve styku s vydavatelem a prostředkovati mezi ním a zemí, jejíž nákladem se »Acta Propagandy« vydávají. Kdyby se při pokračování v ediční práci ukázalo, že je zapotřebí ještě jakéhokoli doplňku nebo vysvětlení z archivu »Propagandy« v Římě, postaral by se o to zemský archiv u české expedice římské, která by na místě práci vykonala.

S naším výzkumem římským souvisí ještě jedna velká publikace, která dosud nebyla uskutečněna, o níž však se již dosti napsalo, jsou to bohemica ze zpráv nunciů papežských na císařském dvoře. V archivu zemském je pro ni již nahromaděn značný materiál. Německé edice nunciatur poskytly by dosti látky již vydané, která by se mohla zkráceně reprodukovati, rovněž to, co je uveřejněno ve »Sněmích«, by mohlo býti v krátkých regestech uvedeno, aby obraz činnosti nunciů v Čechách v XVI. a XVII. století byl úplný. Již v prvém ročníku »Zpráv« jsem se obíral touto otázkou a doufám, že konečně dojde k jejímu uskutečnění v jakékoli formě. Zemský archiv sám ji nyní na sebe vzíti nemůže, ale ve spojení s expedicí římskou, kdyby se přetvořila v stálý ústav, a v dohodě s komisí restaurační při české Akademii by se podnik tento dal bez velkých nesnází provésti. Prameny pro Monumenta Vaticana v archivu vatikánském budou v dohledné době vyčerpány a tu by nunciatury se mohly státi hlavním předmětem badání českého ústavu římského a vydání bohemik z nunciatur jednou z prvních jejich nových publikací.

Badání v nunciaturách by sloužilo pak dále dvěma podnikům, jednak »Sněmům«, v nichž by se jako dosud uveřejňovaly jen takové kusy, které objasňují jednání sněmovní, jednak vlastní edici nunciatur. Již z tohoto důvodu vedle jiných bude nutno, aby česká římská expedice byla ve stálém styku se zemským archivem, což by se dalo nejlépe uskutečniti takovým způsobem, že by buď jeden z úředníků zemského archivu byl postaven v čelo historické expedice v Římě aneb že by ředitel české expedice, kdyby jím byla jmenována jiná osoba, vstoupil v pevný svazek se zemským archivem, podobně jako je tomu při organisaci pruského institutu v Římě v poměru k archivní centrále v Prusku.

Tato expedice by prováděla také jiné výzkumy, jichž by bylo v Italii zapotřebí pro »Sněmy české«, jednak v knihovnách římských a římském archivu státním, jednak zejména ve státních archivech v Neapoli a ve Florencii. Zastávka ve Florencii na cestě z Říma a do Říma, výlet do Neapole v době, kdy je archiv vatikánský zavřen, by mohly ročně poskytovati novou látku, kterou by se systematicky

doplňovaly dosavadní prameny vlašské, nahromaděné v zemském archivu.

Historická expedice římská by ovšem trvala jen tak dlouho, dokud by nebyl vyčerpán všechen materiál římský pro české dějiny — a jistě se tak nestane ani za čtvrt století — pak by bylo možno instituci tu přenésti jinam, kde by se vyskytlo tak bohaté ložisko pramenů dějin českých, že by nebylo možno vyčerpati je úplně jen několika výzkumnými cestami.

Poslední veliký publikační podnik zemského archivu je agrárně historický. Je to edice statistického materiálu, obsaženého v berní rolli z r. 1654; práce tyto pomocí orgánů zemského archivu konal školní rada F. A. Slavík. Sneseno bylo již veliké množství materiálu, ke třiceti větším i menším svazkům, zahrnujícím všechny české kraje. Čeká se jen na příhodnou dobu, aby plán tento, jehož význam pro agrární historii nelze dosud doceniti, byl proveden a aby bylo započato s tiskem. Archiv se řídil při tomto podniku správnou zásadou, že síly své, za nynějších okolností přetížené jinými edičními podniky, nemůže připoutat na léta k nové veliké edici a proto hledal pro ni osvědčeného pracovníka na tomto poli mimo archiv a nalezl jej v osobě školního rady F. A. Slavíka, jemuž dal k disposici síly písařské. Ovšem že si archiv ponechal spoluredakci celého díla a že přední jeho starostí bude, aby, až nastanou normální poměry, se postaral o zabezpečení tisku. Jistě také kruhy agrární budou vydatně podporovati nejen mravně, nýbrž i hmotně tuto publikaci, která bude zaujímati přední místo mezi sbírkami pramenů českých dějin agrárních a která také tím, že podává první úplnou statistiku země po třicetileté válce, má velikou důležitost s hlediska všeobecně historického i populačního.

O jiných publikacích, v nichž zemský archiv se omezí jen na úlohu prostředkovatele, bude promluveno níže.

7. Činnost zemského archivu jako prostředkovatele vědecké práce. — V této vlastnosti se uplatnil zemský archiv hlavně za předešlého ředitele. Není to již funkce, která by organicky souvisela s povahou archivu, avšak u archivu zaujímajícího v českém vědeckém světě tak ústřední postavení, jako je archiv zemský, vyvinula se přirozeně, jakmile v čele ústavu vstoupila osobnost, které stejně záleželo na vědecké práci cizí jako na vlastní. V posmrtných vzpomínkách na ředitele Nováčka byla tato jeho vlastnost s náležitým důrazem vytčena. Nováček nejen že badatele upozorňoval na materiál nahromaděný v archivu, který by se jim hodil při jejich pracích, nýbrž jim také nabízel prostředkování u cizích archivů a teprve za něho se stalo zvykem, že badatelé, kteří potřebovali písemností zejména z archivů zahraničních, obraceli se k zemskému archivu se žádostí, aby jim prostředkoval

jejich zapůjčení. Málokdy se stalo, aby byl některý archiv žádost takovou oslyšel, díky dobrému jménu zemského archivu v cizině, a tak z ochoty ředitelovy vyrostla zemskému archivu nová značná agenda, která přinesla české vědě historické užitek nesporně veliký, jak se každý může přesvědčiti, přečte-li si v našich publikacích poslední doby díky vyslovované zemskému archivu a jeho řediteli.

Tato agenda vypůjčovací se ustálila a snahou nové správy bude, aby tento systém se ještě upevnil, neboť jde tu zase o původní úkol zemského archivu, aby podporoval činnost všech badatelů, kteří pracují o českých dějinách, a hlavně o dějinách po roce 1526.

Avšak archiv zemský nespokojuje se pouze s úlohou manipulačního prostředkovatele rukopisů a akt u cizích archivů. Zemský archiv chová množství historického materiálu, ať v originálech, ať v opisech, a jsa navštěvován všemi českými historiky, zná jejich potřeby a může jim v nejednom směru poskytnouti látku a také radou jim býti při práci nápomocen. Též v této činnosti bude zemský archiv pokračovati s nemenším sebezapřením, než jak se to dálo za posledního ředitele. Tento ustavičný styk s aktivní vědou historickou činí ze zemského archivu jakousi českou historickou centrálu a tohoto jeho postavení dá se ve prospěch historie s velikým zdarem užíti.

Nejde tu jen o malé podniky, o drobné doplňky a pokyny při pracích badatelů, jde tu také o organisaci vědeckou ve větším slohu. Zemský archiv chová mezi nahromaděnými poklady opisů množství látky, která by měla býti uveřejněna aneb na základě které by měly býti napsány historické monografie z českých dějin. Takovéto publikace a monografie by vedle »Sněmů českých« byly přípravnou prací pro budoucí celkové české dějiny po roce 1526. Stálého styku s českým historickým světem může zemský archiv užíti k prostředkování takovýchto prací a k získávání sil k edici látky, která by třeba dále odpočívala v temnu archivním, místo aby vydala užitek, jsouc uveřejněna .

Tímto směrem byla již činnost zahájena. Korrespondence Karla st. ze Žerotína, jejíž prvý svazek vydal Fr. Dvorský, ležela už dlouhá léta bez pokračovatele. Přední starostí nové správy bylo, aby tento historický poklad nebyl nadále ukryt zrakům veřejnosti, a podařilo se jí získati nové vydavatele, takže je naděje, že v dohledné době bude možno započíti tiskem. Právě tak bude pečováno o to, aby korrespondence i jiných pánů českých, kteří v novějších českých dějinách hráli vynikající úlohu, byly uveřejňovány. Co podnikal Fr. Dvorský za svého vedení archivu při edicích svých Perštýnů a pod., nesrovnávalo se ovšem s účelem archivu, který se stal jen kanceláří jeho publikačních soukromých podniků, ale není tím řečeno, že prameny toho druhu se nemají uveřejňovati vůbec. Nová správa se bude pokud možná starati, aby takové publikace se umožnily. S radostí k tomu poskytne zásoby svých opisů, jen když se jí podaří nalézti vydavatele vědecky kvalifikovaného.

Pokud jde o vydání pramenů katolických činitelů z doby restaurace katolické, bude zemský archiv stále ve styku s restaurační komisí, zřízenou při České Akademii, a bude ochotně dodávati potřebnou látku.

Jiný způsob prostředkování vědecké práce může zemský archiv prováděti při podnicích genealogických. Často se stane, že zemský archiv dostane vyzvání, aby o tom neb onom šlechtickém rodě podal své dobrozdání, po př. aby některému rodu napsal jeho dějiny. Takové monografie, jsou-li methodicky pracované, mohou býti i všeobecným dějinám českým na prospěch podle postavení, jaké rod nebo některý jeho člen zaujímal v dějinách země. Tu bude správa zemského archivu povždy pečovati, aby se v takovém případě thema dostalo do rukou povolaných, a poskytne odbornému badateli, který by se v ně chtěl uvázati, veškerý materiál po ruce jsoucí v bohatých genealogických sbírkách archivních.

Také při pracích topografických mohl by zemský archiv vystoupiti v úloze organisujícího prostředkovatele. Badatelé, kteří se zabývají topografickými studiemi, přicházejí do zemského archivu všichni, hledajíce v jeho bohatých sbírkách a hlavně v jeho katastrálních aktech prameny. Zemský archiv by se tu neměl spokojiti jen s passivní úlohou předkladatele hledaného materiálu. Měl by v dohodě s jinými vědeckými činiteli a v dohodě s místopisnou komisí České Akademie jednak vypracovati návod k topografickým studiím, jednak sám mezi mladšími historiky hledati topografické pracovníky, kteří by se podnikům svým nevěnovali jen diletantským způsobem, nýbrž s vědeckého hlediska přistupovali k dílu. Poslední dobou bylo již několikrát opakováno, jaké bohatství leží v jednotlivých místních názvech, uvedených v katastrálních aktech zemského archivu. Při katalogisaci katastrů bude muset zemský archiv sám sáhnouti hlouběji do těchto pokladů. Tu by jistě bylo záhodno, aby spojil síly jednotlivých topografů a pokusil se o vedení české topografické organisace, která by pečovala o rozdělení práce pokud možno na celou zemi. Archiv sám by nemohl takový podnik vzíti na sebe, ale svou prostředkující činností by mu mohl dáti vznik, činnost jeho podle možnosti podporovati a na výzkumných cestách archivních úředníků po Čechách zůstávati ve styku s dosavadními topografy venkovskými a získávati nové pracovníky, jichž kvalifikace by slibovala zdárný výsledek.

8. Zemský archiv jakožto organisátor autonomního archivnictví. — Také tato funkce nesouvisí ani

s pojmem archivu vůbec, ani s původním úkolem archivu zemského; jen svým postavením jakožto ústřední archiv autonomní správy zemské k ní zemský archiv dospěl svým vývojem. Zemský výbor má dohlédací právo na majetek veškerých obcí v Čechách a tu nelze mu upírati práva, že může dohlédati na staré písemné památky obcí, ba naopak nutno schvalovati, má-li v úmyslu postarati se, aby autonomní archivnictví v Čechách bylo postaveno na pevnější základ než dosud a drahocenné památky písemné, které jsou v majetku obcí, se zachovaly budoucnosti.

Zemský výbor tuto svou funkci proti obcím ovšem nemůže prováděti jinak než svým odborným úřadem, a to je zemský archiv. Zemský archiv je tudíž svým ústředním postavením k tomu předurčen, aby se ujal této naprosto zanedbané aneb nedostatečně vyvinuté větve naší samosprávy. Již svým historickým výzkumem přichází zemský archiv v častý styk s městskými a venkovskými obecními archivy — a u nás i na vesnicích se dosud zachovalo dosti starých písemností — a jejich ubohý stav je mu celkem znám. V době, kdy v celém kulturním světě archivnictví se věnuje veliká péče, vydávají zákony na ochranu písemných památek a pod., nemůže země s takovou historií a tak velkolepými pozůstatky své bývalé slávy nečinně přihlížeti k tomu, jak její archiválie se ponenáhlu rozpadávají a ničí. Nezakročí-li u obcí včas země, která se stanoviska samosprávy je jedině k tomu oprávněna, může býti jista, že učiní tak stát, který právě nyní se chystá k dalším krokům na tomto poli, a naše autonomie bude o celé kulturní odvětví ochuzena, a to ke své škodě a ke škodě věci, neboť nedá se mysliti, že stát se svého centralistického hlediska bude míti tolik porozumění a tolik lásky k písemným památkám českých obcí, jako vlastní mateřská země.

Jde především o to, aby u obcí, které mají dostatečný počet písemných památek své minulosti a nemají archivů, byly řádné archivy zřízeny a to podle všech požadavků moderního archivnictví. Ovšem nelze na každé obci žádati, aby zřídila místo odborného archiváře; vyžadovalo by to příliš velkého nákladu a to by si mohly dovoliti jen veliké a bohaté obce městské. Tomu by se dalo odpomoci zřízením archivních inspektorů, kteří by byli zároveň úředníky zemského archivu. Tři by stačili pro celou zemi. Tito inspektoři by si rozdělili Čechy na tři díly a každý z nich by musil ve své oblasti jezditi od obce k obci a pomocí místních správ a za účasti sítě konservátorů a korrespondentů zařizovati všude archivy. Snad by se také doporučovalo vrátit se k původnímu návrhu, o němž jsme se výše zmínili, a uvésti v život instituci dopisovatelů zemského archivu, která by byla jen čestným úřadem, podobně jako je tomu u korrespondentů a konservátorů vídeňské archivní rady. Tito dopisovatelé by mohli velmi prospěti archivním inspektorům při jejich pracích

jako znalci místních poměrů. K manipulační práci by inspektorům poskytly obce jen síly písařské. Tito pořadatelé archivů by všude postupovali jednolitě. Rozdělili by archivní materiál, určili pořad inventárních prací a prací katalogisačních, naučili by písaře od obce jim poskytnutého nejprimitivnější archivní práci a v dohodě s místním konservátorem (po případě dopisovatelem) aneb s místním historikem z řad profesorů a učitelů by vedli tak dlouho pořádání archivu, až by viděli, že k pokračování není už třeba jejich stálé přítomnosti. Místní historik by jistě podle jejich návodu dovedl při další práci poraditi písaři, kdyby byl v rozpacích. Po čase by se archivní inspektor vrátil do obce, aby přehlédl vykonanou práci, případně opravil chyby. Zatím by už podobným způsobem zařizoval archiv v obci sousední.

Když by archiv byl zařízen a opatřen inventáři a katalogy, byl by odevzdán obci do správy. Zemský archiv by měl i dále dozor na takový archiv a jeho archivní inspektoři na svých cestách by se mohli přesvědčiti, zda archiv je v pořádku. Každá obec, v níž by byl archiv takto zemí zařízený a v pořádku udržovaný, by musila zemi platiti přiměřený archivní poplatek a měla by nárok, kdykoli by při nějakém právním řízení měla zapotřebí rady v archivních věcech, žádati jí na zemském archivu, který by ji buď vyřídil písemně aneb by vypravil jednoho z archivních inspektorů, který by bezplatně potřebnou práci na místě vykonal, po př. vyhledal potřebná akta a podal o nich obci vysvětlení. Obec by byla povinna jen zaplatiti přiměřené cestovní útraty.

Také archivy obcí, které mají kvalifikované úředníky, podléhaly by dohlédacímu právu zemského archivu a byly by s ním ve styku, který by byl na prospěch společné organisaci.

Tím by vznikla po celé zemi síť dobře zařízených autonomních archivů, jichž vedení by bylo jednotné, které by byly uspořádány a spravovány podle pravidel moderního archivnictví a na něž náklad vynaložený byl by poměrně nepatrný.

Archivní inspektoři by ovšem na svých cestách spojili práce organisační s výzkumem konaným pro zemský archiv a inventáře archivů by zakládali vždy dvojmo, takže by jeden exemplář přišel do zemského archivu. Ve »Zprávách« zemského archivu by se takové inventáře postupně uveřejňovaly. Malé venkovské obce, které by se nechtěly účastniti této zemské archivní organisace, mohly by své archiválie deponovati v nejbližším městě, kde by byl archiv, po případě v zemském archivu.

O tom, jakým způsobem by se pečovalo o staré součástky registratur okresních výborů, jsem se zmínil již výše. Skartování jich by připadlo také na starost inspektorů zemského archivu.

Předpokladem tohoto plánu ovšem je, že by se mu dostalo sankce zákonem zemským, který by v jádře svém ustanovoval: 1. Každá obec je povinna své písemné památky chovati v bezpečí a pořádku. 2. Obec, která nezřídí pro své písemné památky místo kvalifikovaného archiváře, je povinna přistoupiti k zemské archivní organisaci a platiti zemi malý roční archivní poplatek, vyměřený podle svých ročních příjmů. 3. Dozor na písemné památky každé obce má zemský archiv. 4. V zemském archivu buďtež zřízena místa archivních inspektorů, kteří by po celé zemi postupně zřizovali obecní archivy a k nim dohlíželi. 5. Stará akta registratur okresních výborů buďtež postupně odevzdávána zemskému archivu. 6. Náklad zemské archivní organisace budiž hrazen z archivních poplatků.

9. Archivní škola. — Hned při založení zemského archivu vznikla myšlenka zříditi při něm archivní školu; myšlenka ta bohužel zapadla hned po svém zrození. Příčinou byla obava, že uskutečnění její by vyžadovalo velkého nákladu. Nyní se k ní vracíme zase a ukážeme, že plán takový by bylo možno provésti bez finančních obětí. Ovšem předpokladem je tu zase nová budova zemského archivu. V nové budově by bylo třeba jen pamatovati na přednáškovou síň a menší studovnu, aby se mohl splniti sen českého archivnictví — učiliště, na němž by se vychovával archivní dorost. Představuji si celou věc takto: Zemský archiv zaměstnává ročně několik kopistů, kteří mají jednak za úkol opisovati dokumenty zapůjčené a rozšiřovati tak sbírku opisů, jednak opisovati listiny právní pro strany, které žádají za jejich ověření, jednak účastniti se pořadatelských prací archivních. Takovýchto kopistů bývá v archivu 5—6 a dotace archivní, která slouží především k jejich zaplacení, vykazuje v rozpočtu stálou položku 8000 K. Dotace této užívá se také k nákupu archiválií a k úhradě jiných výdajů rázu všeobecného, takže možno počítati se 6000 K ročně pro kopisty, 2000 K na jiné výdaje. Výběr kopistů děl se dosud způsobem zcela nahodilým, byli mezi nimi historikové, právníci, medici a také starší lidé různých povolání. Výběr těchto sil mohl by se konati zcela jiným způsobem. Z mladých historiků, kteří jsou ve třetím nebo čtvrtém semestru, mohli by se po poradě s profesory vybírati posluchači, kteří se osvědčili na universitě, projevili lásku k věci a kteří si již odbyli kurs palaeografie u profesora pomocných věd.[13]) Ve čtvrtém semestru studií universitních byli by přijati do archivu prozatímně a v pátém semestru definitivně na dobu tří let. Denně by byli povinni aspoň 4 hodiny buď dopoledne nebo odpoledne vykonávati v archivu všechny jim uložené práce, tak jako dnes je vykonávají

[13]) Kdyby se do archivní školy hlásil právník, který absolvoval seminář českého práva a měl o historii zájem, mohl by býti také přijat za člena.

kopisté. Při tom by se však hledělo k tomu, aby v pracích se střídali, tak aby jednak opisovali staré dokumenty, jednak se účastnili všech prací pořadatelských a také byli užíváni k pomocným pracím při vydavatelských podnicích zemského archivu. Archiv by tím netrpěl újmy, ale tito mladí historici by se v době svého pobytu v archivu úplně seznámili s archivním zaměstnáním. Plat jejich by mohl býti stálý a mohlo by jich býti asi pět.

Archiv by však také pečoval o jejich theoretické vzdělání, a to nejen v naukách archivních, nýbrž i v těch oborech historických, jichž je archiváři nezbytně zapotřebí. K tomu by sloužila přednášková síň archivní a studovna. Nejdůležitějším předmětem by tu byla ovšem palaeografie a diplomatika.

Nebylo by nesnadno získati professora pomocných věd na universitě, aby své přednášky a svá cvičení přenesl do přednáškové síně archivní, odborně zařízené a opatřené projekčním přístrojem. Prospělo by to i universitě i archivu. Profesor pomocných věd by měl po ruce archivní materiál, o němž by žákům konal své výklady, a žáci by získali více, vidouce skutečné archiválie, než jsou-li jen odkázáni k fotografiím a faksimilím. Ovšem palaeografie pěstovaná v archivní škole musila by si všímati více praktických potřeb a nesměla by se příliš dlouho zdržovati u starých písem římských, písem tak zv. národních na počátku středověku a pod., nýbrž spíše se věnovati století rozkvětu středověkého písma od XIII.—XV. století a nezanedbati ani pozdějších písem od renaissance až do XIX. století. Zručnost ve čtení písma XVI., XVII. a XVIII. století je pro našeho historika důležitější než znalost merovejských listin, a hlavně pro českého historika novější doby. Obtíže, které se v těchto písmech vyskytují, dají se přemoci jen dlouhým cvičením, jak máme o tom v archivu zemském dobré zkušenosti. Zde by šlo nejen o cvičení palaeografická, nýbrž i o získání vědomostí jazykových. Žáci archivní školy by se musili naučiti čísti jak česká, německá a latinská akta a listiny, tak i diplomatické korrespondence vlašské a francouzské, po případě i španělské. Professor palaeografie by se v té věci dohodl s některým z úředníků archivu, který by mohl převzíti některá cvičení.

K cvičením palaeografickým by se mohl připojiti zvláštní kurs o dějinách českých miniatur. K dějinám umění vůbec by se přihlíželo jen potud, pokud jsou v souvislosti s archivem. Sem spadá tedy výzdoba listin, rukopisů, knih, umělecké provedení pečetí, malba znaků a pod.

Z diplomatiky bylo by pěstovati hlavně vývoj české královské listiny v souvislosti s vývojem císařské listiny římskoněmecké a s diplomatikou papežskou. Zvláštní pozornost by se musila věnovati také české listině soukromé. Ona část papežské diplomatiky, jejíž

předmětem jsou především papežská registra a celá středověká pozůstalost Vatikánského archivu, by se mohla probírati zvláště a s ní by se daly spojiti přednášky o Vatikánském archivu a velké literatuře k němu se vztahující a o českém výzkumu v Římě. Tento obor by snadno mohl převzíti jeden z úředníků zemského archivu a připravil by takovým způsobem budoucí české badatele v Římě.

Druhým nejdůležitějším předmětem archivní školy by byla vlastní nauka o archivech. Při ní by šlo jednak o praktické návody k pořádání archivů, ukládání a uchování archiválií, přejímání akt ze spisoven, skartování, zakládání inventářů a katalogů, regestování a popisování dokumentů, jednak theoretické výklady z oboru archivnictví. Tato theorie archivní by jednak podávala vysvětlení o dějinách archivů vůbec, o různém názoru na archiv v době staré i v době naší, o poměru mezi archivem a registraturou, jednak by seznamovala posluchače s nejdůležitějšími archivy a jejich obsahem, pokud se vztahuje k českým dějinám. Posluchači by se tu měli dověděti, jaké byly staré české archivy a jejich osudy, co to byl korunní archiv, co to byly a jak se vyvinuly desky zemské, jaké jsou archivy české kanceláře a české komory a kam se nyní dostaly, kde jsou písemné pozůstalosti i jiných českých úřadů. Dále by se měli obeznámiti s vývojem městských archivů v Čechách a hlavně s vývojem městských knih, se vznikem a osudy archivů duchovních i šlechtických, při čemž by se povždy seznamovali se stavem, v jakém jsou archivy tyto nyní. Nejbohatším archivům v Čechách věnovala by se zvláštní pozornost, na př. archivu v Třeboni a Roudnici, archivu města Prahy, archivu místodržitelskému a arcibiskupskému v Praze a pod. Do takovýchto archivů by se mohly podnikati vědecké i praktické exkurse. Žáci archivní školy měli by býti vyzbrojeni vědomostmi o velkých ústředních archivech jak v českých zemích, tak ve Vídni, a měli by se dověděti, které české fondy se dostaly do archivů vídeňských a jaké prameny pro české dějiny chová i jiný materiál ústředních archivů říšských. Právě tak by měli býti poučeni o bohemikách v zahraničních archivech a upozorněni na velkou heuristickou literaturu, která by jim usnadnila další samostatný výzkum.

Sílu pro tuto archivní nauku by zemský archiv také nalezl mezi svými úředníky a ani by se z praktického důvodu nedoporučovalo, aby ji přednášel někdo mimo archiv, protože úředník, který by tento úkol na se vzal, by mohl mnohé své slovo doložiti praktickou ukázkou v samotném archivu.

Třetím předmětem vyučování byly by české dějiny, a to především dějiny ústavní a právní, při nichž by snad mohly býti zřízeny dvě sekce; v jedné by se více pozornosti věnovalo době starší, v druhé době novější. Tu by také nebylo nesnadno pohnouti ně-

kterého professora universitního tohoto oboru, aby přednášky tyto konal v učebně zemského archivu.

Čtvrtým podstatným článkem v řetěze učební osnovy by byla nauka o pramenech. Nemíním tím však suché přednášky o středověkých annalech a kronikách, jako spíše praktická cvičení, která by žákům podávala návod, jak se dívati na prameny a jak jich užívati, se zvláštním zřetelem k pramenům českých dějin novějších. Rozumí se samo sebou, že by při tom často byly konány výklady na základě pramenů archivních. Tato cvičení by byla spíše methodicko-kritická než vyčerpávající látku. Na příklad by se žákům ukázalo, co jsou to paměti, jak se vyvinuly z minulosti, jak si máme počínati při jejich kritice, jak se máme dívati na depeše vyslanců, na jejich celkové relace, jaká byla organisace moderní diplomacie, jak máme posuzovati korrespondence vůbec, jaký je na př. činiti rozdíl mezi dopisem středověkým, dopisem z doby humanistické a dopisem XVIII. století, jak nazírati na noviny úřední a soukromé, hlavně na počátku jejich vývoje, jak na úřední akta, úřední tisky, patenty atd. Probraly by se všechny druhy pramenů novějších dějin českých a při tom by se pokud možno žákům předvedly před oči originály a zároveň by se jim ukázalo, v čem se nejvíce chybuje při užívání pramenů a jak lze středověkou methodu kritickou přizpůsobiti k ocenění a užívání pramenů novější doby. Zároveň by se žáci poučili o základních pravidlech při vydávání pramenů. Také pro tento obor by archivu zemskému nebylo třeba ohlížeti se po pomoci z university a dovedl by jej obsaditi vlastní silou.

Posledním hlavním předmětem archivní školy byly by české agrární dějiny vykládané za pomoci ohromných fondů agrární historie, uložených v zemském archivu. I tu by se podle praktické potřeby ze středověkých dějin agrárních vzalo jen, co je nezbytné k pochopení dalšího vývoje, ale hlavní péče by se věnovala novějším dějinám agrárním. Katastrální akta a pozemkové knihy by byly užívány jako doprovod k výkladu o pozemkovém vývoji země v posledních stoletích. Sbírka map, která se právě zakládá, by při tomto vyučování byla neocenitelnou pomůckou a uvedla by žáky často daleko do středověku, aby jim pomohla rekonstruovati dávné poměry při rozdělení půdy. S agrární historií v souvislosti by byla cvičení topografická, která by žákům ukázala, jak se dá katastrálních a jiných sbírek zemského archivu užíti při pracích místopisných.

Vedle těchto hlavních předmětů nesmělo by se zapomenouti ještě na chronologii, sfragistiku a heraldiku ve spojení s genealogií. Z těchto oborů by stačily menší přednáškové kursy a několik praktických cvičení, které by obstarali hlavně archivní úředníci.

Po třech létech strávených v archivní škole podrobili by se žáci zemské archivní zkoušce před zkušební komisí sestavenou z professorů a úředníků, kteří je vyučovali. Každý žák by musil v posledním roce školy vypracovati domácí písemnou práci na způsob disertace universitní, kde by ukázal, že umí vědecky pracovat v oborech, které jsou pěstovány na archivní škole. Práce by pravidelně měly za podklad archivní materiál, aby se budoucí archiváři cvičili v archivech samostatně pracovati. O každé práci by podal posudek docent předmětu, z něhož by si žák práci volil, a přibral by si z druhých učitelů spolureferenta z příbuzného oboru.

Žáci archivní školy by ovšem zůstali i dále posluchači filosofické fakulty, kde by byli povinni poslouchati především dějiny české, rakouské a všeobecné. Přednášky a cvičení v archivní škole by se, pokud jde o rozdělení hodin, přizpůsobila naznačeným přednáškám universitním.[14])

O prázdninách by žáci byli vypravováni na archivní a výzkumné cesty a byli by přidělováni archivním inspektorům, kteří by jim v okresích svého dočasného působiště přidělovali menší samostatné práce a bděli nad jejich správným provedením.

Z absolventů archivní školy vycházel by dorost úředníků archivů veřejných i soukromých. Jeden z absolventů byl by ponechán ještě dále s platem trochu zvýšeným v zemském archivu, kde by konal službu praktikantskou. Kdo z nich by chtěl obdržeti místo v zemském archivu, musil by dosáhnouti hodnosti doktora filosofie a za disertaci na universitě by nesměl použíti práce, kterou odevzdal v archivu.[15]) Vedle řádných členů archivní školy mohli by býti připuštěni k přednáškám i cvičením v omezeném počtu posluchači mimořádní. O všech těchto věcech musila by se vypracovati podrobná osnova, která by se předložila zemskému sněmu k schválení.

Tímto spojením archivní školy s archivem zemským a jeho praktickými potřebami, s historickou prací vědeckou, s výzkumem archivním a archivní organisací zemskou bylo by možno se dopracovati v tomto dosud zanedbávaném oboru skvělých výsledků. Možná, že absolventi české archivní školy byli by pak hledáni i jinde než v našich městských a šlechtických archivech.

10. »Zprávy zemského archivu« budou ovšem odleskem činnosti zemského archivu; budou v nich články, týkající se jednak archivnictví vůbec, jednak sbírek zemského archivu a jiných archivů důležitých pro české dějiny. Dále v nich budou stati

[14]) Byl-li by mezi žáky také právník, musil by se ovšem věnovati dokončení studia na své fakultě.

[15]) Právník byl by povinen podrobiti se přísným zkouškám doktorským na právnické fakultě.

o archivní organisaci v Čechách a výzkumu archivů a na konci každého ročníku budou připojovány seznamy sbírek českých archivů, které jednou ve svém souhrnu podají podrobný soupis všech českých písemných památek. Pokud jde o sbírky zemského archivu, bude hleděno k tomu, aby každý jednotlivý fond byl vědecky důkladně prohlouben a aby ve »Zprávách« se podal výsledek tohoto badání. Nepůjde při tom jen o vnější stránky, nýbrž i o souvislost té které skupiny zemského archivu s úřadem, jehož je pozůstalostí, tedy také o dějiny tohoto úřadu. Na př. při archivu bývalého purkrabství, uloženém v zemském archivu, nepodá se jen jeho popis, nýbrž později i dějiny nejvyššího purkrabství; zrovna tak se bude postupovati při knihách appelačního soudu a jiných skupinách. Budou tedy v této spojitosti sloužiti »Zprávy zemského archivu« též českým dějinám ústavním. Počátek byl učiněn již v tomto ročníku, kde je vývoji zemského výboru věnována obsáhlá studie, psaná na základě staré registratury výboru, která je jedním z hlavních novějších fondů zemského archivu. Podobné studie budou následovati i v dalších ročnících. Do tohoto druhu prací patří též studie o deskách zemských, o korunním archivu, o katastrálních aktech a pod.; pro některé z nich jsou již získáni spolupracovníci.

Poněvadž sněm a zemský výbor jsou hlavními zdroji starých písemností zemského archivu, je přirozeno, že i dějiny sněmu a výboru budou důležitým předmětem studie »Zpráv zemského archivu«. Studie o sněmu budou arci v souvislosti s publikací »Sněmy české«; jen celkové stati, které se nehodí do úvodu jednotlivých dílů, budou uveřejňovány ve »Zprávách«.

Zprávy budou vycházeti ročně, poněvadž budou obsahovati také roční úřední zprávu o činnosti zemského archivu.

11. Nová budova zemského archivu. — Mnohé z plánů uvedených předpokládají, že bude uskutečněna dávná tužba zemského archivu — nová budova. Že dnešní místnosti jednak v museu král. Českého, jednak v bývalé zemské jízdárně v Bredovské ulici jsou nedostatečné, uznáno bylo už na kompetentních místech. Filiálka v Bredovské ulici měla od počátku ráz prozatímnosti, tento její ráz je nejvýmluvněji vyjádřen dřevěným krytem bývalé jízdárny, kde nyní jsou uložena drahocenná akta josefského a stabilního katastru, archiv starého purkrabství a jiná akta vedle skladu zemských publikací. Již dříve zemský výbor se pokoušel o nalezení vhodnějších místností, ale bez výsledku. Také z důvodů služebních je roztržení zemského archivu do dvou budov velmi nevýhodné; archiváliím častější přenášení z hlavní budovy do filiálky a obráceně nikdy neposlouží. Mimo to museum samo nevyhnutelně potřebuje místností, které nyní v jeho přízemí jsou vykázány zemskému archivu.

První starostí nové správy zemského archivu bylo, aby otázka nové budovy se posunula do popředí. Prvním krokem k tomu byla snaha získati stavební místo na obvodu Královské Obory, buď na straně přilehlé k Letné nebo na výstavišti. Zemská správní komise uznala nutnost nové budovy a dala navržená stavební místa zvláštní komisi vyšetřiti, avšak pro různé technické námitky bylo od tohoto plánu upuštěno a stavební místo pro archiv bude třeba hledati jinde. Jakmile se tato první otázka rozřeší, možno s velkou nadějí hleděti do budoucnosti, neboť peníze na stavbu se dají získati prodejem dosavadní filiálky zemského archivu v Bredovské ulici, bývalé to zemské jízdárny, která zaujímá uprostřed města na nejdražším místě velkou plochu, která se však pro stavbu archivu nehodí, jsouc sevřena mezi domy. Kdyby nějaká banka převzala prostředkování, mohlo by se začíti se stavbou, jakmile se ustálí poměry.

Archiv potřebuje budovu na volném prostranství, se všech stran isolovanou, a k tomu by se hodila parcela někde při sadu nebo na jiném otevřeném místě. Snad by bylo možno pohnouti městskou radu pražskou, aby za přiměřenou plochu, která by se odstoupila od některého ze zemských statků blíže Prahy ležících, která by se městu hodila, postoupila zemi stavební místo na Letné aneb na jiném příhodném místě a tím umožnila stavbu důstojného útulku ústavu, jehož účelem jsou především dějiny naší vlasti a který chová neocenitelné poklady její slavné minulosti.

Podávati plán archivní budovy už nyní, bylo by předčasné, dokud nemáme stavebního místa, ale o hlavních zásadách jejího řešení možno promluviti. Přední zásadou moderní archivní budovy je ohnivzdorné isolování vlastního skladiště archiválií od budovy úřední, aby bylo znemožněno případné vniknutí ohně do místností archivních z úřední budovy, která je navštěvována stranami, kde se topí a svítí. To se dá provésti buď oddělenou stavbou skladišť aneb ohnivzdornými stěnami, kterými je odloučena hlavní budova úřední od svých křídel, určených pro archivní materiál. Za bezpečnější pokládám postavit budovu hlavní odděleně od skladišť, avšak rozhodnutí o této věci bude záviseti na velkosti stavebního místa, jaké se podaří zemskému archivu získati.

Dosud zaujímá zemský archiv tuto plochu:

v křídle musea král. Českého obráceném k Václavskému náměstí a do Čelakovského sadů . .	okrouhle	463 m²
v křídle obráceném k Sadové třídě	»	340 m²
ve filiálce v Bredovské ul. v předních budovách	»	212 m²
v bývalé jízdárně .	»	437 m²
Úhrnem		1452 m²

Protože všechny místnosti archivní jsou archiváliemi a knihami přeplněny, je zapotřebí pro ně plochy okrouhle 1500 m². Počítáme-li s budovou, kde by se do výše dvou pater využitkoval prostor, který by sloužil za skladiště, potřebujeme stavební plochu asi 500 m² rozsáhlou, abychom mohli dosavadní materiál umístiti. Kdyby se prostor využitkoval úsporně zařízeným skladištěm, zbylo by ještě místo pro nejbližší budoucnost, ne však pro další větší vzrůst archivu. Tu bude zapotřebí získat tak velkou stavební plochu, aby se na ní v budoucnosti mohlo postavit více skladišť, bude-li se stavba řešiti systemem pavilonovým. Pavilony by musily ovšem býti s úřední budovou spojeny krytými chodbami aneb aspoň krytými přechody v prvním poschodí.

Kdyby se stavba řešila systemem celkového skladiště, musilo by se postaviti již nyní v takových rozměrech, aby mohlo pojmouti veškeré množství nového materiálu, který po provedení reorganisace archivu by sbírky jeho rozmnožil. Okamžité zatížení finanční by bylo ovšem mnohem větší v posledním případě. Proto by snad bylo vhodnější uchýliti se k systemu menších skladišť, čímž by se celkový náklad mohl rozvrhnouti na několik desítiletí, takže by se nyní postavilo prozatím skladiště na staveništi v rozměru 500 m².

Skladiště moderních archivů jsou dvojí soustavy; buď jsou to řady betonových kobek v několika poschodích s náležitou komunikací, které jsou osvětlovány se strany, nebo je to celková železobetonová konstrukce, jako na př. při stavbách knihoven, rozdělená železoskelnými podlahami na řadu nízkých pater, při které část světla se může přiváděti se shora. Obojí soustava má své výhody i své nevýhody; betonové kobky jsou bezpečnější, avšak, myslím, dražší, a pak zaujímají více místa. Snad by se dala spojit obojí myšlenka, v přízemí mohla by býti soustava kobek, mezi nimi jedna zvláště pevná a po způsobu tresoru stavěná pro korunní archiv, v prvém a druhém patře by mohla býti celková železná konstrukce. V přízemních kobkách by se dalo užíti dosavadních skříní zemského archivu a uložily by se tam nejcennější písemnosti, v prvém a druhém poschodí ostatní sbírky. Skladiště to by s jedné nebo, jsouc rozděleno, se dvou stran souviselo s úřední budovou.

Budovu úřední si představuji tak, že by v prvním patře bylo středisko. Tam by byla hlavní velká pracovna pro badatele, která by zaujala průčelí budovy s připojenou menší pracovnou, dále na jedné boční straně knihovna archivní a na druhé boční straně ředitelna, kanceláře, hovorna pro strany. V přízemí by byla přednášková síň a při ní studovna pro žáky archivní školy a dva pokoje pro professory. Přednášková síň by byla opatřena projekčním přístrojem, který by konal nejen škole archivní výborné služby při vyučování palaeografii a diplomatice promítáním a zvět-

šováním písem, nýbrž i archivu při zjišťování rukopisů a rozeznávání falešného písma od pravého. V přízemí, po případě jinde v postranních místnostech by byla ještě laboratoř archivní, kde by se čistily a konservovaly archiválie a pečeti, dělaly odlitky pečetí a pod., a dílna knihařská, kde by jeden z archivních sluhů měl stále dost práce se spravováním porušených desek, výrobou kartonů na akta a s menšími knihařskými pracemi. Konečně by byl v přízemí sklad zemských publikací a byt jednoho sluhy, který by měl zároveň funkci vrátného. V druhém poschodí by byly ještě potřebné kanceláře, oddělení mapovní a jeho pracovna, byt ředitele archivu a jeden pokoj pro úředníka, který by v době nepřítomnosti ředitelovy musil v archivu bydleti a měl archiv na starosti. V podstřeší by se umístil fotografický atelier.

Až bude míti archiv novou budovu, pak teprve bude lze přikročiti k provedení programu, jehož kostru jsem zde podal, pak bude možno s větším úsilím sbírati archivní materiál pro naše dějiny, na který dosavadní místnosti už nestačí, prováděti ve velkém deponování písemných památek soukromých majitelů, přejímati staré písemnosti okresních výborů, zařídíti depositní síň, uvésti v život archivní školu a pomýšleti na spojení archivu musea král. Českého s archivem zemským. Pak bude možno počítati ještě s jedním podnikem, který ovšem lze teprve po válce uskutečniti a k jehož provedení je povolán především zemský archiv, totiž se sebráním všech písemných památek, týkajících se osudu našeho království a jeho obyvatelstva v době světové války. K tomu ke všemu je potřebí místa a toho se archivu nedostává. Nová budova bude začátkem nového života zemského archivu i českého archivnictví, kéž povolaní činitelé nedopustí, aby byl udušen starými příliš těsnými stěnami.

ZPRÁVA O ČINNOSTI

ZEMSKÉHO ARCHIVU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO

OD 12. KVĚTNA 1916 DO KONCE ROKU 1917.

Maje podávati úřední zprávu o činnosti zemského archivu od svého jmenování ředitelem 12. května 1916 do konce roku 1917, odhodlal jsem se doplniti ji retrospektivními poznámkami a přehledy, aby od poslední 1910 tištěné úřední zprávy v III. svazku Zpráv zemského archivu až do května 1916 nezůstala mezera, která by v dějinách vývoje našeho ústavu působila rušivě.

Nenadálou smrtí minulého ředitele zemského archivu dra Vojtěcha Nováčka bylo znemožněno, aby správa ústavu byla normálně odevzdána jeho nástupci, který by mohl sbírky archivní obvyklým způsobem převzíti a bylo tudíž nutno přikročiti k všeobecné inventarisaci. Poněvadž taková práce vyžaduje mnoho času a námahy, rozhodla se nová správa spojiti s inventarisací také nové uspořádání a katalogisaci některých fondů.

Začátek učiněn s korunním archivem. Tato nejcennější součást zemského archivu revidována listina za listinou a protože bylo shledáno, že mnohé listiny, které velmi utrpěly prachem a vlhkem, dokud byl korunní archiv uložen ve sklepení za kaplí svatováclavskou na hradě Pražském, potřebují důkladného očištění a úpravy, bylo hned přikročeno k dílu. Celkem vyčištěno (i s berními reversy) 1152 listin i s pečetmi, z pečetí asi 100 kusů rozlámaných slepeno a konservováno. Listiny vlhkem velmi porušené byly podlepeny a zaponem konservovány. Poněvadž staré papírové obaly listin byly částečně chatrné a bez nadpisů udávajících obsah, opatřeno bylo 451 listin novými obaly a na nich regesty a 112 listin regesty na starých dobrých obalech a 14 listin uloženo ve formě akt. Berní reversy, počtem 164, které dosud nebyly ani katalogisovány ani uloženy v papírových obalech, byly dány do obálek s řádnými nadpisy obsahujícími datum, regest a signaturu a pořízen k nim zevrubný inventář. U regest poznamenány také případně edice listin. Po skončení této práce protokolárně zjištěno, co chybí; ve vlastním korunním archivu chyběla jen jedna originální listina, jejíž ztráta byla protokolárně zjištěna již za vedení archivu A. Gindelym (rep. 284, inv. 520 z 23. října 1505), dále 3 vidimované opisy, které patrně ztrouchnivěly a byly připojeny k svazečku starých ztrouchnivělých opisů. Poněvadž korunní archiv neměl dosud inventáře podle uložení, nýbrž jen chronologický starý

katalog, sestaven byl při těchto pracích nový inventář. Zároveň byla doplněna výstavka korunního archivu několika novými vybranými kusy a sestaven její podrobný inventář.

Stará registratura zemského výboru, pokud je nově spořádána a uložena v kartonech, přehlédnuta a pokračováno v další úpravě materiálu, který se systematicky po očištění ukládá do kartonů se štítky a nápisy a zároveň opatřuje podrobným inventářem akt. Tato práce byla za předešlé správy provedena od r. 1725 do počátku roku 1734.

Za nové správy upraveny takto a inventovány v druhé polovici r. 1916 a za rok 1917 akta z let 1734—1737, která byla roztříděna do 30 kartonů opatřených štítky a k nimž pořízen podrobný inventář. Takovým způsobem bude možno teprve za několik let provésti inventarisaci tohoto oddělení, které se ovšem bude stále doplňovati novým přírůstkem nejstarších součástí spisovny zemského výboru.

Také bylo pokračováno v úpravě písemností odevzdaných r. 1908 spisovnou zemského výboru zemskému archivu z poslední čtvrti XVIII. a první polovice XIX. století. Byla to část oddělení 1., oddělení 5., 6., 37., 54. a část oddělení 84. Z toho bylo v roce 1913 srovnáno a uloženo do kartonů oddělení 5. (zemské a dědičné úřady) a pořízen k němu katalog s rejstříkem jmenným i věcným; rovněž oddělení 6. (inkolát, šlechtické věci, uvádění do sněmu), které také opatřeno bylo podrobným katalogem s rejstříkem jmen osobních i místních. Posléze dosud odevzdaná část oddělení 84. (korunovační akta jdoucí zpět až k císaři Karlu VI.) také podobným způsobem upravena. Za nové správy byla katalogisována část registratury oddělení 1.

Protokoly zemského výboru a zemského sněmu revidovány podle starých inventářů a pořízeny pro ně inventáře nové. Totéž provedeno bylo s kvaterny malého stavovského archivu, s kvaterny karlštejnskými, s knihami bývalého appellačního soudu, bývalého královského úřadu berničního, berní rullou království Českého z roku 1654 a se sbírkou nejstarších pozemkových a kontraktních knih. Všechny tyto písemné památky jsou uloženy v místnosti korunního archivu; za nové správy byly pro ně sestaveny nové inventáře, po př. staré inventáře byly podle provedených změn upraveny a opsány. Velké práce vyžadoval hlavně inventář knih appellačního soudu, poněvadž knihy tyto dosud nebyly řádně srovnány, a pak inventář sbírky nejstarších pozemkových knih, která byla doplněna některými knihami k nim nyní připojenými.

Pro nedostatek místa v dosavadních skříních v korunním archivu objednána byla jedna nová skříň a musilo býti provedeno

několik změn v umístění. Tak byly knihy bývalého berničního úřadu na hradě Pražském (dříve ve skříni 62) přiřazeny k berní rulle do skříně čís. 7ª; nová skříň čís. 7ª vyhrazena sbírce nejstarších gruntovních knih; skříň čís. 62 byla nově uspořádána, když byl starý katalog, tištěný v prvním díle Zpráv, antikvován vrácením Oeconomik universitnímu archivu v Praze; skříň čís. 63 věnována patentům a nově zakládaná sbírka map byla zatím uložena ve spodní části výstavní vitriny v korunním archivě.

Akta tak zv. katastru teresiánského byla po svazcích revidována a pokračováno v pořádání jich, o němž naposled referováno v III. svazku Zpráv zemského archivu. Od té doby, t. j. od roku 1910 do 11. května 1916 upravena byla katastrální akta krajů Hradeckého, Klatovského, Kouřimského, Litoměřického, Loketského a části kraje Plzeňského, obsahující 523 panství v 235 svazcích. Za nové správy od 12. května 1916 do 31. prosince 1917 upravena akta druhé části kraje Plzeňského a kraje Prácheňského, zahrnující 156 panství v 70 svazcích. Tato práce vyžadovala veliké píle a trpělivosti, neboť je nutno spravovati a podlepovati především přiznavací tabelly, které pro svůj velký objem a nepohodlný formát velmi trpěly, dále je třeba skoro každý akt, který svým formátem vyniká nad ostatní, a takových aktů je velké množství, očišťovati a také hlavně na roztřepených krajích podlepovati. Mimo to je nutno dávati dohromady při každém panství akta rustikální i dominikální, která dříve byla v různých skříních a svazcích uložena. Až tři kraje dosud zbývající budou tímto způsobem upraveny, bude mnohaletá práce, věnovaná konservaci katastrálních sbírek teresiánských, dokonána.

Nejnaléhavěji vyžadovalo revise důležité oddělení městských a pozemkových knih, jichž je v archivu celkem 10.254 kusů a které jsou uloženy v osmi síních a rozděleny podle obvodů krajských soudů. Oddělení za oddělením, knihu za knihou bylo nutno podle starých seznamů přehlédnouti, aby se zjistilo, které knihy jsou na místě, které byly soudům půjčeny a které podle starých, místy nepřesných seznamů, chybí. Při této práci byl sestaven nový místní inventář, v němž bylo při každém ze 153 regálů, v nichž jsou knihy uloženy, poznamenáno, které knihy chybí. Při revisi provedeno bylo také přemístění některých soudů, jichž knihy byly uloženy nahoře nad regály, což bylo při užívání knih nepohodlné a ztěžovalo přehled. Toto přemístění bylo umožněno tím, že vyplněno bylo místo po knihách, které musily býti soudům vráceny nebo vydány některým městským archivům a pak místo v regálech mezi okny, které byly dosud prázdné. Knihy, jichž vazba byla značně poškozena, byly provisorně konservovány a vloženy do lepenkových desk. Chyby, které se vyskytly v starých seznamech,

byly v nich při revisi opraveny; týkaly se většinou vročení a obsahu jednotlivých knih. Několik knih bylo připojeno ke sbírce nejstarších knih pozemkových, uložených v místnosti korunního archivu, což ovšem v seznamech podotčeno.

V podrobném popisování městských a pozemkových knih, které se dosud mohlo díti jen příležitostně, když knihy některé bylo užito k úřední potřebě, pokračováno tímže způsobem za nové správy jako dříve. V posledních třech létech od roku 1915 do konce roku 1917 popsáno bylo 365 knih, za všechna léta dřívější 215; všech knih zevrubně popsaných, hledě k jejich vnější stránce i k jejich obsahu, je tedy nyní 580.

Genealogické sbírky, vztahující se k dějinám české šlechty, nemají dosud lístkových katalogů. Bylo tudíž za nové správy přikročeno k jejich novému uspořádání a zevrubnému popisování. Ke sbírce Zeehově pořízen abecední rejstřík a začato s podrobným pořádáním obsáhlé sbírky Vunšvicovy: originály listů a akt opatřovány regesty, vyřazovány pečeti a tisky a sbírka ukládána do nových obalů s podrobným popisem obsahu. Práce ta ovšem je teprve v počátcích a dospěla v tomto oddělení do konce roku 1917 do písmene F.

Z registratur hospodářských, postoupených zemskému archivu a uložených v hlavní budově, byla v tomto období uspořádána a opatřena inventářem hlavní část registratury velkostatku Mšena a Lobče, odevzdaná archivu již roku 1899.

Ostatní materiál hospodářských registratur a patrimoniálních archivů uložen je zároveň s akty katastrálními a různými akty a knihami berními a finančními ve filiálce zemského archivu v Bredovské ulici v bývalé zemské jízdárně, jejíž uspořádání za nové správy stálo nejvíce námahy.

Ze zemských katastrů jsou ve filiálce uloženy konečné elaboráty rustikálního katastru teresiánského z r. 1748 a z r. 1757, všechny fasse i akta katastru josefského z osmdesátých let stol. XVIII., akta spojená s prováděním tohoto katastru, posléze operáty katastru stabilního pro celé Čechy většinou z třicátých a čtyřicátých let stol. XIX. Z hospodářských registratur, pokud byly odevzdány zemskému archivu, je zde uložen především patrimoniální archiv úřadu statků nejv. purkrabství pražského (pozdějších statků zemských), hospodářské registratury Thurn-Taxisských panství rychmburského, košmberského a chroustovického, dále část registratury panství litomyšlského, registratura panství krnského, statku opočenského, registratura komorního panství zbirožského a horního úřadu příbramského. Jako depositum chována je zde registratura panství pečeckého, jejíž majitelem jest sv. p. Hrubý z Jeleního.

Z registratury karlštejnské a merklínské odevzdány nebo získány zemským archivem jen zlomky.

K berním a finančním materiálu zde uloženému nutno počítati knihy reparticí řádné i mimořádné daně vojenské (ordinaria a extraordinaria) z l. 1762—1849 a další knihy záznamů o rozdělení daní po krajích, pak knihy získané koupí z bývalého majetku c. k. hlavní zemské pokladny, totiž účetní knihy navigační v Čechách, knihy náboženských fondů a exjesuitských statků, knihy týkající se ústavu šlechtičen na Hradčanech a jiných výdajů, vesměs z posledních dvaceti let století XVIII. a první polovice století XIX. (celkem 226 knih).

Archiválie ty umístěny jsou v jízdárně v jednom jednostranném a patnácti oboustranných regálech o výši šesti paprsků, rozdělených v 9 oddělení, tedy celkem ve 279 odděleních. Regály označeny římskými číslicemi I—XXXI (dvojité regály po obou stranách), jednotlivá oddělení v nich pořadovými čísly 1 až 9, paprsky pak shora dolů písmeny a—f. Dvojitý regál XVI—XVII proměněn probouráním některých podélných příček v regál čtyřpaprskový, aby takto získána byla vyšší patra pro archiválie vyšších rozměrů, jako jsou knihy rustikálního katastru teresiánského nebo sumáře (Zergliederungssumarien) katastru josefského.

Archiválie dosud byly uloženy tak, jak byly do archivu odevzdány a z beden vyňaty, tedy beze všeho uspořádání přehledného; toliko přiznavací knihy katastru josefského a fascikly jeho allegátů, jakož i operáty stabilního katastru postaveny podle čísel, neboť těchto pramenů potřebuje se často k agendě úřední i často jest jich užíváno badateli. Ke spořádání, přehlednému umístění a katalogisaci ostatních fondů, tedy především jmenovaných hospodářských registratur, mělo býti časem přikročeno.

Za minulé správy se tak pro neodkladné práce běžné agendy a nedostatek sil pracovních dosud nestalo, při převzetí archivu novou správou stalo se to však naprostou nutností, měl-li býti vůbec zjednán přehled všeho materiálu a měla-li se uskutečniti aspoň povšechná inventarisace. Nejdříve musilo býti provedeno radikální vyčištění a vyprášení všech archiválií v jízdárně uložených, které hlavně sazemi velmi trpěly, což se stalo v květnu 1916 pomocí chovanců zemské donucovací pracovny.

Ze všech fondů nahoře vyjmenovaných přikročeno nejdříve k revisi katastru josefského a pokračováno v nové úpravě jeho akt a allegátů, na níž bylo již pracováno od roku 1909. Při revisi 6066 knih katastru josefského a stejného počtu allegátů řada allegátů chybně postavených byla správně umístěna a poznamenány allegáty, které nebyly nalezeny na místě, a přikročeno k dalšímu pořádání a ke katalogisaci tohoto fondu. Úprava josefského ka-

tastru dála se původně tak, že zvlášť byly stavěny upravené knihy a zvlášť upravené allegáty týchž obcí, od čehož však již za minulé správy upuštěno a od č. 1329 ukládány knihy i allegáty těchže obcí do společných lepenkových krabic; práce ta dospěla až k č. 2000; nový katalog bohužel při tom zakládán nebyl.

Za nové správy přikročeno také ke katalogisování tohoto fondu, důležitého zejména pro místopis království Českého. Počátek učiněn ovšem s č. 2001, kdežto č. 1—2000 budou katalogisována až po ukončení úpravy celého katastru. Nový katalog má nahraditi zastaralý a nepřehledný starý abecední index z počátku XIX. století, který je v pravopise místních jmen nedůsledný. Do nového katalogu se pojímá český i německý název obce i s odchylkami, název panství, srovnávací údaj s Palackého popisem království Českého a číslo fasse. Tímto způsobem provedena byla od května 1916 do konce roku 1917 úprava a katalogisace 1350 svazků katastru josefského, od č. 2001—3350, které po očištění, srovnání, případně konservování, vloženy do lepenkových krabic, jichž od č. 1329—3350 je 1054. Krabice byly opatřeny štítky s nápisy a umístěny ve všech odděleních regálů č. XXXI a XXX.

Při pořádání skladiště v jízdárně byla některá oddělení více soustředěna, jiná pro lepší uložení přemístěna. Tak přestěhovány konečné elaboráty rustikálního katastru tereziánského z r. 1748 a 1757 (»Recalculations-Landes-Catastrum de a. 1757) z vlhkého kouta do regálu č. XVII. odděl. 1—4, který byl za tím účelem zvlášť upraven. Při tom byly zároveň jmenované katastry sepsány a pořízen k nim katalog (číslo I až XXXVI z r. 1748, č. I—LXXII z r. 1757 se supplementy č. 1—8 z téhož roku), celkem 116 knih. Soustředěny a uspořádány byly roztroušené dosud knihy řádné i mimořádné berně vojenské (Ordinaria et Extraordinaria) z let 1757 až 1850, počtem 198 knih.

Konečně věnována též péče hospodářským registraturám zde uloženým a přikročeno v květnu 1917 nejprve ke katalogisaci patrimoniálního archivu úředních statků nejv. purkrabství pražského. V hlavních věcech, zejména po stránce obsahové, možno odkázati k článku dra B. Jenšovského, Patrimoniální archiv nejv. purkrabství pražského, který bude uveřejněn v příštím svazku. Zde budiž jen zmínka o uložení. Jak již řečeno, byla registratura deponována tak, jak byla odevzdána do archivu, beze všeho uspořádání, různé knihy a akta promísené; při ukládání dalších registratur a některém přemísťování stalo se při naprostém nedostatku světla, který jest vedle citelného chladu po větší část roku ve filiálce, a nepřesném starém označení materiálu, že některá akta různých registratur byla promísena, takže

některé knihy statků purkrabských byly mezi knihami rychmburskými nebo košumberskými. To ovšem musilo býti přivedeno do pořádku a stálo nemálo práce.

V registratuře purkrabství započato nejprve s nejdůležitějším a nejstarším oddělením jejím, s akty jurisdikce pražského purkrabství od r. 1714 až do pol. XIX. století. Akta ta uspořádána byla místy podle jednotlivých procesů, místy (hlavně od 80. let století XVIII.) podle čísel praesentat a exhibit podacího protokolu jurisdikce, místy však také byla naprosto neuspořádána, takže ani označení na starých lepenkových obalech neshodovalo se s obsahem. Úprava byla prováděna tak, že akta jednotlivých procesů byla ukládána do obálek opatřených regesty, při čemž některé významné listiny, jako originály listů císařských, důležitá rozhodnutí vyšších úřadů nebo výtahy a kopie starých smluv a zápisů, rozepisovány na zvláštní lístky a sestaveny v chronologický katalog. Akta jednoho roku obyčejně vyplňují jednu krabici, která označena jest pak náležitou signaturou. Rozdělení podle let v podstatě ponecháno podle starých svazků, takže akta některých procesů, vlekoucích se po řadu let, prostupují několika fascikly. Lístkový katalog všech jmen místních, šlechtických a významných osob, zahrnutých v registratuře, uvázl zatím v samém počátku, neboť, ačkoliv se uznává jeho nutnost pro užívání registratury, nebylo možno jím se zdržovati, měla-li inventarisace celého fondu býti ukončena v době pokud možno nejkratší. Dlužno též podotknouti, že uspořádání patrimoniálního archivu purkrabského, ač tak nutné, mohlo se díti pro množství úřední agendy výhradně jen v mimoúředních hodinách odpoledních. Srovnány byly také dílem podací protokoly i hlavní protokoly jurisdikce z let 1743—1837 (22 svazky).

K jurisdikci nejv. purkrabství připojena jsou i akta král. města Velvar, které bylo pod ochranou nejv. purkrabí pražského; akta tato z let 1714 až 1788, obsahující hlavně účty obecní a jednání při obnovování městské rady, jakož i některá akta při obsazování děkanství, uložena jsou ve čtrnácti krabicích. Podrobně popsány byly knihy záduních počtů farních úřadů na patronátě nejv. purkrabí (37 knih); akta patronátní zejména z 1. pol. XIX. století byla srovnána a ve 400 větších i menších fasciklech uložena podle jednotlivých záduší do 16 krabic.

V registratuře hospodářské srovnány a sepsány knihy patentů z let 1719—1762 a 1773 až 1836 (32 knihy), knihy praetencí (5 knih); podací protokoly úřední a rejstříky k nim, knihy účtů úřadu důchodního z let 1760—1767 (8 knih), rejstříky pokladny kontribucí a manuály berní (15 knih), knihy úřadu důchodního z let 1805—1870 (86 knih), knihy počtů kontribučních z let 1797—1850 (93 knihy), knihy úřadu záduního z let 1828—1871

(74 knihy), knihy o počtech kontribučního obilí (9 knih), celkem 322 knihy.

Akta této registratury, která byla zakládána přeloženě po délce archu, byla rozložena, srovnána a uložena ve fasciklech do krabic; dříve ovšem bylo nutno jednotlivá oddělení spořádati. Část akt velmi utrpěla vlhkem, ovšem již v původním uložení v Daliborce a některá musila býti vyřazena. Také některé knihy jsou poškozeny vlhkem a plísní. Hlavní řada akt z let 1783—1827 uložena podle starých signatur a podle starého rozdělení v oddělení BB, JJ a LL, celkem 10.980 akt v 58 krabicích; k nim připojuje se oddělení FF a HH ve dvou krabicích. Další akta rozdělena opět podle starého rozvrhu a signatur v oddělení týkající se dvorů, v akta o stavbě silnic, o lesích, honitbě a vinicích a uložena ve 20 krabicích. Tato oddělení, posléze uvedená, nejsou ještě, pokud lze soudit podle starých signatur, úplná, a lze pochybovati, že byla všechna odevzdána do zemského archivu; byla patrně skartována již v kanceláři samé, část patrně zašla vlhkem. Zvlášť spořádaná a sepsaná akta týkající se povinností urbárních a roboty, vyplňují 4 krabice.

Nejmladší zachovaná akta uložena jsou podle ročníků, řada jejich pak označena jakožto akta, která byla postoupena c. k. okresním hejtmanstvím a c. k. okr. soudům; nazývají se »Übergabsakten«.

Registratura místního soudu statků nejv. purkrabství rozděluje se opět ve knihy a ve spisy. I zde především seřazeny a sepsány podací protokoly místního soudu (34 knihy), protokoly o jednání soudu (Gerichtsprotokolle) z let 1782—1797 (10 knih) a akta procesů, počtem 671 fascikl, která uložena jsou ve 32 krabicích. K registratuře místního soudu připojena též registratura sirotčí, která po sepsání a uspořádání vyplňuje 8 krabic.

Připočtou-li se posléze další akta rozmanitého obsahu, která nebylo možno zařadit do větších skupin a která vyplňují šest krabic, dále tištěné patenty a vyhlášky ve čtyřech krabicích a 1 krabici obsahující »Protocolla commissionis rectificatoriae« z let 1782 až 1784, možno pro přehled udati konečný počet archiválií patrimoniálního archivu statků nejvyššího purkrabství, totiž 530 starých knih pozemkových, zádušních a účetních (z toho 18 knih pozemkových uloženo mezi ostatními pozemkovými knihami v zemském archivu) a značně přes 30.000 fasciklů a jednotlivých akt (z toho někdy objemné fascikly, zejména v aktech jurisdikce), vyplňujících 280 lepenkových krabic foliového formátu. Patrimoniální archiv statků nejvyššího purkrabství vyplňuje všech devět šestipaprskových oddělení regálu IX. a umístěn jest tak, že nejprve uložena jsou akta a knihy jurisdikce a akta velvarská (odděl. č. 1, 2 a 3), pak

knihy a akta místního soudu (odděl. č. 4) a posléze registratura patronátní a hospodářská (odděl. č. 5—9). Dlužno však poznamenati, že ke konečnému umístění archivu došlo až v roce 1918, o čemž bude referováno v příští zprávě.

Vedle patentů uložených ve filiálce zemského archivu přikročeno bylo novou správou k uspořádání sbírky tištěných patentů chovaných v hlavních místnostech archivních. V druhé polovici r. 1916 bylo tam srovnáno a odatováno celkem 1439 patentů a učiněn začátek lístkovému katalogu patentů ve dvou exemplářích, jednak podle časového pořadí, jednak podle věcného rozdělení. Také zahájena akce k získání duplikátů ze sbírky patentů musejního archivu.

Pokud jde o rozmnožení sbírek archivních, je nutno opět navázati na III. svazek Zpráv zemského archivu. Z přírůstků, jimiž obohaceny byly sbírky zem. archivu od r. 1910, buďtež zde uvedeny tyto:

C. k. ministerstvo veřejných prací svolilo výnosem ze dne 28. dubna 1910 č. 694—XVII, aby do zemského archivu odevzdány byly staré knihy a registratura bývalého erárního panství zbirožského z l. 1727—1832, které chovány byly dosud při c. k. horním ředitelství v Příbrami, které však staly se pro běžnou úřední agendu nepotřebnými po prodeji jmenovaného panství c. k. horním erárem r. 1865. C. k. horní ředitelství v Příbrami odevzdalo pak (č. 4704 ze dne 7. června 1910 a č. 5283 ze dne 27. června 1910) po předcházející prohlídce akt na místě ředitelem archivu do zemského archivu tyto archiválie: 9 knih (Geometrische Realausmessungstabellen der Herrschaften Zbirow, Totschnik, Königshof) z r. 1783, 2 knihy »Rustikal-Grundbücher« pro Zbiroh a Točník z r. 1783, 3 knihy katastrů o abolici roboty na panství zbirožském, mirošovském a točnickém z r. 1783, dále dominikální gruntovní knihu zbirožskou z r. 1777 a tři hospodářská urbaria pro Zbiroh, Mirošov a Králův Dvůr z r. 1745, 4 knihy označené »Interimseinrichtungen der Herrschaften Zbirow, Miröschau, Königshof und Totschnik« z r. 1748, posléze pak knihu privilegií zbirožských z r. 1747. Vedle těchto knih odevzdáno bylo 34 objemných fasciklů akt z l. 1727 až 1832 označených dle rubrik sign. I—XVI, tři fascikly různých akt o mlýnech, dědičných nájmech a inkorporacích z l. pol. XIX. století, 4 fascikly vyšetřujících akt zbirožských z l. 1831—1832, posléze indexy. Mimo to odevzdána stará registratura rudolfovská z l. 1768 až 1817. Další část registratury zbirožské zaslána byla dodatečně horním ředitelstvím r. 1912 (č. 4838 z 18./V. 1912), v ní zejména německy psaný odhad král. majetku při horách kutnohorských z r. 1588. Registratura zbirožská takto odevzdaná do zem. archivu byla doplněna r. 1911 zásilkou 15 starých knih sirotčích

z l. pol. stol. XIX., odevzdaných do zem. archivu c. k. okr. soudem zbirožským (č. 281—28./X. 1911).

R. 1911 rozhodl zemský výbor dekretem ze dne 22. března 1911 č. 26.193/IV, aby pro zemský archiv zakoupena byla bohatá sbírka originálů a starých listů po zemřelém místodržitelském radovi Frant. Parisovi za 3000 K. Tato sbírka vedle zmíněné již knihovny obsahuje 303 čísla starých listin z l. 1372—1794 (v nich 13 originálů pergamenových, několik kusů autografů a ukázek písma z 10.—17. století, 74 rytiny i litografie, listy vztahující se ke korunování Ferdinanda V. r. 1836 a řadu tištěných patentů, jež připojeny ke sbírce patentů. Podrobný kritický katalog této sbírky, především ovšem jejích originálů, chystaný k tisku drem M. Vystydem, uvázl ovšem odchodem jmenovaného koncipisty při vypuknutí války a po jeho předčasném skonu na haličském bojišti zůstal v jeho pozůstalosti, odkud vydán bude v některém z příštích svazků Zpráv zemského archivu.

Cenného obohacení dostalo se genealogickým sbírkám zem. archivu roku 1914 tím, že známý badatel v české genealogii pan August z Doerrů rozhodl se odevzdati rozsáhlý materiál ke svým literárním a genealogickým studiím zemskému archivu, kde uložen byl ve skříni, zvlášť k tomu označené.

Taktéž v roce 1914 byly sbírky zemského archivu značně rozmnoženy odkazem p. JUDra Jana Pohla, advokáta ve Zbiroze, který zemřel dne 1. června 1914. Ve své závěti z 1. ledna 1913 učinil toto pořízení: »Všechny dějepisné mé rukopisy, zejména výpisy z archivů a dějepisných děl po 30 roků sbírané, odkazuji zemskému archivu v Praze, kdež jsem býval nejúčinlivěji podporován.« Jmění svoje pak podle dovětku ze 17. června 1914 — po vyplacení povinného dílu otci a matce — odkázal rovným dílem zemskému museu a zemskému archivu; tohoto peněžitého legátu má být užito k vydání Dějin železářství v Podbrdsku, jehož rukopis rovněž odkázán zemskému archivu. Po realisaci pozůstalostního jmění činil tento odkaz ke dni 31. prosince 1917 2650 K, které jsou uloženy v zemské bance království Českého. Pro nepříznivé poměry nemohl zemský archiv dosud splniti tuto čestnou povinnost, které však neopomene dostáti ve vhodné době.

Literární pozůstalost Pohlova sestává pak mimo rukopis uvedeného již Pohlova spisu o Dějinách železářství v Podbrdsku a rozsáhlého materiálu k tomuto dílu a několika jiným menším pracím jmenovitě z těchto přepisů, které byly zařazeny do sbírek archivních:

1. Kopiář zbirožského hejtmana de Bois z r. 1673 (320 listů).
2. Hořovický urbář z r. 1648 (94 l.).
3. Zbirožský urbář z r. 1652 (164 l.).

4. Točnický urbář z r. 1652 (184 l.).
5. Královdvorský urbář z r. 1652 (64 l.).
6. Urbáře panství Zbiroh, Točník, Králův Dvůr z r. 1745 (94 l.).
7. Inventář zbirožský z let 1659—1660 (56 l.).
8. Inventář zbirožský z r. 1670 (84 l.).
9. Inventář panství Zbiroh, Točník, Králův Dvůr z r. 1700 (92 l.).
10. Inventář zbirožského archivu z r. 1731 (206 l.).
11. Popsání panství zbirožského z r. 1670 (116 l.).
12. Registra gruntovní panství královdvorského z let 1595 až 1655 (414 l.).
13. Registra gruntovní panství točnického z let 1595—1655 (450 l.).
14. Liber visitationum Pauli de Janovicz de a. MCCCLXXIX (1640 str.).

Vedle těchto tří velkých přírůstků obohaceny byly sbírky zemského archivu i menšími dary jednotlivců nebo i koupí. Pan Dr. Vincenc Oehm, gymn. prof. v Praze, daroval r. 1913 rukopis z konce XVI. stol. obsahující registra na posudné kraje hradeckého z l. 1593—1594. Pan Emanuel Homolka, mistr houslař na Král. Vinohradech, daroval r. 1912 devět svazků starých artykulů sněmovních z l. 1774—1794; dále darovali zem. archivu: pan J. Bayer, okresní tajemník v Nových Benátkách, zprávu hejtmanů žateckých cís. radám ze dne 24. září 1635, pan prof. Vojtěch Čížek křestní list z r. 1732, vrchní revident Zemské banky král. Českého pan Hubáček cirkulář gub. z 9. dubna 1816 o nenáležitém nošení uniformy zemských úředníků, pošt. officiál pan Em. Šavrda (r. 1911) dekret na poštu žehrovickou z r. 1709, pan Zikmund Reach v Praze rozmanité listiny a akta z l. 1764—1872 týkající se hlavně panství a patronátu klecanského (r. 1911), technik pan Josef Říha (r. 1910) tištěný patent mincovní z r. 1682, pan Josef Husák, fotograf v Betině, (r. 1914) část registratury někdy karlštejnské, pan Svatopluk Weinstein pergamenovou listinu Ferdinanda III. z 22. listopadu 1647 (r. 1914).

V období od 12. května 1916 do 31. prosince 1917 přibyly zemskému archivu tyto písemnosti:

Odborný učitel měšťanské školy v Nuslích pan Ot. Pertlík daroval v červnu 1916 zemskému archivu zápisy staré pozemkové knihy kláštera Ostrovského a jiné drobnosti z let 1846 a 1849. Dále darovala ke konci roku 1916 správa velkostatku Mšena a Lobče zemskému archivu zbývající část své velmi obsáhlé staré registratury hospodářské, jejíž hlavní obsah byl již 1899 odevzdán archivu.

K přírůstkům poslední doby dlužno připočísti také přepisy, jichž se archivu dostalo z pozůstalosti minulého ředitele dra Nováčka. Jeho nenadálý odchod způsobil totiž, že o jeho literární pozůstalosti musilo učiniti pořízení ředitelství zem. archivu samo; stalo se tak ovšem v úplném souhlasu s rodinou zesnulého. Jako nejdůležitější výsledek podrobného srovnání jeho písemností a hlavně jeho materiálu pro chystané edice budiž zde uveden seznam těchto kusů, které byly zařazeny do sbírek archivních:

1. Přepis rukopisu archivu mus. král. Čes. »Acta oclusa 6 A 14«, korrespondence Leopolda I. s Adolfem Vratislavem ze Šternberka, vyslancem ve Štokholmu, z let 1673—1676; celkem 70 kusů.
2. Přepisy listin krále Vladislava z archivu kutnohorského
   a) z let 1472—1483 (97 kusů) a
   b) z let 1483—1502 (86 kusů).
3. Přepis (částečný) rukopisu zemského archivu »Protocollum antiquissimum 62 C 7'' (108 kusů).
4. Opis latinské pamětní knihy fary nebovidské.
5. a) Opis purkrechtní knihy nebovidské z r. 1533—1629.
   b) Nebovidy, opis přednášky řed. Nováčka, konané dne 17. prosince 1876.

Po výčtu přírůstků nutno uvésti také úbytek, kterým byl zemský archiv v posledním období postižen. Skupina dvanácti kodexů, tak zv. »Oeconomica«, obsahující akta university pražské a konsistoře pod obojí z XVI. a XVII. století, které byly po zrušení sboru doktorů filosofie deponovány v zemském archivu, musily býti po dlouholetém sporu z nařízení zemské správní komise kr. Českého z 28. dubna 1917 č. 46.679/IV vydány universitnímu archivu v Praze. Správa universitního archivu převzala tyto rukopisy 26. června 1917 a připojila je k ostatním kodexům sbírky »Oeconomica«, které jsou v jejím opatrování.

Mapy, které v tomto období přibyly zemskému archivu jakožto výsledek akce podniknuté zemskou správní komisí, o níž je níže zpráva, uvedeme, až bude akce tato skončena.

Podavše zprávu o starých fondech archivních, obrátíme se nyní k rozsáhlé sbírce novějších opisů z domácích a cizích archivů, obsahující přes 140.000 kusů, sloužící hlavně badatelům historickým; i tato sbírka musila býti při přejímání ústavu podrobena revisi, neboť častým užíváním se stalo, že chronologický pořádek místy trpěl. To bylo provedeno ještě v druhé polovici roku 1916 a opisy chybně zařazené umístěny správně podle svých dat.

Že nových opisů nemohlo býti za nové správy dosud pořízeno příliš mnoho, je přirozeno, neboť sil kopistů bylo užito také k pořádání a konservaci archiválií.

Přece však přibyl za druhou polovici 1916 a do konce roku 1917 poměrně značný počet opisů, a to

z hlavního státního archivu v Drážďanech (rk. 7220 z roku 1609)	109 kusů
z desk zemských a dvorských (z XVI. a XVII. stol.)	239 »
z archivu třeboňského (ze XVI. století)	136 »
z městského musea v Jindřichově Hradci (rk. B a 35 z let 1610—1614)	8 »
z kníž. Lobkovické knihovny v Praze (rk. 516 z let 1677—1769)	28 »
z universitní knihovny v Praze (rk. XVII A 37 z r. 1554—1556)	217 »
z c. k. místodržitelského archivu (Abschiede Nro. 24)	29 »
Úhrnem	766 kusů

Mimo to byl opsán zajímavý rukopis VIII A 11 z knihovny Musea král. Českého: »Gutachten, dass Ihre kais. Mt. den Aufstand in Böhmen nicht per arma, sondern durch gütige Wege stillen solle«, vztahující se k českému povstání.

Poněvadž mnoho opisů není dosud opatřeno regesty a katalogisováno, což je pro historické badání nezbytné, bylo, pokud tomu dovolovaly ostatní práce pořadatelské, pokračováno v regestování a katalogisování takovýchto opisů a pořízeno hlavně z opisů získaných z archivu kutnohorského z let 1363—1598, pak z archivu místodržitelského v Praze z let 1542—1548 a z archivu třeboňského úhrnem 835 lístků s regesty.

Mnoho práce vyžadoval také sklad publikací zemských uložený ve filiálce zemského archivu v Bredovské ul. Protože staré seznamy byly namnoze nesprávné už při odevzdání skladu publikací zemskému archivu, bylo zapotřebí pořiditi seznamy nové podle stavu, jaký byl shledán, a protože většina publikací byla uložena ve skříních a regálech nezabalena a velmi trpěla prachem a sazemi, byly knihy dávány po pěti kusech do papírových balíků, převázány a opatřeny štítky s nápisy, aby byl umožněn snadný přehled. Takovým způsobem bylo vše uspořádáno a zjištěno do 1. října 1916, že ve skladu je

»Sněmů českých«	úplných svazků	791
»Böhm. Landtagsverhandlungen«	» »	1499
»Archivu českého«	» »	4384
»Monumenta Vaticana«	» »	916
»Codex diplomaticus«	» »	1149

»Zpráv zemského archivu«	úplných	svazků	730
»Mitteilungen aus dem Landesarchive«	»	»	1110
Palackého »Geschichte von Böhmen« . .	»	»	8741
Palackého »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenthums« . .	»	»	210
»Acta regum«	»	»	353

Pro snazší orientaci pořízen místní inventář skladu publikací, na němž graficky znázorněny všechny regály a jejich obsah.

Také **příruční knihovna** byla nově uspořádána pro naprostý nedostatek místa. Část knihovny, která je méně užívána, byla převezena do filiálky v Bredovské ulici, což ovšem mělo za následek přemístění nejen řady knih, nýbrž i celých oddělení v hlavní knihovně, což ovšem vyžadovalo mnoho práce. Pokud jde o rozmnožení knihovny, musíme počíti s letopočtem poslední tištěné zprávy a podati nejprve přehled za dobu od r. 1910 až do 12. května 1916. V tomto období rozšířena byla příruční knihovna zemského archivu takto: koupí přibylo 501 dílo o 766 svazcích, dary přibylo 873 děl o 1068 svazcích, výměnou s vědeckými korporacemi a ústavy rozmnožena knihovna o 459 děl, která s pokračovacími spisy obsahují 898 svazků. V tomto období přibylo tedy do knihovny archivní úhrnem 1833 děl o 2732 svazcích.

K dosavadním korporacím, s nimiž knihovna zemského archivu vyměňuje své publikace a jichž seznam otištěn je ve II. svazku Zpráv zemského archivu na str. 6.—10. a dodatek ve III. svazku týchž Zpráv na straně 3., přistoupily tyto: Maćica Serbska v **Budyšíně**, Der Thüringisch-Sächsische Geschichtsverein v **Halle** n. S., městská knihovna v **Hamburku**, Towarzystwo Miłośników historiji i zabytków Krakowa v **Krakově**, Verein für Heimatkunde v **Liberci**, Zgodovinsko društvo v **Mariboru**, redakce časopisu »Selský archiv« ve **Velkém Meziříčí**, městské museum v **Polné**, »Dědictví sv. Prokopa« v **Praze**, »Dědictví sv. Jana« v Praze, kuratorium městského musea král. hlav. města Prahy, rada král. hlav. města Prahy, redakce časopisu »Agrární archiv« v **Praze**, Bibliotheka ordynacji Krasińskich ve **Varšavě**, Towarzystwo naukowe Warszawskie ve **Varšavě**, městská knihovna ve **Vratislavi**.

Jednotlivé publikace darovaly v létech 1910 až do 12. května 1916 tyto korporace a ústavy: presidium zemědělské rady moravské v **Brně**, rektorát české techniky v **Brně**, ředitelství něm. reálky v **Brně**, ředitelství čes. reálky v **Brodě Uherském**, ředitelství něm. gymnasia v **Broumově**, ředitelství něm. reálky v **Budějovicích**, ředitelství čes. gymnasia ve **Dvoře Králové**, ředitelství čes. reálky v **Lipníku**, kapitulní konsistoř v **Litoměřicích**, ředitelství čes. gymnasia v **Olomouci**, ředitelství něm. reálky v **Olomouci**, kuratorium městského musea v **Pacově**, tělocvičná jednota »Sokol« v **Plzni**, vzdělavací sbor v **Poděbradech**, klášter Františkánů v **Praze**, národohospodářský ústav při České Akademii císaře Frant. Jos. I., presidium advokátní komory v **Praze**, presidium král. hlav. města Prahy, presidium obchodní a živnostenské komory, presidium c. k. místodržitelství král. Českého, presidium c. k. vrchního zemského soudu, presidium c. k. zemské školní rady, rektorát české university v Praze, rektorát něm. university v Praze, ředitelství akademie hraběte Straky, spolek německých studentů »Lese- u. Redehalle« v Praze, spolek »Ústřední Matice Školská«, tiskárna dra Edv. Grégra, Zemská banka kr. Čes., zemská správní komise pro král. České v **Praze**, ředitelství něm. reálky v **Prostějově**, literární spolek »Palacký« ve **Slaném**, kuratorium městského musea v **Táboře**, Matice Osvěty lidové pro Těšínsko v **Těšíně**, okresní výbor v **Ústí** n. Orl., c. k. ministerstvo vnitra ve **Vídni**, rektorát něm. university ve **Vídni**.

Dále darovali knihovně archivní své spisy autoři P. T. pánové: Adámek K., Barták Jan, Borovička J., Bretholz Berchtold, Čapek Fr. Mir., Čihák Leopold, von Doerr Aug., Glücklich Jul., Hellich Jan, Hornig Karel, Hrejsa Ferd., Hroch Jos., Chaloupecký Václav, P. Jakubička M., Jireček Jos., Kalousek J., Kurka Jos., Lukavský Th., Miškovský Jos., Navrátil Mich., Novák J. B., Peisker J., Pekař Jos., Pohl Jan, Sedláček Aug., Snopek Fr., Stieber Mil., Šimák J. V., Štědrý Fr., Tischer Fr., Truöl Kurt, Záhoř Jindř., Zbíral Jar.

Rozličnými dary rozmnožili knihovnu archivní tito P. T. pánové: J. Dědek, prof., dr. phil. Jul. Glücklich, docent čes. university, JUDr. Jaroslav Haasz, král. čes. zemský vrchní rada, pí. Jeřábková L., vdova po dramat. spisovateli, Hynek Kollmann, tit. ředitel zemského archivu král. Českého, Ludvík Komínek, vrchní poštovní revident, dr. phil. Adolf Krejčík, archivář moravského zemského archivu v Brně, J. J. Frant. kníže z Lichtenšteinu, dr. phil. Novák Jan B., ředitel zemského archivu král. Českého, Jul. Pažout, ředitel zemského archivu král. Českého, Artur hrabě Posadovský, Cyrill rytíř Purkyně, pí. B. Slavíková, dr. phil. J. V. Šimák, universitní prof., slč. Marie Šlechtová, slč. Anna Tichá, P. Frant. Vacek, prof., prof. Vojtěch Viravský.

Za nové správy v období od 12. května 1916 až do konce roku 1917 rozmnožena příruční knihovna zemského archivu koupí o 119 děl ve 197 svazcích, dary o 118 děl ve 135 svazcích, výměnou o 127 děl ve 213 svazcích. V tomto období přibylo tedy celkem do knihovny 364 děl, která s pokračovacími spisy obsahují 545 svazků.

K dosavadním vědeckým korporacím, které posílají výměnou své publikace zemskému archivu, přistoupily v tomto období tyto: kuratorium městského historického musea v Hradci Králové, klášterní knihovna v Klosterneuburku, farní archiv v Liboci, kuratorium musea v Něm. Brodě, městské museum v Počátkách, redakce časopisu »Kalich« v Praze, redakce časopisu »Sborník věd právních a státních« v Praze, kruh pro pěstování dějin umění v Praze, redakce časopisu »Mírový list« v Praze, musejní spolek v Rakovníce, museum Waldesovo ve Vršovicích.

Vědecké korporace, ústavy a střední školy, které byly v dřívějších dobách nakloněny zemskému archivu a posílaly darem historická díla, zachovaly svoji přízeň i v tomto období. K těmto náležejí:

Rektorát české techniky v Brně, zemský archiv markrabství moravského v Brně, zemědělská rada markr. Moravského v Brně, městská rada v Brandýse n. L., spořitelna v Březnici, ředitelství čes. gymnasia v Bubenči, ředitelství něm. reálky v Benešovicích, ředitelství něm. gymnasia v Gmundenu, ředitelství obchodní akademie v Karlíně, ředitelství čes. reálky na Kladně, musejní spolek v Ledči n. S., ředitelství čes. reálky v Lipníku, národohospodářský ústav při České Akademii císaře Františka Jos. I. v Praze, presidium král. hlav. m. Prahy, presidium obchodní a živnostenské komory, presidium c. k. zemské školní rady, rektorát čes. university, rektorát čes. techniky, rektorát něm. university v Praze, ředitelství akademického gymnasia v Praze, ředitelství čes. gymnasia v Truhlářské ul. v Praze, ředitelství čes. gymnasia v Rychnově n. Kn., ředitelství čes. gymnasia ve Strážnici, ředitelství čes. gymnasia v Třebíči, ředitelství čes. gymnasia v Třeboni, okresní výbor v Ústí n. Orl., c. k. ministerstvo vnitra ve Vídni, rektorát něm. university ve Vídni.

V tomto období darovali knihovně archivní své spisy tito autoři, P. T. pánové: Ehrle Fr. S. J., Heidler Jan, Hille Jan, Hofman Ješek, Horut Fl., Hroch Jos., Hrubý Frant., Jecht R., Kapras Jan, Krofta Kamil, Navrátil Boh., Navrátil Mich., Neumann K. C., Opočenský Hanuš, Pešek Jos., Podlaha Ant., Sixta Václav, Šittler Ed., Tenora Jan, P. Tischer Frant., Teplý Frant.

Rozličnými historickými spisy obohatili knihovnu archivní tito P. T. pánové: dr. phil. Jos. Borovička, vicearchivář zemského archivu král. Českého, hrabě Karel Eulenburg, pruský generál jízdy, dr. phil. Jaroslav Goll, universitní professor, dv. r., J. Hrdý, farář, Hynek Kollmann, tit. ředitel zemského archivu král. Českého, dr. phil. Kamil Krofta, universitní prof., synové † dra phil. V. J. Nováčka, řed. zemského archivu král. Českého, dr. phil. J. B. Novák, ředitel zemského archivu král. Českého, dr. phil. J. V. Šimák, universitní professor.

Zemský archiv uctivě děkuje všem zde uvedeným korporacím, ústavům i jednotlivcům a prosí o další zachování přízně.

Vedle těchto inventarisačních a pořadatelských prací nezanedbal archiv zemský za nové správy ani své činnosti vědecké.

Také v tomto období bylo pokračováno v tisku publikací: »Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu«, »Böhmische Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit« a »Acta sacrae congregationis de propaganda fide«. Publikace »Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia«, jejíž vydávání delší dobu bylo přerušeno, nalezla poslední dobou pokračovatele v osobě nového koncipisty zemského archivu dra Bedřicha Jenšovského, jemuž usnesením zemské správní komise ze dne 16. června 1916 č. 67.147/IV bylo svěřeno vydání III. dílu, totiž Acta Urbani V, z let 1362—1370, která doplňoval a připravoval k tisku v Římě v létech 1913—1914. Konečně bylo přikročeno k tisku V. dílu Zpráv zemského archivu král. Českého, německy Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreiches Böhmen.

O »Sněmech českých« pracoval ředitel archivu dr. Jan B. Novák a v květnu 1917 dokonal a vydal tiskem díl XV z r. 1611 »Sjezd stavů českých na hradě Pražském a revoluční sněm na radnici staroměstské«, »Der Ständetag auf der Prager Burg und der Revolutionslandtag im Altstädter Rathause«. České vydání má 12 tiskových archů úvodu a 100 archů textu, německé vydání 15 archů úvodu a 106 archů textu. Obsahem tohoto svazku jsou akta sněmu českého a stavů českých a zprávy o nich za důležitého převratu roku 1611, v němž šlo o nezdařený pokus násilného zdolání českých stavů evangelických, dokonaného teprve porážkou bělohorskou, a v němž v zápase o českou korunu mezi králem uherským Matyášem a arciknížetem Leopoldem, biskupem pasovským, císař Rudolf II. byl připraven o trůn. Svazek ten nabyl tak velikého rozměru hojností zpráv cizích vyslanců a agentů v Praze, kteří posílali týdně svým vládám obšírné zprávy o událostech v Praze, o něž se zajímal celý tehdejší politický svět.

O publikaci »Acta s. congr. de propaganda fide« pracuje tit. ředitel archivu Ign. Kollmann. Text I. dílu, o němž již v III. svazku Zpráv bylo referováno, je už delší dobu hotov, v úvodu dospěl do konce roku 1917 k archu 32.

Svazek III. Monument vatikánských, vydávaný drem B. Jenšovským, dospěl do konce roku 1917 k 11. archu.

Obě publikace velmi jsou zdržovány obtížemi tisku za doby válečné, kdy tiskárny pracují velmi zvolna pro nedostatek pracovních sil a potřebného materiálu.

Zprávy zemského archivu musily především předeslati povinnou vzpomínku zesnulému řediteli a dvěma dalším mrtvým archivu zem-

ského. Dále byly věnovány dějinám zemského výboru král. Čes. a deskám zemským. Konečně v nich byl rozvinut další program zemského archivu. Na konci měl býti připojen popis archivu německobrodského, ale z technických důvodů musil býti odložen právě jako článek o purkrabském archivu do svazku příštího.

Již tímto výběrem prací naznačuje nová správa archivu, jakými zásadami povede tuto periodickou publikaci archivní. Jak již v programu v tomto svazku uveřejněném bylo vytčeno, budou si Zprávy zemského archivu všímati nejen archivnictví vůbec, nýbrž budou hleděti především k fondům zemského archivu, které budou vědeckými studiemi pronikány a informačními články uváděny v známost historické veřejnosti. Takovéto práce budou na prospěch nejen historii, nýbrž i archivu zemskému. Jak ohromnou prací pořadatelskou bylo vykonati autoru článku o purkrabském archivu, je známo jen těm, kdo vědí, v jakém stavu byl archiv nejvyššího purkrabství odevzdán zemskému archivu. Ovšem také pro dějiny instituce, o jejíž archivní pozůstalost jde, má práce taková nemalou důležitost. Desky zemské budou nejen v tomto, ale i v budoucích ročnících těšiti se pozornosti Zpráv zemského archivu, který této nejcennější právní památce zemské chce věnovati ještě mnoho píle. Již ze studie v tomto svazku otištěné lze postřehnouti, jak mnoho lze na tomto poli ještě vykonati. Práce o zemském výboru království Českého je jen počátkem studia dějin ústředních zemských institucí a úřadů, jimž mají býti v budoucnosti věnovány další stati ústavněhistorické. Na konci Zpráv budou vydávány seznamy českých archivů, které časem vyrostou v systematický soupis archiválií království Českého.

Vedle těchto publikací již vydávaných připravuje se v zemském archivu již delší dobu edice nejstaršího pozemkového katastru rustikální půdy, »B e r n í r u l l e« z r. 1654, která bude míti ojedinělý význam pro dějiny agrární, poddanské a populační a vůbec pro poměry v Čechách po válce třicetileté. Zde je nutno opět vrátiti se poněkud zpět až k datu III. svazku Zpráv zemského archivu. Tam bylo podrobně referováno o návrhu zemského archivu ze dne 22. dubna 1909 č. 202, aby berní rulle byla zpracována a vhodně vydána, který byl schválen rozhodnutím zemského výboru ze dne 4. května 1909 č. 50.824.

Krátce potom bylo započato v dohodě s p. školním radou F. A. Slavíkem, autorem podobné publikace o Moravě, s přípravnými pracemi pro edici. (Podrobná zpráva o tom jest uveřejněna od p. šk. rady Slavíka ve III. svazku Zpráv o titulu »O popisu Čech po válce třicetileté«.) Ustanoveni byli spolehliví vysokoškolští studenti, v archivu zaměstnaní, z nichž vždy alespoň dva na základě zásad p. školním radou vytčených a za stálé revise jejich práce, prováděné

buďto jím samým nebo některým úředníkem archivu, počali vypisovati z originálu a sečítati jednotlivé katastrové rubriky.

Vzhledem k rozmanitosti poměrů šlo především o vhodné a přehledné výpisy, pro něž byly natištěny tři druhy formulářů: 1. Formuláře pro soupis domů, jež byly rozděleny ve zvláštní rubriky pro domy osedlé, nově osedlé za času generální visitace v létech 1652 až 1654, pro domy pohořelé a zkažené, pusté a pouhá již místa, při čemž stále rozlišováno mezi domy sedláků, chalupníků a zahradníků. 2. Formuláře pro soupis půdy a dobytka, které obsahují rubriky pro počet korců rolí ornych, lad a porostlin, pro osev zimní a jarní, pro louky, zahrady, chmelnice, vinice, lesy atd. a pro jednotlivé druhy a počet kusů domácího dobytka. Sem připojeny též rubriky pro soupis kostelů, mlýnů, ovčínů a židů. 3. Formuláře, na nichž vypisována summaria a dobrá zdání visitačních komisí, pokud o jednotlivých panstvích a statcích v rulli jsou obsažena, a soupis osedlých z r. 1646 podle přiznávacích listů od vrchností, uvedený v summariích panství kraje Bechyňského, Čáslavského, Prácheňského a Vltavského.

Mimo to byly vypisovány poznámky o půdě a stavu živností na panstvích a vesnicích a započato s vypisováním všech jmen hospodářů (sedláků, chalupníků a zahradníků) v rulli zapsaných pro každý kraj zvlášť podle panství a vesnic s připojením počtu rolí, ježto podle nich hlavně bylo rozlišováno mezi hospodáři, resp. sedláky (»jenž qualitates osedlého mají«), chalupníky (»jenž 4 za osedlého«) a zahradníky (»jenž 8 za osedlého«) a určována způsobilost daňová.

Do zmíněných formulářů byla vypisována z každého kraje všechna panství a statky s podrobným výčtem všech měst, městeček a vesnic i samot a s úhrnným součtem všeho majetku hospodářů. Sečtením rubrik pak získán podrobný a celkový přehled každého dominia.

Takto nabyté výpisy seřazeny pak uvnitř každého kraje podle majitelů (panství a statky osob stavu duchovního, panského a rytířského, královská města a jich vesnice a statky svobodnické) a v těchto skupinách zase podle abecedy. Teprve na základě těchto podrobných a vhodně upravených výpisů vynikne zřetelně celkový stav selského lidu v Čechách v době pobělohorské, jeho rozvrstvení, jeho hospodářské a sociální poměry, pro historii a statistiku tak důležité.

Již z toho je dostatečně patrno, jak významná a veliká to práce, kterou podnikl zemský archiv za pomoci pana škol. rady Slavíka, nemoha provésti ji samostatně z nedostatku vlastních úředních sil. Práce byla ztížena mimo to tím, že ztracena byla, prve nežli přešla do majetku zemského archivu, rulle stavu rytířského kraje Boleslavského a rulle celého bývalého kraje Slanského. Výpisy dominií těchto krajů byly pořízeny z opisů rulle, jež přiloženy jsou k rusti-

kálním aktům katastru teresiánského, které, jak nasvědčuje srovnání opisů z jiných krajů téhož katastru s originálem, jsou docela věrohodny. Též statky svobodnické nejsou v mnohých krajích v rulli zapsány a musily být rovněž doplňovány z katastru teresiánského a jiných současných archiválií a zpráv.

Přes všechny obtíže byl rozepsán ve zmíněné formuláře za minulé správy obsah všech 25 velkých a objemných foliových svazků rulle, obsahující 14 krajů (všechny mimo Slanský, který byl ztracen) a král. hlav. město Prahu, a pořízen byl soupis hospodářů kraje Kouřimského a Bechyňského, jež po Praze mají vyjíti jako svazek druhý a třetí.

Za nové správy byl vypsán ztracený kraj Slanský z katastru teresiánského a pracováno hlavně o přípravě prvého dílu pro tisk. Bude obsahovati »Popsání visity« měst Pražských ve formulářích pro domy, jež byly zvláště upraveny, a přehled celkového stavu, jak se na základě hotových výpisů podává, a to: seznam obcí, jež za války nejvíce utrpěly, jež zpustly dále soupis největších míst v král. Českém (všech, jež vykazují přes 100 domů), celkový počet domů v létech 1653—1655 podle krajů a stavů a pak v celé zemi, úhrnný počet měst, městeček a vesnic, nejprve na panstvích, pak v krajích a v celé zemi; podobné přehledy vypracovány byly též pro role. Je tudíž práce tak dalece hotova, že může býti započato s tiskem prvého svazku, jakmile poměry to dovolí, a s přípravou k tisku svazků dalších.

V souvislosti s vědeckými publikacemi zemského archivu je *výzkum domácích i zahraničních archivů*, který bohužel nemohl býti poslední dobou systematicky prováděn, protože v době války byly až na výjimky veškeré úřední cesty zastaveny. Přece však podnikl vicearchivář dr. Jos. Borovička o své dovolené v září 1916 a v říjnu 1917 výzkum městského archivu, městské registratury, starých písemností na děkanství a na gymnasiu v Německém Brodě, který měl velmi bohatý výsledek, jak viděti z pojednání zde otištěného.

Koncipista dr. Bedřich Jenšovský byl vyslán podle usnesení zemské správní komise ze dne 7. listopadu 1917 č. 110.655/IV do archivu karlštejnského děkanství v Praskolesích, protože ředitelství archivu zemského došla zpráva, že tento archiv je v době sedisvakance ohrožen nevhodným umístěním. Vyslaný koncipista udělal seznam nejstarších listin tam uložených, jakož i přehled celého archivního materiálu.

Vedle toho při tisku III. dílu Monument vatikánských prozkoumal dr. Jenšovský, hledě k pontifikátu Urbana V., v září 1916 archiv kollegiatní kapitoly na Vyšehradě a v říjnu téhož roku pracoval v archivu rytířského řádu Maltézského v Praze III.

Dr. Vladimír Klecanda byl zemským archivem vypraven v dubnu 1915 do kníž. Schwarzenberského archivu v Třeboni, aby doplnil sbírku opisů sněmovních akt a korrespondencí ze XVI. století. V prosinci téhož roku popsal matriky proboštského kostela na Měníku, dále matriky kostela u sv. Tomáše na Malé Straně. Od ledna 1916 do konce roku 1917 pracoval o podrobném inventáři desk zemských. V souvislé řadě popsal kvaterny desk zemských větších č. 1—329 a vedle nich všechny kvaterny menších desk, založené po požáru 1541, a to č. 1, 9, 31, 63, 76, 118, 128, 132, 171 a 226.

O výzkumu za hranicemi Čech je nutno podati zde zprávu sahající poněkud dále zpět, totiž až k III. svazku »Zpráv zemského archivu«.

Roku 1909—1910 pracováno bylo pro zemský archiv v Paříži a v Kolíně n. R. Dr. Vladimír Klecanda, tehda žák pařížské École des chartes, byl pověřen zemským archivem, aby v Paříži sebral materiál pro chystané svazky Sněmů českých a sestavil pokud možno také seznam bohemik. Učinil tak v pařížské Národní knihovně a Národním archivu. Výsledek této práce bylo získání přes 500 relací, depeší a instrukcí francouzského residenta na pražském dvoře z let 1606—1611. V knihovně sv. Genovefy v Paříži získal opisy korrespondence českých protestantů s Theodorem Bezou. — Pokud jde o soupis bohemik v Paříži, mohl býti ovšem učiněn jen počátek prohlédnutím 3000 rukopisů Národní knihovny, z nichž seznamenáno 26 bohemik.

V Kolíně nad Rýnem pracoval dr. Klecanda v městském archivu a v archivu fary kostela Nanebevzetí P. Marie a pořídil tam opisy jesuitik, vztahujících se k pražské provincii z druhé poloviny XVI. století.

Roku 1916 vypraven byl zemský archivář dr. Jan B. Novák dekretem zemského výboru z 5. srpna 1910 č. 70.877 na výzkumnou cestu do Drážďan, Berlína, Zhořelce a Vratislavě, aby z tamějších archivů vyhledal prameny pro díl XV. Sněmů českých, svěřených mu k vydání. Hojný materiál jím vyhledaný byl pak laskavostí správ archivů jím navštívených zapůjčen k opisování do zemského archivu v Praze.

Za stejným účelem podnikl týž úředník roku 1912 v červenci na základě dekretu zemského výboru z 9. července 1912 č. 71.349 výzkumnou cestu do státního archivu ve Štutgartu, kde taktéž nalezl velmi mnoho materiálu pro XV. díl Sněmů českých, hlavně v aktech protestantské Unie, která také pak byla k opsání zaslána do zemského archivu. — Zde budiž ještě podotčeno, že archivář Novák byl dekretem zemského výboru král. Českého z 26. ledna

1913 č. 7107 vysláu k historickému mezinárodnímu sjezdu v Londýně, jehož se činně účastnil.

Roku 1912 obnoveno bylo badání v archivech římských po několikaleté přestávce 1907—1912. Hlavní příčinou přestávky byla přílišná zaměstnanost úředníků zemského archivu a pak také nedostatek schopných badatelů jiných, jimž by mohla býti svěřena práce v archivu vatikánském. Obnovený výzkum mohl se také konati toliko od badatelů mimo zemský archiv, neboť přílišná agenda úřední nedovolovala trvalého delšího vzdálení ani jediného úředníka zemského archivu. Po návrhu ředitelství zemského archivu království Českého ze dne 27. listopadu r. 1911 ustanoven byl rozhodnutím zemského výboru království Českého ze dne 28. prosince 1911 č. 119.532/IV. zemským badatelem v Římě Ph. Dr. Jan Morávek a uloženo mu instrukcí zemského archivu, aby pokračoval v prozkoumání pramenů vatikánského i jiných římských archivů za doby papeže Martina V. (1417—1431). Dr. Jan Morávek pracoval v Římě od ledna do konce června r. 1912 a byv tamže opětně vyslán rozhodnutím zemského výboru ze dne 10. října 1912 č. 107.482/IV., pokračoval ve svých pracích od října r. 1912 do konce dubna 1913, kdy se svolením zemského výboru opustil Řím, aby nastoupil místo koncipisty v archivu c. a k. společného ministerstva financí ve Vídni. Práce o pramenech z doby Martina V. pokročila tak, že usnesením zemského výboru ze dne 1. června 1913 čís. 55.398/IV. svěřeno bylo dru Morávkovi vydání VII. svazku publikace Monumenta Bohemiae Vaticana, jež obsahovati bude Acta Martini V. z doby 1417—1431.

Po návrhu ředitelství zemského archivu království Českého ze dne 10. června 1913 byli pak usnesením zemského výboru ze dne 19. června a dekretem ze dne 23. června 1913 čís. 62.471/IV vysláni do Říma Dr. Bedřich Jenšovský, aby ukončil přípravné práce pro edici III. svazku Monument vatikánských, obsahujícího prameny z doby papeže Urbana V. (1362—1370) a Dr. Karel Stloukal, aby pokračoval v doplnění materiálu pro připravený IV. svazek téže publikace, jenž má zahrnouti akta z doby papeže Řehoře XI. (1370—1378). Mělo se tedy pracovati především na svazcích, jichž vydání dosud z různých příčin uvázlo a jež mají vyplniti mezeru mezi svazky I., II. a V., dosud vydanými. Oba badatelé setrvali v Římě od počátku října 1913 do konce června 1914. Ukončiv práce pro edici III. svazku, vyzván byl Dr. Bedřich Jenšovský, aby doplnil a připravoval k tisku prameny římských archivů k českým dějinám za papežů Innocence VII. (1404—1406), Řehoře XII. (1406—1409), Alexandra V. (1409—1410), Jana XXIII. (1410—1415), jež mají vyplniti VI. svazek českých Monument vatikánských. Badání ovšem, stejně jako tomu bylo v létech minulých, neomezilo se jen na

archivy vatikánské, nýbrž pracováno bylo i v knihovně vatikánské, ve státním archivě v Římě, v knihovně knížete Chigi (Dr. Morávek) a ve státní knihovně Angelica (Dr. Jenšovský); a to jednak pro Monumenta Vaticana, jednak v nunciaturách pro novější dějiny české, hlavně se zřetelem na publikaci Sněmů českých; v knihovně vatikánské pořízen mimo to přehled bohemik knihovny Barberini (Dr. Jenšovský). Nově pak zahájeno r. 1914 badání v archivu sekretariátu breví, odkudž opsána 84 breve z konce XVI. a počátku XVII. století. Za těchto tří období rozmnožena byla sbírka přepisů z archivu vatikánského, jež byly připraveny hlavně pro edici Monument, téměř o 2000 nových kusů, z nichž veliká část (přes 1200) připadá na supplíky Martina V.

České oddělení v konsultační knihovně vatikánské (Bibliotheca Leonina), jež je vítanou pomůckou českých badatelů, rozmnoženo bylo v únoru r. 1914 darem zem. výboru, české akademie cís. Frant. Josefa, král. české společnosti nauk, presidia c. k. místodržitelství král. Českého, presidia král. hlav. města Prahy, metropol. kapituly pražské a Společenské Matice české a Dědictví sv. Prokopa o 104 svazky.

Všichni uvedení zemští badatelé byli přijati za mimořádné členy rakouského historického ústavu v Římě (Istituto Austriaco di studi storici), a to Dr. Jan Morávek výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 2. března 1912 čís. 7532 (nota c. k. místodržitelství království Českého čís. 10 A 487 ze dne 12. března 1912); Dr. Bedřich Jenšovský a Dr. Karel Stloukal výnosem téhož ministerstva ze dne 12. srpna 1913 čís. 37.545 (nota c. k. místodrž. č. 10 A 487/2 ze dne 22. srpna 1913). Vypuknutí války brzy po návratu posledních badatelů způsobilo ovšem nedobrovolnou přestávku ve výzkumu římském a oddálilo pokračování historického výzkumu římských archivů na delší dobu. Lze se však těšiti nadějí, že po skončení války a po obnovení mezinárodních styků vědeckých, bude možno i české expedici římské pokračovati ve svých pracích a splniti úkol, na němž již po tak dlouhou řadu let pracuje, dosáhnuvši již čestného místa mezi ostatními historickými ústavy římskými.

Poněvadž materiál, sebraný pro edici III. svazku a obsahující přes 1300 čísel, vyčerpává všechny přístupné prameny římské pro dobu Urbana V., mohlo se přistoupiti k jeho vydání, o němž jsme se zmínili výše.

Podavše přehled o výzkumu archivů, obrátíme se k působnosti zemského archivu vztahující se k archivnictví vůbec a především k ochraně písemných památek. Poněvadž ve válce byly archiválie velmi ohroženy zabíráním starého papíru na novou výrobu, podalo ředitelství zemského archivu 30. května 1916 zemské správní komisi návrh, aby vydala oběžník okresním výborům na

ochranu autonomních archivů a registratur. Zemská správní komise vydala příslušný oběžník 19. července 1916 č. 66.066/III. a rozeslala jej okresním výborům. Aby širší obecenstvo bylo při této akci náležitě informováno, uveřejněno bylo 9. srpna 1916 na žádost zemského archivu všemi pražskými listy prohlášení o ochraně písemných památek při sbírání starého papíru do stoupy.

Vedle písemných památek ohroženy byly ve válce také staré mapy porůznu uložené v starých registraturách obecních úřadů a velkostatků. Zemský archiv, veden touž snahou jako v případě právě uvedeném, obrátil se k zemské správní komisi se žádostí, aby byla u okresních výborů zahájena akce směřující k tomu, aby staré, k běžné potřebě nesloužící mapy byly odevzdávány zemskému archivu. Zemská správní komise vyslala v tomto smyslu nový oběžník k okresním výborům z 20. června 1917 č. 3110/III., o jehož výsledku bude podrobně referováno, až bude akce tato ukončena.

Majíc péči o své písemné památky, obrátila se městská rada rokycanská k zemskému archivu o radu v příčině úpravy tamějšího městského archivu. Vicearchivář Dr. Borovička, byv městskou radou požádán, vypravil se v říjnu 1916 do Rokycan, prohlédl archiv a vypracoval podrobný návod na jeho zařízení a uspořádání.

Pro ochranu archivních památek nejen v Čechách, nýbrž v celé říši chystala c. k. archivní rada ve Vídni předlohu zákona, o které se konala 15. května 1917 porada ve Vídni, k níž byl také povolán ředitel zemského archivu Dr. J. B. Novák, jakožto ř. člen c. k. archivní rady. Chystaná předloha zákona byla tak stilisována, že uvedení v život paragrafů 4, 6 a 7 by mělo za následek zasahování politických úřadů v pravomoc samosprávných orgánů. Zejména § 7, který ustanovuje, že každá podstatná změna v místě a způsobu uložení archiválií musí býti dříve oznámena politickému zemskému úřadu atd., by c. k. místodržitelství v Praze zmocňoval k dozoru na zemský archiv, a tedy k zasahování v kompetenci zemského výboru (nyní zemské správní komise) král. Českého. Při debatě o tomto návrhu pokládal ovšem ředitel Novák za svou povinnost, aby na to upozornil a navrhl, aby předloha zákona byla vzata zpět a přepracována. V debatě, která se o tom rozvinula, vystoupili proti návrhu také pánové dvorní rada Jar. Goll a prof. Václ. Novotný. Proti jejich votu byl návrh sice přijat, ale slíbeno jeho přiměřené doplnění.

Dosud bylo referováno o činnosti, která souvisela s převzetím archivu, s inventarisací a pořádáním sbírek archivních, s vědeckou a výzkumnou činností archivu a s jeho snahami věnovanými archivnictví, nyní budiž podána zpráva o vlastní úřední agendě zemského archivu, která bohužel stále tak vzrůstá, že absorbuje většinu sil archivních úředníků. Abychom neztratili souvislosti

s poslední tištěnou zprávou úřední, v III. svazku Zpráv zemského archivu vydanou 1910, položíme zde tento přehled.

Úřední agenda za 1910 vykazuje 2470 čísel a návštěv. Do tohoto roku byla agenda písemní a návštěvy pojímány do jedné řady čísel, což od roku 1911 vedeno odděleně. Roku 1911 obnáší agenda čísel 1002 a 1368 návštěv, r. 1912 čísel 1152, návštěv 1378; r. 1913 dosahuje agenda čísla 1578, návštěvy 1564, r. 1914 je čísel 988, návštěv 1250, r. 1915 čísel 933, návštěv 1665, r. 1916 do 26. května čísel 618 a návštěv 879 (z toho 192 ve filiálce). Za nové správy bylo v druhé polovici téhož roku (od 26./V.—31./XII.) čísel 844, návštěv 1199 (z toho ve filiálce 206). V roce 1917 měla pak úřední agenda 1584 jednací čísla a 1802 návštěvy (341 ve filiálce).

Jak z těchto čísel patrno, poklesla roku 1914 úřední agenda a návštěva archivu následkem války, neboť mnoho návštěvníků zemského archivu bylo od svého zaměstnání mobilisací odvoláno a politické úřady nečinily tak často u archivu dotazů, byvše příliš zatíženy pracemi, které souvisely s válkou. Tento úbytek byl v posledních létech úplně vyrovnán, neboť úřední agenda a návštěva let 1916 a 1917 předstihla i nejvyšší počet dosažený v posledním roce mírovém. V nejbližší budoucnosti možno čekati další velký vzrůst agendy při návratu normálních poměrů a zejména lze předpokládati, že velmi vzrostou dotazy politických úřadů po radikovaných právech živností a po domovském právu osob válkou postižených.

Agenda úřední vztahovala se především na podávání dobrých zdání a vyřizování dotazů zemské správní komise a ostatních úřadů samosprávných ve věcech nejrůznějších (změny jmen místních a jejich správné znění, inkolát, indigenát, dotazy genealogické, zřizování samostatných vložek v deskách zemských a j.), dále na vyřizování dotazů a spolupůsobení při činnosti správních úřadů státních (c. k. místodržitelství, c. k. okresních hejtmanství, c. k. finanční prokuratury), pokud jde o zjišťování reálných práv radikovaných živností hostinských a výčepnických, lékáren, vyhledávání dokladů při majetkových sporech atd. na základě starých pozemkových knih a akt katastrálních, konečně na spolučinnost se státními úřady při zjišťování domovského práva, práv zástavních, různých práv obligačních atd.

Vedle této úřední agendy v užším slova smyslu zabíral činnost zemského archivu styk se stranami, jejichž dotazy, pokud byly rázu ryze praktického, týkaly se podobných věcí jako dotazy úřadů (radikované živnosti, služebnosti, inkolát atd.). S těmito funkcemi archivu bylo spojeno úřední pořizování přepisů listin ověřených k účelům úředním nebo neověřených k účelům soukromým z pozemkových knih a katastrů.

Aby byl zjednán přehled úřední agendy podle materií a byla umožněna snadná orientace z let minulých, bylo za nové správy přistoupeno k sestavení rejstříků archivní registratury, v nichž pod věcnými hesly v pořádku abecedním jsou seřazeny předměty úředního jednání s připojením jejich čísel, zanesených v jednacím protokole. Dosud byly sestaveny rejstříky k registratuře z let 1913 až 1917 a registratura z r. 1917 byla mimo to sama srovnána podle materií a priorována. Postupně budou též opatřeny rejstříky k agendě let předchozích.

Na konci budiž připojeno několik poznámek o změnách osobních a místních.

Úmrtím Dra Vojtěcha Nováčka 8. dubna 1916 uprázdněné místo ředitele zemského archivu bylo uděleno rozhodnutím zemské správní komise král. Českého z 12. května 1916 č. 43.528 dosavadnímu zemskému archiváři Dru Janu B. Novákovi, který byl od 2. července 1910 (č. 63.702) titulárním a od 9. října 1914 (č. 103.970) skutečným zemským archivářem. Rozhodnutím c. k. ministerstva vnitra ve Vídni z 6. září 1916 č. 19.118 jmenován byl ředitel Novák řádným členem c. k. archivní rady ve Vídni; dne 11. prosince 1916 zvolen byl mimořádným členem České akademie cís. Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění; konečně téhož roku zvolen byl Král. čes. společností nauk členem komise pro vydávání Archivu českého.

Dosavadnímu zemskému archiváři Hynku Kollmannovi, který po úmrtí ředitele Nováčka prohlásil, že nemíní převzíti správu zemského archivu, byl rozhodnutím zemské správní komise z 12. května 1916 č. 43.528 udělen titul ředitele zemského archivu.

V ostatním úřednictvu nastaly od podání poslední tištěné zprávy roku 1910 tyto změny: Dne 29. února 1912 vystoupil ze služeb zemského archivu vicearchivář Dr. Kamil Krofta, byv jmenován mimořádným professorem rakouských dějin na české universitě. Oceňuje vynikající služby, které prof. Krofta za svého působení v zemském archivu prokázal našemu ústavu, udělil mu zemský výbor král. Českého rozhodnutím z 23. ledna 1912 č. 129.842 titul zemského archiváře. Dekretem zemské správní komise z 9. října 1914 č. 103.970 jmenován byl dosavadní koncipista dr. Jos. Borovička zemským vicearchivářem. Týž úředník jmenován byl výnosem c. k. ministerstva vnitra z 12. srpna 1913 č. 242 konservatorem c. k. archivní rady ve Vídni. Místo uprázdněné odchodem prof. Krofty uděleno bylo dekretem zemského výboru král. Českého z 22. března 1912 č. 25.212 Dru Antonínu Milošovi Vystydovi, který byl praktikantem zemského archivu od 20. října 1911 (č. 102.400) a jehož c. k. archivní rada ve Vídni jmenovala 12. srpna 1913 (č. 242) svým korrespondentem. Téhož roku účastnil se Dr. Vystyd sjezdu německých historiků ve Vídni 16.—20. září. Smrtí koncipisty Dra Ant. Miloše Vystyda 19. října 1914 na haličském bojišti a jmenováním archiváře Nováka ředitelem uprázdnila se dvě místa koncipistů, jichž obsazení se nemohlo odkládati až po válce pro nedostatečný počet úředníků zemského archivu. Byl tedy rozhodnutím zemské správní komise ze 6. června 1916 č. 50.581 jmenován dosavadní praktikant Dr. Bedřich Jenšovský koncipistou zemského archivu; praktikantem byl již od 9. října 1914 (č. 110.735).

Také mezi pomocnými silami zemského archivu nastaly poslední dobou změny. Dne 24. dubna 1916 zemřel Mag. Ph. Jan Thon, který již řadu let věnoval svou píli zemskému archivu a jeho knihovně a místo jeho odchodem uprázdněné obsazeno bylo 20. června 1916 sl. Zdeňkou Brožíkovou (č. 72.868). K dosavadním třem pomocným silám přidala zemská správní komise na žádost ředitelství zemského archivu sílu čtvrtou jmenováním sl. Ludmily Havlíkové 10. července 1917 (č. 78.689), na jejíž místo za propouštění všech nejmladších výpomocných úřednic po rozpuštění pivní dávky přeložena byla z inspektorátu téže dávky do zemského archivu sl. Helena Brendlerová 6. listopadu 1916 (č. 130.531).

Pokud jde o místnosti zemského archivu nastala po úmrtí ředitele Nováčka značná změna tím, že z jeho naturálního bytu ve filiálce zem. archivu v Bredovské ul. byly zařízeny pracovna a kanceláře pro pravidelnou odpolední službu v zemském archivu od 3—6 hodin. Malé 2 pokoje v přízemí, které se nehodily zejména za pracovnu pro badatele, proměněny ve skladiště. Nové místnosti ve filiálce slouží především badatelům, kteří nemohou navštěvovati archivu pro své zaměstnání v hodinách dopoledních, a pak usnadňují jak užívání, tak pořádání archivních fondů, uložených ve skladišti filiálky, tedy především akt katastru josefského, katastru stabilního a purkrabského archivu.

Budova filiálky zemského archivu naprosto nevyhovuje svému účelu a ani proti nebezpečí ohně nekryje dostatečně archiválií uložených ve staré zemské jízdárně s dřevěným krytem, což ovšem bylo povědomo i zemskému výboru, když nemaje jiné budovy, určil bývalou jízdárnu za útulek sbírek zemského archivu. Toto uložení arci mělo býti prozatímní, dokud nebude pro archiv získána budova nová. Válka ovšem nemohla přispěti k rozřešení této krise. Aby však bylo možno hned po válce začíti s novostavbou, která by už nebyla zdržována přípravnými pracemi, odhodlalo se ředitelství archivu k podání žádosti zemské správní komisi 23. května 1917 č. 473, aby byla ustanovena stavební komise, která by se postarala o získání staveniště pro novou budovu zemského archivu. Na počátku se pomýšlelo na místo na horním okraji Král. Obory, které však nebylo shledáno způsobilým a zemská správní komise rozhodnutím ze 6. listopadu 1917 č. 76.390/IV uložila technickému oddělení, aby pátralo po

jiném vhodném místě. Technické oddělení v dohodě s ředitelstvím zemského archivu informovalo se u stavebního úřadu král. hl. města Prahy a na základě získaných informací pracuje na plánu budovy, v němž se nejen hledí ke všem potřebám zemského archivu, nýbrž i ke všem technickým vymoženostem moderních archivních staveb, jichž plány ředitelství archivu získalo jednak v tištěné literatuře, jednak dotazem u zahraničních archivů, jimž se v nedávné době dostalo nové budovy. Dosud vypracované projekty oprávňují k nadějím, že novostavba zemského archivu bude důstojným a bezpečným útulkem jeho drahocenných sbírek.

Ph. Dr. Jan Bedřich Novák,
ředitel zem. archivu král. Českého.

OBSAH.

Str.

Josef Borovička: Naše hroby . . . . . 1—38

Vojtěch Jaromír Nováček 1
Julius Pažout 30
Miloš Vystyd 35

Robert Flieder: Zemský výbor v království Českém. Jeho organisace v letech 1714—1783 . . . . . 39—190

I. *Předchůdci zemského výboru a jeho zřízení* . . . . . 41—58
Sněmovní komise 41. — Zřízení t. zv. komise hlavní 42. — Další vývoj hlavní komise 45. — Působnost hlavní komise ve věcech berních a vojenských 47. — Působnost její v jiných záležitostech zemských 51. — Zánik hlavní komise 52. — Vznik zemského výboru 53. — Dohady o vzniku výboru a stanovisku dvora 54.

II. *Organisace zemského výboru* . . . . . 59—100
Název stavovského výboru 59. — Ředitel výboru a jeho zástupce 60. — Členové 60. — Úředníci ve schůzích výboru 64. — Volba členů výboru 66. — Podmínky volitelnosti 71. — Volba přísedících stavu městského 74. — Trvání úřadu zemského výbora 75. — Plat přísedících 76. — Kollegiální ráz výboru 77. — Nastupování přísedících, jejich pořadí a instrukce 77. — Další osudy instrukce zemského výboru 83. — Jednací řád výboru 88. — Reformy z roku 1780 91. — Rozšířený výbor 96.

III. *Úřednictvo zemského výboru* . . . . . 101—141
Úřednictvo stavovské samosprávy vůbec 101. — Vrchní berní úřad 104. — Jmenování úředníků 106. — Způsobilost k dosažení stavovských úřadů 109. — Úřednické instrukce 110. — Všeobecné povinnosti úředníků stavovských 113. — Přísahy těchto úředníků 114. — Platy úřednické 115. — Vliv zeměpanské správy na platy stavovských úředníků 118. — Pense stavovských úředníků 123. — Dozorčí moc nad stavovskými úředníky 125. — Dozor úřadů zeměpanských 127.
Přílohy . . . . . 142—190

Vladimír Klecanda: Obnovení desk zemských po požáru roku 1541 . . . . . Str. 191—270

Předmluva 193. — Požár hradu Pražského a zkáza desk 195. — Jednání o nápravu desk zemských 198. — Obnovování shořelých zápisů před vydáním Nového Zřízení 202.

Nové Zřízení o vyzdvižení desk zemských 207. — Obnova vkladů hypothekárních 208. — Obnovení akt zemského soudu 211.

Obnovování shořelých zápisů podle Nového Zřízení 212. — Osobní přiznání 213. — Rekognice 213. — Plná moc 214. — Listy přiznavací 215. — Obnovy novým přiznáním podle paměti úředníků 218. — Podle seznání konšelů 220. — Podle registříků z desk 221. — Podle smlouvy trhové, svědomí a listů posílacích 222. — Obnovy podle originálův a výpisů z desk pod pečetmi 224. — Obnova v registrech, kde sami sobě kladou 229. — Částečná obnova registříky 230.

Přehled obnov podle věcného obsahu 231. — Obnova kšaftů 231. — Obnova platů komorních 233 Obnova svědomí 236. — Obnova listův erbovních 237. — Obnova přijetí do stavu rytířského 238. — Obnova přijetí za obyvatele do Čech (inkolátu) 240. — Obnova statků z manství propuštěných 241.

Rozdíl v obnovách podle práva k deskám 243. — Formální rozdíly obnov 246. — Spory o obnovu vkladů deskových 248. — O poručnících a sirotcích 253. — Čtení zápisů v registrech communitatis a kladení jich do desk 256. — Omyly v obnovách 258. — Vliv zkázy desk na Zřízení Zemská 259. — Spor s králem o obnovu privilegií a zápisův obecných 261. — Opatření desk 267. — Obnovy v deskách Karlštejnských 268. — Revise statků zápisných a svobodství 269. — Doslov 270.

Jan Bedřich Novák: Další úkoly zemského archivu . . 271—312

Založení zemského archivu a jeho úkol; moderní theorie archivní 273. — 1. Činnost zemského archivu jakožto přejímatele písemností zemského výboru a zemského sněmu 280. — 2. Činnost zemského archivu jakožto depositního úřadu 284. — 3. Činnost pořadatelská a uchovatelská zemského archivu 288. — 4. Sběratelská a výzkumná činnost zemského archivu 289. — 5. Činnost zemského archivu jakožto interpreta a předkladatele archivního materiálu 292. — 6. Publikační činnost zemského archivu 293. — 7. Činnost zemského archivu jako prostředkovatele vědecké práce 299. — 8. Zemský archiv jakožto organisátor autonomního archivnictví 301. — 9. Archivní škola 304. — 10. Zprávy zemského archivu 308. — 11. Nová budova zemského archivu 309.

Zpráva o činnosti zemského archivu království Českého od 12. května 1916 do konce roku 1917 . . . . . 313—342